Prijs: 15 fr.

Dienst voor Geschiedkundige en
Folkloristische Opzoekingen van Brabant

DE BRABANTSCHE FOLKLORE

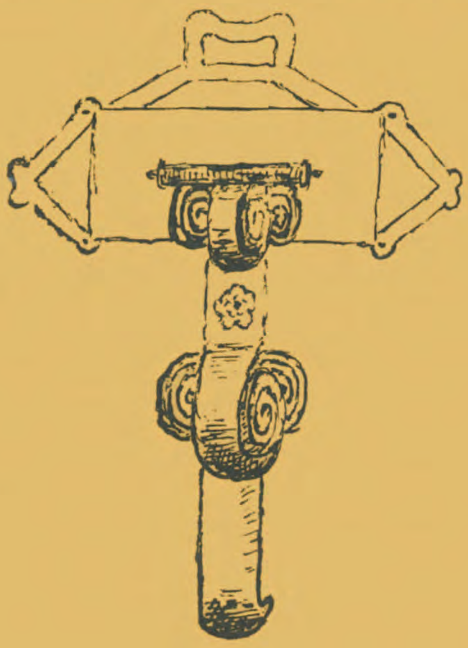

16de jaar --- 12, Oud Koornhuis, Brussel
Nrs 91-92 --

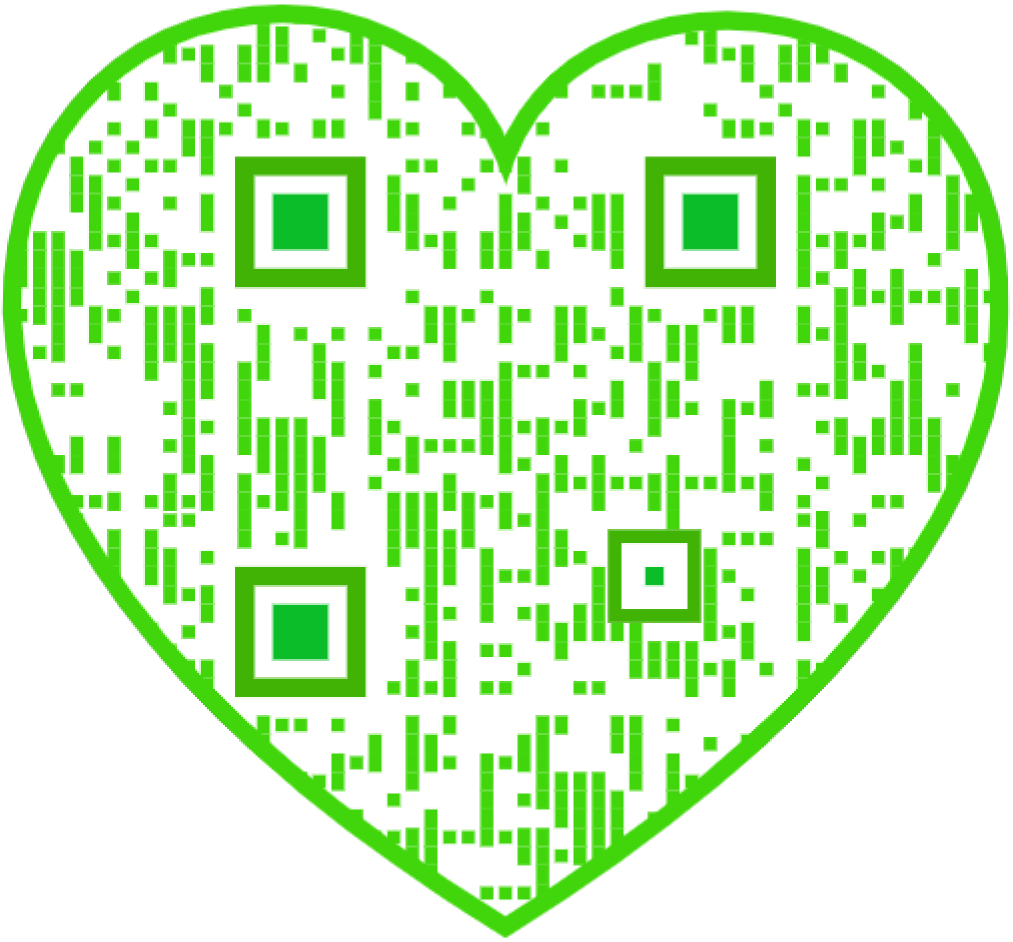

De Brabantsche Folklore

16de jaargang, n^{rs} 91 tot 96
September 1936 — Juli 1937

DRUKKERIJ
CHARLES PEETERS
ZOUT-LEEUW

16de jaargang Nrs 91 — 96

BULLETIJN
VAN DEN DIENST VOOR GESCHIEDKUNDIGE EN FOLKLORISTISCHE
OPZOEKINGEN IN BRABANT.

De Brabantsche Folklore

BRUSSEL
12, OUD KOORNHUIS

16de Jaargang — Nrs 91-92 Sept.-Nov. 1936

De Brabantsche Folklore

INHOUD

Het Kasteel Meudon. — De Heeren van Eppeghem. — Rites et Symboles dans la Vie sociale et dans le Folklore. — De Heilige Juliana van Luik in Brabant. — De Vogelverschrikkers van het Oude Betje. — In de Delle. — Ditjes en Datjes. — Boekennieuws. — De Folkloristische Beweging. — Onze Uitstappen. — Nécrologie. — Weerstandsfonds. — Inhoudstafels.

Het Landgoed « Meudon »

KASTEELEN EN HEEREN.

Voorbericht.

Niet zonder een greintje weemoed vatten we dit werk aan, want al hetgeen Heembeek aan schoonheid, en geschiedkundige beroemdheid enkele jaren geleden nog overbleef, dat is thans ook verdwenen...

Het kasteel « Meudon » een museum van kunstschatten en oudheden allerhande, met zijn prachtige salons, zijn lusthuisjes, zijn parken met tientallen standbeelden, zijn vijvers met honderde fonteinen, zijn grootsche dreven, zijn Fransche en Engelsche tuinen, zijn overgroote serren, zijn ouden watermolen, enz. : dat al is verdwenen...

Wat nu nog een sprookjeshof is voor onze Heembeeksche bevolking, zal ook weldra uit de gedachtenis verdwijnen. Het past dat we het schitterend verleden van dit gedeelte — het schoonste — van Heembeeks grondgebied, vast leggen in deze bijdrage.

* * *

Zoo gaat dan deze studie van « *Het Landgoed Meudon* » — in het kader van het overzichtelijk plan, dat we in onze eerste Bijdrage tot de Geschiedenis van Neder-Over-Heembeek vaststelden — als Bijdrage n° 2 de wereld in.

De lezer herinnere zich even ons vooropgesteld plan.

Vooreerst geven we analytisch werk. We belichten deze geschiedenis van verscheidene standpunten uit beschouwd, zooals godsdienstig, politiek, sociaal, ekonomisch, familaal, op het terrein van de aardrijkskunde, folklore, toponymie, instellingen, enz. Dit alles steeds geplaatst in nauw verband met het kenschetsend midden en de tijd.

Uit dit alles zullen we trachten een synthetisch beeld te scheppen van de inwerking van algemeene stroomingen op het ontwikkelingsproces van de geschiedenis van dit nauw omlijnd midden, namelijk de gemeente Neder-Over-Heembeek.

Het is, naast een studie van den ontwikkelingsgang of het historisch proces van een bepaald gedeelte van Heembeek's grondgebied, gedeeltelijk ook een studie van genealogischen aard, een bijdrage over de voorname geslachten, die op het landgoed « Meudon » verblijf hebben gehad.

Wellicht zal men opmerken dat het onderwerp niet in dezelfde lijn opgaat als Bijdrage n° 1, nl. het sociaal-godsdienstig standpunt, en er aldus een gebrek aan samenhang wordt aangevoeld. We zijn ons er van bewust. Doch men bemerke dat het materiaal ter ontleding zich niet voor ieder gedeelte even spontaan aanbiedt en men dan ook de gelegenheid, welke zich voordoet, moet te baat nemen. Des te meer deze soms schijnbare onlogische opeenvolging der bijdragen is slechts tijdelijk, daar iedere bijdrage slechts zal handelen over een nauw omschreven onderwerp en midden, zoodat er aldus later gemakkelijk, bij het schikken der onderscheidene bijdragen, in een algemeene samenvatting een index en definitieve classificatie zal kunnen worden gegeven.

Wij hebben getracht, in de mate van het mogelijke en van de documentatie over feiten en personen, af te breken met de onnoembare notitiën « De Heeren van X », waar eeretitels en adeldomsbrieven worden opgestapeld, zonder dat er een sprankel opschiet van de ziel van het onderwerp, namelijk de inwerkende en wederzijdsche invloed, die deze persoonlijkheden uitgeoefend hebben op de bevolking van dit nauw omschreven midden en hoe deze gereageerd heeft.

Dat zullen we moeten trachten te ontleden, en, dat we dan schrijven : « De Heeren van X » ; dan immers weten we dat ze heeren van die bepaalde plaats, en van geen andere, geweest zijn en niet als in de lucht hangen.

Dat zulk werk voor iederen « Heer » en iedere plaats niet doenbaar is, blijkt klaar, daar maar al te dikwijls het noodige materiaal ontbreekt. Er staat echter altijd een zijweg open en die is het parochiaal archief. Hier vermelden we in de eerste plaats : de doopakten, de rollen van processen en goedenissen in de greffie, verspreide notas in rekeningen.

Tot voorbeeld strekke : de doopakten van Neder-Heembeek gedurende het verblijf der « Van Tyras ». We vinden Jan Van Tyras, Georgius en Frans Robert Van Tyras meermaals als dooppeter, Mevrouw Van Tyras en andere familieleden als doopmeter vermeld. Dit niet alleen voor doopelingen van de heeren burgemeesters en schepenen, de dorpsnotabelen, maar ook voor mindere familiën. Dit feit leert ons reeds duidelijk in welke verhouding deze heeren tegenover de bevolking stonden.

Voor de rollen van processen geven we het voorbeeld van heer Joris Van Uytterwijck en Jacobus Bollaert.

Tot voorbeeld van inlichtingen bij middel van excerpten uit verspreide notas diene het relaas van de moeilijkheden van Suzanna Van San-Estevan, Suzanna Bollaert en d'Oblet met den heer pastoor.

In dezen geest hebben we dit onderwerp opgevat en — men gedenke — in de mate van de ons beschikbare documentatie trachten uit te werken.

Moge deze studie aldus iets bijdragen tot het beter begrijpen en diepere kennis van onze plaatselijke geschiedenis van Neder-Over-Heembeek.

Ligging en Uitzicht.

Het kasteel « Meudon » is gelegen te Neder-Heembeek, op den linkeroever der Willebroeksche vaart, juist naast de brouwerij « Marly », en geeft uit op de kerk van

Neder-Heembeek en den « Driesch », de groote plaats van het dorp (1).

Het kasteel wordt omgeven door de Boschstraat, de Gootstraat, den Steenweg op Antwerpen en een gemeenteweg.

De voorgevel is in drie deelen verdeeld, waarvan het middenste een weinig vooruitspringt en voorafgegaan wordt door een perron, langswaar men van weerszijden door trappen in het middensalon uitkomt.

Van achter is de bouw eenvoudiger; langs een groote middendeur treedt men in het vermelde middensalon.

Geheel de bouw is uit baksteen opgetrokken, doch met similisteen beplakt.

Op het gelijkvloers is er een eetkamer, een bureau, telefoonkamertje, billardzaal, salon, een kamer, twee toiletplaatsen, trap voor het dienstpersoneel, hall, groote trap en een drietal andere plaatsen voor het personeel.

Beneden in de kelders is de keuken, en verder allerhande bergplaatsen voor het gerief.

Op de eerste verdieping zijn acht kamers, toiletkamer, badkamer en een waschplaatsje.

Op de tweede verdieping twee kamers en vijf zolders.

En geheel van boven een achthoekig uitkijktorentje met een terras. Daarin een groot uurwerk dat de bevolking de juiste uur opgaf en veel dienst bewezen heeft.

Verder, doorheen heel het gebouw gasverlichting en elektrische bellen (2).

Dit torentje droeg evenals dit van het Parijsche Meudon den naam van « Bellevue ». Het panorama dat men van hieruit had, moest evenwel niet onderdoen voor de fransche naamgenoot. Van hieruit had men een volledig overzicht van Brussel met zijn oude vestingen en poorten, zijn honderden kanteelen, zijn gebouwen, zijn kerken. Over Brussel heen reikte de blik tot het Zoniënwoud. De vallei, waarin Laeken gelegen is, ligt ten Zuid-Westen, zelfs had men van hieruit een volledigen aanblik op het

---

(1) Cfr. Een korte schets in De Brabantsche Folklore, n° 87, blz. 151-53.

(2) Cfr. A. R. n° 22, Verkoopakt.

gebeuren op de baan Assche-Vilvoorde. In archieven vinden we vermeld dat men « recht op de toren van Assche » kon zien. Ten Noord-Westen daagden de torenspitsen van Strombeek en Grimbergen op. Ten Noord-Oosten lag heel

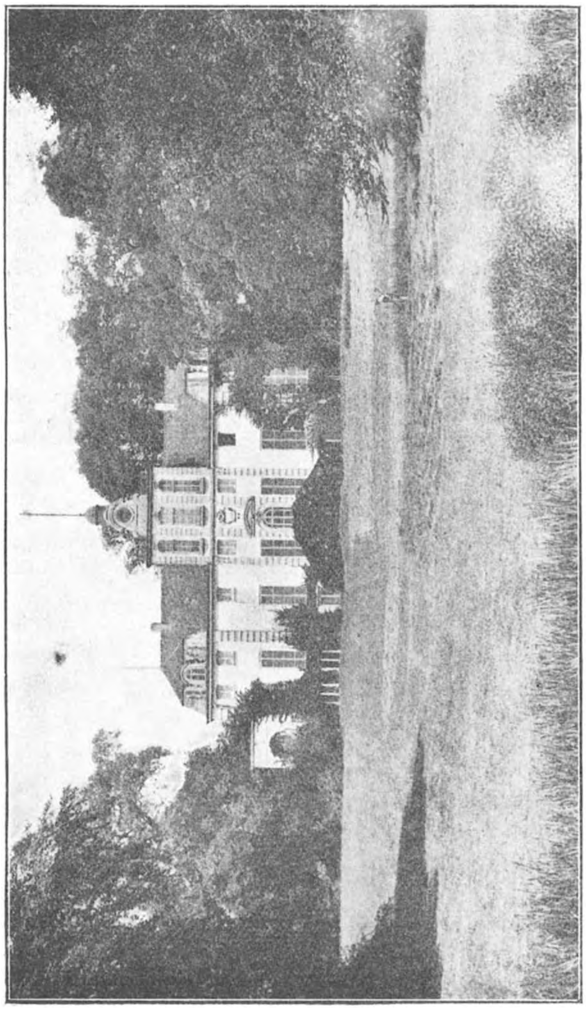

Kasteel « Meudon ». De Voorgevel.

Cliché Marly.

het laagland van Brabant. O, ja, men bemerkt er heel duidelijk met het bloote oog Sint-Romboutstoren, zelfs de 96 m. hooge toren van Duffel. Vilvoorde met een tiental dorpen, zelfs Erps-Querbs, zijn zichtbaar. En dan de ach-

ter het groen verborgene dorpen Haren en Evere op de tegenoverliggende heuvelrug, afgesneden van Heembeek door de « schipvaert » en de Zenne. A. Wauters zelf heeft er den indruk van ondergaan en wijdt bijna een heele bladzijde bij het begin van Heembeek's geschiedenis, in zijn Hist. des Env., d. II, blz. 388, aan een gelijkaardige beschrijving.

Als ligging kon men geen prachtiger uitkiezen in de omstreken.

Dit alles was eens...

Naam.

We kunnen ons « Meudon » niet indenken zonder de twee andere benamingen « Marly » en « Versailles ». Evenals in de omgeving van Parijs hooren deze drie plaatsnamen te zamen in hetzelfde verband.

Ze werden hier ingeburgerd in de tweede helft der XVIIe eeuw onder den invloed van Lodewijk XV, die zijn zoo luisterrijke en roemrijke regeering evenveel pracht wilde bijzetten door het oprichten der overprachtige paleizen van « Versailles », « Marly », en « Meudon ».

Dit waaide ten allenkante over, ook naar Brussel, waar men zich in een tweede Parijs waande en dus ook soortgelijke pompeuze paleizen als in de omgeving van Parijs als logisch gevolg moest vinden.

Alhoewel wat minder grootsch, toch kreeg Brussel zijn «Versailles», «Marly» en «Meudon», en dit te Neder-Over-Heembeek, waar reeds voorheen de adel en de Brusselsche burgerij zich kwamen vermeien aan de oevers van het kanaal in de aldaar destijds reeds vermaarde afspanningen met prachtige lusthuizen, -hoven, fonteinen en vijvers.

De oude benamingen « de Moriaen » of « Gapaert », en « het Schaillienhuys » moesten de baan ruimen en werden herdoopt : « de Moriaen » in « Marly », « het Schaillienhuys » in « Versailles » en « het casteelke » van den heer der plaats in « Meudon ».

Men beweert dat deze benamingen niet louter een navolging van Parijs zouden zijn, doch dat zij een historischen oorsprong zouden hebben. Lodewijk XIV zou, toen

zijn troepen vóór Brussel kampeerden, zijn verblijf op het kasteel « Meudon » gehouden hebben. De echtheid van dit gezegde kunnen we echter niet bevestigen.

Wat we als gelijkaardig kunnen opmerken is, buiten de ligging en het panorama, dezelfde bouwstijl, nl. een soort majestatische, min of meer strenge Renaissancestijl, eigen aan de bouwmeesters van Lodewijk XIV, als b. v. Mansard.

Een feit staat vast, namelijk dat « Meudon », « Marly », en « Versailles » weldra vermaarde en de meest be-

Kasteel « Meudon ». De Achtergevel en Eerekoer.

zochte lusthoven werden van Brussel, zoodat Van Gestel (1) in 1724 terecht schrijft: «in pago Neder-Heembeeck ad canalem Bruxellensem nuper extructae sunt a civibus Bruxellensibus practoria et aedificia ad voluptatum et opum ostentationem elegantissimae formae, et architecturae nobilis, cum uberrimis scaturientibus fontibus, inter quae duae eminunt unum indigetatum Versailles et alterum Marly, ad quae divertendi causa multum excurrit nobilitas et populus Bruxellensis, praesertim tempore aestivo » (2).

(1) Van Gestel. Historia sacra diocesis Mechliniensis, 1725, t. I, blz. 77.

(2) Vertaald : « in het dorp Neder-Heembeek nabij het kanaal van Brussel werden onlangs door inwoners van Brussel kasteelen en lusthuizen ten teeken van hunnen welstand gebouwd. In sier-

« Marly » en « Versailles » werden vereeuwigd door schilder Hendrik Van Assche (1774-1841), die deze lusthuizen en hoven afbeeldde op zijn gekende doeken rond 1825 (1).

Doch « oud Marly » en « Versailles » verdwenen bij het begin dezer eeuw. « Versailles », het eerst, werd om-

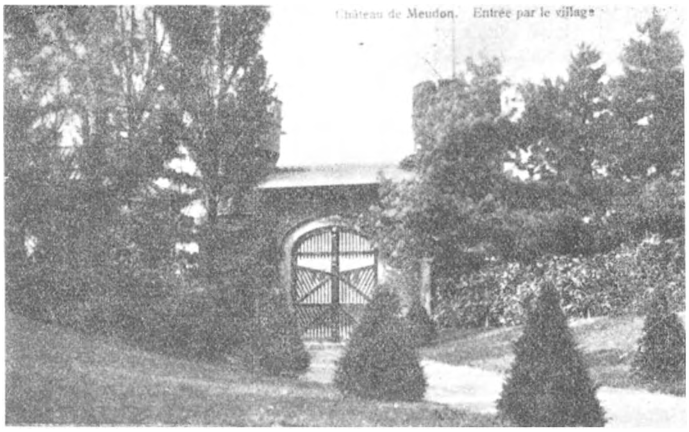

Inrijpoort langs het Dorp.

streeks 1840 aangekocht door de familie Otto de Mentock en meteen verdween alras de naam. « Marly » bleef behouden in de opschriften van twee afspanningen aldaar gelegen, de eene wordt « la Renaissance du Marly » of het

---

lijke lijnen opgetrokken, vertoonen ze een kunstige architectuur. Men bewondert er hoogopborrelende fonteinen, waartusschen vooral twee dienen vermeld : Versailles en Marly. De adel en de burgerij van Brussel bezoeken deze ontspanningsoorden in groot getal, meest echter gedurende den Zomer ».

(1) Zie o. a. Catalogus van de Tentoonstelling van Geschiedenis. Folklore. Oudheidkunde van de stad Vilvoorden, 1934.

Kunstschilder Hendrik Van Assche stierf te Neder-Heembeek. Op zijn grafsteen leest men :

Ici repose
Henri Van Assche
Peintre Paysagiste
né a Bruxelles
le 30 aout 1774
décédé le 10 Avril 1841.

« Nieuwe Marly » genoemd, de andere « Marly » of het « oud Marly ». De brouwerij in de nabijheid van « Marly » gelegen, kreeg eveneens denzelfden naam. Onlangs nog namen de nieuwe fabrieken van chemische producten aldaar ook den naam « Chemische producten der Marly » over, zoodat we terecht van de wijk « Marly » mogen gewagen.

« Meudon » is ons eveneens gebleven, alhoewel het kasteel en de parken reeds verdwenen. Alleen de « Meudonhoeve » leeft nog voort, doch zal bij de verdere urbanisatie van Heembeek weldra onder den hamer vallen.

HISTORIEK VAN HET LANDGOED EN ZIJN HEEREN.

Ontstaan.

Het ontstaan van deze latere heerlijkheid met als middelpunt « het Kasteelke » — nadien « Meudon » genoemd — moeten we bij de Frankische kolonisten onzer gewesten zoeken.

De kolonisatie van Brabant en het agrarisch stelsel der Franken veronderstellen we in zijn groote lijnen gekend door de werken van Meitzen « Siedelung und Agrarwesen der Westgermanen und Ostgermanen I » ; G. Kurth « La frontière linguistique » ; L. Pirenne « Histoire de Belgique, t. I » ; G. Desmarez « Le problème de la colonisation franque et du régime agraire dans la Basse-Belgique ».

Aan de hand van deze werken en vooral door de studie van de plaatsen zelf, durven we als waarschijnlijk het ontstaan van « Meudon » als volgt verklaren.

Neder-Over-Heembeek is van West naar Noord begrensd door de groote Romeinsche heirbanen van Assche over Vilvoorde naar Elewijt. Een paar « diverticula » vertrokken van dezen hoofdweg loodrecht in de richting van de Zenne — de grenslijn van Zuid naar Oost, — oversteken deze, om verder de grensbaken te vormen in andere gemeenten.

De eerste « diverticulum » is deze — reeds door L. Galesloot en A. Wauters opgemerkt — die vertrekt op het

punt waar Over-Heembeek-Laken-Strombeek en Vilvoorde (Koningsloo) samenkomen. Hij loopt langsheen de grens : Over-Heembeek-Laken (omtrent de huidige Van Praetlaan), steekt de Zenne over aan de vroegere afspanning « De Liefde » — waar de Zenne tamelijk ondiep was — en scheidt verder de gemeenten Evere en Schaarbeek.

De tweede « diverticulum » is deze die in de kom der gemeente Strombeek de heirbaan naar Grimbergen, verder te Koningsloo aan « de Linde » de Romeinsche heirbaan Assche-Elewijt en de « diverticulum » Koningsloo-Anderlecht kruist, om te Neder-Heembeek naast het kasteel « Meudon » de Zenne over te steken en de scheidingslijn der gemeenten Haren-Evere uit te maken.

Buiten deze twee « diverticula » vernoemen we nog een derde baan, namelijk deze die paralleel loopt tusschen de Zenne en de oude heirbaan Assche-Elewijt. Ze wordt gevormd door de Bijzegemstraat, Frans Vekemansstraat en Ransbeekstraat (thans de hoofdstraten der gemeente), en vertrekt te Bijzegem aan de « diverticulum » Koningsloo-Anderlecht om te versmelten met de baan Assche-Elewijt te Vilvoorde (brug).

Tot hier het wegennet. Dat al deze banen oude romeinsche heirwegen zijn durven we niet even categorisch bevestigen, wel echter dat ze het oudste plaatselijk wegennet uitmaken en stellig allen ten tijde van de Franken bestonden.

Welnu, eenerzijds rekening houdend met dit wegennet en de Zenne, anderzijds met de milieutoestanden — als vruchtbaarheid van den bodem, de hydrologie en de ligging der besproken plaatsen — is dit de ontwikkelingsgang van het ontstaan van Heembeek en hier in het bijzonder van « Meudon ». We moeten dit alles als in een totaliteitsbeeld beschouwen, we mogen niets uit zijn verband rukken. Daarom beschrijven wij het ontstaan en ontwikkelingsproces van « Meudon » in het meer ruimere kader van het ontstaan en ontwikkelen van de gemeente Neder-Over-Heembeek zelf.

Zooals we reeds schreven in « De Brabantsche Folklore, n° 87 » is Bijzegem — reeds ten tijde der Romeinen — de eerste bevolkingskern van Heembeek. Dat deze bron

juist daar ontstond is gemakkelijk te verklaren door de ligging, d. i. de onmiddellijke nabijheid en het omsloten zijn door drie Romeinsche wegen, waarvan een der oudste Brabantsche banen — de weg Assche-Elewijt (Schapenweg is). Verder de ligging in een omsloten vallei — beschut tegen de gure Noordenwinden — nabij een natuurlijke bron en kleine waterloop — en op den vruchtbaarsten akkergrond van de plaats.

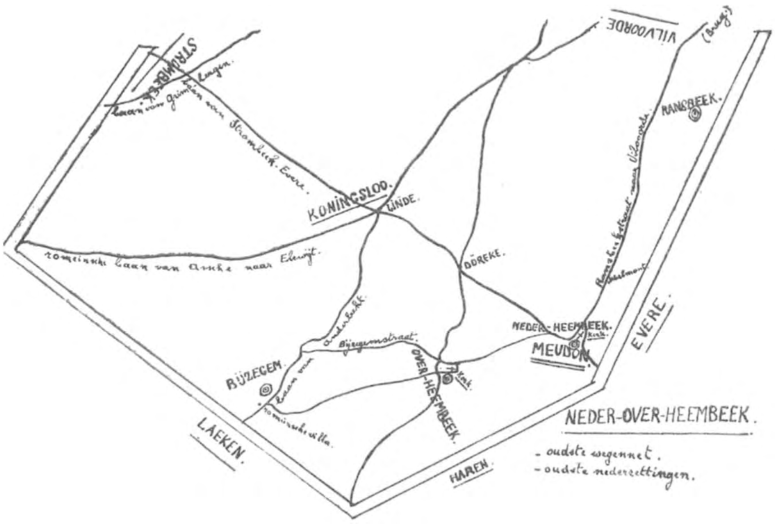

Oudste wegennet. Oudste nederzettingen: Bijzegem, Over-Heebeek, Neder-Heembeek (Meudon), Ransbeek.

Ten tijde der Frankische kolonisatie werd dit gedeelte reeds druk bebouwd (Romeinsche villa) en het kan dan ook niet anders of de indringers eigenden het zich toe.

Weldra echter werd de uitbating te klein voor de aldaar gevestigde familie en moest er naar andere gronden uitgezien worden. Men trok verder het land in en vestigde zich op de plaatsen, die later Over- en Neder-Heembeek zouden worden. De twee uitbatingen moeten bijna te gelijk ontstaan zijn en op dezelfde wijze. Dit blijkt al te duidelijk uit de ligging. Te Over-Heembeek is het latere heerendomein, evenals te Neder-Heembeek, juist te midden van den heuvelrug gevestigd, op gelijken afstand van de Zenne — even ver verwijderd van de « diverticulum » — en zijn

Bijzegem, Over-Heembeek en Neder-Heembeek en Ransbeek eveneens even ver van mekaar gelegen. Alles stemt met mekaar overeen.

Te Over-Heembeek echter ontwikkelde de domeinhoeve zich niet op dezelfde wijze als te Neder-Heembeek. Aldaar verloor de heer, eigenaar der plaats, aan gezag onder de bevolking, die zich rondom de uitbating had gevestigd, en deze nu werd een soort vrije « marka ». Dit verschil werd door de eeuwen niet uitgewischt en laat zelfs nog duidelijk merkbaar op onze dagen kenschetsende sporen na. Deze ontvoogding gebeurde echter na de kerstening der bevolking, daar de kerk van Over-Heembeek dezelfde ligging heeft tegenover het heerendomein als te Neder-Heembeek.

Te Neder-Heembeek nu hield de domeinheer er de hand op. Hij bouwde de « borgtkerk », waarrond zijn lijfeigenen en de andere bevolking zich vestigden.

En hier hebben we het begin van « Meudon », dat het ontstaan gaf aan het dorp Neder-Heembeek. Te Over-Heembeek dus moest de heer het afleggen tegen de bevolking, te Neder-Heembeek heeft hij zijn gezag weten te handhaven doorheen de eeuwen. Hij was er de baas.

Juist door deze ligging heeft « Meudon » zijn grootheid en bloei gekend.

Laat ons echter, vooraleer verder te gaan, de vraag oplossen : Waarom vestigde zich « de domeinhoeve van Neder-Heembeek » — later « Meudon » — juist op die bepaalde plaats ?

We moeten het kortweg verklaren : het was de geschikste plaats. Vooreerst te midden van den heuvel — dus beschermd tegen de gure Noordenwinden — Verder op een zekeren afstand van de Zenne — die veel lager gelegen is en toen ter tijde stellig (tot in de 18e eeuw zelfs) buiten hare oevers trad en de weiden overstroomde. Ten laatste op het kruispunt van twee « diverticula » : de eerste deze van Strombeek op Evere-Haren (die het goed begrensde) ; de tweede deze van Bijzegem op Vilvoorde.

Doch is dit alles Frankisch en niet uit latere tijden ? Stellig. Het eerste bewijs levert ons de borgtkerk en het tweede de landverdeeling. Te Bijzegem, te Over-Heem-

beek, te Ransbeek en te Neder-Heembeek — Meudon — bemerken we dezelfde verdeeling der velden : deels akkerland — de beste gronden, te midden van de helling ; — deels weideland — natte gronden nabij de Zenne ; deels bosch op de slechte en verhevene gedeelten van het domein.

Te midden van zulk kader moeten we het ontstaan van « Meudon » plaatsen en dan convergeeren alle gegevens om een dusdanig ontstaan te bevestigen en te verklaren.

HET OUDE KASTEEL.

De plaats, die later « Meudon » zou genoemd worden, treedt voor het eerst op in onze lokale geschiedenis met ridder Philips van Heembeek in 1173. Alsdan verkocht deze zijn plaatselijk leenrecht aan de abdij van Affligem en zijn rechten over twee molens, de eene te Heembeek, de andere te Schaarbeek gelegen, aan de abdij van Grimbergen (1).

Ridder Philips van Heembeek woonde stellig te Neder-Heembeek, daar ons door latere akten bevestigd wordt dat de abdij van Affligem en Grimbergen geen gronden te Over-Heembeek bezaten. We noemen hem dan terecht den eersten heer van « Meudon ».

Zijn zoon, Caesar, was het niet eens met vermelde erfverbaveling en diende een proces in te Anderlecht in 1175. Er werd echter niets van de genomen beslissingen teruggetrokken en hij moest dan maar zijn ongelijk bekennen.

De andere zoon, Jan van Heembeek, hield ook niet aan zijn leengoed te Heembeek en verkocht het eveneens, ten jare 1198, aan de abdij van Affligem.

---

(1) Cfr. A. Wauters « Hist. des Environs de Brux. », 1855, t. II, blz. 390. — A. De Marneffe « Cartulaire d'Afflgem », 1900 in A. H. E., 2e sectie, 5e fasc., blz. 481-82.

Hiermede sluit deze vroege geschiedenis van « Meudon » af. We vinden geen heeren of eigenaars meer vermeld tot bij het begin der 15e eeuw.

Wel hooren we in 1300 nog even van de abdij van Affligem en verder gedurende deze groote tijdspanne herhaaldelijk van de abdijen van Grimbergen en Diligem, die feitelijk én de geestelijke én de wereldlijke macht in de twee Heembeken onder mekaar verdeelden, met overwicht nochtans van Diligem. Doch in welk verband dit alles met « Meudon » staat, kunnen we niet achterhalen, daar juist van de abdij van Diligem over deze periode meest geheel het archief verloren is geraakt.

Van Vucht.

Het is eigenlijk met de 15e eeuw dat de geschiedenis van « Meudon » bepaaldelijk opschiet.

Alsdan, rond 1400, komen de eerste Van Vucht's te Heembeek aan en nemen zij er bezit van « het casteelke ».

Voorheen hoorden we nooit van « het casteelke ». Wanneer en door wie het gebouwd werd blijft een raadsel. Waarschijnlijk vóór de Van Vucht's, want, ware het kasteelke onder deze heeren of nadien gebouwd geworden, dan ware de gedachtenis daaraan stellig bewaard gebleven of opgeteekend. Te meer de beschrijving die A. Wauters (1) ons laat — die het kasteelke zelf bezocht heeft rond 1850 — wijst er op dat de architectuur van den toren en het gebouw deze stelling staaft en misschien de bouw van het kasteelke ettelijke tientallen jaren mag opgeschoven worden. Wat wonderlijk blijkt, is dat niemand der ouderen ons over het kasteelke verdere inlichtingen heeft kunnen verschaffen, alhoewel het stellig rond 1860 nog bestond.

A. Wauters beschrijft het aldus :

« Op de ingangspoort waarnaast een oude linde met een omvang van niet minder dan 14,5 voet stond, was het jaartal 1631 te lezen. De aanpalende toren was van anderen datum. Op het gelijkvloers was vroeger een deur met vallen boog, doch die toen reeds verdwenen was. Hooger

(1) Cfr. o. c. blz. 392.

zag men twee beelden, het eene van een ridder, het andere van een knielende dame, met beiden een schild, (onontcijferbaar) aan hun voeten. Een schietgat, hooge en smalle vensters, een vierkantig dak, versierd met in trapgevelstijl opgaande dakvensters, een achthoekig klokkentorentje, waarop een feodale windwijzer draaide, gaven aan dezen

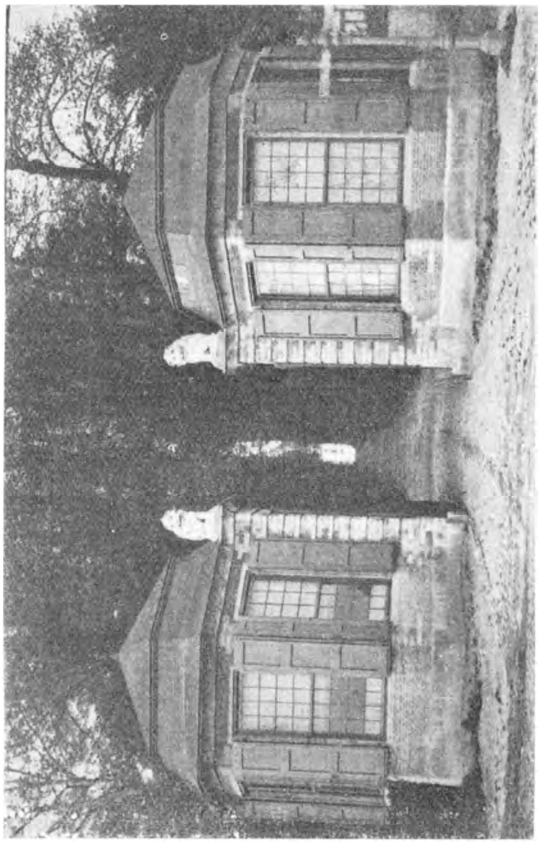

Kasteel « Meudon ». Inkompaviljoenen aan het Kanaal.

vierkanten toren de verdere kenteekens van zijn oudheidkundige waarde. Een rond zijtorentje diende als trapmantel. Het aanpalend gebouw ging in denzelfden stijl op en toonde allerhande scherp vooruitspringende lijstwerken ; er was er zelfs één met vollen boog ».

Over deze eerste Van Vucht weten we verder niets, tenzij dat hij vóór Niklaas Van Vucht, zijn zoon, het kasteelke bewoonde.

Met *Niklaas Van Vucht* wordt de ononderbroken rij der heeren ingezet (1).

Meester Claes of Niklaas Van Vucht was raadsheer van den Roomschen koning, Maximiliaan en diens zoon, hertog Philips, alsmede « eerste meester van heuren reckencamere van Brabant » te Brussel sinds 1463, toen Philips de Goede de rekenkamer van Brabant, Holland, Limburg en Luxemburg samenbracht.

Hij deelde deze functie met Ambrosius de Dynter, Pieter van Meerbeke, Felix de Hondt en Jacobus Creulincx.

Hij staat eveneens aangeschreven als toezichter op de groote openbare werken, door Karel de Stoute ondernomen (2).

Daarenboven was Meester Van Vucht een rijk grondbezitter. Te Neder-Heembeek bezat hij het fraai landgoed « het casteelke ». Verder lagen zijn goederen geheel Heembeek door verspreid. We bezitten er nog de gedetailleerde beschrijving van.

Langsheen de Zenne — destijds nog bevaarbaar en zeer vischrijk — bezat hij sinds 1464 het vischrecht van Brussel tot Vilvoorde in leen van den hertog.

Buitendien had hij in menig dorp van de omgeving nog uitgestrekte goederen.

Alzoo te Steenokkerzeel en te Humelgem, waar hij het nu nog bestaande gebouw « het Duyfhuys » of « de Vleughe » (3) in 1444 van Jan Gruwels afkocht. Benevens vinden we in 1472 aldaar « 't hoff van M. Claes Van Vucht opt Camvelt » vermeld.

Ook te Ukkel was eigendom gelegen, gekend als « thoff te Homborch » (4).

---

(1) Over Niklaas Van Vucht zie : A. Wauters, o. c. ; Ronsmans « Notice historique » ; J. Verbesselt : « Het godshuis der vijf broerkens » in E. S. en De Br. jg. 1932, n° 9-10, blz. 291-308 » ; « De Kluis » in De Brab. Folkl. n° 87, blz. 145-49 ; « De Kluis van Neder-Heembeek » als Bijdrage 1, in « De Geschiedenis van Neder-Over-Heembeek », 1936.

(2) Inventaris der Rekenkamer. — L. Galesloot, t. I, blz. 11.

(3) Steenockerzeel et Humelghem et leurs Seigneurs », 1930. Phil. Van Boxmeer.

(4) Cfr. Dr Em. Van der Linden « Homborch, zijn cijnsboek en laathof », jg. 19, n° 9, bladz. 339-51 van E. S. en De Brab.

Nabij het Zoniënwoud stond zijn hof « Crickengijs » met « den Quarebosch » bekend.

Om die goederen te beschermen en te beheeren had Meester Van Vucht het van Philips de Goede in 1461-62 recht verkregen van een sergeant te houden.

Te Heembeek was zijn buitenverblijf. Dit wou hij vereeuwigen in 1487 door de « fundatie van vyff arme mannen tot Nederheembecke om aldaar ter eeren van Ons heeren Godts vijff Wonden eeuwelijck ende erffelijck te woonen » (1). Dit was de stichting der « Kluis », die op onze dagen nog voortbestaat.

Zijn testament vernoemt ons drie dochters : Margriete, Katharina en Geertruide.

De eerste werd kloosterlinge te Thienen. De tweede huwde met Simon Drooghvoet, en had drie dochters : Barbara, Maria en Katharina. De eerste twee zullen den ouden heer gedurende zijn laatste jaren komen verzorgen en daarvoor bijzondere legaten ontvangen. De derde huwde Pieter van Waelhem, voorzitter van den raad van Brabant. Het is Simon Drooghvoet, die de goederen van Steenokkerzeel en Humelgem erfde.

Geertruide Van Vucht (2), de derde dochter, deed het verhef van de goederen en rechten van Heembeek in 1490 en werd meteen eigenares van « Meudon ».

Rustige jaren beleefde Geertruide Van Vucht niet te Heembeek, dat alsdan midden het soldatengewoel lag. In 1489 werd geheel Heembeek geplunderd en platgebrand. Enkel de abdijhoeven, de pastorij, de Kluis en « Meudon » bleven gespaard. Bij dit alles voegde de plaag van de pest zich nog, zoodat aan Neder-Heembeek het aandeel in de beden van 1489-90, die men onmogelijk kon betalen, door de Staten van Brabant werd kwijt gescholden.

In eerste huwelijk huwde ze Niklaas van Goudenaken, ridder aan het hof van Philips van Bourgondië en thesaurier van Karel de Stoute.

Daaruit hadden ze één dochter, Adriana van Goudenaken. Hij stierf vóór 6 Maart 1486.

(1) In P. A. Bundel « De Kluis », n° 1-8.

(2) Cfr. De Geschiedenis van Neder-Over-Heembeek. Bijdrage n° 1, bladz. 28 en 45-46.

In tweede huwelijk nam ze Philips Hinckaert, heer van Steenokkerzeel, Humelgem en Berg. Na diens dood (1505) erfde zij aldus de heerlijkheden van Horst, Sint-Pieters-Rode en Kortrijk-Dutzel.

Ondertusschen had ze bij het vischrecht op de Zenne een paar andere rechten te Heembeek weten te voegen. Onder meer bezat ze voortaan een cijns te Over-Heembeek en te Neder-Heembeek een laathof, waarvan ons enkele akten gebleven zijn.

Dit alles stond ze in 1505 samen met « Meudon » af aan haar dochter Adriana, die ditzelfde jaar Gilis van Busleyden had gehuwd.

Zoo kwam « het casteelke » voor meer dan een eeuw in handen van het beroemde geslacht « Busleyden ».

Van Busleyden.

Het geslacht Van Busleyden draagt de volgende wapens : « d'azur à la fasce d'or, accompagnée en pointe d'une rose de gueules boutonnée et barbée d'or. (représentée parfois barbée de sinople.) L'écu timbré d'un casque d'argent, grillé et liséré d'or, orné de ses lambriquins d'or et d'azur. *Cimier :* une tête et col de licorne d'argent, la corne, le crin et la barbe d'or, issante d'un mortier de velours bleu, bordé de deux galons d'or et chargé d'une rose de gueules, boutonnée d'or et feuillée de sinople ». Spreuk : « armat spina rosam ». (1).

Als stamvader wordt aangegeven vermelde Gillis van Busleyden, gehuwd met Elisabeth Musset van Marleville. In akten van 1495-96 wordt hij heer van Luxemburg genoemd. Hij werd tot den adel verheven door Karel de

---

(1) Butkens maakte samen met d'Auxy de eerste genealogische lijst op in 1660.

Cfr. Annuaire de la Noblesse belge, 1882. — Généalogie de la famille de Busleyden. — Cfr. A. Wauters, o. c.

— Nobiliaire des Pays-bas et du Comté de Bourgogne. De Vegianos-D'Havel, 2 d., bladz. 65, 267, 363, 655, 731, 934, 1353, 1507, 1561, 1760, 1761, 1782, 1788, 1990.

— Kempisch Museum : « Norderwijck en zijne Heeren ». Th. De Raadt, jg. 1891, bladz. 181-83.

Stoute bij openbrieven van 1471, was meteen schepen, onderproost en proost van Aarlen, secretaris en greffier van den raad der edelen van het hertogdom en nam nadien nog tal van andere ambten waar als procureur-generaal en gewoon raadsheer van den raad van Luxemburg. Hij stierf in 1499 (20 Juni).

Er worden zeven kinderen vermeld, o. a. :

— Frans, studeerde te Keulen, Parijs, Lyon, Rome, werd secretaris van Hendrik de Berghes, bisschop van Kamerijk, en nadien gouverneur en leeraar van Philips de Schoone. Hij stierf als aartsbisschop van Besançon in 1503 (1).

— Jeroom, doctor in de rechten, kanunnik aan verschillende kapittels, stichtte te Leuven het college « Trilinguae ». Stierf in 1527 (1).

— Valeriaan, heer van Guirsch, Aspelt enz., volgde later zijn broeder Frans op in dezes ambten ; was gehuwd met Anna van Kumpf, genoemd van Keynich. Hij was algemeen ontvanger van het hertogdom Luxemburg en particulier ontvanger der domeinen van Luxemburg, Aarlen enz. na zijn broeder Gillis. Zijn weduwe stond aan dezen laatsten de helft van de heerlijkheid van Guirsch af in ruil van de helft van deze van Aspelt, welke hij geërfd had van zijn hooger vermelden neef.

Uit hun huwelijk werd een zoon geboren, Fransciscus, jong gestorven in 1519.

— Catharina, kloosterlinge te Trier.

— Jacqueline, gehuwd in 1e huwelijk met Niklaas Holtvast, in 2e huwelijk met Hendrik Hoeclin, heer van Birtingen en greffier van den raad van Luxemburg.

— Margareta, kloosterlinge te Trier (1474).

— Gillis van Busleyden, gehuwd met Adriana van Goudenaken, was de tweede zoon, heer van Guirsch en Aspelt.

Hij kocht het burggraafschap Grimbergen van Hercules van Enghien van Kestergate, was meteen heer van Grimbergen, Tertommen, Rumelingen en Flatten door verhef voor den hertog van Salm van 14 Mei 1523.

---

(1) Cfr. A. Pirenne : Biografie nationale de Belgique, t. 3, 203-208. Gilis-Frans-Jeroom van Busleyden.

Te voren reeds werd hij algemeen ontvanger van Luxemburg en bijzondere ontvanger van Luxemburg, Aarlen en Thionville benoemd bij open brieven van 20 Maart 1490, en nam nadien het ambt van raadsheer en voorzitter van de Rekenkamer van Brussel waar.

Ook te Heembeek breidde hij zijn rechten buiten die van « Meudon » uit. In 1505 kocht hij mits 420 pond de juridictie en de cijnsen van de twee Heembeken aan.

Gillis van Busleyden maakte zijn testament op 8 Januari 1522, stierf aldaar in 1536, en werd bijgezet in het familiegraf van Niklaas van Goudenaken in de kapel van O. L. Vrouw van Zeven Smarten in Sint-Gudulakerk te Brussel.

Adriana van Goudenaken had na de dood van haar moeder dit reeds aanzienlijk aantal heerlijkheden nog vergroot door het verhef van het kasteel van Horst, de hooge en lage justitie van Sint-Pieters-Rhode en Kortrijk-Dutzel (1521).

De traditie van haar grootvader, Niklaas Van Vucht en hare moeder, Geertruide, schonk zij in 1530 de broerkens een aanzienlijke gift van 90 carolusgulden, een legaat uit het testament van Vrouw Geertruyde van Vucht « den voorschr. broeders om godswille gegunt ende gegeven, om hun daer mede te onderhouden » en te bidden voor de ziel der testatersse. Dit legaat werd aan de beheerders van het godshuis overhandigd door « Joffrouwe Adriana van Goudenake weduwe wijlen heeren ende meesters Gielis van Busleyden », dochter der schenkster, kleindochter van Niklaas van Vucht. (P. A. n° 3).

Zij stierf rond 1554.

Uit dit huwelijk werden twaalf kinderen geboren :

Jan van Busleyden, volgt hierna.

— Frans van Busleyden, die het verhef deed in 1554 van de heerlijkheden van Guirsch, Horst, Sint-Pieters-Rhode en Kortrijk-Dutzel. Hij was gehuwd geweest met Anna Van der Stappen (1).

---

(1) I. — *Frans van Busleyden* was woudmeester, kamerheer en eerste schildknaap van koningin Maria van Hongarije. Hij verkocht een groot deel van zijne goederen en heerlijkheden. Hij maakte zijn testament te Leuven den 2 Juni 1554 en werd begraven te Sint-Pieters-Rhode. Uit zijn huwelijk met *Maria Van der Stap-*

— Anna van Busleyden, gehuwd met Arnout van Eynotten, heer van Heulekom en Schoonhoven. Gestorven in 1545 (1).

— Niklaas van Busleyden, burggraaf van Grimbergen en heer van Borght, Ter-Tommen (1554) en nadien van Guirsch. Hij was gehuwd met Philippote van der Noot, die dit patrimonium nog merkelijk vergrootte, zoodat in 1570 ze niet minder dan 104 achterleenen telden (2).

---

pen, van geringe afkomst te Grimbergen, sproten twee kinderen :

II_A. — *Karel Van Busleyden*, welke in 1556 (7 Febr.) bij den dood van zijn vader het verhef deed van de heerlijkheid en het kasteel van Horst. Nadien werd hij ook heer van Wespelaere, doch moest zijn heerlijke goederen met renten belasten.

Hij stierf te Mechelen en werd begraven in Sint-Romboutskerk. Hij was gehuwd geweest met *Maria van den Tympel*, zuster van den beruchten gouverneur van Brussel, Jan Van den Tympel. Zijn vrouw was dame van Perck en Boortmeerbeek.

Waarvan twee kinderen :

1° *Karel Van Busleyden*, heer van Horst.

Hij stierf ongehuwd in 1616.

2° *Antonius Van Busleyden*, heer van Rhode, geboren den 8e Februari 1579 en gestorven in 1611. Hij verkocht het kasteel van Horst en zijn heerlijkheden aan Olivier Van Schoonhoven, die er het verhef van deed op 14 Juli 1606.

Hij had in huwelijk genomen *Martha Cools*, waaruit hem slechts een dochter sproot, nl. *Maria Van Busleyden*, geboren 1592 (29 Juni), die huwde met Karel l'Archier, raadsheer van den koning en meester der Rekenkamer. Ze stierf rond 1637.

Hare twee zonen stierven jong, in 1629 en 1631.

II_B. — *Willem Van Busleyden*, stichter van den onechten tak.

(1) Ze werd naast haar echtgenoot begraven in O. L. Vrouwekerk te Aarschot. Deze laatste stierf eerst in 1562, na een tweede maal gehuwd te zijn geweest met Margareta Verhaecht. Hij was de zoon van Herman, heer van Heulekom, gouverneur van Stockheim, en van Elisabeth van Schoonhoven.

(2) I. — *Niklaas Van Busleyden*, vierde zoon van Adriana Van Goudenaken, raadsheer van Brabant. Stierf op 30 Maart 155...

Hij was gehuwd met *Philippote Van der Noot*, geboren in 1524 (10 Aug.), gestorven in 1581. Ze was de dochter van Adolf Van der Noot, ridder, heer van Waudignies, kanselier van Brabant († 31 Maart, 1543) en van Philippote van Watermaele. († 16 Mei 1557).

Waarvan zes kinderen :

1° — *Gillis*, die volgt.

2° — *Adolf*, burggraaf van Grimbergen, hr van Ter Tommen,

— Jeroom van Busleyden, kanunnik, later kamenier van paus Paulus IV. Hij stierf 19 Januari 1559.

— Willem van Busleyden, gehuwd met Elisabeth van Weede, stierf in 1574. Stichter van den onechten tak.

— Maria van Busleyden. Ze huwde in Sint-Gudula te Brussel ridder Antonius van Oss (19 Juni 1554), heer van Ransbeek, Over- en Neder-Heembeek, sinds 1559.

Antonius van Oss was de opvolger van Sebrecht van Berlicum in deze vier Heembeeksche heerlijkheden, en oefende het ambt van burgemeester van Brussel uit van 1566 tot 1568. Koning Philips noemde hem amman van de stad Brussel in 1474 na de dood van Jan van Locquenghien, de bezieler en uitvoerder van de ontwerpen tot het graven van het kanaal van Willebroek op Brussel. Een tiental ver-

---

gehuwd met Philippina van Oyenbrugge, dochter van Philips René, h[r] van Oyenbrugge en van dame Joanna d'Enghien van Kestergate.

Waarvan :

— *Philips-Renaat*, geb. 1603, dominikaan, stichter van het klooster der Jacobieten te Vilvoorde.

— *Joanna*, burggravin van Grimbergen en Ter Tommen (geb. 17 Mei 1607), gehuwd met Jacobus, baron van T'Serclaes (1607-1639). Zij stierf in 1667. Hun grafsteen is in Sint Kathelijnekerk te Brussel.

3° — *Willem*, stierf jong.

4° — *Adriana*, kloosterlinge in Ter Kameren.

5° — *Maria* (1579-1610), gehuwd met Gaspar de Mol, zoon van Gaspar, heer van Oetingen, burgemeester van Brussel, en van dame Adriana van der Noot.

6° — *Anna*, kloosterlinge.

II. — *Gillis Van Busleyden*, burgemeester van Brussel (1592-93, 1608, 1614, 1615, 1619). Werd ridder geslagen door hertogen Albert en Isabella bij hun Blijde Intrede in 1599. Hij stierf in 1623 (20 Juli). *Hij was de laatste mannelijke telg van zijn geslacht.*

In huwelijk had hij *Catharina van der Dilft*, dame van Leeuwerghem en Doorne. († 1650).

Waarvan twee dochters :

— *Anna-Maria*, gehuwd met Frans Verreijcken, baron van Boulez en Gever, heer van Hamme, Sart sur Tyl, Impde en Duart († 1654).

— *Philippina.*

zen uit een « Lofdicht van de Schipvaert van Brussel » (1561) geeft ons een typisch feit omtrent heer Antonius van Oss :

« 't Welck onmogelyck scheen dat 't soude geschien
« Heeft Godt Brussel gethoont, danckt hem van dien.
« Hier Anthonis van Os, Heer van Heembeeck lofsaem,
« Schepen te Brussel was soo diligent,
« Dat hij alder-eerst 't Schepe te Brussel in-quam,
« Den sesden Octobris daer waeren present

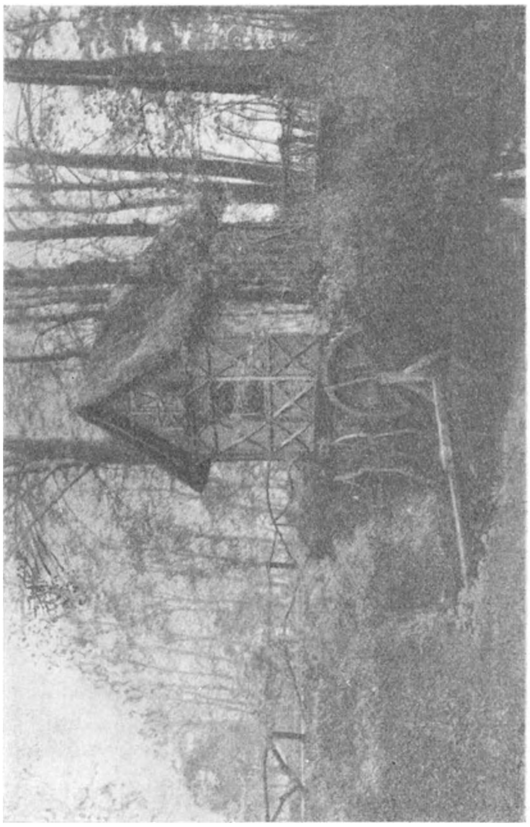

Kasteel « Meudon ». De oude Watermolen.

« Amptman, Borge-meester, Schepens uyt de Weth,
« De Rentmeesters van de Stadt liberaligh gewent,
« Schoncken hem den Wijn met een eerelijck Bancket,
« Daer hieten sij hem alle groot willecom met ».

Hij was echter verdacht geraakt bij de gemeente van sympathie voor den hertog van Parma en vond het geraadzaam in 1578, na den slag van Gemblours, het ambt van amman neer te leggen. Eerst na de onderwerping van Brussel door Parma in 1585 nam hij dit ambt weer op. Een maand voor zijn afsterven, nl. den 9[en] Dec. 1588, werd hij ridder geslagen door Philips om zijn goede diensten aan de kroon bewezen. Hij werd eveneens bevorderd tot kastelein en gouverneur van Vilvoorde.

Uit zijn huwelijk met Maria van Busleyden sproten geen kinderen. Hij huwde na dezer dood met Jacquelina de Berghes, waarvan twee zonen : Karel Philips en Maximiliaan. De eerste deed het verhef der vier heerlijkheden in 1589, huwde Catharina de la Mattonca en verkocht met toestemming van Maximiliaan de hooge en lage justitie van Neder- en Over-Heembeek aan Frans Le Vasseur (21 Maart 1599), eveneens het kasteel van Ransbeek, dat geheel geruineerd werd tijdens de godsdiensttroebelen in onze streken.

Ze stierven kinderloos en werden te Mechelen in Sint Janskerk begraven. Alleen de kwartieren van hun grafsteen bleven nog zichtbaar. Ze droegen : Van Os, Uden, Van der Kelen, Rovere-Busleyden, Musset, Goudeval, Van Vucht.

— Vijf andere kinderen stierven heel jong.

Jan van Busleyden

werd de nieuwe heer van « Meudon » na de dood van zijn moeder door verhef van 30 Augustus 1554. Reeds in 1536 had hij een rente vererfd bij den dood van zijn vader.

Hij huwde Margareta de Merode, dochter van Arnout, heer van Royenburg en Sint-Peeters-Hoeck, en Catharina van Gottignies.

Hij stierf in 1556 en werd begraven in Sint-Rombouts te Mechelen (1), waar men thans nog leest :

---

(1) Te Mechelen bestaat thans nog het vermaarde « Hof van Busleyden » in de Merodestraat. Folklore Brabançon, XVIe, p. 64-65-66.

« Hier leet begraeven heer ende Meester Jan van Busleyden, licenticiaet in beyde de Rechten, die stierf a° 1556, den 3 dach november, ende Jouffrouw Margriete van Merode, zijn huysvr. die sterf anno.... ».

De kwartieren waren : Van Busleyden, Musset, de Goudeval, Van der Vucht, van Merode, Bauw, van Gottignies, Musch.

Jan van Busleyden heeft te Heembeek werkelijken invloed gehad. Dit valt op te merken in allerlei akten, door hen onderteekend.

Zijn vrouw hertrouwde nadien (1559) met Jan van Halmale, schepen van Antwerpen, die we eveneens in allerhande akten voor de schepenbank van Neder-Heembeek vermeld vinden, zoodat we hem ook terecht als heer van « Meudon » mogen aanzien.

Margriete van Merode stierf in 1601 (23 Maart) en werd bijgezet te Mechelen.

Uit dit eerste huwelijk had ze een zoon :

Gillis van Busleyden.

Deze was nog minderjarig bij den dood van zijn vader en kreeg tot voogd zijn oom, Willem van Busleyden.

Hij huwde Anna de Plaines, vrouw van Noorderwijck, dochter van Jan en Anna Kerremans (1).

Op 21 October 1580 verhief Anna de Plaines een derde van 10 bunder bosch en weide onder Lier, een windmolen, « die vergaan is », te Contich, een weide te Cortenbroeck en een cijns. Voor haren gemaal ontving zij (17 Mei 1586) een rente voortkomende van Jan van Busleyden, welke zij overdreef aan Maria van Renty, weduwe van den heer van Rentigny.

Twee jaar nadien droeg Gillis van Busleyden een andere rente over aan Philips Maes, licentiaat in de rechten en greffier der Staten van Brabant, en dezes vrouw Francisca de Foccaut (2).

---

(1) Cfr. Kempisch Museum. Th. De Raadt « Norderwijck en zijne Heeren », jg. 1891.

(2) Cfr. Leenhof van Brab., reg. n° 362, bl. 41 ; n° 363, bl. 166 ; n° 365, bl. 87.

Hij was de derde der van Busleyden, die het « casteelke » in bezit nam door verhef van 9 Januari 1557.

Aangename jaren heeft hij er echter niet gesleten. Juist in deze jaren vonden overal troebelen plaats in onze gewesten. We kregen er de oorlogen van Spagne tegen de Noorderlijke provincien, die in de godsdienstoorlogen de gelegenheid zochten zich van de centraliseerende politiek van Philips II los te maken. Als gevolg werden onze streken overstroomd door soldatenbenden, die dan hier, dan daar kampeerden, meenamen wat bruikbaar was en vernietigden wat hen in den weg stond. Het werd een onbeschrijflijke warboel op sommige oogenblikken. Heele dossiers schepenakten bewaren ons het relaas van al deze baldadigheden in onze gemeenten. Het opgehitst gepeupel ging zelfs over tot het beeldenstormen, om er in kerken en kloosters hun dolzinnigheid bot te vieren. In ons gewest kregen we op den koop toe de plaag der « Vrijbuiters ».

Heembeek had het ook erg te verduren, in 't bijzonder Neder-Heembeek. Gelegen in de onmiddellijke nabijheid van Brussel en Vilvoorden stond men dagelijks blootgesteld aan invallen van de garnizoenen van een van beide steden, wanneer deze 't zij om te rooven, 't zij om andere benden te bevechten, langs hier voorbijkwamen.

Bijna alle huizen werden plat gebrand, enkel de kerk, de Kluis en het kasteel « Meudon » bleven recht. Hierheen was de bevolking van het omliggende met have en goed — evenals in 1914-18 ! — gevlucht en dit verdedigde men tot het uiterste.

Gillis van Busleyden zorgde voor verdere veiligheid en verschafte zich bij den gouverneur van Brussel een « sauvegarde-brief » met twee hellebardiers. Deze verbleven er een heel tijdje, doch, daar men in hun onderhoud niet meer kon voorzien, werden ze vervangen door twee soldaten. Weldra zou men ook deze moeten wegzenden bij gebrek aan geld. De bevolking was zoo uitgeput dat zelfs aan geen enkele « bede » kon voldaan worden. Toen besloten de burgemeester en schepenen van Neder-Heembeek samen met de kerk- en armenmeesters en de medewerking van de abdijen van Diligem en Grimbergen — deze laatste als rijkste grondbezitster van Neder-Heembeek —

goederen te verkoopen of er een hypotheek op te nemen voor een som van 200 gulden (11 Januari 1584). Dit werd gedaan en zoo geraakte men weer vlot.

De Van Busleyden, alhoewel « heeren van Norderwijck » genoemd, moeten met meer recht den naam van « heeren van Heembeek » toegeschreven worden dan aan eerstgenoemden. Th. De Raadt erkent zelf dat ze nooit ingeburgerd werden te Noorderwijck.

Dit geldt eveneens voor de Van Tyras, die volgen, alhoewel in mindere mate. Nochtans moeten we in alle objectiviteit besluiten dat uit onze archieven en doopakten blijkt dat ze meestal te Heembeek verbleven hebben, daar alhier verscheidene geboorten plaats hadden. We hoeven echter ook niet te overdrijven en de zaak van voorkeur voor deze of deze heerlijkheid aldus beschouwen. Zooals dikwijls gebeurt verblijft een edele familie nu eens dit seizoen op dit kasteel en verhuist gedurende een ander seizoen naar een ander kasteel. Dit is ook het geval geweest te Hembeek met de meeste geslachten, die Meudon in hun bezit hebben gehad.

Een dubbele uitzondering moeten we echter maken voor de Van Busleyden en de Van Tyras. Daarvan getuigt ons allerhande materiaal.

In 1596 stierf Gillis van Busleyden te Brussel en werd er begraven in de kerk van de Karmelieten, waar op zijn grafzerk te lezen staat :

« *Cy gist noble et généreux seigneur Gillis de Busleyden,*

en son vivant s^r de Norderwijck, lequel trépassa

l'an 1596 le 17 janvier.

Et noble dame Anne de Plaines, dame dudit Noorderwijck,

sa compagne, laquelle trépassa... »

Rondom waren aangebracht de wapens van Busleyden, Merode, Gondeval, Gottignies, Musset, Bau, Vucht, Musch, Plaines, Kerremans, Liere, Agniers, de Gros, Vlemincx, Ostende, Heffene.

Anna De Plaines-Joris Van Uytterwijck.

Na zijn dood hertrouwde Anna de Plaines met Georges van Uytterwijck, kapitein van hunne Hoogheden.

Uit dit huwelijk zijn ons twee kinderen bekend uit het doopaktenregister van 1595-1658 :

— Katharina Van Uytterwijck, gedoopt te Neder-Heembeek op 10 October 1601. De « susceptores » waren « heer Antonius van Waijghem en dame Katharina van perck ».

— Joanna Van Uytterwijck, gedoopt te Neder-Heembeek op 20 November 1602.

Er worden verder nog twee andere dochters en twee zonen uit dit huwelijk in het testament van Anna de Plaines genoemd. De namen der twee eerste zijn ons onbekend, daar we het Archief van het Kasteel van Noorderwijck, waar de Testamenten van Anna de Plaines en anderen worden bewaard nog niet konden onderzoeken. De twee zonen heetten Theodoor en Jacob.

In 1616 (4 Jan.) ontving zij in aanwezigheid van haren echtgenoot het vruchtgebruik van een rente, hetwelk ze afstond aan de kinderen van haren eersten gemaal.

Op het kasteel te Noorderwijck berust een eigenhandig geschreven lijst van hare goederen in de provincie Antwerpen gelegen.

« De heerlicheyt van Noerderwijck, gheleghen in Brabant, bij Herenthals, met hooge ende leege justitie, metter tienden, chijnsen ende pontpenninghen, dry hondert jaren in mijn gheslecht gheweest hebbende, is verheven bij mij, vrouwe Anne de Plaines, vrouwe van Noerderwijck onder het lant van Mechlen.

Item nog eenen leenbouck onder de voors. heerlyckheyt.

Item noch een laethof met een leenbouxken ende een clein tiende, gheleghen tot Yseghem.

Item noch een laethof met een chynsbouxken onder Sourle, is oick bij mij verheven onder Perweijs.

Item het castiel van Norderwyck met syn neerhof is bij mij oick verheeven te leene onder Perweys onder Gheele.

Item noch eenen chijnsbouck, heum bestreckende over vele diverse deurpen, soo onder Antwerpen als Mechelen, groontchijnsen vuytbrenghende jaerlyx ontrent XXXVI gulden erffelyck, waer in is eenen chijns van tien

Van Busleyden.

Gillis van Busleyden † 1499,
× Elisabeth de Musset van Marleville.

Frans van Busleyden. (Aartsbisschop v. Besançon) † 1503.	Gillis van Busleyden († 1536) × Adriana van Goudenaken († 1554). *Heer van Meudon.*	Jeroom van Busleyden. (Leuven : college Trilinguae) († 1527).	Valeriaan van Busleyden × Anna van Kumpf.	Catharina van Busleyden.	Jacqueline van Busleyden	Margareta van Busleyden.

Jan van Busleyden († 1556) × Margareta de Merode. *Heer van Meudon.*	Frans van Busleyden × Anna van der Stappen.	Anna van Busleyden († 1545) Arnout van Eynotten.	Niklaas van Busleyden × Philippate vander Noot.	Jeroom van Busleyden.	Willem van Busleyden † 1574.	Maria van Busleyden × Antonius van Oss Heer van Heembeek	Vijf andere kinderen

Gillis van Busleyden († 1596).
× Anna de Plaines.
Heer van Meudon.

Adriaan-Erik van Busleyden † 1617 *Heer van Meudon.*	Lodewijk van Busleyden × Catharina van Grevenbroeck *Heer van Meudon.*	Lucia van Busleyden	Arnoud van Busleyden.	Anna van Busleyden × kap. Tisnacq.	Margareta van Busleyden × Jan van Tiras *Heer van Meudon*

Georgius van Tiras × Maria Isabella Thibauti.	Frans Robert van Tiras † 1663 *Heer van Meudon.*	Anna Maria van Tiras † 1623.	Anna van Tiras † 1623.

gulden sjaers, die te leene wordt ghehouden onder den abt van Sinte Bernaerts ende by my oick verheeven.

Item tot Noerderwyck hebbe ick twee hoeven met de landen, bempden, bosschen daer toe behoorende, chijnsgoet synde, naer mijn kennelyck groot ontrent hondert bunderen off mier ombegrepen, ende compt het selfche te hoofde onder de byvanck van Liere.

Item twee renten samen vuytbrenghende XLIIII gulden, erffelyck geypotiqueert op de stadt van Mechelen.

Item noch XXV gulden erffelyck op een hoeve tot wycquevorst onder Herentaut, die daer is beset met Antwerpse brieven ».

Kort na haar huwelijk verkocht ze met toestemming van hare kinderen uit het eerste huwelijk het vischrecht op de Zenne aan Karel Philips van Oss, die het bijna aanstonds terug voortverkocht aan François le Vasseur, thans heer van de twee Heembeken geworden (15 Sept. 1598).

Over Joris van Uytterwijck vonden we allerhande notas in de Schepengreffies van Neder-Heembeek in het Rijksarchief onder n° 5819-20, daar hij alhier in allerhande zaken gemengd was, o. a. rechtszaken.

Ook onze kerkrekeningen (1) vermelden onder meer van af 1608 : « item van Joncker van Uterwijck, als getrouwt hebbende vrouwe Anna de plaine, vrouwe van norderwijck, te vooren weduwe van Jo. Gielis van Busleyden over wijlen Jan van Busleyden, sijns vaders, die jaerlijcx erffelijck deser kercke schuldich is een veertel rocx, ontquytbaer altijt vallende te kerssmisse bepandt op twee partijen van landen oft gronden van erffrent, daer aff d'een genoempt is *den haeck* ende dander gelegen inde prochie van nhr verschenen vanden jaere zevenenzestich........... negentwintich jaeren... »

Adriaan-Erik van Busleyden

Gillis van Busleyden en Anna de Plaines verbleven meestal op hun kasteel te Neder-Heembeek, zooals we kunnen opmaken uit de doopakten, waarin we beiden herhaaldelijk ingeschreven vinden als dooppeter of doopmeter.

(1) P. A. « Kerkrekeningenboeck van Nederheembecke. 1587-1616 ».

Zij hadden zes kinderen :

Adriaan-Eric Van Busleyden ten onrechte verward met Gillis van Busleyden, zoon van Lodewijk, welke zelf de broeder was van Adriaan.

Hij vererfde het overgeblevene gedeelte van het erfgoed van zijn moeder. Doch lang mocht hij er niet in het bezit van blijven, want hij stierf op jeugdigen leeftijd te Neder-Heembeek op het kasteel en ligt aldaar in de kerk begraven :

HIER LEGT BEGRAVEN
JONCKER ADRIAEN
ERICH VAN BUSLEIJDEN
DIE STERF DEN VIIII
VAN MEIJ. AN 1617
BIDT VOOR DE SIELE.

— Lodewijk van Busleyden volgt.

— Lucia van Busleyden.

— Arnoud van Busleyden, te Brussel geboren in 1590. Zeer jong gestorven.

— Anna van Busleyden, geboren in 1595, huwde kapitein Tisnacq.

Lodewijk van Busleyden,

geboren te Brussel in 1588. Hij huwde in 1612 Catharina van Grevenbroeck.

Den 20 Juli 1609 deed hij het verhef van het vischrecht op de Zenne, dat de weduwe van François le Vasseur, hem overliet. Ook het kasteel kwam in zijn bezit. Hij mocht er echter niet van genieten, daar hij reeds in 1615 te 's Hertogenbosch stierf. Den 9 September 1613 hadden ze hun testament gemaakt.

Zij hadden twee zonen : Adriaan en Gillis.

Adriaan noemde zich « heer van Noorderwijck ». Den 5 Juni 1615 vererfde hij, na zijns vaders dood, « den Volrebeempt, daerop voertyts huyzen gestaen hebben, gelegen ter Overmolen, binnen Bruessele ».

Beiden stierven heel jong, zoodat hij alles overliet aan zijn vrouw, die de rechten en het vruchtgebruik afstond aan zijn zuster, Margareta van Busleyden.

Van Busleyden-Tiras,

Margareta, vrouw van Noorderwijck, was gehuwd met Jan van Tiras (1), geboren in 1608.

Bij open brieven van 5 Juli 1652 werd hij ridder geslagen door koning Philips. Jan van Tyras had op vijftienjarigen ouderdom in het leger dienst genomen, was zes jaar soldaat en vijf jaar alferis geweest en reeds 18 jaren kapitein in 1652. Gedurende deze negen en twintig jaren had hij al de veldtochten medegemaakt en aan vele belegeringen deelgenomen. Later werd hij kolonel en achtereenvolgns gouverneur van Grevenbroeck, Brunswick en Breda. Hij staat in onze doopakten vermeld als « capitanus et dominus temporalis de Noderweijck ».

Wat Meudon en Norderwijck betreft, Margareta van Busleyden deed er het verhef van op 2 Jan. 1613 « mits haers mans absentie ». Dat zou mis uitmeten, Jonker Jacob Cousin legde voor haar den eed van getrouwheid af. Doch Georges Uytterwijck, haar schoonvader eischte voor zich het vruchtgebruik van de heerlijkheid en liet op 14 Januari van dit zelfde jaar de heerlijkheid verheffen door zijn zoon Theodoor. Dit geschiedde uit kracht van het testament van zijn vrouw, Anna de Plaines « oft ampliatie van dyen ». Edoch dit testament was van 29 Juli 1615 en er bestond nu een ander van lateren datum, van 8 December 1622. Vandaar dat het vermeende recht, door Joris Uytterwijck opgeeischt verviel en Margareta van Busleyden krachtens het testament van Anna de Plains in het bezit bleef van Norderwijck.

Zoo ging « Meudon » over aan de familie van Tiras. Deze vestigde zich voorgoed te Heembeek en werden er zelfs populair, naar ons het archief uitwijst.

Veel geluk mochten ze er in het begin niet ondervinden, want in 1623 sterven hun twee dochters. Ze werden begraven in de kerk van Neder-Heembeek voor het hoofdaltaar, waar nog de grafzerk met de kwartieren van : Tyras,

---

(1) Zie o. m. : — Nobiliaire des Pays-bas et du Comté de Bourgogne. De Vigiano s' D'Havel. 2 d. bladz. 365, 615, 1752, 1898. — Kempisch Museum « Norderwijck en zijne Heeren ». Th. De Raadt, jg. 1891, bladz. : 210-215.

Hertsem, Amstel, Amstel-Busleyden, Merode, Plaines, Kerremans, te zien is. Het opschrift luidt :

« HIER LEYT BEGRAVEN JOUFRAUWE ANNA MARIE
« VAN TIRAS DIE STERF DEN 19 AUGUSTUS 1623
« ENDE JOUFRAUWE ANNA VAN TIRAS DIE STERF
« DEN 29 AUGUSTUS INT SELVE JAER DOCHTERS
« VAN JONCKER JAN VAN TIRAS ENDE VRAUWE
« MARGRITE VAN BUSLEYDEN HEER EN VRAUWE
« VAN NOORDERWIJCK ETC. BIDT VOOR DE SIELEN ».

Op 5 November 1630 kocht Jan van Tiras de hooger en lagere justitie van de twee Heembeken aan van Jacobus van Ophem. Dit gaf aanleiding tot een proces van dezen laatste met zijn broeder, algemeen ontvanger, die vermelde rechten voor zich opeischte. Het feodaal hof gaf dezen gelijk en zoo misliep Jan van Tiras den titel van heer van Over- en Neder-Heembeek.

We moeten echter bekennen dat, al had hij niet den officieelen titel van heer van de beide Heembeken, hij het in werkelijkheid bij het volk was. Onze archiefstukken uit die jaren vermelden ze in alle broederschappen en bij elke mogelijke gelegenheid.

Jan van Tiras stond in nauwe betrekking met de bijzonderste Heembeeksche familiën van die tijd. Hij treedt herhaalde malen op als dooppeter van kinderen van de familiën : Wauters-Van Papeghem (1623), De Vos-Van Ophem (1630), Mertens-Van den Eynden (1631), De Kempeneer (1641), Van den Brande, Van Bever, Thibauti, Peeters (1630-1631-1633-1636-1641-1648-1656). Ook zijn vrouw en andere familieleden, zooals Georgius van Tyras, worden herhaaldelijk vermeld als doopmeter of dooppeter.

In het « Liber confratrum confraternitatis B. Mariae Virginis de Monte-Serrat » staan aldus o. m. aan het hoofd van den lijst der ingeschrevenen : Domicella Margareta van Busleyden en Dominus Franciscus Robertus de Tyras, dominus de Norderwijck » (1658).

Op 30 April 1639 liet Jan Van Tyras « den Volrebeempt » te Brussel namens zijn vrouw verheffen.

In 1647 bouwden Jan van Tiras en Margareta van Busleyden een nieuw kasteel te Norderwijck. Een gedenksteen, in een der muren gemetseld, herinnert ons aan dit feit. Men leest er het volgend opschrift :

1647.
JONCKER. JAN. VAN. TIRAS. ENDE.
VROUWE. MARGARETA. VAN.
BUSLEIJDEN. DEN. EERSTEN.
HEER. VAN. NORDERWIJCK.
VAN. DIEN. NAME. HEBBEN.
SAMEN. DER. HANDT.
GHEMAECKT. ALLE.
DEES. NIEUWE. HUY-
SE.

Margareta van Busleyden en Jan van Tiras maakten hun testament in 1650. Zij stierf den 8 Februari 1663. Volgens deze testamentaire schikking zouden de goederen van « Heembeke, Perck en de Heffen » aan Joris of Georges Van Tyras, de oudste zoon, toekomen. Aan Frans Robrecht Van Tyras de heerlijckheid van Norderwijck, de goederen te Doncken en het huis te Brussel, geheeten « t'huys te Boots » naar de familie Boot (1) of ook nog « huys genoempt van outs het sloth van busleyden op de schipvaert, innegaende tegens over het veirhuys, commende van vore mette brugge ende strate aldaer loopende naer den mestback, ende van achter tegens de stadsvesten ende voorts metser aender zijden ter vaertpoorteweerts is, metten grecht achter den muer tegen den voors. mestback ende met der andere sijden ter vlamscher steenwegh waerts aenden blyeck toebehoorende den heere Proest van Cleeve » (1642). Dit is het huidige « kasteelke », thans kazerne (2). Doch Mar-

(1) De « Boots » hadden eveneens gronden te Heembeek. Niklaas Van Vucht kocht onder meer den later genoemden « Broerkensbosch » van de Boots af rond 1440. Zie ook Philippe Van Boxmeer, op. cit.

(2) Het « sloth van Busleyden » was voortkomstig van Niklaas en van Philippote van der Noot langs Adolf Van Busleyden, hun en van Philippate van der Noot langs Adolf Van Busleyden, hun zoon, om. Om een einde te stellen aan het geschil opgerezen tusschen Philips-Renaat en Joanna, kinderen van Adolf, schikte hij zijn testament als volgt :

I. — Aan Philips-Renaat het burggraafschap van Grimbergen, te leen gehouden van den Prins van Nassau als baanderheer van Grimbergen, met 10 à 11 manschappen van volle leenen ;

— een gemeen leen, bestaande uit de zes hoeven te Oyenbrugge, gehouden door de twee heeren van Grimbergen ;

gareta Van Busleyden veranderde eenigzins deze schikking door akte van 20 Mei 1661.

Daardoor ontstond in 1662 twist tusschen de weduwe van Georges de Tyras, de oudste zoon en Frans Robrecht Van Tyras, de jongeren broeder. Maria-Isabella Thibauti nam de zaak op voor het feodaal hof van Mechelen. Ze verhief o. a. Norderwijck op 12 Juni 1662 voor hare onmondige kinderen, waarvan de oudste Jonker Jan Alfons als sterfman werd aangeteekend. Ze verloor echter de zaak. Bijgevolg bleef de volledige eigendom van Jan Van Tyras aan het geslacht van Tyras langs Frans Robrecht, die aldus heer van Meudon werd.

Uit het huwelijk van Jan Van Tyras met Margareta van Busleyden zijn ons vier kinderen bekend. Deze zijn :

I. — Georgius Van Tyras — ten onrechte Gregorius genaamd (1). Hij trad in den echt met Maria Isabella de Thibauti — en niet Thibanti.

Hier blijkt nochmaals welke diensten het doopaktenonderzoek oplevert. We stellen daardoor eens te meer vast dat het geslacht de Tyras merkelijk de voorkeur aan Heembeek heeft gegeven. Immers bijna al de toenmaals levende personen uit het geslacht Van Tyras staan vermeld in onze doopakten of om wille van geboorten, sterfgevallen, of ten gevolge van dooppeter- of meterschap van alle groote en zelfs mindere Heembeeksche familiën.

We vinden hem vermeld in o. a. 1630-1636-1648. Maria Florentina, zijn dochter komt samen voor in 1648, wanneer Georgius Thibauti, zoon van Jan Thibauti en

— een heerlijkheid te Heymbeke (Verbrande Brug) ;
— het kasteel Ter Tommen met afhankelijkheden ;
— 't hof Ter Tommen, groot 50 b.
— landen in « de vryheyt » van der Borcht ;
— « 't huys te Boots », waarin hij woont te Brussel ;
— andere aanpalende woningen ;
— een erfrente van 100 gulden ;

II. — Aan Johanna, de dochter :

— te Koningsloo onder Vilvoorde het pachthof « het Voor », groot 36 b. ;

— een chijns opt gasthuys van Coudenberg en een aantal andere chijnsen, samen met een som geld, voortkomend van den verkoop van een huys te Mechelen.

(1) Cfr. Theo De Raadt, op. cit.

Joanna Gillemon, schoonbroer van Georgius van Tyras, geboren wordt op het kasteel Meudon.

Uit het vermeld huwelijk van Georgius Van Tyras sproten negen kinderen :

1° Jan Alfons Van Tyras,

2° Engelbert-Ambrosius Van Tyras,

3° Constantijn-Rafaël Van Tyras,

4° Philips-Albrecht Van Tyras,

5° Frans-Niklaas Van Tyras,

6° Godfried Van Tyras,

7° Maria-Florentina Van Tyras, echtgenoote van Jonker Antonis-Lodewijk de Terby,

8° Anna-Maria Van Tyras,

9° Margareta-Francisca Van Tyras,

Deze volgorde is echter onzeker.

II. — Franciscus-Robrecht Van Tyras, die volgt.

III. — Anna-Maria Van Tyras, overleden den 19 Augustus 1623 en begraven, zooals vermeld, in de kerk van Neder-Heembeek voor het hoogaltaar.

IV. — Anna Van Busleyden, gestorven den 29 der zelfde maand, aldaar eveneens begraven.

't Serclaes.

Hun zoon, Frans Robert van Tiras, vererfde de goederen. Kort daarop stierf hij (31 Maart 1663) en door testament van 1663 (16 Maart) gingen zijn goederen over naar Jan Frans 't Serclaes. Dit liep niet in de gewenschte lijn van Jan-Alphons, Engelbert en Maria-Florentina van Tiras, wiens rechten hij miskende. 't Kwam tot een proces, doch 't Serclaes bleef in het bezit van het kasteel en de hem toegewezen goederen. Jan Frans T'Serclaes was de zoon van Jacob, baron van T'Serclaes, en Joanna Van Busleyden, dochter van Adolf, die zelf de zoon was van Niklaas Van Busleyden, den vierden zoon van Adriana Van Goudenaken en Gillis van Busleyden, zoon van het hoofd van het geslacht, namelijk Gillis Van Busleyden.

Benevens het kasteel Meudon bezat hij nog door testamentverdeeling van 1667 (13 Dec.) het « casteelke of sloth van Busleyden », hooger beschreven ; de hoeve « het Voor » te Koningsloo en eenige renten.

Ook deze heer heeft niet lang verblijf gehouden te Heembeek, want in 1674 (3 December) trachtte hij het kasteel « Meudon » reeds te verkoopen. We bezitten er de akte van (1).

Daarin wordt gezegd dat « Den ondergeschreven verclaert bij desen dan alsnu binnen eenen jaere date deser, over te laeten, te cederen, ende te transporteren aenden Eerw. h^re^ Prelaat des Godtshuys van Dielegem, alsulcken coop, als hij op heden heeft aengegaen met h^re^ jan franchois T'serclaes, h^re^ van Nodderwijck, over seker huys van plaisantie, mette edificien, partijen van erven, ende alle sijne andere dependentien, gestaen ende gelegen tot Nederheembeke, als oock de costerijen, int contract daer van sijnde gepasseerd voor den notaris T'Serstevens ende sekere getuygen op heden ».

De voorwaarden daartoe luiden « dat den selven Eerw. h^re^ prelaet sal voldoen den coopprijs ende conditien daer bij besproken, ende dat hij binnen den selven loopenden jaere, sal sien te becomen het octroy, d'welck den h^re^ Baron van Impde is verobligeert aen hem te besorgen. Ende bij gebreke van dijen, sullen deselve blijven aenden ondergeschreven ». Dit kontrakt werd onderteekend : « fr. Cornelius, Abbas diligemensis ».

Wat juist de abdij van Diligem-Jette daarmede in het schild voerde, ontsnapt ons heelemaal, bijzonder daar vermelde abdij, reeds twee jaar later, alles terug voortverkocht aan Suzanna Catharina van Sante Steven of van St-Estevan, weduwe van Jan Bollaert, voorheen heer van Neder- en Over-Heembeek sinds 1649 (13 April 1676). Deze laatste had rond 1660 het gekende « Beyaardkasteel » (2) gebouwd te Over-Heembeek. Suzanna van St-Estwan wilde er nog meer luister bijzetten en den titel « vrouw van de twee Heembeken » ten volle verwezenlijken door den aankoop van « Meudon ».

---

(1) Cfr. P. A. — Bundel : « Meudon ».

(1) Cfr. De Brabantsche Folklore, n° 87, jg. 1935-36, blz. 154.

Bollaert.

Het geslacht Bollaert was een groote Antwerpsche handelsfamilie. Jan Bollaert vooral wist fortuin te maken door zijn grootsche ondernemingen van openbare werken,

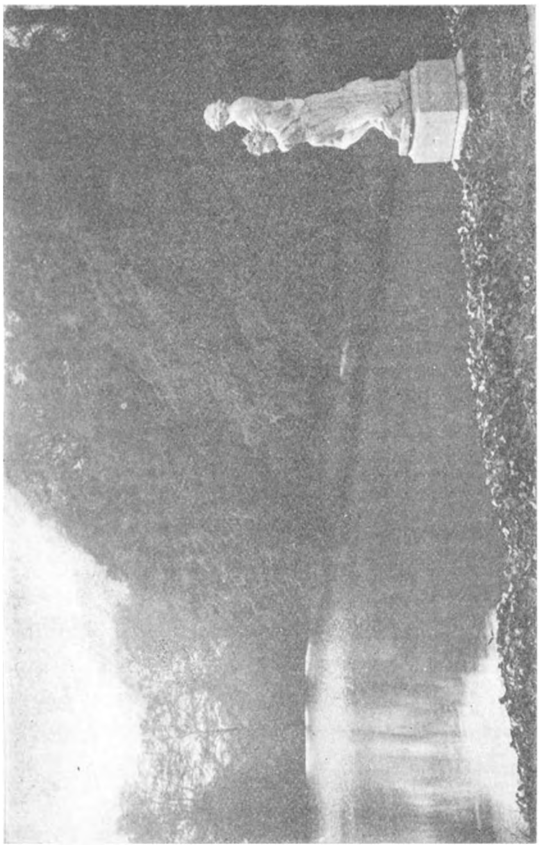

Kasteel « Meudon ». De groote vijver.

bijzonder het indijken van landen en rivieren. Alzoo zien we hem een werk ondernemen in de omgeving van Diest, dat meer dan 54.000 gulden kostte, t. t. z. voor het indijken van 500 bunderen. Te Antwerpen had hij bij het opmaken van zijn testament 100.000 gulden op « eene negotie » bezet. Hij koopt ten allenkante goederen op, zoodat bij zijn afsterven er voor ieder zijner zes kinderen, buiten de goederen, niet minder dan 50.000 gulden overblijven (1).

(1) Cfr. P. A. Bundel « Testament Bollaert ».

In 1637 (11 Augustus) was hij in den echt getreden met vermelde Suzanna van St-Istevan, dochter van Sr Antonio. Uit dit huwelijk werden zeven kinderen geboren.

— Jan-Jacome, wien zijn moeder, die alles vererfd had van Jan Bollaert door testament van 1667 onder voorwaarde hun nog minderjarige kinderen op te voeden, eerst in 1676 door testamentschikking de heerlijkheid van Over-Heembeek overdroeg. Hij zette de handelsloopbaan van zijn vader voort en stierf te Over-Heembeek, alwaar hij begraven werd. Zijn zuster, Suzanna-Catharina volgde hem op in zijn goederen.

— Jacobus, was nog minderjarig bij het opmaken van het testament. Hij kreeg de heerlijkheid van Neder-Heembeek samen met het kasteel. Om die rede spreken we er verder over.

— Ferdinand stierf op jeugdigen leeftijd, den 8 Mei 1666.

— Maria-Theresia, krijgt eveneens 50.000 gulden door testamentschikking. Indien ze zich, zoo stipuleert het testament, zou begeven tot den geestelijkenstaat, 't zij bij « de begijnen », 't zij « bij de geestelijcke dochters », zoo zal ze jaarlijks 500 g. van hare moeder ontvangen « ende montcosten met de habitatie van hunne persoonen », zooniet wordt het 700 g. ! Doch ze trad in den echt met Jonker Franciscus Gonsales de Soldaigne, voorheen een handelsvennoot van Jan Bollaert.

— Anna-Maria huwde met Peeter van Brecht, ridder, raadscommissaris van financien. Ook deze was destijds een vennoot van Jan Bollaert geweest bij het uitvoeren der dijkwerken te Diest.

— Maria-Martha was getrouwd met Jacomo Gonsacker, heer van Vekene, Schelle en Itegem, surintendant en dijkgraaf van zijne majesteit.

— Suzanna-Catharina geboren te Antwerpen in 1639 huwde in 1658 met Gerard van Uffele, raad- en rentmeester generaal van de domeinen in het kwartier van Mechelen (1).

---

(1) Annuaire de la Noblesse belge. Généalogie de la famille van Uffele.

Zij ontving slechts 48.000 gulden als erfdote, doch krijgt nadien 3.000 g. bij, d. i. 1.000 te goed voor interesten.

Na Jan-Jacamo's dood vererfde ze de heerlijkheid van Over-Heembeek (18 Sept. 1700). Nadien stond ze deze af aan haar zoon Jan Baptist van Uffele, die bij diploma van 20 April 1706 tot baron werd verheven en den titel aan zijn heerlijkheid van Over-Heembeek hechtte (1).

Ook Suzanna Bollaert volgt het voorbeeld van haar moeder, zooals verder zal blijken, bij de tusschenkomst in het benoemen van kerk-armen en rentmeesters. In 1704 stelt ze zoo maar, zonder voorafgaandelijke raadpleging van de plaatselijke geestelijkheid of van de abdij van Diligem, Jacob 't Servrancx aan tot rentmeester van de kerk. Doch dit liep zoo niet van stapel, want pas een maand nadien werd die benoeming reeds vernietigd.

In 1718 kwam het nogmaals tot een proces met den pastoor nopens zekere gronden. Suzanna Bollaert had « een requeste » ingediend voor den Raad van Brabant, waarin restitutie geeischt werd van een bunder land « met den Charloyschen vijver daerinne gelegen ende alle sijne appenditien ende dependentien daeraen annex », dat den heer Pastoor beweerde gekregen te hebben door testamentsbepaling van Jan Bollaert, haren vader, in 1776. Zelfs de vruchten daaropstaande en de interest van de genoten vruchten zouden moeten terugbetaald worden.

Het liep echter slecht af «ende de requeste wordt verclaert nyet gefondeert nochte en onontfanckbaer, condemnerende de selve suppliante inde costen hieromme geresen ».

---

(1) De Van Uffele droegen als wapen : « d'or à la croix gringolée d'azur languée de gueules chargée en abîme d'un écu d'argent à trois fers de moulin de sable ».

De barons van Over-Heembeek droegen : « écartelé au 1er et au 4e de van Uffele, au 2e et au 3e de San Estevan, qui est parti de gueules à l'aigle d'or, et d'argent à l'arbre de sinople, d'où pend un panier d'or, posé sur une terrasse aussi de sinople entre deux loups de sable d'où est issant un homme habillé et chaperonné du même portant sa main dextre en huchet d'azur à la bouche ». Zij waren van Antwerpsche afkomst.

Cfr. Butkens « Trophées... » Suppl. 2., bladz. 172-73. Afschrift van den bevestigingsbrief van den titel van baron van Over-Heembeek voor J. B. Van Uffele, 1706.

Zij stierf te Mechelen den 28 April 1721 en werd aldaar in den familiekelder bijgezet.

Suzanna van St. Istevan, zooals we zagen, kocht het kasteel « Meudon » in 1676, doch « oock de costerije ». Tot hiertoe stond dit steeds in iederen transactiebrief vermeld, doch het bleef een doode letter. Suzanna van St. Istevan liet het niet daarbij en begint van nu af haar rechten bij de benoeming van de kosters te doen gelden. Dit was het uitgangspunt van heele reeksen twisten van de opvolgendlijke heeren van « Meudon » met de geestelijkheid.

In 1668 reeds mengt ze zich bij de benoeming, eerst in 1676 geraakt men tot een akkoord. Dit jaar trekt ze zich uit alles terug en laat alzoo den twistappel voor hare opvolgers.

Jacobus Bollaert vererfde dus in 1776 de heerlijkheid van Neder-Heembeek met « keuren, bruicken ende alle andere gerechtichheden van hooge ende leege Juridictie » alsmede het kasteel. Ook het pachtrecht kwam hem toe, eveneens « het groot Schaillienhuys met 8 bunderen ende het klijn schallienhuys op de schipvaart » (1), verder allerhande gronden in de beide Heembeeken en te Laeken ter waarde van 30.000 gulden. De overige 20.000 g. kreeg hij in geld om er mede te « negocieren als loopende alles tot sijn peryckel ende risico » !

« Meudon » had toen een waarde van 8.000 gulden. Het werd niet steeds bewoond door zijn eigenaar sinds 1676, we vinden er den meier van Neder-Heembeek een tijdje gehuisvest.

Onze eerste veronderstelling ten spijt, als zou heer Jacobus Bollaert zich zijn « heerschap » van Heembeek en Meudon weinig aangetrokken hebben, vonden we in de rollen der processen een heel eigenaardig voorval in verband met dezen heer. Het schetst ons onmiddelijk bij de lezing welke opvatting van zijn waardigheid Jacobus Bollaert er op nahield, in welke verhouding hij stond en welke zijn omgang was met de Heembeeksche bevolking. Het geeft verder een eigenaardigen kijk op het rechtwezen bij het einde der 17^{e} eeuw.

Het volgende had zich voorgedaan :

(1) cfr. P. A. Bundel « Testament Jan Bollaert ».

Ten jare 1683 was « het proces (1) crimineels onbeslist hanghende bij scepenen der bancke van Over ende Nederheembeecke tusschen Jacobus Bolarte, heer der voors. prochie van Overheembeecke ter eeure ende Peeter Massant sone Joos ende Barbara Wynants, sich eerst genoempt hebbende peeter segers geapprehendeerder ten andere zijden ».

Op 3 Mei van 't zelfde jaar echter : « op alles geleth ende nae behoorlycker manisse ende met advys van Rechtsgeleerde verclaren de voors. scepenen dat den geapprehendeerde aen de misdreven ende diverijen bij hem begaan, publieckelijck op een schavot sal worden gegeeseld, gebrantmerckt, ende gebannen voor sijn leven lanck uyten heeren lande districte van Brabant op pene vande galge.

Aldus gepronuntieert binnen Brussele op het Steenpoort desen achtsten May 1683 ».

Dusdanige gevallen kwamen nog al eens voor. Dezen keer echter schijnt het dat men met een « dikken klant », die nog al wel iets meer op zijn lever had, te doen heeft. In ieder geval de Heer der plaats wil zich eens bij deze gelegenheid laten gelden en doet, na « permissie hun verleent bij sijns Majesteyts souvereinen Raede », aan beide de kerkpoorten een plakbrief uithangen, die al het Heembeeksche mannenvolk voor een dag onder de wapens roept :

— « Alsoo onsen heer van Nederheembeecke van intentie is op maendagh toecomende te doen stellen ter executie tvonnis bij hem becomen tegens Massart, soo ist dat de selven mij geordonneert heeft : dat hij wilt ende begeert dat alle manspersoonen soo gehouwt als ongehouwt als knechts der prochie van Over ende Nederheembeecke sullen compareren op Maendagh toecomende ter plaetse daer E. mij sal designeren, met wapenen op ende macken twee compagnien te weten die van Nederheembeecke d'eene, ende die van Overheembeeck die andere, endat dat sy alsoo in goede order sullen comen naer Bruessele, ende hun aldaer laten vinden ten acht uren voor noen precies aenden Steenhoort. V. E. moet sich oock eerst monteren te peert geleerst ende gesport, soo eenich monteere ontbreck, den heer sal het V. E. besorgen.

(1) Cfr. R. A. n° 5819. Schepengreffie van Neder-Heembeek.

Daer moet wesen een kar om den delinquant op te binden.

Ende int marcheren sullen die van Nederheembeecke voorgaen, die heer int midden. V. E. daernae ende nae marcheren die van Overheembeecke.

Ende opdat alles geschiede met goede manieren. V. E. sal aen ieder compagnie een commandant geven ende gecommen sijnde tot Nederheembeecke sullen hun vuegen ronsomme, die plaetse van justitie, die schepenen sullen hun aldaer oock laeten vinden int zeepert om die justitie tsien volbrengen.

Die justitie volbracht sijnde, sullen die van Overheembeecke hun met goede order restireren tot Overheembeecke ende aldaer inde Cleune onder hun drincken een tonne bier, ende voorts gelijck onsen heer dat verder sal ordoneren.

Die van Nederheembeecke sullen gaen drincken inden Moriaen ende sullen aen d'een ende dandere belasten ende verbieden van sheers wegen van te committeren eenige insollentie op peene als nae rechte.

Die heer sal V. E. metter schepenen tsijn castele tracteren ende die twee officieren moeten hun aldaar om laeten vinden op die tafel te dienen.

Voordrs sult sien waerden schap rechter (1) met sijnen knecht sal commen getracteert worden, ende aldaer int doen accommoderen ende eenen stoop wijn beschincken.

Ter ordonnantie van den heer van Nederheembeeck.

Brussel 14 May 1683 ».

't Bleef niet bij woorden, maar bij daden, want van onder aan dezen vermelden tekst staat te lezen : « vonnis ter executie gestelt ».

Aldus wist Jacobus Bollaert de impressie van vonnis en er bij hoorende geeseling om te zetten in een aangenaam uitstapje ter verbetering van naam en aanzien.

Nadien echter in 1688 ontdoet heer Jacobus Bollaert, meer handelsman dan kasteelheer, zich van « Meudon » ten voordeele van Sire Antonius van Woonsel en dezes vrouw Anna-Maria Van den Berghe.

---

(1) D. i. : scherprechter.

d'Oblet.

Lang echter verblijven deze er niet en verkoopen kasteel en heerlijkheid voor de som van 12.000 gulden aan sire Robert d'Oblet, sergeant-major van de ruiterij van den koning van Engeland, en diens vrouw Maria-Catharina Waegemans (5 Oct. 1697).

Robert d'Oblet burgerde zich goed in te Heembeek en draagt er zorg voor de traditie van Suzanna van St. Istevan voort te zetten door allerhande benoemingen.

We maken dit op uit een heelen bundel nota's van den toenmaligen pastoor, Henricus Crockaert (1).

Zoo schrijft hij onder meer « dat inden jaere 1701 omtrent lichtmisse den tijt van kerck- en armmeesters te stellen, omtrent het selven opgeresen is een geschil tusschen mij ende M. Oblet, heer van Nederheembeke, presenterende alleen oft ten minsten met mij eque principaliter te stellen de kerck- ende armmeesters. In gevolghe van welcke sijne presentie hij wetende dat ick geschickt hadde voor kerckmeester te stellen peeter van den Brande, gelijck ick hem door mijnen confrater hadde te kennen gegeven, mij op lichtmis avont heeft laeten aensegghen door philip van den houten dat hij den voors. peeter van den Branden tot kerckmeester vercoren hadt. Reden waerom ick dat jaer ben voorbijgegaen ende des anderen daghs inde misse door M. Roelants mijnen confreer hebbe doen vanden stoel aflesen het naervolghende : « Den onderschreven als pastoor van Over- ende Nederheembeke, een wie privatelijck ende ter exclusie van alle andere, van voor menschen gedencken, competeert het recht van kerck- ende armmeesters te stellen, hebbe gecosen soo ick bij dese kies voor kerckmeester van de kercke van Nederheembeke peeter van Daele ende dat voor het jaer lichtmisse 1701 tot lichtmisse 1702. Aldus gedaen etc. Get. Henricus Crockaert, pastor utraque Heembeca ».

Over het welck den heere Oblet niet wijnigh misnoeghd sijnde, eindelijck met hem ben over comen om in toecomende alle geschil te mijden ende hebbe met over-

(1) Cfr. P. A. : « Groot Manuale », 1700-1760.

staen van M. den prelaet ende middelinghe van M. den lantdeken gesloten het hier gevoegt accoort ».

Dit akkoord werd gesloten den 7e februari 1701 tusschen beide partijen en behelst het volgende :

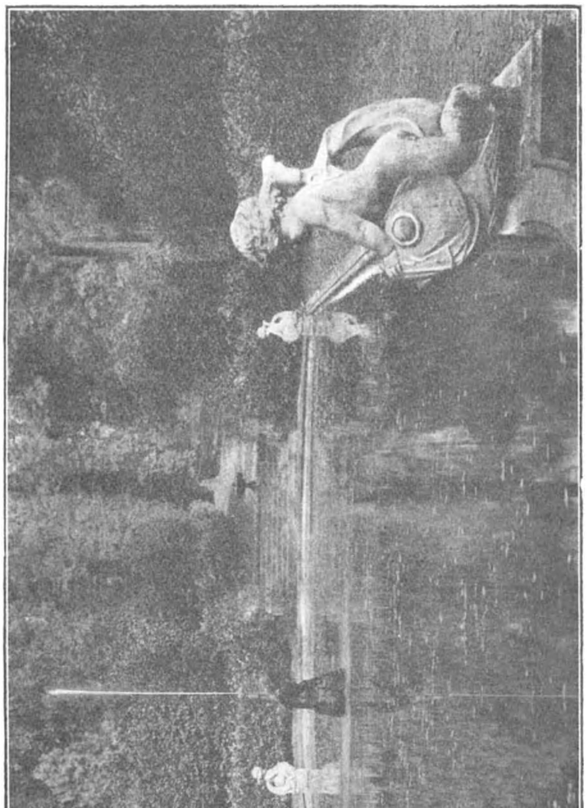

Kasteel « Meudon ». De Dolfijnenvijver.

« op heden... om neder te leggen alle geschillen... soo ist dat den eersten comparant (H. Crockaert) willende in behoorlijcke correspondenties leven met den voorschreven Heer van nederheembeecke om t'samen de handt te

contribueren tot die goede regeringe ende discipline soo in geestelijck als tijdelijck van hun ondersaeten (hoewel anders is geplogen geweest, ende in voortijden den heer pastor van de voors. parochie, altijd dese keurs gedaen heeft naer sijn goeddunken, niettegenstaende in toecomende tijden sal den voors. comparant, die persoon door hem gedestineert tot den voors. dienst van kerckmeesterschap, al eer hij hem daertoe sal promoveren, al voren aen den voors. heer Oblets als heere van Nederheembeeck notificeren ; ende mits het een persoon sij van goeden naem ende faem, daer niet op te seggen en is, sal den tweeden Heer proberen, lauderen, soo nochtans dat verstaet dese civilitijd ende eerbewijsinge te betoonen aen den Heer in persoon ofte successeurs inde heerlijckhijt van nederheembeeck persoonlijck residerende.... »

En hiermede was de zaak van de baan tot, in 1760, heer de Boonhem en pastoor Fr. Haesen het weerom niet eens werden (1).

Heer d'Oblets stierf te Heembeek op het kasteel den 6 Dec. 1715 en werd in het koor van de kerk begraven.

Zijn zoon, heer Frans-Jozef d'Oblet deed het verhef van de heerlijkheid en het kasteel in 1716. Hij verbleef er tot in 1731 en verkocht alsdan alles in overeenstemming met zijn zusters, Maria-Catharina en Maria d'Oblet.

Rousseau.

François Rousseau, tot den adel verheven sinds 1728, werd de nieuwe heer. Deze was gehuwd met Jeanne Margareta Blesen.

Aan François Rousseau heeft Nederheembeek veel te danken. Onder zijn toezicht en met zijne geldmiddelen werd het aloude Romaansch kerkje van Neder-Heembeek vergroot en merkelijk versierd. Hij liet er gebrande glasramen aanbrengen, waaronder één ter nagedachtenis van zijn vrouw, in 1721 gestorven (2). Tot vergelding van de

---

(1) Te Over-Heembeek was de zaak nog niet beslecht. Men gedenke het gevoel met Suzanna Bollaert in 1714.

(2) Bij de tweede vergrooting van de kerk werden deze allen vernietigd ! (1860). — Cfr. eveneens P. A. Bundel « Kerk van N. H. 1700-50 ».

gedane onkosten in 1735 vermeldt ons Manualeboek bij de lijsten der jaargetijden dat « den edelen heere F. Rousseau, heere van Nederheembeke gegheven inden jaere 1740 aende kercke van Nederheembeke vier hondert guldens wisselgelt, de welcke geimployeert sijn inde reparatie der selver kercke, met consent van den Eerw.ste heeren Vicarissen van het Artsbisdom van Mechelen, met conditie dat die selve somme moet afgeleijdt worden op den tijdt van vijff à sesse jaeren. Waer voren den voorschreven heere heeft begheert datter ten eeuwigen daghen sullen geschieden twee jaergetijden in de voors. kercke : één tot laeffenis van de siele van sijne huysvrouwe saliger memorie, ende één tot laeffenis sijnder ziele naer sijne afflijfvighijt. D'een in de maent van Meije, en dander inde maent van Augusti, maer deze twee jaergetijden moeten maer gelesen worden, waer voren den heere pastoor voor ieder misse met miserere en de profundis cum collecta eenen gulden, den coster twelf stuyvers ; voor het luyden etc. twee guldens tot onderhoudt oft reparatie van de gelasen ende eenen guldens voor het licht ». De armen zullen verder volgens believen van den heer pastoor hun portie krijgen hetzij in geld hetzij in brood.

Zijne dochter Maria-Catharina-Carolina Rousseau, vrouw van Pieter Jan Leclerc, advokaat bij den raad van Brabant, volgde haar vader op door verhef van 3 Aug. 1751. Zij stond weldra alles af aan haren echtgenoot (25 April 1752).

Graven.

Heer Pieter Jan Leclerc verkocht in September 1752 de heerlijkheid en het kasteel voort aan Jan-Willem Graven.

Deze nu stierf in 1755 te den Haag en voor de zooveelste maal ging Meudon over in andere handen, namelijk aan Frans-Antonius Graven, zijn broeder (1756).

Met dezen heer van « Meudon » sluit het gedeelte van de geschiedenis van het « oude kasteel » af. De bewoners vonden dit laatste wellicht te eng en reeds ouderwetsch in die tijden van de « Verlichting » en gaan weldra over tot den bouw van een nieuw kasteel naast het oude. Dit wordt « Meudon ».

HET KASTEEL MEUDON.

Wie het huidige kasteel bouwde kunnen we door geen enkele akte bevestigen ; doch daar er niemand anders dan Ferdinand-Philippe-Antoine de Boonem met zijn vrouw Catharina Blondel en Maria Ferdinandina de Boonem, zijn zuster, tusschen de jaren 1759 en 1774, aldaar verblijf gehad heeft, blijven alle andere veronderstellingen uitgesloten.

de Boonem.

Dezen hadden het vroeger kasteel met aanpalende eigendommen van François-Antoine Graven, professor te Leuven, en dezes beide zusters Anna-Barbara Graven, gehuwd met Jan-Baptist Loos, en Maria-Gertrudis Graven, vrouw van Gillis Gelissen, samen met de twee minderjarige kinderen van zijn derde zuster Maria-Magdalena Graven, vrouw van Hubert de Marnette, gekocht bij akte van 24 Februari 1759.

Baron Ferdinand de Boonem was, evenals als de voorgangers van deze eigendommen, terzelfder tijd heer van Neder-Heembeek. In die hoedanigheid vinden we hem gewoonlijk vermeld. Onder meer in 1766, (4 September) ter gelegenheid van den doop der nieuwe klok van Over-Heembeek, waarvan « patrini fuerent prenob. Dominus baro de boonhem toparcha, et soror ejus, dederunt pro ensensis 100 flor. » (1)

---

(1) Cfr. Manuale Frans Haesen in E. S. en De Brab., jg. 1934, bladz. 21-27.

We vertalen :

— « Peters waren : de weledele Heer baron de Boonhem en zijn zuster. Zij gaven 100 gulden om de onkosten te helpen dekken ; het overige moest betaald worden door de parochie. Hieruit ontstond een niet geringe moeilijkheid over de manier waarop die ontbrekende som zou geheven worden ; de boeren wilden dat ze hoofdelijk zou verdeeld worden onder de parochianen ; anderen hielden het voor rechtvaardiger de som om te stellen op de bunders land, de koppen vee, enz. volgens het persoonlijk bezit. De zaak werd voor den Raad (van Brabant ?) gebracht en door commissaris, heer van Asch, werd geoordeeld en bevolen de klok hoofdelijk te doen betalen, wat nochtans tegen het gevoelen ingaat van alle rechtsgeleerden) ».

Baron de Boonem stierf te Heembeek op het kasteel den 6 December 1773 en werd, naar het « manuale » van pastoor Haesen vermeldt, den 11 December met grooten luister — drie missen met drie heeren — te Neder-Heembeek begraven.

Het jaar daarop (9 Maart 1774) deden Mevrouw de Boonem en Maria Ferdinandina de Boonem het verhef der goederen. Deze bleven in hun bezit tot aan de dood van Mevrouw de Boonem (15 Februari 1776) (1).

De Beughem-Diert de Kerckwerve-Osy de Zegwaart.

Alsdan is alles overgegaan door testamen van Mevrouw de Boonem naar haren achterneef ridder Antoon-Jan-Hyacinthe de Beughem, de jongste zoon van Jan-Jozef-Hyacinthe, burggraaf van Beughem en Melis, Kapellen en Ramsdonck, woudmeester van Brabant (2).

---

(1) Cfr. id. : « 15 feb. is gestorven madam de boneem, vrouwe van nederheembeeck. (Wij deden voor haar den zelfden dienst als voor haar gemaal) ».

(2) Cfr. F. V. Goethals « Dictionaire généalogique et héraldique, t I, 1849.

— Deze Jan-Jozef Hyacinthe, burggraaf van Beughem en Melis, heer van Kapellen en Ramsdonck, woudmeester van Brabant sinds 1750 (8 Febr.), werd tot het geslacht Van Serghuyghs te Brussel opgenomen in 1752.

De open brieven van zijn verheffing tot burggraaf dateeren van 1756 (4 Sept.).

Hij werd geboren op 11 September 1711, was gehuwd geweest met Maria Joanna du Bois (3 April 1735), geboren te Antwerpen in 1708 (18 Aug.). Ze stierf te Brussel op 10 November 1780.

Ze hadden vier kinderen uit hun huwelijk :

1° Maria-Josephina-Paulina-Lucia, geboren te Brussel den 29 Jan. 1740 en aldaar overleden den 21 December 1822.

Op 14 Juni 1760 huwde ze met Jan-Jozef-Gabriel-Ghislain, baron van Volden, heer van Santberg, die geboren was te Mechelen op 12 Maart 1730. Hij stierf te Brussel op 31 Jan. 1796.

2° Ferdinand-Jozef-Hyacinthe, die volgt.

3° Theresia-Joanna-Maria, geboren te Brussel op 10 Nov 1747, aldaar overleden den 13 Juli 1818. Ze huwde Frans-Jozef-Jan Gislain, baron van d'Eesbecke, geboren te Brussel op 20 Maart 1751, aldaar gestorven op 28 April 1818.

Kasteel « Meudon ».

Voorplan : De Meudonfontein.
Achterplan : Het Kasteel.

Zicht in de Serren.

E. H. Ronsmans in zijn « Notice historique de Neder-Over-Heembeek » (1850), bl. 65, meent hier een terechtwijzing te moeten maken door te verklaren dat eerst burggraaf Jan-Jozef Hyacinthe het verhef deed van Meudon en na dezes dood (1787) slechts Antoon-Jan-Hyacinthe zijn zoon heer van Meudon werd. Dit zou voortspruiten uit de naamverwisseling van beiden. We zouden echter graag vernomen hebben welke dokumenten schrijvers bewering staven. Wij sloegen daaromtrent tal van archiefstukken na van deze twee Van Beughem, o. a. de hierna volgende akten van goederenverkaveling van Meudon, zelfs een « open brief » van Jozef II. Allen vermelden « chevalier Antoine-Jean-Hyacinthe de Beughem sieur de Basse Heembeeck » of « heer van Nederheembeke » (1782). Er staat nu echter vast dat Antoon-Jan-Hyacinthe nooit burggraaf is geweest, maar slechts ridder ; Jan Jozef Hyacinthe, zijn vader, echter droeg den titel van burggraaf. Bijgevolg, indien deze

---

4° *Antoon-Jan-Hyacinthe,* waarover reeds spraak was, *heer van Meudon.*

II. — Ferdinand-Jan-Hyacinthe, heer van Kapellen en Ransdonck.

Hij werd opgenomen in het Brusselsch geslacht Serhuyghs samen met zijn broeder Antoon-Jan op 13 Juni 1762.

Geboren te Brussel op 28 Jan. 1741, huwde hij op 4 Juni 1768 zijn nicht Anna-Maria Jozefa de Beughem.

Daarvan worden vijf kinderen vermeld :

1° Antoon-Karel-Hyacinthe-Gislain, die volgt.

2° Domien-Jozef-Gislain, ridder van Malta (1783), geboren op 25 Sept. 1776).

3° Maria-Jozefa-Gislaine (° 8 Mei 1769).

4° Maria-Jozefa-Joanna-Gislaine (1770-1783).

5° Theresia-Antoinette-Gislaine, geboren op 18 Juli 1775, huwde in 1796 te Brussel Frans Maria Gislain Gommar, graaf van Cornet van Grez.

6° Elisabeth, gehuwd met Hyacinthe-Willem-Gislain-Karel van der Fosse.

III. — Antoon-Karel-Hyacinthe-Gislain, geboren te Brussel op 29 April 1771. Stierf te Parijs. Hij huwde in 1801 Catharina-Gislaine van der Fosse.

Daaruit sproten twee kinderen :

1° Ferdinand-Adolf Gislain, burggraaf van Houtem, geboren op 12 Jan. 1802, huwde in 1826 Juliette Cornez de Grez, waarvan : Karel, Arthur, Alfons, Juliette, Hendrik, Edmond.

2° *Antoon-Alfons-Gislain de Beughem de Neder-Heembeek, heer van Meudon,* waarover de tekst handelt.

laatste heer van Meudon was geweest, zouden we steeds « burggraaf de Beughem » in de archiefstukken vinden. Het tegendeel echter is waar. Te meer we vonden nergens dat er een verhef van Meudon gedaan werd na 1776.

We moeten dus terecht aannemen dat Antoon Jan Hyacinthe de Beughem het verhef van Meudon deed op 18 Mei 1776. Doch deze verkocht het reeds den 23 der zelfde maand aan Auguste-Juste Stockaert, graaf van Tirimont en Baron van Gaesbeek, om er kort daarop weerom bezit van te nemen.

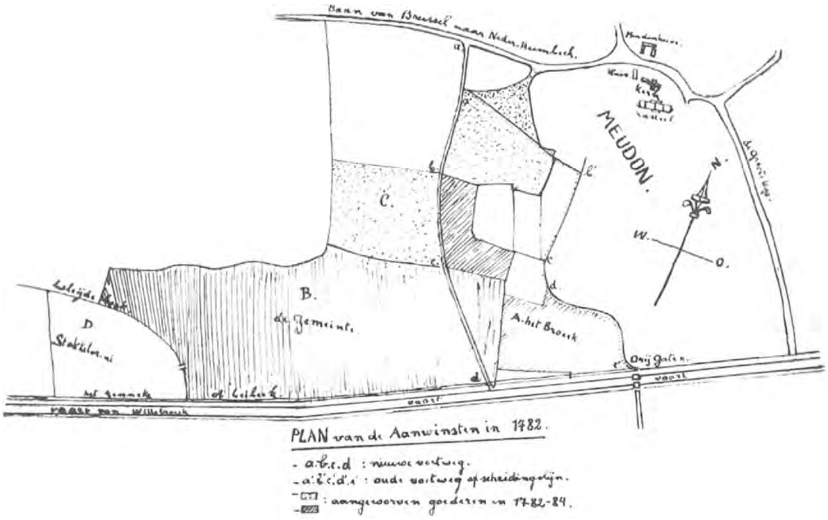

Kasteel « Meudon ». Reconstructie van het grondplan van 1782.
Gestipt gedeelte : eerste uitbreiding.
Gestreept gedeelte : tweede uitbreiding.
a. b. c. d. : nieuwe voetweg.
a'. b'. c'. d'. e' : oude voetweg en grens van het grondgebied.

Van nu af begint het kasteel merkelijke uitbreidingen te nemen. Tot hiertoe bestond het slechts uit het gebouw zelf, het huis voor den hovenier en daarrond enkele hoven en bosschen, ter grootte van 6 hect., d. i. de helft van de huidige uitgestrektheid, beter, het kasteel met geheel het gebouwencomplex min de serren en het bosch. De kaart toont dit goed aan.

In de bewaarde akten van 24 Mei 1788 (1) worden de verschillende begrootingen aangegeven.

Op 19 December 1782 ruilt ridder A. J. Hyacinthe de Beughem d'Heembeek (sic), « wautmeester van Brabant », met de abdij van Diligem « tot embelissement van zijn kasteel tot Nederheembeek ende vergrootinghe van sijne goederen », 7 dagw. en 91 r. weide in « de gemeynte tot N. H. », item nog 3 d. weide aldaar, samen ter waarde van 1764 flor. tegen 1 b. 29 r. en 1 d. 99 r. weide in « de gemeente », samen getaxeert voor 1756 flor.

Op 6 Maart 1783 item met goederen van « ter Kisten van 't groot Begijnhof van Brussel », 5 d. 20 r. gemeente-weide, plus 3 d. 3 r., niet gemeente weide, ter waarde van 3622 gld. 3 st. ; eveneens 6 d. 54 r. weide, eigendom van de kerk van 't Begijnhof (1847.11 g. waarde) : dit alles vermangeld met een stuk land, half weide, 7 d. 29 r. groot, ter waarde van 2.369,5 gld. ; benevens 1 b. 46 r. land (waarde 1226,10 gld.). De kerk van het Begijnhof krijgt in de plaats 6 d. 63 r. land voor een waarde van 1906, 2 1/2 gld. getaxeerd.

Daarmee was 't nog niet genoeg, want ridder de Beughem pakt dezen keer de kerkgoederen van Neder-Heembeek aan.

Op 21 Maart 1783 verwisselt hij 91 r. en 148 r. akkerland (813,15 flor.) tegen 279 r. land (887 flor.) ; terzelfdertijd het nog overblijvende stuk van de armen van N. Heembeek, 163 r. groot (570,10 flor.), opdat dit alles een vast aaneengesloten blok zou vormen. Daarvoor geeft hij 217 r. land te Neder-Heembeek gelegen (575,1 flor.).

Ten slotte, om geheel en gansch gerust en afgezonderd te zijn, sluit hij een akkoord voor schepenen en meier, J. B. van Soust de Borckenfeldt, over zekere omliggende gemeenteweiden. Het gaat over « thien daghwanden Bempt, gelegen int' gemeynbroeck van Nederheembeek, omtrent de drij gaeten, op welcke de gemeyntenaeren hebben het recht van paturagie van de tweede snede ». Dit zou hij zich gaarne toeeigenen door erfverkaveling, « ende de selve partije doen scheyden van 't gemeynbroeck... bij middel van een behoorlijcken voetwegh, die hij tzijnen kosten zal doen maecken van aen de te maecken brugge... op de lijbeke... »

(1) Cfr. A. De Ro. — Perkamente akte van Jozef II.

Daardoor zal de voetweg, door de aangeworven partij loopende, teniet gedaan worden en zal hij den voetweg, die heden achter het bosch van het kasteel doorloopt en de brug over de « leye » aldaar, moeten maken. Als vergoeding geeft Heer de Beughem een partij land deels beemd samen met « de paturagie op den Stockelerhoudt » (Stokkelorink nu), in 't geheel 15 dagw. groot.

Zoo zien we einde 1783 het kasteel gevormd zooals het er heden uitziet, een blok van 12 hect. groot.

Wat er onder de Fransche revolutie voorgevallen is, hebben we niet kunnen achterhalen en naar blijkt moet het kasteel er tamelijk goed uit gekomen zijn.

Ridder Antoine-Jean-Hyacinthe de Beughem was gehuwd met Theodore-Thérèse Diert (27 Mei 1777). Zij hadden geen kinderen. A. J. Hyac. de Beughem stierf in 1814. Pastoor Maximiliaan Kempen laat ons langs het register der afgestorven van de parochie Neder-Heembeek van 1814 de volgende latijnsche nota. Ze schetst ons in korte trekken geheel het karakter, de verhouding van heer de Beughem met de bevolking, zijn houding gedurende de Fransche revolutie, zijn geloofsovertuiging :

« 1814. 3 Julii obiit Bruxellis in Parochia sanctorum Michaelis et Gudulae Perillustris Dominus Antonius Joannes-Hyacinthus De Beughem, Toparcha Cappella ad Sylvam, Ramsdonck et hujus Parochiae de Neder-heembeeck, quondam Brabantiae Sylvarum profectus, Bruxellis natus in eadem parochia... filius legitimus... defunctus media 7a mane 6a hujus, appositus est ad patres suos in sepulcro familiae prope Ecclesiam Sancti Nicolai de Capella ad Sylvam.

Perillustris defuncti memoria semper in benedictione erit apud omnes qui virtutum ipsius contemplatores et specialiter exemplaris in Deum pietatis ; in paugeres autem Christianae commiserationis affectus et orthodoxae fidei tenacissimae adhesionis principiis, calamitosis ultimis hisce nuper transactis temporibus, testes extiterunt, inter quos ergo infra scriptus.

(1) M. Kemper. Pastor ».

---

(1) Vertaling : « 1814. 3 Juli stierf te Brussel... heer Antoon-Jan-Hyacinthe de Beughem,... heer van Neder-Heembeek..., tusschen 6 u. en 7 u. 's morgens. Hij werd bijgezet in het graf van

Zijn vrouw overleefde hem nog lange jaren en stierf eerst in 1836. Zij verbleef te Neder-Heembeek en werd aldaar in den familiekelder der barons Osy-Diert begraven.

De geslachten Osy-Diert-De Kerkwerve waren toen ter tijde zeer verwand. Ze hebben een vijftigtal jaren te Heembeek verbleven. Ze lieten ons een klein grafmonument en verscheidene grafsteenen na op het oude kerkhof rondom de kerk van Neder-Heembeek. (thans overgebracht naar het nieuwe kerkhof).

We noteren er een vierkanten blauw granieten blok op dito grafsteen, waarop twee wit marmeren platen zijn aangebracht, dragende op de voorzijde de wapens Diert-de Kerckwerve met de lijfspreuk « nec temere nec timide ». Hieronder lezen we :

D. O. M.
Monumentum
FAMILIAE
DIERT - DE KERCKWERVE
R. I. P.

Op de rechterzijde :

D. O. M.
SEPULTURA
PRAENOBILIS FAMILIAE
DIERT - OSY
R. I. P.
ANNO 1841.

De geslachten Diert de Kerckwerve-Osy de Zegwaard (1) waren van Hollandschen oorsprong, bepaaldelijk uit Rotterdam en alhier ingeburgerd onder het koningschap van Willem I, vorst van de Vereenigde Nederlanden,

---

zijn ouders in Sint Niklaaskerk te Kapellen op den Bosch.

Zijn gedachtenis zal altijd in zegening blijven bij allen die zijn deugden konden bewonderen, bijzonder zijn voorbeeldige godsvrucht, zijn bezieling met kristelijk medelijden tegenover de arme menschen, zijn vastgehechtheid aan de princiepen van het waarachtig geloof, vooral gedurende deze noodlottige tijden, die zoo pas voorbij zijn. Daarvan zijn getuigen, onder meer ondergeschrevene,

M. Kempen. Pastoor ».

(1) Cfr. F. V. Goethals, op. cit., t. II en IV.

in wiens omgeving ze verbleven. Aldus verhuisden ze naar Brussel en vestigden zich in de omgeving, nl. te Neder-Heembeek op het kasteel « Meudon » en het buitengoed « Versailles ».

We laten hier de genealogische tafel van leden der geslachten Osy-Diert-de Kerckwerve volgen, opdat we een des te klaarderen kijk zouden hebben op hunne onderlinge betrekkingen.

I. — Jan Diert, heer van Melissant, Noorden, Schoone en Wellenstrypen, werd geboren op 11 Dec. 1694. Hij stierf den 6^{en} Nov. 1747. Hij huwde op 25 Mei 1717 Catharina van Beeck, geboren op 7 Maart 1696 en gestorven op 21 Juli 1744.

Zij hadden acht kinderen :

1° Maria Anna Diert, geb. op 1 Aug. 1719, gestorven op 18 April 1773. Ze was in den echt getreden op 22 Oct. 1743 met Hendrik Jacobus van Outheusden, heer van Zantbergen, geb. op 5 Nov. 1719 ; gestorven op 3 Sept. 1783.

2° Geeraart-Petrus-Jozef Diert, heer van Melissant, werd geboren op 1 April 1722. Hij huwde den 29 Oct. 1753 Julia-Philippina, baronnes van Leefdael. Hij stierf den 14 Juni 1812.

3° Theodora-Cornelia-Theresia Diert, geb. op 1 Aug. 1723, gestorven op 3 Nov. 1768, na huwelijk met Karel Gonot de Maullainville van 14 Nov. 1749.

4° *Theodoor-Christiaan-Jozef Diert* volgt.

5° Anna-Petronella Diert, geboren op 23 Maart 1729, gestorven in 1807. Ze huwde met Corneille de Saint Hoynck van Papendrecht.

6° Jacobus-Jan Diert, gestorven op 23 Dec. 1769.

7° Pieter-Jan Diert, geboren in 1733.

8° Nicolaas Diert, geboren op 6 Aug. 1736.

II. — *Theodoor-Christiaan-Jozef Diert* werd geboren in 1725 (25 April). Hij stierf op 10 April 1759. Hij huwde op 14 Mei 1754 Jeanne-Florence Van Kampen de Kerckwerve, geboren op 18 Juli 1723, dochter van Jan van Kampen van Leyde en Cornelia Ouderogge.

Ze stierf te Neder-Heembeek op het kasteel.

Op een wit marmeren grafsteen in ruitvorm met opschrift, voorheen ingemetst in den kerkmuur van Neder-Heembeek :

CI
GISSENT
DAME
JEANNE FLORENCE
VAN KAMPEN DE KERCKWERVE
DOUAIRIERE DIERT
DÉCÉDÉE LE 7 AVRIL 1812
ET
MARIE THERESE CORN. GISL.
DIERT
SA PETITE FILLE
DÉCÉDÉE LE 9 AOUT 1800.
R. I. P.

Uit vermeld huwelijk sproten :

1° N. Diert, geboren op 16 Febr. 1755.

2° *Theodora-Theresia Diert*, geboren op 15 Febr. 1756, gehuwd op 27 Mei 1777 te Brussel in de Kapellekerk met *Antoon-Jan-Hyacinthe de Beughem* de Neder-Heembeek, geboren te Brussel in 1748, aldaar overleden op 3 Juni 1814, waarover reeds spraak was.

3° *Jan-Geeraart Diert* volgt.

III. — *Jan-Geeraart Diert*, heer van Kerckwerve, geboren te Brussel op 7 Januari 1759. Hij trad in het huwelijk met Maria-Barbara-Gislaine Osy de Zegwaart, geboren te Rotterdam in 1770, gestorven te Brussel op 3 Aug. 1844. Ze was de dochter van Corneille-Jozef en Joanna-Barbara Antoinette Cornelissen van Schooten.

CI GÎT
MESSIRE JEAN GERARD
BARON DIERT DE KERCKWERVE
MEMBRE DU CORPS EQUESTRE
ET DES ETATS PROVINCIAUX
DU BRABANT MERIDIONAL
DÉCÉDEÉ LE 28 JANVIER 1828
R. I. P.

Daarvan zijn ons zeven kinderen bekend :

1° Florence-Jeanne-Ghislaine Diert, geboren op 28 Mei 1792, gestorven te Brussel op 14 Aug. 1857.

2° *Louisa-Antoinette-Jeanne-Ghislaine Diert,* werd geboren op 6 Febr. 1794, huwde te Brussel op 18 April 1820 *Jan-Lodewijk-August Osy de Zegwaart,* geboren te Rotterdam op 24 Juni 1786, zoon van Corneille-Baudewijn-Gislain Osy de Zegwaart en Isabella-Maria-Francisca-Gislaine Osy.

Hij stierf te Neder-Heembeek op het kasteel, werd aldaar begraven achter het choor der kerk. Op een granieten grafsteen, eveneens overgebracht naar het nieuw kerkhof, leest men :

CI GÎT
LE BARON JEAN LOUIS AUGUSTE
OSY
MEMBRE DE L'ORDRE EQUESTRE
DE LA HOLLANDE
DÉCÉDÉ A BRUXELLES LE 20 FEVRIER 1828
A L'AGE DE 42 ANS.
R. I. P.

De weduwe Osy de Zegwaart nam in tweede huwelijk, gesloten te Brussel op 9 Juli 1829, Jan Silvester, burggraaf van Bouzet, geboren op 29 Maart 1783.

3° *Maria-Theresia-Cornelia-Ghislaine Diert* werd geboren op 13 Nov. 1796. Ze stierf te Brussel en werd overgebracht naar Neder-Heembeek, alwaar ze begraven werd, onder het grafschrift dat we reeds vermeld hebben voor Mevrouw Jeanne-Florence van Kampen, haar grootmoeder.

4° Theodoor-Jozef-Frans Diert, geboren te Brussel op 27 Oct. 1799, kamenier van Willem I, huwde te Antwerpen op 12 Mei 1829 Jeanne-Paulina-Josephine, baronnes van Pret (geb. 24 Sept.) 1808).

5° Petronella-Cornelia-Maria-Ghislaine Diert, geboren op 8 Oct. 1801, huwde in 1ste te Brussel op 15 April 1822 met Jan Frans, baron van Vyncke d'Orp, geb. 17 Mei 1774, gestorven op 25 Maart 1827. In 2e huwelijk te Brussel op 13 April 1831 met Lodewijk-Jozef-Gislain-Maria, graaf van Marnix van Sint Aldegonde, geboren te Bornhem op 3 Mei 1803.

6° Maria-Theresia-Paulina-Gislaine Diert, geboren op 3 Mei 1807, gestorven te Rome op 21 Febr. 1833, na gehuwd te hebben Jozef-Lodewijk-Alexander, baron d'Osy de Zegewaart, geboren op 23 Mei 1794.

7° Sophia-Isabella-Francisca-Louisa-Gislaine Diert, geboren op 13 Aug. 1808 ; huwde te Brussel op 20 April 1830 Jacobus-Lodewijk-Jozef-Jan van Wykerslooth, geboren op 14 Aug. 1798.

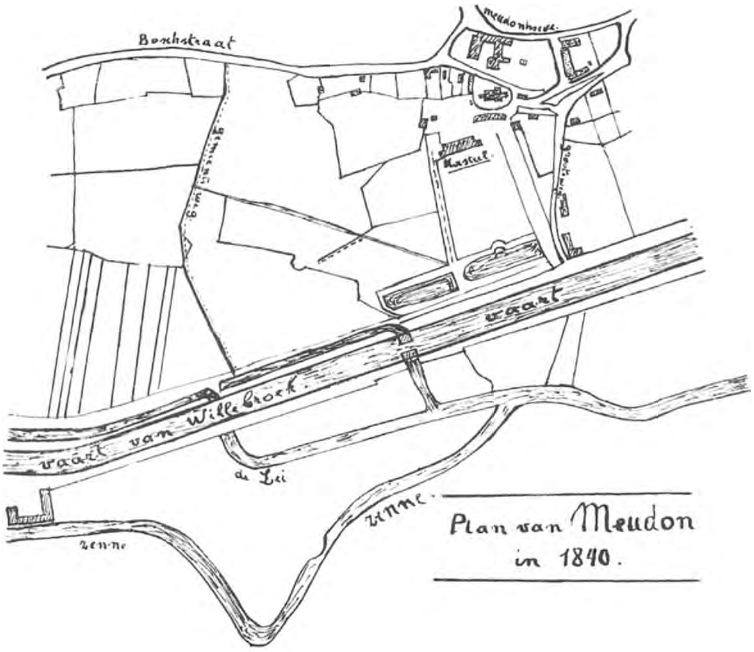

Kasteel « Meudon ». Reconstructie van het grondplan van 1840.

Keeren we nu terug tot Antoon-Jan-Hyacinthe de Beughem, gestorven in 1814, wiens vrouw Theodoor-Theresia Diert hem overleefde tot 1836. Daar ze echter geen kinderen had zou het erf openblijven, indien door testamentschikking Antoon-Alfons-Gislain de Beughem (cfr. nota 1e blz.), hun achterneef of de kleinzoon van Ferdinand-Jan-Hyacinthe, de broeder van heer Antoon-Jan- Hyacinthe, het kasteel Meudon overerfde. Dit door akt van 16 September 1836 voor notaris Morren te Brussel.

Toen bestond geheel het goed uit het vermeld kasteel, stallen, wagenhuizen, woonst voor hovenier en con-

cierge, één serre, een groenselhof, park, grasperken, bosch en dreven en twee pavilloenen met ijzeren poort ; een hoeve met een tweewoonst, hof en pretten, 28.21 a. groot, een weide van 2.66.20 H. oppervlakte.

Daarbij had vermelde Heer de Beughem reeds den 27 Mei 1835 het buitengoed van Juffrouw Anna Francisca Barbara Meeus, eenige erfgenaam van M. Ferdinand Meeus, gehuwd met Jeanne-Catharine van Zicem (1), afgekocht van Maria-Catherina van Assche, die zelf het overgeërfd had van haar broeder Karel-Ferdinand, onderpastoor te Heembeek (21 April 1829).

Bénard.

Lang bleef Antoine-Alphonse de Beughem niet in het bezit dezer goederen, want het jaar daarop verkocht hij alles aan François-Xavier-Marie-Pierre-Philippe Bénard ; dit bij akte van 1 Maart 1837 voor notaris Morren.

Doch het zou slechts voor korten tijd zijn, want den 3 Augustus 1842 was geheel het boeltje weerom verkocht door Notaris Evenepoel van Brussel.

de Haultepenne.

Dit maal viel het in handen der edele familie Van de Werve-de Haultepenne, namelijk aan Mevrouw Maria-Thérésia-Josepha Van de Werve, «douairière» van baron Louis-Nicolas-Antoine-Ghislain de Haultepenne, kamenier van Willem I, lid van de ridderorde van Namen en haar president in 1816. Geboren op 10 Dec. 1774 te Areville en overleden te Brussel op 4 April 1841. Hij huwde te Antwerpen op 21 April 1805 vermelde dame, die geboren was aldaar op 17 Juli 1785 (2).

---

(1) Deze familie Meeus had dit buitenverblijf sinds honderde jaren reeds in eigendom en stond goed bekend te Heembeek.

(2) Cfr. Goethals F. V., op. cit., t. II. Hij was de 2e zoon van Philippe Claude Henri, gehuwd met Charlotte Constance Josepha Marie Gabrielle Roose de Bouchout, waarvan vier kinderen : 1° Françoise-Philippine-Gislaine × (1803) baron Felix-Frederix Eug. de Woelmont. 2° vermeld. 3° Charlotte-Marie Gislaine × Fr. Jos. Mar. de Godin († 1817. 4° Philippine-Josephe Gislaine × (1800) Theodore Albert Gislain, baron de Baudequin de Peuthy.

Dit was een der voornaamste edele geslachten met bezittingen in alle deelen van het land verspreid. Mevrouw « douairière » de Haultepenne had langs haren kant alleen, na erfenis der goederen van haar echtgenoot, baron Louis de Haultepenne :

— een groote hoeve met gebouwen, hoven, akkerlanden, weiden en bosschen, 50 hect. 25 a. en 31 centia. groot, te Ruysbroeck (kanton Mechelen).

— Verschillende perceelen land te Breendonck gelegen (kanton Puurs), groot in 't geheel 5 hect. 9 a. 65 ca.

— Twee bosschen schaarhout en twee ontgonnen bosschen, 113 hect. 68 a. 30 cent. groot, in de gemeente Mozet gelegen.

— Twee hoeven, met gebouwen, hoven, akkerlanden, weiden en bosch, met een grotte van 45 ha. 95 a. 20 ca., in de gemeenten Bevel en Itegem, (kanton Heyst-op-den-Berg) gelegen.

— Een groote en prachtige hoeve met gebouwen, hoven, landen en weiden, dijken en bosschen, 70 ha. 43 a. 70 ca. groot, gelegen in de gemeente Poortvliet, op 't eiland Tholen.

— Nog een groot en schoon pachthof te Niel-St-Vincent, (kanton Perwez) bestaande uit gebouwen, hoven, landen, enz... samen met enkele perceelen in de gemeente Blamont en Corbais, 92 ha. 5 a. 51 ca. groot.

's Zomers verbleef Mevrouw de Haultepenne gewoonlijk op haar kasteel te Heembeek en stond in nauwe betrekking met de bevolking, zoodat de oudste Heembeekenaars er bij wijlen nog eens een anekdootje over vertellen.

Zij stierf den 6 October 1854.

Daar ze geen kinderen had gingen hare goederen over naar verdere familieleden, waardoor alles weerom verdeeld werd.

Er waren vijf partijen :

1. — Mevrouw Reine-Anne-Marie-Josèphe van de Werve, douairière van Karel-Jozef-Edouard-Emmanuel Della Faille de Terbrugge, te Antwerpen verblijvend ;

2. — Mijnheer Augustin-Marie-Josèphe-François Vande Werve, te Vorsselaer wonend ;

3. — Mijnheer Henri-Philippe-Joseph de Brouckhoven de Bergeyck, te Beveren (Oost-Vlaanderen) verblij-

vend. Deze handelde in naam en als voogd van zijn vier minderjarige kinderen, die hij behouden had van zijn vrouw Dame Jeanne-Louise-Marie-Josèphe Vande Werve (door kontrakt van 10 Februari 1855).

Deze vier waren :

— Louisa-Caroline-Jeanne-Marie de Brouckhove de Bergeyck ;

— Jozefina-Carolina-Jeanne-Marie de Brouckhove de Bergeyck ;

— Carolina-Louise-Jeanne de Brouckhove de Bergeyck ;

— Maria-Sophia-Jeanne-Sévérine de Brouckhove de Bergeyck.

4. — Mijnheer Philippe-Marie-Joseph-Herman Vande Werve, te Antwerpen wonend. Deze was als tweede voogd der hierboven vermelde minderjarige kinderen aangesteld door den familieraad van 29 Mei 1854.

5. — Mijnheer Cajetan-Louis-Marie-Joseph Vande Werve, te Antwerpen gevestigd.

Door testament van Mevrouw de Haultepenne was de verdeeling geregeld als volgt :

De helft der goederen ging over aan partij I. — (Mevrouw douairière Della Faille) waarvan ze de tante was.

Verder aan de vier overblijvende partijen waarvan ze de oud-tante was, ieder één achtste.

Schoone verdeeling op papier, maar moeilijk in uitvoering in zoo 'n uitgestrekte domeinen. De familieraad werd daarom bijeen geroepen en besliste den 23 December 1854, om uit onverdeeldheid te geraken dat het kasteel van Neder-Heembeek en de twee bosschen (113 hect. 68 a. 30 ca.) onder de gemeente Mozet zouden verkocht worden.

Den 13[e] en 27[e] Februari hebben ze vruchteloos getracht het kasteel te verkoopen. Den 13[e] Maart eerst werd er een som van 126.450 fr. geboden. Doch kort daarna was er een andere liefhebber, Mijnheer Thomas Wethmall, advokaat, voor 130.000 fr. Het werd hem daarop definitief toegewezen. Alles samen 12 ha. 65 a. 67 ca. groot.

Onder de voorwaarden van verkoop stonden toen reeds vermeld dat er jaarlijks 13,40 fr. moest betaald worden opdat er op de dijken van de vaart geen boomen zouden geplant worden die het gezicht van het kasteel zouden breken.

Wethmall.

Over dezen Heer hebben we weinig kunnen achterhalen. Vóór den aankoop woonde hij te Schaerbeek, Paleizenstraat, en is vandaar naar Neder-Heembeek verhuisd. Daar is hij gebleven tot in 1862. Gedurende zijn verblijf te Heembeek zien we het kasteel, de hoven en de parken verfraaien. Hij legt onder meer den Engelschen hof aan, hier en daar kleine boschjes en beplantingen. Voor de eerste maal vinden we vier vijvers met fonteinen vermeld. Er wordt eveneens gesproken over verschillende met stoom verwarmde serren, waarover vroeger nooit iets gehoord werd.

Wethmall geeft het kasteel aldus zijn eersten luister weer. Notaris Albert De Ro zal deze tot het toppunt drijven, er een kasteel met parken, lanen en dreven, vijvers en fonteinen van maken dat behoorde tot de schoonste van heel het land.

de Beughem-de Peneranda.

Op 12 Maart 1862 wordt « Meudon » weerom verkocht en komt alzoo terug in handen der edele familie de Beughem, aangekocht door Karel-Maria-Antoon-Alphons-Ghislain de Beughem, dien we reeds ontmoetten, voor de som van 140.000 fr. Daarin zijn dezen keer begrepen : alle meubelen en toestellen, bloemen, planten, potten, enz... in één woord : alles.

De hypotheek die op het kasteel stond ten laste van Mijnheer Wethmall, wordt verplaatst op de groote hoven « den Cauwenberghehoeve » en de « Verbrande hoeve » (45 ha. 77 a. groot onder Putte, Berlaer en Koningshoyckt gelegen.

De edele Heer Antoine-Alphonse de Beughem was in eerste huwelijk getrouwd geweest met Maria-Josèpha-Lambertin de Gérandon, waarvan geen kinderen. Deze stierf heel vroeg. In tweede huwelijk had hij Maria-Louisa-Caroline de Gérandon tot vrouw door kontrakt van 30 Juni 1841, te Luik, voor notaris Dussart.

Deze Heer zal er 's Zomers rustig komen verblijven, de algemeen geachte volksvriend worden ; met de kermis-

dagen door de straten wandelen ; aan de kinderen snoepgoed uitdeelen, op de molens laten rijden, zoo dat heden nog de bevolking er niet over uitgepraat geraakt. Vooral de arme menschen vonden in hem een grooten helper.

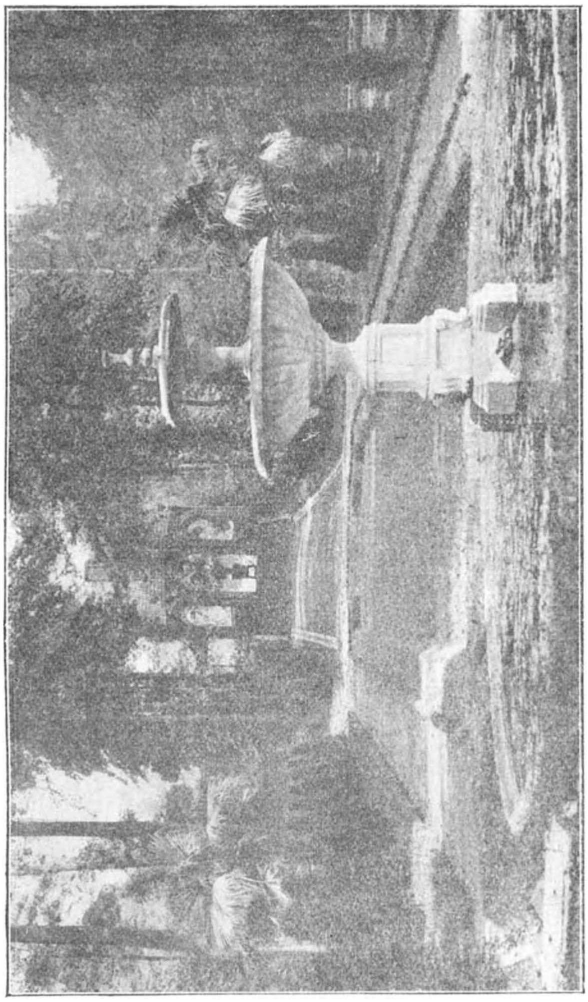

Kasteel « Meudon ». De Fransche Tuin.

Cliché « Marly ».

Hij werkte tevens ook aan het verfraaien van het kasteel. Gedurende zijn verblijf wordt de groote ingangspoort, die in het midden van het dorp uitgeeft, opgebouwd ; eveneens de twee bijgebouwen, waarvan het eerste diende als paardenstal voor zes paarden, zadelplaats, wagenhuis,

en boven op de verdieping zes kamers ; en het tweede gebouw een hoveniers woning was.

De Engelsche hof wordt vergroot, grasparkjes en boschjes aangelegd, serren bijgebouwd, het « bassinske » of « bassin des Dauphins » uitgemetst, de lanen verbreed en versierd, t. t. z. stilaan wordt het het kasteel zooals we het, helaas, zoo korten tijds gekend hebben.

Uit hun huwelijk hadden ze slechts één kind : Emelie-Thérèse-Louise-Ghislaine de Beughem. Deze huwde Graaf Jean-Frederik de Peneranda de Franchimont. Zij hadden vier kinderen :

— Alphonse-Marie-Désirée-Antoine-Ghislain de Peneranda ;

— Marie-Charles-Antoine-Ghislain de Peneranda ;

— Marie-Louise-Joséphine-Désiré-Thérèse-Ghislaine de Pénéranda ;

— Marie-Louise-Juliette-Eugénie-Lambertine-Ghislaine de Peneranda (° 1870, 3e Juli te Brussel).

Deze woonden allen te Malderen (Lippeloo). Mevrouw de Penaranda de Franchimont stierf in 1876, 13 Oktober. Alsdan werd graaf de Peneranda de eerste voogd van het jongste kind en burggraaf Arthur de Beughem, senator, te Lippeloo verblijvend door de familieraad van 1876, 11e December, als 2e voogd aangesteld.

In 1882, 18e Februari, stierf de weledele heer de Beughem te Brussel. Mevrouw de Beughem de Gerandon erfde het vruchtgebruik over. Doch zij stierf reeds in 1883, den 28e Juli te Neder-Over-Heembeek op het kasteel.

Alsdan gingen de goederen over naar de vier klein kinderen die alhier verbleven tot 1888. Deze staan nog in ieders geheugen en ieder betreurt nu nog hun zoo spoedig heengaan, daar ze evenals hun grootouders voor de bevolking goed geweest zijn.

Boeyé.

Deze verkochten het kasteel met aanhoorigheden aan advokaat, Aimé Boeyé, te Sint-Niklaas-Waas wonend, voor de som van 150.000 fr. Daarin waren niet begrepen : al de rozelaars, uitgenomen dezen vóór het kasteel, de gladiolen, de chrysanthenen, de magnolia's, de witte « lilas », vóór het kasteel, het materiaal om de vijvers te kuischen, de

ladders, en de wip die op de groote weide stond. (vroeger stond deze wip buiten het kasteel op een weide, de « wip-wei » geheeten, dit sinds honderde jaren reeds. Tot vóór enkele jaren stond ze nog in het kasteel, te midden van het bosch en omgeven door schoone leemen huisjes, door notaris Alb. de Ro voor de gilde gebouwd. Heden is dit alles verdwenen en verplaatst).

Deze verkoop geschiedde na de derde en definitieve zitting van 8 Juni 1888 te Brussel.

Doch, na twee maand komt het reeds in andere handen, maar dezen keer niet zonder moeilijkheden en proces tusschen kooper en verkooper.

Dansaert.

Op 2e Oogst had M. Aimé Boeyé het kasteel « Meudon » door tusschenkomst van notaris De Ruydts verkocht aan Chrétien Dansaert voor de som van 180.000 fr. te betalen in drie termijnen. Op 15 Oogst 1888 zou de akte gesloten worden. Doch Dansaert wou geen dag en uur bepalen en berokkende hem, naar Aimé Boeyé beweert, 10.000 fr. schade daardoor.

Vandaar een heel proces waarin notaris De Ruydts wordt opgeroepen om te getuigen hoever de onderhandelingen stonden. Bij uitspraak van 't gerecht, 28 Mei 1889, wordt Chrétien Dansaert eigenaar van het kasteel « Meudon » verklaard vanaf 16 Oogst 1888, en moet hij verder de overeengekomen som met de interesten betalen. Op 28 Juni 1890 is alles afgelegd en M. Dansaert volledig eigenaar.

M. Chrétien Jean Dansaert was wisselagent, ridder van de Leopoldsorde. Hij stierf te Brussel in het jaar 1895, den 11 December.

Alsdan werden de goederen verdeeld onder de kinderen uit het eerste huwelijk met Mevrouw Eulalie-Pauline-Ghislaine Segers (kontrakt van 18 Oogst 1853, te Mechelen voor notaris Lambrechts) en zijn vrouw in tweede huwelijk Anne-Jeanne Neesen (24 April 1891) waarvan geen kinderen.

De goederen werden in 9 loten gelegd. Daarvan had M. Dansaert loten : 1, 2 en 3 aangeworven gedurende zijn eerste huwelijk. Deze bestonden uit : (Nr 1) het kasteel met alle aanhoorigheden ; (Nr 2) een klein pachthof boven aan de Boschstraat gelegen (22 a. 55 ca.) ; (Nr 3) een huis

in dezelfde Boschstraat gelegen (groot 9 a. 25 ca.). Deze drie loten komen toe aan de drie kinderen van het eerste huwelijk, nl. Mevrouw Françoise-Marguerite-Ghislaine Dansaert, genaamd Fanny Dansaert, gehuwd met Bernard Loëwenstein (7 November 1872 te Brussel) ; M. Jean-Baptiste Florimond Dansaert en M. Leonard Emile Dansaert.

De zes andere loten werden gekocht : den 17 September 1895, van de kinderen Jetvelt, aldaar wonende, gedurende zijn huwelijk met Mevrouw Anne-Jeanne Neesen. Deze bestaan uit :

1) een woonhuis met aanhoorigheden in de Mespelpoelstraat te Over-Heembeek (Nr 4) groot : 3 a. 80 ca.

2) een huis in dezelfde straat naast het vorige, groot 3 a. 40 ca.

3) een hof in dezelfde straat, 5 a. 74 ca. groot.

4) een perceel land, in dezelfde straat, groot 5 a. 6 ca.

5) een stuk land in dezelfde straat gelegen, 5 a. 19 ca. groot.

6) een stuk land naast Nr 5 gelegen, 41 a. 61 ca. groot.

Onder de aanhoorigheden van het kasteel worden in den verkoopakt, buiten de reeds van vroeger bestaande onderdeelen eveneens een oranjeire, een schapenstal, een zomerhuisje, een gymnasium, vier serren, waarvan twee met thermosyphon verwarmd, vermeld.

In deze omstandigheden ging het kasteel over naar zijn laatsten eigenaar notaris Karel-Albert-Henri de Ro, te St-Joost-ten-Noode wonend.

Den 30 Juni 1896, werd de eerste tekoopstelling gedaan, op 4den Juli de opbiedingen, en op 7 Juli de definitieve toewijzing aan M. Ch. de Ro, die den koop gesloten had in naam van zijn zoon.

De tweede koop ging naar Juff. Sophie-Clémentine-Marie-Louise-Caroline de Peneranda (nl. het huis in de Boschstraat gelegen, groot 22 a. 55 ca.).

De derde koop (nl. een huis in dezelfde Boschstraat gelegen, groot 9 a. 25 ca.) werd teruggetrokken.

De vierde koop (cfr. hooger) viel aan Antoon Cnops en M. Verstraeten.

Koop 6, 7, 8 en 9 kwam aan Corneel Kiekens, die dit alles ten voordeele van verschillende personen gekocht had.

De Ro.

Nu vangt het glorietijdperk aan... schooner kan het niet worden...

Eenvoudig en vriendelijk was de nieuwe Heer, aanstonds de echte volksvriend. Veel heeft hij gedaan voor de arme bevolking der parochie. Onder hem ontstond « de onderlingen bijstand » en tal van andere maatschappijen. Vooral in de aloude St-Sebastiaansgilden van beide Heembeekschen stelde hij belang en zorgde er voor dat het 200-jarig onafgebroken bestaan der gilden van Neder-Heembeek luisterlijk gevierd werd in 1898.

In dit vak was hij vooral thuis, want in kennis van oudheidkunde was hij een voorman. Zijn kasteel was op enkele jaren tijd in een oudheidkundig museum herschapen. Kostelijke gobelins, allerhande oude meubelen van alle stijlen, vooral wapengerief uit alle tijdvakken en landen versierden de salons. (1)

Voor de Heembeeksche bevolking was het een sprookjeswereld uit de middeleeuwen waarover ze heden nog niet uitgepraat geraken.

Notaris De Ro had de meeste kasteelen van het land en tal anderen in den omtrek van Versailles bezocht. Uit ieder had hij een deel mede gebracht. Vooral « Meudon » was zijn geliefkoosd oord.

Alles werkte hij zelf uit. Van op een heuveltje wees hij alles aan met zijn stok en leidde hij het werkvolk. Schoon was het kasteel, doch schooner was het park met zijn vijvers, zijn dreven en zijn hoven. Daarvan was hij de ontwerper en de volvoerder. De grootsche serren, in Vlaamschen stijl, met Oostersche boomen en planten, waren zijn meesterwerk. De honderde fonteinen waren aan hem te danken. Bladzijden en bladzijden zou men moeten volschrijven over dien overdadigen tooverwereld.

Notaris Albert de Rò was een man die zich ten volle heeft gegeven aan kunst en natuur. Hij was geboren in 1851 ; deed zijn hoogere studiën aan de Universiteit te Leu-

(1) Het boekje « Meudon » door notaris de Ro zelf uitgegeven, geeft een tiental gezichten op de rijke salons weer. De postkaarten reeks « Meudon » eveneens van Notaris de Ro vullen dit eerste aan.

ven en behaalde op zijn 19 jaar het diploma van notaris. Hij vervolmaakte zich op het « bureau » van zijn vader en volgde deze in 1879 als notaris op te St-Joost-ten-Noode. In 1896 kocht hij het kasteel van Neder-Over-Heembeek aan en verbleef aldaar voor het overige van zijn leven. Den 10[den] December 1901, verhandelde hij zijn 25.000[sten] akte en dit steeg later nog tot 33.000. Doch, buiten dit alles was zijn bijzonderste bezigheid op zijn kasteel zelf.

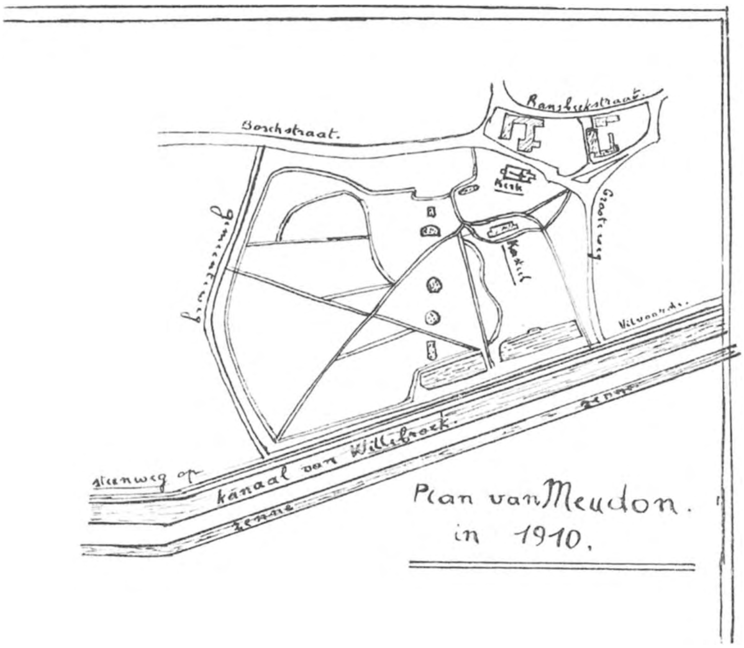

Op het laatste van zijn leven vatte hij het plan op een patronaat te bouwen te Heembeek, doch hij mocht er de voltooiïng niet van zien. Na een lange ziekte stierf notaris Alb. de Ro te Neder-Over-Heembeek op zijn kasteel, Vrijdag 6 September 1907. (cfr. boekje : « A la mémoire de mon cher et regretté Albert » door Notaris Georges de Ro).

De lijkplechtigheden waren prinselijk en werden geleid door notaris Georges de Ro en zijn zoon.

Geheel den Zondag 8 September, werd het lichaam op een praalbed een laatste maal ten toon gesteld.

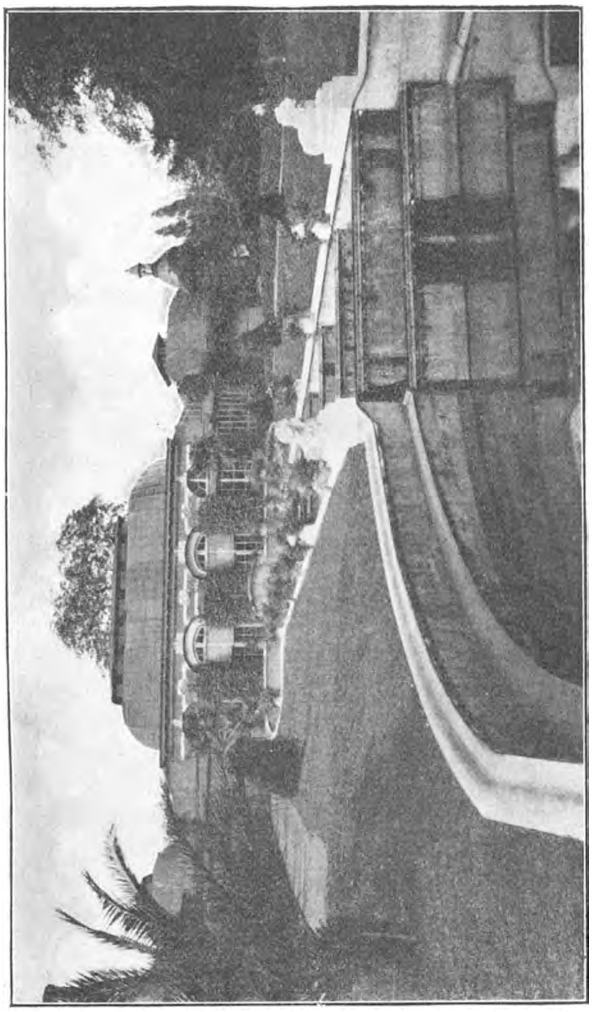

Kasteel « Meudon ». De Watervallen. De groote Serren.

Cliché « Marly ».

Den dag der plechtige uitvaart was heel Heembeek te been. Alle maatschappijen waren tegenwoordig en hadden hun tolk bij zijn grafstede.

Na den overledene een laatste maal rond het park gedragen te hebben, begonnen de ceremoniën in de kerk van Neder-Heembeek om 11 u. Onder de personaliteiten waren o. a. : Mgr. Lauwerijs, gouverneur de Beco, graaf van den Steen de Jehay, enz.

Zoo werd een der grootste weldoeners en kunstenaars die Heembeek ooit in heel zijn geschiedenis gekend heeft ten grave gedragen op 11 September 1907 (1).

NOTARIS GEORGES DE RO. — Zijn broeder, notaris G. de Ro, volgde hem op in zijn goederen en notariaat. Deze laatste bewoonde reeds lang vóór zijn opvolging het kasteel « Meudon » en was burgemeester van Heembeek. Evenals zijn voorganger was hij een liefhebber van oudheden, boomen, bloemen en parken. Het kasteel was tot zijn toppunt gekomen ; aan hem dus het op dit peil te houden. Hiervan kweet hij zich buitengewoon wel.

Volgde de oorlog 1914-18. Zware jaren voor ieder. Dikwijls ging men aankloppen bij M. de Ro, altijd even

---

(1) Not. Alb. de Ro is ook de fijngevoelige hersteller van de Kluis geweest in 1896, jaartal dat samen met de beginletters van zijn naam en zijn schild, in een der schouwen gebeiteld staat. Naar alle waarschijnlijkheid heeft hij het gebouw aangekocht van het Bureel van Weldadigheid van Neder-Heembeek in 1896.

(1) Notaris Georges de Ro verblijft thans te St-Joost-ten-Noode en zet er het notariaat van zijn vader voort.

Mej. Alice de Ro huwde den 16 December 1921 M. Vaxelaire te Neder-Over-Heembeek en verblijft thans te Brussel.

Mej. Thérèse de Ro huwde den 22 Juli 1927 in de kerk van Neder-Over-Heembeek M. Stallaert, en verblijft thans te Antwerpen.

(2) De familie de Ro bezit heden nog te Neder-Over-Heembeek het door de schilders zoo druk bezochte pachthof, « Pit » genoemd. Dit is samen met de hoeve « Helskes » nog een gaaf gebleven hof zooals het er honderden jaren geleden uitzag. Het pachthof hoorde vroeger toe aan de abdij van Diligem, doch werd onder de Fransche revolutie verkocht en kwam naderhand in handen der opeenvolgende heeren van het kasteel « Meudon », daar Diligem zelf te niet gegaan was. Zie bladz. 67-70.

(3) Een woordje van dank vooral aan M. J. Servaes die me zoo bereidwillig het grootste deel der dokumentatie verschafte.

vriendelijk. Veel heeft het kasteel niet te lijden gehad van de bezetting. Er is er zelfs geen geweest. Het was bovendien een veilig schuiloord voor koper en tin. Alles bleef er even frisch en de naoorlogsche heropleving bracht eveneens haar deel aan het kasteel. Doch, lang zou Notaris de Ro er niet meer van genieten. Hij stierf te Neder-Over-Heembeek in 1920 en werd aldaar plechtig begraven, evenals zijn broeder, uitgeleid door heel de bevolking. Hij werd bijgezet in de prachtige kapel der familiën de Ro, op het kerkhof te Heembeek.

Het kasteel en de aanpalende goederen gingen over naar de kinderen. Deze hebben er nog een paar jaren van hun jeugd doorgebracht. Doch stilaan begon de oude luister te tanen... wegen en bloemenperken werden minder onderhouden... 't was er niet meer zoo frisch en levenslustig.... alles haperde....

Zoo is het stilaan gekomen... 't verviel... « 't was niet meer zooals weleer »... Kwaaddoeners en dieven verwoesten beelden, potten en planten....

Zoo zagen we alles pas voor pas ledig loopen... tot dat de dag kwam dat serren en kasteel zelf vervielen. Dat was het laatste...

De serren werden afgebroken in 1930, de vijvers te niet, en het kasteel in Mei-Juni 1931 met de grond gelijk gemaakt....

Sindsdien is alles terug gekeerd zooals het heel waarschijnlijk was in den beginne...

Sic transit....

Synthetisch Beeld.

Deze kerngedachte zouden we ons als besluit van deze Bijdrage in het hoofd moeten steken : het specifiek particulier karakter, de verscheidenheid van Neder- en Over-Heembeek doorheen de tijden. Daarvan is « het Landgoed Meudon », dat als de incarnatie is van het zoo eigene karakter van Neder-Heembeek — evenals wij het konden aantoonen in onze Bijdrage over « De Kluis » — het sprekend bewijs.

Immers, abstrakerend van alle particuliere feiten en personen, duikt deze impressie op voor den geest, namelijk dat « Meudon » een integrerend bestanddeel is van Neder-Heembeek. In sommige dorpen valt het op dat soms het « landgoed » meestal een gehucht op zich zelf vormt, zonder daarom acuut deel te nemen aan het dorpsleven. Te Neder-Heembeek is het van uit « het Landgoed » dat alle strooming uitgaat en waarheen zich alles concentreert.

Is « Meudon » dus ook een essentieel bestanddeel van Neder-Heembeek, het geeft er ook de kleur en den toon aan, waardoor Over-Heembeek van Neder-Heembeek verscheiden is.

Te Neder-Heembeek concentreert zich heel het dorpsleven : alle activiteit en levensvatbaarheid, alle tijdsopvatting, alle dorpspolitiek, rondom het Landgoed en zijn bewoner. Daar is de ziel van het dorpswezen, waarvan meestal de centripedale en centrifugale figuur van den « heer » het hoofdbestanddeel uitmaakt.

Te Over-Heembeek echter doet dit zich niet voor. Geheel dit particulier karakter ontbreekt er. Daar berust het dorpswezen niet op een wisselvallige persoonlijkheid, maar op een — weliswaar niet stabiele — collectiviteit van personen, meestal ambachtslieden of pachters. Immers de domeinhoeve heeft het daar eigenlijk niet gebracht tot « een heerlijk landgoed », maar slechts tot « een heerenhoeve ». Van daar ook dat er aldaar bijna nooit sprake is geweest van een dommineerende persoonlijkheid — uitzondering gemaakt voor het tijdstip 1660-1798 (Bollaert — Fransche revolutie). We vinden er steeds een verzameling van kleinere lieden of burgers, die dan ook niet zoozeer als te Neder-Heembeek aan den grond en de traditie gehecht bleven, met het gevolg dat ze gemakkelijker vatbaar waren voor evolutie.

Wanneer we deze kenmerken steeds in het oog houden, zullen we ten minste niet blijven vastgeschroefd zitten in een saaie opsomming van personen en feiten, maar heel wat dieper doorgedrongen zijn tot de essentie van de Heembeeksche volksziel.

LIJST DER HEEREN VAN MEUDON.

— *Philips van Heembeek* ± 1150

— *Caesar en Jan van Heembeek* — 1175-1198

— 1200-1400 — ?

— *Van Vucht* ± 1400

— *Niklaas van Vucht* 1440-1487.

— *Gertruide van Vucht* in 1e huwelijk : Niklaas van Goudenaken, in 2e huwelijk : Philips Hinckaert, 1490-1505.

— *Adriana van Goudenaken* gehuwd met Gilis van Busleyden — 1505-1554.

— *Jan van Busleyden* × Margareta de Merode — 1554-1556.

(*Margareta de Merode* (2e huw.) × Jan van Halmale).

— *Gilis van Busleyden* × Anna de Plaines — 1560-1596.

(*Anna de Plaines* × (2e huw.) Georges van Uytterwijck).

— *Adriaan-Erik van Busleyden* † 1617.

— *Lodewijk van Busleyden* × Catharina van Grevenbroeck — 1609-1615.

— *Margareta van Busleyden* × Jan van Tiras — 1615-1650.

— *Frans Robert van Tiras* — 1650-1663.

— *Jan Frans 't Serclaes* — 1663-1674.

— *Abdij van Diligem-Jette* — 1674-75.

— *Suzanna van Sante Estevan* × Jan Bollaert († 1667) — 1675-76.

— *Jacobus Bollaert* — 1676-1688.

— *Antonius van Woonsel* × Anna Maria van den Berghe — 1688-1697.

— *Robert d'Oblet* × Maria-Catharina Waegemans 1697-1715.

— *Frans Jozef d'Oblet*, 1716-1731.

— *François Rousseau* × Joanna Margareta Blesen 1731-1751.

— *Maria-Catharina-Carolina Rousseau* × Pieter Jan Leclerc — 1751-1752.

— *Jan Willem Graven,* 1752-1755.

— *Frans Antonius Graven,* 1755-1759.

— *Ferdinand-Philip-Antonius de Boonen* × Catharina Blondel, 1759-1774.

(Mevrouw de Boonem en Ferdinandina de Boonem, 1774-1776).

— *Antonius-Jan-Hyacinthe de Beughem* van Kapellen × Théodora-Theresia Diert, 1776-1836.

(August-Juste Stockaert, 1776).

— *Karel Maria Antonius de Beughem,* 1836-1837.

— *Frans-Xavier Bénard,* 1837-1842.

— *Maria Theresia Josepha van de Werve* × Lodewijk de Haultepenne, 1842-1854.

— *Thomas Wethmall,* 1854-1862.

— *Karel Maria Antonius Alfons de Beughem* × (1e huw.) Maria Josepha Lambertin de Gérandon, × (2e huw.) Maria Louisa Carolina de Gérandon — 1862-1883.

(Emilie Theresia Louisa Ghislain de Beughem († 1876) × graaf Jan Frederik de Peneranda.

— *Erfgenamen de Peneranda* — 1883-1888.

— *Aimé Boeyé* — 1888-89.

— *Chrétien Jan Dansaert* × 1e huw. Eulalie Theresia Paulina Segers, × 2e huwel. Anna Johanna Neesen, 1889-1896.

— *Karel Albrecht Hendrik de Ro,* 1896-1907.

— *Georges de Ro* — 1907-1920.

— *Erfgenamen de Ro* — 1920.

BRONNEN.

Werken.

A. Wauters : « Histoire des Environs de Bruxelles », 1855 ; d. II, blz. 394-95.

E. H. Ronsmans : « Notice historique de Neder-Over-Heembeek ».

Van Gestel : Historia, pag. 77.

J. Verbesselt in Haimbecka « Het kasteel Meudon, 1780-1930 ».

G. De Ro : « A la mémoire d'Albert de Ro », 1907.

Voor de genealogiën, zie de volgende werken :

Th. De Raadt. « Norderwijck en zijn Heeren » in Kempisch Museum, jg. 1891.

Felix Victor Goethals. « Dictionaire givialogique et héraldique », t. I, t. II, t. IV, V.

De Vigiano s' D'Havel. « Nobiliaire des Pays-bas et du comté de Bourgogne », p. 365, 615, 1752, 1898, etc.

Annuaire de la noblesse belge, jg. 1882 : « Busleyden ».

J. Verbesselt : « De Geschiedenis van Neder-Over-Heembeek. Bijdrage 1 : De Kluis, blz. 23-30 : Niklaas Van Vucht ».

Bijdragen in de dagbladen : « Het Nieuwsblad », « Le Soir », « Le National ».

Archief.

Over « Het oude kasteel » is ons bitter weinig archief overgebleven, tenzij genealogisch materiaal. Buiten het Testament en daarmede in verband staande bijzonderheden van Niklaas Van Vucht, konden we slechts hier en daar enkele nota's uit de verscheidene archiefverzamelingen lichten. Alzoo bezitten we talrijke stukken uit de greffien van Over- en Neder-Heembeek in het Algemeen Rijksarchief onder Gilis van Busleyden, Georges van Uytterwijck, de Hamale, de Tiras enz. Doch dit alles zegt ons bijna niets over Meudon zelf.

Verder zijn ons nog citaten bekend uit de registers van het Leenhof van Brabant, o. a. : reg. n° 347 (26) ; 348 (73, 257) ; 349 (4) ; 362 (41) ; 363 (166) ; 365 (87) ; 371 (307, 370) ; 373 (386).

Uit het Leenhof van Mechelen dienen vermeld : reg. 5 (125, 127, 128) ; 7 (24) ; 8 (181) ; 11 (184) ; 12 (125) ; 13 (459).

Op het archief van het kasteel van Norderwijck worden belangrijke stukken bewaard, o. m. :

— Testament van Anna de Plaines (1622).

— Acten over Adriaan van Busleijden.

— Acten over Margareta van Busleijden (1663).

— Testament van Georges van Tyras (1657).

— Testament van Frans Robert van Tyras (1663).

We hadden de gelegenheid nog niet dit archief in te zien. We geven enkel citaten uit Th. De Raadt « Norderwijck en zijne Heeren » Kempisch Museum, jg. 1891.

Bleven bewaard in het P. A. :

Bundel : Diligem, n° 8 : Verkoopakt van 1674.

Bundel : Testament : Jan Bollaert. F. A. Groot Manualeboek : allerlei.

Van belang zijn een paar plans uit het archief van de abdij van Grimbergen, nl. het eerste van 1646, waarop de gebouwen en grondverdeeling van het oude kasteel afgebeeld staan ; het tweede van 1705 is van minder waarde voor Meudon zelf.

De archiefresten uit het tweede gedeelte, nl. « het nieuwe kasteel », is des te overvloediger. Van bij het bouwen van « nieuw Meudon » hebben we akten. Aldus in P. A. : Dagboek Franciscus Haesen, pastoor 1760-1793.

Archief de Ro : een tiental bundels, waarvan bundel : « Eigendomstitels » veruit het belangrijkste is en het meeste nut heeft opgeleverd. Dit bundel bevat 26 stukken. Daaronder vinden we de koopakten van :

— Antoine Alphonse de Beughem (1835),

— Haultepenne-Van de Werve (1842),

— Thomas Wethmall (1856),

— Antoine Alphons de Beughem (1862),

— de Peneranda (1888),

— Boeyé-Dansaert (1889),

— A. De Ro (1896).

Verder vinden we er :

— Lettres patentes de Joseph II (1788).

— Akten van « vermangheling he » van 1782-83-84.

— 3 gedeeltelijke grondplannen van 1782-83-84.

De overige bundels zijn van jongeren datum en meestal van meer privaten aard.

Illustratie.

— Een album met 44 fotos van het kasteel zelf, parken, vijvers, lusthuisjes, serren en afhankelijkheden.

— Een reeks van 9 zichtkaarten (foto Louvois).

AFHANKELIJKHEDEN.

De Kluis.

Reeds in een vorige bijdrage gaven we een korte schets over deze eigenaardige stichting. We verwijzen er naar (n° 87, blz. 145-48), alsmede naar de gedetailleerde bijdrage : « De Geschiedenis van Neder-Over-Heembeek. Bijdrage 1 : De Kluis ».

Uit dien hoofde beperken we ons hier tot het geven van een paar interessante stukken uit het archief van dit godshuis.

De plaats, waarop de Kluis gebouwd werd behoort oorspronkelijk tot het oude domein en de eerste uitbating en bleef steeds in handen van de opeenvolgende bewoners van het kasteel tot in 1487. Toen schonk Niklaas Van Vucht, heer van « Meudon », door testamentsbepaling « het godshuys der vijf Broerkens tot Nederheembeke » aan de kerkarmen dezer parochie. Dezen hielden de stichting in hun bezit tot na de Fransche omwenteling. Nadien werd notaris A. De Ro eigenaar en keerde de Kluis aldus tot privaatbezit terug.

Men zal zich wellicht herinneren dat de Kluis gesticht werd ten voordeele van 5 arme mannen uit een van de parochien van Neder- of Over-Heembeek of ook bij uitzondering van Strombeek.

Om deze bewoners, « broerkens » genaamd, een vast leventje te bezorgen werd er een reglement opgesteld met allerhande eigenaardige stipulaties.

Wanneer men als broerke aangesteld werd, was men eerst en vooral verplicht de trouwbelofte af te leggen, die vervat lag in « het formulier voor de broederkens van Heembeeck als sy aengenomen worden ».

Deze trouwbelofte luidt als volgt :

« Ick ondergeschreven gelove mits desen te onderhouden alle de poincten ofte articulen, die my voorgelesen syn ter presentien van N. N. van het testament van Mijnheer Niklaes vander Gucht (sic.) fondateur van de vijff kluysen van Nederheembeecke ende bij aldien ick ondergeschreven hier inne gebreckelijck bevonden sal worden,

De Kluis. Inkompoortje aan de Meudonstraat.

Penteekening van Fl. Michils.

sal bereit wesen naer de derde vermaeninghe de cluyse geheelijck te ruymen ende te verlaeten, ick kennisse der waerheydt hebbe met mijn gewoonlijck handtteeken onderteeckent. Actum binnen... oircondens desen... »

Tot het bestuur der stichting was de oudste klerk der stad Brussel aangewezen, bijgestaan door de twee H. Geestmeesters der parochie. Voor het beheer der goederen

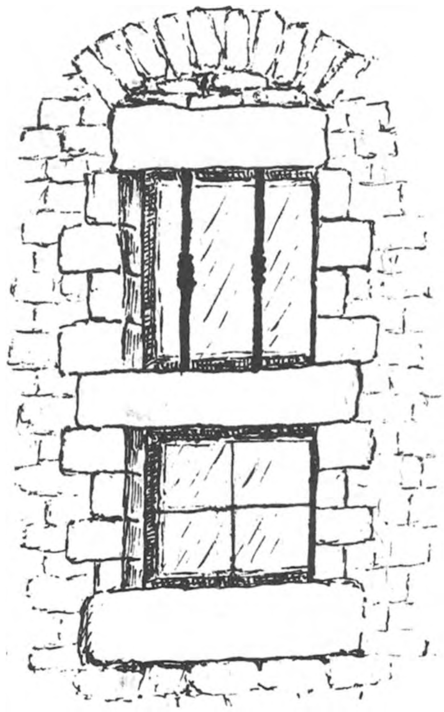

De Kluis. Een Venster.
Penteekening van Fl. Michils.

stond een rentmeester. Al deze personen moesten zorgen dat het reglement, opgesteld door Meester Van Vucht stipt werd toegepast.

Maar zooals in alle zaken is er eens een beste tijd en een slechte. In 1786 was er noch van de letter noch van den geest van het reglement Van Vucht veel overgebleven. Gelukkig kwam er alsdan een zorgzame « oudste klerk » aan het bestuur te staan, zoodat alles weer opgekalfaterd werd.

Dit nieuw reglement is een kopij van het oude, doch gewijzigd volgens de opvattingen van de tijd. Het is alzoo dubbel interessant daar het ons door de randnotas een overzicht geeft van het leventje der broerkens, zooals het geregeld werd in 1487, zooals het er uitzag in 1786 en zooals het in het vervolg zou moeten geschikt worden.

Ziehier « het project van redressement van oppermomboir De Fraye », dat ons in het archief bewaard bleef.

In de eene kolom (rechts) stelt hij de maatregel op, in de andere (links) de oorzaken en voorvallen, die er aanleiding toe gaven.

Bemerkingen :

1.

Dese vijf armen bejaerde persoonen genieten van de fondatie boven de woonste eene distributie maendelyckx een halster coren ende vijfthien stuyvers in gelt.

1. Art.

Dat de vijf arme manspersoonen tot deselve fondatie gecosen sullen genieten hunne gewoonlycke distributie in rogge ende gelt.

2.

De onachtsaemheyt van de armmeesters by tyde sijnde van te letten wat dese persoonen noodig hebben is oorsaecke van dese en 3 art. Sy geven sonder aen hen gedurigLijck kleederen lynwaerts koussens en schoenen waerdoor dese fondatie grootelyckx moet ten achteren gaen want men bevonden heeft dat sy dickmaels het selve vercogten om het gelt te gaen opdrincken, waerdoor men al ondervonden heeft groote onheylen. Naer nauwkeurigh ondersoeck hebbe onderhoort dat sy daer mede ryckelyck costen toecomen.

2. Art.

Dat sy alle achthien maenden maer en sullen mogen hebben en kleedt van corseyc.

3.

Dat sy alle jaren sullen hebben een paer wolle coussens ende een paer schoenen en een hemde.

4.

De oorsaecke van dese artikel is de ondervindinge t' sedert vier a vyf jaeren, dat men gebruyckt vremde persoonen om dito te dienen, dewelcke men ten dierste betaelt ende die daer en boven oock de fondatie bestelen, ofte de vrinden die den

4.

Dat is cas van sieckte eender der selve stiptelyck sal achtervolgt worden het gestatueerde van den heere fondateur, dat de gesonden sullen gehouden syn te besorgen ende op te passen de siecken ieder par tour, sonder dat men voortaen iets **sal**

siecken op pretext van oppas ten hunnen huyse nemen ende soo ten dien tijde de fondatie genieten, daer naer met een overgroote rekeninghe op komen alles nochtans tegenstrijdig aen dese fondatie, maer den armmeester heeft het geordenneert den oppermomboir moet swijgen ofte plijten.

5.

Robert de Kempeneer die als dwingelinck heeft moeten gestelt worden in het correctiehuys is de oorsaecke dat men doet gedencken het bevel van den heere fondateur in terminis als in textu.

6.

't Sedert veerthien jaeren hebbe ondervonden dat pachters en raemaeckers veel houdt ende turf leverden ende grof ofte hoefsmeden veel ijser, den brandt sedert eenige jaeren is vertrippelt. Sy beloopt dese jaere volgen rekeninghe 64-6 1/2 ; in het jaer 1767 beliep sy maer op 22-10.

7.

De observantie van dese fondatie wordt door dronckaerts geheel vergeten.

moge in rekeninghe brengen voor het selve op pene van korigeringe, nochte oock op pretext van oppas buyten by syn vrinden of andere. Ende ingevalle eenige der voors. arme wijgeragtig waere syne plicht als voors. te quyten, sal volgens de bevelen des fondateurs de selve fondatie moeten verlaten ende sal eenen anderen in sijne plaetse gecosen worden.

5.

Dat degene der voors. 5 armen sig nochmaels sal begeven tot eenige ongeregeltheden, oft sig sal vergeten inden dranck gelijck er eenige dagelijckx doen ofte het houdt, kleerderen meubels oft andersints hetgene sy van dese fondatie syn genietende ofte aende fondatie is toebehoorende, soude vercoopen weggeven oft door quaeden aert verdoen, sullen eensgelijckx volgens de intentie des fondateurs berooft syn van dese fondatie als in den voorgaenden artikel.

6.

Dat voortaen de distributie van houdt, turf ende mutsaert niet en sal mogen exederen de somme van drij pistolen voor de vijf arme manspersoonen.

7.

Dat de voors. momboirs deser fondatie ende vijf arme deser genietende de voorders stiptelyck sullen achtervolgen allen hetgene is geordineert bijden heere testateur.

8.

Dat den rentmeester deser fondatie sal gehouden syn nae te sien alle de goeden van dese fondatie ende sorge draegen dat de selve wel beplant sij tot het meeste oirboir ende profijte deser fondatie, ende onderhouden allen t' gene hem

9.

Ten jaere 1782 heeft men den oppermomboir t' huys gelaeten omdat men segt te bedecken wat hij niet weten mogt, maer t' is event wel aende hooren gecomen.

10.

De redelijckheyt van desen art. is gegrondt op noch alle de reglementen raeckende de admisus der arme goeden ende alhier noch meer ter oorsaecke als art. 6.

11.

Deze is gegrontt op de overrekeninghe van den selven. Synen voorsaet brogt in rekeninghe 3-18 ; desen tegenwoordigen komt op over de 9 a 10 guldens meer ; ick hebbe het gebrogt dit jaar op 5-5. Maer alsoo ick gelast ben tot conservatie deser fondatie waerinne de prochie van Nederheembeecke het grootste voordeel van geniet, soo neme voor mij en mijne naersaeten den last in cas van refus van den Greffier als 12 en 13.

is opgelegt in t' aenkomen van t' voors. rentmeesterschap, ende bij hem onder eedt aengenomen, ende hem voorders gedraegen gelijck eenen oprechten toesiender behoort.

9.

Dat hy gehouden sal syn de momboirs tydelyck te adverteren van den dag ende ure van het doen synder rekeninghe, dewelcke hij alle jaeren gehouden is te doen ende te presenteren aen den heere ontsten secretaris der stadt Brussele als oppermomboir ende andere momboirs publieckelijk ende met opene deuren, opdat ieder daer toe soude connen acces hebben.

10.

Dat geene groote reparatien ofte becostingen exorterende de 6 guldens en sullen mogen gedaen worden tensy bij wate ende consent van den voors. heere oppermomboir ende andere momboirs.

11. a.

Dat den Greffier van Nederheembeecke voor het opstellen en schrijven deser rekeninghe als medevoorpargeren van het slot ende het apostilleren sal hebben drij guldens achtthien stuyvers naer ouder gewoonte gelijck als den voorsael vanden actuelen Greffier.

11. b.

Dat in gevalle de voors. greffier hetselve wijgerde als dan den Rentmeester van de selve fondatie sal gehouden sijn de selve rekeninghe te schrijven ingevolge sijne instructie ende submissie door hem in t' aankomen gedaen, ende sal alsdan daar den heere oppermomboir voors. geapostilleert ende het slot gepargeert worden sonder dat de selve daer vooren iets sal mogen eysschen.

12. a.

Dat den Rentmeester self sal moeten syne rekeninghe overbrengen bij hem gestelt ende geschreven (sonder daer vooren iets te mogen genieten).

12. b.
Dat den Rentmeester niet kennende schrijven ofte ander sints onbequaem synde rekeninghe te schrijven ofte stellen, soo sal het den Greffier van Nederheembeecke mogen doen op den salaris naer ouder gewoonte, te weten gelyck den voorsaet van den actuelen greffier heeft genoten.

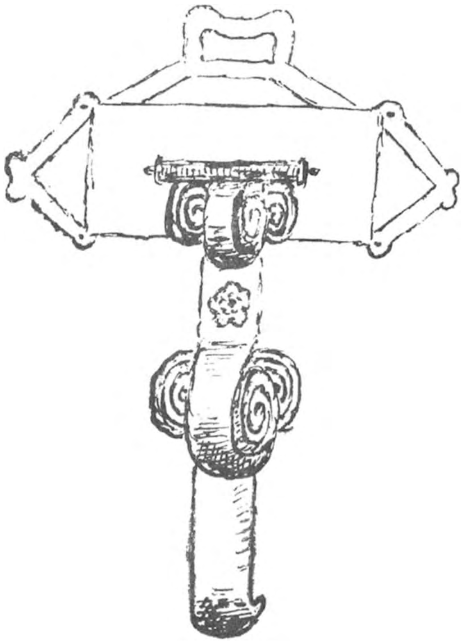

De Kluis. Een deurklopper.
Penteekening van Fl. Michils

Deze 12 artikelen gaat hij nu ter goedkeuring aan de beheerders of mombers te Heembeek voorleggen en stuurt daarna het tweede statuut der broerkens, ter « aggreatie van den landraede van Brabant », onder de zelfde bewoordingen op.

Dit is het testament der Kluis. Weinige jaren zal het toegepast worden. Het Godshuis der broerkens zal weldra samen met de laatste schikkingen in de archieven begraven worden.

Sindsdien is weliswaar het gebouw blijven bestaan, maar van de oorspronkelijke stichting is er niets overgebleven.

De Meudonhoeve.

De Meudonhoeve is een onzer groote, zoo typische, Brabantsche pachthoven, die met den dag zeldzamer worden. Ze is gelegen ten Noorden van het kasteel, tegenover de kerk, boven den voorheen genoemden « Dronckaertsbergh » (1587) en omgeven door de Meudonstraat, Boschduifstraat, Ransbeekstraat en den Groote Weg.

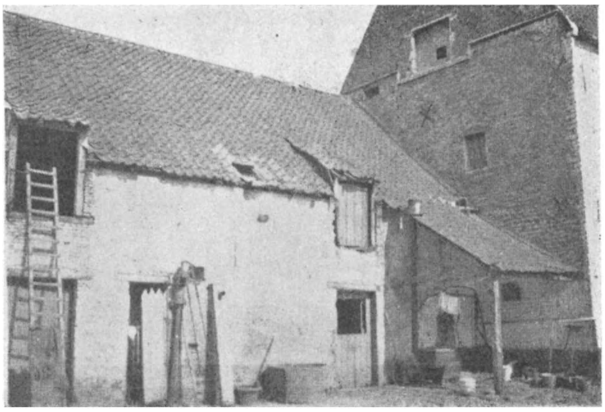

De Meudonhoeve. Typisch hoekje op de binnenkoer.

Te Heembeek zelf vertegenwoordigt ze met nog een paar andere het type van de groote landbouwuitbatingen van vroeger eeuwen. Het hof « Woelmont », 100 hect. groot, ging in 1910 ten onder door brand. Het hof « Van Lathem » viel uiteen door erfverkaveling. Al de overigen hielden sinds lang op te bestaan.

Alleen « Meudon » en het hof « Elskens » te Neder-Heembeek, het hof « de Bels » te Over-Heembeek overleefden tot op heden.

Weldra echter zal « Meudon » het bij de toenemende verstadsching eveneens moeten afleggen en de plaats ruimen voor de moderniseering der straten, die er dwars doorheen zullen worden getrokken.

Het ligt in ons bestek de wording en de bedrijfsuitbating van de Meudonhoeve na te gaan. We zien ons nochtans verplicht ons hier te beperken tot een soort « status quaestionis » of vraagstelling van het probleem, daar we voorzien dat een verdere studie ons op duidelijker afgebakende wegen zal leiden dan we tot heden mochten betreden. Het studiedomein ligt dus open.

Vrij algemeen mogen onze Brabantsche hoven op een hoogen ouderdom bogen. Terecht worden ze aanzien als de oudste bewoonde plaatsen van een dorp. Wanneer het geluk ons te beurt valt de hand te mogen leggen op een oude « caerte figuratief » dan vinden we er telkens de bevestiging van, alhoewel het meer gebeurt dat een hof wel eens een paar honderd meter kan verplaatst worden.

In welk verband we het ontstaan van de Meudonhoeve moeten zetten, durven wè niet met strikte zekerheid bevestigen. Het blijkt nochtans als waarschijnlijk dat we gerust het hof « Woelmont » van de abdij van Grimbergen en het hof van Diligem hetzelfde ontstaan mogen toeschrijven. Beide abdijen immers werden samen en rond hetzelfde tijdstip de erfgenamen van de landen, weiden en bosschen van de abdij van St-Vaast bij Atrecht, welke volgens een diploma van 673 deze gronden in eigendom had gekregen. Dit gebeurde juist in de jaren van de wording van het wereldlijk domein van beide abdijen, nl. tusschen 1125-1230. Het territorium van Grimbergen werd het hof te Woelmont, dit van Diligem het hof van Diligem of te Heembeek. Dit laatste nu is de oudere benaming der Meudonhoeve.

Aldus verklaard zou de Meudonhoeve oorspronkelijk niet tot het domein van Meudon kunnen behooren, maar er steeds heel onafhankelijk van geweest zijn.

Tegen zulke hypothese pleit nu de volgende vaststelling. Te Neder-Heembeek, als in vele dorpen, hebben we naast de kerk een kasteel en een daarvan afhangende hoeve. Dit alles wijst er op dat de kerk oorspronkelijk de borgtkerk was van het eerste domein, dat nadien in kasteel veranderde. Daar de landbouw in de middeneeuwen het bijzonderste bedrijf was, werd de eigenlijke hoeve — nu kasteel geworden — meestal verplaatst in de onmiddellijke nabijheid.

Op gelijkdanige wijze zouden we het ontstaan van Meudon kunnen verklaren, als een verplaatsing van de oude landbouwuitbating.

Aldus zouden we de Meudonhoeve bij het oorspronkelijkste gedeelte van Neder-Heembeek moeten inschakelen.

Dit zijn twee hypothesen, die mekaar waard zijn. Misschien zal het ons gelukken beiden te coordoneren, wanneer we de invloedsfeer van de St-Vaastabdij te Neder-Heembeek nauwer zullen kunnen omschrijven.

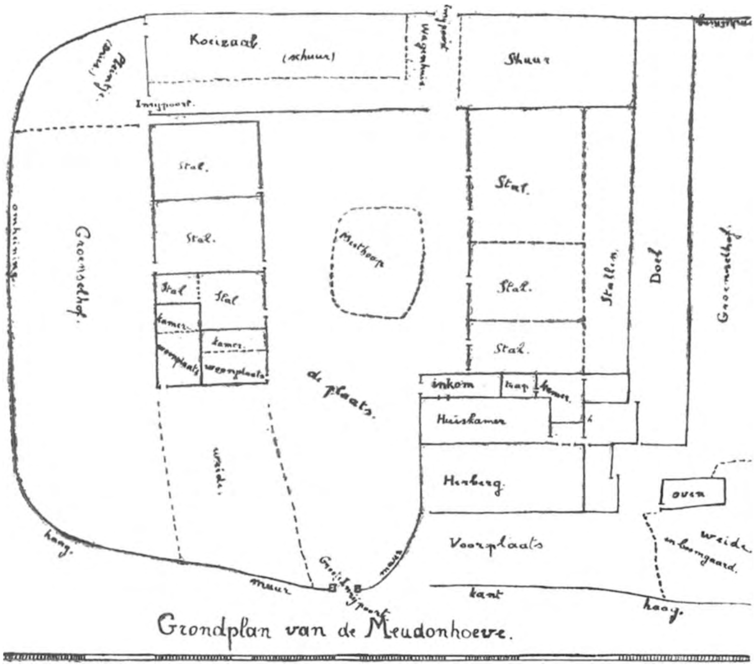

De Meudonhoeve. Grondplan.

Onder een ander oogpunt zouden we de Meudonhoeve kunnen bestudeeren, nl. de verschillende planinrichtingen, de vorm en de ligging gedurende haar bestaan.

Hierbijgaande geven we het grondplan van het huidig pachthof. We beperken ons hierbij daar de vergelijkende studie ervan het bestek van deze bijdrage te buiten gaat en we dit punt beter in het licht hopen te kunnen

stellen in een bijdrage over de planinrichting, de vorm en de ligging van al de pachthoven en oude huizen van Heembeek.

Welk nu is het lot geweest van onze hoeve gedurende de eeuwen ? Weinig is er ons van overgebleven, daar het archief van de abdij van Diligem meest verloren ging. We hebben het verloop reeds voor een gedeelte bijeen verzameld, dank zij een belangrijken pachtbrief van 1475 en allerhande nota's uit verspreide stukken. De oogst zal tot stof dienen eener latere bijdrage.

De pachters behooren tot de groote Heembeeksche familiën, o. m. de Van Ophem, Van Heembeek, Van der Elst, Van der Straten, Van Lathem, doch gedurende de grootste tijdspanne aan de Verhaeghen's en Van Moer's.

J. Van Ransbeek.

De Heeren van Eppegem.

door Louis Stroobant.

Zonder eenigen twijfel waren de Berthout's de eerste bezitters van het dorp Eppegem bij Grimbergen. Deze machtige dynasten, die een groot gedeelte van Brabant en bijna gansch de Kempen bezaten, weigerden de suzereiniteit der hertogen van Brabant te erkennen. Arnold van Grimbergen, verwant met den graaf van Vianden, met den heer van Breda, van Moy in Artezië, van Boussu, enz., zat in zijn castrum te Grimbergen aan tafel met zijn zoons en enkele getrouwe vassalen, waarbij Godfried Screihane (van Ursel) en Arnold van Oyenbrugghe. Zij ontvingen er den gezant van den hertog van Brabant, die hun de suzereiniteitseischen van den hertog kwam bekend maken. Hoogmoedig antwoordden hem de Berthout's dat zij, sedert twee eeuwen reeds, maar alleen van God afhingen en van geen ander heer. Dit feit zou gebeurd zijn, korten tijd

na het afsterven van Arnold I, in 1137. In 1159 werd het castrum van Grimbergen door den hertog van Brabant ingenomen en gesloopt.

Dit aanmatigend optreden van de heeren van Grimbergen zou, naar het schijnt althans, zijn oorsprong gevonden hebben in het feit dat zij beweerden op dezelfde afstamming als het huis van Leuven te mogen roemen. De Berthout's zouden namelijk afstammen van Childebrand, broeder van Karel Martel. Berulphus, zoon van Childebrand, zou, omstreeks het jaar 714, voor Pepijn de Korte — die Mechelen bezat — afzetbaren graaf of gouverneur van Mechelen geweest zijn. Een zoon van Berulphus zou Ado geheeten hebben, die in het huwelijk trad met Else van Haspengouw, dochter van Lambertus, graaf van Hesbania. Ado zou in 753 van zijn bloedverwant, koning Pepijn, het land van Bratuspant (of Mechelen) verkregen hebben.

Een broeder van Ado was Rado, graaf van Mechelen en rentmeester van den koning van Frankrijk ; deze huwde met een zuster van Paul-Emile, bisschop van Rouaan. Hun dochter was Mathilda, die huwde met Arnold van Grimbergen en Assche, zoon van Alardus, heer van Grimbergen en Assche, en van dezes vrouw Grimaria ; hij was kleinzoon van Odelardus, in 660 heer van Grimbergen en Assche, en van Nonna, prinses van Aquitania, zuster van den H. Amandus, bisschop van Luik. (Hndschr. 789 uit de Koninkl. Biblioth., Genealogie der heeren van Grimbergen).

Uit Arnold van Grimbergen en Mathilda zou Berthold I geboren zijn. Deze schonk zijn naam aan het geslacht. Hij zou veldheer geweest zijn in de legers van Karel den Groote, *heer van Grimbergen en Assche,* graaf van Mechelen langs moederszijde en die ook verder het land van Mechelen bleef besturen. Hij trad in het huwelijk met Irmengardis, zuster van den H. Hildebertus, die aartsbisschop was te Keulen van 782 tot 818. Hun kinderen waren Gocelin, Boggis, enz.

J.-B. HOUWAERT, BARLANDUS citeerend, *Chron. ducum Brabantiæ* (Hndschr. II, 6555, blz. 79 uit de Koninkl. Biblioth.), zegt dat Karloman prins was van Haspengouw en hertog van Brabant, graaf van Leuven, † 615,

en vader van 1° Pepijn van Landen, 2° van Grimoald d'Hesbain, *heer van het land van Grimbergen,* die huwde met een dochter van den graaf van Teisterbant en Kleef, 3° van Amelbergha d'Hesbain, die in den echt trad met graaf Walbertus. Het is algemeen bekend, zoo zegt het handschrift verder, dat Grimbergen zijn naam dankt aan Grimoald, die er het kasteel deed bouwen (?).

Welke is echter de wetenschappelijke waarde van al deze genealogieën, overgenomen uit Lucius Tongrensis, van wien VALÈRE ANDRÉ spreekt in *Bibliothecæ Belgicæ... vetus historicus... totam a fabulis compositum.*

In zijn *Histoire de Tervueren,* (Handschrift Nr. 13520 uit de Kon. Bibl.) gaat G. VAN DIEVE eveneens terug tot de Pepijnen, wat ons toelaat te veronderstellen dat er in deze genealogische tradities toch een grond van waarheid zou voorhanden zijn.

In deze gemeenschappelijke afkomst der huizen van Leuven en Grimbergen zou bijgevolg den oorsprong dienen gezocht te worden van den wedijver die tusschen beide familiën schijnt bestaan te hebben.

In zijn *Historie van Leuven,* Boek II, Hoofdst. 2, spreekt JUSTUS LIPSIUS over den strijd dien de heeren van Grimbergen aanbonden om zich te onttrekken aan het gezag der hertogen van Brabant. Het oude kasteel van Grimbergen werd verwoest, versterkt en opnieuw opgebouwd in den loop der zeventien onafgebroken jaren oorlog tijdens de XII^de^ eeuw. De kasteelen van Poddegem, van Schiplaken, van Linth, van Impden, van Ter Tommen, van Imple, Cobbenbosch, Oyenbrugghe, enz. waren als evenzooveel voorposten die door de leenmannen van Grimbergen verdedigd werden. Het kasteel van Bouchout, een laten-erf, hing af van de hertogen van Brabant, terwijl het overige van het grondgebied van Meise een afhankelijkheid was van de Berthout's.

De Berthout's, Walter van Grimbergen namelijk die een oorkonde uit 1096 onderteekende, bezaten te Grimbergen een berucht castrum. Niemand kan echter totnogtoe bepalen waar dit juist zou gestaan hebben. Volgens sommigen verhief het zich op den Senecaberg, niet ver van Vilvoorde, ofwel te Borgt. Zekerheid bestaat er nochtans echter niet. Hieromtrent lezen wij in VAN HEELU's *Brabantsche Yeesten* (vers 526-541) :

Ende te Grimbergen, daer stond mede
Een borch sterc ende groot ;
Men wist haerre genoot
In menich mylen verre no by.

Deze schrijver zegt eveneens dat Mechelen aan de heeren van Grimbergen toebehoorde. SANDERUS veronderstelt dat het oude kasteel van de *kasteelheeren* der Berthout's zou gestaan hebben te *Ter-Tummen.*

Wat het castrum van Grimbergen betreft, dit zou ingenomen en in asch gelegd geweest zijn in 1159.

« Deze *groote en beruchte* vesting, die scheen te kunnen weerstaan aan alle menschelijke macht, werd, door een rechtvaardig oordeel Gods, een prooi der vlammen en geheel en al vernield ». A. WAUTERS, *Environs,* II, 163, SIGEBERTI citeerend, *Auctarium Affligemense,* ad. ann. 1159, in PERTZ. *Monumenta Germanica,* VI, 404.

Het schijnt bewezen te zijn dat het castrum van Grimbergen tijdens de XIII^{de} eeuw in puin bleef liggen, terwijl de Berthout's hun oorkonden dateeren uit Rumpst, Ruisbroek en Ninove.

Omstreeks 1179 verzoenen zich de Berthout's met hun suzereinen. Deze machtige dynasten zorgden er echter steeds voor, te kunnen steunen op trouwe vassalen en *meysseniers,* wier *manors* als vooruitgeschoven posten van de vesting te Grimbergen konden beschouwd worden.

A. WAUTERS schrijft in *Environs,* II, 160 : « In de « legende van de H. Berlindis wordt *Humberck,* een plaats « die men meent te kunnen identificeeren met Grimbergen, « geciteerd, als zijnde een van de *twee* burchten van Ode- « lardus, vader van deze Heilige. De legende verhaalt ver- « der dat Humberch, dank zij de versterkingen en *de* « *moerassen die er rond lagen* zich flink tegen de Hunnen « wist te verdedigen ».

Sommige schrijvers zijn de meening toegedaan, dat *Humberch* niets anders zou beteekenen dan Humbeek. GHESQUIÈRE meent dat Humberch lag te Oombergen in het land van Aalst. Wij persoonlijk denken eerder dat er hier sprake is van den *Hunneberg,* bij Geeraardsbergen.

In de borch te Nettelaer
Die tshertogen was sekerleke
Ende aldaer stont bij Strombeke.

De burcht van Netelare of Nettelaer, toebehoorend aan de hertogen van Brabant, zou gestaan hebben op een hoogte tusschen Vilvoorde en Eppegem. Het zou de tumulus, *Notelaeren berg* geheeten, geweest zijn, waar door baron DE LOË en SAINTENOY opgravingen gedaan werden. Deze vesting der hertogen van Brabant werd in 1159 ingenomen. Heer Gerard van Herlaar (bij Vilvoorde), Hendrik van Oyenbrugge (van Eppegem) en de kasteelheer van Grimbergen worden aangegeven als zijnde de eersten die de bestorming inzetten.

De *Grimbergsche oorlog*, gedicht dat in 1852 uitgegeven werd door de *Gentsche Bibliophielen*, verhaalt dat Grimbergen een leen was van Lothaar, dat door de Berthout's meer dan twintig jaar lang tegen de suzereiniteitseischen van de hertogen van Brabant verdedigd werd.

De slag bij Ransbeek, waarbij de jonge hertog Godfried — de Hertog in de Wieg — zou tegenwoordig geweest zijn, werd geleverd in 1152. Deze veldslag, die door sommige geschiedschrijvers als een legende beschouwd wordt, is het die in den *Grimbergschen Oorlog* bezongen wordt. Er wordt in verhaald dat Arnold van Grimbergen zijn leenmannen opriep, tusschen dewelke vermeld worden: Arnold van Oyenbrugge, Arnold van Hombeek, Willem van der Tommen, Arnold van Cobbenbosch, Peter van Imple, Alaert van Beigem, Paridaen van Eppegem, Gerard van Ophem, Gerard van Herlaar-bij-Vilvoorde, Gerard van Lier, enz.

Er werd beraadslaagd over de weerspannigheid van de Berthout's, heeren van Grimbergen, tegen Godfried, hertog van Brabant. Tot hun verdediging bij den Keizer wezen de Heeren van Grimbergen op het feit dat de dynasten van Grimbergen (de Berthout's) *nooit* een grond in leen ontvangen hadden van de voorouders van Godfried, wiens suzereiniteit zij bijgevolg weigerden te erkennen.

Wij weten niet of al wat er in het gedicht beweerd wordt op historischen grondslag berust, doch terloops meenen wij er de aandacht moeten op te vestigen dat al de leenmannen die er in genoemd worden, werkelijk bestaan hebben, wat wel pleit voor de historische documentatie van den dichter. Een ander handschrift uit de *Koninklijke Bibliotheek* (Nr 221, *Genealogie der Baecx-Berthoud*),

geeft een reeks namen op van mannen die zouden deelgenomen hebben aan een veldslag, die in 1137 geleverd werd tusschen den hertog van Brabant en Berthout, heer van Grimbergen.

Wij noteeren er, *voor de eerste a parte brabantica :* Arnold van Wemmel, Jan van Campenhout, Gerard Pedius (van Pede), Arnold van Cranem, Lambert van Wezemaal, N. van Diest, N. van Bierbeek, N. van Rotselaar, Godfried van Leefdael.

Van de kant van Grimberge : Arnold van Cobbenbosch, Simon van Meelen, Willem van Pommeren, Willem van den Bosch, Arnold Oyenbrugghe, Gerard van Ophem, Arnold Berthout, Walter Berthout, Gerardus Berthout.

In zijn *Histoire des environs de Bruxelles,* verstrekt A. WAUTERS (II, 542, 558) bitter weinig inlichtingen betreffende de leenmannen van de Berthout's, namelijk over de heeren van Eppegem.

Het dient weliswaar opgemerkt dat WAUTERS in zijn tijd niet beschikte over de kostbare inlichtingen die ons thans gegeven worden door de handschriften uit de reeks J. B. HOUWAERT, die sedertdien door de *Koninklijke Bibliotheek* aangeworven werden (N^rs^ II, 6489, 6490, 6491, 6497, 6509, 6601) en die ons toelaten in dit artikel enkele onuitgegeven bijzonderheden over de heeren van Eppegem mede te deelen.

Dit dorp, eertijds een bezitting der Berthout's van Grimbergen, is gelegen langs een Romeinschen weg *(den hooge wech),* komende van Schaarbeek, langs het Z. van Evere, door Diegem waar hij over de Woluwe leidt, niet ver van dezes bron, om verder te gaan naar Peutie, Elewijt (Romeinsche nederzetting) door Hogstage (Hofstade).

De van Eppeghem's (zes fazen, goud en sinopel) bewoonden den burcht van Impele. In 1154 leefden Arnold, Lidekin en Willem van Eppegem. Deze laatste, een ridder, schonk, met de toestemming van zijn vrouw Hildegardis en van zijn dochter Elisabeth, aan de abdij van Grimbergen een hofstede te Netherhem (Nederhem-bij-Wolvertem) en een bosch te *Impde* (in 1170). Paridaen wordt vermeld in 1180 ; Gocellin of Gozewijn, zijn broeder, in 1181, 1188, 1198, 1211 ; een andere Paridaen, zoon van Gozewijn, rid-

der, in 1207, 1220, 1224, 1239, 1240 ; ridder Willem in 1243. Iwan van Eppegem staat in 1198 een allodium te Ossegem af aan het klooster van Affligem. Paridaen van Eppegem, plaatst een zegel : gefaasd met een lelie in het helmteeken. Schildhouders : vogels, zittende op boomtakken.

Otto van Eppegem, ridder, heer van Eppegem, huwde met Christina van Cats. Hun dochter, Margaretha van Eppegem, *dame van Ympele of Impel te Eppegem,* huwde met Jan van Oyenbrugghe, heer van Milhé, geciteerd in 1334, zoon van Willem van Oyenbrugge en van Catharina, dochter en erfgename van Willem, heer van Milhé of Milse, ridder. Hij † in 1369 en werd begraven bij de Karmelieten te Mechelen. Zijn weduwe C. van Cats, hertrouwde met Gillis van Streput. Margaretha van Eppegem voerde : zilver met een kruis van keel, rechts een merel van sabel en in het hartpunt een gouden wassende maan (Bouchout ?) Jan van Oyenbrugghe, haar echtgenoot, voerde het gefaasd schild der Oyenbrugge's, met zilveren lambel.

De heerdij van Humbeek werd in 1313 door Daniël van Bouchout gekocht aan Floris Berthout, van Mechelen. Daniël, geboren omstreeks 1255-60, bezat het castrum van Bouchout, de domeinen van Sterrebeek, Zaventem, Wemmel en Sempst. Hij was drost van Brabant in 1301 en 1306 (Cfr. Hdschr. nr II, deel I, blz. 106 van den Heraldieken Raad). Zijn zoon Gillis, heer van Bouchout en van Sterrebeek, trad in het huwelijk met Elisabeth van Berthout van Berlaar. Uit dit huwelijk sproot Jan van Bouchout, heer van Humbeek, geboren omstreeks 1315. Deze wordt geciteerd in 1356 en was bij hertog Jan III te Buirenfosse. In 1362 kocht hij de kastelenij van Brussel ; hij leidde in 1371 de Brusselsche troepen naar den slag bij Bastweiler, en, in 1386, naar een belegering te Gavere. De rol die hij in Brabant speelde wordt beschreven door A. WAUTERS, *Environs de Bruxelles,* II, 282. Hij stierf in 1391 en liet niets dan onechte kinderen na. Hiervan worden vermeld : Leon, heer van Relegem ; Gerard, heer van Raamsdonk ; Jan, bijgenaamd de bastaard ; Gillis die met een Busco (van den Bosch) huwde ; Laurentius, deken van Sinter-Goedele ; Catharina, kloosterzuster te Oudergem, Catharina II, kloosterzuster te Herenthals ; Elisabeth, kloosterzuster te Leliëndaal, enz. enz.

De genealogie der Bouchout's blijft nog op te maken. Deze die gepubliceerd werd in BUTKENS, *Supplém.* II, 269, spreekt op vele plaatsen zich zelf tegen. Cf. Hndschr. BAERT, 95 H, blz. III, Koninkl. Bibl.

Deze Bouchout's, gesproten uit de Crainhem's, waren verwant met de van Eppeghem's, die een wapenschild droegen van goud met een kruis van keel, (volgens RIETSTAP).

De dichter van den *Grimbergschen oorlog* geeft aan de Crayenhem's : *van gouden met eenen cruce daerin van kelen, meer noch min ; eene craye in den quartier van sable :* selc was sijn banier. Cf. Vlaamsche Bibliophielen, II, vers 3809.

Volgens een genealogie der Oyenbrugge's, opklimmende tot 1092, stamden zij af van de Berthout's en zouden zij begraven zijn in de abdij van Grimbergen. (Hndschr. 15, boekdeel III, blz. 187 *van den Heraldieken Raad).*

De Oyenbrugge's stammen af van Arnold van Oudenaarde, miles van Oyenbrugghe, zoon van Gerard MILITIS DE ALDENARDE. Samen met de heeren van Grimbergen strijdt hij tegen Godfried met den Baard, hertog van Brabant.

Hij zou zijn wapen verruild hebben *tegen* zijn oudsten broeder en droeg het blazoen van Oudenaarde. Hij zou gehuwd geweest zijn met Mathilda van Liere, gesproten uit het aloude huis der heeren van Rivieren van Aarschot. Hun kind was :

Hendrik van Oyenbrugghe, die met zijn vader den vierden veldslag bij Grimbergen bijwoonde. Deze huwde met Alix van Aa, dochter van den burggraaf van Brussel. In 1217 droeg zij een blazoen van keel met zilveren sautoir. Uit dit huwelijk werd geboren :

Arnold van Oyenbrugghe die huwde met Oda van Diest, gesproten uit een der oudste Brabantsche geslachten ; zij was namelijk dochter van Arnold, vierde baron van Diest, heer van Linter. Uit dien echt sproot :

Hendrik of Jan, heer van Oyenbrugghe en van het hof van Coolhem. Deze wordt geciteerd in 1298 en in 1307 en trad in het huwelijk met Sophia van Eschene, gezegd van Bouchout. Volgens Hndschr. II, 6595, blz. 254, door J. B. HOUWAERT, waar wij deze genealogie aantref-

fen, voert Oyenbrugghe drie zulveren fazen op sinopel ; zijn vrouw Eschene voerde : een kruis van keel, op zilveren veld, wat Bouchout beteekent.

Dit waren de ouders van Willem van Oyenbrugghe, jongste zoon, die het kasteel en de heerdij van Oyenbrugghe erfde.

De plaats genaamd Oyenbrugghe bevindt zich ten N. van Verbrande Brug, bij het kanaal van Willebroek.

Niet ver van daar, tusschen Verbrande Brug en Eppegem, ten N. van de Zenne, stond de burcht die het *Cattenhuys,* alias *Yndevelde,* geheeten werd.

Yndevelde (veld van het einde) te Eppegem, later *Cattenhuys* geheeten, naar den naam der familie van Cats, is een oude Romeinsche villa. Het was een leen, bestaande uit gronden, een cijns met een waarde van 24 pond, 10 shillings, 18 Leuvensche stuivers, 24 vogels, de helft kapoenen en de helft ganzen, 100 eieren, 2 dagen karwei in den hooitijd, 2 dagen karwei voor de mest, 2 keuren en 2 hulden.

Dit leen was in 1443 in het bezit van Jan Stroebant, zoon van Gerard en van Catharina van Haren. Jan Stroobant huwde met Beatrijs de Cater, dochter van Gerard (van Nossegem), geciteerd in 1478 (ct. Hdschr. II, 6532, 6509).

Het *hof van Liere,* onder Ramsdonck, werd op 1 December 1626 aangekocht door Anna van Cats, vrouwe de Lassus, met een cijnsboek dat 87 1/2 kapoenen, 77 1/2 Leuvensche shillings en 500 Leuvensche penningen opbracht.

Deze manor (gesloopt) stond recht tegenover dezen der Oyenbrugge's en werd in de XIII^{de} eeuw betrokken door Willem van Lira, ridder.

Ten Z. van het dorp Eppegem, aan de *Dullaertbrug* over de Zenne, komen drie oude Romeinsche wegen samen : 1° de weg van Vilvoorde naar Eppegem ; 2° de *Loghe wech,* eveneens van Vilvoorde naar Eppegem ; 3° de weg van Houtem naar Eppegem.

Deze drie wegen samen vormen te Eppegem den *steenweg* naar Sempst en Mechelen. Cf. het plan van VAN LANGREN voor een aque ductus van de Verbrande Brug naar Mechelen, in Hndschr. II, 6613, ongeveer blz. 210, *Koninkl. Bibl.*

Jan bastaard van Oyenbrugghe, in 1430 geciteerd als *heer van Impel te Eppegem,* stierf op 29sten Augustus 1482 en werd begraven in de O.-L.-Vrouwekerk te Mechelen, vóór het altaar van den H. Cornelius. In 1419 huwde hij met Catharina van Berbelghem, alias van Molendonck, overleden den 23sten October 1457, dochter van Jaak en van Agnes van Cruyninghen, elders Coninck. Catharina van Berbelghem, alias Molendonck, voerde op zilveren veld een kruis van sabel, met in het hartpunt een schildje met drie palen (Berthout ?) en op elken arm van het kruis een ster met zes gouden punten.

Jan van Oyenbrugghe had een onecht kind, Otto, die na zijn vader heer van *Impel te Eppegem* werd. Zijn vrouw, † 1415, zou gehuwd geweest zijn met 2° Koenraad de Costere. Een ander bastaardkind, Joos van Oyenbrugghe, werd, door een gift van zijn oom Jan van Oyenbrugghe, heer van *Impel te Eppegem.* Joos stierf in 1429, zonder erfgenamen na te laten. Hij werd begraven bij de Karmelieten te Mechelen.

Zijn broeder, Jan van Oyenbrugge, eveneens een bastaardkind, werd heer van *Impel.* Hij stierf in 1467 en werd begraven in de O.-L.-Vrouwekerk te Mechelen.

Den 10^{den} November 1423 *voor schepenen van Loven,* Jan van Oyenbrugge en Willem van Woluwe *die men hiet van Buggenhout wonende te Eppeghem* een schuld van 1000 Tournooische ponden op zijn goederen en curtis van *Imple* te Eppegem, dat hij hield van den heer van Grimbergen. Hij stichtte een beurs in de Lieve Vrouwekerk te Mechelen.

Joos van Oyenbrugghe, zoon van Jan, ridder, heer van Oyenbrugge en Molendonk, erfde het riddergoed *Impel te Eppegem* van zijn oom Joos van Oyenbrugghe, overleden zonder erfgenamen. Joos (de neef) was drost van het goed van Grimbergen voor den graaf van Nassau. Hij overleed den 13^{den} September 1506 en werd naast zijn ouders in de Lievevrouwkerk te Mechelen begraven. In 1490 was hij in den echt getreden met Maria van Ursul, dochter van Filip, ridder, heer van Asschereyaene-bij-Londerzeel, en van Maria van der Heyden. Hun zoon, Franciscus van Oyenbrugghe, heer van *Impel-bij-Eppegem,* † 1 November 1540, trad in het huwelijk met Margaretha

Quarré, dochter van Maximiliaan, griffier van Financiën, later Rekenmeester te Brussel, en van dezes eerste vrouw Maria t'Serraerts, Raadsheer bij den Grooten Raad te Mechelen (14 October 1541), later Voorzitter van den Raad van Namen. Zij huwde 3e Jan Pipenpoy, ridder, heer van Merchtem en burgemeester te Brussel, † 1557. Zij huwde 4e Charles Cigogne, een Italiaansch edelman. Uit haar eerste huwelijk werd geboren :

Lodewijk van Oyenbrugge, *heer van Impel-bij-Eppegem*. Op zijn gekwartileerd schild voerde deze : Op 1 en 4 het wapen der Oyenbrugge's, op 2 en 3 dit van Ursul. Hij trad in het huwelijk met Margaretha Kerreman, dochter van Willem, ridder, heer van Waasbeek, burgemeester te Mechelen in 1542 en 1547, † 25 Juli 1550 en van Barbara Azeniers. Hun kind was :

Englebert van Oyenbrugge, heer van *Impel-bij-Eppegem,* die huwde met Maria van Zuutpeene, vrouwe van Hoymille. Uit dit huwelijk werd Maximiliaan van Oyenbrugge geboren, heer van *Impel-bij-Eppegem,* Kapitein bij de Infanterie, kinderloos overleden.

Het riddergoed van *Impel* werd op 9den Juni 1611 door de erfgenamen van Englebert van Oyenbrugge verkocht aan Jan van Weynssone, algemeen ontvanger voor Rijsel, Dowaai en Orchies, en aan zijn vrouw Catharina de Voeght (verhef van 28 September 1611). Op 19den Juni 1662 stond Jean-Jacques van Weinssone, heer van Lillard, zijn rechten op het leen van IMPEL af aan Maria van Rittenberghe, weduwe van advokaat Jules César (verhef van 7 Maart 1663). IMPEL bestond destijds uit een met water omgeven woning, die slechts langs een ophaalbrug genaakbaar was, een landhuisje en andere afhankelijkheden. Door testamentaire beschikking van 15 December 1678, stond Margareta *Impel* af aan Jan-Michiel, Locquet, burggraaf van Hombeek, heer van Impel en van den Broeck, Schout en Superintendant van de stad Mechelen, † 5 April 1726, echtgenoot van Francisca van Mechelen, dochter van Edward en Marie-Louise van Berghe, zoon van Jean-Antoine Locquet, raadsheer van Brabant, en van Maria-Christina César. Om een schuld van den burggraaf te betalen werd *Impel* vervolgens voor 15.308 florijnen verkocht aan Thérèse-Barbe-Josèphe Gielis-Hujoel, douairière van Antoine-

François Charliers, fiscaal advokaat bij den Raad van Brabant (14 October 1741). Marie-Caroline Charliers, vrouwe van *Impel te Eppegem,* huwde in 1743 met Jean-André, baron van Reynegom, vader van Lambert-Joseph van Reynegom, heer van *Impel.* Een jonkvrouw, tot deze familie behoorend, schonk *Impel* aan baron Charlé de Waspick, die het goed op zijn beurt naliet aan de kinderen van graaf de Villegas van St. Pieters-Jette. A. WAUTERS, *Environs,* II, 542.

Een ander leen te Eppegem, dat eveneens van Grimbergen afhing, was *het hoff van Cobbenbosch,* bestaande uit *het hoff van Ympele,* geheeten *d'leen van de Moirter,* met 18 bunders grond en een feodaal curtis van 18 hulden.

Het kasteel van Impel grenst aan dit van Eetvelde waarbij een feodaal curtis van twee hulden behoorde, geheeten het *huis van Heetvelde te Eppegem* en 16 bunders grond en weiden ; het geheel was een leen van het hertogdom Brabant.

Aert van Cobbenbosch, geboren omstreeks 1325, gestorven ante 1391, huwde met Lysbeth van Heysvoort, omstreeks 1347 en 2de met Elisabeth van Vossem, omstreeks 1366.

Wij noteerden in 1370 een Willem van Heysvoort, echtgenoot van Margareta van Duisburg-bij-Tervuren, en een Assela van Heysvoort die zou gehuwd geweest zijn met Sarteel van Vossem.

De familie van Cobbenbosch voerde een gefaasd schild uit zes stukken : zilver en keel, en schijnt af te stammen van de van Eppegem's. Cf. DE RAADT, *Sceaux.* Arnold van Cobbenbosch komt voor op een oorkonde uit het jaar 1180. Aldus A. WAUTERS, *Environs de Bruxelles,* III, 760.

Arnold van Cobbenbosch, *heere vant hoff van Cobbenbosch gelegen in de prochie van Eppeghem,* wordt in 1347 geciteerd als zijnde de echtgenoot van weduwe van Sarteel van Vossem. Zijn kinderen waren :

A. Adriaan van Cobbenbosch, echtgenoot van Catharina Backe die stierf in 1585. De Backe's (Bacx, Back) zouden een jongere tak uitmaken van de Berthout's. Deze familie voerde keel met zilveren bovenmiddenveld, waarop een klimmenden rooden leeuw.

B. Hendrik van Cobbenbosch, die (ante 1388) in den echt trad met Johanna van den Bischopdomme.

C. (twijfel) Assela van Cobbenbosch geboren omstreeks 1320, geciteerd in 1347. — D. Arnold van Cobbenbosch, bastaardkind (?) van Arnold en van Elisabeth Mouts. Het bastaardkind Arnold van Cobbenbosch, geciteerd van 1354 tot 1384 bezat het *hof van Heysvoert* te Wezembeek. Hij wordt aangegeven als *militis* en huwde met Catharina van Cobbenbosch, dochter van Jan. Hun kinderen waren : 1° Hendrik van Cobbenbosch, geboren omstreeks 1350, ridder, gevangen genomen te Bastweiler in 1374. Deze was *meyer* van den graaf van Spanheim in het land van Grimbergen en trad in het huwelijk met Helwige van Sint-Geurik, dochter van Jan en van Helwige de Weert (dochter van Willem). De verdeeling van hun goederen had plaats op 3^den^ October 1424. 2° Jan van Cobbenbosch militis, geciteerd van 1370 tot 1385, werd poorter van Brussel in 1371 ; hij huwde met Clarissa van Coninxloo, dochter van Abraham, zoon van Gerard van Coninxloo, heer van Rollecote te Eppegem, dat hij hield van de dame van Spanheim. 3° Gerard van Cobbenbosch, geboren omstreeks 1350, geciteerd 1371 tot 1404, werd *oppidi* van Brussel in 1377 en huwde met Catharina Daems, dochter van Pieter en van Gertrudis van Ruysbroek. Deze laatste was weduwe van Arnold van Leefdaele, heer van Bierbeek. Gerard van Cobbenbosch erft in 1374 de manor van Cobbenbosch. In 1404 wordt zijn tusschenkomst vereischt bij een akte die opgemaakt werd door Daniël Stroobant, zoon van wijlen Godfried en van zijn vrouw, M. Crabbé, dochter van Wouter.

4° Aleidis van Cobbenbosch, geciteerd van 1371 tot 1385, overleden ante 1400, huwde ante 1383 met Jan Stroebant (geboren omstreeks 1330-40) zoon van Egidius Stroebant (van Houtem-bij-Vilvoorde), geboren omstreeks 1300 en van Elisabeth Cassart, gezegd Plaetman. Zij erven het hof te Heysvoert met watermolen te Wezembeek. Op 17 Maart 1385 verklaren Jan Stroebant en zijn vrouw Aleidis van Cobbenbosch dat Hendrik van Cobbenbosch de nalatenschap geregeld heeft die toekwam aan de moeder van Aleidis, (Lysbeth van Heysvoert, echtgenoote van Arnold

van Cobbenbosch. Hndschr. 1985, blz. 3 van het fonds Goethals in de Kon. Bibl.).

5° Margareta van Cobbenbosch, geciteerd van 1382 tot 1404, echtgenoote van Hendrik de Blare.

6° Catharina van Cobbenbosch, geciteerd van 1363 tot 1413, echtgenoote H. de Poirtere, waarvan twee zonen : Willem en Gerard de Poirtere, geciteerd in 1413.

De 1ste Hendrik van Cobbenbosch won bij Helwige van St. Geurik de volgende kinderen : A. Catharina van Cobbenbosch, geboren omstreeks 1380-90, nog in leven in 1439. B. Margareta van Cobbenbosch, geciteerd van 1415 tot 1470, echtgenoote Jan Bake, goudsmid, die in 1457 het verhef doet van een leen te Relegem, zoon van Jaak Bake, eveneens goudsmid. Margareta van Cobbenbosch huwt ten 2de (?) met Daniël de Clerck (van Sterrebeek), zoon van Hendrik (?). De de Clerck's van Zaventem zijn verwant met de Cuelens, Bogaert, Mommaert, vander Meeren, enz.

In 1437 bezit zij de manor van Cobbenbosch. C. Egidius (Gillis) van Cobbenbosch plaatst zijn zegel in 1443 en huwt met Margareta van Nederalphen, weduwe in 1447, dochter van Theodoor en van Margareta van Herdersem, kleindochter van Jan van Nederalphen (1312). Egidius van Cobbenbosch, in 1439 aangenomen in het geslacht der Sweerts, werd hetzelfde jaar schepen te Brussel. Margareta van Nederalphen is weduwe in 1447 en hertrouwt met Jan van Colen, bij wien zij een zoon heeft : Imbrecht van Colen, geciteerd in 1492.

Hendrik van Cobbenbosch (1°) echter had verscheidene onechte kinderen : A. Willem van Cobbenbosch ; B. Leonis van Cobbenbosch, die huwde met Catharina Vincx (1446) en wiens dochter was : Catharina van Cobbenbosch, die huwde met Pieter van Yssche, zoon van Hendrik (geciteerd van 1452 tot 1476) ; C. Gertrudis van Cobbenbosch die huwt 1° met Jan van de Keldere, zoon van wijlen Jan (1460) en 2° met Willem van den Bischcopdomme, zoon van Jan, ridder (1439) ; D. Hendrik van Cobbenbosch, priester (1459).

Jan Bake, hierboven genoemd, had als kind bij Margareta van Cobbenbosch : Else Bake, geboren omstreeks 1420, nog geciteerd in 1489, huwde met Willem van Cot-

tem, schepene te Brussel voor het geslacht van Sweerts in 1476, zoon van Gillis en van Maria de Dyoen.

Zijn met wapen versierd zegel staat in Hndschr. II, 1215, blz. 262. Catharina van Cotthem trad in den echt met Hendrik van Bodegem (Beugem) zoon van Lodewijk, onecht kind van Filip, bijgenaamd de Goede, hertog van Burgondië, die verplicht was zijn wapen te veranderen, en van Beatrijs 't Serclaes, vrouwe van Bodegem of Beugem.

Hieruit stamt af Joanna J. van Beugem die op 26sten Mei 1774 huwde met Adriaan-Franciscus de Selliers, officiaal bij de Oorlogskanselarij (cf. Hndschr. boekdeel IV, blz. 63 van den Herald. Raad).

De echtgenooten Cotthem-Bake bezaten het *hof te Impel te Eppegem* en hadden 5 kinderen van Cottem, geciteerd in 1494. Catharina Bake trouwde met Hendrik de Becker, goudsmid van den hertog van Burgondië, zoon van Arnold en van Margareta van Obbergen dicta *Sbosmeyers* 1446. Zij worden geciteerd van 1469 tot 1509. Jan Bake, geciteerd in 1470, overleden ante 1489, *leenman van Cobbenbosch.*

De echtgenooten de Becker-Bake hadden als kinderen : A. Isabella de Becker, echtgenoote van Jaak van Axele. B. Margareta de Becker, echtgenoote van Nicolaas Rombauts, glasschilder (verdeeling der goederen in 1539) met hun kind Jan Rombauts, glasschilder, die in 1623 het riddergoed *te Impel of Moirtere* te Eppegem bezit. C. Pieter de Becker, goudsmid, geciteerd 1489 en 1501, echtgenoot van Catharina Spierincx (1513), alias de Berlaer.

Lanceloot van Gottengijs (de Gottignies) dochter van wijlen Lanceloot « *hout in leenen 't hoff geheten Rollecote gelegen in de prochie Eppegem.*

Christiaan Baers heeft het derde der goederen van *Impele « daer jouffrouwe Cathelyne Bacx op staet* ».

Jan Rombouts, zoon van wijlen *Meester* Claes (beroemde glasschilder) heeft een gedeelte van *Impele oft d' leen van den Moirter,* te Eppegem.

Jan Rombouts houdt « *1/6 op alle de goeden van Cobbenbosch in de prochie Eppegem* ».

Merten van Bossuyt 1/3 van de 1/2 van de heerdij Cobbenbosch.

Jan Rombouts 1/3 van de 1/2 van dezelfde heerdij, omstreeks 1623. (Staatsarchief, schepenboek Nr 3218[2]).

De hierboven vermelde echtgenooten Cobbenbosch-van Coninxloo, hadden als kinderen : 1° Arnold van Cobbenbosch, geciteerd in 1363 ; 2° Catharina van Cobbenbosch *juvenis* (in 1384), die huwt met Jan de Visscher, van Eppegem ; 3° Arnold van Cobbenbosch, geciteerd in 1388, 1405 en 1413.

De echtgenooten van Cobbenbosch-Daems hadden als kind : Roger van Cobbenbosch 1404-1405.

De echtgenooten J. Stroebant-van Cobbenbosch hadden : A. Marie Stroebant, geboren omstreeks 1373, vóór 1400 gehuwd met Willem van den Effelterre, zoon van Boudewijn. Zij bezitten goederen te Kraainem en te Wezembeek.

B. Assela Stroebant, geboren omstreeks 1365 (?) huwde vóór 1400 met Jan van Ophem.

C. Margareta Stroebant, geboren omstreeks 1365-70, huwde vóór 1400 met Jan van den Eynde en ten 2° met Koenraad van Linth, zoon van wijlen (in 1414) Jan, leenman van het huis van Grimbergen. Hun naam wordt genoemd in een akte van 1400, waarin sprake is van een verdeeling van goederen. In 1422 geciteerd met Willem van Effelterre en zijn vrouw Margareta Stroobant.

Catharina van Linth, † vóór 1520, huwde met Jan Stroobant (geboren omstreeks 1430). Haar kinderen waren : A. Margareta Stroobant, echtgenoote van Matthys Maerschalk, in leven in 1520 ; B. Anna Stroobant, echtgenoote van Geert van Bouchout, en C. wijlen (in 1520) Lysbeth Stroobant, echtgenoote van wijlen t'Smeets, waaruit Margareta tsmeets die huwde met Willem van der Jeucht, die in leven zijn in 1520. (Hndschr. II, 6488, blz. 255, Kon. Bibl.).

D. (twijfel) Elisabeth Stroobant, kloosterzuster te Bijgaarden in 1452, geciteerd in Hndschr. II, 6489, blz. 344.

E. Jan Stroebant, geciteerd voor gronden te Woluwe en te Hombeek (?). Tusschen de 47 *strijdbare mannen* van Hombeek-bij-Mechelen komen in 1480 voor : Gillis van Ranst, Jacob van Ranst, Jan Stroebant, Jan van Ranst, enz., allen leenmannen van Grimbergen. Cf. *Mechlinia,*

1928, blz. 45. Voor de geschiedenis van de oude Brabantsche leenen is het niet van belang ontbloot enkele woorden te zeggen over de daareven genoemde families.

De de Becker's uit Eppegem voerden gekwartileerd : op 1 en 4 drie leliën ; op 2 en 3 drie leliën met vrij kwartier waarop drie hamers. Een kleindochter van Margareta van Cobbenbosch was Isabella de Becker, overleden ante 1519, echtgenoote van Jaak van Axele, schout van Mechelen in 1483. Tot deze families de Becker en Backx behoorden in de XV^{de} eeuw de goudsmeden der hertogen van Brabant en van Burgondië.

Helwige van St. Geurik, die huwde met Jan van Cobbenbosch, was de dochter van Jan van St. Geurik, schepen te Brussel in 1361 tot 1368 en van Hedwige de Weert, die hertrouwde met Jan van der Tommen, ridder, zoon van Gozewijn en van Catharina van Lier, gezegd Immerzeel. Helwige de Weert, overleden omstreeks 1430, was de dochter van Willem de Weert, schepen te Brussel in 1336, en van Clara van de Winckele, dochter van Jan, heer van Rivieren.

Koenraad van Linth, zoon van Jan, geciteerd in 1413, te Eppegem, huwde met Margareta Stroebant, dochter van Jan en van Aleidis van Cobbenbosch.

In de XIII^{de} eeuw zijn de ridders van Linth leenmannen der heeren van Grimbergen. Samen met vijf schepenen van Grimbergen woont Jan van Linth in Mei 1267 een vergadering bij, die op het kerkhof gehouden werd. In 1284 koopt Jan van Linth leenen te Grimbergen. Het *Hoff te Linth* stond te Grimbergen naast de abdij. In de XIV^{de} eeuw is het in het bezit van de familie van der Tommen, die het in leen had van de Berthout's. In latere tijden is het kasteel van Linth een onregelmatig gebouw, omringd met water en voorzien van een achtkantigen toren die, volgens A. WAUTERS, *(Environs, II, 261)*, zou gediend hebben als gevangenis en als slottoren. De heeren van Linth bezaten eveneens het *hoff van Damme* met een feodaal curtis en een cijnshof.

De Heysvoert, verwant met Cobbenbosch, komen voort van Wezembeek waar wij den molen van *Heysvort* aantreffen (Heysvoort in 1440, Heisvort in 1448) en ook het *Hof ten Bisdomme* onder Sterrebeek. Deze beide leenen

waren in het bezit van de familie van den Bisdomme en gingen over tot de van der Meeren's (van Sterrebeek), door het huwelijk van Jan van der Meeren met Catharina van den Bisdomme. In 1448 staat Egidius van Ginderboven, gezegd vander Beeken, dit leen af aan Koenraad vander Beeken. In 1370 trouwt een Willem van Heysvoort met Margareta van Duisburg. *Heysvoirt* beteekent : *voord* = doorwaadbare plaats van (nabij) den watermolen van Sterrebeek. Assela van Heysvoort is in 1347 de vrouw van Sarteel van Vossem. In 1129 wordt Alard van Vossem geciteerd, die de groote bosschen te Vossem bezat, niet ver van Duisburg-bij-Tervuren. Een *vrij man*, Renerus van Vossem, bezit in 1154 het *hoff ter Munt* te Tervuren. In 1152 verkoopt een Wenemar van Vossem het allodium van Ossegem — op den Heizel te Laken — aan de abdij van Affligem. (*Environs*, II, 378). De Heysvoert's voerden drie leliën van... (sabel ?) op gouden veld.

De van Coninxloo's (van Redelgem) zijn verwant met de familiën van der Goten, de Vos, van de Winckel, vander Schuere, de Beere, van Male. Hun aloude afstamming staat beschreven in Hndschr. II, 6601, blz. 343 door J. B. Houwaert, in de *Koninkl. Bibliotheek.*

Koningsloo is een gehucht ten Z. W. van Vilvoorde, tusschen Heembeek en Grimbergen, en dat toebehoorde aan de abdij van Ter Kameren. De van Oyenbrugge's hadden er domeinen die voortkwamen van de familie van Cobbenbosch. In 1369 erft Daniël van Bouchout, ridder, zoon van Daniël, het riddergoed van Coninxloo te Vilvoorde. Jan, zoon van Jan van Coninxloo, hield te Coninxloi, in 1312 reeds, een manor en 24 bunders van Brabant in leen. Een Gord of Godefried van Coninxloo bezwaarde in de XIII^{de} eeuw, ten bate van Jan Cortbeen, met een cijns van twaalf mud rogge, den dwangmolen van Diegem, die door René van Haren in 1285 aan hertog Jan verkocht werd (*Environs*, III, 98).

Abraham van Coninxloo, vader van Clarissa (die huwde met van Cobbenbosch) wist zich te onderscheiden in den veldslag bij Scheut in 1356, toen hij de Brabantsche banier, die door den heer van Assche laffelijk in steek gelaten was, weer wilde oprichten. In zijn *Hist. monasterii N. D. de Gratia*, blz. 45, zegt DE VADDERE : « een moe-

dige schildknaap, Abraham van Coninxloo, die te Grimbergen het manor van Ten Daele bewoonde, wilde de banier weer oprichten, doch de jager van den heer van Assche, Borse, van Laken, wierp zich op hem en doodde hem ». De plaats waar van Assche het vaandel geworpen had werd sedertdien *den Asschevaeneput* geheeten.

De tweede dochter van Abraham van Coninxloo was Margareta van Coninxloo, die in den echt vereenigd werd met Sarteel van Eedegem (1381). Het leen Edegem (Edenghem in 1246) zou het oude kasteel van Ranssem-bij-Erps zijn.

Hendrik van Cobbenbosch (1385), kleinzoon van Assela van Heysvoirt, wordt in 1386 geciteerd als *meyer* van den graaf van Spanheim in het land van Grimbergen. Simon, graaf van Spanheim, was gehuwd met Maria, dochter van Hendrik van Vianden. In 1356, na den veldslag bij Scheut, weigerde Spanheim het land van Grimbergen aan Lodewijk van Male te onderwerpen. Zijn goederen werden geërfd door Jan, graaf van Nassau, kleinzoon van Aleidis van Vianden.

De Back's of Bacx's stammen af van de Berthout's omstreeks het jaar 1111. Hun afkomst werd opgeteekend in Hndschr. 1221 en 1222 van het fonds Goethals in de *Koninklijke Bibliotheek*. Dit handschrift, naar alle waarschijnlijkheid het werk van P. MOOR, is zeer belangrijk voor den tak der Bacx's van de Meyerij van Baarle-Hertog, afstammend van Arnold van Cobbenbosch, Paridaen van Eppegem en anderen : « *Dat de familie van Back alsdoen gevallen was in Canouillie* (op de vrouwelijke linie overgegaan) *ende haeren glans tenemael verlooren heeft* ».

De van Cotthem's stammen af van Jan van Cotthem (geboren omstreeks 1350), vader van Gozewijn van Cotthem, die huwde met Maria van Huldenberg. Hun kinderen waren : A. Gillis van Cotthem, schepene te Brussel van 1446 tot 1465, echtgenoot van Maria van Dyoen. Deze is weduwe in 1479. De verdeeling van hun goederen heeft plaats in 1495. Hun kinderen worden verder aangegeven. B. Johanna van Cotthem (zuster van Gillis) huwde met Willem van Buyseghem, dochter van Jan. Zij is weduwe in 1406 en hertrouwd ten 2° met Frank van den Heede (?) wiens weduwe zij is in 1451. C. Anna van Cotthem (zuster

van Gillis) huwde met Jan van Pape, zoon van Willem, 24 April 1438, te St. Pieters-Leeuw.

De echtgenooten Gillis van Cotthem-van Dyoen hadden als zoon Willem van Cotthem, schepene te Brussel voor de Sweerts in 1476, † ante 1504. Deze huwde met Else Bake of Backx, dochter van Jan en van Margareta van Cobbenbosch. In de XV^de^ eeuw bezitten zij het riddergoed *te Imple te Eppegem.*

Uit dit huwelijk zijn gesproten : 1° Barbara van Cotthem die huwde met Jan Spierinck. 2° Jan van Cotthem, opgenomen in het geslacht der Sweerts op 13 Juni 1504, schepene te Brussel 1510, 1520, 1521 en 1529. Hij huwde met Margareta van Steenberge (van azuur met zilveren leeuw, doorstreept met een baar van keel). In 1505-1506 erven zij de hoeve van *Couwenbossche te Eppegem.* Een genaamde Jan van Cotthem huwde in Februari 1543 te Brussel (in Sinter-Goedele) met Catharina Stroobant (huwelijken in Sinter-Goedele, blz. 51 ten stadhuize te Brussel). Ten 3° Cornelius van Cotthem, die de helft erft van *den hove van Campenhout en Eppegem.*

De echtgenooten van Cotthem-van Steenberge hadden als kinderen : A. Willem van Cotthem, opgenomen in het geslacht der Sweerts den 13 Juni 1523, en die huwde met Catharina *van Impde geseid van Wemmel.* Hij was *rentmeester s'lands.* Zijn weduwe, Catharina *van Impde,* stierf op 28sten Mei 1538. Zij werd begraven bij de predikheeren te Brussel en voerde vijf zilveren maliën op keel. Zijn neef (?) Antonius *van Impde geheeten van Wemmel,* stierf den 18^den^ Juni 1580. Deze was gehuwd geweest met Margareta van Oudenhaege, overleden den 27sten Februari 1572. Beiden rusten eveneens bij de Predikheeren te Brussel, *tegenover den tweeden bichtstoel beginnende van den autaer van Sint Peeters.* (Hndschr. 231, boekdeel II, blz. 216 en 229 van den *Herald. Raad).*

Volgens handschrift N° 2, boekdeel XIII, blz. 111, van het archief van den Heraldieken Raad, huwde *Sweder van Impde, gezegd van Wemmel,* met Margareta Jacobs, gezegd Loevergem. Hun kind was Antonius van Impde gezegd van Wemmel, die huwde met Hedwige van Herbosch. Hieruit stamde Sweder II van Impde, gezegd van Wemmel, die huwde met Elisabeth Diericx, en die als

zoon had Aert van Impde, gezegd van Wemmel, die huwde met Anna Moens, waaruit verder Geert van Impde, gezegd van Wemmel die huwde met Mathilde van Hove, dochter van Hubertus van Hove, drost te Grimbergen, waaruit de Mortgat, tot den adel verheven 7 Juni 1734.

Een zuster van den hierboven vermelden Willem van Cotthem was Maria van Cotthem, die huwde met Hendrik de Bruyne, van Brussel. Hun dochter was Margareta de Bruyne die huwde met Gillis van de Putte (gekwartileerd met op 1 en 4 drie banden van azuur op zilver, op 2 en 3 drie hamers van keel op goud). Hun kind, Anna van de Putte, huwde met Jan Beydaels van Brussel, die later als zoon had : Jan Beydaels, die in den echt trad met Anna van de Perre, dochter van Melchior en van Anna Jacobs. Melchior van de Perre was muntofficier te Brussel. Hij was de zoon van Jan van de Perre, *kamerknecht* en goudsmid van Karel V, die hem op 10[den] October 1545 benoemde tot Raadsheer en meester van de munt, in vervanging van Jan Noirot. Deze van de Perre was een begaafd kunstenaar. Hij etste talrijke zegels en schonk aan A. DÜRER, bij gelegenheid van dezes reis door de Nederlanden, een gouden ring, een Lucrèce gesteken op agaat en andere edelgesteenten. In ruil schonk DÜRER hem een zijner schilderijen en eveneens gravures. Anna Jacobs, die huwde met van de Perre was de dochter van Jan Jacobs, † 1587, en van Maria Pannis, die beiden begraven werden in de Kapellekerk te Brussel ; zij was de nicht van Franciscus Jacobs (drie schelpen van zilver op azuur), burgemeester der natiën te Brussel. Van deze familie goudsmeden is het dat de stichting Jacobs de Bologne komt, waarvan vele Brusselaars genoten. Cornelius Jacobs was eerste juwelier van Aartshertog Leopold te Brussel en tevens muntofficier. Maria Beydaels, dochter van Jan en van Anna van de Perre, huwde te Brussel met Willem Stroobant, burgemeester aldaar, (azuren leliebloem op goud met hoofd van hermelijn en drie palen van keel). Haar zuster, Margareta Beydaels, huwde met Jerôme van Caverson, Kolonel. Een andere van haar zusters, Barbara Beydaels, huwde met Jan van Zeverdonck. Pieter Micault, kapitein van een vrije Kompagnie van 400 Duitsche infanteristen, was heer van *Indevelde* te Eppegem in 1605. (Cf. Suppl. au Nobiliaire des Pays Bas, blz. 207).

Den 16[den] April 1613 wordt hij tot ridder geslagen. In *Environs*, II, 131, zegt A. WAUTERS dat hij Drost werd van het graafschap Lingen in Friesland en † 1622. Hij huwde 1° met Gouwer van Fritema, waarvan de moeder van Ayta en 2° Aldegonde van Achelen. Door zijn testament, gedateerd uit Lingen 2 September 1622, laat hij aan zijn tweeden zoon, Frederik, de heerdijen van Diepensteyn, Sombeke, Ophem, enz., de gronden en cijnsen van Maes, met de weiden van Ghindertaelen, die te Steenhuffel en te Merchtem zijn, met de tienden en het recht van een vierden en vijfden schoof te heffen, op voorwaarde nochtans dat hij het jaargeld van zijn zuster Maria, kloosterzuster te Vorst, zou betalen. Krachtens de testamentaire beschikkingen van Pierre Micault, moesten zijn goederen, in geval zijn drie kinderen zonder nakomelingschap stierven, per helft overgaan op de nakomelingen van zijn broeder Leonardus, heer van Huysinghen, en van zijn zuster Louisa, echtgenoote van Lodewijk Verreycken ; zijn goederen in Friesland zouden toebehooren aan den zoon van zijn schoonbroeder Folcart Fritema, en aan de kinderen van zijn zuster, de weduwe van Thomas Gramaye, elke tak voor een helft in aanmerking komende.

Nederhem en *Indevelde-bij-Eppegem,* vielen te beurt aan Nicolaas Micault, zoon van Pieter, die opperprovoost was van het kapittel van St. Servaas te Maastricht, op voorwaarde dat hij een rente zou betalen aan Louisa Micault, kloosterlinge te Ghislenghien.

Volgens de *registres aux chartes de la chambre des comptes,* n° XVIII, f° 138, zou de grond-heerdij gezegd van Bouchout en Zellaer, *Nederhem te Eppegem,* samen 11,462 florijnen inkomen opgebracht hebben.

Van Charles Pensaert had Micault verkregen : het leen, de cijnsen, boeten, het recht van de doode hand, behoorende bij de hoeve van *Nederhem te Eppegem,* voortkomende van Jan Oliviers (1528) en van Jan en Margareta van Ophem (echtgenoote van Imbertus van Itter (1489).

Margareta van Ophem, erfgename van Relegem, Eppegem en Nederhem, was de dochter van Hendrik van Ophem, ridder, heer van Relegem, Eppegem en Nederhem, schepenen te Brussel in 1458 en van Margareta Uyt-

tenlimminge, dochter van Jacobus, ridder, burgemeester te Leuven in 1428. (Hndschr. II, 6601, blz. 228 uit de Kon. Bibl.).

De erfgenamen van Pierre Micault laten de hoeve zelf over aan Antoine Rovelesca, *opperste keldermeester* der Aartshertogen (1606). Destijds stond er (aldus A. WAUTERS in *Environs),* naast de hoeve een uit steenen gebouwd en met water omgeven lusthuis en eveneens een brouwerij. Deze goederen hoorden achtereenvolgens toe aan Diederik Absolons (1628), Micault, aan het graafschap Steenhuffel (met 108 bunders) in 1683, aan de Paffenrode's en aan de familie Nelis.

Pieter was de zoon van Nicolaas Micault, ridder, heer van *Indevelde-bij-Eppegem,* Huyssinge en Oosterstein, doctor in kanoniek en in burgerlijk recht, « Conseiler et Maître des Requêtes ordinaire au Conseil Privé (1554) » en « Commissaire général des vivres des armées du Roy aux Pays-Bas », door patentbrieven van 18 Mei 1572, en van Maria Boisot, vrouw van Huyssinghen, Buysinghen, Eysinghen, Dorpe en Tourneppe, † 22 Juni 1579, die beiden begraven werden in Sinter-Goedele te Brussel. Zij was de dochter van Pieter Boisot, ridder, heer van Ruart, enz., penningmeester van de ridderorde van het Gulden Vlies, † 1561, en van Louisa de Tisnac, † 1569. Voor de Boisot's, gestorven in April vóór 1576 zie A. WAUTERS, *Environs,* II, 728).

Nicolaas was de zoon van Jan Micault, eveneens ridder, algemeen-penningmeester van financiën en van de orde van het Gulden Vlies, en van Livina van Welle, *gezegd Cats,* dochter van Nicolaas, kasteelheer van Gouda, en van Gertrudis van Botland. De Micault's voerden in azuur, met gouden keper, drie katten van zilver, twee aanziende bovenaan.

Jan Micault, heer van Oosterstein, was secretaris, later raadsheer bij den Brabantschen Raad (1434). Hij werd bewaarder van de keuren van Brabant en Limburg. Cf. het hndschr. van FOPPENS, *Histoire du conseil de Brabant.* (Hndschr. 9937 uit de Koninkl. Bibl.). Hij kocht het *Cattenhuys* of riddergoed van *Yndevelde* van Hendrik van Hofstade. Dit domein hoorde in 1404 toe aan heer Gillis van Hofstade, ridder, en in 1474 aan Hendrik van Hofstade.

Jan Micault, heer van Ostersteyn, penningmeester van het Gulden Vlies, en zijn drie zoons werden afgebeeld op een schilderij uit het Museum te Brussel (N° 493). Het zijn twee zijpaneelen van een drieluik dat de opwekking van Lazarus voorstelt, door Jan-Cornelius Vermeyen (1500-1559), waarschijnlijk geschilderd in 1550 voor het altaar der Micault's in Sinter-Goedele te Brussel. Op de luik links werden de echtgenoote van Jan Micault, Livina van Welle, met haar vier dochters afgebeeld.

Louisa Micault, † 8 Juli 1622, in den ouderdom van 55 jaar, dochter van den hierboven vermelden Nicolaas, huwde met Lodewijk Verreycken, heer van Hamme, Sart-sur-Thyl, *Impden* (in 1147 *Immechia) bij Wolvertem,* Rossum, Muesegem en Ruart, die in 1578 Staatssecretaris en « audiencier » des Konings was in de Nederlanden (in azuur een gouden keper met drie eikels van hetzelfde). Hij werd tot ridder geslagen den 10den Juli 1596 en werd Staatsraad en bij den Oorlogsraad, gezant bij den vrede van Vervins in 1598 en bij het bestand te Antwerpen in 1609. Den 10den November 1611 is hij penningmeester van de orde van het Gulden Vlies. Hij stierf den 23sten October 1621, in den ouderdom van 69 jaar.

Hij werd begraven in de kapellekerk te Brussel in eene kapelle ontrent de vunte tegen den muer, met het opschrift :

Ludovicus Verreycken equiti D. de Hamme Sart ou Tyliam, Ymden, Ruart, etc. Serenissimus Archiducibus et Dom. Philip IV Hispaniam Regi in Belgii a Consiliis status † 23 Octob. 1621, Etat 69 et Don. Ludovici Micault † 8 July 1622 etat 55.

Hun zoon, Lodewijk-Franciscus Verreycken, werd baron van Bonlez op 16 Juni 1643 en baron van Gesves op 19 April 1649 ; in 1606 kocht hij van Marie-Mencie, dochter van Jan van Witthem, *heer van Impde,* deze heerdij die voortkwam van Margareta de Merode, echtgenoote van Jan van Witthem.

De kwartieren van Lodewijk-Frans zijn : Verreycken, Micault, Busleyden, Vander Dilft, Schoonhove, vande Werve, Blehen en Joymart. Hij huwde met Anna-Maria van Busleyden, dame van Rhode, wier kwartieren zijn : Busleyden, Gondeval, vander Noot, Watermael, van der Dilft, Bernuy, Sandelin, van de Werve.

In dien tijd was het kasteel van *Impde* voorzien van torens, galerijen, fonteinen, balkons en van een steenen brug met drie bogen. Cf. CANTILLON, *Vermaeclykheden van Brabant,* I, blz. 143.

Het kasteel van Impde stond nabij den westeroever van de beek, die Wolvertem van het Z. naar het N. doorvloeit. Het bestond uit drie hoofdgebouwen in renaissance-stijl, met groote vierhoekige vensters. Het werd vernield in 1828, uitgenomen de bergplaatsen en de woning der kasteelheeren. Het *huidig* kasteel is een gebouw met verheven dak, met er vóór twee paviljoenen. In 1846 werd het bewoond door M. Pangaert. De kapel van Impde *(altare Immechiae* in 1145, *capella de Himethea,* in 1147) was een afhankelijkheid van de kerk van Meusegem. A. WAUTERS, *Environs,* II, 321, die tal van inlichtingen verstrekt over de Leefdael's, eigenaars van Impde sedert 1221.

In 1560-61 zag Richard de Merode af van zijn recht op een deel van de heerdij van Impde, ten voordeele van Hendrik de Merode, zijn oudsten broeder. Deze had verscheidene kinderen bij zijn dienstmeid : Gertrudis Crommen. Na een huwelijk in 't geheim gesloten, liet hij deze wettigen in 1550. Een van hun dochters huwde met Florent de Merode, avoué van Duffel. (WAMESIUS, *Consilia civila,* I, 122, geciteerd door A. WAUTERS, *Environs,* III, 445).

Op 23 Januari 1510 overhandigen de schepenen van Brussel aan Margareta de Melun, dochter van Robert, burggraaf van Gent, een ebbenhouten kast die het archief van Leefdaal en van *Impde* bevatte. A. WAUTERS, *Environs,* II, 321, zegt verder dat het oorspronkelijk leen van *Impde* bestond uit het kasteel, geheeten *oude hoff van Levedaele geheeten Arseele,* met 20 bunders grond, 30 bosch, de zgn. bosschen van Leefdael en van Impde, een molen op de Logenbeke, een feodaal hof, enz.

Door huwelijk ging de baronie van *Impde* over aan de Boussu's, die, in 1700, het goed voor 180.000 florijnen verkochten aan Eugène-Alexandre, prins de Tour et Taxis. Louis Verreycken erfde (verhef van 21 Maart 1643) de hoeve *Molewyck,* voortkomende van Philippe Micault. Dit goed ging over tot Jeanne-Marie Verreycken, grootmoeder van Marie-Josèphe du Bosch, vrouw van Meere, Overham,

den 31sten December 1705. Hij overleed op 6^{den} Mei 1654 en was op 4^{den} Februari 1615 gehuwd met Anna-Maria van Busleyden, vrouw van Doorne, † 26 Maart 1639, dochter van Gillis, ridder, burgemeester van Brussel in 1592 tot 1619 en van Catharina van der Dilft, vrouw van Leeuwergem en van Doorne. Hun zoon, Karel Verreycken, was eerst heer, later *baron van Impden*. Voor hem was het dat Filip IV aan *Impden* den titel van *baronie* verleende ; dit gebeurde op 24sten December 1659. Hij huwde met de weduwe van Nicolaas de Varick, burggraaf van Brussel, geboren Margareta van Schoonhoven, dochter van Filip, heer van Waanrode, en van Josine de Blehen d'Abée.

Hun dochter, Philippine-Anne-Louise Verreycken, *barones van Impden*, † te Mechelen den 22sten April 1729, trad in 1673 in het huwelijk met Philippe de Henin, graaf van Boussu en van Beaumont, heer van Liedekerke en van Beveren, burggraaf van Auxy, Spaansche grande. In 1700 verkoopt zijn zoon Impde voor 180.000 florijnen aan Cornelius Zegers, heer van Heetvelde, voor rekening van den prins de la Tour et Taxis. Dezen bouwen Impde weer op in 1702, 1714, 1739. In 1838 werd Impde door hen vervreemd en verdeeld. *Environs*, II, 321. Philippe de Henin, prins van Chimay, ridder van het Gulden Vlies, † 25 Maart 1688.

Ten Oosten van den weg van Grimbergen naar Mechelen ligt het kasteel dat de *Wolfslinde* geheeten wordt. Ten Westen stond het *hoff te Rollecote*, van 1612 af vervallen. Thans blijft er slechts een met water omringd heuveltje (donjon) meer van over. Dit riddergoed was in het bezit van Maria Van den broecke (1474), van de de Gottignies (XV^{de} eeuw), van Anna van Hamal en haar echtgenoot Antonius van Berchem, heer van Elsbroek (1597 tot 1618). Na deze laatsten volgden er de familiën Bresson, Boisschot, Brouckhoven en Liedekerke elkander op.

Het *hoff te Vuyst*, gehucht *Ryken*, was een afhankelijkheid van het kasteel de *Wolfslinde*. Beide zijn in 1545 in het bezit van Gillis, Hendrik en Magdalena van Rycke, kinderen van Joos ; korten tijd daarna (1548) wordt het gedurende 50 jaar bewoond door Willem Martini, pensionaris van de stad Antwerpen. Door haar huwe-

lijk bracht Marie-Jeanne Martini, dochter van Filip-Eugeen, *Wolfslinde* aan Karel-Balthazar Hoffnagle, heer van Wez, controleur-generaal der vestingswerken te Brussel. Hun zoon, kapitein Alexander-Jozef Hoeffnagle, en dezes vrouw Joséphine-Claire d'Huylenbroucq, verkochten het riddergoed *de Wolfslinde* aan Jan-Jozef Zeghers, griffier van de stad Brussel, echtgenoot van Maria-Martha Olimart (1739). Vervolgens kwam het in het bezit van Pieter de Meester, raadsheer bij den Berg van Barmhartigheid te Mechelen (1759) door zijn dochter, Johanna-Maria de Meester, echtgenoote van Gerard van Outheusden, die het riddergoed weer deed opbouwen in 1794. *Wolfslinde* werd op 13 Juli 1852 aangekocht door M. Powis van Ten-Bosch. Hndschr. *Liber généal.* III, blz. 132 in J. B. HOUWAERT (mijn persoonlijke biblioth.). Hndschr. II, 6509, blz. 83 door J. B. HOUWAERT in de *Koninkl. bibl.* A. WAUTERS, Environs, II, 543.

De Meierij van Eppegem was bij den aanvang van de XVI^de^ eeuw in handen van Jan Terwecoren, die huwde met Johanna Hellemans, dochter van Jan, Meier *der bancke van Bruyssegem.*

Hun zoon, Jérôme Terwecoren, in leven in 1655, was meier van Brussegem en van Eppegem. Deze huwde met Barbara van der Becken (Hndschr. II, 6460, blz. 14 in J. B. HOUWAERT en 795 in de *Koninkl. Bibl.).*

In de XVI^de^ eeuw zijn de Terwecoren's verwant met de familiën : Stroobant (van Tervuren), van Nieuwenhove, van Lever, Proost, Leemans, de Joncker, enz. (*Schepenregister,* N° 3810bis).

Deze bondige nota's betreffende het verleden van enkele aloude Brabantsche geslachten, werden opgeteekend uit de kostbare genealogische handschriften van J. B. HOUWAERT, die als bewijskrachtig golden voor den Brabantschen Raad. Zij beslaan ongeveer 180 registers, die onlangs in het bezit kwamen van de Koninklijke Bibliotheek.

LOUIS STROOBANT.

Schaarbeek, Juni 1936.

Rites et Symboles dans la Vie sociale et dans le Folklore. (1)

ALBERT MARINUS.

Au professeur et ami, *M. Otto Lehmann,* en hommage d'admiration pour son esprit et de sympathie pour son caractère.

On conduit les foules par les sentiments et non par la raison. C'est une constatation devenue banale de la psychologie et de la sociologie.

Encore faut-il que la constatation étant faite on en tienne compte tant dans l'étude scientifique des phénomènes que dans le gouvernement des hommes. Si, pour agglomérer des individus, les entretenir dans un état d'esprit qui les unit les uns aux autres, il faut aller éveiller chez eux des activités d'ordre émotif, il faut aussi savoir donner aux moyens employés les apparences de la raison. Un mouvement collectif ne reste coordonné que si la foule qui constitue la collectivité donne à des arguments purement sentimentaux la valeur et la force d'arguments rationnels.

Un rassemblement d'individus se présente avec une intensité plus ou moins grande de cohésion, depuis le simple attroupement occasionnel, tout fortuit et sans durée, la foule amorphe, jusqu'au groupement ordonné, discipliné, hiérarchisé et perpétuant son organisation de géné-

---

(1) Discours prononcé à la séance de la Deutsche Kommission für Volkskunde, tenue à Berlin le 2 octobre 1935 lors de l'inauguration du Deutsche Museum für Volkskunde.

Hiernaast drukken wij den Franschen tekst over van een voordracht die wij op 2den October 1935 hielden te Berlijn, bij gelegenheid van de inhuldiging van het *Deutsches Museum für Volkskunde.* Zoo wij hier den oorspronkelijken tekst weergeven, dan is het omdat het Internationaal Instituut voor Intellectueele Samenwerking, steunend op de gegevens van deze voordracht, onlangs besloot een onderzoek in te stellen over het vraagstuk der symbolen.

ration à génération ; le groupement auquel on donne habituellement le nom de société, terme discutable mais que nous ne discuterons pas ici.

Quels sont les moyens employés, les mécanismes psycho-sociaux qui font que des individus ayant chacun leur personnalité, des individus dont aucun n'est identique à un autre en arrivent à agir avec une telle uniformité, une telle harmonie, un tel ensemble qu'on les croirait tous coulés au même moule ?

1° LES RITES. — Nous ne pouvons songer à analyser l'ensemble de ces mécanismes ; nous ne parlerons que des rites et des symboles comme facteurs de cohésion des groupes humains. Disons aussi que les rites ne sont pas seulement religieux, comme on a l'habitude de le croire. Il y a des rites politiques, des rites du langage, des rites nationaux, des rites professionnels, des rites militaires, des rites de la table. C'est dans ce sens élargi et général que nous entendons le mot rite. Tout milieu social se caractérise par des cérémonies, par des gestes qui s'imposent à tous les individus constitutifs de ce milieu et qui attestent de leur appartenance à ce milieu ; qu'il s'agisse des règles du savoir vivre ou de la déférence, des formules, des expressions et même dans une certaine mesure de l'accent du langage, des usages des professions ou des affaires, partout où il y a vie sociale, il y a un ensemble de rites dont l'observance est devenue machinale, quasi inconsciente, chez les individus. Le rite est une trame sur laquelle se brode la vie sociale d'un groupe. Comment s'expliquer cet aspect rituélique ? Voici, pensons-nous une de ses raisons d'être.

La mentalité humaine est extraordinairement mouvante. L'esprit de l'homme est traversé constamment par un flux tellement rapide d'idées, de pensées, si diverses en qualité d'un individu à l'autre, d'un moment à l'autre, qu'il faut en canaliser le cours. L'homme étant un être social, que deviendrait la vie collective si elle était sans cesse secouée par la trépidation constante de tous nos esprits ? Les usages, les cérémonies, les systèmes, les rites ont pour objectif d'arrêter le changement constant de nos idées et de nos pensées, d'en ralentir le cours, de fixer l'attention de tous simultanément sur certaines idées seu-

lement et d'établir entre tous une conformité de pensées. Une sélection se fait parmi les idées, parmi les pensées, et les esprits de tous s'accrochent aux idées qui émergent du cahot. Nous ne disons pas que ces idées sont les meilleures, les plus belles, les plus vraies. Elles sont ce qu'elles sont, chaque groupe croyant naturellement à la supériorité de ses idées ainsi sélectionnées.

Tout sociologue qui a le souci de l'objectivité, se garde bien de formuler des jugements sur les rites en eux-mêmes, de les dire bons ou mauvais. Ses jugements seraient alors des opinions et des opinions ne sont jamais des arguments scientifiques. Le sociologue a pour mission d'observer les mécanismes de la vie sociale et d'essayer de les comprendre. Quelle est la fonction d'un rite dans tout milieu social ? D'agglutiner des individus. Un rite s'apprécie donc sociologiquement parlant, d'après la façon dont il réalise cette fonction. Le rite peut m'apparaître ridicule, sentimentalement je peux le trouver absurde ; mais s'il a pour effet de maintenir la cohésion entre les individus qui l'acceptent, de les coaguler, scientifiquement, je dois lui donner une incontestable valeur. Il importe de bien s'inspirer de cette différence de point de vue à laquelle on peut se placer pour regarder vivre un rite. Seul le point de vue scientifique nous importe. Nous ne jugeons pas le rite, mais la façon dont il accomplit sa mission.

Tout rite est un cadre fixe, une trame, reprenons le mot, dans laquelle il faut que s'enferment, s'adaptent, s'accommodent les nuances, les tendances, les intérêts souvent très divers, très disparates, parfois même contradictoires. Les mentalités se plient, se soumettent à l'observance générale. L'éducation y exerce les jeunes, les y habitue. Tout nouveau venu y est initié et doit se prêter à des épreuves d'admission. Que n'y aurait-il pas à dire sur le rôle des rites dans la vie sociale ! Que ceci suffise à la compréhension des idées que nous voulons exposer. Retenons que tout ce qui donne à nos sociétés leur aspect, leur forme, leur caractère, c'est à dire les usages, les traditions, les Institutions, se maintient, se pérpétue, grâce à tout un ensemble de cérémonies entremêlées de rites. L'importance sociologique des rites est donc considérable.

2° LES SYMBOLES. — Le déroulement de la vie sociale a rendu celle-ci de plus en plus complexe. Expliquons bien le sens de ce mot : complexe. Nous pensons que le mécanisme de la vie sociale, le phénomène social, est aussi complexe chez le primitif que chez le civilisé. Mais, chez le civilisé il y a des besoins plus nombreux et plus variés à satisfaire ; un flot plus varié de souvenirs évoqués par l'esprit en toute circonstance. Besoins et idées doivent être constamment sélectionnés pour trouver les ripostes aux sollicitations du milieu. D'où pour l'individu l'apparence d'une plus grande complexité. C'est dans ce sens que nous entendons le mot : complexe, quand nous disons que le déroulement de la vie sociale a rendu celle-ci de plus en plus complexe. L'existence dans un groupe quelconque d'un langage, d'une manière de compter indiquent déjà un développement considérable. Plus la vie devient complexe, plus l'homme pénêtre le secret de tous les phénomènes de l'Univers, plus il s'élève vers l'abstraction. Tout progrès de nos connaissances suppose un degré supplémentaire d'abstraction. C'est aussi une constatation banale ; mais on en a souvent tiré des conclusions exagérées. Ainsi on s'imagine ordinairement l'évolution de l'homme comme partant du concret sans abstrait, pour s'engager de plus en plus vers l'abstrait en perdant de plus en plus contact avec le concret. Cette conception est fausse. Dès que l'homme a pensé un phénomène quelconque, qu'il a observé un objet concret, il a déjà dû, préalablement, forger un concept abstrait pour appréhender le phénomène. On ne peut donc jamais séparer le concret de l'abstrait dans l'étude de la psychologie humaine. Ils sont inséparables. L'homme le plus primitif que nous puissions encore étudier actuellement abstrait constamment. Toute son organisation sociale dénonce l'existence d'abstractions dans son bagage mental. Il en est de même de l'enfant. Il abstrait dès que son regard s'ouvre sur le monde et les animaux eux mêmes se comportent de telle façon que nous ne pouvons pas ne pas leur supposer l'aptitude d'abstraire. La première observation humaine, la plus rudimentaire découverte ou invention supposait en tout cas une dose déjà assez forte de puissance abstractive. De même tout progrès de nos connaissances scientifiques suppose une reprise de contact très sérieuse

de l'esprit avec la réalité concrète. Sinon, ce que nous considérons comme un progrès, n'est qu'une construction de notre esprit, une œuvre d'imagination pure. Et l'homme civilisé, l'homme le plus cultivé parmi les civilisés, s'il peut engager son esprit dans la voie des abstractions les plus ardues, les plus téméraires parfois, reste néanmoins en contact plus étroit avec le concret que l'être le plus fruste. Ce qui est vrai c'est que l'être fruste est incapable d'abstraire aussi profondément aussi intensément que l'être cultivé. Et l'étude des phénomènes folkloriques nous montre combien même dans nos milieux civilisés la plupart des hommes sont restés primitifs. C'est la raison d'ailleurs pour laquelle les arguments rationnels restent sans action sur eux, la raison pour laquelle il faut avoir recours à des arguments émotifs pour les inciter à l'action. Incapable d'abstraire avec la même intensité que l'homme cultivé, le primitif ou l'être fruste de chez nous ne perçoivent pas le concret de la même manière non plus. C'est pourquoi pour agir sur l'être fruste, qui constitue tout de même encore le grand nombre dans nos sociétés, il faut aussi avoir recours à d'autres arguments. Toutes nos Institutions sociales supposent des degrés d'abstraction très élevés qui dépassent les possibilités compréhensives des masses. Ainsi par exemple, la notion de patrie ne peut être perçue clairement par la plupart des individus. Combien différenciée est la notion de Patrie ! Combien sont différemment perçus les éléments constitutifs de cette conception ! Ne sont-ils pas souvent contradictoires ? La notion plus ou moins précise existe en chacun de nous. Quelques soient les raisons qui éveillent ce sentiment avec plus ou moins d'intensité, le rôle de la vie sociale est de les orienter vers une même fin. Il faut s'efforcer de traduire l'idée abstraite, la conception abstraite, d'une manière concrète. Et c'est alors que l'homme a recours aux symboles. Le symbole concrétise aux yeux des hommes frustes des conceptions abstraites. Et les hommes cultivés eux-mêmes, dans les domaines intellectuels qui ne relèvent pas de leur spécialité ne se sont pas tellement dégagés des activités mentales rudimentaires que les rites et les symboles restent sans influence sur eux, qu'il ne faille même avoir recours à des procédés semblables pour les inciter à l'action, les maintenir agglomérés.

Si bien que les rites et les symboles sont quasi inséparables dans notre vie sociale et qu'à tout rite se rattache l'un ou l'autre symbole.

Evidemment l'existence d'un symbole ne suppose pas nécessairement un rite correspondant. Le symbole se rencontre dans des domaines de l'activité humaine, même à caractère social, où il n'y a pas de rites, où il n'y en a plus tout au moins. Ainsi il y a dans toutes les sciences des symboles mais il n'y a plus de rites. Il y a des rites dans les réunions de savants comme il y en a dans toutes les réunions d'hommes, mais le rite est indépendant de la préoccupation scientifique proprement dite, tandis que les symboles détachés de tout rite se retrouvent dans le langage scientifique et font constamment image à l'esprit du chercheur au cours de ses travaux. Le symbole reste dans ce cas une expression concrète de la pensée abstraite. Ainsi il n'y a pas de rites dans les études mathématiques, mais les chiffres et les signes n'en sont pas moins des symboles conventionnels et concrets de concepts abstraits. Le zéro qui sert à exprimer le néant a toute une histoire qui montre combien une abstraction qui nous paraît simple aujourd'hui a difficilement trouvé sa forme. Il en est de même du signe de l'infini (∞) dont le caractère concret primitif s'est estompé. Qui sait encore que primitivement ce signe était représenté par un serpent enroulé sur lui-même et se mordant la queue ? Et le mathématicien qui le sait ne s'inquiète plus de cette origine du symbole dans l'emploi qu'il en fait.

Les symboles scientifiques ne s'appliquent donc pas à des rites. Mais ils montrent que même là où l'homme manœuvre uniquement avec sa raison et s'efforce d'être objectif, la systématisation des idées lui impose l'obligation d'avoir recours à des symboles représentatifs de concepts.

Le symbole scientifique est une simplification imagée d'un complexe abstrait.

Mais laissons ici de côté le symbole d'ordre scientifique et ne retenons que les symboles mêlés à des rites. Dans la plupart de nos activités sociales, vie politique, vie économique, vie religieuse, vie artistique, partout où nous trouvons une agrégation d'individus, partout où il faut

consolider l'agrégat, attester de son existence, le défendre contre d'autres agrégats, il y a un système de rites avec symboles concrétisant les idées dominantes de l'agrégat. Le symbole n'est pas seulement un signe de ralliement, un signe distinctif, il joue surtout un rôle actif, dynamique comme on dit aujourd'hui. Il ne suffit pas en effet de donner à l'homme une représentation mentale de son milieu social et de lui inculquer à ce sujet un ensemble d'idées. Ces images mentales ne sortent pas de ses centres intellectuels passifs. Si on veut que cette représentation soit intense, qu'elle conquière l'individu d'une façon irrésistible, il faut qu'elle soit poussée au delà des centres intellectuels, qu'elle aille trouver les centres moteurs et qu'elle se traduise en mouvement.

L'usage des symboles est le meilleur moyen de produire le mouvement. Le symbole est imagé, il est suggestif, il simplifie un complexe d'idées. Un symbole admis, il devient conducteur de tout un ensemble d'individus et nous retrouvons son action dans tous les phénomènes psychosociaux. Il facilite la formation des individus, il rallie les individus qui pensent de même, il aide la recherche des pareils et leur agrégation, il exprime des états de conscience semblables, si bien coordonnés qu'on a cru pouvoir parler — à tort — de consciences sociales ; il atténue les oppositions entre individus dans l'organisation sociale ; il fortifie les groupements et en vient à donner au groupe en tant qu'entité, une telle emprise sur l'individu que celui-ci en oublie son propre intérêt, sa défense personnelle et lui fait admettre d'un cœur léger le sacrifice de son moi. Il en vient à éprouver une sensation de joie, de plaisir, de bonheur, à souffrir, à mourir même pour l'idée collective dont le symbole est la représentation concrète. Le langage courant exprime d'ailleurs bien cet état mental. On meurt pour le drapeau, on meurt pour la croix, on meurt pour le croissant. L'individu atteste de son attachement à l'idée en affichant le symbole qui en est la représentation concrète. Il s'affirme. Il atteste de la subjugation de son moi par un idéal collectif. Il manifestera de sa passion pour cet idéal en dessinant le symbole dès qu'un crayon, une plume ou un baton de craie lui tombera dans les mains ; et ce seront les graffiti qui orneront les murailles. L'individu est obsédé.

Il n'est plus lui ; il est possédé par son groupement, que celui-ci soit religieux, politique, professionnel, national, peu importe.

3. LES RITES ET LE FOLKLORE. — Il peut paraître étrange, insolite même, que m'occupant de l'étude des phénomènes folkloriques, je sois venu faire un exposé de ce genre. Je m'en explique et me justifie. Je me suis habitué à considérer tous les faits folkloriques comme des faits sociaux, à l'égal des faits politiques, juridiques, religieux, etc. Ce n'est pas parce qu'ils ne répondent plus aux idées dominantes de notre époque qu'ils ont perdu leur caractère social. Demain peut les ressusciter en les appropriant. On a tort de les considérer comme des survivances du passé. Il y a même danger à le faire car si on les voit comme des survivances on les croit prêts à disparaître et on les étudie uniquement au point de vue historique. L'intérêt et l'utilité de leur étude est reportée dans le passé. Ils servent à expliquer le passé. A cela se borne l'attention qu'on leur porte. Tandis que si on adopte notre point de vue, à cette utilité s'en ajoute une autre au moins aussi grande, une utilité actuelle appartenant à la réalité vivante. Je pense que si nous trouvons encore dans nos milieux, malgré l'enseignement, des individus, en grand nombre, qui restent fidèles à des pratiques, à des usages qui semblent périmés et désuets, c'est que leur niveau mental correspond encore à celui de nos aïeux, à une époque où ces pratiques étaient généralisées. C'est cet état mental qui est intéressant à étudier, à observer. Cet état mental incite l'individu à poser dans la vie des actions qui lui correspondent. Ces actions exercent leur influence dans la vie sociale présente et contribuent toujours à l'élaboration de la vie sociale. Elles interviennent dans le travail d'accommodation mentale entre les individus, prélude à toute vie sociale. Pour qu'il y ait un groupe social, il faut que les individus qui le constituent soient accommodés mentalement entre eux ; qu'il y ait entre eux un certain unisson, une résonance diraient les spécialistes de l'acoustique.

Les faits folkloriques trahissent chez les sujets qui y sont acteurs des niveaux mentaux, des clivages culturels. Les cérémonies, pratiques et usages que nous rencontrons dans le domaine folklorique sont entremêlés de rites.

Dans l'esprit des individus agissants, ces rites ont leur utilité, leur importance. Il faut qu'on les observe si on veut que se produise ou ne se produise pas tel évènement. Il y a une relation de cause à effet entre l'accomplissement du rite et le résultat attendu.

Les faits folkloriques sont donc des faits sociaux. Je n'insiste pas sur les répercussions qu'aura cette conception dans l'avenir quand elle sera comprise, admise et répandue. Mais qu'il me suffise ici de rappeler combien il n'y a pas dans le folklore de rites, de cérémonies, de symboles utiles à relever, à inventorier et à expliquer. A expliquer j'y insiste. Car il ne suffit pas d'engranger les faits et de les décrire, il faut les expliquer. Cette explication ne pourra se trouver qu'en situant les faits dans l'ensemble de la vie sociale. Vous comprenez sans doute maintenant pourquoi j'ai parlé des rites au début de ma communication. Le Folklore nous apportera un matériel considérable en fait de rites. Des rites qui établissent des strates mentales dans nos sociétés actuelles, des similitudes, (et non des apparentements) avec des sociétés très éloignées des nôtres dans l'état de leur développement et de leur organisation. Cette conception psycho-sociologique du folklore cesse de donner à celui-ci un intérêt purement rétrospectif, mais lui donne une utilité pour la compréhension de la réalité sociale actuelle. Elle lui donne même une utilité pratique car si ce point de vue est exact, les dirigeants auront à s'inspirer de l'état d'esprit des sujets humains que nous observons en action dans les phénomènes folkloques. Ils trouveront dans le domaine folklorique de nombreux éléments à utiliser dans les cérémonies, les rites et les symboles appelés à faire impression sur d'importantes couches de la population. L'étude de ces manifestations folkloriques les aidera à comprendre la psychologie de ces couches de population. Un fait frappe en tout cas l'observateur : c'est la pérénité des symboles. Ce sont toujours les mêmes qui réapparaissent. Le complexe d'idées dont ils sont l'évocation concrète se modifie sans cesse. Un symbole refoulé aujourd'hui et qui n'est plus dynamique que pour des quantités réduites d'individus, qui revêt de ce fait un caractère folklorique, peut demain reprendre force et vigueur et devenir un élément moteur de tout un

groupement. Le développement des études folkloriques ne manquera pas de mettre en évidence la grande portée pratique et éducative de tout le matériel folklorique si on l'envisage à ce point de vue et si on applique à son étude les procédés de recherche utilisés dans les sciences naturelles.

4° LES SYMBOLES ET LES ARTS POPULAIRES. — Venons en, enfin, à la question des symboles et des arts populaires.

Une œuvre d'art suppose un individu fortement impressionné par des éléments du milieu extérieur et qui possède dans sa constitution mentale un sentiment du beau qui ne soit pas seulement réceptif mais qui soit capable par surcroît de s'extérioriser, de créer, de projeter au dehors sous une forme concrète les émotions éprouvées.

De tout temps et en tout lieu, il y eut des hommes qui traduisirent en mouvement les sensations vivement perçues.

Quoi d'étonnant que, affectés par les rites, subjugués par les symboles évocateurs de ces rites, des hommes de tout temps, les aient exprimés dans des formes auxquelles ils s'attachaient à donner un aspect prenant, impressionnant. Si l'œuvre d'art conserve toujours un caractère personnel, reflet du tempérament de l'artiste, celui-ci ne peut se dégager complètement des idées dominantes de son époque. Les sujets évoqués sont inévitablement inspirés par le milieu ambiant. Aussi retrouvons-nous dans de nombreuses œuvres d'art des évocations symboliques. Mais c'est surtout dans les œuvres dites populaires que nous en rencontrons le plus et c'est dans ce domaine que l'observateur est frappé par les plus grandes similitudes. Entendons-nous bien, car si la facture des œuvres varie sensiblement d'une région ou d'une époque à l'autre, la similitude se trouve dans les sujets traités, dans les stades mentaux qu'ils indiquent. Les spécialistes en la matière se sont peut être trop exclusivement attachés à souligner les différences qui tiennent aux données du milieu physique ambiant ; aux produits employés, aux procédés techniques utilisés. Ils ont dégagé ainsi des données utiles incontestablement, délimité des régions où certains caractères étaient particulièrement marqués ; c'est l'analyse des œuvres en

tant qu'œuvres ayant un cachet artistique. Mais l'art présente aussi un aspect psychologique et sociologique. Il ne suffit pas de voir l'œuvre uniquement au point de vue artistique. L'art a un rôle social. Il s'incorpore à la vie sociale et est assez étroitement contingenté par elle.

Les hommes furent toujours frappés par des phénomènes incompréhensibles pour eux, dont ils subissaient l'action sans pouvoir les expliquer, sans pouvoir en diriger le cours. Ces phénomènes revêtaient à leurs yeux un caractère mystérieux et ils ne purent s'empêcher d'en attribuer l'origine à des forces ou à des êtres surnaturels. Le soleil, la lune, les astres, les météores, leurs mouvements, la périodicité et le retour de certains phénomènes, les répercussions qu'ils avaient sur le monde ambiant ont frappé les imaginations.

Des mythes naquirent, des rites furent élaborés pour s'attirer la protection de ces puissances et les hommes exprimèrent par des formes concrètes les conceptions que leur imagination donnait de ces puissances. L'évocation de la lune, du soleil, des volcans là ou il y en a,et de tant d'autres phénomènes naturels se retrouvent dans les œuvres taillées ou peintes de tous les peuples. Des stylisations s'en retrouvent partout. Ainsi au Japon, il n'y a pour ainsi dire pas d'œuvre ou ne s'esquisse la silhouette d'un volcan. Dans l'esprit des hommes ces représentations n'avaient pas toujours seulement une intention artistique, mais on leur donnait souvent un caractère agissant, contraignant. On croyait que la représentation des objets ou des puissances surnaturelles exerçait une action sur le phénomène luimême et en modifiait le cours. Ces objets taillés dans le bois, la pierre, l'ivoire, le fer ne doivent donc pas seulement être étudiés pour leur aspect artistique, mais aussi pour la valeur rituélique ou symbolique qu'ils représentent. Ils sont l'indice de conceptions mentales qui méritent elles aussi un examen approfondi.

Dans nos pays même combien n'y a-t-il pas d'objets dans de nombreuses maisons qui ne s'y trouvent pas seulement parce que l'habitant éprouve en les voyant une émotion artistique, mais parce qu'il leur attribue une puissance surnaturelle, une puissance de protection. C'est même la seule utilité qu'il leur accorde. Qu'il arrive parfois

que par simple tradition les hommes continuent à reproduire certains dessins stylisés sans leur attribuer une puissance contraignante ou agissante quelconque, c'est évident. Mais ces dessins n'en sont pas moins utiles à signaler, car ils sont alors l'indice de vieilles croyances vraiment périmées, ou dont la fonction psychologique est momentanément éclipsée. Peut-on dire en effet qu'elle le restera toujours ? Qui oserait affirmer que les circonstances ne remettront pas un jour en valeur ces symboles et qu'ils ne retrouveront pas dans l'imagination populaire une force, une puissance momentanément perdue ?

Quand je vois les travaux des folkloristes ou les travaux des spécialistes en matière d'art populaire, je constate qu'ils négligent généralement l'étude des faits ou des objets sous cet angle psychologique ou sociologique.

Le but de ma communication est d'attirer leur attention sur cet aspect des faits.

Que notre préoccupation à tous ne soit plus seulement de rechercher l'origine des faits, de retracer leur histoire, de trouver les influences subies du dehors ! Tout cela reste utile, certes. Mais situons ces faits dans la réalité où nous les étudions. Disons-nous bien qu'ils ne sont pas là sans raison, en vertu d'une sorte de force acquise, de tradition vétuste. Ils y répondent à un besoin, à une nécessité. Les extirper, en supposant d'ailleurs qu'on ne s'y essaye pas en vain, serait troubler la vie des individus. S'ils ont résisté aux atteintes du temps c'est qu'ils ont une fonction à remplir. C'est elle que nous devons chercher à comprendre et nous ne le pourrons sans rattacher étroitement les faits à la psychologie des individus. C'est là que nous trouverons les explications bien plus que dans un lointain et problématique passé dont nous ne parviendrons jamais à nous représenter l'esprit réel. Même en supposant que nous en possédions tous les objets matériels indispensables, nous ne pourrions nous replacer dans la mentalité des hommes de ces temps.

Dans toute science un moment arrive où il faut savoir sortir des sentiers battus.

C'est le cas du Folklore. Nous devons élargir les cadres et étudier les faits en fonction de sciences plus générales, la psychologie et la sociologie.

De H. Juliana van Luik in Brabant.

Beschouwingen over haar relikwieën.

E. H. G. LAMBERT.

Alhoewel deze Heilige, op wier aandringen Sacramentsdag ingesteld werd, het voornaamste gedeelte uit haar leven te Luik doorbracht, toch dient het opgemerkt te worden dat alles wat na haar dood gebeurde Villers-la-Ville als centrum heeft.

Zij sterft in de kluis te Fosses (Provincie Namen) den 5^den^ April 1258, 's Vrijdags voor Paschen, in den ouderdom van 66 jaar. Dadelijk wordt Dom Gobert d'Aspremont (2), haar trouwe vriend, verwittigd ; zonder dralen reist deze af en doet hij het stoffelijk overschot naar

(1) Bewuste Kloosterzuster, die zooveel deed om de instelling van Sacramentsdag te bekomen, staat niet als Heilige ingeschreven op den catalogus van de algemeene kerk. Door *gansch de Belgische Kerk* mag zij nochtans als dusdanig beschouwd worden, sedert het request dat in Augustus 1868 door onze bisschoppen ingediend werd, en waarbij zich koningin Maria-Hendrika aangesloten had. Bij deze gelegenheid verscheen, op 8 Juli 1868, het decreet van de Congregatie der Riten, verklarend dat het officie en de mis van de H. Juliana zouden toegestaan worden aan al wie zulks zou aanvragen. De brief van Mgr Kerkhofs, van 21 November 1927, medeonderteekend door Zijne Eminentie Kardinaal Van Roey en door de bisschoppen van België, is gericht tot de prelaten van de gansche wereld en doet den eeredienst van de Heilige Juliana van dag tot dag meer uitbreiding nemen.

(2) Dom Gobert d'Aspremont, behoorend tot een der edelste familiën uit Frankrijk, was vroeger in de wereld een rijk en machtig ridder. Hij nam de pij aan in 1249 en stierf den 20sten Augustus 1263. Hedendaags kan men zijn graftombe nog steeds bewonderen naast de kruisbeuk, niet ver van de Kapittelzaal te Villers.

Villers overbrengen, daar zij hem eertijds te kennen gegeven had dat zij verlangde (1) er begraven te worden.

Bij de aankomst van het lichaam kwamen al de kloosterlingen naar buiten om het in ontvangst te nemen. Eerst werd het tentoongesteld om daarna plechtig begraven te worden op Zondag 7 April.

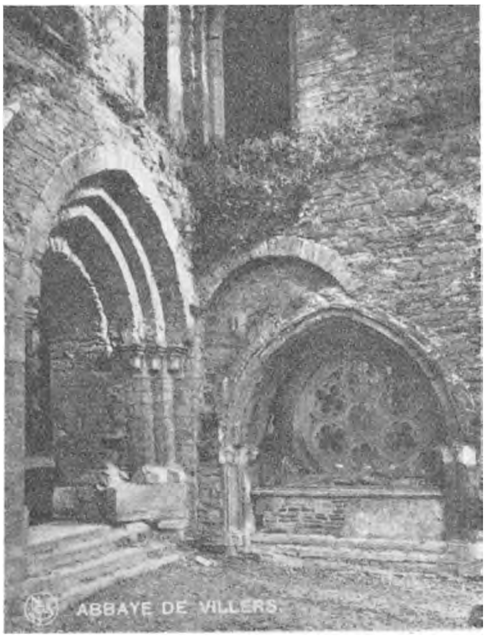

Puinen van Villers-la-Ville. Graftombe van Gobert d'Aspremont, die de overblijfselen van Juliana naar de abdij van Villers deed overbrengen. (Foto Nels, Brussel).

Gedurende den lijkdienst biedt een aan de kloosterlingen onbekende priester zich aan, hij vraagt om te spre-

(1) Uit dit verlangen van de Heilige Juliana heeft men willen afleiden dat zij behoorde tot de orde der Cisterciënsers. Dit lijkt wel overdreven. Dit verlangen wordt gemakkelijk verklaard door het feit dat zij, na zooveel jaren ballingschap, wel graag een abdij zal teruggevonden hebben uit het bisdom waar zij geboren werd (Villers behoorde destijds tot het bisdom Luik), vooral een kerk waar sedert vijf jaar reeds Sacramentsdag gevierd werd, den feestdag waar zij zoo voor geijverd had.

ken en houdt een heerlijk sermoen over het Heilig Sacrament, alsook over de groote liefde die de overledene er voor voelde. Dit buitengewoon feit (1) verbaasde de monniken zoodanig, dat zij besloten Juliana niet als een gewoon sterveling te behandelen ; haar lichaam werd neergelegd achter het hoofdaltaar, naast de Heiligen uit het klooster. *Deze aldus gedane bijzetting, den 7^den^ April 1258, werd beschouwd als zijnde de eerste overbrenging van de relikwieën van de Heilige Juliana.*

Inderdaad, een handschrift uit de XV^de^ eeuw, gezegd Florarium, vermeld uitdrukkelijk : « VII April, te Villers, in Brabant, de overbrenging van Juliana, maagd, heilige kloosterzuster van Cornillon ».

Kardinaal Deschamps is eveneens deze meening toegedaan in zijn request dat in 1868 ingediend werd om haar heiligverklaring te bekomen. Hij drukt zich uit als volgt : « Het lichaam van Juliana werd overgebracht naar de kerk van Villers en achter het hoofdaltaar in de kerk geplaatst ».

Hetzelfde jaar zegt de Bevorderaar van het geloof in het proces eveneens : « Aanstonds na haar overlijden werd het lichaam van Juliana overgebracht naar de kerk van Villers, en achter het hoofdaltaar naast de andere relikwieën bijgezet ».

Volgens deze teksten is er hier wel sprake van hetgeen er op 7 April 1258 gebeurde ; feit dat het handschrift Florarium toelaat nader te bepalen : « het lichaam van de gelukzalige Juliana, den 6^den^ naar de abdij teruggebracht, werd 's anderendaags, met aller instemming, bij wijze van uitzondering niet ter aarde besteld, doch onmiddellijk bijgezet in de begraafplaats die voorbehouden was aan de Heiligen van het klooster, d. w. z. achter het hoofdaltaar van de kerk » (2).

---

(1) Dit wonderbaar feit wordt eveneens verteld door den E. H. Denis, die het leven van de Heilige Juliana uitsluitend uit geschiedkundig oogpunt beschouwt.

(2) *Binnen* achter het hoofdaltaar, zegt Schuermans. Natuurlijk binnen. Het zou nooit iemand in het hoofd gekomen zijn het tegenovergestelde te denken, zoo een kroniekschrijver, sprekend over het bestuur van den abt de Vleeschouwer (1569-1578) niet vermeld had : « Buitengewoon vroom zijnde hield hij zich veel bezig met geestelijke oefeningen... Tot dan toe bevonden de lichamen der Heiligen zich achter het hoofdaltaar *extra ecclesiam*

Dit was dus wel een ritueele overbrenging en wij mogen beweren dat de eeredienst van de H. Juliana aanstonds na haar dood begonnen is. Hier zal men ons wel tegenwerpen, dat er een scherp bepaalde gradatie kan waargenomen worden bij hetgeen er gedaan wordt om personen te vereeren die in geur van heiligheid stierven, en dat het allereerste wel is : de « elevatio e sepulchro », d. w. z. het uitnemen van het lichaam uit het graf. Wij betwijfelen dit geenszins, doch het was onmogelijk dit te doen in het geval dat ons bezighoudt, daar Juliana niet begraven werd, doch wel, zooals hooger gezegd, rechtstreeksch bijgezet naast de Heiligen van het klooster. Voor haar dient er dus overgegaan te worden tot meer een bepaalde handeling van den eeredienst, handeling die door Paus Benedictus XIV aangegeven wordt in zijn werk over de heiligverklaring : tusschen de teekenen van een meer uitdrukkelijken eeredienst rangschikt hij nl. het overbrengen van een lichaam van een nederiger naar een verhevener plaats.

Dit nu gebeurde bij de

Tweede overbrenging (1).

Laat ons even nagaan wat er in de Kerk omgaat ; op 11 Augustus 1264 verklaart Paus Urbanus IV plechtig, door de Bul « Transiturus », dat Sacramentsdag als een feestdag door de gansche Kerk zal gevierd worden.

---

buiten de kerk ; de Abt begaf er zich 's nachts naartoe om te bidden ». — Noteeren wij terloops dat wij ons in een omwentelingsperiode bevinden. — Aldus wordt de tekst verstaanbaar. Ongetwijfeld hadden de monniken, niet wetend wat er elk oogenblik kon voorvallen, de relikwieën verborgen in een schuilplaats *buiten de kerk*. Hoeveel reliekschrijnen werden aldus tijdens den wereldoorlog niet buiten de kerken, op zelfs ongewijde plaatsen verborgen gehouden. Hier werd niet gedacht aan ontheiliging, doch wel aan bescherming.

(1) In zijn brochure « Les reliques de Sainte Julienne à l'abbaye de Villers, contribution à l'histoire de son culte » (Luik, Dumarteau 1898) beschouwt de E. H. Monchamp, gewezen leeraar in de geschiedenis aan het Luiksch Seminarie, deze overbrenging als zijnde *de eerste*, steunend op het handschrift uit Mechelen : « De translatione quorodum corporum retro cancellum ».

Dit feit zou noodzakelijk de aandacht trekken van de monniken van Villers, die het lichaam van de ijveraarster voor dien feestdag in hun bezit hadden. Het hoeft dan ook niemand te verwonderen dat de abt Almeric (1268-1271), om haar meer te vereeren, de gedachte opvatte achter het hoofdaltaar, onder het middenste venster, een « driedeelig praalgraf » te laten bouwen, dat gedurende drie eeuwen de relikwieën van de Heiligen uit het klooster zou bevatten. Deze overbrenging van een eenvoudiger naar een waardiger plaats (de 2de voor Juliana) (1) werd op plechtige wijze gedaan op 14^{den} Juni 1239, door de Abten van Clervaux en van Igny. Dit wordt ons bevestigd door het document van Mechelen, dat ook de namen der lichamen — slechts zeven worden aangegeven — in de volgende orde vermeld :

1. Bonifacius, monnik van Clervaux, gestuurd naar Villers.
2. Godefridus, koster.
3. Abundus van Hoei.
4. Arnulfus van Cornebout, leekemonnik.
5. Juliana, eertijds priorin van Cornillon.
6. Helewide, kluizenares in de kerk van St. Cyr, te Nijvel (2).
7. Marquine, kluizenares te Villambroux (3).

Hier valt op te merken dat er in een gedicht uit de abdij van Villers, en eveneens in een breve van Clemens VIII (5 November 1599) sprake is van tien lichamen.

Zooals de Eerw. Heer Monchamp terecht opmerkt werd het driedeelig mausoleum naar alle waarschijnlijkheid korten tijd na de overbrenging van 1269 geopend — misschien wel in 1271, daar dit nog geschiedde onder het

---

(1) De Eerw. Heer Monchamp beschouwt deze tweede overbrenging als zijnde de eerste, door het feit dat zij plaats had op dezelfde plaats achter het hoofdaltaar. Op dezelfde plaats was nochtans, door verhooging namelijk, een overbrenging heel goed mogelijk.

(2) De kerk van St. Cyr te Nijvel stond eertijds nabij den halt van den trein van Manage naar Ottignies.

(3) Villambroux op den steenweg van Bergen naar Nijvel. Hier stond een leprozerie, waar de H. Marie d'Oignies eenigen tijd verbleef.

bestuur van abt Almeric, die ditzelfde jaar stierf — om drie nieuwe lichamen bij te zetten, deze nl. van Marie de Gravio, van Hendrik van Gest, van Willem van Dongelberg. Deze tien namen zijn het die wij later zullen terugvinden op het gewelf, onder hetwelk zich het zwart marmeren monument bevond, waarover wij verder zullen spreken.

Drie eeuwen gaan voorbij. De vereering van het H. Sacrament werd vooral aanbevolen door het Concilie van Trente (1545-1553). Margaretha van Parma, die voor dezen eeredienst veel overhad, moest hierbij ook onvermijdelijk aan de Heilige Juliana denken. Zij had het voornemen opgevat de relikwieën van de Heiligen uit de Nederlanden — waar zij landvoogdes was — te verzamelen, en Juliana vond natuurlijk een aangewezen plaats naast de andere dienaars van God, zooals de Heilige Lutgardis (1), de Heilige Christina de Wonderbare, enz.

Een proces-verbaal, opgemaakt den 3den December 1564 door den aartsbisschop van Kamerrijk, Maximiliaan de Berghes, stelt de echtheid van deze relikwieën vast ; hier-

(1) In den Gazophylacium schrijft Rayssius in 1628 dat het lichaam weggebracht werd en dat het gebeente, in een riekschrijn verzameld, in groote plechtigheid geplaatst werd onder het haar toegewijde altaar (sub altari). Ongetwijfeld wordt hier het zilveren reliekschrijn bedoeld dat zich thans te Ittre bevindt en waarop het jaargetal 1624 te lezen staat ; de houten dagteekent volgens den pastoor van Ittre uit 1643, uit 1647 volgens het boek van Dokter Desneux : « Le Brabant Wallon » ; dit komt dus veel later. Moet men aannemen dat de eerste overbrenging van de relikwieën van de Heilige Lutgardis in 1624 gebeurde ? Noteeren wij dat zij stierf den 16den Juni 1246, 12 jaar dus vóór de H. Juliana. Drie eeuwen later slechts zou men haar uit het graf gehaald hebben : dit schijnt ons tamelijk laat, vooral voor een heilige die zoozeer vereerd werd door de wonderen die zij wrocht. Daar wij overigens zien dat Margareta van Parma in 1565 naar Kardinaal Hendrik, koning van Portugal, stukjes van den ruggegraat en van den schedel zend, dan is dit wel een teeken dat haar gebeente sedert lang reeds uit het graf gehaald werd. Zooals wij echter reeds opmerkten in ons artikel in de Brabantsche Folklore « Over de Heilige Lutgardis » (Juli 1934) zal het moeilijk wezen juist het jaar van deze uitgraving te bepalen, daar de stukken die de echtheid der relikwieën van de Heilige Lutgardis bewezen verloren gingen toen de kloosterlingen van Aywières uitgedreven werden.

bij waren drie wervels van Juliana van Cornillon, voortkomende uit de abdij van Villers. Uit dankbaarheid gaf de Landvoogdes een zilveren reliekschrijn, in dewelke, volgens een brief van 21 Januari 1746, geschreven door Martinus Straignier, Abt van Villers, het gebeente van Juliana geplaatst werd. Dit was de

Derde overbrenging

die, volgens Schuermans, in den loop van het jaar 1565 gedaan werd.

1565 ! Op het einde van het jaar komt het Eedverbond der Edelen tot stand, dat hout op het vuur was voor de godsdienstige onlusten uit de XVI^{de} eeuw. Onder het bestuur der abten de Vleeschhouwer (1569-1587) en d'Henrion (1587-1620) kwamen de beeldstormers hun woede botvieren te Villers, de roem van het vaderland, de eer van Brabant, zooals een kroniekschrijver schreef. Zestien jaar lang moest de eerste zich met zijn monniken in verscheidene steden van het land schuilhouden... Uit Nijvel bracht de abt Henrion de kudde naar den schaapstal terug. De regeering van Albrecht, tot gouverneur van België benoemd in 1596, bracht van langzamerhand de rust in onze streken terug.

Wat is er echter tijdens de omwenteling van de relikwieën geworden ? Volgens de handschriften van Villers zouden de beeldstormers in de abdij te laat gekomen zijn ; zij vonden de relieken niet meer, op dewelke zij hun woede ongetwijfeld zouden botgevierd hebben.

Inderdaad, deze die in gemakkelijk te verplaatsen schrijnen verborgen waren, werden door de monniken bij hun vlucht naar Brussel, naar Antwerpen, enz... medegenomen, wat bevestigd wordt door de kerkelijke enquêtes die bewaard worden in het Rijksarchief.

Wat het driedeelig praalgraf en het reliekschrijn van Juliana de Cornillon betreft, deze konden niet verplaatst worden en men stelde zich dan ook tevreden met de heilige relikwieën er uit te nemen. De relikwiekast die door Margaretha van Parma gegeven was werd uiteengenomen en de verscheidene stukken er van werden gevoegd bij de

andere zilveren en gouden voorwerpen van het klooster. Alles samen werd in drie koffers gedaan en door de monniken bij hun vertrek medegenomen. Deze voorwerpen werden te Luik en te Namen in uitersten nood verkocht.

De relieken zelf werden elk afzonderlijk, voorzien van de noodige aanduidingen, in een in tien deelen verdeelde kast gesloten, die begraven werd op den « Mons Sanctus », achter het koor van de kerk, daar waar sedert 1147 het eerste kerkhof der monniken gelegen was.

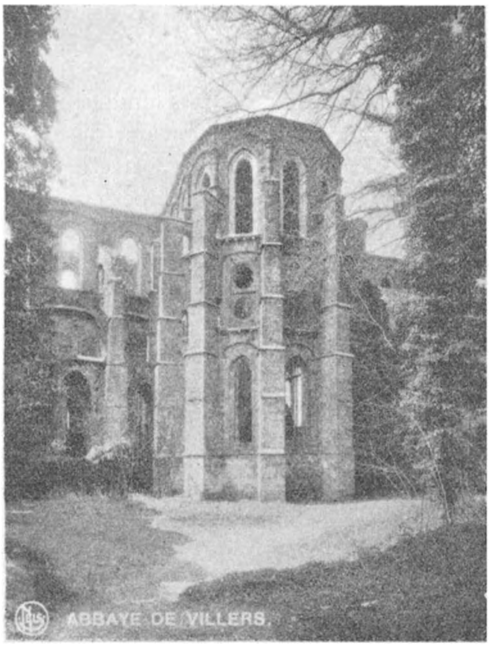

Puinen van Villers-la-Ville. Koor van de kerk. Er achter lag de schuilplaats waar de overblijfselen van de H. Juliana verborgen werden. (Foto Nels, Brussel).

Toen de bannelingen in hun klooster wederkeerden werden de gebeenten uit hun donkeren schuilhoek te voorschijn gehaald, en op een voorloopige plaats gezet, misschien wel in een sacristie, waar hen de eer niet meer bewezen werd die hun toekwam.

Ongelukkig genoeg had de vochtigheid van het verblijf in den grond en in een eenvoudig plaatsje, de naambordjes zoodanig doen verbleeken dat zij onleesbaar geworden waren. Zoo kwam het dat de Eerw. Abt Henrion, toen hem uit Cornillon relikwieën van Juliana gevraagd werden, niets anders doen kon dan een reliek uit elk der tien afdeelingen nemen, het eenige middel volgens hem om kunnen te verzekeren dat er tusschen de tien zeker één van Juliana was. Dit wordt aldus bevestigd door een Latijnsch opschrift, gevonden in de grafstede van het hoofdaltaar van de kerk van Cornillon ; zij draagt het jaartal 1590. Dit laat ons toe te besluiten dat de abt Henrion in dit jaar reeds terug in het klooster was. De voorloopige toestand waarin de relieken zich bevonden kon echter niet langer blijven duren. De Abt Henrion, die in de kroniek van Villers vermeld staat als den voortreffelijken bevorderaar van den goddelijken eeredienst, besloot, bij wijze van boetedoening, een mausoleum op te richten in de kapel die aan den Heiligen Bernardus toegewijd was (1).

Daar was het dat hij de tien Heiligenlichamen liet overbrengen, wat ons bevestigd wordt door de volgende gelegenheidsverzen :

---

(1) Sommige schrijvers beweren dat de kapel van den Heiligen Bernardus de eerste links was bij het binnenkomen der kerk. Schuermans meent dat ze zich in het portaal bevond, hierbij steunend op de beschrijving die Moschus er van geeft. Deze zegt : 1) dat de kapel vierkant was ; 2) dat dit vierkant ongeveer 20 voet zijde had ; 3) dat er vóór het altaar plaats was voor drie monumenten : dit der relieken, dat naar alle waarschijnlijkheid in de breedte geplaatst werd, en aan beide zijden deze van den vader en van de moeder van den Abt Henrion ; 4) dat er bovendien in de bevloering vier mozaïeken lagen die den parabel van den Verloren Zoon voorstelden, iets wat in nauwe betrekking staat met de idee dat de Narthex eertijds bestemd was voor de boetelingen ; daarenboven twee grafsteenen van de abten Mariot en Cupis de Camargo ; 5) ten slotte, dat de ingang van de kapel breed genoeg is om toe te laten een uit acht deelen bestaande afsluiting in verguld koper te plaatsen, van elkaar gescheiden door een kolom in verguld marmer Deze nu die door de andere schrijvers aangegeven wordt als zijnde de eerste bij het binnenkomen van de kerk is niet vierkant van vorm ; zij heeft eerder den vorm van een lang parallelogram ; zij meet slechts 5 m. 97 terwijl deze van de Narthex 8 m. 75 is, wat iets meer dan twintig voet beteekent.

Fratrum comitante caterva.
Robertus (1) Praesul, latitantibus abdita terris.
Dena beatorum, trans templum corpora cinxit.
Aere laborato, dignoque hoc marmore clausit.

Wat als volgt kan vertaald worden :

Omringd door zijn broeders vergezelde de Abt Robertus, verder dan de kerk en er rond, de tien lichamen der gelukzaligen die verborgen geweest waren door de aarde, ze onttrekkend aan de blikken, en sloot ze op door middel van dit merkwaardig marmer, fijn bewerkt met metaal.

Deze verplaatsing is dan ook de

Vierde overbrenging van de Relikwieën van de Heilige Juliana.

Zij had met groote plechtigheid plaats op 17[den] Januari 1599. Op aanvraag van den Abt verleende Paus Clemens VIII een vollen aflaat aan allen die op den feestdag van de Heilige Juliana haar relikwieën in de kerk van Villers zouden gaan vereeren ; bijzondere aflaten werden bovendien verleend aan hen die, bij dezelfde gelegenheid, godvruchtig zouden bidden op den « Mons Sanctus » (op den Heiligen Berg), waar de relieken in den grond verborgen geweest waren toen de abdij verlaten was.

Hier volgt de beschrijving van het mausoleum, zooals deze door Moschus (2) gegeven wordt. Wij vertalen den Latijnschen tekst : « Het graf staat in een kapel die vierkant van vorm is, en die ongeveer twintig voet zijde heeft ; het is in zwart doorschijnend marmer, gepolijst op kunstvolle wijze. Op het bovendeel staan drie kolommen in jaspis met marmeren kapiteelen ; aan den ingang van de kapel staat een afsluiting, bestaande uit acht koperen staven die van elkaar gescheiden worden door een vierkante marmeren kolom, waarvan de naar binnen gekeerde

(1) Robertus Henrion

(2) Moschus, pastoor te Armentières, afkomstig van Nijvel, spreekt over dit praalgraf in zijn levensbeschrijving van Arnoul Cornebout, gepubliceerd in 1600 en opgedragen aan den Abt Henrion.

vergulde en op volmaakte wijze gebeeldhouwde oppervlakte rozen en kleine bloemen draagt. Een zeer smaakvol, prachtig en kostelijk werk.

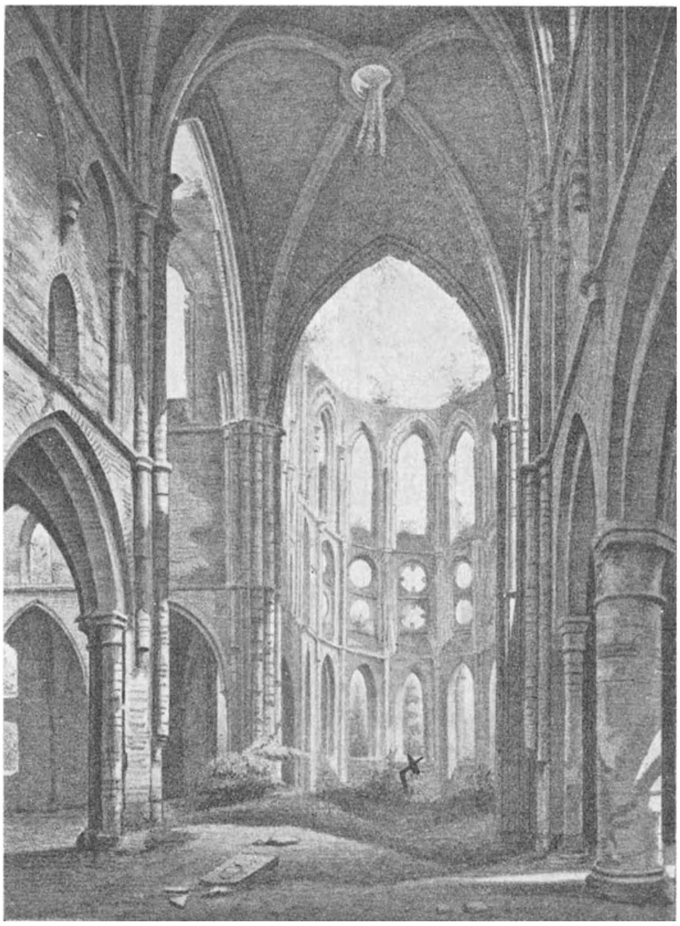

Puinen van Villers-la-Ville. Kruisbeuk van de Kerk. Het kruisje duidt de plaats aan waar het driedeelig monument staat.

Als opschrift leest men volgende woorden uit den 150sten Psalm : « Laudate Dominum in Sanctis ejus » (1).

(1) Looft den Heer in Zijn Heiligen

Het geheel wordt bekroond door het wapenschild van den Abt (1) bestaande uit vlammen en sterren met er onder de kenspreuk : « Utrumque aeternum ». In de bevloering van de kapel vier mozaïeken omlijstingen, tooneelen uit het leven van de Verloren Zoon voorstellend ».

In zijn reisnota's schrijft Dom Guyton (2) : « De Sint-Bernarduskapel ligt aan den Noordkant, bevoorrecht altaar. Hij (de Heilige) staat in 't groot boven het taber-

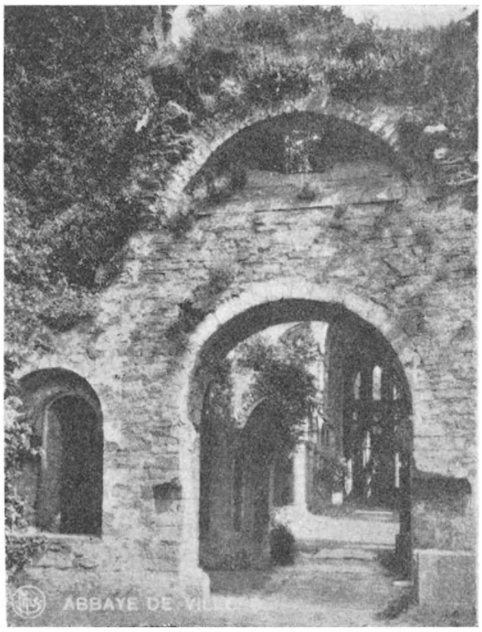

Puinen van Villers-la-Ville. Portaal van de Kerk. Links bij het binnenkomen stond het zwartmarmeren monument.

nakel. Vooraan onder een boog is een marmeren graf, boven den grond, dat de gebeenten bevat der Heiligen wier namen op het gewelf geschreven staan ». (Hier volgen de hooger vermelde namen der tien Heiligen).

---

(1) In onderhavig geval den Abt Henrion.

(2) In 1747 of 1748 werd het klooster van Villers bezocht door een afgevaardigde van den Abt van Clervaux, de Cisterciënser Dom Guyton, die reisnota's naliet : wij kunnen er de beschrijving van de kapel en van het zwart marmaren graf lezen.

In dit mooi praalgraf is het dat de relieken der tien Heiligen bewaard werden tot de Fransche revolutie uitbrak.

Wat is er daarna van geworden ?... Wat is er geworden van de gebeenten die er in opgesloten waren ?...

Wat het graf zelf betreft, zeker is het dat het ontsnapte aan de verwoestingen van 1794, daar het nog vermeld wordt op een inventaris van den 5^{den} Vendémiaire van het jaar V.

Sedertdien niets meer... daar de opzoekingen om het weer te vinden vruchteloos bleven, moeten wij veronderstellen dat de bewoners van de streek het met stukken en brokken meedroegen, zooals dit overigens gebeurd is met tabernakels, altaren, deuren, enz... Wat al kostbaarheden werden er door antiquaren niet ontdekt in de omgeving van Villers. Het zou waarlijk wel een toeval mogen heeten zoo men nog een marmeren stuk of een kolom in jaspis terug vond. Doch het toeval, dit is de Voorzienigheid — Fors mihi Deus — en aldus kwam het dat ik in 1926 een belangwekkend stuk ontdekte, gemetseld in den achtermuur van de kleine Sint-Antoniuskapel op den Fosty (Baisy) : het was het wapenschild van den Abt Henrion (1), dat heden gevoegd werd bij de prachtige verzameling merkwaardige steenen van den Heer Burgemeester Edouard Brunard te Bois-St-Jean (Baisy). Dit stuk marmer is aan beide zijden identiek hetzelfde, wat bewijst dat het monument niet tegen een muur stond... wat de thesis van Schuermans schijnt te staven, die beweert dat het in de narthex stond, waar wel de noodige plaats was.

Wat moet er gedacht worden van de relieken van de Heilige Juliana ?... Volgens Schuermans zou men definitief alle hoop moeten laten varen ze *afzonderlijk* weer te vinden ; in betrekking hiermede bezitten wij de getuig-

(1) Dit wapenschild beantwoordt ten volle aan de beschrijving die er door Moschus van gegeven wordt (zie hooger) uitgenomen de kenspreuk die hij opgaf als : « *Utrumque aeternum* », terwijl op den weergevonden steen staat : « *Utrum vis aeternum* ». Deze is het dus die dient aangenomen te worden ; deze kenspreuk is ook schooner en tevens raadselachtiger ; zoo de sterren den hemel beteekenen en de vlammen de hel, dan laat zij de keuze tusschen deze twee eeuwigheden.

schriften van Fisen, van den Abt Straignier en van Dom Guyton, die geen twijfel laten bestaan (1). Beteekent dit daarom dat men moet wanhopen ze nog eenmaal alle tien samen weer te vinden ?... Vooreerst heeft men in geen document gelezen dat ze gestolen, verkocht of door de

Grafsteen van de H. Juliana van Cornillon, weergevonden te Baisy in 1926, met wapenschild en kenspreuk van den Abt Henrion. (Verzameling van M. Ed. Brunard te Baisy-Thy).

revolutie verstrooid werden ; van den anderen kant is het een feit dat men er nooit ergens iets van teruggevonden

(1) Deze drie schrijvers bevestigen schriftelijk dat de relieken van de H. Juliana met de gebeenten der andere Heiligen vermengd werden, zoodanig dat ze niet meer uit elkaar zullen te onderscheiden zijn.

heeft ; zou het dan ongerijmd zijn te veronderstellen dat zij ergens door de monniken in een goede schuilplaats verborgen werden. Evenals in de XVI^{de} eeuw zullen deze immers wel voorzien hebben waartoe de naderende woelmakers in staat waren.

Waarom zou deze schuilplaats niet dezelfde zijn als deze waar hun reliekenschat tijdens de XVI^{de} eeuw zoo goed verborgen geweest was, nl. den Mons Sanctus, achter het koor van de kerk, op dezelfde plaats waar de Abt de Vleeschouwer ze eertijds 's nachts ging vereeren. Zou het niet logischer zijn daar opgravingen te doen in plaats van in de kerk zelf, waar men totnogtoe nog niets gedaan heeft dan graven geschonden van godvruchtige personen, die de kapellen van de abdij gesticht hadden. Alleen de Commissie die zich met de opgravingen bezighoudt, ingesteld bij Koninklijk besluit van 3^{den} Juli 1895, zal ons, volgens haar archief, kunnen inlichten of alle hoop dient opgegeven te worden den kostbaren schat op den « Mons Sanctus » weer te vinden. Wat er ook van zij, één wensch zou ik hier toch willen uitdrukken, een wensch waarmede al de « Vrienden van Villers » en al de bewonderaars van de Heilige Juliana zullen instemmen : namelijk, dat een gedenksteen, geplaatst onder het middenvenster van het Koor, daar waar eertijds het driedeelig monument stond, de herinnering zou bewaren aan haar die zoozeer voor de instelling van Sacramentsdag geijverd heeft, een feesdag waarop de Kardinaal van St. Cher, pauselijk legaat, op 26sten April 1252 aflaten verleende aan allen die hem zouden vieren in de kerk van de abdij.

De wandelaar die zich naar de kapel van Onze Lieve Vrouw van Scherpenheuvel begeeft, opgericht door den Abt Henrion, bemerkt rechts een grooten steen met wapenschild : in het midden een steenuil, onderaan de zinspreuk : « Post tenebras spero lucem. Na de duisternissen hoop ik het licht ». Dit was de zinspreuk van de beroemde abdij. Wat al beteekenis ligt hier niet in besloten ! Is het niet uit deze afschuw inboezemende plaats, om hier de uitdrukking van den H. Bernardus te gebruiken, dat de straling van dit bewonderenswaardig gebouw uitging, evenals de straling van deze lange reeks Heiligen.

Dan kwamen opnieuw de duisternissen... deerniswekkende puinen, tusschen dewelke, door het prijzenswaardig initiatief van den Touring-Club, op verscheidene plaatsen geschiedkundige aanduidingen geplaatst werden. Zal er een dag komen waarop God iemand zal zenden om deze abdij te restaureeren ?... Dit is het geheim van de toekomst... wellicht is er meer dan een witte monnik die er in zijn cel zit aan te droomen... Zullen deze treurige overblijfselen voor immer de relikwieën der tien Heiligen in hun donkere schuilplaatsen verborgen houden ?... Dit zou kunnen afhangen van enkele gelukkige, oordeelkundige opgravingen. Zoo er nog een greintje hoop bestaat, waarom dan niet beproeven ?... Besluiten deze oude zinspreuken in zich geen geheimzinnige kracht, die maakt dat hun beteekenis werkelijkheid wordt ? Post tenebras, spero lucem. Na de duisternissen, het licht... En als het reeds zoo goed aan 't hart is deze hoop te koesteren, tot meerdere eer van onze nationale Heilige Juliana, wat 'n uitbundige vreugde zou het niet zijn in gansch het land zoo het de Voorzienigheid wilde behagen haar eenmaal te verwezenlijken.

G. LAMBERT, pastoor te Ways.

(Gansch onze documentatie steunt op de opzoekingn die gedaan werden door H. Schuermans († 26 Mei 1905), gewezen briefwisselend lid van de Koninklijke Commissie voor Handschriften, opzoekingen waarvan hij den uitslag samenvatte in drie brochures : « Les reliques de la B. Julienne de Cornillon » (1899) uitgegeven te Nijvel bij Ch. Guignardé ; La Châsse des XXXVI Saints à Anvers — Julienne de Cornillon » in 1900 verschenen te Antwerpen, drukkerij Wwe De Backer, Zirkstraat, 35 ; « L'église de l'abbaye de Villers » (1904) gedrukt bij Van Langendonck, 60, Karthuizerstraat, Brussel).

In de Delle.

Rustig ligt een leemen hutje,
Halfverborgen door het groen,
Bezig nog een middagdutje
Daar, langsheen de beek, te doen.

Donkerblauw zijn deur en luiken,
Blankgewit de gevel weer,
Met alonder, bij de struiken,
Heel een rand van versche teer.

Langs een stijl omhooggeslingerd,
Kruipend onder 't strooien dak,
Strijkt een oude knoestenwingerd
Al smaragd er, tak bij tak.

En, dernaast, sering en doren,
Kromgewassen over 't hek,
Staan er samen stil te gloren
Als één paarse en blanke vlek !

Lentezonne en lentekleuren,
Lenteweelde en lentepracht
Voor een hutje, dat vol geuren
Sluimert daar in lentedracht !

PEETER J. LEFEVER.

21-4-33.

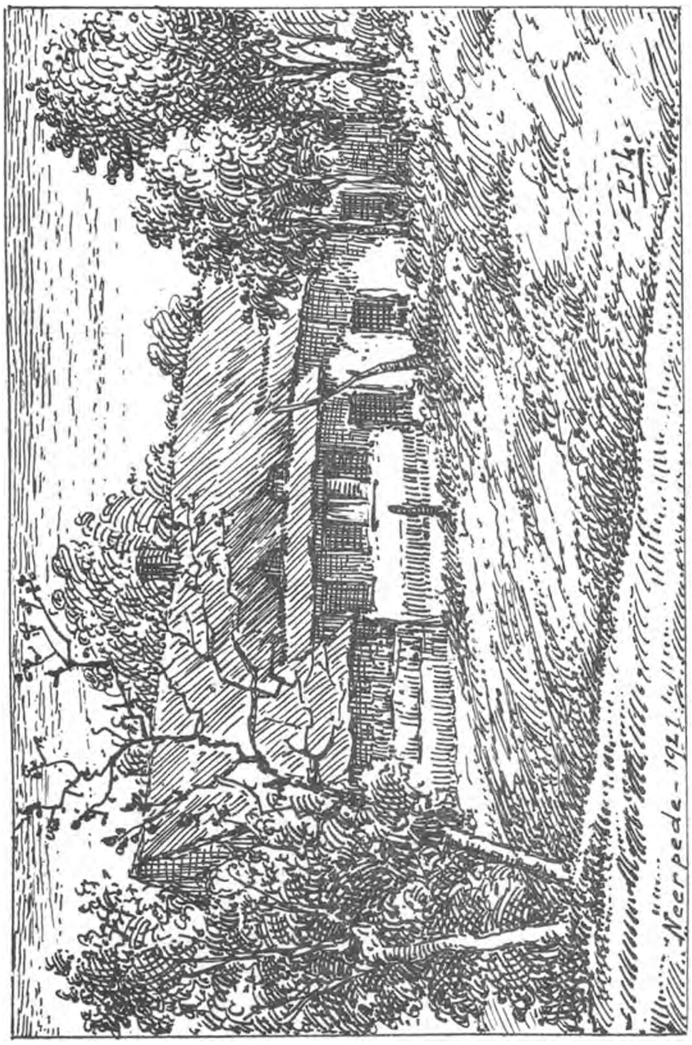
Neerpede

De vogelverschrikkers van het Oude Betje.

E. BOURGUIGNON.

Vooreerst moet ik U toch zeggen wie Betje was. Het was een oud vrouwtje, dat woonde in een schamele doch schilderachtige hut. Daar stierf zij voor meer dan twintig jaar. Haar naam Betje is een diminutief voor Elisabeth. Lange jaren was zij onze gebuurvrouw.

Stokoud als ze was, zou ze wel liefst van al den kouden Winter al slapend doorgebracht hebben. Van natuur was zij echter uitermate kouwelijk, wat haar dikwijls belette te slapen. Van de eerste mistige Novemberdagen af, die haar opnieuw deden denken aan haar rheumatiek van voor tien jaar, draaide ze zich in mekaar in een hoekje van haar benepen kamertje, achter haar goede ouderwetsche kachel. In den muur stond een venstertje, met een geel geworden gordijntje, en hierdoor kon zij, zoo dikwijls zij begeerde, alles nagaan wat er gebeurde in het hobbelige, met oude haagtronken afgeboorde straatje. Niet steeds was zij even goed geluimd, ineengedoken als ze daar zat onder een heele vracht wollen zakdoeken en dekens. Nogal dikwijls viel het voor dat zij zat te knorren tegen al dat moderne gedoe. Haar eigen verleden, dat zij te pas of ten onpas te berde bracht, dât was het ideaal !

De Winter scheen haar, helaas, zoo oneindig lang !

Ook voelde zij zich als verlost uit een gevangenis, wanneer het goede zonneke, in Mei of vroeger nog, weer scheen te glimlachen. Dan verrees zij !...

Langzaam, onzeker, weifelend, want tijdens den Winter had zij haar oude beenen maar weinig gebruikt, zag men haar dan heen en weer kuieren over het eenige wegeltje van haar tuintje ; dan kwam zij van dichtbij eens nagaan wat de leelijke Winter er allemaal uitgericht had ; dan vroeg zij zich af wat er hier nu weer het eerste te doen viel.

Geholpen door haar man, de oude « Grégoire », dien zij ieder oogenblik afsnauwde, zette zij zich dan aan 't werk : graven, ajuinen planten op Sint-Gregoriusdag, dan sjalotten, daarna de erwten...

Steeds vreesde zij er voor de laatste te zijn, want het was haar grootste geluk, haar roem te kunnen dragen op haar eerste erwten, wanneer de natuur deze maar mooi wilde maken en wanneer merels en musschen haar maar iets wilden laten.

Musschen ! Neen, musschen kon zij niet luchten !

Verdoken in het boschje, ginds op den hoek van den schooltuin, zat « het venijnig ding » haar vertrek af te spieden, om zich met een boosaardige vreugde te komen deugd doen aan de pas uitkomende teere jonge erwtjes.

Telkenjare was het een echte strijd tusschen onze gebuurvrouw en de sluwe « deugnieten », die, breed van geweten als ze waren, niet het minste eerbied voelden, noch voor haar hoogen ouderdom, noch voor de vrucht van haar werk.

Elk jaar opnieuw was het een wedijver om te weten wie het slimst zou zijn. Om haar plantsoen en haar vruchten te beschermen zorgde Betje er voor, dat « op tijd » de vreemdsoortigste, de eigenaardigste vogelverschrikkers geplaatst werden.

Zij zelf vond deze niet uit, want de middelen die zij gebruikte waren feitelijk veel ouder dan zij zelf ; meestal waren het uitvindingen van oude menschen, die zij zelf nooit gekend had, die zelfs voor haar grootouders geen bekenden meer geweest waren.

Op zekeren dag toonde ze me heel fier een stroopop, opgemaakt rond twee notelaren takken, die in den vorm van een Sint-Andrieskruis samengebonden waren ; het lijf bestond uit een ouden zak en een tot op den draad versleten kiel ; het hoofd was een oude hoed, die door den wind heen en weer geslagen werd. Daarbij kwam dan nog een roode zakdoek « met witte bollen ». Zóó stond daar dan de vervaarlijke pop die de vijanden van tuin en veld toch slechts voor een betrekkelijk korten tijd schrik zou inboezemen.

Bij het begin van den vorigen Winter plaatste Alfons, een oude uit onzen tijd, een vogelverschrikker op zijn veld. Het was erg koud. Snaken kwamen voorbij en hingen op de pop een van op de straat goed leesbaar bordje met volgend opschrift : *Alfons, kom mij halen, ik heb het hier zou koud !* »

Zag Betje dat haar stroopop tot niets meer diende, dan begon zij met op enkele centimeter boven den grond een gekruist net van witte draden of van lichte koordjes te spannen.

Somtijds bestrooide zij den grond met kalk of met Pruisisch blauw, in de meening dat de hevige, verblindende kleur de vogels zou beletten de jonge groenten te zien.

Gelukte zij er in een van deze vervloekte musschen vast te krijgen, dan hing zij den gedooden bengel op een goed zichtbare plaats aan een buigzaam twijgje.

Op het veld deed haar man hetzelfde met een kraai uit het bosch van Béclines of met een moeilijk te vangen sperwer.

Had zij geen musch, dan nam zij het vel van een konijn of van een kat, soms zelfs een eenvoudig plankje of een stuk karton, waaraan zij min of meer den vorm van een

duif gegeven had. Een vogelschrik die haar steeds hartelijk kon doen lachen, was een met pluimen versierde aardappel die daar hing te dansen en te draaien bij het minste windje.

Soms werd de dikke « patat » op voordeelige wijze vervangen door een mooien rooden wortel.

Betje, die in haar jonge jaren dolgraag danste, hield veel van muziek. Nooit had zij den tijd gehad om er zich mede bezig te houden, doch dit muzikaal gevoelen kwam tot uiting bij het vervaardigen van beiaarden-vogelschrikken. Dit rammelend geklinkklank was voor haar een mooie muziek, die wel enkele vijanden van den tuin op de vlucht dreef.

Zij zelf waande zich de uitvindster van deze helderklinkende vogelverschrikkers !

Eerst had zij wat oud ijzer samengeraapt en dit aan het uiteinde van buigzame planken vastgemaakt. Dit ijzer sloeg vrij tegen flesschen of baksteenen, die tusschen de rijen plantsoen geplaatst werden.

Vervolgens vond zij haar « klokjes » uit : gebroken flesschen die opgehangen werden en in dewelke zij een stuk scherf of kei plaatste om als klepel te dienen. Was de wind niet hevig, dan hingen de klokjes daar vroolijk te klingelen ; werd het echter wat stormachtig, dan viel het klokkenspel in duizend stukken op den grond en... bleef er niets over dan weer eens opnieuw te beginnen.

Flesschen plaatsen tusschen de rijen waar het zaad lag, scheen haar al te eenvoudig. Iedereen deed dat !

In zijn kinderlijken eenvoud meende Nestor, haar neefje, dat de flesschen daar geplaatst werden opdat de vogels zouden komen om zich te laten vangen met nieuwsgierig den kop in den hals der flesch te steken.

Op haar fruitboomen liet zij vlaggetjes of veelkleurige wimpels hangen, soms zelfs draaiende molentjes, die, eenige oogenblikken ten minste, den al te gulzigen vijand schrik aanjoegen.

Om van de bladluizen verlost te worden was er niets beter, zegde zij, dan enkele takjes brem ; tegen de luizen der hennen gebruikte zij bloeiende reinevaar. Eierschelpen op stokjes was een afdoend middel om de vlinders te beletten hun eieren op de koolbladeren te leggen.

Wat de kieken zelf betrof, hier was geen probaat middel te vinden : betrapte onze gebuurvrouw hen dan ook als zij bezig waren met haar « beddekens overhoop te krabben », dan voelde zij zich opnieuw jong worden en met steenen en veel geschreeuw en geroep werden de dieveggen uitgedreven.

27-12-1935.

Ditjes en Datjes.

Wat onze Heiligen zooal genezen.

M. P. Heupgen maakte enkele aanteekeningen bij een genealogische schilderij van Ste Waldetrudis te Bergen. Wij publiceeren deze hieronder, daar zij uit meer dan een oogpunt een vergelijking toelaten met talrijke heiligen die eertijds in Brabant zeer vereerd werden :

In de Ste Waudru kerk hangt een schilderij waarop de verwantschap van deze Heilige voorgesteld werd. Dit schilderij draagt als datum 9 April 1577 ; een copie er van hangt in het Museum te Bergen.

Bij de genealogie van deze Heilige werd er natuurlijk heel wat verzonnen ; dit interesseert ons hier echter niet : noch de kleederdracht, noch de wapenschilden.

Zoo elk personnage afzonderlijk door een knap teekenaar gereproduceerd werd, zou er nochtans een waarlijk interessant album van te maken zijn.

Wat eerder mijn belangstelling gaande maakt, is de bijzondere macht die aan elke heilige toegeschreven wordt.

Ste Waldetrudis wordt aangegeven als patrones tegen de bezetenheid van den duivel, een hedendaags totaal verdwenen ziekte ; tegen het jicht, een kwaal die nog wel niet overwonnen is, doch die toch van dag tot dag achteruit gaat ; naar mijn meening zou men toch op onze dagen te Bergen de beroemde kaatspartij, die voor veertig jaar door talrijke strooibriefjes aangekondigd werd, niet meer opnieuw ingericht krijgen ; tegen de *artériales*, naar alle waarschijnlijkheid de bloedvatenverkalking, enz...

In de kerkrekeningen van Ste Waudru treft men talrijke posten aan die betrekking hebben op de bedevaart voor de genezing van het *feu des estincelles de Madame Sainte Waudru* : zeer waarschijnlijk een huidziekte.

Onze collegiale kerk was een kliniek voor alle mogelijke ziekten, want ten slotte volgt er nog een vaag enz., wat veel kan beteekenen.

De *Heilige Aldetrudis* dochter van Ste Waldetrudis, is de patrones der *dooven*, der *kreupelen*, der *blinden*, der *gevangenen* : haar broederschap zal dan ook wel veel leden geteld hebben.

Zooveel zelfs, dat zij het werk zal verdeelen met haar zuster, de *Heilige Madelberta*, die eveneens patrones is van de dooven,

kreupelen en blinden, doch, bovendien, der *abordifs :* hoe dient dit verstaan te worden ?

Voor of tegen ? Gevaarlijk vraagstuk dat, naargelang den tijd, veel verschillende oplossingen zou kunnen gekregen hebben !

De *Heilige Gertrudis* van Nijvel, een nicht van Ste Waudru, is patrones tegen een ziekte die de *suerie* geheeten wordt.

Men late ons toe te zeggen dat het hier doodeenvoudig gaat over de syphilis.

Deze goede heilige geneest slechts één soort zieken ; naar alle waarschijnlijkheid zal dit haar werk genoeg bezorgd hebben !

Verder volgt dan *Sainte Goule*, de *Heilige Gudula*, eveneens een nicht van de H. Waldetrudis : de verwantschap schrijft haar den titel toe van patrones « devant son décès et après », tegen de *hémoroydes (aambeien) :* hoe genas zij deze pijnlijke ziekte ? De geschiedenis zegt het niet en dit zonderlinge feit wordt slechts aan den H. Guignolet toegeschreven.

Zij is eveneens patrones van de *lyenterie :* dit woord heeft veel overeenkomst met dysenterie en, inderdaad, het gaat nier over dezelfde ziekte, en het is niet ver van de aambeien. Eindelijk ook van de *possessés*, evenals haar tante.

De Heilige *Renildis*, nicht van de H. Waldetrudis is slechts patrones tegen de *pest :* eertijds zal zij wel enorm veel werk gehad hebben, doch thans is ook dit voorbij.

Aan *Sainte Phaerle* (Pharaïldis) eindelijk, nog een nicht van de H. Waldetrudis, (30 jaar ongehuwde maagd, 30 jaar gehuwd, 30 jaar weduwe, gestorven op 90 jarigen ouderdom) wordt geen enkele specialiteit toegeschreven.

De Heilige Pharaïldis werd ook vereerd te Gent en eveneens te Epinlieu, bij Ghlin (1).

Te Epinlieu werd zij aangeroepen tegen een zonderlinge ziekte : de jaloerschheid. De hemden die in haar naam gewijd worden genezen de personen die door deze ziekte aangetast zijn.

Aldus lezen wij in een memoriaal uit de abdij van Epinlieu.

Zeer waarschijnlijk zou de Heilige Pharaïldis door het syndicaat der geneesheeren gespaard gebleven zijn, doch Waldetrudis, Aldetrudis, Madelberta, Gertrudis, Gudula en Renildis zouden er wel last van gehad hebben, zoo zij op onze dagen moesten geleefd hebben.

PAUL HEUPGEN.

Wilgefortis.

Met groote belangstelling zullen de abonnenten aan De Brabantsche Folklore de studie van Professor Gessler over de Heilige Wilgefortis gelezen hebben.

---

(1) N. v. d. R. Zij wordt eveneens vereerd te Steenokkerzeel in Brabant.

Wij bewonderen de geleerdheid en de kennis van den schrijver.

De Vlaamsche boer vereert in Wilgefortis de sterke vrouw uit het Evangelie. (*forte* = sterk en *Wil)* Zij is het zinnebeeld van de mannelijke kracht, aangeduid door den baard.

Onkommer beteekent *on* = zonder en *kommer*. De vergoddelijking dus van het leven zonder zorgen.

De Heilige Wilgefortis is de vrouw die de broek draagt en haar bevelen geeft.

L. S.

Weerwolf.

Eertijds gebeurde het meermaals dat een weerwolf de gewone bezoekers van het café de « Franche-Taverne » te Corbais lastig viel. (Zie teekening en verklaring in Brabantsche Folklore, Januari 1933, blz. 273-274).

Naar verteld wordt had hij het uiterlijke en de gestalte van een grooten wolf. Uit zijn oogen sprongen vuurgensters. Hij opende den muil en trachtte te bijten.

Om er van verlost te geraken was het voldoende hem in den muil te spuwen.

(Dit werd mij verteld door een ouderling uit de gemeente).

E. BOURGUIGNON.

Bijgeloof.

In Januari 1936 kocht een familie, afkomstig uit Verviers, een huis te Brussel. Zoodra het huis vrij en den vroegeren eigenaar vertrokken was, kwam de kooper bezit nemen van den eigendom en, op den schoorsteen in de keuken, — het moest bepaald in deze plaats zijn — legde hij een stuk brood en een zakje zout.

Deze voorzorgen zouden hem in dit huis gelukkig maken.

Vervolgens zegde hij glimlachend : dit heb ik steeds door mijn ouders zien doen en ik doe hetzelfde. Ik weet niet of het tot iets zal dienen, maar het zal toch in geen geval schaden.

De verontschuldiging bijgevolg, die gewoonlijk ingebracht wordt door lieden die, beïnvloed door een vage vrees, zich niet kunnen losmaken van een gebruik, en die nochtans voelen dat hetgeen zij doen door hun tijdgenooten als krachteloos en zelfs als belachelijk beschouwd wordt.

Bij den klompenmaker.

In een klompenwinkel te Zoutleeuw :

— Geef mij een paar klompen.

De winkelier overhandigt den kooper een paar. Deze bekijkt ze en zegt :

— Dit paar schijnt me wel wat zwaar. Is het geen elzenhout ? En het is mijn maat ook niet.

— Ja, ze zijn van elzenhout.

— Wel, ik zou een andere houtsoort willen. Niet dat ik daarom bijgeloovig ben, doch, neem het niet kwalijk, ik heb zweetvoeten.

Menschen die zweetvoeten hebben krijgen zweren wanneer zij elzenhouten klompen dragen. Zoo heeft mijn vader eens een gansch jaar vol bloedzweren gestaan, nadat hij elzenbladeren in zijn klompen gelegd had om geen natte voeten te krijgen.

JEAN-CH. PEETERS.

De vrees voor het getal 13.

De Folklorist op wandel noteert uit den volksmond heel wat legenden, vertelsels, en bijgeloof.

Herhaalt hij dit daarna in de stad, dan geraken de menschen er niet uitgepraat over den eenvoud van die argelooze buitenmenschjes, die nog steeds gelooven aan feeën, weerwolven, watergeesten en wat weet ik al. De stedeling zelf zal echter, in bepaalde omstandigheden, niet nalaten sommige dingen te doen die hem geluk moeten aanbrengen of die hem tegen het noodlot zullen beschermen.

Beproef slechts even deze goede burgers eens doen neer te zitten aan een tafel waar dertien genoodigden zijn. De vrees voor dit ongeluksgetal 13 is er nog verre van uit. Calino verklaart dit met te zeggen dat er op de dertien steeds één is die het eerst sterft, een feit dat we hier niet zullen betwisten. Zeer zeker is het nochtans dat drie vierden van de bevolking uit de stad een heiligen afschrik heeft van dit getal.

Gij weet wellicht wat er aldus op zekeren dag overkwam aan een financier en zijn armen kassier. Bij den financier zou een diner plaats hebben. Veertien genoodigden. Op het laatste oogenblik laat een der genoodigden zich verontschuldigen. Slechts dertien meer bijgevolg ! De dames voelen een koude rilling over hun ruggegraat loopen en de heeren zijn niet meer op hun gemak. De financier vraagt een paar minuutjes tijd om het noodlot te bezweren en begeeft zich in allerhaast naar zijn bureau, waar de kassier bezig is met zijn laatste rekeningen te sluiten.

— Mijn beste, zoo spreekt hij, ge moest me een groot genoegen doen. Zoek eens gauw uw witte das en rok en kom bij mij dineeren. De kassier gehoorzaamt, spoedt zich, komt tien minuutjes later reeds binnen en het diner begint in een feestelijke stemming. Tusschen de genoodigden bevindt zich echter een geneesheer. Er wordt gebeld. Men vraagt den dokter dadelijk voor een zeer ernstig geval te komen. Nog dertien dus ! De dames spreken fluisterend. Men een wanhopigen blik bekijkt de gastheer zijn kassier.

Deze begrijpt maar al te goed en verlaat vol spijt de flink voorziene tafel. Hij gaat heen en trekt zijn rok maar uit. De dokter komt echter weer, de zieke had zijn hulp niet meer noodig, hij was reeds overleden. Weer opnieuw met dertien aan tafel ! Sommige dames voelen zich onwel ; de heeren hebben geen eetlust meer. Gelukkig dat de kassier misschien nog wel in zijn bureau is. Men smeekt hem rok en das weer bij te halen. Hij komt terug en de vreugde met hem. Veertien man, alles gaat opperbest. Niet lang echter : een dame valt naast haar bord in bezwijming en wordt weggedragen. Weer dertien bijgevolg. Wat 'n fataliteit ! De financier bekijkt smeekend zijn kassier, die juist bezig is met den verloren tijd in te halen. Een echte goedzak, die kassier ! Hij maakt van den nood een deugd en gaat heen voor de tweede maal. Denkend dat deze bezwijming echter slechts van korten duur zou zijn, bleef hij in het aanpalend vertrek den loop der gebeurtenissen afwachten. Zijn geduld werd beloond. De dame kwam weer bij en bijgevolg was er weer iemand te kort of te veel. « Waar is de kassier », vroegen allen terzelftertijd. Bij zijn binnenkomen werd hem een ovatie gebracht, en zijn diner, alhoewel al te dikwijls onderbroken, beviel hem uitermate goed. Hij was het die het noodlot bezworen had.

Zedeles : Draag er zorg voor nooit met dertien man aan tafel te zijn en tracht steeds een kassier ter uwer beschikking te hebben. Dit laatste is des te aangenamer, daar een kassier gewoonlijk een kas veronderstelt...

(Waterloo).

J. DU MANOIR.

Banc-Coutch (Couche).

Voor vele jaren leefden te Perwez in Brabant twee oudjes : Pierre en Joseph, bijgenaamd Carotte .

Zij bezaten een eigenaardig meubel, dat terzelfdertijd diende als bank en als bed en dat door deze twee kluizenaars « banc-coutch » (bankbed) geheeten werd.

Het was een soort groote koffer in dewelke strooien matrassen, peluwen en dekens geborgen waren.

Daar was het dat onze beide oudjes op hun twee ooren sliepen.

Gedurende den dag werd het deksel toegeslagen en dan diende het meubel als bank.

Ik herinner mij nog zeer goed dat wij, nog kind zijnde, aan Pierre eens vroegen ons te toonen hoe die oude doos wel werkte.

Welwillend stemde hij hierin toe. Toen hij flink in het bed lag sloegen wij het deksel vlug toe en poetsten wij de plaat.

Het mocht wel gelukkig heeten dat Pierre niet versmachtte, want na deze kwajongensstreek leefde hij nog vele jaren...

E. BOURGUIGNON.

Pièrrot vike co !

Aldus heette men een gezelschapsspel dat eertijds, gedurende de lange winteravonden, veel door de jeugd gespeeld werd.

Jongens en meisjes. rond een knetterend haardvuur gezeten, kozen om te beginnen een spelleider ; gewoonlijk was het de man of de vrouw des huizes die hiermede gelast werd, want deze taak vereischte een vluggen geest.

De meester of de meesteres van het spel mochten aan het gestoei niet deelnemen.

De speler of speelster die op den hoek rechts of links zat nam uit den haard een half verbrand stuk hout dat hij uitblies en

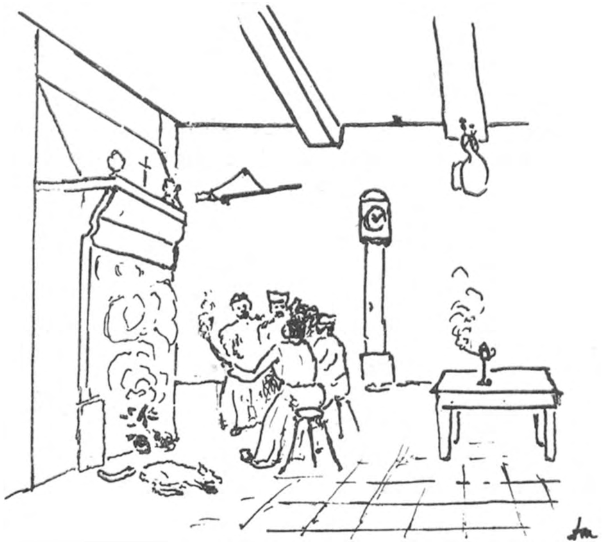

aan zijn gebuur overgaf. Terwijl hij dit deed blies hij op het gloeiend gedeelte en sprak hij de woorden uit : *Pièrrot vike co !* (Pierrot leeft nog). Op deze wijze werd de gloeiende stok van hand tot hand overgegeven en telkens werden hierbij dezelfde woorden herhaald. Was hij niet uitgedoofd als hij op den anderen hoek aankwam, dan ging hij opnieuw rond. Iedereen die hem in handen kreeg blies er eens op om het vuur wat aan te wakkeren. Hij, in wiens handen het vuur uitging moest dan een onderpand geven. Daarna werd het stuk hout weer in het vuur gestoken en het spel herbegon op dezelfde wijze.

Hetgeen dan moest gezegd worden om deze onderpanden weer te krijgen bracht eigenlijk het gezelschap aan het lachen. Een jong meisje bv. dat een kouseband gegeven had, moest hier

de helft van afstaan aan den jongen dien zij het liefste zag ; zeer dikwijls gebeurde het aldus dat zij dan met de andere helft haar kous niet meer kon ophouden. Een pocher, om pijp of das of pet terug te krijgen, moest op de knieën gaat zitten en woord voor woord een historie navertellen die hem in het belachelijke trok. Een pronkzieke juffer die haar oorbel terug verlangde, moest tienmaal achtereenvolgens onder een tafel doorkruipen. Iemand die verkouden was moest, wilde hij zijn zakdoek bekomen, met een noot in den mond vlug eenige vaderonzen en eenige weesgegroeten bidden, enz., enz.

Zoo de verliezer zelf zijn onderpand vrij mocht kiezen heette men het spel : *Li p'tit Pièrrot vike co* (De kleine Pierrot leeft nog) ; moest daarentegen de spelleider zelf bepalen wat er diende gegeven te worden, dan noemde men het spel : *Li grand Pièrrot vike co* (De groote Pierrot leeft nog). Het spreekt van zelf dat dit laatste veruit het vermakelijkste was.

Thans zijn de open haarden verdwenen en meteen het beschreven spel. *Pièrrot n'vike pus !* — Pierrot is thans dood.

AD. MORTIER.

A l'trau Monsieû !... A l'trau Madame... enz.

Een ander, eveneens onder het volk zeer verspreid gezelschapsspel heette men : *A l'trau Monsieû!... A l'trau Madame'*

De spelers zetten zich rond een tafel op dewelke met krijt geteekend werden : vóór ieder deelnemer een kring en, in het midden verscheidene andere cirkels die goed moesten uit elkaar gehouden worden en die verschillende namen droegen : *trau Monsieû, trau Madame, trau Mam'zelle, trau Mayeûr, trau Mairèsse,* enz.

De spelleider riep : *chaque à s'trau !* en dan plaatste iedereen den wijsvinger van de rechterhand in den kring dien vóór hem stond. Daarna klonk het weer : *A l'trau Monsieû !* of *A l'trau Madame !* en alle spelers verplaatsten den vinger naar den aangeduiden cirkel. Vervolgens beval hij : *links !* of *rechts* en alle handen gingen naar de aangeduide richting.

Het spel liep vlug van stapel en een vergissing was gauw gekomen. Voor elke missing diende een onderpand gegeven te worden ; wat het terugbekomen van deze onderpanden betrof ging men op dezelfde wijze te werk als bij het hooger beschreven spel : *Pièrrot vike co !*

Ruchaux, Maart 1936.

AD. MORTIER.

Hotelkamers.

De kamers der herbergen uit de XVI^de^ eeuw — die eerder slaapzalen zouden mogen geheeten worden — waren niet genummerd zooals dit heden het geval is. Het meerendeel der bezoekers zou deze nummers toch niet kunnen lezen hebben. Aan elke kamer werd integendeel den naam van een bepaalden Heilige gegeven.

Is hier geen vergelijking mogelijk met dit ander gebruik, dat wilde dat in onze begijnhoven, in den gevel van elk huisje een nis stond waarin een Heilige prijkte ?

Verkeerssignalen.

Wordt op onze dagen een weg hersteld, en is het noodig het verkeer af te leiden, dan plaatst men bordjes of pijlen die den te volgen weg aanduiden. Nog niet heel lang geleden deed men dit veel eenvoudiger ; men plaatste doodeenvoudig een strooiwisch op een stok, die geplant stond in het midden van den verboden weg. Deze stroowisch werd in Waalsch-Brabant « twatch » geheeten. Met een « twatch » werd eveneens een verboden doorgang in velden en bosschen aangeduid.

E. BOURGUIGNON.

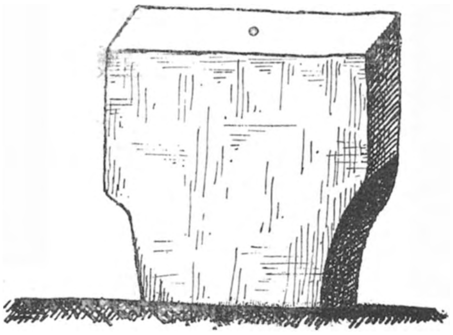

De steen van den Veldwachter.

's Zondags na de hoogmis was het vroeger de gewoonte dat de veldwachter plaats nam nabij de kerkdeur en vandaar de officieele inlichtingen vanwege het gemeentebestuur mededeelde. Dit eeuwenoud gebruik, — aldus getuigt ons archief — bestaat nog steeds in Mainvault (arrondissement Ath). Nabij den hoofdingang van de kerk staat er een steen van 48 cm. hoog, die een plat bovenvlak heeft van 50 cm op 20 cm. Hij staat ongeveer op 12 m. afstand van de kerktrappen.

Van op dezen steen is het dat de veldwachter, 's Zondags na de hoogmis, aan de burgers de noodige inlichtingen verstrekt. Vandaar komt de naam : « Steen van den Veldwachter ».

MAURICE VAN HAUDENARD.

Mosterdfabricatie.

Eenige dagen na den val van Napoleon (18 Juni 1815) waren er natuurlijk heel wat nieuwsgierigen die het slagveld eens van nabij wilden komen bekijken ! Vandaar brachten zij kanonskogels mede, die zij thuis zouden gebruiken om in het huishouden den noodigen mosterd te bereiden. Wie geen kanonskogel had leende er een bij zijn gebuur, want breken of verslijten was hier niet te vreezen.

In een *teil* (Waalsch : *taile* — aarden kom waarin gewoonlijk melk weggezet werd) goot men een weinig azijn samen met enkele bolletjes van witten mosterd uit den tuin. Dan plaatste men de teil tusschen de knieën en met de beenen deed men den bol een draaiende beweging aannemen. Al rollend verbrijzelde de bol de graantjes, doch men moest er voor zorgen nooit te weinig azijn in de teil te hebben. Hierop letten vereischte een zekeren moed, want de geur van de mosterdzaadjes deed dikwijls niezen en zelfs de tranen in de oogen komen. Deze geur werd aangeraden aan personen die hoofdpijn hadden of verkouden (kou in het hoofd) waren. Voor zoover wij weten werd dit geneesmiddel niet door de wetenschap erkend.

Persoonlijk bezit ik twee kanonskogels die voortkomen van den veldslag in 1815.

AD. MORTIER.

Paarlen, Wetenschap en Bijgeloof.

In het artikel *Folklore en Wetenschap,* verschenen in den 13den jaargang van *De Brabantsche Folklore,* werd er gezegd dat de wijze waarop een verschijnsel uit de natuur door het volk verklaard wordt, zeer dikwijls gedeeltelijk juist is, dat de verklaring zelf dikwijls haar oorsprong vindt in een juiste waarneming, doch dat er gedwaald wordt als het er op aankomt de ware oorzaken bloot te leggen.

Ziehier nog een voorbeeld dat dit gezegde zal staven.

De Hindoesche paarlvisschers beweren dat er vooral veel parels gevonden worden in natte jaren. Dat deze vaststelling juist is werd heden door de wetenschappelijke waarneming bevestigd.

Wat echter de verklaring aangaat van dit juist bevonden feit, is er geen overeenkomst te vinden tusschen het volk eenerzijds en den geleerde anderzijds.

Parels zijn dauwdruppels. Vallen deze 's nachts bij maneschijn in zee, dan behouden zij in zich een gedeelte van den glans der nachtvorstin. De oesters die deze dauwdruppelen opvangen behoeden ze voor alle beschadiging. De beste dag hiervoor, deze waarop de glans der maan het schoonst bewaard wordt, is de vijftiende dag der maan. Zout water maakt de parels groenachtig ; deze herkrijgen hun maanglans wanneer zij opnieuw in het daglicht komen, vooral zoo ze bewaard worden in regenwater dat den grond niet geraakt heeft, dat dus opgevangen werd alvorens het op de aarde viel. (Deze waarneming is nog steeds juist. Groenachtige parels verliezen deze onaangename kleur na een tijdje in regenwater gelegen te hebben. Of dit nu den grond geraakt heeft of niet is van weinig of geen belang).

Ziedaar de dichterlijke uitleg die door het volk verstrekt wordt.

Wat zegt ons nu de wetenschap ?

Het is inderdaad juist dat er in de jaren dat het veel regent het meest parels aangetroffen worden, en de visschers gaan bij voorkeur naar streken waar het veel geregend heeft. Deze overvloed van parels vindt echter zijn oorzaak in de aanwezigheid van een soort rog, die de plaatsen waar het regent opzoekt. Tusschen de uitwerpselen van dezen rog bevindt zich een microscopisch woekerdiertje, een accarus die door het toeval op het lichaam van een oester kan terechtkomen ; dit dringt in het vleesch, een gedeelte van het paarlemoer afscheidend epithelium met zich meevoerend. Eens in het organisme vormt er zich een cyste en dit is de parel. Meestal tracht echter de oester zich van dit vreemd lichaam te ontdoen ; gelukt zij hier niet in, dan ontwikkelt zich de parel.

Deze verklaring is stellig niet meer dichterlijk. Terloops weze het hier opgemerkt dat de kunstparels, die deze wetenschappelijke verklaring toelaat te vervaardigen, hun ontstaan danken aan het feit dat, met een onroestbaar ontleedmes, een uiterst klein bolletje paarlemoer in het vleesch van in gevangenschap gekweekte oesters gebracht wordt. Het spreekt van zelf dat dit geen gemakkelijke bewerking is.

Heel begrijpelijk is het dat de volksverklaring aanleiding gaf tot een heele reeks gebruiken.

Daar de oesters het vreemd lichaam trachten kwijt te geraken, valt het voor dat zij hierin gelukken. Deze kleine uitgedreven voorwerpen liggen dan dikwijls op den oever, waar zij spoedig met een groenachtig omhulsel overdekt zijn. Het is dan tamelijk moeilijk ze van de keitjes te onderscheiden. Doet iemand echter deze zeldzame vondst, dan wordt het voorwerp beschouwd als een fetisch, als iets dat den visscher of het schip waarop het zich bevindt geluk aanbrengt. Een zeer moeilijk werk is het de aldus gevonden parel van het dunne omhulsel te ontdoen. Vele uren moet er dan met uiterst fijne mesjes gekrabt worden, want de kleinste schram zou den parel doen waardeloos worden.

A. M.

Bijgeloof en waarneming.

In sommige gevallen steunen de volksopvattingen op juiste waarneming ; alleen de verklaring van het waargenomen verschijnsel is valsch.

Algemeen wordt door het volk geloofd dat een bepaalde ziekte, een huidziekte bv., een aandoening van meer algemeenen aard kan veroorzaken. Wetenschappelijk gesproken is dit echter eerder een zeldzaam feit.

Indien, gedurende het verloop van een huidziekte bv., een andere ziekte van ernstigen aard begint, dan is het een feit dat de pathologische verschijnselen op de huid kunnen verdwijnen, omdat hun voorwaarden van ontwikkeling en instandhouding niet meer verwezenlijkt zijn. Zoodra de tweede ziekte genezen is zullen zij opnieuw te voorschijn komen.

Een voorbeeld zal bovenstaand gezegde duidelijk maken :

Zooals men weet wordt de schurft veroorzaakt door de schurftmijt, een klein diertje dat tot de spinachtigen behoort.

Veronderstellen wij een persoon die in hoogen graad door schurft zou aangetast zijn, dat hij wonden heeft die veroorzaakt werden door het krabben en door achtereenvolgende besmettingen. Veronderstellen wij verder dat men een overigens ondoeltreffende behandeling zou voorgeschreven hebben. Op dit oogenblik begint een ernstige koortsverwekkende ziekte : longontsteking, typhus, griep, enz. De bestaansvoorwaarden van het woekerdiertje zijn niet meer aanwezig. De lichaamstemperatuur is geklommen, de « humeuren » hebben belangrijke wijzigingen ondergaan en brengen het bestaan in gevaar. Het sterft. Het gevaar wijkt. Geen krabben noch plaatselijke besmettingen meer. De schurft geneest en de genezing wordt, ten onrechte wel te verstaan, aan de voorgeschreven geneesmiddelen toegeschreven. De ernstige ziekte is echter intusschen gekomen en het volk denkt hierbij aanstonds aan oorzaak en gevolg : de schurft is genezen, doch heeft een andere ziekte van algemeenen aard te voorschijn geroepen. Wat dit bijgeloof nog versterkt is het feit dat, zoodra deze laatste genezen is, de eerste weer opnieuw opduikt. Wat is er gebeurd ? Doodeenvoudig het volgende : het woekerdiertje is dood, doch het heeft eieren achtergelaten, die, zoohaast de biologische voorwaarden gunstig zijn, zullen ontluiken en de schurft zullen doen opnieuw beginnen. Het is dus wel hetgeen ik hooger zegde : juiste waarneming doch valsche verklaring.

Past men deze redeneering toe op niet-parasitaire infecties, dan zal men vaststellen dat dezelfde verschijnselen zich voordoen, wat ik persoonlijk meer dan eens waargenomen heb. Opdat een uitslag mogelijk weze, dienen er bepaalde voorwaarden van den oppervlakkigen bloedsomloop verwezenlijkt te zijn, voorwaarden die merkelijk kunnen gestoord worden door het uitbreken van een zware ziekte.

Het zou wel interessant zijn, waar dit mogelijk is, op te klimmen tot den oorsprong van dit volksgeloof, waarvan aldus, in een zeker aantal gevallen, het ontstaan zou kunnen opgespoord worden.

P. DEKEYSER.

De weifelende ezel.

Een lezer vraagt ons of de gedachte, die ten grondslag ligt aan het onlangs gefilmde tooneelspel : *l'âne de Buridan* (de weifelende ezel), oorspronkelijk behoorde tot de folklore : wij antwoorden hierop ja en neen.

Neen, Buridan was een Fransch wijsgeer uit de XV^{de} eeuw. Hij was kanselier of rector bij de universiteit te Parijs. Buridan zelf was dus heelemaal niet folkloristisch.

In zijn werk wordt absoluut geen zinspeling aangetroffen op den ezel, die, weifelend tusschen twee schelven hooi staand, besluiteloos van honger zou gestorven zijn. Het nageslacht heeft doodeenvoudig het door de tijdgenooten verzonnen verhaal overgenomen en is Buridan als den held van de historie blijven beschouwen.

Zou de ezel aldus handelen ? Dit is wel te betwijfelen en de rol die men hem doet spelen is een legendarische uitvinding : wordt daarbij het epitheton « ezel » bij een persoonsnaam gebruikt, dan krijgt de uitdrukking « l'âne de Buridan » heelemaal een folkloristisch uitzicht. Dit des te meer, daar de twee schelven hooi in den loop der tijden wel eens door twee emmers water vervangen werden.

Door traditie leeft deze XV^{de} eeuwsche uitdrukking nog steeds tot op onze dagen voort en dient zij nog altijd om een besluiteloos persoon aan te duiden.

Noteeren wij terloops dat Villon een gedicht schreef, waarin hij, bijna openlijk, Buridan beschuldigde wat al te veel liefde gekoesterd te hebben voor de koningin Johanna van Navarra, waarom Filips de Schoone hem dan ook in een zak in de Seine zou doen werpen hebben. Alhoewel men op dit gebied nooit met al te veel beslistheid mag spreken, toch staat het vast dat de ontleding der documenten en een vergelijking der data toelaten het gezegde van Villon als heelemaal uit de lucht gegrepen te beschouwen.

A. M.

Naamkunde : Baudelaire.

Aanvullende nota bij het artikel verschenen in *De Brabantsche Folklore,* XV^{de} jaargang, blz. 56.

In de *Annales du Cercle Archéologique de Mons,* t. XVIII, blz. 176, lezen wij : « a dit être Bandelier — contrebandier ».

Een *bandelier* was een man die met goederen beladen ezels leidde.

P. HEUPGEN.

De Crypt in de Goudstraat.

Tot welk tijdvak behoort nu feitelijk deze veelbesproken crypt ? Het spel wordt ten langen laatste vermakelijk, als wij constateeren dat sommigen spreken van de X^de^ eeuw, terwijl anderen eerder te vinden zijn voor de XVI^de^ eeuw. Alles samen genomen is dit toch nog maar een onbeduidend verschil van 600 jaar !

Een lezer vraagt ons of het niet ongerijmd is, dezen klaarblijkelijk Romaanschen bouw uit de XV^de^ eeuw te willen dateeren, wat door het meerendeel der archeologen schijnt aangenomen te worden ?

Wij zien niet in waarom de menschen uit de XV^de^ eeuw noodzakelijk een gebouw zouden moeten optrekken hebben in Gothiek, als zij toch de voorkeur gaven aan den ouderen Romaanschen stijl. Doen wij op onze dagen niet hetzelfde ? Verkiezen wij zelf soms niet een stijl uit vroegere eeuwen ?

Ongetwijfeld zijn er dan dikwijls details voorhanden, die toelaten het oude van het moderne te onderscheiden. Niet altijd is dit echter het geval.

Het ligt niet in onze bedoeling klaarheid in dit vraagstuk te brengen, evenmin als nog meer verwarring te stichten. Daar er noch historische bronnen noch archief bestaan, zal wachten wel het beste zijn.

Noteeren wij dat M. L. Stroobant, in zijn artikel over het St. Geurikseiland in *De Brabantsche Folklore,* XII^de^ jaargang, blz. 244, zegde dat er op deze plaats « *Reuzenberg-Steenpoort* », in de X^de^ eeuw een burcht zou gestaan hebben, bewoond door een reus van 9 voet groot. Hij werd door iedereen bemind omdat hij steeds de zwakken beschermde. Zijn dochter Helena zou door een ridder ten huwelijk gevraagd geweest zijn ».

Wij weten wel dat dit een legende is, doch is er in elke legende niet het een of het ander historisch element voorhanden. Zou er hier werkelijk in de X^de^ eeuw, toen de eerste omheiningsmuur van Brussel nog niet bestond, geen burcht gestaan hebben waarvan de crypt in de goudstraat een overblijfsel zou zijn ?

De tien wijken van Brussel.

In Hanschrift N° 208, blz. 1028, van het archief van den Heraldieken Raad te Brussel, lezen wij het volgende :

Hier volgen de thien wijken der stadt van Brussel.

Mijnheer locquengien Vleeshouwer straet, lange en corte Ridder straat, wolf gracht en creupelstraet, nieuwe vismert ende schipstraat.

Mijnheer Uits hofwyck hoff, Ste Mar. Madal. guldestraet ende Ruysbroeck.

Mijnheer Peeter Madaets handmert, putterye, bergstraet, ossendael. audeveemert ende lovensche wech.

Mijnheer engelbert Raveschot den Savel, Capelle, St Colyns ende St Peeters wyck.

Mijnheer Joès vande hecke Coelmert, gelaskens Borre, waelsche plaets Blijckerije.

Mijnheer Willem de Keyser Conysken wyck, ter overmeulen, ververstraet, en St Jacob.

Mijnheer Charles van locquengien Steenstraet, melkmert, St Nicolaes borreput, ende schoenbeke.

Mijnheer Joris van megem gersmert, Smaelbeke, corenhuys, en stoestraet wijck.

Mijnheer Antonis van megem bygheyne wyck, St Catelyn wyck, Jerico, ende vlaemsche Steenwech.

L. S.

Het Hotel Culembourg.

De huidige kazerne der Grenadiers staat op de plaats waar zich eertijds de prachtige woning der graven de Culembourg verhief.

De kazerne zelf verving er de zgn. gevangenis der Kleine-Karmelieten, die — ik ben er zeker van — velen onder ons nog gekend hebben.

Het hotel Culembourg speelde een rol in het politiek leven van het land gedurende het Spaansch tijdvak. Daar was het bv. dat, in 1566, het zgn. « Geuzenbanket » plaats had, tijdens hetwelk de medeonderteekenaars van het Compromis, tegenstanders van Filip II, trouw zwoeren tot den bedelzak.

Aan dit feit herinnert ons een gedenkplaat, die hoog en droog in een muur van de kazerne gemetseld werd. Naar het schijnt staat er iets op te lezen.

« Naar het schijnt » zeg ik, want in zijn *Guide illustré de Bruxelles* (1) constateerde G. Des Marez reeds dat zij, jammer genoeg, wat al te hoog staat, zoodat het moeilijk valt te lezen wat er op staat.

Mogelijk is het inderdaad dat zij ontcijferbaar was in den tijd toen Des Marez zijn *Guide* schreef. Op onze dagen zou ik wel iemand willen kennen, die bekwaam is mij te zeggen wat er op te lezen staat. Buiten den bedelzak is er niets meer op te zien.

Het paleis — want dien naam verdiende het — Culembourg grensde aan de woning die Françoise de Luxembourg, prinses de Grave, in 1548 op den Kleinen-Zavel had laten bouwen, en die daarna bewoond en vergroot werd door haar zoon, den graaf van

(1) Deel I, blz. 179.

Egmont, het ongelukkig slachtoffer van de wraak van den al te beruchten Alvarez van Toledo, hertog van Alva, Landvoogd der Nederlanden.

Verscheidene jaren later kwam het goed van de van Egmont's in het bezit van den hertog van Arenberg, echtgenoot van de erfgename der van Egmont's, die de woning op zijn beurt veranderde.

Wat zijn gebuur betreft, het hotel Culembourg, deze woning was verdwenen als gevolg van de hoogervermelde feiten.

Ziehier op welke wijze :

De hertog van Alva, die door Filip II naar ons land gestuurd werd om de opstandige edellieden te onderdrukken, de onverzettelijke « ijzeren hertog », wilde de geuzenvergadering aldaar niet ongestraft laten voorbijgaan.

Hij begon dan ook met het hotel Culembourg en het er bij behoorend park verbeurd te verklaren ; nog niet voldaan, liet hij vervolgens door den « Beroerteraad » de vernieling er van afkondigen.

Het prachtig paleis werd gesloopt in 1658 ; het vonnis vermeldde uitdrukkelijk dat er voortaan op dien vervloekten grond niet meer zou mogen gebouwd worden.

Dit was het lot van een der eerste dezer weelderige woningen — enkele bestaan heden nog — die het woestijnachtig uitzicht van het plein van den Zavel kwamen wijzigen, en die er, van de XVI^{de} eeuw af, de aristocratische wijk van de stad van maakten.

De oorsprong van de familie de Culembourg klimt op tot de XII^{de} eeuw.

De naam zelf is een bastaardvorm voor Cuilembourg, dat reeds omstreeks 760 aangetroffen wordt.

In 1555 verhief Karel V Cülemborg tot graafschap « *la grace et mercede a este faict à la Famille de Cülenborg, origine de Güeldre* » (1).

In ditzelfde jaar ook deed de keizer afstand van den troon.

Hiervoor droegen de Cülenborch den titel van Jonckheeren.

Hun blazoen wordt als volgt beschreven : gekwartileerd : 1 en 4 van keel met drie dubbele ankers ; 2 en 3 van zilver met leeuw van sabel.

Door huwelijk was deze Brusselsche familie verwant met de van Egmont's, waarvan een zekere jonkvrouwe Bertha in de XV^{de} eeuw in den echt trad met Gerard de Culembourg ; vervolgens ook nog met Spaansche geslachten zooals de Pardo's en de la Torre's.

Een der leden van deze laatste familie was Don Gabriël de la Torre y Ayala, die in de XVII^{de} eeuw deken van Sinter Goedele was.

Met het hotel de Culembourg te doen vernielen heeft de hertog van Alva een wraakneming gepleegd, die heelemaal met zijn karakter overeenstemde en die door de maatschappij uit dit tijdvak geduld werd.

H. HENRY.

Brussel in het jaar 1778.

Twee brieven, geschreven uit Brussel in Januari 1778 en behoorende tot een verzameling « Lettres sur l'état présent des Pays-Bas Autrichiens » (1), brengen ons tamelijk interessante bijzonderheden over het Brussel van het einde der 18de eeuw.

Hierbij steunt de opsteller dikwijls op de gegevens van burggraaf de Wynants, die « Mémoires » schreef voor het onderricht van zijn zoon.

Een dezer brieven, de vijfde namelijk, handelt over de vrouwen en over het theater te Brussel.

De schrijver er van verbleef langen tijd de hoofdstad ; steeds vergelijkt hij de zeden en gebruiken uit ons land met deze uit Parijs.

Over het algemeen oordeelt hij gezond en zijn de opmerkingen die hij doet juist. Te Brussel bv. zou een vrouw die, evenals te Parijs, een salon voor literatuur moest openen, zich eenieders spot op den hals halen :

« *Il n'y a pas ici,* zegt hij, *de ces femmes beaux esprits, dont les prétendus talens n'en imposent, même en France, qu'aux forts. Une Femme à Bruxelles qui voudroit établir dans sa maison un tribunal de littérature dont elle se feroit la Présidente, seroit vilipendée, bafouée, et loin d'obtenir de la considération, chacun auroit pour elle le plus grand mépris. Dieu garde les Bruxellois de ces Femmes à prétentions, qui sont toujours le fléau de leurs maris, de leurs enfans, de leurs amis, de leurs domestiques, et qui se faisant hommes à la manière de Ninon l'Enclos, ont toutes les faiblesses de leur sex et tous les vices du nôtre. Si la nature leur a donné des talens, elles les avilissent par l'usage qu'elles en font* ».

Schrijver verklaart nochtans dat hij niet houdt van domme vrouwen. Vele mooie vrouwen zijn er volgens hem te Brussel niet. Ze zouden er beter uitzien zoo zij geen misbruik maakten van keurslijven.

Les belles Femmes sont rares ici, voegt hij er bij, *mais leur physionomie est touchante* ».

« *Elles auroient la taille mieux prise, si dès leur plus tendre enfance, on ne la leur gâtoit par l'usage des corps* (keurslijven).

Te Brussel was er destijds een *faiseur de corps,* die zich met dezen handel wist rijk te maken.

Vervolgens klaagt onze kroniekschrijver eveneens over het gebruik en het misbruik dat de vrouwen uit de hooge wereld en uit de burgerij maken van blanketsel en rood.

Volgende passus is wel interessant wat de geschiedenis van het tooneel te Brussel betreft :

« *Le Théâtre de Bruxelles, n'est plus ce qu'il étoit du temps que le sr Denneterre en avoit la direction : il jouissoit alors de la réputation d'être, après ceux de Paris, le meilleur théâtre de l'Europe ; on y donnoit des Tragédies, des Comédies, des Opéra-Comiques, mêmes des Drames ; Bruxelles avoit sa Dumenil, sa Clairon, sa d'Angeville, son Le Kain, son Préville ; aucun d'eux n'existe plus ; et une des filles de sr Denneterre qui reste, est la seule actrice aujourd'hui qui, dans certains rôles, obtienne avec raison les applaudissements du public. On donne ici quelques fois des pièces qui n'ont pas été jouées à Paris. L'année dernière nous avons vu représenter un Opéra-Comique du Prince de Ligne, une Comédie du Chevalier de Nercial, et un Drame de M. de S. Peravi.*

« *Quant aux mœurs des Comédiens, elles sont ici comme partout ailleurs, et seroient aussi comme partout ailleurs moins répréhensibles, si le préjugé ne rendoit pas leur profession avilissante. C'est le vice seul qui doit avilir ; si la comédienne est débordée, on doit la mépriser ; mais quand l'un et l'autre tiennent une conduite aussi irréprochable que Brissart et Melle Dumenil, quelle raison a-t-on de rougir de les voir et même de vivre en société avec eux ?*

« *Quoi ! parcequ'un homme jouira des honneurs du Louvre, qu'il aura les grandes et les petites entrées, qu'il sera décoré des Ordres du Roi et qu'il descendra des du Guesclin ou des Bayard, il pourra impunément braver l'honnêteté publique, et être escroc sous le nom de protecteur, et plus encore sous celui d'emprunteur, sans être deshonnoré ; je pourrai le voir, me dire son ami ; on ne trouvera pas même étrange que je me vante d'être son protégé ; et je ne pourrai pas sans rougir avoir un la Noue pour ami, et me vanter d'être lié avec un Chassé !*

« *Vous souvenez-vous de ce Duc à qui toutes les Laïs de Paris, même celles de la rue Froid-Manteau, disoient au Palais royal : Monsieur le Duc, nous irons souper chez vous, mais faites-nous la grâce de ne pas vous promener ici avec nous ?*

« *Les Bourgeois de Bruxelles ne vivent pas avec les Comédiens ; mais ils ont le bon esprit de ne pas les mépriser quand ils sont honnêtes et qu'ils ont des mœurs.*

« *La proximité de Paris nuit beaucoup au Théâtre de Bruxelles : si celui-ci a un bon sujet, il n'en jouit que le temps qu'il faut pour qu'il soit en état de hazarder son début ou sur le Théâtre François ou sur le Théâtre Italien. Le Théâtre de Bruxelles est, à proprement parler, une école où viennent se décrasser les Acteurs qui se sentent assez de talens pour se montrer sur les planches de Paris. La Rive, que vous voyez à présent avec plaisir, a*

paru ici pendant assez long-tems avec une sorte d'éclat ; mais il lui faudra du temps pour arriver à Paris au premier rang ».

De tiende brief handelt over het leven te Brussel, over de zeden en de levenswijze der Brusselaars, over hun aangenaam gezelschap, over hun voorliefde voor fijn vleesch, over kinderopvoeding, over de beroepen.

« *Vous ne vivez* (te Parijs) *qu'avec des connoissances,* zegt schrijver ; *ici, on peut vivre avec ses amis* ».

En verder :

« *La bonne compagnie que celle de ses amis, avec lesquels on peut sans danger permettre à son imagination des écarts* ».

Vervolgens oefent hij critiek uit op de vergaderingen en recepties te Parijs, waar de tafel wel flink opgediend wordt, doch waar men, om beleefd te zijn, noch honger noch dorst mag hebben.

« *Les Bruxellois, au contraire,* zegt hij, *plus conséquens, mangent bien et boivent largement, restent long-temps à table et sans ennui* ».

De brief spreekt eveneens over de beroepen : veel kleinhandelaars, veel advokaten enz.

« ... *beaucoup plus de marchands que de commerçants ; le nombre des détailleurs y est infini ; mais ce qui fait vivre une très grande partie des familles Bourgeoise de Bruxelles, ce sont les emplois que le Gouvernement distribue. Le nombre des Avocats y est aussi très grand... Peu travaillent il est vrai, mais cependant tous vivent de la manière* (manie natuurlijk) *de plaider qu'ont les Commerçants ; les Procureurs profitent encore plus de cette frénésie ; on dit qu'ils sont comme ceux de France, fort âpres à la curée* ».

Om te eindigen geeft hij volgende schimpscheut aan de Brusselsche advokaten en geneesheeren, die beweerden het recht te hebben den degen te dragen :

« *Je ne me fais pas à l'idée qu'une arme meurtrière soit une marque d'honneur pour un ministre de la Justice ou de la Santé* ».

Uit deze brieven kunnen wij besluiten dat het huidige Brussel nog ongeveer hetzelfde is als in 1778, alle stoffelijke vooruitgang buiten beschouwing gelaten natuurlijk.

Onze huidige Muntschouwburg is immers nog steeds beroemd, net zooals vroeger, maar ook nog altijd de voorkamer van het Opera te Parijs.

Zouden er thans te Brussel minder poederkwastjes gebruikt worden dan vroeger ?

Houdt onze hedendaagsche Brusselaar niet van fijn vleesch, net als zijn voorouders ?

Zijn er thans minders handelaars en advokaten en toont de regeering zich ten hunnen opzichte thans minder edelmoedig ?

In deze brieven zijn het veeleer de Parijsche zeden en gebruiken die door den schrijver afgekeurd worden.

Feitelijk heeft hij hier hulde gebracht aan den geest van herbergzaamheid en aan het gezond verstand van ons volk. Jammer genoeg heeft de oorlog ook op dit gebied zijn bedervenden invloed laten gevoelen.

HUBERT HENRY.

Bezweringsformulieren.

Ten einde de opzoekingen te vergemakkelijken en een vergelijking mogelijk te maken vertalen wij onderstaande bezweringsformulieren. Deze werden ons, niet zonder moeite, door een oude genezer medegedeeld. Iedereen die zich met Folklore bezighoudt weet hoe moeilijk het is den juisten tekst van dit soort gebeden te verkrijgen. Het zou ons genoegen doen, moesten onze lezers ons soortgelijke formulieren uit het Vlaamsche land kunnen bezorgen. Naar onze zegsman verklaarde zouden de hieronder vermelde gebeden voortkomen uit een handschrift uit den tijd van Karel den Groote. Dit soort formulierboek, dat bezweringen bevat tegen alle soorten van kwalen, zou door den Paus zelf opgesteld geweest zijn, die aldus de uitstekende diensten wilde beloonen die hem door den keizer bewezen werden. Opdat het gebed het vereischte uitwerksel zou krijgen is het natuurlijk noodzakelijk, dat de persoon in kwestie aan zijn eigen genezing geloove.

I. *Tegen de razernij.* — De persoon moet een novene doen en onderstaande tien artikelen wel in acht nemen :

1. Hij moet alleen slapen, in witte lakens of, zoo de lakens niet wit zijn, moet hij zijn kleederen aanhouden.

2. Het slachtoffer moet uit een glas drinken dat voor niemand anders dient en vooral oppassen het hoofd niet te buigen om te drinken aan bronnen of rivieren, zonder zich hierbij nochtans te bekommeren of zijn beeld in het water weerspiegeld wordt.

3. Hij mag witten wijn drinken, gemengd met zuiver water.

4. Hij mag wittebrood eten, ook vleesch van een éénjarig lam en geschubde visschen. Al deze spijzen dienen koud gegeten te worden. Zout mag er aan toegevoegd worden.

5. Handen en aangezicht mogen met vochtig linnen afgewreven worden. Gedurende de novene is het nochtans niet toegelaten zich te scheren.

6. Men mag zich niet kammen gedurende 40 dagen.

7. Den 10den dag moet men den doek door den priester laten afdoen, hem vervolgens verbranden en de asch in de doopvont werpen.

8. Elk jaar moet men er voor zorgen het feest van den H. Hubertus te vieren.

9. Zoo het een kwetsuur of wonde met bloed geldt, dient dezelfde onthouding 5 dagen lang onderhouden te worden.

10. Men mag 40 dagen uitstel verleenen aan al wie gebeten of gekwetst werd door een razend dier.

II. *Om het bloed te stelpen (snede of wonde).* — God is op Kerstnacht te middernacht geboren. God is dood. God is verrezen. God heeft bevolen dat het bloed zou ophouden met vloeien, dat de wonde zou toegaan, dat de pijn zou verdwijnen, dat dit noch in stof, noch in geur, noch in bedorven vleesch zou overgaan, zooals de vijf wonden van Onzen verrezen Heer J.-Chr. gedaan hebben.

Driemaal moet men deze woorden herhalen en telkens moet men een kruisteeken maken op de wonde, hierbij den naam van den persoon vermeldend en zeggend : God heeft u genezen. Amen. Nuchter moet men dan een novene beginnen ter eere van de 5 wonden.

III. *Genezing van het Koliek.* — Leg den middenvinger der rechterhand in den « membral » en zeg : Maria die Maria van het koliek zijt, lijden dat zit tusschen mijn lever, mijn hart, mijn milt en mijn long, opgehouden in den naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes !

Bid 3 Onze Vaders en 3 Wees gegroeten, noem den naam van den persoon en zeg : God heeft u genezen. Amen.

IV. *Brandwonden.* — Drie onderscheiden malen blazen op de brandwonde in den vorm van een kruis en zeg : Gods vuur, verlies uw warmte evenals Judas zijn kleur verloor toen hij Onzen Heer J.-Chr. verraadde in het Hofken van Oliveten. Noem den naam van den persoon en zeg : God heeft u genezen door zijn macht ; zonder de novene te vergeten.

V. *Oogen.* — Het kruisteeken maken en in het oog blazen zeggend: « Maille de feu sur ce que soit ongle graisse ou araignée » (?) God beveelt u op dit oog niet meer macht te hebben dan de Joden op Paaschdag op het lichaam van Onzen Heer J.-Chr. Vervolgens maakt men al blazend het kruisteeken over de oogen en men zegt : God heeft u genezen.

VI. *Genezing van koliek bij paarden.* — Zwart of grijs paard (naargelang de kleur van het haar) « si tu as les avires de quelque couleur qu'il soit ou des tranchées (koliek) rouges ou de toutes sortes d'autres maux en cas qu'ils soient ». God en de H. Eligius genezen u. In den naam des Vaders en des Zoons en des H. Geestes. Amen. 5 Onze Vaders en 5 Wees Gegroeten.

VII. *Zweren.* — Witte zweer, roode zweer, pijnlijke zweer verlies uw vuur en uw knaging, evenals Judas zijn kleur verloor toen hij Ons Heer verraadde.

3 maal het gebed en blaas in den vorm van een kruis op den mond van den persoon. Gij bekomt een volledige genezing

VIII. *Verstuiking van een paard.* — Zeg driemaal : Help-u verstuiking, verlies uw kracht, maak vervolgens 3 maal het kruisteeken op de verstuiking (het « verpoot ») bij het einde van elk gebed.

IX. *Tandpijn.* — De H. Appollonia komt op den marmeren steen. Ons Heer langs daar voorbijkomend zegt tot haar : Appollonia wat doet gij daar ? Ik zit hier voor mijn tandpijn, antwoordt zij. Appollonia keer weer naar huis. Zoo het een worm is zal hij doodgaan, zoo het een druppel bloed is dan zal zij vallen. 5 Onze Vaders en 5 Wees Gegroeten en het kruisteeken maken tegenover de pijn die men voelt, zeggend : God heeft u genezen door zijn macht.

X. *Genezing van hoofdzeer.* — Paulus zat op een marmeren steen. Ons Heer, langs daar voorbijkomend, zegt hem : Paulus, wat doet gij daar ? Ik ben hier om mijn hoofd te genezen. Paulus, sta op en ga naar de H. Anna opdat zij u om 't even welke olie geve ; ge zult er u nuchter gedurende den dag mede insmeren gedurende 1 jaar + 1 dag. Wie dit zal doen zal noch schurft, noch haarworm, noch razernij kennen.

Dit gebed moet *één jaar en één dag* lang elken morgend zonder onderbreking opgezegd worden. Na dien tijd zult ge heelemaal genezen zijn en, beter nog, ge zult uw leven lang van deze kwalen verlost blijven.

N. B. Uiterst moeilijk is het soms deze gebeden van de « genezers » te bekomen. Zij vreezen immers dat het bekendmaken er van aan derden het gebed alle kracht zou doen verliezen.

Dion-le-Val (Grez-Doiceau).

R. SNAPPE.

Kruiswoordraadsel uit het verleden.

Hieronder geven wij de verklaring van het raadsel dat opgegeven werd in *De Brabantsche Folklore,* XV^{de} jrg., blz. 108. De tekst begint met : Het eerste paer, deze lijn moet van links naar rechts gelezen worden, de volgende van rechts naar links, en zoo verder.

Begin van de eerste lijn, midden :

1 2 3
[*Het eerste paer*
6 5 4
[*formeerde God dat*
7 8 9 10
[*in 't begin verloor hun etc.*

Ziehier nu de volledige tekst :

« *De Doôlende Wereld, letterlyck en zinnebeeldig verloond* ». *Het eerste paer dat God formeerde in 't begin verloor hun makers*

beeld en sloeg den doôlweg in, en maekte hun nakroost van natuer tot regte slaeven ; die op den doôlweg van hun ydele lusten draven, een gierigaard die slaeft en zweet, om 's wereld goed, tot dat hij doólende het al verlaten moet, een geyle en wulpsche aert, verkiest het dartel leéven, en moet vroegtijdig om zijn vuyle lusten sneven, een dronkaart die in wyn en dranken is verzot, loopt doolend bij den weg, ieder een tot een spot, maer zou men al het vuyle snappen vertonen, dat men hoort en ziet, in het geliegen en bedriegen, agterklappen, den diefstal, haet en nyd, en drag, wat slingsche en krommen weg, kwam dan wel voor den dag. Gelukkig is die, die den doolweg zoekt te myden, en van de deugd zig op den middelweg laet leiden en op dat smalle pad na 't eeuwig leéven gaet, dit is voor 't doolend volk den allerbesten raed.

De eerste drie lezers die de juiste oplossing inzonden waren :

HH. Pellegrin (Brussel).
Amter (Leuven).
Festraets (Berchem-Antwerpen).

Als prijs ontvingen deze personen een exemplaar van het werk van M. P. De Keyser : *Gent in de Literatuur en in de Folklore.*

Boekennieuws.

(België).

VERNIERS LOUIS. *Le milieu local au service de l'enseignement de l'Histoire et de l'éducation esthétique,* 62 blz. 1936. Documents pédotechniques. XV^{de} jaarg., N^{r} 1. April 1936.

Op het oogenblik dat er uit het Ministerie aan gansch het onderwijzend personeel onderrichtingen gegeven worden om de leerkrachten er toe aan te zetten gansch hun onderwijs te grondvesten op de studie van het physisch en het sociaal milieu van het kind, zal het voorzeker nuttig zijn deze brochure van den Heer Verniers te lezen, daar zij aantoont hoe dit milieu kan uitgebaat worden. Concrete voorbeelden verduidelijken de uiteenzetting.

Wij merken op dat de schrijver ruim rekening houdt met de gegevens van de plaatselijke Folklore. Aldus wordt de Folklore een uitstekend en aanbevelenswaardig leermiddel.

De nieuwe paedagogische voorschriften zullen als gevolg hebben dat de onderwijzers belang zullen beginnen te stellen in de folklore van hun streek. Allen zullen zich verplicht gevoelen de boeken na te slaan die over hun streek geschreven werden ; ze zullen opzoekingen doen om het ontbrekende te volledigen.

Allen zullen er toe komen een verzameling van folkloristische voorwerpen aan te leggen. Misschien zal er zelfs een dag komen waarop elke gemeente, evenals in Noorwegen en Zweden, haar eigen plaatselijk Museum zal inrichten, waar alle scholen die er ter plaatse bestaan, het noodige didactisch materiaal zullen aantreffen.

In elk geval zal deze brochure van M. Verniers doen uitschijnen, dat het noodig is meer aandacht te schenken aan de geschiedenis van de gemeente zelf en aan de zeden en gebruiken van de bewoners.

GUILLAUME DES MAREZ. *Etudes inédites,* 182 blz., Folkl. Brussel, 1936.

Een groep oud-leerlingen heeft hier zorgvuldig het nagelaten werk van Des Marez verzameld. Vervolgens ook nog een inleiding door Bonenfant, een biografische nota door H. Pirenne en de bibliographie van het werk van Des Marez, verzameld door B. Delanne.

De onuitgegeven studiën handelen over : de praeconstitutioneele phase bij het ontstaan der Belgische steden, de stad (Dinant wordt als voorbeeld genomen) in de praeconstitutioneele periode, de heerlijkheid van de H. Gertrudis van Nijvel te Brus-

sel ; het domein van het H. Graf van Kamerijk te Brussel in de XII^de^ eeuw ; het oudste zegel van Brussel, de oorsprong van het wapen van Brussel ; het graf en het huis van Roger Van der Weyden ; de veranderingen van Brussel in de XVII^de^ eeuw en de omwentelingsbeweging van 1841 tot 1856.

DANIEL VAN DAMME. *Ephéméride illustré de la Vie d'Erasme,* 88 blz. groot formaat. Illustr. Prijs : 30 fr. Sté Ame de Photogravure d'Art. Anderlecht.

Voorliggende uitgave is meer een album dan een boek. De mooie illustratie maakt er waarlijk een kunstwerk van. Wij hebben hier Erasmus' leven, van aan de wieg tot bij het graf, datum na datum, alleen steunend op absoluut betrouwbare documenten. Het werk is schoon en tevens nuttig ; al wie in het leven en het werk van Erasmus belangstelt zal zich het werk willen aanschaffen.

SANDER PIERRON. *Histoire illustrée de la Forêt de Soignes.* Uitg. La Pensée Belge. Brussel, Koninklijke straat.

Het eerste boekdeel van deze encyclopaedie is thans verschenen. Het werk is eenvoudig, keurig en smaakvol ingebonden. Zooals wij hier reeds zegden spreekt het ons over de Aardrijkskunde, de Geschiedenis en de Rechtspleging.

Het tweede deel, dat reeds half van de pers kwam, behandelt de flora, de fauna en de heerenwoningen.

MOUREAU PAUL. *Fleûrs d'al viesprêyé.* 100 blz., 1936.

Schrijver brengt ons hier een verzameling gedichten, geschreven in het Geldenakensch dialect, waarin hij op vaak ontroerde wijze de oude zeden en gewoonten bezingt, vooral deze die betrekking hebben op de moeder.

Deze verzameling werd bekroond door de Provincie Brabant ; het werk werd geïllustreerd door Joseph Gillain, en Julien Flamant schreef in de inleiding : « la sagesse, la modestie, la bonne grâce de ce recueil le rendront cher à tous les gens de goût ».

LAPORT GEORGES. *Monuments mégalithiques et pierres à légendes de Wallonie.*

Deze brochure bevat de 78 inlichtingen die door den schrijver verstrekt werden voor den Corpus du Folklore Préhistorique, gepubliceerd door M. P. Saintyves, een boek waarover wij in deze rubriek reeds verslag uitbrachten.

Eigen Schoon en De Brabander, N^rs 4 à 7, 1936.

De aflevering 6-7 van dit tijdschrift bevat een interessante bijdrage over *De Onze Lieve-Vrouwe-Kerk van Laken,* onderteekend door A. Bousse. Verder geeft J. Mees een uitvoerige studie over *De priorij en de pastoors van Bornem.* F. De Ridder publiceert *Losse aanteekeningen aangaande Aarschot en omtrek* en spreekt vooral over de heerdij van Rivieren. A. Verbouwe schrijft een met 7 platen geïllustreerd interessant artikel over de *Iconographie van de Abdij Dielegem (Jette).* M. Jan Lindemans geeft een flink gedocumenteerde en grondig behandelde studie over de *Toponymie van Beert.*

Hier vinden wij talrijke inlichtingen over de gemeente Beert, over den bodem, de waterloopen, de hoogten (hier noteeren wij het *Kattenhol, het Galgeveld, de Pottenberg,* een hoogtelijn gelegen op de scheidingslijn Zuun- Grobbegracht. Deze namen, samen met *Alveraad, Hellebeek, Klokkeborre, Loomeersch, Looveld en Hondzocht,* schijnen ons te wijzen op het bestaan van een brandbegraafplaats die mogelijk uit het tijdperk van La Tène zou zijn). Verder behandelt schrijver de Verkeerswegen, de dorpsstructuur, de gehuchten *Kattenhol, Termeeren* en *St Laurent* en eindelijk de economische toestand.

Daarna geeft M. Lindemans ons een schets van een Geschiedenis van Beert ; vervolgens behandelt hij den naam van de gemeente afzonderlijk en geeft daarna een gecommentarieerde lijst van 146 toponiemen. Volgens hem zou de naam Beert = *Bronrijke plaats.* Schrijver citeert geen enkele der Heeren van Beert die verbleven op den *borgt* (vóór de XV^de eeuw) nabij de kerk.

In N^r 4 lezen wij over *De opkomst van het begijnenwezen te Diest,* een belangwekkende bijdrage van den E. H. Philippen. Verder een geïllustreerd artikel door M. G. Van der Linden : *De hoofdkerk van de HH. Sulpitius en Dionysius te Diest.*

L. S.

Le Guetteur Wallon. N° 67 à 72, 1936.

In N^r 67 geeft Lefèbre het einde van zijn nota's over de folklore van Ver Custinne en Dandoy beschrijft de oude Naamsche typen : de « commissionnaires » en de « marchands de boules ».

In N^r 69 spreekt J. Chot over de eigenaardige gilde der « peleurs de chêne » in de vallei van de Viroin.

In N^rs 70-71 behandelt generaal Philippe het verleden van het dorp Cerfontaine en J. Guislain de dans der « olivettes » te Rienne.

In N^r 72 lezen wij een uitvoerige studie van Fernand Pieltain over de crimineele rechtspleging te Namen in de XVIII^de eeuw.

Revue Belge d'Archéologie et d'Histoire de l'Art. Deel VI, Nr 2, April-Juni, 1936. Abonnementsprijs : 80 frank.

Betreffende Brabant lezen wij in deze aflevering artikels van Andrée Louis over het beeldhouwwerk in de kapellen van het koor der St. Maartenskerk te Hal en van Kanunnik Lefèvre over de teksten die betrekking hebben op de kunstgeschiedenis der Abdij van Averbode tijdens de XVIIde en de XVIIIde eeuw.

Bulletin des Commissions Royales d'Art et d'Archéologie. 74ste jaargang, 1935.

Buiten de administratieve besluiten brengt dit boekdeel ons ook nog studiën van de HH. Brigode over de constructieve waarde van de Gotische architectuur ; Coomans over het gewelf tijdens de Middeleeuwen ; Saintenoy over de servituten in de Parkwijk te Brussel en Tombu over de geschiedenis van de ceramiek te Hoei en te Andenne.

Le Flambeau. 19de jrg. Nr 8, Augustus 1936.

Publiceert drie van de mededeelingen die aangeboden werden ter gelegenheid van de Erasmusherdenking te Anderlecht, in Juli ll. : PECQUEUR : *Erasme à Anderlecht* ; MARIE DELCOURT-CURVERS, *Vie d'Erasme* ; VICTOR LAROCQ, *Erasme, prince de l'humanisme.*

Wetenschap in Vlaanderen. 1ste jaargang, Nr 11, Juli 1936.

Het tijdschrift sluit zich aan bij de Erasmusherdenking en publiceert belangwekkende studiën over den beroemden Nederlander. Gerard Brom bestudeert Erasmus als humanist ; P. Polman beschrijft den strijd van Erasmus tegen de theologen eenerzijds en tegen Luther anderzijds ; F. Kossman brengt verslag uit over de plechtigheden van de Erasmusherdenking te Rotterdam op 10 en 11 Juli.

Onze Tijd, 1 Septembre 1936.

Daar Erasmus voor velen onzer lezers dit jaar in het brandpunt der belangstelling stond, houden wij er aan hen op de hoogte te houden van hetgeen er in onze tijdschriften over den beroemden humanist gepubliceerd werd. In het tijdschrift « Onze Tijd » wordt Erasmus, in een geïllustreerde studie, door M. P. Van den Woestyne uit verscheidene oogpnuten beschouwd.

Bulletin de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles, 1936, N^rs^ 2 en 3.

Betreffende Brabant bevat deze aflevering een artikel over de « chapelle du Chantelet » te Vieux Genappe, geschreven door den E. H. Thibaut de Maisières.

Le Parchemin. Belgisch tijdschrift voor onderlinge hulpverleening bij heraldiek, genealogie en naamkunde.

Dit nieuwe tijdschrift was werkelijk noodig. Dit blijkt duidelijk uit de talrijke antwoorden die op de gestelde vragen ingezonden werden.

Elk nummer bevat een geïllustreerd artikel over onze mooie familieportretten, geschreven door M. Louis Robyns de Scheidauer, lid van Oud-Brussel.

In nummer 2 vinden wij een reproductie van een schilderij van de familie Snoy d'Oppuers door J. Paelinck en in nummer 4 een prachtig portret van de familie Plantijn Moretus, toegeschreven aan G. Cogues. Bij deze portretten behoort een geleerd wapenkundig commentaar. Het laatst verschenen nummer bevat een grondige studie van den geleerden heraldicus M. Octave le Maire over de familie de la Tour et Taxis. Het artikel werd geïllustreerd met vier platen.

Baron P. Verhaegen schrijft over « Les Titres du Saint-Empire ».

Van harte wenschen wij dat dit aristocratische tijdschrift in ons land zijn weg moge vinden.

L. S.

Thiunas, tijdschrift voor Folklore en Geschiedenis te Tienen, 1936, N^rs^ 3 en 4.

Dit nummer brengt een geïllustreerde studie door M. J. Wauters over het stadhuis te Tienen. Het vroegere stadhuis was een mooie patriciërswoning met perron uit 1640, afgestaan door Jan Otto Immens, gemeentesecretaris in 1713.

Het huidig stadhuis werd gebouwd in 1836. In den voorgevel werden de vergulde borstbeelden geplaatst van van Dyck, Rubens, Coebergh, Karel V, Vesalius, Gretry en Justus Lipsius Hetzelfde nummer bevat verder een anoniem artikel over *De Schapenbrug en het beeld van S. Jan te Thienen.*

Le Vieux Liége. Juli 1936.

Ad. de Warsage schrijft een artikel over enkele eigenaardige processiën uit Wallonië en geeft een reeks zegswijzen betreffende de weersvoorspelling.

Les Etudes Comblinoises. N^r^ 7, Augustus 1936.

Jules Feller publiceert het vervolg van de reeks geneeskundige recepten uit de XV^de^ eeuw, getrokken uit een Waalsch handschrift.

Verder nog interessante beschouwingen over de historiciteit van de legende der vier Heemskinderen en over de thesis die in betrekking hiermede geschreven werd door M. A. Pierret in « La Vie Wallonne ».

Oostvlaamsche Zanten, II^de^ jaargang, N^rs^ 3 en 4.

Aflevering 3 handelt uitsluitend over de Kempische gilden, over dewelke Karel C. Peeters belangwekkende bijzonderheden mededeelt.

In nummer 4 lezen wij een bijdrage van M. J. Cornelissen over huwelijk en huwelijksfeesten op den buiten, en een artikel door Mevr. A. De Clercq over Sint-Gregoriusdag te Geeraardsbergen.

Toerisme, 15de jaargang, Juli en Augustus 1936.

Het Landdagnummer van 1 Juli handelt over Mechelen. Belangwekkende bijzonderheden worden medegedeeld betreffende de geschiedenis, de monumenten en de merkwaardige gebouwen der stad. Het schilderachtige en het humoristische worden evenmin vergeten.

In de aflevering van 1 Augustus publiceert Constant Theys een met penteekeningen geïllustreerd artikel over het Brabantsch dorp Drogenbosch, aan de Zenne.

Conférences et Théâtres. N^r^ 8, Augustus 1936.

In het Augustusnummer geeft M. Bodeux een geïllustreerd artikel over den dans in Frankrijk, den salondans door de eeuwen heen ; hij spreekt echter eveneens over de karakteristieke dansen uit de verscheidene gewesten in Frankrijk.

Het tijdschrift publiceert vervolgens een nummer dat uitsluitend gewijd is aan de vier Belgische Koninginnen.

Bulletin de la Société Royale Belge de Géographie, N^r^ 1, 1936.

Behelst twee interessante ethnografische studiën : de eerste door M. Fl. Mortier over den Hoang Ho of Gele stroom ; de tweede door M. J. Leyder over den oorsprong der Bwaka in Ubangi (Congo).

JOS. PHILIPPEN. *De Bedevaartvlaggetjes der stad Diest,* 24 blz. geïllustr.

Een overdruk van artikels, verschenen in het tijdschrift « Eigen Schoon en De Brabander ». Behandelt het onderwerp door den titel aangeduid.

Natuur en Stedenschoon. Nr 10, October 1936.

Dit tijdschrift teekent protest aan tegen het afbreken der XVde eeuwsche woning « De Kandelaar », in de Diestersche straat te Leuven.

Hier vernemen wij eveneens dat er te Veltem, nabij den ouden Romeinschen weg naar Vilvoorde, paardengeraamten en talrijke hoefijzers gevonden werden.

Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'histoire. 8ste jaargang, Nr 3.

Wat Brabant betreft noteeren wij in deze aflevering voor de maanden Mei-Juni 1936 van het Bulletijn der Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, een artikel door M. H. Nicaise over het Leuvensch plateelgoed.

Dienst voor Geschiedkundige en Folkloristische Opzoekingen. Provincie Antwerpen, 1936.

In het verslag over de activiteit der verscheidene diensten, bestemd voor den Provincialen Raad van de Provincie Antwerpen, wordt aangegeven wat er door den Folkloristischen Dienst van deze provincie gepresteerd werd. Verder lezen wij er ook een mededeeling van M. G. Schnok over marionettenspel en beschaving.

Oudheid en Kunst. 27ste jaargang, Nr 3. Brecht 1936.

In de derde aflevering van het tijdschrift van den Kring te Brecht noteeren wij de artikels van L. Stroobant over de praehistorie van Rumpst ; van G. Meeusen over den tijd van de vergelding ; van J. Cornelissen over de bedevaart naar de kapel der melaatschen te Rumpst. Dit laatste artikel werd geïllustreerd met eigenaardige leprozenbeelden met hoed, klappertje en eetschoteltje.

Buitenland.

ELENA COSTACHE GAINARIU. *Monografia communei Burdujeni, plasa bosancea judetul suceava.* 132 blz. + kaart en 16 foto's. Boekarest 1936. Prijs : 60 lei.

In Roemenië wordt meer en meer het principe gehuldigd dat hij die een monografie over een gemeente wil laten verschijnen, moet uitgaan van het onderzoek ter plaatse zelf en geruimen

tijd in de gemeente in kwestie moet gaan verblijven. Deze monografieën beschouwen het dorp uit geschiedkundig, geologisch en economisch oogpunt. Hierbij behooren verder nog archeologie, linguïstiek en folklore.

Bij bovenvermeld werk, dat handelt over de gemeente Burdujeni, werd deze methode gevolgd. Wij constateeren dat de folklore er beschouwd wordt als noodzakelijk deel uitmakend van het ensemble.

ERIXON SIGUIRD. *Batlag ah Kyrkbater.* 28 blz. geïllustr.

Studie over de booten met verscheidene roeiers, die thans nog in vele Zweedsche gewesten gebruikt worden en waarvan het beeld ons, Belgen, herinnert aan de booten der Noormannen. Hier worden details verstrekt betreffende de constructie en de bediening er van.

In twee andere studiën : Fran mina upptäcktresor i Hemlandete, en Osterzötlands lygdemaleri, geeft hij het vervolg van zijn ethnografisch werk over den woningbouw in de verscheidene streken uit Zweden en over de gebeeldhouwde of geschilderde versiering van het huis.

G. T. NICULESCU VARONE. *Bibliografia poezei noastre populari.* 88 blz. Boekarest, 1936. Prijs : 30 lei.

De uitgever verzamelde hier een reeks gedichten van Roemeensche schrijvers, die zich vooral lieten inspireeren door de folklore van hun land. Wat wij hier hebben is bijgevolg geen volkspoëzie, doch wel folklore in verzen. Deze verzameling heeft betrekking op de periode 1830-1935.

NICULESCU VARONE. *Le folklore roumain versifié.* 32 blz. Boekarest, 1936. Prijs : 20 lei.

Aansluitend bij vorig werk, geeft de schrijver hier een Fransche vertaling van een keur dezer gedichten. Te noteeren dat verscheidene dezer stukken tijdens plechtigheden of in speciale omstandigheden geïmproviseerd werden.

Revue du Folkore Français. N[rs] 2-3, Maart-Juni, 1936.

Hier legt M. P. Saintyves uit wat er in ethnografie en in folklore dient verstaan te worden door « culture spirituelle » en « culture matérielle ».

De aflevering brengt ons eveneens den geïllustreerden tekst van een voordracht die in de « école du Louvre » gehouden werd door M. G. H. Rivière, handelend over de Museums voor Folklore in den vreemde en over het toekomstig « Musée français des arts et traditions populaires ».

Nummer 3 (Mei-Juni) bevat een reeks interessante opmerkingen door M. Varagnac over de algemeene kenmerken der gewestelijke Fransche kleedij.

Revue Anthropologique. 46ste jaargang, 1936. Nrs 4-6 ; 7-9.

In dit dubbel nummer van de Revue Anthropologique vestigen wij de aandacht der folkloristen op de artikels van K. Majewsky over de modellen in klei van de hutten in de beschaving van de geschilderde ceramiek in Oekraïne en van J. H. Probst-Biraben over de talismans tegen « de kwade hand ».

In de aflevering Juli-September noteeren wij de studiën van Marcel Jousse over « le minimisme humain et l'Anthropologie du langage » en van Dr W. Jankowski over de grondslagen en de grenzen van de Anthropologie.

Eigen Volk. Nrs 7 en 8, 1936.

In haar laatst verschenen afleveringen brengt ons deze Nederlandsche revue voor folklore, dialectologie, heraldiek en genealogie, artikels van D. Philips over de dieren in de christene symboliek, van J. Rasch over hetgeen gedaan wordt door feeën en elfen, van Zwaagdijk over de folklore der kinderjaren, enz.

Sinte Geertruydtsbronne, 13de jaargang, Nr 2.

In deze aflevering van de Noord-Brabantsche revue onderlijnen wij volgende artikels : J. W. A. Gommers over spreuken en zegswijzen te Westdijk ; V. Dd. over de afkomst van de H. Gertrudis.

Oberdeutsche Zeitschrift für Volkskunde, 1936, Nr 1.

Als werken van algemeenen aard stippen wij in deze aflevering de studiën aan van M. Fehrle over het volksleven en den staat en van H. Phlips over volksopvattingen en handenarbeid.

Zwitsersch archief voor volkstraditie. Deel 35, Nr 1, 1936.

Max Baldinger schrijft in het Duitsch een studie over de volksgebruiken in tandheelkunde en W. Keller publiceert in het Italiaansch een reeks fabels die door het volk in Tessino verteld worden.

Nordiska Musects ah Skansens Arsbok, 1936, 304 blz. geïllustreerd.

Het jaarboek voor 1936, dat door de Noordsche Musea en het Skansen te Stokholm gepubliceerd werd, bevat voor ethnografen en folkloristen interessante studiën van Gunnel Hazelius-

Berg over het gereedschap en de kunstgreepjes der pruikenmakers, van de XVII^de^ eeuw af tot op onze dagen ; van Saw Owen Jansson over de toestellen om te wegen en te meten. Verder volgt eveneens de beschrijving van de voornaamste voorwerpen die in den loop van het jaar 1935 door beide Musea aangeworven werden.

Rig, N^r^ 3, 1936.

In de derde aflevering van dit Tijdschrift voor de geschiedenis der Zweedsche beschaving stippen we een studie aan van Maj. Florin over het zilver en de zilverbewerking als maatstaf voor de menschelijke beschaving in de mijnstreek van Bergslagen ; verder ook een artikel van Torsten Lenk over het invoeren in Zweden van de fabricatie van silexplaten.

Archivio per la raccolta e lo studio delle Tradizioni popolari italiane. Aflevering 1-2, 1936.

Aldus luidt den voortaan gewijzigden titel van de revue « *Il Folklore Italiano* ». Onder meer artikels lezen we hier een studie van Maria Tedeschi over de volksliederen van godsdienstigen aard in Sicilië ; Giuseppo Chiapara schrijft over de traditioneele riten en ceremoniën van den feestdag van het H. Kruis te Tropea en Nicolas Barrelli over de bezweringsformulieren ; eindelijk hebben we hier ook een artikel door Antonio Amato over het volkslied in Serino.

Bulletijn van het Nationaal Museum voor Ethnographie te Sofia. XII^de^ jaargang, 1936.

Dit boekdeel, dat 226 blz. beslaat, brengt ons studiën van Anguelov over de nimfen in de Boelgaarsche volksballade ; van Kostov over de nationale kleederdracht in de omgeving van Radomir ; van Peteva over den vorm en de versiering der terracotta vazen in Boelgarië ; van Cr. Vakarelski over de sikkels, de zeisens, de houten handschoenen en het dorschen in Boelgarië ; van Soine over de muziekinstrumenten van het Boelgaarsch volk, enz.

Budkavlen. Boekdeel XV, N^r^ 2, 1936. Abo, Finland.

Deze aflevering bevat studiën van Gunnar Landtman over tooverkunst, van Otto Andersson over de Kalevala, van Cissar Granberg over de toiletparticulariteiten in Norrland, enz.

De Folkloristische Beweging.

Sambre et Meuse.

De Dienst voor folkloristische en geschiedkundige studiën van de Provincie Namen vergaderde op 26 September. Om gemakkelijk nieuwe aanwinsten mogelijk te maken en om redenen van bestuurlijken aard werd de Dienst ingericht als Vereeniging zonder winstbejag.

De kring « *Sambre et Meuse* » en de Redactie van het tijdschrift « *Le Guetteur Wallon* » hebben besloten voortaan samen te werken, daar deze revue terzelfdertijd het orgaan zal zijn van den kring en van het Museum.

Het weze opgemerkt dat de Stad Namen, eigenaarster van het « Hôtel de Croix » een huurovereenkomst sloot met de « Société d'Archéologie » ; deze laatste zal het hôtel beheeren en er plaats maken voor een Museum voor Folklore en voor een Museum voor Schoone Kunsten.

De inhuldiging van het « Hôtel de Croix » als Museum heeft plaats gehad op Maandag, 5den October.

Gouwdag.

De Geschied- en Oudheidkundige Kring voor Oost- en West-Brabant heeft op 6den September te Opwijk zijn Xden Gouwdag gehouden.

Bij deze gelegenheid werden lezingen gehouden door P. Ferdinand over de flora en de fauna in de omgeving van Opwijk, terwijl de E. H. Devis sprak over de Volkskunst.

De geschiedenis van den Kring, van den dag der stichting af, werd behandeld door M. Lindemans.

Tevens werd eveneens een uiterst belangwekkende en leerrijke tentoonstelling georganiseerd en het gemeentebestuur van Opwijk besloot een zaal ter beschikking van de inrichters te stellen, ten einde een kern te vormen voor een definitief Museum.

De aanwezigen, die onder de leiding van M. Stan Leurs een bezoek brachten aan de kerk, zetten zich vervolgens in gezellige stemming neer rond een welvoorziene kermistafel.

Folklore en onderwijs.

Als gevolg op de onderrichtingen die door den Minister voor Openbaar Onderwijs onlangs verstrekt werden, zullen de leerkrachten uit het Lager Onderwijs zich verplicht zien bij hun onderricht ruim gebruik te maken van hetgeen het milieu van het kind zelf biedt. Dit ministerieel besluit zal als gevolg hebben, dat de onderwijzers zich noodzakelijk zullen moeten beginnen bezig te houden met de folklore van de streek. Hetgeen door onzen Dienst reeds vijftien jaar lang aanbevolen werd zal bijgevolg eindelijk beginnen verwezenlijkt te worden.

Jubileerende kringen.

De Oudheidkundige Kring van het Land van Waas heeft op 23sten Augustus de 75ste verjaring zijner stichting gevierd. Verder deelt ons de Oudheidkundige Kring van Ath eveneens mede dat zijn 35 jarig jubileum weldra plaats heeft, en dat er, bij deze gelegenheid, een archeologisch Congres zal gehouden worden.

De *Brabantsche Folklore* houdt er aan deze beide kringen, wier verdiensten door bevoegde kenners gewaardeerd worden, van harte met hun jubileum geluk te wenschen.

Museum voor Folklore te St-Jans-Molenbeek.

Het gemeentebestuur van St.-Jans-Molenbeek heeft besloten de oude hoeve van Carreveld, die onlangs aangekocht werd om het behoud er van te verzekeren, in te richten tot museum voor Folklore.

Het Sterxhof te Antwerpen.

Toen de Provincie Antwerpen het Rivierenhof, het Sterxhof met afhankelijkheden, d. w. z. een oppervlakte van 160 ha. aankocht, hoorden wij wel eens het woord « verkwisting » uitspreken. Thans wordt dit park met zijn drie voetbalterreinen, met zijn tennisbanen, met zijn speelpleinen voor kinderen, met zijn vijvers voor vischvangst en roeisport, met zijn wandelpaden, enz. door de Antwerpsche bevolking druk bezocht, en iedereen beschouwt de inrichting als een werk voor het algemeen welzijn.

Op dit oogenblik wordt de laatste hand gelegd aan het restaureeren van het kasteel, dat, met zijn zestig zalen, binnenkort een prachtig Museum voor Folklore zal worden. Men houdt er zich reeds bezig met het samenbrengen der noodige verzamelingen. In het park rond het kasteel zal een openluchtmuseum voor Folklore ingericht worden. Een oude merkwaardige hoeve zal weldra als uitspanning voor het volk ingericht worden.

Herinneren wij er hier aan dat onze Revue in 1934 voorstelde, bij gelegenheid van de wereldtentoonstelling, een gelijkaardig museum op den Heizel in te richten. Het succes van de Antwerpsche onderneming laat ons toe van nu af reeds te zeggen, dat er een dag zal komen waarop Brussel zal betreuren geen rekening met ons voorstel gehouden te hebben.

Te Humelgem.

Onze lezers weten dat de kerk van Humelgem, dank zij den onverpoosden ijver van den E. H. Vanderhulst, pastoor aldaar, een echt juweeltje geworden is. Deze noeste bouwer werd onlangs gepensionneerd en bij dit aftreden werd een huldebetooging op touw gezet, waarbij niet alleen de bevolking aansloot, doch die ook vereerd werd met de aanwezigheid van Mgr. Micara, pauselijke nuntius, en van Mgr. Cools, aalmoezenier bij het Hof.

Tentoonstelling van Huiskapelletjes.

Te Antwerpen werd in September ll., in de vroegere Sint-Niklaaskapel, door den Sanctjeskring een uiterst belangwekkende tentoonstelling ingericht. Ongeveer 200 huiskapelletjes werden er verzameld, echte folkloristische kunstwerkjes, ontroerend naïef. Er werden zeer oude, zeer eigenaardige werken opgemerkt, die soms wel belangwekkend waren wat opvatting en kleur betrof.

Luxemburgsch Archeologisch Instituut.

Eindelijk, na bijna een eeuw geduld te hebben geoefend, heeft het Luxemburgsch Archeologisch Instituut van Stad en Provincie de noodige plaats bekomen om zijn prachtige verzamelingen te bergen. De officieele inhuldiging had plaats op 16den October.

Wij wenschen onze Luxemburgsche vrienden van harte geluk met den welverdienden uitslag van hun streven. In 1937 zal iedereen dan ook er naartoe gaan om het gepresteerde werk te bewonderen.

Postmuseum.

In October had te Brussel (Rogierlaan) eveneens de inhuldiging plaats van het Belgisch Postmuseum. Wij meenen niet dat de gekozen plaats geschikt is om veel bezoekers te lokken en we hopen dat de voorwerpen er slechts voorloopig verzameld werden, om later naar het centrum overgebracht te worden.

De Folklore en de vrije tijd van den arbeider.

Van 23 tot 30 Juli 1936 werd te Hamburg een groot internationaal Congres voor den Vrijen Tijd van den Arbeider georganiseerd. Dit Congres heeft doen uitschijnen hoezeer sommige landen, in betrekking hiermede, wisten gebruik te maken van de Folklore.

Twee en veertig landen, waaronder België, hadden zich bij dit Congres laten vertegenwoordigen.

Een week lang, elken namiddag en elken avond, werden er vergaderingen gehouden, waarop vooral nadruk gelegd werd op de folkloristische eigenaardigheden van elk land in Europa. Achtereenvolgens kwamen aldus aan de beurt : Frankrijk, Engeland, Italië, Nederland, Polen, enz.

Jammer genoeg was het niet mogelijk geweest aan de Belgische Folklore hier een waardige plaats naast de andere landen te geven. Tijdens dit Congres ging er te Hamburg eveneens een internationale folkloristische optocht met 6000 deelnemers uit en in verscheidene Duitsche steden : Nürnberg, München, enz. hadden er grootsche folkloristische demonstratie's plaats. In het stadion van de Olympische spelen, waar geen plaatsje open bleef, kwam een onvergetelijk feest dit Congres bekronen.

Herinneren wij er hier aan, dat onze Dienst voorgesteld had te Brussel, in 1935, ter gelegenheid van de Tentoonstelling, een internationalen folkloristischen optocht in te richten met bijzondere feesten in de verscheidene wijken van de hoofdstad, evenals te Hamburg dus, en tevens een algemeen feest in het stadion van den Heizel.

Dit voorstel werd echter niet interessant genoeg bevonden en de groepen, in plaats van naar Brussel te komen, hebben zich naar Londen begeven. Het wordt tijd dat ons land op gebied van Folklore — die overal elders zoozeer vooruitgaat — er ook eindelijk zou aan denken niet langer meer een ondergeschikte plaats in te nemen. Zou het zelfs niet wenschelijk zijn dat men in België niet langer onwetend bleef van hetgeen er in de wereld gebeurt.

De Volkskunst in Zwitserland.

Onlangs werd door de Zwitsersche Commissie voor Volkskunst een activiteitsplan vastgesteld. Ter inlichting drukken wij hieronder den tekst er van over :

I. — *Activiteit op Internationaal gebied.*

a) Zwitsersche bijdragen tot het internationaal *Archief* der Volkskunst, nl. : monumenten, publicaties, foto's, gramophoonplaten.

b) Zwitsersche bijdragen tot een intern. bibliographie der Volkskunst.

c) Medewerking aan een algemeen repertorium van de musea voor Volkskunst.

d) Medewerking aan de wetenschappelijke studie van het volkslied.

e) Eventueele deelneming aan de voorstellingen van internationalen aard, die betrekking hebben op den volksdans en het volkslied.

f) Medewerking aan den internationalen ruildienst voor publicaties, films, gramophoonplaten, voorwerpen.

g) Mededeeling van de in voorbereiding zijnde werken over Volkskunst, waarmede de Zwitsersche geleerden zich bezighouden.

II. — *Activiteit op Nationaal gebied.*

a) het opmaken van een lijst met al de monumenten van de Volkskunst, verspreid in musea, publieke en particuliere verzamelingen, in de kerken en kloosters, op het staatsdomein, enz.

b) deelneming, in samenwerking met de overheid en met de belanghebbende vereenigingen en instellingen, aan de voorbereiding van een wetsontwerp betreffende de bescherming van oude kunstwerken en monumenten die kunstwaarde bezitten (postulaat 1269).

c) een Zwitsersche bibliographie van de Volkskunst opmaken en medewerking aan den algemeenen catalogus van de Zwitsersche bibliotheken.

d) een Zwitsersch archief over Volkskunst bijeenbrengen

e) kondigt wetenschappelijke werken aan (verzameld) door uitnoodiging aan vergaderingen met wetenschappelijke en artistieke doeleinden, aan universiteiten, school, pers.

f) ruiling van voorwerpen in de hand werken tusschen musea en verzamelaars (voorwerpen, publicaties, foto's, gramophoonplaten, films).

g) uitgeven of bijdragen tot de uitgave van een jaarboek over de Volkskunst in Zwitserland.

h) de inrichting van gewestelijke musea voor Volkskunst en Folklore aanmoedigen.

i) in voeling komen met de federale Commissie voor bioscoopstudie in Zwitserland ; in voeling komen met de Zwitsersche Unie voor den arbeid aan huis en met het nationaal Zwitsersch werk voor de bergen ; in voeling komen met de nationale associatie voor de ontwikkeling van het toerism en de Onst.

j) voorbereiding van de Zwitsersche deelneming aan de internationale Tentoonstelling over Volkskunst.

Dit activiteitsplan is niet limitatief. Zeker is het dat alles niet aanstonds zal kunnen ondernomen worden, noch uitsluitend door het secretariaat en de leden van de Nationale Commissie voor Volkskunst. Deze zal de belanghebbende vereenigingen en instellingen met bepaalde werken gelasten. Het secretariaat zal het verbindingsteeken blijven tusschen de medewerkers en zijn taak zal bestaan in het organiseeren van enquêtes en in het verzamelen en het classificeeren der uitslagen er van.

Jeugdherbergen en Folklore.

In talrijke Europeesche landen : Polen, Duitschland, enz. hebben de jeugdherbergen dankbaar gebruik gemaakt van hetgeen hun door de Folklore aangeboden werd. Zij hebben er namelijk ruim rekening mede gehouden wat betreft hun versiering en de wijze waarop zij hun leden trachten te verstrooien. In het Groothertogdom Luxemburg werd er aldus besloten in bepaalde jeugdherbergen een Museum voor Folklore in te richten, dit ten einde de omgeving aantrekkelijker te maken en er een opvoedend karakter aan te geven.

Tentoonstelling te Parijs.

De « *Archives Internationales de la Danse* » (zetel te Parijs), hebben besloten, bij gelegenheid van de Wereldtentoonstelling te Parijs in 1937, een tentoonstelling voor Europeesche Volksdansen in te richten. Wat Frankrijk betreft werden de noodige maatregelen reeds getroffen.

Onze Uitstappen.

De drie uitstappen die wij dit jaar inrichtten mogen als flink geslaagd beschouwd worden. In het vervolg hopen wij nochtans meer deelnemers te kunnen tellen. Daar de tijd ons ontbreekt om deze uitstappen goed voor te bereiden, wat nochtans noodzakelijk is voor het nut er van, zijn wij absoluut niet zeker dat wij er ons in 1937 nog zullen kunnen mede bezighouden. Aan hen die gewoonlijk medereizen, vragen wij dan ook van nu af reeds ons te laten weten of volgend programma in hun smaak valt en of wij desgevallend op hun deelneming mogen rekenen.

In Mei de reis naar Aarlen, die als waarschijnlijk aangekondigd werd voor 1936.

In Juni of September, een reisje met verrassingen door Brabant.

In Juni of in September naar Kortrijk, waar de deelnemers een eigenaardige verzameling zullen te zien krijgen. Op den terugweg, oponthoud bij het kasteel te Leeuwergem.

Necrologie.

Door het afsterven van den E. H. Hottelet, pastoor te Boneffe (Provincie Namen) verliest onze Dienst een steun en tevens een trouwe abonnent van de eerste ure. Meermaals ontvingen wij van hem inlichtingen over het Naamsche gewest dat grenst aan het Zuid-Oosten van Brabant. Wij brengen hier hulde aan zijn nagedachtenis.

WEERSTANDSFONDS.

Wij danken hier sommige onzer lezers die, bij de vernieuwing van hun abonnement, er aan hielden een bepaald bedrag te storten voor ons Weerstandsfonds. Hier volgen hun namen :

Graaf de 't Serclaes de Wommersom	45 00
G. André, advokaat, Brussel	35.00
De Cock, Brussel	15.00
Federnisch, Bergen	15.00
Schlosser, Ukkel	15.00
Vanderseypen, Berchem	15.00
Totaal fr.	140.00

De Brabantsche Folklore

16de jaar Nrs 93-94

De Twee en twintig Brieven van ERASMUS geschreven in 1521 uit Anderlecht

Vertaald uit 't Latijn door Dr C. SOBRY

Prijs : 15 frank.
12, Oud Koornhuis
Brussel

16de Jaargang - N^rs 93-94 Januari-Maart 1937

De Brabantsche Folklore

INHOUD

De twee en twintig brieven van Erasmus uit Anderlecht.
Erasmus te Anderlecht.

Voorbericht.

Erasmus' verheerlijkt.

In 1936 is het vier eeuwen geleden, dat Erasmus *gestorven is. Voor zijn vrienden en zijn bewonderaars bracht deze verjaring een gelegenheid om te Rotterdam en te Anderlecht te vergaderen, en ter eere van den grooten humanist te verbroederen.*

De BRABANTSCHE FOLKLORE *wil het zijne bijdragen, en aan deze vrome verheerlijking medewerken ; daarom geven we een speciaal nummer uit, met de twee en twintig brieven (uit* P. S. Allens *verzameling) die* Erasmus, *te Anderlecht, aan zijn leerlingen, aan zijn beschermers, aan zijn vrienden — en zelfs aan zijn vijanden — geschreven heeft. Deze brieven worden nu voor het eerst — op één na, meenen we — in het Nederlandsch vertaald ; en we hopen dat deze vertaling voor onze lezers, voor het Belgische publiek, voor geleerden zelfs, een « primeur » zal zijn !*

We brengen onzen dank aan D^r Ch. Sobry, *die zorgvuldig deze voortreffelijke documenten uit het Latijn vertaald heeft.*

De Heer D. Van Damme, *conservator van 't Erasmushuis, heeft het zijne bijgedragen, met interessante bizonderheden, over het huis « De Swane », waar deze brie-*

ven geschreven werden, en dat, dank zij het gemeentebestuur van Anderlecht, nu een heerlijk Museum geworden is.

Een onzer medewerkers, de H. LEFÈVER, *die een kunstenaar en een dichter is, heeft ons teekeningen gebracht, die het huis van* Erasmus *voorstellen, zooals het gerestaureerd is.*

Ons tijdschrift betuigt zijn medewerkers, die ons als vrienden van Erasmus, *met veel toewijding geholpen hebben, zijn besten dank.*

Om het lezen van deze brieven nog bekoorlijker te maken, hebben we het raadzaam gevonden er portretten bij te voegen van Erasmus' *correspondenten, of van de beroemdheden, die er terloops vermeld worden.*

Zoodus zal ons Brabantsch Tijdschrift zijn medewerking verleend hebben aan de gezamenlijke publicaties, die ter eere van den uitstekenden humanist in het licht gegeven worden.

Is het nu niet vreemd, dat de geleerden, de menschen die denken — en die nadenken — voor Erasmus *op nieuw zoo'n vurige vereering koesteren ? Men mag zich dit wel afvragen. Sedert ettelijke jaren wordt de Erasmiaansche bibliografie ongelooflijk rijk. Op nieuw worden zijn tijdgenooten bestudeerd, en worden hun werken gelezen. Een heel tijdvak waarvan* Erasmus *a. h. w. de geestelijke vader is, wordt weer levend voor ons. Er ontstaan soms oorspronkelijke geesten, die het oude, het versletene vernieuwen, met hun denkbeelden, het kernachtige van een heele eeuw uitdrukken, en met hun boeken een nieuw ideaal huldigen.*

Elke vrije geest, die een nieuwe gedachte verkondigt, is a. h. w. een mijlpaal op den grooten weg dien de menschheid volgt. Erasmus *was een vrije geest. Men kan zich het tijdperk der Renaissance niet voorstellen, of daar doemt in het mistige verleden de bekende figuur op van den Vorst der humanisten, den man met het zachte gelaat.*

Men kan aannemen dat de bron van deze hernieuwde belangstelling in Erasmus *geschriften zeer diep ligt. Bewonderaars, discipelen heeft hij steeds gehad. Altijd heeft een elite zijn werken, zijn fijnen en scherpen geest gewaar-*

deerd. Doch de schare der geloovigen groeit merkelijk aan sedert eenige jaren, en zeer talrijk worden de liefhebbers, die zich verkneuteren in het lezen van de Colloquia, *de* Apophtegmata *of de* Adagia. *Men begint zelfs belang te stellen in werken van meer speciale beteekenis, zooals de* Opuscula *of de brieven. Uit het Latijn vertaalt men in 't Fransch, in 't Duitsch, in 't Engelsch, in 't Nederlandsch, fragmenten van sommige werken, die tot dus ver uitsluitend belangstelling konden vinden bij ingewijden — we bedoelen de lezers — en ze worden zeldzaam — die grondig het Latijn kennen.* Erasmus *was een Hollander ; in 't Nederlandsch heeft hij zelfs geen brief geschreven, en waarschijnlijk heeft hij zeer weinig Nederlandsch gesproken. Alleen op zijn sterfbed, sprak hij zijn laatste woorden uit, in zijn moedertaal. Zoo trof dit de omstanders, dat het met zorg opgeteekend werd.*

Zou de diepere oorzaak van deze algemeene belangstelling niet te zoeken zijn in de verrassende gelijkenis van Erasmus' *tijd met onzen tijd ? Zijn vriend,* Thomas Morus, *die ook zoo'n klaarziende geest was, wordt trouwens met de zelfde bewondering door de Engelschen bestudeerd, en de Franschen brengen een geestdriftige hulde aan* Guill. Budé *— wiens briefwisseling met* Erasmus *insgelijks veel aandacht verdient — en die te Parijs het « College des trois langues » stichtte, zooals* Erasmus *het reeds, dank zij de hulp van* Jer. Busleiden, *te Leuven gedaan had.*

We zien dus dit heele tijdperk der XVIe eeuw a. h. w. verrijzen. Morus *is een Engelschman,* Budé *een Franschman ; maar* Erasmus *heeft een cosmopolitisch karakter, en wringt zich los uit de banden der nationale of nog bekrompener vooroordeelen. Hij is misschien de eerste « Europeaan » geweest ; als reiziger, als zwerver verbleef hij in menige stad, in menig land ; zijn horizon was breed als de wereld ; zijn opvattingen waren « universeel ». Ieder Europeër, hij behoore om 't even tot welk land, of spreke om 't even welke taal, vindt in* Erasmus *een weerschijn van eigen beschaving.*

In de eerste helft der XVIe *eeuw was de toestand in Europa even onheilspellend als in de eerste helft der XX*^{e} *eeuw. Men leefde in de grootste onrust, en elke dag bracht*

een angstwekkend probleem, en men vroeg zich af : wat gebeurt er morgen ?

Welke wondere dingen en welke nieuwe verre landen had men toen niet ontdekt ? De ouderwetsche opvattingen en overleveringen lagen onderste boven, en zooals nu, was er een crisis, niet alleen op geestelijk, maar ook op economisch gebied. Oorlog dreigde aan alle kanten. Weelderigheid, wellust en overdaad hadden de zeden bedorven, en de kerk zelf was aangetast : al wat men vroeger eerbiedigde kwam in opspraak ; het pausdom was gecompromitteerd. Men voelde hoe dringend de nood was, dat er in de oude wereld geen tucht meer was, dat er een nieuwe wereld ontstond. Erasmus *is toen de man geweest, die met zweepslagen de bedriegers, de valschaards, de schijnheiligen op de vlucht heeft gejaagd ; die, om het kwaad te bestrijden, het wapen hanteerde, waarmede men de vreeselijkste slagen kan toebrengen : het sarcasme. De spotternij gebruikte hij als een meester ; hij wist dat het een groote kracht is, wanneer men de lachers op zijn zijde heeft. De ironie was zijn geliefkoosd wapen, in zijn strijd tegen boosheid en verdorvenheid. Met zijn welversneden, bitse pen heeft hij de zweer opengestoken, en duchtig de waarheid gezegd ; al de menschen, die het goed meenden, luisterden naar zijn woord.* Erasmus *is, op zedelijk gebied, op intellectueel gebied, de grootste kunstenaar van de Renaissance. Onvermijdelijk moest hij ook ondervinden, dat het hard is, voor de waarheid te strijden ; sluw en vinnig werd hij aangevallen ; met gift en gal werd hij bespuwd.*

Wie zijn werken leest, moet wel erkennen dat onze tijd zeer veel op zijn tijd gelijkt ; 't is wellicht juist daarom dat Erasmus *voor ons zoo buitengewoon modern is. Evenals er in het leven een rhytmische golving is, kan men in de geschiedenis ook eb en vloed vinden. Is er soms in het menschdom geen behoefte aan herziening en aan hernieuwing ? Daarom voelen we ons onweerstaanbaar aangetrokken tot* Erasmus. *Zou hij ons nu geen goeden raad kunnen geven ? Men zou, wel te verstaan, in zijn boeken geen « plan » moeten zoeken, om onze ontredderde wereld weer in orde te brengen, maar eerder een leidende gedachte, die ons den weg wijst, een wijsgeerige les, een gebod, dat*

karakters vormt. Is het niet eerst en vooral noodig, dat het invretend kwaad, op ethisch en sociaal gebied, bestreden wordt en dat vastheid van wil en eergevoel de hartstochten beheerschen ?

Vele goede geesten van onzen tijd willen zich met het politiek gedoe niet inlaten ; maar ze voelen toch den weerslag van de politieke beweging en ze vragen niet beter dan te mogen leven in een wereld waar er toch een minimum is van orde, voorspoed en geluk. In de XVIe eeuw vinden we menschen die dezelfde moeilijke vraagstukken moesten oplossen als wij ; we kunnen er voorbeelden vinden. Een denker uit dezen tijd wordt een gids voor ons. Men mag hem dus wel verheerlijken, en elke gelegenheid gebruiken, om troost te zoeken in zijn boeken, en al luisterende naar zijn stem, misschien een richtsnoer te vinden, dat we toch zoo noodig hebben.

Laten we Erasmus *lezen ! Zijn humor, de verhevenheid van zijn gedachte, zijn edele gevoelens hebben van hem een mensch gemaakt, in den vollen en eeuwigen zin des woords ; daarom zal hij ook altijd actueel zijn.*

ALBERT MARINUS.

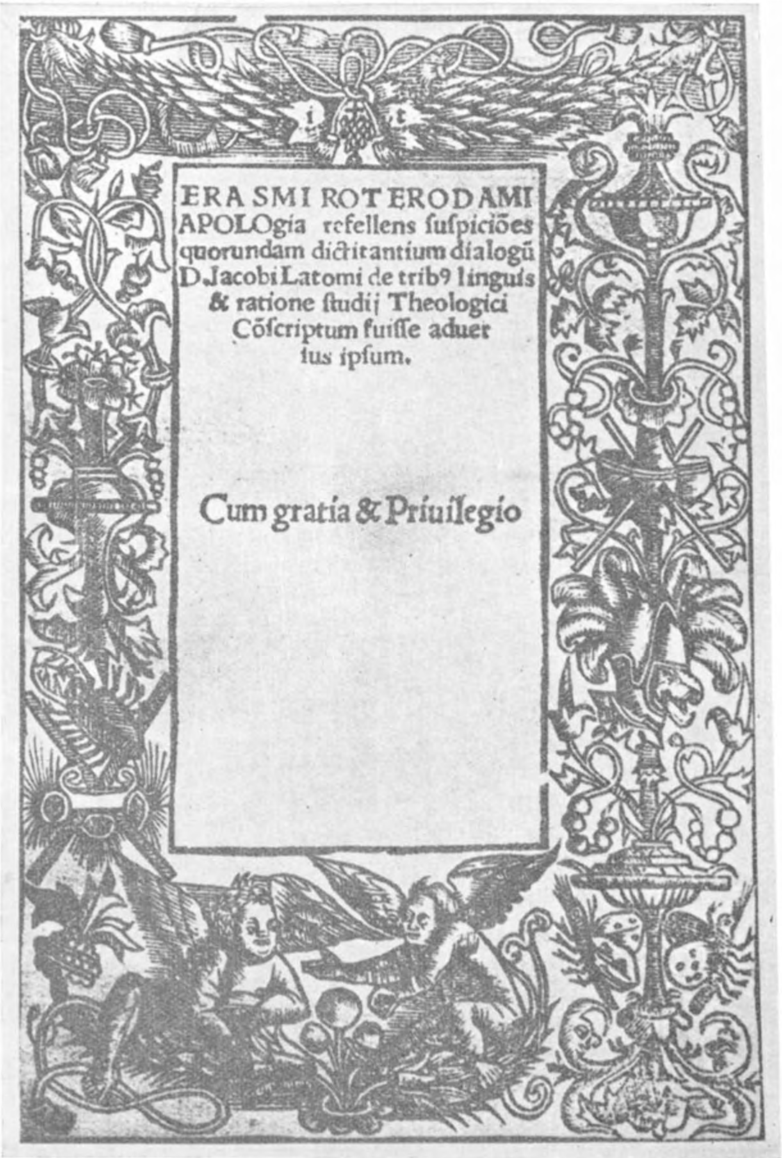

ERASMI ROTERODAMI
APOLOgia refellens ſuſpiciões
quorundam dictitantium dialogũ
D Jacobi Latomi de trib9 linguis
& ratione ſtudij Theologici
Cõſcriptum fuiſſe aduer
ſus ipſum.

Cum gratia & Priuilegio

Titelblad van een *Apologia* van Erasmus (eerste druk).

Desiderius Erasmus Roterodamus.

Epistolae XXII ex rure Anderlaco.

(De twee en twintig brieven uit Anderlecht)

Me mea fata in has abripuere procellas.
Nec tacere mihi licet ! (Ep. 1239).

Mij heeft mijn noodlot in deze stormen
medegesleurd. En zwijgen, dit mag ik niet.

Erasmus.

14 Oct. 1521.

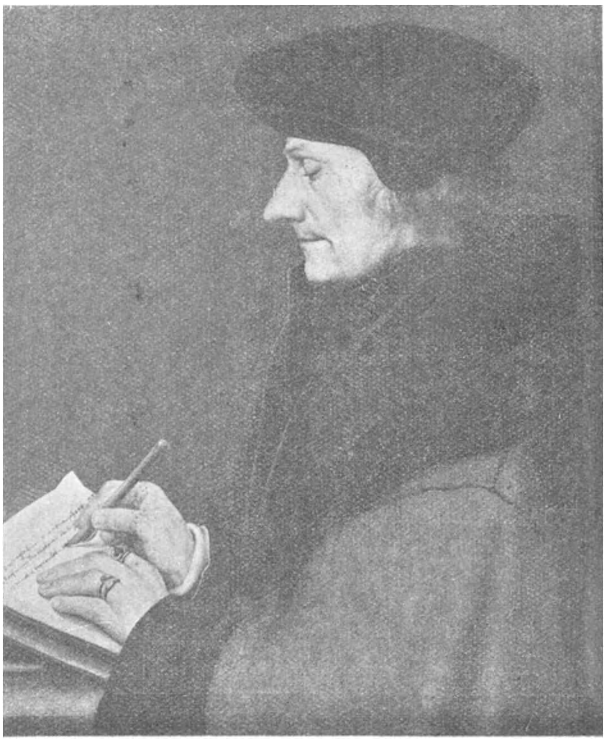

Portret van Erasmus (Holbein).
Museum te Bazel.

'T HUYS DE ZWAENE.

Een lange blinde muur met zwaren beer en poort.
Albinnen nog een tuin en hooge, wijde linden,
Waartusschen 't gretig oog een woning weet te vinden,
Die staat er eeuwen reeds en eenzaam, lijk het hoort.

Een gevel rank van bouw, die zacht het zicht bekoort ;
Al vensters met een kruis, maar zonder halve blinden,
En stalling wat op zijde, als tegen noordsche winden,
Zoo leeft de blanke Zwaene er stil en stemmig voort.

Vanachter onze kerk, zijn ietwat purpren stralen
Der ondergaande zonne omzichtig komen dalen,
Tot op dit huis, waarin Erasmus eens verbleef,

En langzaam rijst vóór ons, in 't vallend schemerduister,
Het fijn profiel van Hem, der humanisten luister,
Wiens geniale pen de « Lof der Dwaasheid » schreef.

Peeter J. Lefever.

21-10-31.

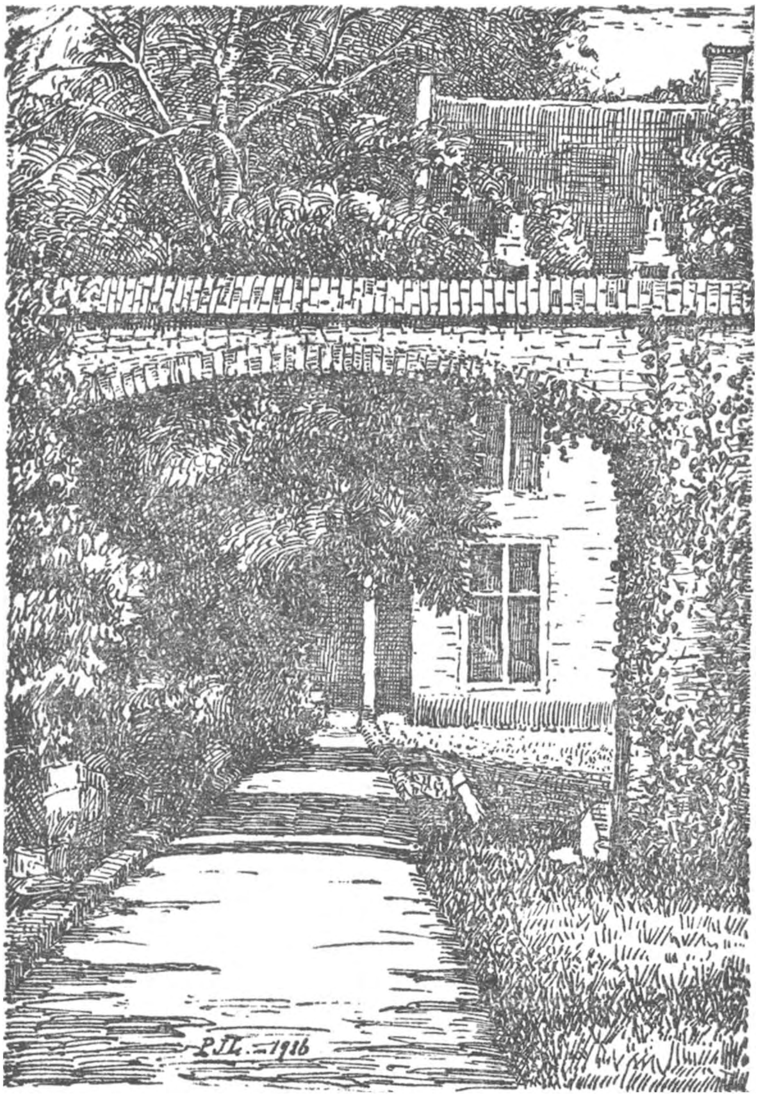

Erasmushuis te Anderlecht.
Tuin.

Brabantsche Folklore, Nrs 93-94.
Teekening door Peeter J. Lefever.

Erasmus.
Gravure van Holbein, 1536.

OP HET METALEN PRONCK-BEELD
van den
GROOTEN ERASMUS.

Wat wijsheyt Latium en Griecken hield besloten,
Begreep gantsch Christenrijck, soo haest ERASMUS *quam,*
En gaf met sijnen naem aen 't Hollandts Rotterdam
Een naem, vermids hy was uyt haren schoot gesproten.

Sy, als de Nood het licht voor hem had afgeschoten,
Noch 't rottende gebeent', noch stuyvende assche nam,
Maer rechte een steenen beeld. De Nijd spoog vyer en vlam,
En socht geweldigh hem van 't Outaer af te stooten.

Dan laes! geleertheyds pronck sich keerd aen nijd noch [spijt.
Geen graf sijn Faem bestulpt. Hy heldert met der tijd,
Sijn krans groent onverwelckt, en bloeyt, in afgunst vey- [ligh :

Die onlangs was van steen, nu glinstert van metael.
En soo de Nijd sich steurt aen dese pracht of prael,
Soo gietmen licht van goud den Rotterdamschen Heyligh.

VONDEL.

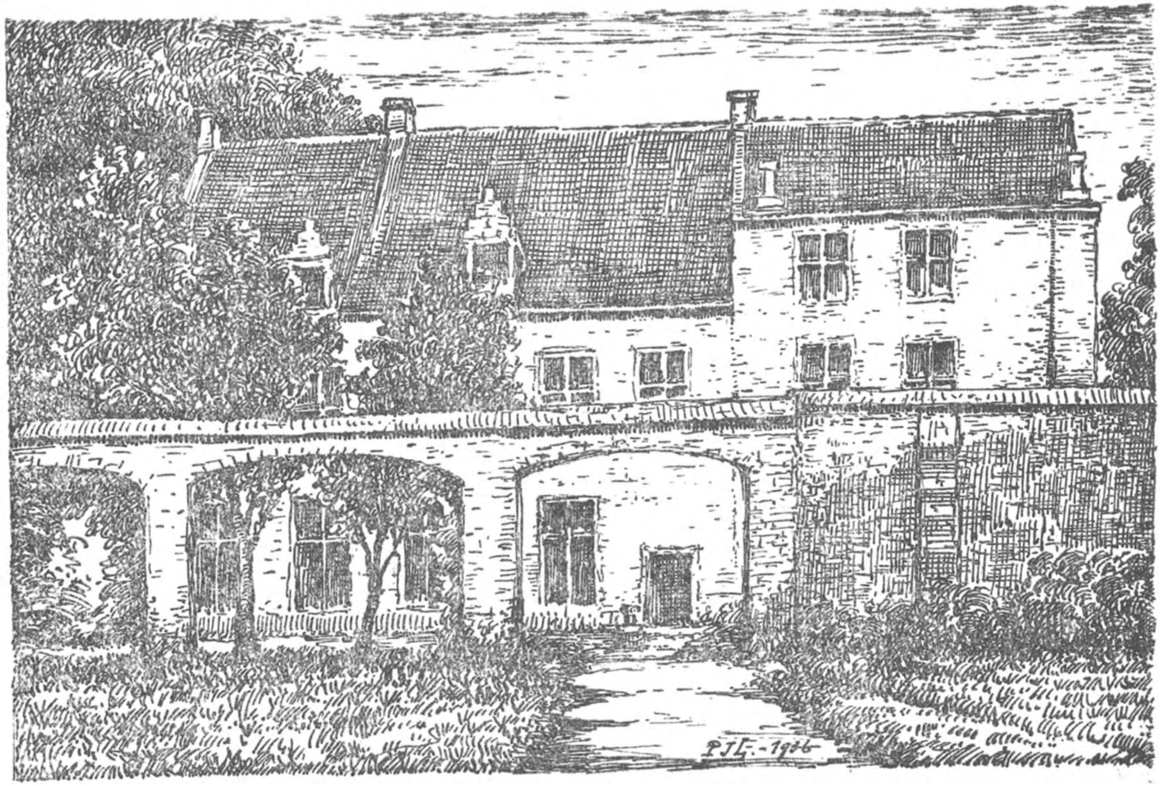

Erasmushuis te Anderlecht.
Tuin.

Brabantsche Folklore, Nrs 93-94.
Teekening door Peeter J. Lefever.

Erasmushuis te Anderlecht.
Tuin.

Brabantsche Folklore, Nrs 93-94.
Teekening door Peeter J. Lefever.

Inleiding.

De twee en twintig brieven van *Erasmus*, die in dezen bundel verzameld werden, zijn gedagteekend van 31[sten] Mei tot 5[den] Juli, en van 31[sten] Augustus tot einde October 1521.

Onvermijdelijk is zulke verzameling fragmentarisch. Het eenige kenmerk dat haar een zekere eenheid kan geven, is, dat de brieven te *Anderlecht* werden geschreven.

In Juli en in Augustus bracht *Erasmus* eenige weken door te *Brugge*. Daarom zijn er twee reeksen brieven : dertien brieven werden vóór, en negen na de reis naar *Brugge* geschreven.

Al deze brieven zijn hoogst belangwekkend, vooral als men ze uit een historisch oogpunt wil beschouwen. In 't jaar 1521 zijn er trouwens oogenblikken geweest, die *Stefan Zweig* « *Sternstunden der Menschheit* » zou genoemd hebben. Toen vierde de Renaissance hoogtij. Maar toen ook begon de Hervorming de wereld in rep en roer te brengen.

En *Erasmus* wilde immers, met hart en ziel, de man van de Renaissance zijn, zelfs, in allen eenvoud en alle oprechtheid, de man van de Renaissance én in het geloof én in de kerk, ter verwezenlijking van een christelijk ideaal. 1521 moest echter voor hem een wreed, een « tragisch » jaar zijn ! Een enkele brief volstaat reeds om dit te bewijzen, nl. Ep. 1217, gericht tot de Leuvensche theologanten. *Erasmus* wilde zich bij *Luthers* partij volstrekt niet aansluiten ; tegen *Luther* wilde hij echter niet optreden. Hij besloot te blijven « au dessus de la mêlée ». Al wordt deze houding soms meesmuilend beoordeeld, toch is er meer doorzicht en meer moed, en misschien meer belangeloosheid noodig, om ze aan te nemen, dan om partij te kiezen. Toen *Luther* openlijk in opstand kwam, had hij immers reeds machtige beschermers gevonden.

In Ep. 1218 (zooals reeds vroeger, o. a. in Ep. 1127) erkent *Erasmus* zonder aarzelen, dat de lessen en de vermaningen van *Luther* merkwaardig waren. Had men er maar rekening mede gehouden !

Sedert vier jaar was *Erasmus* te Leuven. Aanvankelijk had hij het er heerlijk gevonden. Maar nu kon hij het daar niet meer uithouden. Hoe kwam dat ? Zoo graag had hij al zijn tijd en al zijn moeite gewijd aan zijn levenstaak : het uitgeven in een zuiveren tekst, van 't Evangelie en van de werken der Kerkvaders ! Hij meende toch dat hij in dit Universitaire milieu rustig buiten de « Luthersche tragedie » zou kunnen blijven.

Maar *Fata viam inveniunt,* zooals hij het zelf meermalen gezegd heeft.

Hem werd een bisdom aangeboden, als hij maar in 't strijdperk wilde treden. Hij weigerde. Was er dan geen verzoening mogelijk ? hoopte hij. « Och, schreef hij (in « Ep. 1219), men ontdekt ten slotte dat men, in al die « bloedige botsingen, slechts voor ijdele woorden gevoch« ten heeft ! » *(Et in hujusmodi contentionibus, post cruentas rixas re discussa, tandem comperitur aliquoties eadem esse partis utriusque sententia, de verbis modo dimicatum fuisse !)* Zijn zulke woorden niet treffend ?

Wanneer een oorlog uitbrak, vroeg *Erasmus* zich angstig af, waarom de Heilige Stoel het stilzwijgen bewaarde. Hij voorspelde, dat een godsdienstoorlog eens Europa zou ondersteboven gooien, dat Keizer Karel eens zou ondervinden, hoe akelig de oorlog was. « *Ubi Romani Pontificis auctoritas ? Ea, quum quaestus negocium commendatur, potest et angelis et daemonibus imperare ; hic nihil potest apud filios suos a tam pernicioso bello coercendos ?... Fortassis olim dicet Carolus noster : non putaram bellum rem esse tam pestiferam. Sed hoc dictum nimium nobis constabit* ». (Ep. 1238).

Niemand, meer dan hij, heeft voor peis en vree geijverd. Maar hij had goed praten ! Na den Rijksdag te *Worms,* in April 1521, waar *Luther* a. h. w. zijn vaan had ontrold, en de verantwoordelijkheid voor zijn geschriften op zich had genomen, was de kogel door de kerk !

Luthers geschriften werden ten vure gedoemd. *Erasmus* — voorzichtig als hij was (maar hij moest wel !) —

verklaarde, dat hij ze niet gelezen had. En nu was het verboden, ze te lezen !

En toch was hij verdacht. Men vermoedde, men beweerde, dat hij het eens was met *Luther*. Hij werd beschuldigd (1). Hij mocht de zittingen van de theologische faculteit niet meer bijwonen. Nochtans dweepte *Erasmus* met zijn levensideaal, en bleef hij steeds zijn droom getrouw : christelijke liefde en verdraagzaamheid ! *Luther* smeet de pauselijke bul in 't vuur. Nu werd *Erasmus* het slachtoffer van de ketterjagers. Zijn geschriften roken naar ketterij. Hij moest nu, zegde men, kleur bekennen ; hij *moest* iets schrijven tegen *Luther*.

Hij weigerde.

't Werd nu een storm. 't Leven werd voor hem, te Leuven, onhoudbaar. In een brief (dien hij later uit Brugge zond) schreef hij, dat hij wel voelde, dat hij van verdriet zou omkomen, als hij zich niet ergens kon gaan verschuilen (Ep. 1225).

En zoo kwam *Erasmus* (Mei 1521) in Anderlecht terecht, en vond er een veilige rustplaats in 't huis *De Zwane*, bij zijn vriend kanunnik *Peter Wijchman*. Destijds was men omtrent klaar met den opbouw van de St-Pieterskerk (waarin Ste Guido een kapelletje kreeg). Anderlecht was een bekoorlijk, stil dorpje, in 't groene Broek- en Pedelandschap. Van daar naar Brussel was het een heele wandeling, die men liefst te paard deed. In 't huis *De Zwane* bracht *Erasmus* zijn boeken en geschriften mee ; in dit stille oord kon de afgematte man eindelijk herademen.

Hij voelde zich gelukkig. Het was er zoo gemoedelijk, zoo rustig ; herhaaldelijk heeft hij geschreven, dat hij het toch zoo lekker vond te Anderlecht ; hij was er weer gezond geworden ! Het *rus Anderlacense* was in zijn leven een oaze.

---

(1) Reeds in 1518 — toen *Erasmus* ziek was — hadden kwade tongen verteld, dat hij gestorven was *sine lux, sine crux, sine deus* (Ep. 950). (Dit was, zooals Van Lennep zich uitdrukt, het kramerlatijn van dezen tijd. Nu zouden we zeggen : pidginlatijn). In 1519 werd een werkje van hem (*Ratio Verae theologiae*) waarover een professor (*Alard* van Amsterdam) college wou geven, van de lijst geschrapt.

Deze zomer (1521) bleef in zijn latere jaren een zonnige herinnering ; *Brabant, en vooral dit dorpje, Anderlecht, lacht me toe,* schreef hij in April 1522 aan *Pater Glapion* (Keizer Karels biechtvader *(Mihi vehementer arridet Brabantia, et praesertim rus illud Anderlacense* (Ep. 1275).

Natuurlijk ging *Erasmus,* in *De Zwane,* voor zijn lessenaar zitten. En hij schreef. Schrijven was immers zijn normale bezigheid.

De twee en twintig brieven *ex rure Anderlacensi,* zijn overigens slechts een fragmentje uit *Erasmus'* ontzagwekkende briefwisseling, die, alleen tot 31sten Juli 1530, reeds 2356 nummers omvat, welke alle, in chronologische volgorde, verzameld zijn in *P. S. Allen's* grootsch werk.

Deze brieven zijn zeer opmerkenswaardig. Destijds waren er geen wetenschappelijke congressen, noch tijdschriften. Wat een geleerde mede te deelen had, kon hij alleen bekend maken door een brief aan een collega of aan een vriend. Om er publiciteit aan te geven, moesten deze brieven dan ook gedrukt worden.

Maar er waren Inquisiteurs ! Er waren banbliksems en brandstapels ! Om een onnoozel woordje verkeerde men in levensgevaar. De voorzichtigheid was, meer dan ooit, de moeder van de porseleinkast.

Menige brief is een lange studie, b. v. de brief aan *Jod. Jonas,* waarin *Erasmus* het leven beschreef van *Jean Vitrier* en van *John Colet,* die hij als heiligen beschouwde, en a. h. w. liet optreden als dragers van zijn Christelijk ideaal.

Soms heeft men den indruk, dat men een *Colloquium* aan 't lezen is.

In andere brieven moet *Erasmus* zich verweren — ofwel moet hij aanvallenderwijze optreden.

Zijn brieven aan zijn goede vrienden zijn de prettigste.

In sommige brieven zijn er tegenstrijdige verklaringen. Dit is begrijpelijk. In Ep. 1218 schreef *Erasmus* — den 5den Juli 1521 — aan zijn vriend *Rich. Pace,* dat *Jer. Aleander,* « die van nature een waanzinnige kerel is, hem *(Erasmus)* de Luthersche libellen allemaal tot schande aanrekent » *(Is satis insanit suapte natura... provolant libelli...*

hos omnes mihi tribuit Aleander). Deze brief werd destijds niet verspreid, en bleef « vertrouwelijk » tot na *Erasmus'* dood. Maar in Ep. 1236, den 25[sten] September 1521 tot *Paolo Bombasius* gericht, klinkt het heelemaal anders. *Aleander* was de pauselijke nuntius ; de brief aan *P. Bombasius* moest onder de oogen van den paus komen. Nu was de leus : op zijn hoede te zijn !

Er is dus veel afwisseling in deze brieven. Nu eens geeft *Erasmus* een — overigens zeer gunstige — schets van eenige Leuvensche hoogleeraars ; dan zendt hij, heel vaderlijk, een aanmoediging en een goeden raad aan een jongen monnik *(Gabr. Ofhuys)* die zich aan vrome versjes heeft... schuldig gemaakt. Dat hij in de opvoeding en de wetenschappelijke vorming van de vrouwen veel belang stelt, blijkt uit Ep. 1233. Door al deze geschriften vloeit, als frisch bronwater, het zuivere Latijn van *Erasmus ;* overal bewondert men zijn fijnen smaak, zijn humor (zie eens hoe leuk hij in Ep. 1237 vertelt van een boekje, dat men zoo goed weggeborgen heeft, dat men het niet meer kan terugvinden, of in Ep. 1240 *R. Rescius* zoetjes den wenk geeft, *de ne pas trop s'en faire,* en ook zijn ironie, en zijn haat tegen schijnheiligheid, en zijn afschuw van den oorlog (deze « groote illuzie »). Ook drukt *Erasmus* zijn vertrouwen uit, dat hij, in latere tijden, rechtvaardiger zal beoordeeld worden *(Quid ego promeritus sim vigiliis meis, posteritas aequior judicabit,* in den brief aan de Leuvensche theologanten).

En is het eindelijk geen groot genot voor den lezer, onder *Erasmus'* correspondenten de namen te vinden van twee zijner beste vrienden, *G. Budé* en *Th. Morus ?*

Wanneer het *Opus Epistolarum Erasmi* eens zal volledig zijn, zullen we al die schatten naar hartewensch kunnen bestudeeren. In onze verzameling zijn er onvermijdelijk leemten. Een paar correspondenten zijn — tot nader bevel — onbekend gebleven. Een paar brieven zijn eigenlijk geschreven als antwoord op een brief, die hier noodzakelijk ontbreekt. Ook kan er gezinspeeld worden op iemand of op iets, en konden we er slechts een beknopte toelichting bij geven. Hiermede brengen we dus slechts een eerste bescheiden bijdrage tot een eventueel belangrijker werk.

In *P. S. Allens* verzameling zijn deze twee en twintig brieven, genummerd van 1208 tot 1212 ; van 1214 tot 1221, en van 1232 tot 1240. N^r 1213 werd, op 20sten Juni, uit Rome gezonden aan *Erasmus,* die den brief natuurlijk veel later ontving. De n^rs 1222 tot 1231 zijn brieven uit Brugge. Ep. 1222, van 10^den Juli, werd uit Brugge door *L. Vives* tot *Erasmus* gericht. *Erasmus* heeft dus zijn verblijf te Anderlecht onderbroken tusschen den 10^den Juli en den 31sten Augustus.

Deze twee en twintig brieven werden gericht tot twintig correspondenten. Hier zijn de namen, in alphabetische volgorde :

Barbirius (2 brieven) *Bombasius, Bucho, Budé, Everardus, Goclenius, Guillard, Harst, Hertogenbosch, Hornes, Hugenoys, Jonas, More, Mountjoy, Ofhuys, Pace* (2 brieven) *Rescius, Schudelinus, Tayspil,* en de *Theologi Lovanienses.*

De brieven uit Anderlecht brengen ons het bewijs, dat *Erasmus,* toen hij zijn « vacantiemaanden » te Anderlecht mocht genieten, toch niet heeft willen zwijgen.

Hij was de stem, die een beroep deed op den goeden wil der menschen, op de Keizerlijke macht, op de Pauselijke Majesteit. Heeft men naar zijn stem niet willen luisteren, toch is *Erasmus,* in deze bewogen en tragische tijden, de vertolker geweest van het zuiverste en innigste gevoelen der menschheid.

Dr C. Sobry.

De twee en twintig brieven uit Anderlecht.

Ep. 1208,	aan Maximil. de Hornes,	31 Mei 1521.
Ep. 1209,	aan Conrad Goclenius,	8 Juni 1521.
Ep. 1210,	aan Richard Pace,	11 Juni 1521.
Ep. 1211,	aan Jodocus Jonas,	13 Juni 1521.
Ep. 1212,	aan Louis Guillard,	17 Juni 1521.
Ep. 1214,	aan Livinus Hugenoys,	21 Juni 1521.
Ep. 1215,	aan Karel Harst,	22 Juni 1521.
Ep. 1216,	aan Peter Barbirius,	26 Juni 1521.
Ep. 1217,	aan de Leuvensche Theologanten,	Juni 1521.
Ep. 1218,	aan Richard Pace,	5 Juli 1521.
Ep. 1219,	aan W. Blount, lord Mountjoy,	Juli 1521.
Ep. 1220,	aan Thomas More,	Juli 1521.
Ep. 1221,	aan Daniel Tayspil,	5 Juli 1521.
Ep. 1232,	aan Nic. van Hertogenbosch,	31 Aug. 1521.
Ep. 1233,	aan Guillaume Budé,	September 1521.
Ep. 1234,	aan Jan Schudelinus,	4 September 1521.
Ep. 1235,	aan Peter Barbirius,	23 September 1521.
Ep. 1236,	aan Paul Bombasius,	23 September 1521.
Ep. 1237,	aan Bernard Bucho,	24 September 1521.
Ep. 1238,	aan Nic. Everard,	October 1521.
Ep. 1239,	aan Gebr. Ofhuys,	14 October 1521.
Ep. 1240,	aan Rutger Rescius,	October 1521.

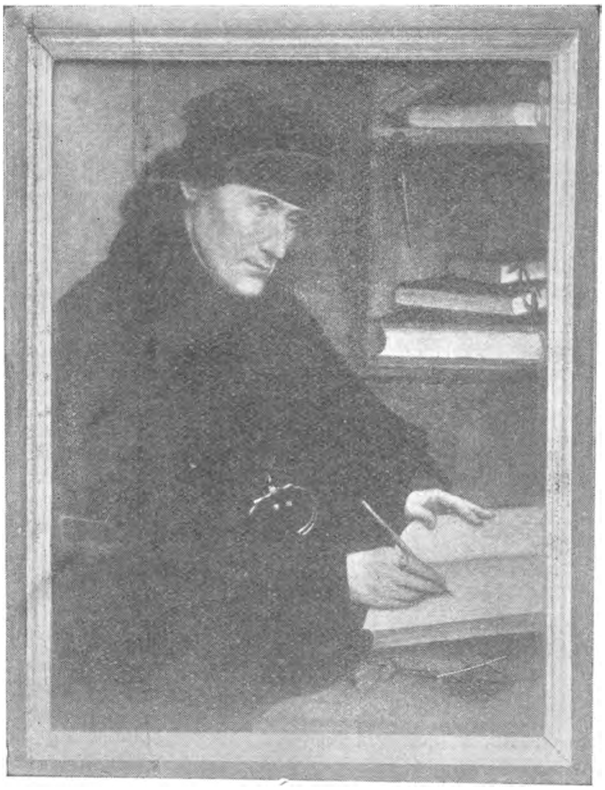

Portret van Erasmus (Quinten Metzijs).

Ep. 1208, aan Maximil. de Hornes.

Anderlecht, den 31ⁿ Mei 1521.

Clariss. D. Maximiliano, Domino de Hornes et de Gasbeek, Erasmus Rot. S. P. (1).

Hoogedele Heer, het is hier zoo aangenaam, en mijn hospes is zoo ongelooflijk lief voor mij, dat ik weer op krachten kom, en zoo aan 't opfleuren ben, dat ik om zoo te zeggen heelemaal herleef. Daarbij komt nog, dat *Leonardus* ons zeer beminnelijk gezelschap houdt ; hij zorgt, met een echt vaderlijk hart, voor de opleiding en de opvoeding van uwen jongen zoon (2).

Meermalen denk ik, dat Uwe Hoogheid, volgens de woorden van den Scholasticus, me zeer genegen is, en hoe meer ik u daarvoor verplicht ben, hoe minder ik dat verdien ! Mocht ik toch eens de gelegenheid vinden, om u op mijn beurt te laten blijken, hoe dankbaar ik u ben.

Hier zal ik waarschijnlijk drie maanden lang verblijven. Ik heb hier heel mijn bibliotheek laten brengen.

Als ik ondertusschen, met raad en daad, kan bijdragen tot het welslagen der studiën van uwen zoon, zal ik de gelegenheid niet ongebruikt laten ; ik weet welke de verplichtingen zijn van een dankbaar man. Het kind heeft een zeer bevallig karakter ; maar het is een gewichtige zaak, te weten bij wie en door wie het kind opgeleid wordt.

Den Heer bid ik, dat Hij over uw lot beschikke in verhouding tot de gaven van uw hart. Wel vare het Uwe Hoogheid en Mevrouw de Hornes, uwe weledelgeboren gade.

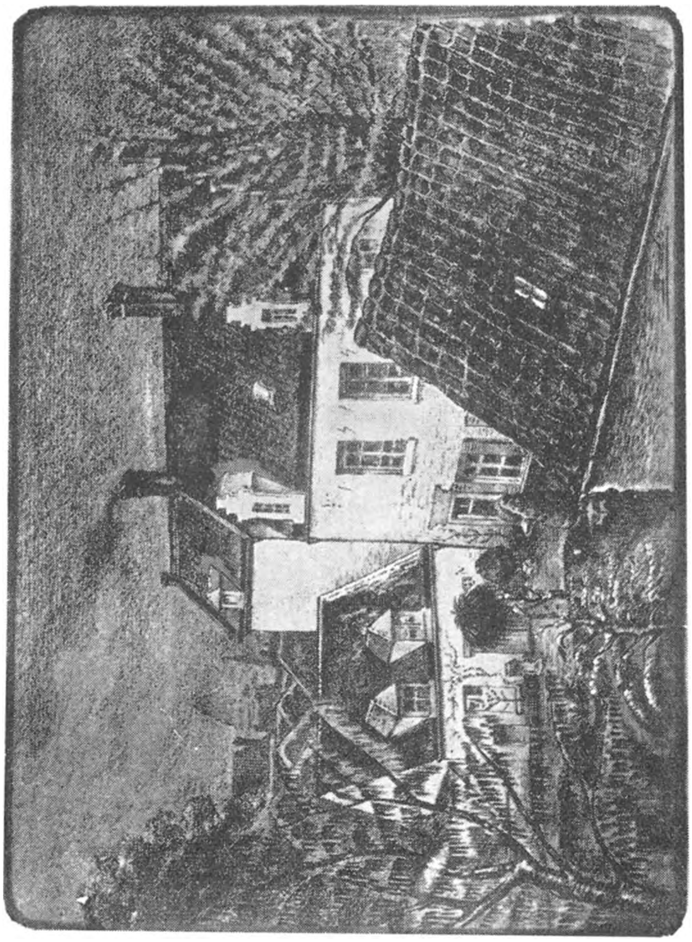

Huis « De Zwane » te Anderlecht, vóór de restauratie
(Teekening van Frialt)

Te Anderlecht, daags na het Heiligavondmaalfeest (31 Mei) Anno 1521.

Uw zeer verkleefde Erasmus.

Eigenhandig, en overhaast.

---

(1) *Maximiliaan de Hornes* was kamerheer van Keizer Karel, keizerlijke gezant bij den Hertog van Gelderland. Er is sprake in den brief, van één van zijn drie zoons.

(2) *Mijn hospes* is Peter Wychman, kanunnik en schoolmeester van de St-Pieterskerk te Anderlecht, † 1535.

Leonardus is waarschijnlijk *Casimbrotius* of *Casperotus* van Brugge. *Leonard Casembroot*, 1495-1558, een geleerd man, over wien *Erasmus* later nog met lof gesproken heeft, en die later Burgemeester werd te Brugge.

Ep. 1209, aan Conrad Goclenius.

Anderlecht, den 8n Juni 1521.

Erasmus Roterodamus D. Conrado Goclenio S. (1).

Ik wou u eventjes er aan herinneren dat ik graag (te Leuven) een huis zou willen huren ; het zou comfortabel moeten zijn en een tuin hebben. Daarover kunt ge onderhandelen met *Dorpius* (2). Want, zelfs indien ik in 't najaar naar Duitschland vertrok, ter wille van... *(hier is de tekst niet duidelijk : « ob nomen », mijn naam ? of zou het een lapsus zijn : « ob Novum testamentum » ?)* toch zou ik daar een « nest » willen hebben, dat altijd zou klaar zijn. Ik zend het boek dat *Rutgerus* gevraagd heeft (3). Gelieve de brieven aan den Zwitser weer te geven (4). Vaarwel.

8 Juni 1521.

Deze snaphaan zal u een hemd afgeven, dat onvoltooid (?) is, en dat de vrouw van *Froben* mij gezonden heeft. Want me dunkt dat hij het zoo gequalificeerd heeft (?) in zijn eigen belang (5).

---

(1) *Conrad Goclenius* was leeraar in de Latijnsche Letteren aan 't *Collegium Trilingue* te Leuven, en een trouwe vriend van *Erasmus*. Bij uiterste wilsbeschikking benoemde *Erasmus* hem tot volvoerder van zijn testament ; *Erasmus* laatste brief (28 Juni 1536) is tot hem gericht.

(2) *Dorpius* = *Maarten Van Dorp* (1485-1525) van Naaldwijk, was leeraar in de Theologie te Leuven, kanunnik van de St-Pieterskerk en rector van de Universiteit. Steeds bleef hij in verstandhouding met *Erasmus,* trots de opstokerij van sommige Collega's ; en *Erasmus* schreef ter zijner eer een grafschrift.

(3) *Rutgerus Rescius* = *Reegeer Ressen* († 1545 van *Maeseyck*, studeerde te Parijs en te Leuven, werd corrector bij *D. Martens,* den beroemden Leuvenschen drukker, en in 1518 leeraar in de Grieksche Letteren aan 't *Collegium trilingue*. Hij ook werd een trouwe vriend van *Erasmus*. In 1527 wou François I hem, als hoogleeraar naar Parijs laten komen, maar *Rescius* weigerde. *Nic. Clenardus (Cleynaerts,* van Diest) was een van zijn leerlingen.

(4) *Helvetius,* (de Zwitser) is misschien *Jer. Froben,* de zoon van den drukker, maar zou even waarschijnlijk de « snaphaan » kunnen zijn.

(5) Wat het P. S. betreft *(Accipe ab hoc snaphano camisiam imperfectam, quam mihi misit uxor Frobenii. Videtur enim hic illam sibi qualificasse)* hebben we het genoegen hier de vernuftige uitlegging van Prof. *A. Roersch* mede te deelen : « Tu recevras de « ce chenapan (den Zwitserschen boodschapper) une chemise mal « réussie (manquée) que m'a envoyée Madame Froben. Car, dans « son propre intérêt, il l'a qualifiée telle ! » (Sans doute, dans le « but de la garder pour lui). Erasme, célibataire, se faisait aider « pour les questions de ménage, par les épouses de ses meilleurs « amis. Ainsi, la femme d'*Erasme Schets,* d'Anvers, avait acheté « pour lui de la toile de Hollande pour draps de lit ». (Cf. *A. Roersch, Quarante six lettres inédites d'Erasme,* dans *Mélanges Emile Picot,* Paris, 1913, *in fine).*

Froben, drukker en uitgever van Erasmus' werken, te Bazel.

Ep. 1210, aan Richard Pace.

Anderlecht den 11^{n} Juni 1521.

Erasmus Rot. Ricardo Pacaeo S. D. (1).

Uit *Froben's* drukkerij melden mij verscheidene geleerden, dat de « Proverbia » van *Polydoor Vergil* (2) in grooten druk uitgegeven worden ; en het papier is zoo fraai, dat *Froben* geen enkel ander werk zooveel eer aangedaan heeft, of er zooveel zorg heeft aan besteed. Daarenboven geeft hij nog uit het werk *De Rerum Inventoribus ;* en hij doet zijn best om deze oplage even goed te verzorgen. En hij doet dat, omdat ik het hem voorgesteld had ; ja, ik heb er zelfs op aangedrongen. Want, door tusschenkomst van zijn zoon *Hiëronymus,* had hij het werk zoo maar naar Antwerpen teruggestuurd, en men kon hem hoegenaamd niet overhalen tot het aanpakken van die zaak. De beide boeken zullen, onder de beste voorteekens, het licht zien op de aanstaande Frankforter mis. Laat hem nu maar doorslaan, *Polydoor,* en nog geloof hechten aan 't gemommel van al die lui, die beweren dat ik hem zijn roem benijd !

Ik verneem dat *Thomas Morus,* 's Konings raadsheer, nu door Z. M. tot schatbewaarder benoemd is. En dit ambt wordt hem niet enkel eershalve opgedragen ; er is een salaris aan verbonden, dat niet te minachten is. Ik stel dus vast dat het hem zoo vreeselijk meevalt aan 't koninklijk hof, dat ik kompassie met hem krijg ! Wat me echter verheugt is dit : hij laat me hopen, dat ik hem nog eens zal mogen weerzien, tusschen nu en Oogstmaand.

Maar er is iets, mijn waarde *Pace,* dat me erg in verlegenheid brengt : ik krijg geen nieuws aangaande de « Commentarii », die te Rome gebleven zijn (3). Ik zou u willen verzoeken, geen kosten te ontzien, om ze hier te laten terugkomen. Dit hoeft niet op uw kosten te gebeuren : wat gij er om uitgeeft wordt u tot op een cent toe

terugbetaald. Indien slechts het tweede boek der *Antibarbari* terug kwam, zou ik me zoodanig niet bekommeren om 't verlies van de andere boeken. Vaarwel.

Op het land, te Anderlecht. 11 Juni 1521.

---

(1) *Richard Pace*, Erasmus' vriend, deken van St-Paul, teLonden, sekretaris van kardinaal Wolsey en van Hendrik VIII.

(2) *Polydoor Vergil*, Italiaansch priester, had in 1498 zijn « Proverbia » en in 1499 een tweede werk : « De Rerum inventoribus » uitgegeven. Het tweede werd op den *Index* geplaatst. Hij verbleef langen tijd in Engeland, waar hij prebenden genoot, en hij schreef een *Geschiedenis van Engeland* (tot in 1550). Met *Erasmus* waren zijn betrekkingen goed.

(3) *Erasmus* bedoelt hier een werk van hem, nl. de *Antibarbari* (de barbaren zijn de vijanden der humanisten) waarvan hij in 1506-07, toen hij te Bologna was, een vermeerderde uitgave wilde klaarmaken. 't Eerste deel, dat reeds gedrukt was, en het tweede (onuitgegeven) herzag hij, en hij wilde er nog twee deelen bijvoegen. In 1508 nam *Rich. Pace* het heele handschrift mee naar Rome, waar het zoek raakte, of gestolen werd. Dit was dus (in 1521) eine alte Geschichte, maar hij had er nog altijd spijt over

Ep. 1211, aan Jodocus Jonas.

Anderlecht, den 13ⁿ Juni 1521.

Eras. Rot. Jodoco Jonae Erphordiensi S. D. (1).

Vermits gij zoo danig aandringt, mijn dierbare vriend, en verlangt dat ik voor u, in een korte schets, het leven zou beschrijven van *John Colet*, ik zal het doen, en met des te meer genoegen omdat ik vermoed dat gij een schoon toonbeeld van een vroom leven wenscht te bezitten dat gij, voor u zelf, als model zoudt gebruiken.

Zeker erken ik, mijn lieve Jonas, dat ik veel menschen gekend heb, welke ik, om hun edel karakter, de meeste achting toedroeg ; en toch moet ik zeggen, dat er onder hen geen enkel te vinden was, of ik moest met spijt, vaststellen dat er in zijn karakter iets ontbrak, namelijk iets van die zuivere christelijkheid, telkens ik hem vergeleek met de oprechtheid van deze twee mannen, die ik het geluk had te kennen, den eersten in de stad *St. Omaars*, in *Artois* (toen de pest — en 't was in dit opzicht werkelijk een buitenkansje voor mij ! — me uit Parijs had weggejaagd, en in deze stad gebracht) en den anderen in Groot Britanje, waar Lord *Mountjoy's* vriendschap me had heengelokt.

Gij zult er nu beslist een aardig voordeeltje bij hebben — ik weet dat gij erop verlekkerd zijt — want in de plaats van één, krijgt gij er twee !

De eerste, dien ik bedoel, is *Jean Vitrier*, een Franciscaan — want hij is in deze orde terecht gekomen toen hij nog jong was — Ik meen dat hij in geen enkel opzicht bij *Colet* achterstaat : ten ware dat hij minder de gelegenheid vond om andere menschen behulpzaam te zijn, wegens de verplichtingen die zijn kloosterleven voor hem medebracht. Hij was ongeveer 44 jaar oud wanneer ik hem leerde kennen ; en dadelijk vatte hij vriendschap op voor mij, al waren wij zeer verschillend. Hij genoot de

meeste achting bij de voorname menschen ; bij vooraanstaande personen was hij zeer gezien ; slank en sierlijk van gestalte en gelukkig begaafd, was hij zoo edel van karakter, dat niets zoo humaan was als hij. Toen hij nog een kind was, had hij zich oververzadigd aan de haarklooverijen van *Duns Scot*. Hij keurde ze niet geheel af, omdat er soms vernuft in steekt, al worden ze nog zoo weinig sierlijk uitgedrukt ; maar hij hechtte er niet veel waarde aan. Wanneer hij er overigens de kans toe had, 't een of ander uit *St-Ambrosius, St-Cyprianus* of *St-Hieronymus* te genieten, dan was het verwonderlijk, hoe hij gene geschriften geringschatte, als hij ze met deze vergeleek. Onder de schriften der kerkvaders, gaf hij de voorkeur aan die van *Origenes ;* en toen ik hem eens plaagde, en hem zegde, dat ik daarover verwonderd was, omdat hij er genoegen in vond, de schriften van een ketter te lezen, antwoordde hij me verrassend vlug : « men kan toch onmogelijk aannemen « dat de H. Geest dit hart niet zou hebben vervuld, waar « zooveel geleerde boeken en die hij met zooveel vuur ge- « schreven heeft uit ontsproten zijn ! »

De levenswijze, waarin hij toen hij nog jong was, door onwetendheid, gevallen was, of waartoe men hem medegesleept had, keurde hij niet goed ; dikwijls heeft hij me gezegd, dat het een leven van dwaze, en niet van godsdienstige menschen was, zoo gedurig, op klokslag, te gaan slapen, te ontwaken, weer in slaap te vallen, te spreken, te zwijgen, te komen en te gaan, te eten, op te houden met eten, kortom, zoo alles te doen volgens menschelijke verordeningen, en niet volgens Christus' voorschriften ; dat niets zoo onrechtvaardig was, als deze gelijkstelling van ongelijke menschen, vooral omdat het zoo dikwijls voorvalt dat een verstand met hemelsche begaafdheden, en dat voor betere dingen geboren was, zoodoende begraven wordt onder een hoop formaliteiten en menschelijke bepalingen, en soms zelfs het slachtoffer wordt van nijd en afgunst. Nochtans heeft hij nooit iemand aangezet om dit kloosterleven te verlaten, en heeft zelf nooit iets dergelijks ondernomen ; hij was besloten, alles te verdragen, liever dan het iemand lastig te maken ; hierin heeft hij ook het voorbeeld gevolgd van zijn geliefden *St-Paulus*. En nooit was er een

onrechtvaardigheid, die hij niet met de meeste vreugde wilde dragen, omdat hij steeds den vrede wilde ongestoord laten.

Grondig had hij de H. Schriftuur, en vooral de Zendbrieven van *St-Paulus* bestudeerd, zoodat er niemand was, die de vermaningen van zijn geliefkoosden Sant zoo goed van buiten kende, als hij. Men mocht hem den aanvang opgeven van om 't even welke afdeeling : hij knoopte er onmiddellijk heel den tekst van den Epistel aan vast, zonder zich te vergissen. Hij kende van buiten een groot deel uit *St-Ambrosius*. 't Is bijna ongelooflijk, hoe hij daarenboven nog zoo'n groote hoeveelheid teksten van andere oude orthodoxe kerkvaders in 't geheugen kon houden. Deze voortreffelijkheid had hij te danken, ten eerste aan een geheugen, dat van nature zeer scherp was, en ten tweede aan 't behagen dat hij schepte in lange bespiegelingen.

Toen ik hem eens vertrouwelijk vraagde hoe hij zich voorbereidde, wanneer hij moest prediken, antwoordde hij me, dat hij gewoonlijk flink *St-Paulus* begon te lezen, en zich in deze lektuur verdiepte, tot dat zijn hart in gloed raakte. Hij bleef in dezen staat van begeestering, en richtte tot God vurige gebeden, tot dat men hem kwam verwittigen, dat het tijd was om te beginnen. Doorgaans verdeelde hij zijn sermoenen niet in achtereenvolgende hoofdstukken; dit wordt gewoonlijk gedaan, alsof het niet toegelaten was, anders te prediken ! Zoodat men dikwijls voor den dag komt, als het ware, met een ijskoude repartitie. Stellig brengt dit angstvallig gebruik, een sermoen in stukken te snijden, een killige verstijfdheid in de redevoering ; het bewijst, hoe kunstmatig de redenaar spreekt, en vermindert daarmee het vertrouwen dat hij zou moeten inboezemen. Maar hij liet zich ononderbroken medesleepen in den stroom van zijn welsprekendheid, en bracht den heiligen zendbrief in verband met het Evangelie ; en zoo gebeurde het, dat elke toehoorder iets geleerd had en in zijn hart een vuriger vroomheid meedroeg, wanneer hij naar huis ging. En hij deed niet aan zot gebarenspel of aan wild geschreeuw en gehuil ; al wat hij zegde kwam van hem zelf ; en zoo voelde men wel dat alles bij hem uit een warm en eenvoudig, maar ook ingetogen hart opwelde; en nooit heeft

hij zijn toehoorders door langdradigheid verveeld, noch op een drafje een verbijsterend getal namen afgerammeld, zooals men nu doet om a. h. w. lappedekens te vervaardigen, die u ijskoud laten, met allerlei aanhalingen uit *Scot, St-Thomas, Durand* (2), uit de teksten van het burgerlijk of uit het canoniek recht, nu eens uit philosofen en dan weer uit dichters, om aan het volk te doen gelooven dat men er alles van weet. Telkens hij predikte, was zijn sermoen, heel en al, louter Heilige Schriftuur ; iets « uitbraken », dat kon hij niet. Alles wat hij zegde, daar had hij een warm hart voor.

Een brandend verlangen om ons, stervelingen, naar een oprechte philosophie van Christus te brengen, bezielde dezen man. Hij hoopte wel, dat hij, als loon voor zijn werk, de glorie van den marteldood zou verdienen. Daarom — zooals ik het van zijn boezenvrienden heb vernomen — had hij eens van zijn oversten de toelating verkregen, om heen te gaan naar landen, waar Christus ofwel onbekend is ofwel onvroom geëerd wordt, wijl hij meende dat het een groot geluk zou zijn voor hem, indien hij zoodoende, de martelaarskroon kon verdienen. Maar onderweg werd hij teruggeroepen, als had hij een stem gehoord die uit den hemel kwam. « Kom weder, Joannes, een marteldood onder « uw eigen landgenooten wordt u niet ontzegd ! » Hij gaf gehoor aan dit orakel, en hij ondervond weldra dat, wat deze stem hem voorspeld had, waar was. Er bestond daar ergens een nonnetjesklooster, waar heel het godsdienstige leven zoo ontuchtig geworden was dat het klooster eerder een *lupanar* was. En toch waren er daar zusters, die konden gered worden, en die het wenschten. Terwijl hij haar met herhaalde predikatiën moed insprak en ze weder nader tot Christus bracht, waren er acht onder deze ellendige schepsels, die samenzwoeren, den man in een hinderlaag overvielen, naar een afgezonderde plaats meesleepten, knevelden en begonnen te worgen. En zij hielden slechts op, wanneer voorbijgangers — 'k weet niet wie — er tusschen kwamen en de misdadige onderneming deden mislukken. Hij was reeds buiten adem en ter nauwernood kon hij weer op adem komen.

Toch heeft hij daarover nooit geklaagd, ook niet bij zijn boezemvrienden, en hij liet niet na, zich van zijn

plichten te kwijten, en, zooals gewoonlijk voor het heil van deze vrouwen te zorgen ; zelfs liet hij nooit, door een strenger gezicht, dan gewoonlijk, merken dat hij tegen haar verbitterd was. Hij kende den opstoker van deze samenzwering ; 't was een Jacobijnsche theologant, suffragaanbisschop van den bisschop van *Morinië* (Arras en omstreken) een man die openlijk in goddeloosheid leefde. Tegen dien man heeft hij nooit iets afkeurends gezegd, ofschoon geen menschen in zijn oogen zoo hatelijk waren, als zij die zich aanstellen als leeraars en raadgevers in godsdienstige zaken, en die, door hun zedelijk gedrag en hunne goddelooze leer, het volk van God afkeerig maken.

Het gebeurde wel dat hij op één dag zevenmaal predikte, en nooit ontbrak hem de noodige stof om een beschaafd sermoen te houden, wanneer er over Christus moest gesproken worden. Integendeel heel zijn leven was niets anders, dan een vroom sermoen ! Moest hij soms aan een maaltijd deelnemen, dan was hij opgewekt en in 't geheel niet somber gestemd ; doch op zulke wijze dat er bij hem nooit de minste lichtzinnigheid of dwaasheid te bespeuren viel, en nog veel minder eenige overdaad of buitensporigheid. In zijn gesprek kwam zijn geleerdheid te pas ; ze was meestal van godsdienstigen aard, en droeg er bij toe, de godsvrucht aan te wakkeren. Zoo vroom ook was het onderhoud met hem, wanneer iemand hem kwam bezoeken, of hij zelf op bezoek kwam. Of wanneer hij op reis ging, had hij machtige vrienden, die hem soms, om de reis comfortabel te maken, een muilezel of een paard bezorgden ; dan kon hij ook gemakkelijker praten ; en dan voelde zich deze uitstekende man zoo verheugd, dat wat hij zegde zelfs niet met edelsteenen kon geschat worden. Niemand die afscheid nam van hem, was treurig gestemd ; integendeel, hij liet geen bezoeker heen gaan, of de man was beter geworden, en voelde zich, voor de vroomheid, met meer liefde bezield.

In geen enkel opzicht kon men bij hem iets bespeuren dat geleek op baatzucht ; hij was niet verslaafd noch aan gulzigheid, noch aan eerzucht, noch aan gierigheid noch aan wellust, noch aan haat of afgunst, of aan eenig andere slechte neiging ; wat er ook gebeuren mocht, altijd

hield hij God in eere, en hij kende geen grootere vreugde, dan een hart te kunnen vervullen met liefde tot de Evangelische vroomheid. En zijn moeite werd beloond. Hij won bij veel mannen en vrouwen de harten voor Christus ; en hun stervensuur heeft het bewijs geleverd, in welke mate zij zich onderscheidden van het gemeene christelijke volkje. Zijne discipelen — dit hadt ge kunnen zien — mochten het stervensuur begroeten, met een geest die van blijdschap overvloeide, en al stervende, een waren zwanenzang aanheffen, waarin ze uiting gaven aan al wat er in een hart is, dat blaakt van goddelijke liefde ; terwijl de anderen, nadat de ceremoniën en solemneele plechtigheden afgeloopen waren, den geest gaven, of ze nu geloovig waren of niet. De voortreffelijke dokter uit deze stad, *Ghisbert,* kan daarvan getuigenis afleggen ; hij ook is een trouwe vriend van de echte godsvrucht ; hij heeft de gelegenheid gehad volgelingen van de ééne zoowel als van de andere richting te zien sterven. Zelfs eenige getrouwen uit zijn kudde hadden rondom hem een groepje gevormd ; maar ze waren niet talrijk ; en evenals Christus, heeft hij onder de zijnen, niet heel veel mogen tot stand brengen. Want over 't algemeen hebben deze monniken meer achting voor den man, die met zijn geleerdheid veel voorraad voor de keuken opbrengt, dan voor hen, die veel zielen winnen voor Christus. Niet alleen had die man zoo'n zuiver hart, dat als een tempel waarlijk aan Christus gewijd was, dat hij een afschuw had van alle ondeugd, maar bovendien verfoeide hij vooral de wulpschheid, in zooverre dat hij zich zelfs pijnlijk getroffen voelde, wanneer er slechts werd op gezinspeeld ; zoo zeer was het aanhooren van vuilen praat boven zijn macht. Nooit heeft hij den prediker uitgehangen, die met een hatelijk gehuil de zonden van het volk bestrijdt, en nooit heeft hij iets verraden na een biecht ; maar hij wist zoo'n welgeslaagd portret te teekenen van een fatsoenlijk man, dat elke toehoorder stilzwijgend zich zelf leerde kennen.

Zijn voorzichtigheid, zijn belangloosheid, zijn gevatheid waren verwonderlijk, wanneer hij een raad gaf. Met biechthooren was hij niet bijzonder ingenomen ; maar ook in dit geval deed hij uit menschlievendheid al wat hij kon ;

openlijk verafschuwde hij het al te angstvallig en te dikwijls herhaald opbiechten.

Aan bijgeloof en aan ceremoniën hechtte hij weinig belang ; hij was sober, om 't even wat er te eten was, en begon elken maaltijd met een dankgebed. Hij ging niet anders gekleed dan de anderen. Gezondheidshalve had hij de gewoonte nu en dan wat te gaan wandelen, wanneer hij zich niet lekker voelde. Zoo gebeurde het eens, dat hij, met een metgezel wandelend, met zijn morgengebeden bijna klaar was, en voelde, misschien omdat hij den dag te voren gevast had dat zijn maag niet in orde was ; hij trad dus een naburig huis binnen, en gebruikte wat voedsel ; en toen hij zijn wandeltochtje hernomen had, ging hij voort met bidden. Toen zijn metgezel hem dan deed opmerken dat de heele reeks gebeden van 't begin af aan moest hernieuwd worden, vermits hij voedsel genuttigd had toen hij met de gebeden van het eerste uur nog niet klaar was, verklaarde hij hem leukweg, dat hij toch geen kwaad bedreven had, en dat de goede God er integendeel een winst bij maakte ; « zoo even, sprak hij, was ons gebed « krachteloos en slap ; nu echter gaan we hem aanbidden « met een verblijd hart en met bezielde hymnen. En zulke « offeranden behagen Hem zeer, vermits ze Hem aange- « boden worden door een vereerder die vroolijk gestemd « is ».

Daar ik destijds te gast was bij *Antoine de Bergues* (3) die abt was van 't klooster van *St-Bertin,* bij wien het ontbijt eerst 's namiddags gebruikt werd, kon mijn maag zoo lang niet nuchter blijven ('t was in den vastentijd), vermits ik mij in de studie verdiepte, versterkte ik mijn maag gewoonlijk vóór het ontbijt, met een lauw drankje, om het te kunnen uithouden tot etenstijd. Toen ik daarover *Vitrier* ondervroeg, om te weten of dit wel vergund was, raadpleegde hij eerst, met een vragenden blik, om geen ergernis te geven, zijn metgezel, die een leek was, en zegde : « wel zeker, 't zou een zonde zijn, het niet te « doen, en zoodoende, bij mangel van een beetje eten, uw « heilige studie te verwaarloozen, en uw lichaampje kwa- « lijk te behandelen ! »

Daar paus Alexander van een enkel jubileum een dubbel jubileum gemaakt had om er meer voordeel uit te

halen, en daar de bisschop van Doornik het beheer van dit jubileum, tegen contante betaling en op eigen risico, had teruggekocht, spanden de kommissarissen al hunne krachten in opdat de bisschop het kapitaal niet zou verliezen ; en meer nog, opdat er nog een winstje zou bijkomen, zoo zou men geen reden tot klagen hebben. Dan deed men om de hoofdrollen in het stuk te spelen een beroep, op de medewerking vooral van de kanselredenaars die het volk graag hoorde. Onze vriend had opgemerkt dat men nu in de schatkist opborg wat vroeger diende om het arme volk te helpen ; hij keurde niet af wat de H. Vader toegestaan had, maar keurde het ook niet goed. Ten andere, hij laakte hierin dit : dat arme lui hun gewone hulp moesten derven ; en hij berispte het dwaze vertrouwen van menschen, die geloofden dat hun zonden vergeven waren, omdat ze wat geld in den offerblok gegooid hadden.

Ten slotte boden de kommissarissen hem honderd gulden, voor het bouwen van een kerk, want er werd toen in 't klooster een kerk gebouwd ; hij moest de pauselijke aflaten niet aanbevelen, als hij niet wou, maar dan ten minste niet spreken van dingen die afbreuk konden doen. De man voelde zich toen bezield door een goddelijke aanblazing : « Gaat heen, riep hij, jullie schacheraars in gees- « telijke goederen, gaat heen met jullie geld ! Of denkt « ge soms, dat ik iemand ben, die voor een beetje geld, de « Evangelische waarheid zou vertrappen ? Brengt ze uwen « handel schade toe, ik stel meer belang in 't eeuwige heil « der zielen, dan in uwe handelszaak ». Deze mannen, die iets schuldigs op hun geweten hadden, waren overrompeld door dit krachtig optrden van iemand, die 't Evangelie in zijn hart droeg, doch ondertusschen werd er, tegen ieders verwachting, bij 't krieken van den dag, een kerkban *(excommunicatie)* tegen hem aangeplakt ; die werd nochtans afgerukt door een inwoner eer het nieuws zich verspreid had.

Vitrier liet zich door deze bedreigingen in het minst niet afschrikken, en met de meeste gemoedsrust onderwees hij het volk, vierde hij de mis, en 't bleek wel dat dit banvonnis hem geen vrees aanjoeg ; het had hem immers getroffen omdat hij Christus' woord gepredikt had. Weldra

werd hij bij den bisschop ontboden. Hij gehoorzaamde aan zijn bisschop ; hij kwam ; een collega vergezelde hem ; hij was om zich zelf in 't geheel niet verlegen. Ondertusschen hadden de inwoners der stad, buiten zijn weten, langs de baan cavalerie laten postvatten, om te beletten dat men hem zou overvallen, en hem in een spelonk opsluiten. Want hoe vermetel is de « vervloekte gouddorst » niet ? De bisschop hield hem eenige volzinnen voor, die men in zijn sermoenen opgeraapt had. Hij antwoordde met energie, en gaf den bisschop voldoening. Eenigen tijd nadien werd hij opnieuw opgevorderd ; er werd hem nu nog meer verweten. Toen hij nu ook met zijn antwoord klaar was, vroeg hij, waarom zijn aanklagers daar niet aanwezig waren, om de verantwoordelijkheid van hun beschuldiging op zich te nemen, zeggende dat hij nu reeds tweemaal ter verantwoording gekomen was, omdat hij eerbied had voor den bisschop, maar dat hij de derde maal niet zou komen, indien hij onder de zelfde omstandigheden ontboden werd ; dat hij te huis beter werk te verrichten had. Zoo heeft men hem ten slotte zijn eigen aard laten volgen, hetzij omdat men toch geen vat op hem had, om hem kwaad te kunnen doen, hetzij omdat men een oproer vreesde vanwege het volk, waar al de braafste lui hem ten zeerste om zijn eerlijkheid waardeerden, iets wat hij echter in 't geheel niet verlangde.

Ge zult me weldra vragen, meen ik, hoe het einde van zijn leven was. Er ontstond een geschil, niet alleen tusschen hem en de kommissarissen, maar ook tusschen hem en eenige van zijn ordebroeders : niet omdat ze iets af te keuren hadden in zijn leven, maar omdat zijn leven te schoon was ! te schoon, om tot hun stoffelijke belangen iets bij te dragen. Geheel en al wijdde hij zich aan het winnen van zielen ; maar als het er op aankwam, een keuken te installeeren, muren op te trekken, rijke jonge lui voor het kloosterleven aan te werven, dan was hij nalatig, meer dan ze het wenschten. Deze uitstekende man verwaarloosde echter die dingen niet, maar hij hield er zich slechts mee bezig in geval van nood ; hij was er de man niet naar, om, zooals de meesten doen, al die dingen verkeerd aan te pakken. Hij had zelfs eens een « tonijn » laten

ontglippen. Het was een man die aan 't hof verkeerde, en die in handel en wandel een « hoveling » was, die rechts en links menige echtbreuk pleegde en veel bedden bezoedelde, en zijn eigen vrouw, die tot een adellijke familie behoorde, en verscheidene kinderen had, verlaten had. Het toeval wilde — de gelegenheid maakt den dief — dat deze vrouw verleid werd ; hij verstiet ze dadelijk omdat ze eenmaal gevallen was, hij die zich zelf zoo dikwijls, als hij in gebreke was, vergiffenis geschonken had. Van zonde tot zonde zonk ze dieper en dieper, en verkeerde weldra in de grootste ellende ; en deze vrouw, die alle eer verloren had, werd dan nog het slachtoffer van de kwaal, die men de Fransche kwaal noemt. *Vitrier* deed zijn best om vrede te stichten tusschen man en vrouw maar 't was vruchteloos ; deze wreede echtgenoot liet zich overtuigen, noch uit eerbied voor zijn familie, noch uit liefde voor de kinderen die uit den echt gesproten waren, en luisterde niet naar zijn eigen geweten, hij die, zoo dikwijls echtbreuk had gepleegd en door zijn verwaarloozing dit ongeluk mogelijk gemaakt had. *Vitrier* liet dezen ellendeling aan zijn lot over. Eenigen tijd nadien zond deze hem ('t was een algemeen gebruik) een varkensbout. *Jean Vitrier,* die toen Pater Gardiaan was, had overigens den portier gewaarschuwd, dat hij niets mocht aannemen zonder hem te verwittigen. Wanneer dit geschenk gebracht werd, liet men hem roepen. Toen zegde hij aan de dienaars, die het geschenk namens hun meester brachten : « Draagt dit pakje terug waar gij het « vandaan gehaald hebt. Wij nemen geen giften aan van « den duivel ! »

Daarom, en ofschoon men goed wist dat zijn leven en zijn onderwijs een merkwaardige kweekschool waren tot het vormen van vrome Evangelische zielen, vermits dit nu niet winstgevend genoeg was voor den voorspoed van de keuken, kreeg hij bevel, zijn ontslag als Gardiaan te nemen. Hij vroeg niet beter. Hij werd vervangen door iemand, dien ik ken, en dien men elders vandaan had gehaald ; ik zal niet zeggen welke man hij was, noch hoe zeer hij verschilde van zijn Collega — kort en goed, ik meen dat een voorzichtig mensch aan zoo'n man zijn moestuintje liever niet zou ter bewaring geven. Ofwel heeft

John Colet (1466-1519). Engelsche godgeleerde. Verluchting uit een handschrift (Universiteitsbibliotheek te Cambridge) van Erasmus' vertaling van St-Mattheus.

men hem ook aangesteld om hem (elders) kwijt te zijn ; ofwel leek hij voor dezen post meer geschikt. Vervolgens, toen eenige geloovigen zich ontpropten, die door denzelfden geest waren bezield en ten langen leste voelden dat ze het samen eens waren, om te arbeiden aan 't verspreiden van 't Christelijk geloof, meer dan om te zorgen voor de spinde, heeft men onzen vriend naar Kortrijk verbannen, in een nonnenkloostertje ; daar heeft hij zijn leven gelukzalig geëindigd ; steeds heeft hij, zoolang zijn krachten het toelieten, altijd zichzelf gelijk, onderwezen, getroost, moed ingesproken ; en hij heeft eenige boekjes nagelaten, waartoe hij de stof gevonden had in de geschriften der kerkvaders, en die hij in 't Fransch opgesteld heeft. Ik twijfel er niet aan, of deze boeken zijn in waarde gelijk aan zijn leven en aan zijn welsprekendheid. Ik verneem nochtans dat hij nu veroordeeld wordt door zekere lieden, die meenen dat het een gevaarlijk iets is, wanneer het volk iets anders te lezen krijgt, dan de domme vertellingen, geschiedenissen, of droomen van de monniken. Een vonkje van zijne leer leeft nog altijd voort in het hart van vele menschen ; en als ge ze met anderen vergelijkt zult ge zeggen dat deze geen Christenen zijn, maar Joden. Deze uitstekende man wordt door de zijnen met minachting bejegend ; had hij het geluk gehad, de collega te zijn van den Apostel *St-Paulus,* dan zou *St-Paulus,* ik twijfel er niet aan, hem de voorkeur gegeven hebben, boven zijn *Barnabas* of boven zijn *Timotheus.*

Hier hebt ge nu het portret van onzen vriend *Vitrier,* van een man die een juweel was, die in de wereld onbekend is, maar beroemd en gevierd in het rijk van Christus. Nu stel ik u *Colet* voor, die zeer veel op hem gelijkt. Ik had voor elk het portret van den ander geteekend ; en elk brandde van verlangen om den anderen te zien, en zelfs was *Vitrier* daarom naar Engeland vertrokken. En later vertelde *Colet* me dat een minderbroeder hem eens een bezoek gebracht had, door wiens vroede en vrome woorden hij wonderlijk bekoord werd ; maar dat een andere monnik van deze orde, een Stoïcijn, zich bij hen vervoegde ; deze scheen verontwaardigd te zijn over hun christelijk gesprek, en brak het af. En wellicht verdient *Colet* meer lof hierom,

omdat noch het vermogen dat hij bezat, noch zijn onstuimig karakter, dat hem in een geheel andere richting heentrok, hem hebben kunnen afhouden van de verwezenlijking van zijn ideaal : een Evangelisch leven. Want hij was geboren uit doorluchtige en rijke ouders, en dan nog te Londen ; zijn vader bekleedde tweemaal in deze stad de opperste waardigheid, die men daar het majoraat noemt. Zijn moeder die nog leeft, een allerdeftigste vrouw, schonk haren man elf zoons en evenveel dochters. En *Colet* was de oudste, en moet dus, volgens de Engelsche wetten, de eenige erfgenaam zijn, zelfs als die anderen hem overleefden ; maar hij was de eenig overlevende van allen, toen ik hem leerde kennen. Buiten de voordeelen, die zijn vermogen meebracht, kwam er nog bij dat hij slank en sierlijk van gestalte was.

Toen hij nog jong was, leerde hij, in zijn stad, zorgvuldig en grondig, al wat verband houdt met de scholastieke wijsbegeerte, en veroverde het diploma der zeven *artes liberales* (schoone kunsten en wetenschappen). In elke van deze wetenschappen had hij zich ijverig en gelukkig geoefend, want hij had de boeken van *Cicero* verslonden, en nauwkeurig, zonder zich een oogenblik te vervelen, de boeken van *Plato* en van *Plotinus* bestudeerd ; en er was geen enkel deel van de wiskunde, of hij onderzocht het. Later, zooals een werker die er steeds op uit is, om altijd het beste te leeren kennen, ging hij naar Frankrijk, en dan naar Italië. Daar wijdde hij zich geheel aan de studie der heilige schriften ; maar, eerst toen hij een algemeen overzicht had van alle soorten van letterkundige werken verkneuterde hij zich vooral bij het lezen van deze oude kerkvaders, *Dionysius, Origenes, Cyprianus, Ambrosius, Hiëronymus*. En onder deze oude kerkvaders, was er geen, dien hij strenger beoordeelde dan *St-Augustinus*. Hij las ook *Scot* en *Thomas* en anderen van den zelfden hutsepot, wanneer de omstandigheden hem daartoe noopten. En hij was ook goed op de hoogte op het gebied van 't burgerlijk en van 't Canoniek recht. Eindelijk was er ook geen boek over de geschiedenis of over de instellingen van onze voorouders, of hij had het gelezen. De Britsche natie bezit schrijvers, die voor hun medeburgers werken opgesteld

hebben, zooals *Dante* en *Petrarca* gedaan hebben voor de Italianen. En terwijl hij deze boeken doorlas, leerde hij zijn taal beschaven, en maakte zich aldus vaardig tot het prediken van 't Evangelie.

Toen hij uit Italië teruggekomen was, verliet hij het ouderlijke huis, en wilde zich liever door zijn werkzaamheid verdienstig maken te *Oxford*. Hij gaf er college, in openbare en kostelooze voordrachten, over de zendbrieven van *St-Paulus*, die hij geheel en al uitlegde. Daar heb ik hem leeren kennen, want ik weet niet welke Godheid me daarheen gebracht had ; hij was toen ongeveer dertig jaar oud, twee of drie maanden jonger dan ik. In de studie der theologie had hij nooit een akademischen graad verworven noch zelfs verlangd, en toch was er daar geen doctor in de theologie of in de rechten, geen abt, of geen ander titelvoerend heerschap die naar zijn lessen niet wou luisteren, en zelfs den tekst medebracht. Of nu deze vereerende belooning te wijten is aan *Colets'* prestige, of aan den geestdrift van zijn toehoorders, die niet verlegen waren, al waren ze grijsaards, om te luisteren naar een jongeling, en al waren ze doctors, naar de voordrachten van iemand die geen doctor was : toch werd hij later spontaan tot den graad van doctor gepromoveerd ; en hij nam dien aan meer om hun genoegen te doen, dan omdat hij er van hield. Hij moest zijn lessen in de heilige geleerdheid opgeven, toen de gunst van Koning Hendrik VII hem naar Londen terugriep, waar hij als deken van St-Paul, het college moest besturen van den Heilige, wiens letterkunde hij zoo zeer waardeerde. Nu, deze waardigheid is in Engeland een van de aanzienlijkste, al zijn er nog andere, die meer geld opbrengen. Deze voortreffelijke man voelde zich geroepen, niet tot een waardigheid, maar tot een werk. Hij herstelde in het College de tucht, die een vaste hand noodig had, en — dit was iets nieuws — hij besloot in zijn kerk op elken feestdag te prediken, de buitengewone sermoenen die hij of in 't koninklijk paleis of rechts en links hield niet medegerekend. Daarenboven koos hij, in de kerk, niet als onderwerp, een paar opgepikte regels uit het Evangelie of uit de Epistels der Apostelen, maar hij behandelde een enkel onderwerp, dat hij dan heelemaal in verschillende

sermoenen ontwikkelde, b. v. het Evangelie van *Mattheus,* het zinnebeeld des Geloofs, het Onze Vader. En er was telkens een talrijk gezelschap aanwezig, en daaronder velen van de voornaamste heeren van de stad en van het hof.

De onkosten voor de tafel werden door den deken streng besnoeid ; kwansuis om der wille van de gastvrijheid waren deze onkosten vroeger een aanleiding tot weelderigheid ; want daar hij zich sedert verscheidene jaren geheel onthield van het gebruik van 't avondeten, zoo werden de avondgasten uitgeschakeld. Meer nog : daar hij later middagmaalde, zelfs dan had hij ook minder gasten ; en vermits het maal, al was het goed verzorgd, toch zuinig was, was het getal genoodigden des te kleiner ; men bleef niet lang aan tafel, en eindelijk kon de conversatie alleen in den smaak vallen van fatsoenlijke en geleerde menschen. Wanneer het tafelgebed opgezegd was, kreeg een knaap last, luide en duidelijk 't een of ander hoofdstuk uit de Epistels van *St-Paulus* of uit de spreuken van *Salomo* voor te lezen. Uit deze teksten koos *Colet* zelf dan een passage, die hij herhaalde, en zoo had hij de gelegenheid om een gesprek aan den gang te steken, en hij ondervroeg zijne gasten, geleerde of schrandere menschen, zelfs eenvoudige leeken, en hij vraagde wat deze of gene volzin beteekende. En onder zijne leiding ontwikkelde zich een conversatie, die vroom en ernstig was, maar nooit naar het saaie of het overmoedige overhelde. En opnieuw — wanneer het middagmaal afgeloopen, en aan den eetlust voldoening gegeven was, niet om der wille van 't genot, maar omdat de natuur het vereischte, — bracht hij een ander onderwerp te berde. Aldus waren de genoodigde gasten, als ze afscheid van hem namen, lichamelijk en geestelijk verkwikt, en ze voelden dat ze betere menschen geworden waren dan wanneer ze gekomen waren, en ze gingen naar huis met een maag, die niet met spijzen overladen was.

Hij vond veel genot in 't gezelschap van zijn vrienden, met wie hij dikwijls tot diep in den nacht bleef praten ; maar heel zijn gesprek was gewijd aan de letteren en aan Christus. Was er soms geen partner aanwezig, die in staat bleek te zijn om aan de conversatie behoorlijk deel te nemen — want *Colet* was niet te vinden voor om 't even

welk onderwerp — dan moest een knaap eenige bladzijden voorlezen uit een heilig boek. Dikwijls heeft hij me medegenomen als reisgenoot. En er was niets prettigers dan dat ; maar er moest altijd een boek bij zijn, en men sprak slechts over Christus. Hij duldde geen taal, die niet netjes was, in zooverre dat hij geen barbaarsche uitdrukking of geen soloecisme wilde hooren. Wat hij bezat, als meubelen, als tafelgerei, als kleederen, als boeken, dit moest uiterst goed verzorgd worden ; van luister hield hij niet. Hij droeg alleen donkerkleurige kleederen, ofschoon de priesters en de theologanten in dit land gewoonlijk het purper dragen. Zijn bovenkleed was altijd een eenvoudig wollen kleed ; als de koude nijpend was, verwarmde hij zich met pelzen onderkleederen.

Het inkomen dat zijn priesterambt opbracht stelde hij ter beschikking van zijn huishouder, voor de huiselijke benoodigdheden. Wat hij als erfenis bezat — en dit was veel — besteedde hij aan godvruchtige werken. Want na zijn vaders dood beschikte hij, als erfgenaam, over een groote hoeveelheid geld ; en om zich niet bloot te stellen aan het gevaar, dat dit geld, indien hij het bespaarde, in hem de eene of andere ziekte zou teweegbrengn, liet hij, op het kerkhof van St-Paul, een nieuwe school oprichten, die een prachtig gebouw werd, en die aan 't kindeken Jezus gewijd was ; hij voegde er nog een zeer mooi huis bij, waar twee meesters hunne lessen zouden geven ; hij verleende hun een aanzienlijk salaris, met de bedoeling dat ze gratis college hielden, maar op die voorwaarde, dat er in de school slechts een bepaald getal leerlingen zouden zijn. Hij richtte vier afdeelingen in. In den eersten graad zijn er, om zoo te zeggen « catechumenen » ; niemand wordt er echter aangenomen, of hij moet kunnen lezen en schrijven. In de tweede afdeeling zitten de leerlingen, die de ondermeester (*hypodidascalos*) onderwijst. In de derde, de leerlingen die de lessen van den meester volgen. Er hangt een soort van gordijn tusschen deze secties ; het wordt toe — of weggeschoven, zooals men wil. Boven 's meesters spreekgestoelte troont er een kindje Jesus ; dit is een merkwaardig kunstwerk ; Jesus maakt het gebaar van den meester die doceert, en de heele schare der discipe-

len begroet hem met een hymne, wanneer ze binnentreden, en wanneer ze heengaan. En daarboven staat het beeld van God den Vader, die zegt : « Luistert naar hem zelf ! » want deze woorden heeft hij er schriftelijk laten bij brengen, op mijn voorstel. Aan het uiteinde der zaal is er een kapel, waar de mis kan gelezen worden. In de geheele school zijn er geen hoeken of afgezonderde appartementen ; er is dus ook geen terras (solarium) of geen slaapvertrek. Wat de kinderen betreft heeft elk zijn aangewezen plaats op de bankenrijen, die allengs oploopen, en tusschen de leerlingen blijft er een kleine ruimte open. In elke klas zijn er zestien leerlingen, en de primus krijgt in zijn klas een plaatsje dat wat hooger is dan de andere. En ook wordt niet de eerste de beste, op goed geluk als leerling aangenomen ; er wordt een keus gedaan, waarbij men rekening houdt met karakter en verstand.

Deze uiterst klaarziende man heeft begrepen, dat de schoonste droom van de republiek slechts dan in vervulling gaat, wanneer de prille jeugd gevormd wordt met een onberispelijke methode. Ofschoon zulke onderneming duur kost, heeft hij niemand hierin als vennoot willen nemen. Iemand had, als bijdrage, honderd Engelsche pond (sterling) gelegateerd. Zoodra *Colet* gewaar werd dat leeken zich ik weet niet welk recht aanmatigden, naar aanleiding van dit legaat, besteedde hij dit geld met de goedkeuring van zijn bisschop, aan de kerkelijke gewaden. Als bestuursleden, die moesten zorgen voor de inkomsten en voor de huishoudelijke zaken, koos hij geen priesters, en ook geen bisschop, of iemand uit het kapittel, zooals men zegt, noch voorname heeren, maar eenige getrouwde, onberispelijke burgers. Toen men hem eens vroeg waarom hij dit zoo verkoos te doen, antwoordde hij dat alles onzeker is in menschelijke zaken, maar dat hij toch bij deze menschen de minste verdorvenheid opgemerkt had.

Weliswaar keurde niemand dit werk af, maar velen waren verwonderd, en vroegen zich af, waarom hij een prachtig huis liet bouwen binnen de muren van het karthuizerklooster, in de nabijheid van het koninklijk kasteel van Richmond. Hij zegde dat het een rustplaats was voor zijn oude dagen, wanneer hij niet meer in staat zou zijn om te

werken, of door de ziekte zoo zwak zou worden, dat hij zich moest onttrekken aan de verplichtingen van het wereldsche leven. Hij hoopte wel dat hij zich zou kunnen wijden, met twee of drie uitverkoren vrienden waaronder hij mij gewoonlijk mederekende, aan de studie der philosophie. Maar de dood nam een voorsprong op hem. Eenige jaren vroeger was hij het slachtoffer geweest van een aanval van pestachtige zweetkoorts — door deze epidemische ziekte wordt Groot Britanje in 't bijzonder geteisterd — en driemaal had de koorts hem beet — nochtans was hij weer op krachten gekomen ; echter bedierven zijn ingewanden door de gevolgen van deze ziekte, en zoo stierf hij. Een enkel dokter schreef dit toe aan waterzucht. De lijkschouwing bracht geen nieuw symptoom bij, tenzij dat men bevond dat de vezels van de lever begroeid waren met uitstekende franjes (waarschijnlijk bedoelt Erasmus een *cirrhose*). Hij werd ter aarde besteld in zijn kerk, ten zuiden van het koor, in een nederig graf, op de plaats die hij reeds sedert ettelijke jaren daartoe aangeduid had, met het opschrift : JOAN COL.

Ik zal eindigen, mijn waarde *Jonas,* nadat ik nog eenige bijzonderheden zal medegedeeld hebben, eerst over zijn karakter, dan over zijn paradoxale meeningen, eindelijk over de stormen die hij als een vrij man heeft getrotseerd en die zijn vroomheid op de proef hebben gesteld, een vroomheid die hem slechts gedeeltelijk aangeboren was : aangezien hij van nature buitengewoon verheven van karakter was, en een onrechtvaardigheid voor hem uiterst onverdraagbaar was ; 't was wonder, hoe hij geneigd was tot de liefde, de weelderigheid, den slaap, en bovenmate lust had in spel en jokkernij (dit heeft hij me zelf bekend) en hij had in 't geheel geen afkeer van het geld. Hij heeft zich zoo dapper geweerd tegen deze neigingen, en daartoe alle middelen aangewend als het bestudeeren der philosophie en der heilige schriften, het waken, het vasten, het bidden, dat zijn leven ten slotte een carrière is geweest, die van alle smetten dezer wereld absoluut vrij bleef. Want, zoover ik het heb kunnen nagaan, volgens zijn betrekkingen en zijn vertrouwelijke gesprekken, bewaarde hij tot zijn dood ongerept de bloem der maagdelijkheid. Kwistig

deelde hij zijn fortuin uit, ten behoeve van vroom en liefdadig werk. Met het wapen der rede bestreed hij den hoogmoed, in zooverre dat hij zelfs toeliet dat een kind hem terechtwees. Hij overwon Venus, den slaaplust en de weelderigheid, door zijn ononderbroken afschaffing van het avondmaal, door zijn aanhoudende soberheid, door zijn werken, zijn onvermoeibaar studeeren, en door godvruchtige gesprekken ; als er zich echter een gelegenheid voordeed, 't zij om met prettige lieden een beetje te schertsen, 't zij om met vrouwen te praten, 't zij om aan een rijk bediende tafel plaats te nemen, dan had men nog iets kunnen opsporen van zijn aangeboren eigenschappen. Daarom onthield hij er zich gewoonlijk van, met leeken om te gaan, doch vooral een dîner bij te wonen ; was hij echter verplicht een uitnoodiging aan te nemen, dan nam hij mij mede, of iemand in mijn aard ; zoo kon hij, al pratende in het Latijn, zich verweren tegen de profane conversatie. En ondertusschen gebruikte hij slechts een kleinigheid van een enkelen schotel, dronk enkel één of twee teugen bier, was daarmee voldaan, en was zuinig met het wijn drinken ; hij vond er nochtans veel smaak in, wanneer het uitgezochte wijn was, maar gebruikte er slechts zeer weinig van. Zoo wantrouwde hij zichzelf altijd, en bleef in alle geval op zijn hoede om toch niemand aanstoot te geven. Hij wist immers dat aller oogen op hem gevestigd waren.

Nooit heb ik een gemoed gezien, dat zoo rijk was als het zijne, en daarom schepte hij er bij uitstek genoegen in, met dergelijke menschen om te gaan. Maar hij hield zich bij voorkeur bezig met alles wat hem kon voorbereiden tot het eeuwige leven hiernamaals. Op alle gebied vond hij stof tot philosopheeren, al gebeurde het wel dat hij verpoozing vond in een prettige conversatie. De zuiverheid en de natuurlijke eenvoud van de jongens en de meisjes, wier navolging Christus ons aanbeveelt, bevielen hem zeer, hij placht ze met de engelen te vergelijken.

Nu behandelen we het tweede deel. Van de alledaagsche opvattingen, die gangbaar waren, had hij een afkeer ; maar hij was uiterst voorzichtig, en om welleveudheidshalve niemand aanstoot te geven, of zijn goeden naam niet in opspraak te brengen, wist hij maat te houden. Hij

vergat niet hoe onrechtvaardig de menschen zijn in hun oordeel, hoe lichtgeloovig ze zijn om iets kwaads te vermoeden, en dat het gemakkelijker is, voor « kwaadsprekende » tongen, iemands eer aan te tasten, dan voor « welsprekende », de schade te vergoeden. Onder vrienden en geleerden, kwam hij ronduit voor den dag met zijn meening. De *Scotisten* die in de oogen van den grooten hoop, rijk zouden bedeeld zijn met een bijzonder fijn vernuft, kwamen hem voor, zegde hij, als domme en bekrompen schepsels ; men mocht ze doen doorgaan voor al wat men wilde ; maar verstandig, dit waren ze niet. Want met vitterijen de meeningen of de woorden van anderen uitpluizen, nu eens dit en dan eens dat afknabbelen, alles bij stukjes en beetjes ontleden, dit is het werk van een kleingeestig en dor verstand. Nochtans was zijn oordeel over *St-Thomas,* ik weet niet waarom, strenger dan over *Scot.* Want toen ik eens, in *Colet's* tegenwoordigheid met lof over genen gesproken had, zeggende dat men hem onder de laatste schrijvers, niet hoefde te geringschatten, vermits het toch klaarblijkelijk was, dat hij, van de heilige schriften en van de oudere schrijvers, alles gelezen had (daarover had ik geen twijfel, om reden dat hij de *Catena,* die men *Aurea* noemt, geschreven heeft) en omdat er in zijn schriften, gevoel is, toen zweeg *Colet* — 't gebeurde meer dan eens — en zijn meening bleef onuitgedrukt. Maar toen het nog eens gebeurde, als we het er weer over hadden, en ik sterker daarop aandrong, dan keek hij me strak aan, alsof hij zich wou vergewissen of ik ernstig sprak, dan wel ironisch ; toen hij gewaar werd dat ik met overtuiging sprak, en alsof hij ineens door een inwendige kracht vooruit gestuwd werd, vroeg hij : « Waarom spreekt gij met « lof over hem ? Indien hij niet zoo vreeselijk aanmatigend « geweest was, dan zou hij alles niet zoo roekeloos en zoo « overmoedig bepaald hebben ; en indien er in zijn geest « niet iets wereldsch geweest ware, dan zou hij Christus' « leer met zijn profane wijsbegeerte niet heelemaal bedor- « ven hebben ».

Ik bewonderde 's mans geestdrift, en begon toen de geschriften van *St-Thomas* zorgvuldiger te lezen. Wat hoef ik u meer te zeggen ? Bij slot van rekening daalde hij wel een beetje in mijn achting.

Ofschoon niemand meer dan hij de Christelijke vroomheid roemde, was hij slechts bitter weinig ingenomen met de « kloosters » die meestal, eigenlijk, met zulken naam, een valschen naam dragen. Hij heeft ze nooit begiftigd, of dan zoo weinig mogelijk ; en zelfs op zijn sterfbed heeft hij hun niets geschonken. De reden was niet dat hij een monnikenorde op zich zelf als iets hatelijks beschouwde, maar hij oordeelde dat de geloften de krachten der monniken te boven gaan. Want hij zelf had de gelofte gedaan zich heelemaal van de wereld af te zonderen, indien hij ergens op aarde, een genootschap kon vinden, dat zich er onder eed toe verbonden had, een waarachtig Evangelisch leven te leiden. En wanneer ik op het punt stond om naar Italië te vertrekken had hij me de opdracht gegeven zoo iets te ontdekken ; hij zegde me dat hij onder de Italianen monniken had gevonden, die werkelijk vroede en vroom waren. Want volgens zijn oordeel, was de godsdienst niet wat het gemeene volk meent, vermits godsdienst soms niets anders is dan armoede van verstand. Hij sprak ook met lof over zekere Duitschers, bij wie men nog een spoor kon weervinden, zegde hij, van den godsdienst van den ouden stempel (4). Hij herhaalde dikwijls dat de zeden onder de getrouwde menschen minder bedorven zijn, omdat natuurlijke aandoeningen, de liefde voor de kinderen, de beslommeringen van het familieleven veel zorg en kommer meebrengen, en die menschen a. h. w. opsluiten achter slot en grendel, en er dus geen gevaar is dat ze zouden wegzinken in laagheid en in schande.

Ofschoon zijn leven zeer kuisch was, waren er, onder de menschen wier leven hij afkeurde, voor wie hij minder streng was, namelijk zij die, al zijn ze priesters en zelfs monniken, zich toch schuldig maakten aan verboden liefde. Wel verafschuwde hij de onkuischheid, maar hij erkende dat deze menschen niet zoo slecht waren, als hij ze vergeleek met anderen, die, hoewel ze vreeselijk overmoedig, nijdig, kwaadsprekend, vol verachting, schijnheilig, ijdel, onwetend, en aan geld en eerzucht verslaafd zijn, toch overtuigd waren dat ze gewichtige heeren zijn ; terwijl de anderen, die hun zwakheid erkennen, er des te nederiger en zediger om worden. Hij zegde dat men een

priester veel meer om zijn gierigheid en zijn hoogmoed moest verfoeien, dan omdat hij honderd minnaressen had. Niet, dat men daaruit zou mogen opmaken dat wulpschheid bij een priester of bij een monnik slechts een pekelzonde is ; neen, men begrijpe dat de anderen nog veel meer verwijderd zijn van de echte vroomheid.

Hij was op geen enkel slag van menschen zoo hevig verbitterd als op de bisschoppen, die, in de plaats van herders te zijn, zich als wolven gedragen ; en hij had van hen den grootsten afschuw, vermits ze den heiligen eeredienst, de plechtigheden, de inzegeningen en den aflaathandel als middelen gebruiken om zich aan 't volk te verkoopen, terwijl ze eigenlijk met hart en ziel de wereld dienen, 't is te z. glorie en profijt. Hij had aan *St-Dionysius* en aan de andere oude theologen, eenige gedachten ontleend. Hij was er geen voorstander van, in zooverre dat hij zich tegen de kerkelijke decreten verzette, maar toch in deze mate, dat hij niet afkeurde al wie niet goed vond, dat men een mengelmoes van geschilderde houten, steenen, bronzen, vergulde en verzilverde beeldjes aanbidt ; noch al wie er aan twijfelt of een priester, die openlijk en erg verdorven is, nog bevoegd is om zijn sacramenteel ambt uit te oefenen ; deze dwalingen keurde hij stellig niet goed maar hij was verontwaardigd tegen degenen die, met hun totaal verdorven leven, aanleiding geven tot zulke vermoedens.

Hij zegde dat de prachtige colleges, die men in Engeland, met groote kosten, gesticht heeft, meer kwaad dan goed voor de studie en de wetenschap gebracht hebben, en dat ze de jeugd slechts uitnoodigen tot een lui leven ; en met de openbare scholen was hij niet meer ingenomen, omdat, zegde hij, de eerzucht om te leeraren, en de winzucht, die alles bederven, al de oprechtheid van het onderwijs vergiftigen.

Weliswaar keurde hij ten zeerste de geheime biecht goed, omdat hij nergens, zegde hij, meer troost en geestverheffing gevonden had, maar streng veroordeelde hij de angstvallige en te dikwijls herhaalde biecht. Daar de priesters in Engeland gewoonlijk dagelijks de mis lezen, was het volgens hem, voldoende, de mis op de Zon- en feestdagen te vieren, en bovendien op nog enkele andere dagen :

hetzij dat zijn studie, waarmee hij zijn sermoenen voorbereidde en de aangelegenheden van zijn kerk te veel van zijn tijd vorderden, hetzij dat hij vastgesteld had, dat hij met een inniger gevoel het misoffer bracht, wanneer de mis hij tusschenpoozen van eenige dagen gedaan werd. Maar hij laakte de gewoonte niet van de menschen, die graag elken dag de tafel des Heeren benaderen.

Hoewel hij zelf zeer geleerd was, wilde hij deze onrustige en zwoegende weetgierigheid niet goedkeuren, waartoe men gedreven wordt door het beoefenen van al de wetenschappen en het lezen van al de schrijvers : dit zijn om zoo te zeggen handvatsels ; hij herhaalde, dat men zoodoende afbreuk deed aan een gezond en zuiver geboren verstand en dat de menschen aldus iets verliezen van hun gaafheid, en minder goed voorbereid zijn voor Christelijke onschuld en voor reine en eenvoudige menschlievendheid. Aan de zendbrieven der Apostelen hechtte hij veel waarde ; maar hij had zoo'n diepe vereering voor Christus' aanbiddelijke majesteit, dat de schriften der Apostelen, als men ze daarmede vergelijkt, veel van hunne waarde verliezen. Met een wonderen smaak had hij bijna alles wat Christus gezegd heeft, in gezegden, drie aan drie verzameld, en hij wilde het in een boek uitgeven.

Het verwonderde hem ten zeerste, dat de priesters, die al zooveel verplichtingen hebben, nog zooveel overvloedige gebeden moesten opzeggen, elken dag, zelfs als ze thuis waren, en zelfs als ze op reis waren ; want hij prees het hemelhoog dat de goddelijke eeredienst met pracht gevierd werd. In de openbare scholen zijn tegenwoordig ontelbaar de alledaagschheden, die zonder tegenwerping als goede munt aangenomen worden ; hij ging in 't geheel niet akkoord daarmee ! Hij placht er met zijn vrienden soms over te discuteeren ; tegenover andere menschen hield hij zijn meening voor zich, om een dubbel gevaar te ontgaan, te weten dat hij er niets bij kon winnen, tenzij iets ergers, en dat hij er zijn goeden naam zou bij inschieten. Er was geen boek hoe kettersch het nog was, of hij las het met aandacht, zeggende dat hij er soms meer profijt uit haalde, dan uit de boeken van de schrijvers, die alles zoo goed bepalen, dat ze dikwijls de pluimstrijkers worden van de groote

Hanzen, of soms van... zich zelf. Hij verklaarde dat men de kunst om wel te spreken niet kan vinden in de voorschriften en verordeningen der grammatici ; deze regels bewees hij, doen meer kwaad dan goed aan een nette taal, die men allengs leert kennen door het lezen van de beste schrijvers. Maar hij werd zelf het slachtoffer van deze verklaring. Eenerzijds sprak hij, van nature, en dank zij zijn geleerdheid, zeer vlot, en een overvloedige welsprekendheid liet hem nooit in den steek ; anderzijds wanneer hij schreef, waren er nu en dan in zijn opstel fouten, die gewoonlijk aanleiding geven tot critiek. En daarom, als ik me niet vergis, onthield hij zich van 't schrijven van boeken. God gave dat hij zich daarvan niet onthouden had ! Ik had immers zoo graag de gedachten van dien man willen bezitten, in om 't even welke taal uitgedrukt !

Men denke nu niet dat er iets onvolmaakts was in de vroomheid van *Colet ;* integendeel : verneem tegen welke stormen hij moest strijden. Nooit was hij het volkomen eens met zijn bisschop ; deze bisschop was — om nu van zijn zeden niet te spreken — een bijgeloovige, en een onoverwinlijk *Scotist,* en beschouwde zich zelf daarom als een halfgod ; ik heb er ettelijke gekend van deze soort ; ik zou niet durven zeggen dat ze oneerlijke menschen zijn ; toch heb ik er nooit ontmoet, tot nog toe, die men, naar ik meen, ware en zuivere Christenen zou kunnen noemen. En *Colet* stond niet in een goeden reuk bij de meesten zijner collegas van 't College, omdat hij er stipt op toezag, dat alles volgens den regel gebeurde en onder tucht stond ; en meer dan eens klaagden ze er over dat men ze als monniken behandelde ; nochtans is dit college vroeger een klooster geweest, en in de oude oorkonden wordt het *Oostmunster (Eastminster)* genoemd.

Daar echter de oude bisschop (hij was niet min dan tachtig jaar oud) hem met een onverzoenlijken haat vervolgde, liet hij twee bisschoppen komen, die even verbitterd en niet minder gewelddadig waren, en begon tegen *Colet* een strijd, die moest beslissend zijn, en streed met het wapen dat deze lui gewoonlijk gebruiken, als ze iemand willen in den grond boren. Hij liet hem dagvaarden voor den aartsbisschop van Cantorbury *(Warham)* en vestigde

diens aandacht op bepaalde artikelen die hij uit *Colet's* sermoenen bijeengezocht had. Een van de beschuldigingen was, dat hij zou geleerd hebben, dat men geen beelden mocht aanbidden. Een tweede was, dat hij de gastvrijheid zou weggelaten hebben, waarover *St-Paulus* met lof spreekt, waar hij, in het Evangelie, dezen volzin behandelt : *Laat grazen, laat grazen, laat grazen mijn schapen.* Voor de twee eerste uitdrukkingen *(Pasce, pasce)* was hij het eens met de andere verklaarders : *Laat grazen, door uw voorbeeldig leven, laat grazen door het prediken der heilige leer ;* voor de derde ging hij niet akkoord, zeggende dat het niet betaamde dat de Apostels, die arme menschen waren, zouden verplicht zijn wereldlijke hulp in te roepen om hunne schapen te voeden, en dat hij, in de plaats hiervan, iets anders ingelascht had. Een derde aanklacht was, dat hij eens in een sermoen gezegd had, dat sommige priesters, om te prediken, zich van een geschreven tekst bedienen (veel Engelschen doen dit slapjes) en zoo had hij onrechtstreeks den bisschop gelaakt, die dit gewoonlijk deed wegens zijn ouderdom. De aartsbisschop, die de begaafdheid van *Colet* zeer waardeerde, nam het op zich, den onschuldige te verdedigen ; en hij werd niet zijn rechter, maar zijn beschermer, terwijl *Colet* zelf het beneden zijn waardigheid achtte, op zulke dingen — en zelfs op andere, die nog zotter waren, — te antwoorden.

Toch bleef de oude bisschop een wrok op hem koesteren. Hij trachtte de hovelingen, en vooral den Koning zelf, tegen hem op te hitsen. Men had reeds een ander wapen gevonden, om reden dat *Colet* in een sermoen, openlijk zou gezegd hebben, dat een onrechtvaardige vrede nog te verkiezen was boven een oorlog, zelfs als hij nog zoo rechtvaardig was ; want er werden toen aanstalten gemaakt voor den oorlog tegen Frankrijk. En twee Minderbroeders speelden een groote rol in dit spektakel ; de eene was een echte oorlogstoorts, en hij wist den mijter te veroveren ; de andere, was voorzien van geweldige longen, en schreeuwde op den predikstoel, moord en brand tegen de dichters ; want 't is zoo dat hij *Colet* betitelde, ofschoon *Colet*, op het gebied der dichterlijke rhythmiek, bij verre niet op de hoogte was ; hij was nochtans niet onwetend wat de mu-

ziek betreft. In deze omstandigheden gaf de Koning, een merkwaardig jongeling, een treffend bewijs dat hij een verstandig man was en dat hij verdiende een koning te zijn ; hij spoorde persoonlijk *Colet* aan, om altijd zijn best te doen, om als een vrij man, met zijn geleerdheid, de verdorven zeden van zijn tijd te heelen, en in deze duistere dagen voor de menschen zijn licht te laten schijnen ; hij zegde dat hij wel wist waarom de bisschoppen tegen hem zoo verbitterd waren, en welke rijke vruchten hij voor de Britsche natie met zijn leven en zijn heilige geleerdheid voortgebracht had. Hij voegde hierbij dat hij hunne pogingen zou dwarsboomen ; dan zou het wel klaar en duidelijk zijn voor iedereen dat men *Colet* voortaan niet ongestraft zou aanvallen. *Colet* drukte hem zijn dankbaarheid uit, voor zijn koninklijke gezindheid ; door zijn aandringen bracht hij er overigens den koning van af, te doen wat hij hem voorgesteld had ; hij verlangde immers niet, zegde hij, dat men om zijnentwille iemand leed deed ; hij zou dan liever afstand doen van het ambt dat hij waarnam.

Maar eenigen tijd nadien vonden zij een gelegenheit, waarbij ze hoopten dat ze *Colet* zouden ten val brengen. Van Paschen af werd alles in gereedheid gebracht voor den oorlog tegen de Franschen. Op Goeden Vrijdag preekte *Colet* schitterend, in tegenwoordigheid van den koning en van het hof, over Christus' Zege, en hij wekte al de Christenen op om te strijden en te overwinnen onder het vaandel van hunnen koning. Want de slechten die uit haat en uit eerzucht vechten tegen de slechten, en die malkander doodslaan, strijden niet onder Christus', maar wel onder Satan's vaandel ; en ter zelfder tijd legde hij uit, hoe moeilijk het is een christelijken dood te sterven, en hoe weinig er zijn die ten oorlog trekken, en die niet door den haat en de roofzucht daartoe gedreven zijn, en hoe zelden een man, die het niet ontziet gewapenderhand zijn broeders neer te slaan, deze Christelijke menschlievendheid bezit, zonder dewelke niemand den Heer zal mogen zien. Hij voegde er bij, dat ze beter zouden doen, hunnen aanvoerder, Christus, te volgen, dan de *Juliussen* en de *Alexanders*. Hierop heeft hij een langen tijd in zijn sermoen aangedrongen, zoodat de koning erg begon te vree-

zen dat bij 't krijgsvolk, dat hij ten oorlog voerde, de moed, na deze preek, in de schoenen zou zakken. Dan vlogen al de slechtaards bij mekaar, gelijk naar een uil, met de hoop dat 's konings gemoed op hem nu wel zou kunnen verbitterd zijn. *Colet* werd op 's konings bevel gedagvaard ; hij kwam, en ging ontbijten in 't klein Franciskanerklooster, niet ver van 't Koninklijk paleis van *Greenwich*. Zoodra de koning wist dat hij daar was, kwam hij naar beneden in den tuin van 't klooster ; toen *Colet* zich liet aanmelden, zond de koning al zijn hovelingen weg.

Wanneer ze alleen waren, verzocht hij hem, met gedekten hoofde te blijven, en heel ongedwongen met hem te spreken ; en zeer minzaam zegde hem de jonge vorst :

« U hoeft niet te denken, Heer Deken, dat ik u hier « liet komen om u te storen in uwen godsdienstigen arbeid, « die mij zoo goed bevalt ; ik heb u laten roepen, omdat « ik uwe hulp noodig heb, wegens zekere gemoedsbezwa- « ren ; een goede raad van u zal mij toelaten, beter mijn « plicht te betrachten ».

Maar om nu heel dit gesprek, dat anderhalf uur voortduurde, niet opnieuw mede te deelen, binnen dezen tijd ontstak *Bricotus* (5), de franciscaan die bisschop geworden was, in woede, en beweerde in het hof dat *Colet* in gevaar was, terwijl de koning en *Colet* het over alle punten eens waren, met dien verstande, dat de koning verlangde dat *Colet,* hetgeen hij naar waarheid gezegd had wat uitvoeriger zou uitleggen, om der wille van het ruwe soldatenvolk, dat de zaak anders zou kunnen opvatten, dan hij het gemeend had, namelijk, dat voor christenen, geen enkele oorlog rechtvaardig was. *Colet,* die een vroed man en buitengewoon bezonnen was, niet alleen gaf den koning voldoening, maar bracht het nog zoover dat hij jegens hem nog beter gezind was. Wanneer ze terug kwamen in 't koninklijk paleis, liet de koning, toen *Colet* van hem afscheid ging nemen, een beker wijn brengen, en dronk op zijn gezondheid, en nadat hij hem hartelijk omhelsd en hem alles beloofd had dat men kan verwachten van wege een vorst die zeer gunstig gestemd is, liet hij hem heengaan. En reeds stonden de hovelingen, die rond hen geschaard waren, te wachten, benieuwd te hooren hoe het

gesprek zou afloopen. Toen zegde de koning aan al de aanwezigen : « Iedereen moet zijn meester hebben, en « moet hem ondersteunen. Deze man is mijn meester ». En er waren eenige wolven, die zooals men zegt, met opengesperden muil afdropen, vooral *Bricotus ;* en sedert dien dag was er niemand meer, die *Colet* durfde aanvallen.

Hier hebt ge nu, *Judocus,* de twee ware en oprechte Christene menschen, die onze tijd, naar ik meen, voortgebracht heeft. Ik heb ze niet beschreven, maar slechts geschetst, want in een brief beschikt men slechts over een beperkte ruimte. 't Zal nu uwe zaak zijn, bij elk van die twee, te vinden, wat het meest kan bijdragen tot de ware Godsvrucht. Moest ge me nu vragen wien van beiden ik boven den anderen verkies, welnu, ik meen dat ze allebei de zelfde loftuiging verdienen, al waren de omstandigheden, waarin ze leefden, verschillend. Trouwens, het was reeds merkwaardig dat *Colet,* aangezien hij rijk was, altijd den weg gevolgd heeft dien Christus hem wees, en niet den weg, waarop de natuur hem heenvoerde ; anderzijds mag op *Vitrier's* verheerlijking de aandacht eerder gevestigd worden, omdat hij, in de omstandigheden waarin hij leefde, zoo dikwijls blijk gaf, dat hij zich geheel aan het Evangelische ideaal gewijd had, evenals een visch, die in een moeras zou geleefd hebben, er in 't geheel niet zou naar smaken. Maar bij *Colet* waren er karaktertrekken waaruit bleek dat hij een mensch was ; bij *Vitrier* heb ik nooit iets gezien dat a. h. w. zou gesmaakt hebben naar menschelijke aandoeningen. Zoo ge naar mij wilt luisteren, *Jonas,* dan zult ge ze allebei, zonder aarzelen opnemen in de schare der heiligen, ofschoon geen enkel paus ze tot nog toe met de canonizatie heeft vereerd.

Gelukzalige zielen, aan wie ik zooveel verplichting heb, gunt *Erasmus* uwe hulp, en bidt voor hem, zoolang hij tegen de aardsche stormen moet worstelen ; mocht ik eens naast u een plaats innemen, en er nooit uit weggerukt worden !

Vaarwel, mijn waarde *Jonas.* Het zal tamelijk wel zijn, als ik aan uw verlangen voldaan heb ; want ik weet dat ik mijn doel geenszins bereikt heb.

Op het land, te Anderlecht, 13 Juni 1521.

(1) *Jodocus* (of *Justus) Jonas* (1493-1555) uit Nordhausen *(Thuringen)* priester te *Erfurt*, was een groot bewonderaar van *Erasmus*, dien hij in 1519 bezocht. Hij volgde *Luther* naar *Worms*, werd leeraar in het Canoniek recht, en trouwde in 1522. In 1527 kwam er oneenigheid tusschen hem en *Erasmus*, en hij werd « bisschop » der hervormde kerk te *Halle*.

(2) *Scot, Thomas, Durand.* De twee eerste kerkleeraars, *Duns Scot*, de Engelsche *Doctor subtilis* (1274-1308) en *Thomas* van *Aquino*, de Italiaansche *Doctor Angelicus* (1226-1274), zijn genoegzaam bekend. De derde is waarschijnlijk *Guill. Durand*, de Fransche *Doctor resolutissimus*, dominicaan en bisschop te Meaux, gestorven rond 1333.

(3) *Ant. de Bergues* († in 1531 of 32) van de Benedictijner orde van *St-Truiden*, abt van *Mont-Ste-Marie* in Bourgonje, werd in 1492 abt van St-Bertin te *St-Omaars*.

(4) Dit is een zinspeling op de *Broeders des Gemeenen Levens*.

(5) *Bricotus* = *Birkhead* († 1518) een Franciscaan, die rond 1502 doctor in de godgeleerdheid werd te Cambridge, later hofprediker, en bisschop in 1513.

Ep. 1212, aan Louis Guillard.

Anderlecht, den 17n Juni 1521.

Erasmus Rot. R. D. P. Lodovico, episcopo Tornacensi, S. D. (1).

Inderdaad, mijn zeer eerwaarde beschermer, mijn brief aan *Petrus Amicus* (2) was een zeer gelukkige brief ; hij heeft voor gevolg gehad — iets dat ik, onder mijn vurigste wenschen, bijna niet had durven droomen — dat Uwe Hoogwaardigheid, in een allerminzaamsten brief, hare welwillendheid jegens mij heeft willen uitdrukken, en mij om zoo te zeggen met een levendig zinnebeeld het blijk gegeven heeft van de uitnemende goedheid van uw karakter en van uwen ijver voor de ware vroomheid, een ijver die mij reeds bekend was, dank zij de lofspraak van veel menschen.

Zonder moeite had ik uwen suffragaan er vergiffenis kunnen om schenken, dat hij, onder de macht van een vreemden invloed, vóór het volk, aan zulke dingen, tegen mijn goeden naam uiting gegeven had, indien de beleediging niet zoo erg was, of indien ze voortkwam van iemand, aan wien men wel verplicht is vergiffenis te schenken (3). Wat is er nu afschuwelijker, dan, in 't openbaar, nog meer, in een heilige vergadering, door openlijke aanrandingen en zelfs door leugens, den goeden naam aan te tasten, van iemand die zulks niet verdient, ja die zelfs verdient, goed behandeld te worden, en — dit is onder Christenen nog het hatelijkste — hem dan ook met een beschuldiging van ketterij aan te vallen ?

En de man die dat doet is een monnik, een grijsaard, een theoloog en een bisschop ; kortom, een man die uw plaatsvervanger is, 't is te zeggen dat hij een opperste vertegenwoordigt, die den hoogsten lof verdient. Welke schaamtelooze hansworst zou er nu wel kunnen gevonden worden, die brutaler zou durven antwoorden dan deze man,

wanneer men hem vroeg, welke ketterij hem in mijn boeken aanstoot gegeven had : « Ik heb, antwoordde hij, de « boeken van *Erasmus* niet gelezen. Wel had ik het plan « opgevat, de *Paraphrases* (4) te lezen, maar er is in dit « werk zoo'n diepe latiniteit, dat het wel te vreezen is, dat « hij in de ketterij vervalt ». En zoo heeft deze schitterende theoloog zich durven uit den slag trekken, bij iemand die zeer verstandig, en als geleerde niet de eerste de beste is !

Indien U overigens, als gezaghebber, dezen man, per brief, heeft verwittigd, dat hij zich voortaan zou wachten van zoo schandelijk den goeden naam aan te randen, van hen die zich op 't gebied der heilige Schriften zoo verdienstelijk gemaakt hebben, dan heeft U zeker als een flinke beschermer uw plichten vervuld ; echter heeft men, voor anderen dan voor mij, nog betere beveiligingsmaatregelen getroffen. O mocht deze schorpioen zelf den venijnigen straal voelen, waarmede hij reeds zooveel zielen van geloovige toehoorders gestoken heeft ! Ik heb, door brieven van vrienden, vernomen dat een monnik nog erger den clown heeft uitgehangen, op den predikstoel, in tegenwoordigheid van den zeer christelijken koning van Frankrijk : hij zou gezegd hebben dat de Antichrist opkwam, vermits zijn vier voorloopers verschenen waren : een minderbroeder ('k weet niet welke) in Italië, *Jacques Lefèvre d'Etaples* (5) in Frankrijk, *Luther* in Duitschland, *Erasmus* in Brabant. Kerels die zoo iets durven zeggen, houden ze de opperste vorsten niet voor dommeriken, die niets begrijpen en alles gelooven, ofwel voor misdadigers, die zulke smadelijke leugens prettig vinden ; ofwel zien ze neer op hen met de grootste verachting ?

Vermits zulks bijna dagelijks gebeurt, is het nochtans natuurlijk, dat mijn gemoed sinds lang daar tegen verhard is, vooral omdat ik zie dat die lui, met hun dol geraas, niets beters weten te verkrijgen, dan dat ze voor de heele wereld hunne domheid, en tevens hunne even groote onwetendheid en slechtheid ten toon spreiden. Wat mij betreft, ik weet niet of mijn bijdrage nuttig is geweest voor de studie der heilige Schriften ; zeker heb ik daartoe mijn best gedaan, en als ik daarmede nog geen roem verdiend heb, toch heb ik ten minste, meen ik, zulke beleedi-

gingen niet verdiend. Het ontworpen werk dat uwe godsvrucht me ter overweging aanbiedt, al is het een zeer prijzenswaardige arbeid, kan ik voor 't oogenblik niet ondernemen ; het is onmogelijk, omdat ik nu heelemaal in beslag genomen ben door de voorbereiding van de derde uitgave van het Nieuwe Testament, en door het herzien van *St-Augustinus'* werken. Doch later moeten we daarover eens nadenken, als ik meer tijd zal hebben. Ondertusschen verwondert het mij toch, dat Uwe Hoogwaardigheid zoo iets eischt van mijne « ontoereikendheid » aangezien U ten uwent beschikt over een overvloedige bron, die overloopt van wetenschappelijken rijkdom, *Jodocus Clothoueus* (6). En vermits U me vereert met de betuiging van al uwe vriendschap en al uwe genegenheid, wil ik U thans enkel dit vragen, dat U onafgebroken de fraaie letteren en de studie der heilige Schriften zoudt begunstigen, en steeds *Erasmus* als uw vriend zoudt behandelen. Zoodoende zal U een « client » hebben, die U lief heeft, en U nooit tot last zal zijn. Vaarwel.

Op het land, te Anderlecht, 17 Juni 1521.

---

(1) *Louis Guillard*, zoon van *André Guillard*, voorzitter van 't Parlement te Parijs, studeerde van 1513 tot 1517 in 't *Collège de Navarre,* onder *Jod. Clicthove's* leiding, werd bisschop van Doornik in 1519, later van Chartres, Chalon s/Saone en Senlis.

(2) *Petrus Amicus* was leeraar aan de kapittelschool te Doornik.

(3) De suffragaan bisschop was *Nic. de Bureau*, een Doorniksche franciscaan. Hij had eens te Brugge, in een sermoen, gezegd dat *Luther* en *Erasmus*, beesten, ezels, kraanvogels en lummels waren.

(4) *Paraphrases,* Erasmus' commentaren tot beter begrip van het Nieuwe Testament.

(5) *J. Lefèvre d'Etaples (Faber Stapulensis)* (1455-1537) Fransche philoloog, gaf in 1521 zijn *Commentaires sur les Evangiles* uit, die door de Sorbonne en door 't Parlement veroordeeld werden en vertaalde in 1523 't Evangelie en de Zendbrieven. François I en Marguerite de Navarre beschermden hem.

(6) *J. Clothoueus* = *Joost Clicthove*, van Nieuwpoort (1472-1543) leerling van *Lefèvre d'Etaples,* was van 1513 tot 1517 voogd van den jongen bisschop van Doornik, *L. Guillard,* met wien hij bevriend was, en werd later kanunnik te Chartres. Hij schreef antilutherschè werken over opvoeding en over theologie,

Ep. 1214. Aan Livinus Hugenoys.

Anderlecht, den 21ⁿ Juni 1521.

Erasmus Roterdamus R. P. ac D. D. Livino, Abbati Monasterii S. Bavonis Gandavi S. D. (1).

Wat men verkrijgt zonder het te hebben verdiend, heeft gewoonlijk meer waarde ; en wat u tegen verwachting gegeven wordt, is gewoonlijk nog aangenamer. Dikwijls wordt de waarde van 't geschenk nog grooter, wanneer het door een prachtlievenden schenker aangeboden wordt. En er is geen gave, al had ze nog zoo weinig waarde, die niet uitermate kostbaar is, als ze met een hartelijke vriendschap geschonken wordt. Om hoeveel redenen meent U dan wel, weledele meester, dat het geschenk dat U me gezonden heeft, door bemiddeling van den voortreffelijken heer *Cornelius* (2), advocaat van den fiscus, voor mij zoo welkom geweest is ? Ik verwachtte er mij zoo weinig aan, dat het voor mij niet meer kon onvoorzien zijn, zelfs ware het uit den hemel gevallen ! Immers, wat zoo spontaan gegeven wordt, aan iemand die dit niet verdiende, en die het zelfs in een droom niet gehoopt had, dit kan alleen een geschenk zijn van een zeer liefhebbend hart. En deze gift, die op zich zelf reeds buitengewoon aangenaam is, wordt dan nog warm aanbevolen door uwe woorden. U zegt dat het geen geschenk is, maar een zinnebeeld der ziel. U zegt dat het niet gezonden werd om mij rijker te maken, maar om mij uwen groet over te brengen. Uwe edelmoedigheid moet ik dus omhelzen, en ik erken volgaarne hoe zeer ik U verplicht ben. Aangenomen zelfs dat ik voor U de zelfde vriendschap koester, toch heeft U op mij een voorsprong, vermits U dezen pion vooruitgeschoven heeft, namelijk dat U de eerste waart, om me op het terrein der vriendschap uit te dagen. Want als we samen op reis waren, U en ik, te Gent en te Dendermonde, is mijn gedrag zoo weinig hoffelijk geweest, dat ik meer dan eens gevreesd heb dat ik uwe vriendschap heelemaal verloren had. Wie echter

op deze wijze uitgedaagd werd, en nog kan liefhebben, verdient, mijns inziens, dat men hem, met hart en ziel bemint.

Maar *Marcus Laurinus*, deken van 't College van St-Donaas, heeft me een zeer oud handschrift uit uwe bibliotheek beloofd ; het is eigenhandig afgeschreven, en behelst, zegt hij, de *Commentaren* van *St-Hiëronymus* over de Psalmen. Indien het te moeilijk is, om het mij te zenden, dan zou ik graag de kopie van een of twee bladzijden willen hebben ; dan kan ik collationneeren en onderzoeken, of de Commentaren, die we laten drukken niet vervalscht of niet verminkt zijn. En zelfs, indien dit onmogelijk was, ik denk dat ik tegen 't begin van Augustus weer eens naar Brugge zal reizen. Dan zal ik de gelegenheid hebben, Uwe Hoogeerwaardigheid in 't voorbijgaan mijn groeten te brengen. Vaarwel, eerwaarde vader, dien ik geheel en al vereer in onzen Heer Jezus Christus.

Te Anderlecht, 21 Juni 1521.

---

(1) *Lieven Hugenoys*, abt van 't St-Baafsklooster te Gent, had aan *Erasmus* een Latijnsch handschrift van 't Evangelie geleend. Hij had zeer waarschijnlijk, 't jaar te voren, met *Erasmus* de reis medegemaakt van Gent tot Dendermonde, toen *Erasmus* uit Brugge terugkwam in Juli 1520.

(2) *Cornelius Sconhove* was fiskaal advocaat van den Raad van Vlaanderen te Gent, een *magnus amicus* van Erasmus. Hij is de vader van den bekenden Brugschen humanist *Antonius Sconhove*. (cf. A. Roersch, l'humanisme belge, 2me série).

Ep. 1215. Aan Karel Harst.

Anderlecht, den 22ⁿ Juni 1521.

Erasmus Roterodamus Carolo Harst suo S. D. (1).

Ik ben u derhalve zeer verplicht, mijn waarde Karel om twee redenen, én omdat gij mij hebt willen bezoeken, en omdat gij van uw bezoek afgezien hebt, om mij in mijn bezigheden niet te storen. En daar ge me nu geluk wenscht met mijn verblijf op het land, welnu, ik heb, sedert vele maanden, niets gedaan, dat beter geslaagd is dan dat ! Ik was reeds lang dood, indien ik den stinkenden rook der steden niet ontvlucht was ! Het was reeds zoover gekomen, dat ik de zaak met de dokters onderzocht had ; 'k had er verscheidene geraadpleegd, en verscheidene geneesmiddeltjes waren me voorgeschreveven. En niets zou verhinderd hebben, dat ik ze gebruikte, tenzij dat ik den tijd niet vond, om ziek te zijn, want nieuwe bezigheden namen me heel dikwijls elders in beslag. Bovendien dringen de tirannieke bedelmonniken overal binnen, zelfs hier ; is er op aarde wel een plaats die ongenaakbaar is voor die lui ? En alle dagen hooren we rondom ons idiote praatjes vertellen.

Wat betreft uw schrijven aangaande *Carinus* (2) daar heb ik me reeds mede bezig gehouden. Aan *Nesen* (3) heb ik geschreven ; de boodschapper aan wien ik den brief toevertrouwd had, zegt dat hij hem aan onzen vriend *Capito* (4) afgegeven heeft. Tracht, voor u zelf, op alle manieren *Conrad Goclenius* (5) die schatrijk is aan allerlei letterkundige kennis, uit te buiten, en dan naar uw vaderland terug te keeren, beladen, net zooals een nijvere en onverzadelijke handelaar, met eervolle waar. Maar vooral, scherp uwe pen, om later eens deze schreeuwers, die in hun zotheid zoo vreeselijk razen tegen de onschatbare wetenschap, in al hun geuren en kleuren af te schilderen. Vaarwel.

Op het land, te Anderlecht, 22 Juni 1521.

(1) *Karel Harst*, van Weissenbruch, studeerde te Keulen, te Orléans, en in 1521, te Leuven. In October begeleidde hij *Erasmus* tot *Coblenz*, en bewees hem later nog veel diensten.

(2) *Carinus* = *Lod. Kiel*, van Luzern († in 1569) werd aan *Erasmus* te Bazel voorgesteld, en vond hem weer te Leuven in 1519. In December 1520 was hij te Mainz, als secretaris van *Capito*. Toen *Erasmus* naar Bazel terugkeerde, vergezelde hij hem. *Carinus* is een der gasten in het « Dichterlijk Maal » (1523). Hij werd bestuurder van de Latijnsche school te Frankfurt, ging over tot de Hervorming, geraakte in onmin met *Erasmus*. In 1546 was hij rector van de St-Thomasschool te Straatsburg.

(3) *Nesen (Will.)* (1493-1524) van Nastätten. Werd corrector bij Froben in 1515 ; voogd van de kinderen van *Stallberger* te Parijs in 1517. *Erasmus* liet hem in 1519 naar Leuven komen. Zijn college in 't Latijn werd echter opgeschorst ; hij werd schoolbestuurder te Frankfurt, werd Luthersch gezind, en verdronk in den Elbe te Wittenberg.

(4) *Capito* = *Wolfg. Faber Köpfel*, van Hagenau († 1541) was predikant in de *Domkerk* te Bazel in 1515, rector en deken van de theologische faculteit van 1517 tot 1519. Hij hielp *Erasmus* voor 't uitgeven van het Nieuwe Testament, werd predikant te Mainz in 1520, en Lutherschgezind in 1523.

(5) *Conrad Goclenius*, cf. Ep. 1209.

Ep. 1216. Aan Peter Barbirius.

Anderlecht, den 26n Juni 1521.

Erasmus Roterod. Petro Barbirio S. D. (1).

Eindelijk bezit ik het boek, dat *Jac. Lopez Stunica* (2) tegen mij geschreven heeft. Hij is zeker veel meer geleerd, maar minder geweldig, als men het boek vergelijkt met den laster van *Lee* (3). Ik zal niets afdingen op de verdiensten van dien man, ja, ik wil zelfs dat men al het mooie dat hij zich zelf zoo edelmoedig toekent, verdubbele ; en toch is hij zoo kwaadaardig tegen mij, dat hij me alles ontneemt : verstand, geheugen, oordeel, geleerdheid, kennis van de heilige Schriften, van de talen, en eindelijk van de spraakkunst ; van al deze wetenschappen vordert hij heel aardig voor zich zelf een prachtigen hoorn des overvloeds op ! Trouwens, hij heeft nauwkeurig de overdreven loftuigingen afgewogen van zekere menschen, die me door hunne goedkeuring hemelhoog hebben verheven, zoodat ze van een vlieg een olifant gemaakt hebben ; hij heeft van een dwerg, een mug gemaakt. Dat hij zich zelf nu met zooveel drukte verheerlijkt, verwondert me niet, en 't boezemt me geen afgunst in. Ik vraag me overigens met verwondering af waarom die man zoo vreeselijk verbolgen is tegen mij, vermits ik hem nooit iets misdaan heb, zelfs met een enkel woord, want ik kan me niet voorstellen dat menschen, die tot een deftigen stand behooren zoo'n vreeselijken haat kunnen opvatten (ik verneem immers dat hij niet alleen geleerd, maar ook van adellijke afkomst is) of er moest ergens een snoode opruier in het spel zijn. Nu verneem ik dat de kardinaal van *Toledo,* zaliger gedachtenisse, dien onze *Croy* (4) helaas, ook in den dood gevolgd is, hem aangeraden had, me zijn werk te zenden, eer hij het uitgaf ; zeggende, dat het voor hem beter zou zijn, als ik hem met mijn antwoord voldoening gaf, het boek maar liever onuitgegeven te laten ; en, als ik, ofwel niet antwoordde, ofwel als een onbeschaamd of als een onwetend

mensch antwoordde, dat hij dan met zijn werk onder gunstige voorteekenen zou voor den dag komen. Maar aanstonds, nadat de kardinaal gestorven was, liet hij zijn werk naar de drukkerij brengen, en dit, toen hij wel moest weten dat er een tweede uitgaaf van het Nieuwe Testament verschenen was, of weldra ging verschijnen.

Maar om 't even ! 't Is toch een genoegen voor mij, bij de Spanjaarden ook de talen en de fraaie letteren te zien bloeien ; en ik verwacht veel goeds van het talent van *Stuniga*. Doch ik vrees dat hij met dit werk waarmede hij een naam heeft willen maken, bij menschen van gezond verstand, en die geleerd zijn, niet zooveel roem zal inoogsten, als hij het zich zelf, naar het schijnt, voorstelt. Wel te verstaan, zelfs aangenomen dat hij de menschen weet te overtuigen, dat hij goed voorbereid is, even goed als een ander, dank zij de studie der talen en der letteren, dank zij het lange en zorgvuldige lezen der oude schrijvers, en dat hij heel goed weet wat er toelaatbaar is voor een verklaarder — ofschoon men hem soms, op heeterdaad, kan betrappen op vergissingen ; zelfs aangenomen dat hij de menschen weet te overtuigen, dat ik eerst gisteren of eergisteren begonnen ben met het lezen van de verklaarders der heilige Schriften, dat ik niets begrijp van St-*Hiëronymus,* ik die, reeds twintig jaar geleden, het *Enchiridion van den Christelijken soldaat* geschreven heb, en die, in dit werk dat ik in aller haast opgesteld heb, zooals hij het zelf in waarheid zegt, zooveel getuigenissen heb verzameld, hoewel ik onderwijl over geen referentiën kon beschikken, iets waarin hij meer geluk gehad heeft, dan ik ! dit alles aangenomen, wie zal kunnen gelooven dat hij dit werk ondernomen heeft, niet uit zucht om te lasteren, maar « met de zuiverste bedoelingen, en zonder den minsten strijdlust » ? Ofschoon hij in heel zijn werk, van de eerste tot de laatste bladzijde, niets anders doet dan me misprijzend uitlachen, me doorhaalt, me verscheurt ; en mij bovendien nog allerhatelijkst doodslaat met fouten die anderen begaan hebben, b. v. fouten van boekdrukkers of van *Oecolampadius* (5) ; en soms een gruwelijk spektakel maakt naar aanleiding van iets dat in allen eenvoud gezegd was ; zooals dit, dat ik geschreven had, dat Napels

nu door de Spanjaarden bezet is, en dat, in *St-Paulus, Spania* in de plaats van *Hispania* geschreven stond : en mij dikwijls, om mij flink uit te schelden, den Batavier noemt ! Alsof dit mij als een ondeugd moest verweten worden, zelfs als ik bij de Sogdianers geboren was, ofwel als mocht om 't even welk ander land het Hollandsche land misprijzen, op het gebied van de beschaving, of den roem van de Holandsche steden, of den rijkdom, of de verdiensten der verstandige menschen ! Dit vindt men overal in zúlken overvloed bij de Hollanders, dat het waarlijk, als men mij met hen vergeleek, zou mogen schijnen, dat ik ben zooals *Stunica* me beschrijft !

En het was nog niet genoeg, dat hij de Inleiding tot zijn werk zoo heeft opgesteld, dat er bijna evenveel scheldwoorden tegen mij in voorkomen, als er woorden zijn : bij elke zijner opteekeningen voegt hij nieuwe inleidingen en gevolgtrekkingen, om me van een te rijten. En opnieuw, alsof dit ook nog niet genoeg was, komen er nog kantteekeningen bij, die vinniger zijn dan de tekst zelf. Zoozeer was niets voldoende, om satisfactie te geven aan dezen gematigden geest, met zijn « zuivere bedoelingen en zonder den minsten strijdlust » !

Ik weet niet of dit wel een bewijs van verstand is bij hem, te beweren dat de schrijver van de Traductio Ecclesiastica van het Nieuwe Testament een smaakvolle en sierlijke vertaling geleverd heeft. Zeker zal het niet blijken dat hij zijn rol van verdediger goed gespeeld heeft, wanneer hij belooft dat hij zijn vertaler zal onder zijn bescherming nemen tegen elken laster, vermits hij niets antwoordt betreffende de talrijke soloecismen die ik gebrandmerkt heb. Zelfs door zijn stilzwijgen veroordeelt hij den schrijver, wiens verdediging hij zoo schitterend op zich genomen had : als ik me zelf nu daarmede niet gelast had, den vertaler aan te vallen, hoe zou mijn werk voor mij eenig voordeel opbrengen ? In 't voorbijgaan maak ik echter een opmerking, wanneer er iets belang schijnt te hebben voor den ijverigen lezer. Ik weet niet in hoeverre *Stunica* afbreuk gedaan heeft aan mijn goeden naam ; ik wou echter dat hij zijn eigen reputatie niet zoo vreeselijk in het gedrang bracht ; want wat mij betreft, ik neem voor

lief al wat ten bate der wetenschap gedaan wordt. En stellig draagt een behoorlijke wedstrijd er toe bij, het verstand op te scherpen ; maar dien verbitterden hartstocht, waardoor nu, 'k weet niet door welke beschikking van het noodlot alles in gloed raakt, zou ik toch willen verre houden én van al de fraaie wetenschap, én vooral van de studie der heilige Schriften.

Gij zelf, mijn waarde *Barbirius,* gij brengt mij op de pijnbank, omdat gij mij te lang op u laat wachten, en herhaaldelijk mijn verlangen met het geven van een nieuwe hoop beet neemt. Om mijn vertrek van hier te vertragen, zijn er stellig eenige andere redenen, maar daaronder is de voornaamste, mijn verlangen om u weer te zien. Indien gij evengoed als ik, brandt van verlangen om mij weer te zien, dan zoudt gij u wat moeten haasten. Want hier word ik elken dag zoo vreeselijk « gesteenigd » door het gehuil der schreeuwers, dat ik gevaar loop te bezwijken onder dien hagel van steenen, die allemaal op het zelfde hoofd neerkomen. De Luthersche tragedie wordt bij ons ten einde toe opgevoerd ; och ! ware het niet beter geweest, dat ze nooit op het tooneel verscheen ? Sommige menschen vreezen slechts dat we op de Charybdisklip zullen terecht komen, nadat we, zooals we het wenschten, het Scyllagevaar vermeden hebben ; en dat zekere lui deze « overwinning » zoo wreed misbruiken, dat dit het Christendom niet ten goede zal komen.

Vaarwel, onvergelijkelijke beschermheer. Te Anderlecht waar ik, die vroeger een stedeling was, nu op het land ben gaan wonen, en het er zoo heerlijk vind !

26 Juni 1521.

---

(1) *Petrus Barbirius* = *P. Barbier,* was kapelaan van Filips den Schoone in 1501, raadsheer van Keizer Karel in 1517, volgde *Adriaan van Utrecht* naar Italië. In een zijner brieven aan *Erasmus,* zegt *Barbier* hem dat hij hem als een vader lief heeft. Hij werd deken te Doornik, en leefde nog in 1551.

(2) *Diego Lopez Zuñiga,* godgeleerde aan de Universiteit van Alcala, die zich speciaal aan de Grieksche en Hebreeuwsche letteren gewijd had. Toen het *Novum Instrumentum* van *Erasmus* het licht zag (1516) viel *Stuniga* hem aan met zijne *Annotationes. Erasmus* antwoordde hierop met eene *Apologia,* in September 1521.

Stunica hervatte den strijd in 1522, te Rome, met zijne *Erasmi Blasphemiae et Impietates,* waarop Erasmus opnieuw bescheid deed met een *Apologia.* Dit ging zoo voort tot in 1527. *Stunica* stierf te Napels in 1531. Hier volgt een aanhaling uit *Stunica's* voorbericht, waar hij Erasmus' vertaling van het N. T. (uit het Grieksch in het Latijn vertaald) afbreekt : « ... Maar toen ik dit « boek begon te lezen, en ik met de meeste aandacht deze nieuwe « vertaling en deze opteekeningen, van het hoofd tot de hielen « zooals men zegt nazag, dan stond ik waarlijk met bewondering « de vermetelheid van dien man te beschouwen, vermetelheid die « hem in dit werk tot verstand zal gestrekt hebben. Daar hij zich « altijd heeft bezig gehouden met het lezen der heidensche schrij- « vers, en hij zoodoende de wereldsche welsprekendheid heeft lee- « ren kennen, was hij vol vertrouwen in deze sierlijke taal, en « meende dat alles hem veroorloofd was ».

(3) *Lee (Edward)* 1482 (?) — 1544, studeerde te Oxford en te Cambridge, en in 't bijzonder de Grieksche letteren te Leuven in 1517, en leerde er *Erasmus* kennen. Hij critiseerde het *Novum Instrumentum ; Erasmus* hield rekening met zijn critiek, maar *Lee* verklaarde zich daarmee niet voldaan, en de oneenigheid werd op den duur een echte ruzie. *Lee* keerde later terug naar Engeland, werd 's konings Aalmoezenier in 1523, aartsbisschop van York in 1531, en was de stichter van de Anglicaansche kerk.

(4) *Will. de Croy* (1498-1521) werd abt van Affilghem in 1516, kardinaal en aartsbisschop van Toledo in 1517, en kwam studeeren naar Leuven, onder de voogdijschap van *L. Vives.* In Juni 1520 werd hij opgenomen in het gevolg van Keizer Karel, en stierf te Worms in 1521, waar hij op de jacht, van zijn paard gevallen was.

(5) *Oecolampadius = Hausschein* (1482-1531) Duitsche hervormde godgeleerde, gaf te Bazel, een Commentaar over den Bijbel uit.

Ep. 1217. Aan de Leuvensche godgeleerden.

Anderlecht, Juni 1521.

(Deze brief werd geschreven nadat Luther, Worms verlaten had).

Erasmus Rot. Theologis Lovaniens. S. D.

Eerwaarde vaders en meesters, wien ik den meesten eerbied verschuldigd ben, telkens ik én de waardigheid van de orde der godgeleerden, én mijn onschuld of beter mijn verdiensten in de oogen van de beoefenaars der gewijde letteren, indien het veroorloofd is me op iets te beroemen, overweeg, dan kan ik niet gelooven wat me medegedeeld wordt. En nochtans wordt het me medegedeeld door zoovele en door zulke ernstige menschen, dat het niet mogelijk is aan te nemen, dat het geheel en al uit de lucht gegrepen is, vermits het door zoovele en zoo voortreffelijke eensgezinde menschen bevestigd wordt. Het was in ieders belang, een einde te maken ten langen leste aan deze tragische tooneelstukken, die reeds sedert eenige jaren onder ons opgevoerd worden, ten uwen evenwel als ten mijnen nadeele. Wat ik verdiend heb, dank zij mijn onvermoeide werkzaamheid, daarover zal de toekomst rechtvaardiger oordeelen ; wat ik te Leuven heb moeten uitstaan, door de schuld van zekere brutale zwetsers, dit kan voor niemand verborgen blijven.

Nu verneem ik dat de tragedie opnieuw begint, door de schuld van eenige menschen, die aangevoerd worden door *Vincentius* (1) en door *Latomus* (2). De eene is verbolgen wegens een brief aan den kardinaal van Mainz — in dezen brief zou ik, meent hij, de orde der Dominicanen geschonden hebben ; — de andere voelt zich geraakt wegens een « Raadgeving » die overal verspreid werd zonder dat iemand er de verantwoordelijkheid van op zich nam, over de noodzakelijkheid, om het tragische Luthersche geschil bij te leggen ; deze raad zou van mij uitgegaan zijn, dit wordt door sommige argwanende menschen, die zich

daarin vergissen, met nadruk herhaald. Ten eerste, deze brief, die geschreven werd, toen noch uw vonnis, noch de pauselijke censuur uitgesproken waren, bedoelt ten slotte niets anders, dan dat men *Luther* zou terecht wijzen, liever dan hem ten koste van een vreeselijke onrust in de wereld, in den grond te boren. Dezen brief had ik, bezegeld, aan een raadgever van den kardinaal gezonden ; hij mocht den brief ter hand stellen, als hij meende dat het zoo beter was ; zooniet, moest hij den brief verbranden. Niet alleen overhandigde hij den brief te laat, maar bovendien liet hij hem drukken, vooraleer hij hem deed toekomen, nadat hij er nog eenige woorden in veranderd had, zooals ik verneem. Want waar ik geschreven had : *de Luthero,* bracht hij deze verandering : *de Luthero nostro* (3). Dat dit nu met veel geschreeuw en gehuil onmiddellijk bij het gros van het publiek te berde gebracht werd, vond ik toen, en nu ook, niet goed. En de blaam van de Parijzenaars (4) legt voor iedereen des te meer gewicht op de weegschaal, omdat ze zoo laat gekomen is. Nooit heb ik een orde gekrenkt noch gehaat ; slechte menschen haat ik, welk kleed zij dan ook dragen. Dat een orde echter, bij allen, eerbied en achting afdwingt, dit hangt af van de leden zelf, niet van mij. Indien het hun ter harte gaat, door iedereen fatsoenlijk behandeld te worden, dan moeten ze zich zoo voortreffelijk weten te gedragen, dat een goede naam, prestige en genegenheid hun ten deel vallen. Als ze echter begrijpen dat ze niet zoo hoog geschat worden, als ze wel zouden willen, dan moeten ze hun leven beteren, wanneer ze voelen dat ze 't door hun gedrag bij de publieke opinie verkorven hebben.

Tot hiertoe over dien brief. Wat nu deze raadgeving betreft, die is niet uitgegaan van mij, maar van een godgeleerden prediker, die op 't gebied der geleerdheid niet de eerste de beste is (5). Zij werd aan een zekeren prins medegedeeld, ten einde te onderzoeken of ze bijval zou hebben, en ze werd verspreid, vooraleer de *Captivitas Babylonica* van *Luther* uitgegeven werd, en er nog middel was om het kwaad te verhelpen. Ik weet ook niet door welk toeval dit, door de schuld der Duitschers, die, ik vraag me af met welk inzicht, niets verzwijgen, ruchtbaar werd. En

Martin Luther.
Houtsnee van L. Cranach.

deze predikheer, die niet zal beweren dat ze van hem niet is, heeft ze mij trouwens ook voorgelegd, en om het openhartig te zeggen, mishaagde ze mij in 't geheel niet. Want de bedoeling was niet, het pauselijk vonnis, of het uwe, af te breken, maar rekening te houden met de zienswijze van de menschen, die uitriepen, en nu nog staan te schreeuwen, dat *Luther* door de overheid met geweld onderdrukt wordt ; en het pauselijk gezag zou daarbij geen schade lijden, indien in 't belang der openbare rust, de pauselijke gestrengheid, vrijwillig, ietwat verslapte. En deze raadgeving zouden koningen zelfs goed gevonden hebben, indien de *Captivitas* en dergelijke andere vlugschriften het gemoed van zeer veel menschen niet verbitterd hadden. In beraadslagingen staat het toch iedereen vrij, denk ik, zijn meening te zeggen. En het is billijk, voor de openbare rust zorg te dragen, mits dit gebeurt met allen eerbied voor de pauselijke waardigheid. Als dit echter niet geoorloofd is, hoe onbeschaamd was het dan niet, toen *Luther* te Worms was, met veel inspanning juist dit zelfde doel te willen bereiken, en dit door de tusschenkomst van de voortreffelijkste mannen en met algemeene goedkeuring ? Indien dus dit « consilium » een idee van mij was — wat niet het geval is — toch zie ik niet in waarom er tegen mij een tragisch spektakel zou moeten gemaakt worden. Maar nu heeft dit « consilium » zijn auteur, die niet verlegen zal zijn om zijn auteurschap te erkennen.

U herinnert u wel welk vreeselijk treurspel er tegen mij in gang gestoken werd, tengevolge van een allerhuichelachtigste verdenking, toen de eerste werken van *Luther* verschenen, naar aanleiding van een voorredetje dat er nog al netjes uit zag ; ofschoon het zeer waar is, en door mij herhaaldelijk bevestigd, dat er in al zijn boeken geen enkele lettergreep is die met mijn medeweten of mijn vrijwillige medewerking geschreven werd. Integendeel, ik heb altijd gevreesd dat het zoo zou afloopen, en heb daarom met alle middelen mijn best gedaan, om den man van deze wijze van schrijven af te brengen. Nu is het uw plicht als voorzichtige menschen voorzorgsmaatregelen te nemen, om op nieuw, met een dergelijke verdachtmaking uwen evennaaste niet te krenken. Het is een soort van moord, een

mensch aan te tasten in zijn eer ! Daarom vraag ik me met verwondering af, wat *Vincentius* wel mag bedoelen, die onophoudend op de afschuwelijkste wijze, bij elke gelegenheid, of brutaal weg, kwaad spreekt over mij, den goeden naam van *Erasmus* aanrandt, mij steenigt onder zijn beleedigingen. Al was ik nog wat hij ten onrechte beweert dat ik ben, toch zou zulke onbeschaamde taal wel leelijk zijn in den mond van een priester, van een monnik, van een godgeleerde ; ze brengt het verderf ook in uwe akademie, op gevaar af dat men, naar zijn voorbeeld, er een gewoonte van maakt, zoo vreeselijk te razen ook tegen onschuldigen. En er is niets waarmee hij zijn eigen kloosterorde meer kwaad kan doen. Want zulk geweldig en teugelloos lasteren wordt afgekeurd, zelfs door hen die jegens mij kwaadwillig gezind zijn. En verder nog ! Die me niet genegen zijn, hij vervreemdt ze niet van mij ; die me gunstig gezind zijn, hij krenkt ze. Er zijn trouwens overal veel menschen die jegens mij goedgunstig gezind zijn, niet in het minst omdat het hun 't een of ander voordeel zou verschaffen, maar omdat het belang van de wetenschap ze innig met ons verbindt. Als ik nu mijn pen zoo onbeschaamd wilde gebruiken als hij zijn tong, zou dit nu niet ten slotte uitloopen op een echte razernij ? Zou het ons niet tot schande strekken in de oogen van de Christenen, en van de vijanden van het Christendom ? Maar hij veracht me, alsof ik, om veelvuldige redenen, het recht niet had hem op mijn beurt te verachten, indien dit wederzijdsche verachten het kenmerk was van Christene zielen : of alsof het nu in mijn aard lag, te gaan vechten met kerels zooals hij, wanneer er met de hulpmiddelen van den geest moest gestreden worden. Indien er slag moest geleverd worden met een venijnige, schaamtelooze, brutale tong, dan zal men licht een wijf vinden dat met zulk slag van menschen kan handgemeen worden.

Maar om *Vincentius* (door wien ik me, hoedanig hij ook is, niet zou laten overwinnen, indien hij met mij een eerlijken strijd wilde voeren, dit wil zeggen indien hij iets meebracht dat bijdraagt tot meerdere glorie van Christus en tot de ware godsvrucht) nu maar links te laten liggen, tegen wil en dank ben ik het oneens met *Latomus*, 't zij

omdat hij met de bekoorlijke Muzen heusch omgaat, en tegen wil en dank geloof ik, wat ik nochtans van veel menschen verneem, vooral omdat ik hem nooit geen haar gekrenkt heb. Wij zouden wel moeten oppassen, al is het reeds laat, dat we elkaar niet verscheuren en ons onderling vernietigen. Oproer maken, daar heb ik nooit van gehouden. Ik heb me nooit ingelaten noch met de kliek van *Reuchlin* noch met de kliek van *Luther ;* met alle macht heb ik altijd gestreden voor Christus' glorie. Uwe akademie heeft door mijn toedoen nooit iets ondervonden dat onteerend of onaangenaam was. Tegen de Luthersche vlugschriften heb ik mij verzet, meer dan een ander sterveling : niet, dat ik niet zou weten dat hij (6) in veel gevallen een goeden raad gegeven heeft, maar omdat ik begrijp dat het beter is, goed te kunnen zwijgen, dan het met verkeerde geneesmiddelen te willen probeeren. In alles wat hem, te recht of ten onrechte toegeschreven wordt, is er geen enkel stipje van mij. O mocht ik al die lasterende vlugschriften, die overal hun vlucht nemen, in hun vaart stuiten, al was het maar in mijn belang ! Want al deze schriften belasten mij onder het gewicht der afgunst, sommige zijn zelfs eerroovend, en de schriften die me prijzen, brengen me meer schade toe dan zij die me lasteren. Het is beslist zeker, dat er in al dat geschrijf niets van mij is. Wat nu de schrijvers van zekere libellen betreft, heb ik wel zekere vermoedens ; voor de meeste heb ik geen idee, waar ze mogen vandaan komen.

Veel personen, en zelfs hooggeplaatste, hebben me aangezet om *Luthers* partij te kiezen. Ik heb nog andere dingen bemerkt, die ik hier niet hoef te vermelden. « Met handen en voeten » heb ik dit verworpen. Door mijn tegenstrevers, vooral door de monniken, werd ik zoo wreed aangevallen dat, zelfs indien ik te voren een vijand van *Luther* geweest was, deze hatelijkheden mij hadden kunnen aanzetten, om mij bij hem aan te sluiten. Nog eens voel ik dat *Luthers* aanhangers alles op het spel gezet hebben, om mij met listige streken, in dezen strijd mee te trekken ; en als het hun niet gelukte, me met geweld tegen wil en dank mee te sleuren. Geen enkel van die middeltjes heeft mij er kunnen toe brengen, van mijn voornemen af te zien. Men

mag alles uitschudden wat ik geschreven, of zelfs speelsgewijze, onder 't drinken van een glaasje losgelaten heb ; men zal niets anders vinden dan dat het plotselinge en oproerige lawaai bij het volk mij ten zeerste mishaagt, en dat ik verlang, dat de zaak in der minne geschkt worde, zonder de wereld onderste boven te gooien. Indien anderen een andere oplossing wenschen, dan bid ik dat alles voor Christus gelukkig zou afloopen ; maar hoe zal tot dus ver de ontknooping zijn ? Dit weet ik niet.

Als dit van mij mocht afhangen, dan zou deze storm morgen bedaren. Ben ik met ulieden niet door een innige vriendschap verbonden, dat lag niet aan mij. Deze vriendschap was ontstaan in 't College van den Valk ; al de ergernissen van vroeger waren aan de vergetelheid prijsgegeven, ook wanneer al wat ergernis was, op mij was neergekomen. En *Joannes Atensis* (7) zou geen moeite gedaan hebben om in goede verstandhouding te blijven, indien hij zich niet bewust was geweest, dat een ongegronde verdenking hem misleid had, toen hij dit treurspel tegen mij in gang stak. En ik zie niet in waarom het « wortel schieten » van deze eensgezindheid verhinderd werd, tenzij omdat *Egmondanus* (8) niet heelemaal tot bedaring gebracht was. En ik zie niet waarom hij tegen mij verbitterd is, tenzij omdat ik den man mijn dankbetuiging niet gezonden heb, voor de scheldwoorden waarmee hij mij overladen heeft, eer hij mij gezien had. Indien dit het plan van zekere lui is, mij om 't even hoe aan te randen, zelfs met de dapperheid van een gladiator, en met beschuldigingen die slechts verzinsels zijn, dat ze maar oppassen, dat ze den wind mee hebben en het hun zoo wel gelukt, als ze denken, en, indien het gelukt, dat het zoo gelukkig afloopt, als ze zich zelf beloven. Eindelijk, als ze besloten hebben, dat *Luther* verdelgd wordt, het zal hun beter lukken, als ze mij daar buiten laten. Al mogen anderen zich nog zoo zeer inspannen, niemand zal me van Christus' rots wegrukken, niemand zal me inlijven in een kliek. Als ik een Lutheraan geweest was — 'k zal niets anders zeggen — 't zou voor hem beter afloopen. Maar 't zij verre van mij, dat ik iets anders zou kunnen zijn, dan een Christen !

Tot dus ver heb ik tegen hem niet geschreven. Dit is waar. Zoo de vrees voor eenig gevaar niet als verontschul-

diging kan aangevoerd worden, noch, behalve andere ontelbare redenen, mijn gebrek aan vrijen tijd, mijn ouderdom, mijn lichamelijke zwakheid, zeker zou mijne onbevoegdheid op het gebied der godgeleerdheid me kunnen verontschuldigen. Deze onbevoegdheid wordt me door deze lui rijkelijk toegekend, en ik erken ze grootendeels. Eindelijk, vermits drie Akademies *Luther* veroordeeld hebben, vermits de H. Vader zelf zijn banbliksem tegen hem geslingerd heeft, vermits de keizer er nog den zijnen bijdoet, van welk belang is het dan, dat ik met mijne censuur nu nog aankom, ik die een wormpje ben veeleer dan een mensch ? Vooral als er van alle kanten zooveel anderen voor den dag komen, die volgens uwe meening zeer geleerd zijn, en die *Luther* met de pen aanvallen. En toch zal ik al mijn krachten inspannen, en zal ik niet in gebreke blijven, als ik iets kan doen voor de rust van de Katholieke kerk, voor de Evangelische waarheid, en voor de waardigheid van den H. Vader. En misschien zal mijn bijdrage belangrijker zijn dan de bijdrage van hen die denken, dat men alles kan beredderen, als men den heelen boel in de war stuurt. We moeten hierom oppassen dat we met onzen haat tegen *Luther* het beste niet laten verloren gaan, uit haat tegen hem ; en dat we onze eer weten te handhaven op zulke wijze, dat we het gezag der Evangelische waarheid niet ondermijnen ; en dat we, om de menschelijke glorie te begunstigen, Christus glorie in niets te kort doen ! Indien U mij ondertusschen iets te verwijten heeft, gaat niet te werk met een stortvloed van scheldwoorden, zooals *Egmondanus* het onlangs gedaan heeft bij den rector *Rosemundanus* (9) en zooals *Vincentius* altijd handelt. Komt voor den dag met argumenten, en ik zal u met alle middelen voldoening geven. Indien ge naar eer en recht met mij wilt strijden, dan zal ik me niet laten overwinnen. Als er echter anderen zijn, die liever kwaadwillig ten strijde trekken, dan zal ik me beslist niet inspannen om op dit terrein te overwinnen ; maar ik zal mijn best doen om mijn onschuld te verdedigen, en ik denk dat Christus en de eerlijke mannen me hun bescherming zullen gunnen. Vaartwel, eerwaarde meesters en broeders, die ik in den Heer Christus hoog acht.

Te Anderlecht, Anno MDXXI.

(1) *Vincentius Theodorici (Dierx)* (1481-1526) geboren te Beverwijk, werd dominicaan te Haarlem, studeerde te Parijs en te Leuven, promoveerde in de godgeleerdheid te Leuven in 1517, en werd deken der faculteit in 1521. Werd later inquisiteur in het bisdom Utrecht. Zoodra *Erasmus* te Leuven aankwam, bestreed hij hem geweldig, o. a. met een *Apologia,* die aan *Lee* opgedragen was. *Erasmus* wreekte zich over hem met een caricatuur in het Colloquium *Funus,* waar de dominicaan een stervende een testament aftroggelt.

(2) *Latomus (J. Masson)* van Cambron bij Ath, (1475-1544) leeraar in de theologie te Leuven in 1535, liet in 1520 een geschrift drukken, waarmee hij de Leuvensche godgeleerden in hun strijd tegen *Luther* te hulp kwam.

(3) *De Luthero nostro :* van onzen vriend Luther. P. S. Allen (inleiding tot Ep. 1033) schrijft als volgt : I cannot find there nor anywhere else the one specific change : the addition of *noster* after Luthers name, which Erasmus alleges on hearsay. De « raadgever » die den brief liet drukken in de plaats van hem te bestellen, was Ulrich von Hutten.

(4) Hij bedoelt het vonnis van de Sorbonne, te Parijs, op 15[den] April.

(5) Deze godgeleerde prediker was *Joh. Faber* van Augsburg (1470-1530) dominicaan, vicaris generaal, raadsheer van keizer Maximiliaan. In 1520 trachtte *Faber,* met *Erasmus'* aanbeveling, raadsheer van Keizer Karel te worden. Hij was voorstander van de verzoening van de katholieken met *Luther.* Hij schreef met deze bedoeling, een « consilium » dat vijf maal uitgegeven werd. *Erasmus* stond tot hem in nauwe betrekking te Leuven, en heeft hoogstwaarschijnlijk aan deze « raadgeving » medegewerkt. *Faber* was het ten slotte niet meer eens met *Luther,* en werd anderzijds ook door de dominicanen buitengeworpen...

(6) *Hij* (illum) is klaarblijkelijk Luther. De context bewijst het.

(7)*Atensis (Jean-Briard)* van Belœil (bij Ath) † 1520 studeerde te Leuven, werd leeraar in de theologie en rector in 1510, en later vice-kanselier van de Universiteit. Was eerst bevriend met *Erasmus,* maar er kwam onmin, in Februari 1519, toen hij het *Encomium Matrimoniae,* dat *Erasmus* zoo even uitgegeven had, aftakelde.

(8) *Egmondanus (Nik. Baechem)* (1462-1526) geboren te Egmond, bij Alkmaar, studeerde te Leuven in 1488 en promoveerde in 1505 ; werd karmeliet in 1506. Van 1510 tot 1526 was hij prior in 't Karmelietenklooster te Leuven. In 1520 benoemde Keizer Karel hem tot inquisiteur. In 1522 ontdekte hij vier ketterijen in de *Colloquia,* die door *Froben* in 1522 uitgegeven waren. Hij was een der felste vijanden van *Erasmus,* die hem *Egmondanus* noemt, of ook nog *Edmondanus, Carmelita,* en zelfs.... *Camelus.*

(9) *Rosemundanus (Godescale Rosemondt)* geboren te Eindhoven (1483-1526) studeerde te Leuven, promoveerde in de godgeleerdheid in 1516, werd leeraar en rector in 1520, en schreef veel vrome werken in 't Nederlandsch. Den 18[den] Oct. 1920 had *Erasmus* hem een langen brief geschreven (Ep. 1153) om een beroep te doen op zijn hulpvaardigheid.

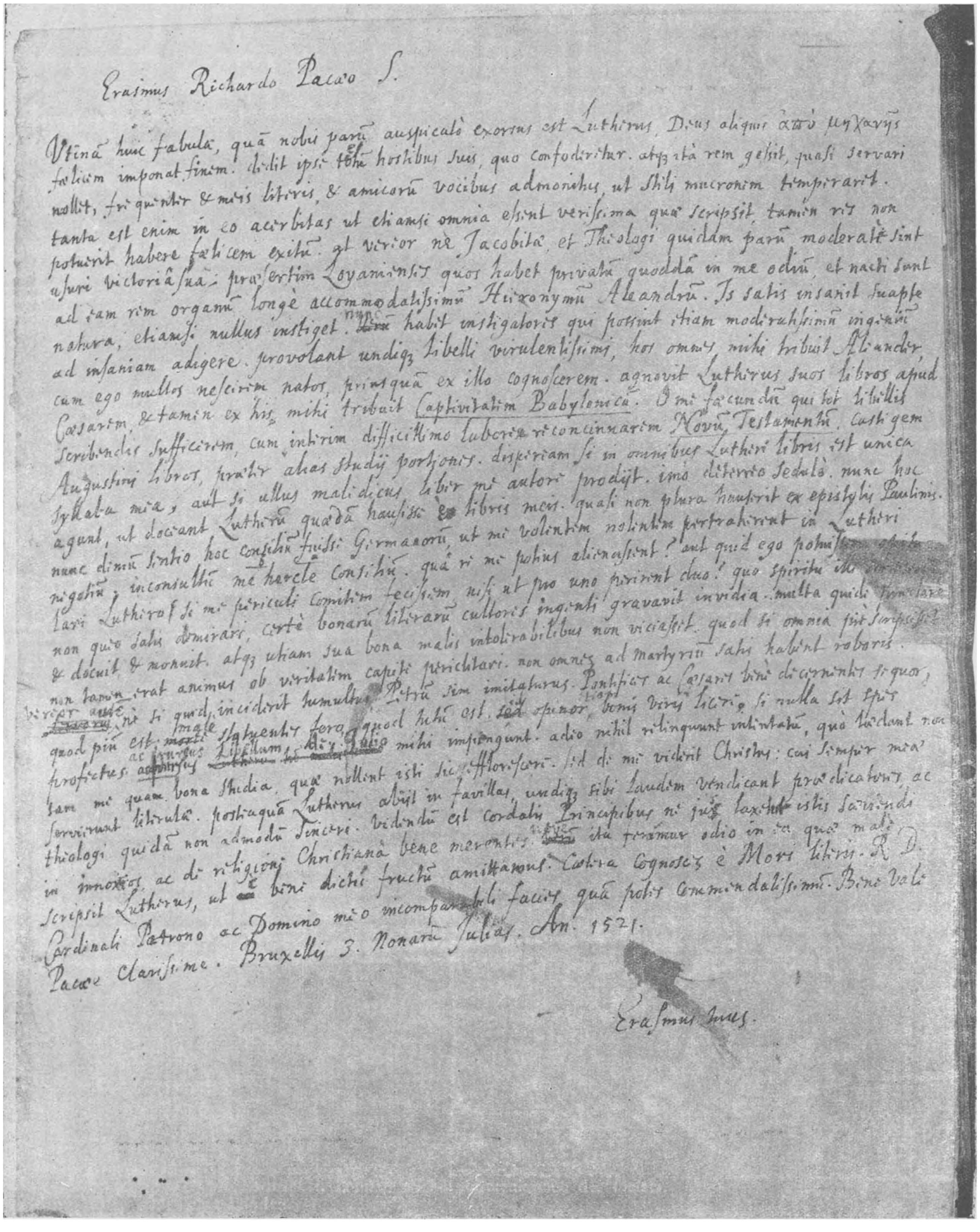

Erasmus Richardo Paceo S.

Vtinā hanc fabulā, quā nobis parū auspicatè exorsus est Luthirus, Deus aliquis ἀπὸ μηχανῆς
felicem imponat finem. dedit ipse telum hostibus suis, quo confoderetur. atq3 ita rem gessit, quasi servari
nollit, frequenter & meis literis, & amicorū vocibus admonitus, ut stili mucronem temperarit.
tanta est enim in eo acerbitas ut etiamsi omnia essent verissima quæ scripsit, tamen res non
potuerit habere felicem exitū. et verior ne Jacobitæ et Theologi quidam parū moderatè sint
usuri victoriâ suâ, præsertim Lovanienses quos habet privatū quoddā in me odiū, et nacti sunt
ad eam rem organū longè accommodatissimū Hieronymū Aleandrū. Is satis insanit suapte
natura, etiamsi nullus instiget. nunc habet instigatores qui possint etiam moderatissimū ingeniū
ad insaniam adigere. provolant undiq3 libelli virulentissimi, hos omnes mihi tribuit Aleander,
cum ego multos nescierim natos, priusquā ex illo cognoscerem. agnovit Luthirus suos libros apud
Cæsarem, & tamen ex his, mihi tribuit Captivitatem Babylonicā. O me facundū qui tot libellis
scribendis sufficerem, cum interim difficillimo labore reconcinnarem Novū Testamentū, castigem
Augustini libros, præter alias studii portiones. dispeream si in omnibus Luthiri libris est unica
syllaba mea, aut si ullus maledicus liber me autore prodiit. imo deterreo sedulò. nunc hoc
agunt, ut doceant Luthirū quædā hausisse e libris meis. quasi non plura hauserit ex epistolis Paulinis.
nunc demū sentio hoc consiliū fuisse Germanorū, ut me volentem nolentem pertraherent in Luthiri
negotiū, inconsultè mehercle consiliū. quâ re me potius alienassent? aut quid ego potuissem [illegible]
lari Luthiro si me periculi comitem fecissem, nisi ut pro uno perirent duo? quo spiritu ille [illegible]
non queo satis demirari, certè bonarū literarū cultores ingenti gravavit invidia. multa quidē [illegible]
& docuit & monuit. atq3 utinam sua bona malis intolerabilibus non viciasset. quod si omnia pie scripsisset
non tamen erat animus ob veritatem capite periclitari. non omnes ad martyriū satis habent roboris.
verior autē ne si quid inciderit tumultus, Petrū sim imitaturus. Pontificis ac Cæsaris benè decernentis sequor,
quod piū est, male statuentis fero, quod tutū est. sic opinor, bonis viris licere, si nulla sit spes
profectus. ac rursus libellum [illegible] mihi impingunt. adeo nihil relinquunt intentatū, quò lædant non
iam me quam bona studia, quæ nollent isti denuò efflorescere. sed de me viderit Christus: cui semper mea
servierunt literula. postquā Luthirus abiit in favillas, undiq3 sibi laudem vendicant prædicatores, ac
theologi quidā non admodū sinceri. videndū est cordatis Principibus ne ius laxent istis sæviendi
in innoxios ac de religione Christianâ bene merentes. [illegible] ita feramur odio in ea quæ male
scripsit Luthirus, ut e bene dictis fructū amittamus. Cætera cognosces è Mori literis. R. D.
Cardinali Patrono ac Domino meo incomparabili facies quā potes commendatissimū. Bene vale
Pace clarissime. Bruxellis 3. Nonarū Julias. An. 1521.

Erasmus tuus.

Fac simile. Brief van Erasmus aan Rich. Pace (British Museum).

Ep. 1218. Aan Richard Pace.

Brussel, den 5n Juli 1521.

Het eigenhandig afschrift van dezen brief bevindt zich in 't British Museum. Slechts het blaadje met het adres ontbreekt. De brief is gedagteekend te Brussel. Dit is niet moeilijk om uit te leggen. Er zijn andere brieven van denzelfden dag, maar te Anderlecht geschreven. In een lateren brief (Ep. 1342) schrijft Erasmus dit : « Toen Keizer Karel te Brussel was (in Juni 1521) ging er geen « dag voorbij of ik reed te paard naar de stad, om naar de « Groote Markt of naar het hof te gaan ; ik moest trouwens « dikwijls present zijn aan het hof... en ik woonde om zoo « te zeggen veeleer te Brussel dan te Anderlecht... ik ging « eventjes de gezanten bezoeken, en zij brachten me dan « ook een bezoek te Anderlecht ».

O mocht een *Deus ex machina* eindelijk een gelukkige ontknooping brengen, om een einde te maken aan dit drama dat *Luther* ten tooneele gevoerd heeft, onder voorteekenen die voor ons zoo onheilspellend zijn ! Hij zelf heeft aan zijn vijanden een wapen gegeven, waarmee ze hem zullen doodsteken, en hij heeft gehandeld alsof hij niet wilde gered worden ; herhaaldelijk werd hij én door mijn brief én door de vermaningen van zijn vrienden gewaarschuwd, dat hij zijn pen niet meer zoo scherp zou hanteeren. Want er is in hem zulke ruwheid, dat, zelfs indien alles wat hij geschreven heeft, in de hoogste mate, waar was, het met de heele zaak niet gelukkig kon afloopen. Ik vrees echter dat de Jacobieten en sommige godgeleerden zich niet zullen weten te bedwingen, als ze de overwinning behalen, vooral de Leuvensche theologen, die in 't bizonder op mij gebeten zijn. En ze hebben, om hun wraaklust te koelen, een werktuig gevonden, dat daarvoor uiterst geschikt is, namelijk *Hiëronymus Aleander* (1). Hij is al van nature een waanzinnige kerel, zelfs als niemand hem opstookt ; nu heeft hij aanspoorders, die zelfs

het gematigdste gemoed dolzinnig zouden kunnen maken. Van alle kanten nemen vinnige libellen hun vlucht ; *Aleander* rekent ze mij allemaal tot schande aan, hoewel ik van de meeste niet eens wist dat ze geboren waren, vooraleer ik door hem wist, dat ze bestonden. *Luther* heeft zijne boeken erkend, in 's keizers tegenwoordigheid ; en toch beweert *Aleander* dat onder deze werken, de *Captivitas Babylonica* van mij is. O wat zou ik een vruchtbaar schrijver, zijn, indien ik kracht genoeg bezat om zooveel vlugschriften te schrijven, terwijl ik ondertusschen met zwaren arbeid, het Nieuw Testament aan het restaureeren en de boeken van *Augustinus* aan het verbeteren ben, zonder te spreken van mijn andere wetenschappelijke bezigheden ! Ik mag sterven, zoo er in al de boeken van *Luther* een enkele lettergreep van mij is, of zoo er een enkel lasterlijk boek uit mijn pen gevloeid is ; in tegendeel, ik weer ze met zorg af.

Nu spant men zich in om te doen gelooven dat *Luther* iets gehaald heeft uit mijn werken, alsof hij niet vooral ontleend had aan de Epistels van *St-Paulus*. Eerst nu begrijp ik dat de bedoeling van de Duitschers was, mij tegen wil en dank mee te sleepen in het Luthersche avontuur. Waarachtig, die bedoeling was averechtsch ! Hoe hadden ze er beter kunnen in slagen, mij afkeerig te maken ? Of hoe had ik *Luther* kunnen helpen, als ik een deelgenoot geworden was van zijn waagstuk, tenzij dat er in de plaats van een, twee slachtoffers zouden geweest zijn ? Ik kan niet nalaten me met verwondering af te vragen, onder den invloed van welke inspiratie hij geschreven heeft, stellig heeft hij de bevorderaars van de fraaie letteren aan een vreeselijke afgunst blootgesteld. Zeker, hij heeft ons op voortreffelijke wijze onderricht en gewaarschuwd. En mocht hij het goede, dat hij ons gebracht heeft niet bedorven hebben met zooveel ondragelijk kwaad ! Zelfs indien alles wat hij geschreven heeft, vroom was, toch was ik niet geneigd, voor de waarheid, mijn leven op het spel te zetten. Niet alleman heeft kracht genoeg om den marteldood te sterven (2). Want ik vrees wel, dat ik zal doen zooals Petrus, als de zaak overhoop raakt. Wanneer pausen en keizers beslissingen nemen die goed zijn, dan volg ik ze, dit

is plicht ; wanneer ze een verkeerd besluit nemen, dan verdraag ik het, dit is veilig. Ik meen dat dit veroorloofd is aan rechtschapen menschen, als er geen gunstig resultaat te verwachten is. En opnieuw vallen ze mij op 't lijf met het vlugschrift over *Julius* (3), ja, zoo erg is het, ze laten niets onbeproefd, om niet zoozeer mij, doch meer nog de wetenschap afbreuk te doen ; want die lui willen ze niet tot bloei laten komen. Wat mijn lot zal zijn, dit zal Christus beschikken, Christus dien ik altijd zal dienen met mijn beetje geleerdheid. Nadat *Luther* in assche en rook vergaan is, en de predikheeren en enkele godgeleerden, die niet bijzonder oprecht zijn, zich daarop beroemen, zal het noodig zijn dat de verstandige vorsten oppassen, dat men hun den vrijen teugel niet laat om hun woede te koelen aan onschuldigen en aan personen die zich verdienstelijk gemaakt hebben ten opzichte van den Christelijken godsdienst, opdat we door haat en nijd tegen het slechte, dat Luther geschreven heeft niet zoover gaan, dat we de vrucht verliezen van al het goede, dat hij gezegd heeft.

Het overige zult gij vernemen uit den brief aan *Morus*. Gelieve mij bij zijne Eminentie den Cardinaal, mijn onvergelijkbaren beschermheer en meester aan te bevelen zooveel als het in uwe macht ligt. Vaarwel, voortreffelijke Pace.

Te Brussel, den 5" Juli 1521.

Uw verkleefde Erasmus.

---

(1) *Hiëronymus Aleander* (1480-1542) Italiaansch geleerde, leeraar te Parijs tot 1513, bibliothecaris in het Vaticaan in 1519, pauselijke legaat in 1520, aartsbisschop van Brindisi in 1524, en cardinaal in 1536. In 1520 kreeg hij de opdracht de bul *Exsurge Domine* af te kondigen, en liet de boeken van *Luther* verbranden, en zond naar Rome een uiterst streng verslag tegen *Erasmus*, die, zegde hij, gevaarlijker was dan *Luther*.

(2) *Erasmus* heeft meer dan eens bekend, dat hij geen aanleg had om een martelaar te zijn. In zijn *Spongia* tegen *Ulr. von Hutten*, schreef hij later : « optarem esse Christi martyr, si vires ipse suppeditet ; Lutheri martyr esse nolim ». *Voor Christus zou ik wel gemarteld willen worden, als Christus zelf mij daartoe de noodige kracht gaf ; maar voor Luther niet !*

(3) Het libel *De Julio* is het vlugschrift : *Julius exclusus* (uit den hemel gesloten) dat verscheen na den dood van *Julius II*. *Erasmus* heeft nooit erkend dat het van hem was.

Ulrich von Hutten, met wien Erasmus langen tijd zeer bevriend was, maar wien hij, later, te Bazel, den toegang tot zijn huis ontzegde. Schrijver van de beroemde *Epistolae obscurorum virorum*.

Ep. 1219. Aan Will. Blount, lord Mountjoy.

Anderlecht (5 Juli ?) 1521.

Erasmus Rot. Clariss. Baroni Guilhelmo Montioio S. D. (1).

Hoe hartelijker uw genegenheid voor mij is, doorluchtige heer, en hoe vriendelijker U als Maeceen voor mij optreedt, hoe meer het me spijt dat ik voor U niet kan zijn de gelukbrengende vriend, zooals uw trouwhartig karakter het verdiende. U schrijft me dat daarginds, door toedoen van 'k weet niet wie, het gerucht loopt, dat ik van de Luthersche kliek niet alleen een aanhanger maar zelfs een handlanger ben, en bijna de stichter ; en U wekt me op, om mij te rechtvaardigen, door een boek tegen *Luther* uit te geven. Vermits dit gerucht een onbeschaamde leugen is, (het is alsof men zegde dat *Erasmus* vleugels heeft), zal ik in korte woorden de bron bloot leggen, waaruit dit gerucht voortvloeit.

Ik heb hier eenige vijanden die meer dan verbitterd tegen mij zijn, omdat ik, gelooven zij, de fraaie talen en letteren tegen hunne heerschappij laat oprukken. Nog vóór dat de wereld den naam van *Luther* gehoord had, zochten deze lui overal een wapen om zich te wreken over het verdriet dat hun aangedaan was. Ook waren de eersten, die dit gerucht verspreidden, er zelf niet van overtuigd dat hetgeen zij anderen trachtten wijs te maken, waar was. 't Waren dezelfde, die met verbazende leugens gepoogd hebben *Hiëronymus Aleander* (2), den pauselijken nuntius, een zeer geleerd man, en met wien ik door een oude en zeer aangename vriendschap verbonden was, tegen mij op te zetten. Rechts en links namen allerlei, 'k weet niet welke kwaadaardige libellen de vlucht. Zekere Duitschers, die de vermoedens van zich wilden afschuiven, lieten de verdenking op mij neerkomen, alsof ik de schrijver was. Waarom zou ik nog meer zeggen ? Ze overtuigden den man, die weliswaar driftig en naïef van gemoed is, maar ook lichtgeloovig, hiervan, dat ik over hem onvriendelijk dacht en sprak. En

er ontbraken geen menschen om de vriendschap, die weer wortel schoot, herhaaldelijk met nieuwe verdachtmakingen af te breken.

U moet er overigens heelemaal van overtuigd zijn — als van iets dat betrouwbaarder is dan om 't even welk Sibyllijnsch bladje — dat er in al de boeken van *Luther* of van de Lutherschgezinden, geen enkele lettergreep van mij is, of die met mijn medewerking geschreven werd. En ik heb hem niet ondersteund ; tenzij men wellicht iemand ondersteunde, wanneer men hem van zijn voornemen terughoudt, wanneer men zich uit alle krachten verzet tegen het verspreiden van zijn boeken onder het volk. Ik ben immers de eerste geweest van allen, om te voorspellen, dat dit zou uitloopen op een vreeselijke herrie in de wereld. Noch met *Luther,* noch met geen enkelen Lutheraan heb ik in 't geheim een verbond gesloten, en dat ik niemand moed ingesproken heb, is zoo waar, dat ik mondeling en schriftelijk, zooveel menschen als ik maar kon, afgebracht heb van een gevaarlijk spel. Zoozeer keurde ik dit verblinde tumult van sommigen af, vooral bij het volk, nog voordat het duidelijk geworden was, waar de weg heenging dien *Luther* volgde.

Er is niemand die niet erkent dat de kerkelijke tucht in verval geraakt is en ver afdwaalt van de Evangelische oprechtheid ; dat het Christelijke volk in veel opzichten belast en beladen is ; dat het geweten der menschen verstrikt is in allerlei beuzelarijen. Het scheen dat *Luther* een redmiddel tegen al deze kwalen ging brengen, met goede en wijze hervormingen. En terwijl men hem van alle kanten ondersteunde was ik de eenige die hem waarschuwde, dat hij zijn schrijftrant moest verbeteren, en de kwestie met Evangelische zachtmoedigheid behandelen. Er is niemand die zoo goed als U, weet dat ik niets meer ter harte neem dan den vrede, en den oorlog verafschuw. Zoodus, indien *Luther* nog alles volgens de waarheid geschreven had, dan zou ik toch een oproerige vrijheid ten zeerste afkeuren. Ik zou me zelfs liever vergissen in sommige gevallen, dan te moeten vechten voor de waarheid, ten koste van een algemeene opschudding. En in al dit strijden, wanneer men, na bloedige botsingen, de heele zaak uiteenzet, dan ontdekt men ten slotte, dat men dikwijls, aan weerskanten, van 't zelfde gevoelen was, en slechts voor ijdele woórden

gevochten heeft. Voor de Evangelische leer en voor Christus' glorie heb ik steeds ijverig gewerkt, voor de fraaie letteren heb ik tot nu toe, mijn best gedaan om ze dienstig te maken tot Christus' glorie. Het speet me dat men te veel belang gehecht heeft aan de theologische spitsvondigheden ; de oude theologie echter heelemaal afschaffen, dit was verkeerd.

Dit was het doel van mijn arbeid. En ik ben tevreden met hetgeen ik ondernomen heb. Hoe had ik kunnen raden dat er een *Luther* zou optreden die van mijn schriften zou misbruik maken ? Want men beweert dat hij sommige dingen uit mijn boeken gehaald heeft. Maar hoe zou ik het kunnen aan boord leggen, om te beletten dat men van mijn schriften misbruik maakt, vermits er zoo velen zijn die de Evangelische boeken misbruiken ? En toch, indien een god mij voorspeld had, dat er zulke tijden zouden aanbreken, welnu, er zijn zekere dingen die ik niet of die ik anders zou geschreven hebben : niet omdat ik iets zou geschreven hebben, dat verderfelijk is, maar omdat niet alles zonder gevaar ten allen tijde mag gezegd worden. Bovendien ben ik werkelijk zoo vredelievend aangelegd dat ik zelfs de Turken geen kwaad zou willen doen, moest ik daartoe de gelegenheid hebben. De Duitschers morren en nemen het me kwalijk dat ik, zegt men, me tegen *Luther* verzet ; en daar, bij U, ben ik een Lutheraan, naar ik zie ? Zoodus ben ik veranderlijk zooals Mercurius ; hier ben ik wit, en daar ben ik zwart. En nooit heeft men, en nooit zal men het bij mij kunnen gedaan krijgen, noch door de kunstgrepen van de eenen, noch door de beloften of den nijd van de anderen, dat ik iets anders zou zijn dan een Christen. De drommel hale al degenen die vermaak scheppen in woorden van ruzie en tweedracht. Als hij een Lutheraan is, die belang stelt in alles wat *Luther* geschreven heeft, of zal schrijven, wat zou er gekker zijn dan ik, indien ik voor een Lutheraan wilde doorgaan, hoewel ik zijne boeken niet lees ? Of wat zou de reden zijn waarom ik me hals over kop in 't gevaar zou storten, door me bij een kliek aan te sluiten ? Maar ik heb genoeg gelachen om dien strengen rechter die na een gesprek ontdekte dat *Luther* niets anders is dan een lummel en een domkop, en een weetniet op 't gebied der theologie ! O mocht die man even gematigd zijn

als hij ervaren is in de godgeleerdheid ! En mocht hij voor de eendracht onder de Christenen even zoo goed zijn best gedaan hebben, als hij verkondigd heeft dat hij goed op de hoogte was van de heilige letteren ! Maar waar blijft ondertusschen het overleg van dien man, die bij u doorgaat voor een buitengewoon bedreven geleerde in 't vak der theologie, — en dit is hij ook, — die openlijk in 't koninklijk hof verklaard heeft, dat *Erasmus* door *Luther* in de wetenschap der heilige letteren achtergelaten wordt op een even grooten afstand, als *Luther* door *Erasmus* voorbijgestreefd wordt in de welsprekendheid ? En met welk gezicht willen ze me nu met *Luther* vergelijken, als ze tot dus ver gebazeld hebben, dat ik niets anders ben dan een liefhebber van de grammatica ?

Doch, gesteld dat *Luther* niets weet. En wat dan ? Maar wat een aardige gevolgtrekking is dat, wanneer iemand, zooals U me schrijft, u met het bedaardste gezicht van de wereld komt mededeelen, dat indien *Luther* ongeleerd was, zijn boeken van mij afkomstig zijn ? Duitschland is zoo rijk aan geleerde en welsprekende mannen, en ik, die zoo verre van hem verwijderd ben, ben de eenige die hem in zijn schrijven geholpen heb ! Was het noodig op zulke domheden te antwoorden ? Maar, 't zijn aanzienlijke menschen die dat zeggen. 't Zijn echter de adellijke stamboomen niet, noch de halsketens, die levenswijsheid aanbrengen. 't Ware beter dat die lui, in hunne eetzaal, iets van hun jachtavonturen vertellen, liever dan te spreken van dingen die ze niet begrijpen. *Luther* heeft, in tegenwoordigheid van den keizer, al zijn boeken erkend. Ik heb nooit iets uitgegeven zonder er op het titelblad mijn naam aan toe te voegen. En nooit heb ik andermans werk als 't mijne opgeeischt, noch mijn werk onder een vreemden titel geschoven. Altijd heb ik er mij van onthouden, iets te zeggen, dat onzedelijk, oproerig of gevaarlijk was. Aan het oordeel van de kerk heb ik altijd mijn meening onderworpen, naar de raadgevingen van geleerden gaarne geluisterd ; nu nog ben ik bereid, weer goed te maken wat geleerde en ernstige menschen aanstoot gegeven heeft. Ik maak een uitzondering voor enkelen, die een afdoende bewijs gegeven hebben van teugelloozen haat en van partijdigheid. Nooit heb ik het inzicht gehad tegen de opperste over-

heden van de kerk strijd te voeren. Als ze voorschrijven, wat tot Christus' glorie bijdraagt, zulen we het gaarne welkom heeten. Wordt er echter iets aanbevolen, dat ons te recht mishaagt, zoo het ten minste niet klaarblijkelijk goddeloos is, zullen we het verdragen. Deze menschen hebben hunnen Heer en Meester, in wiens oogen zij staan of vallen. En ik meen dat het geoorloofd is te verzwijgen wat waar is, wanneer er geen vruchtbare uitslag te verwachten is. Op deze wijze heeft Christus gezwegen in tegenwoordigheid van Herodes. En ik ben niet zoo vermetel dat ik zou willen gaan strijden tegen de verordeningen van de opperste leiders ; ik ben maar een nietig wormpje. Als ze me om raad vragen, en ze mij daarbij waarborgen, dat ik het veilig kan doen, dan geef ik hun in allen eenvoud een raad, die, zoo niet voorzichtig, dan toch vertrouwbaar zal zijn. Het is geen kleinigheid, dat deze hartstocht zich van zoo veel gemoederen bij alle volkeren heeft meester gemaakt, en dat het kwaad zoo spoedig voortwoekert. 't Zou misschien voordeeliger zijn te doen, zooals voorzichtige geneesheeren, die eerst en vooral de etterende wonde zuiveren, eer ze toegroeit, en die uit de aderen de oorzaak van de ziekte verdrijven, eerder dan de dokters na te volgen welke met alle geweld een koorts bestrijden, die weldra terugkeert. Als ze me niet om een raad willen vragen, dan ben ik daarmee ook tevreden, en zoolang als het me vergund is, zal ik me wijden aan de goede zaak van het Evangelie. En, wordt er soms anders gehandeld dan ik het zou wenschen, dan zal ik Christus bidden opdat hij hen op den beteren weg zou brengen.

Verder schrijft U me dat het van mij afhangt, dat er na al die herrie een schikking tot stand komt ; o mocht uwe Doorluchtige Hoogheid hierin de waarheid verkondigen ! Dan zou dit treurspel zeker niet ontstaan zijn. Ze roepen dat ik nu geen pen meer heb. In tegendeel, ik heb een pen ; maar er zijn ontelbare redenen die me terughouden. *Luther* een domkop noemen, dit is doodgemakkelijk ; met afdoende argumenten de goede zaak van het geloof ondersteunen, dit is voor mij heusch zeer moeilijk. En tot dus ver is het anderen zoo bijzonder goed niet gelukt. En toch zou ik me met meer graagte aangorden om dien strijd te wagen, indien ik er zeker van was, dat som-

migen, die het geloof als voorwendsel nemen om in de wereld alles te schikken, van de overwinning zouden gebruik maken ten bate van de Christelijke religie. En nochtans vertrekken we naar Bazel, ten einde een poging te doen — zoodra we klaar komen met het werk dat ons nu in beslag neemt — om dit geschil bij te leggen, en in elk geval blijk te geven van onzen goeden wil. En toch zie ik niet wat het kan baten, dat ik zoo'n lastig werk onderneem, wanneer er geleerde, aanzienlijke, ernstige menschen zijn, en die zooveel gezag hebben, welke reeds deze taak op zich genomen hebben.

Ze hebben daar echter iets oolijks gevonden, wanneer ze u komen zeggen : « Die zwijgt, is het klaarblijkelijk eens ». Indien zij, die niet schrijven, zwijgen, dan is de eenstemmigheid geweldig ! En nochtans heb ik zóó gezwegen, dat ik al de Lutheranen tegen mij in 't harnas gejaagd heb !

Maar om nu te eindigen, vereerde Maecenas, er is geen reden voor u om eenigen twijfel te koesteren aangaande de getrouwheid van uwen *Erasmus* ; noch de vroomheid, noch de godsdienst, noch de goede zeden, noch de openbare rust hebben te vreezen dat ze door mijn geschriften zullen geschonden worden. Voor mijne onschuld sta ik borg ; de tongen van de menschen, die heb ik niet in mijn macht. Zij die zulken onzin vertellen, zullen God moeten rekenschap afleggen, of van hunne vermetelheid of van hunne slechtheid. Indien ik bij de menschen geen goedkeuring kan vinden voor mijn streven, zoo heb ik toch ten minste het vertrouwen, dat Christus me zal goedkeuren. En indien men, ten huidigen dage zoo ondankbaar is voor mijn werk, de toekomst zal er rechtvaardiger over oordeelen. Ten slotte is het toch al de moeite waard, al was het maar Christus alleen die me zijn « stem » gaf !

Dit heb ik ijlings en voor de vuist geschreven ; toevallig stond de briefdrager te wachten. Een anderen keer schrijf ik U uitvoeriger.

Te Anderlecht. Anno 1521.

(1) *Will. Blount,* lord *Mountjoye* (In Ep. 79 noemt *Erasmus* hem minzaam « Mon Joie » mijn vreugde) 1479-1534, kamerheer der koningin en bestuurder van de Munt, was *Erasmus'* leerling geweest, en nam hem mede naar Engeland in 1499. *Erasmus* droeg hem de *Adagiorum Chiliades* op. Zijn voornaamste jaarlijksche inkomsten had hij zijn beschermheer *Mountjoye* te danken.

(2) *Jer. Aleander,* cf. Ep. 1218, n. 1.

Ep. 1220. Aan Thomas More.

Anderlecht (circa 5 Juli ? 1521).

Erasmus Roterodamus clarissimo equiti aurato Thomae Moro, serenissimi Regis Anglorum a thesauris, S. D.

Zeer beroemde *Morus,* ik prijs en ik bewonder in steeds hooger mate uwe gevoelens, omdat gij geen grooter genoegen kent dan verrijkt te worden met trouwe en openhartige vrienden, en omdat gij meent dat het voornaamste genot van het leven niet elders te vinden is. Voor andere menschen is de belangrijkste zaak, dat ze niet met valsche edelsteenen zouden gefopt worden ; zulke schatten veracht gij, en in uwe oogen is het een rijke overvloed wanneer gij buiten uwe bezittingen nog een vriend kunt hebben, die volstrekt niet « geblanket » is. En voor niemand kan het dobbelspel, het schaakspel, de jacht, de muziek, zoo heerlijk zijn, als voor u de gelegenheid om eens vrij en vertrouwelijk te praten met een beschaafden en oprechten vriend. Hoewel gij reeds een overvloed bezit van dergelijke rijkdommen, wil ik u toch, vermits ik wist dat een gierigaard nooit vindt dat hij rijk genoeg is, en vermits we allebei, ik en gij, reeds dikwijls veel kans gehad hebben, wil ik u dus nog iemand voorstellen, dien ge heelemaal, heel en al, en met heel uw hart kunt liefhebben. Deze man is *Conrad Goclenius,* geboortig uit Westfalen (1). Wel is waar zegt men dat deze natie nog al ruw is ; maar toch heeft ze ons veel mannen geschonken, die bizonder verstandig, en in de wetenschap zeker de eersten de besten niet waren. Er zijn elders geen menschen die met meer volharding kunnen werken ; hou en trouw van karakter en van zeden, worden ze vooral bemind om hun bedachtzaamheid, die zoo eenvoudig is, en om hun eenvoud die zoo bedachtzaam is. Gij weet dat men onlangs te Leuven het *Trilingue Collegium* gesticht heeft. Daar houdt *Goclenius* openbaar college in de Latijnsche letterkunde ; hij oogst daarmee den grootsten bijval, en dit tot meerder

Thomas Morus, gravure van Théod. de Bry (naar Holbein). De Bry, geboren te Luik in 1528, ging over tot het protestantisme, verliet Luik, met zijn zoon, die ook graveur was, en ging zich te Frankfurt vestigen. Daar verleende hij zijn medewerking aan de *Bibliotheca chalcographica, hoc est virtute et eruditione clarorum virorum imagines*, van Boissard, eerste uitgaaf, Frankfurt 1590-1599.

profijt van de Academie. Hij is zoo onberispelijk en zoo beminnelijk, dat de letteren, waarin hij les geeft, ook een geliefde studie worden bij degenen, die er vroeger niet van wilden hooren. Hij is zeer vernuftig en heeft daarvan in gelukkige omstandigheden blijk gegeven, ook in de wetenschappelijke vakken, die met veel plechtigheid in de universiteiten voorgedragen worden. Hij kan pittig zijn, maar heelemaal op zijn Attisch, en al schertsende zou hij kunnen wedijveren... zelfs met u. Voor de poëzie heeft hij een bizonder bekoorlijk talent ; hij is altijd duidelijk, altijd bevallig en boeiend. Er is geen onderwerp, al was het nog zoo onaangenaam, of het wordt aantrekkelijk wanneer hij het behandelt. In het proza, is hij zoodanig zich zelf gelijkend, of beter is hij zoodanig verschillend van zich zelf, dat ge wel zoudt denken, als ge zijn proza aan 't lezen zijt, dat hij in de poëzie heelemaal niet thuis is !

Voor de vriendschap schijnt hij geheel en al geboren te zijn ; als ge eenmaal met hem vriendschap gesloten hebt, dan is er geen gevaar dat het een of ander geval ze komt storen. Dit gebeurt bij menschen die van nature trouweloos zijn of hunne hartstochten niet weten te beheerschen ; aangezien dergelijke menschen zich losmaken, wanneer een gelegenheid zich voordoet, en gewoonlijk naar hun eigen zin handelen, zonder zich te bekommeren om de wetten der vriendschap. Hij is niet begeerig naar roem, noch erg wraakzuchtig, wanneer een onrecht hem wordt aangedaan, noch uitermate begeerig naar 't een of ander genot. Iemand iets benijden, is iets dat hij zich niet kan voorstellen, zelfs in een droom, zoo eerlijk is zijn karakter. Wat nu zijn gewone levenswijze betreft, er is niets dat zoo inschikkelijk is, of waar alle gemelijkheid zoo zorgvuldig buiten gehouden wordt. Er is overigens niets waar hij minder om bekommerd is dan geldelijke winst, ofschoon hij slechts over een gering vermogen beschikt, dat hem het noodige verschaft om netjes te leven, en op literair gebied niet te kort te komen. Indien onze regeerders, zoowel de wereldlijke als de kerkelijke, geleerd hadden hoe men verhevene en begaafde geesten de eer moet bewijzen die hun toekomt, zooals dit gebeurt in Italië, dan zou onze vriend *Goclenius* heelemaal van goud zijn !

Maar toch worden ze wakker. Want er is bijna niemand te vinden, onder de voorname heeren, die er niet voor zorgt dat zijne kinderen stipt opgeleid worden in de studie der fraaie letteren, ofschoon er onder de heeren van het hof niemand is, die iets weet van de literatuur, uitgezonderd *Georg Haloinus* (2) alleen ; de studie der letteren heeft voor hem tot dus ver niets anders opgebracht dan afgunst, hoewel ze hem binnen kort, als ik me niet vergis, veel eer zal meebrengen. Ik hoop reeds dat, wanneer ge *Goclenius* goed zult leeren kennen, ik dadelijk van de twee kanten dankbetuigingen zal ontvangen ; dit is onlangs gebeurd met *Fr. Craneveld,* die nu zoo totaal uwe vriendschap in bezit genomen heeft, dat ik hem bijna benijd ! (3) Vaarwel.

Anderlecht. Anno MDXX.

(datum door P. S. Allen verbeterd).

---

(1) *Conrad Goclenius,* cf. Ep. 1209.

(2) *Haloinus = Georg. van Halewin,* 1473-1536, door zijn moeder verwant met *Philippe de Commines,* volgde Keizer Karel naar Spanje in 1517, hield zich bezig met letterkunde, gaf eenige Latijnsche werken uit (o. a. over Vergilius) alsook een Fransche vertaling van den *Lof der Zotheid,* en een Fransch werk tegen *Luther, De Spouter (Despauterius)* droeg hem zijne *Ars versificatoria* op.

(3) *Frans Craneveld* (1485-1564) studeerde te Leuven, werd in 1515 pensionaris van 't Brugsche magistraat, in 1522 lid van den Raad van Mechelen. Hij was zeer geleerd en bestudeerde in 't bizonder het Grieksch en 't Hebreeuwsch. Krachtens *Erasmus'* testament van 1527 (22[sten] Januari) moest *Craneveld* een nieuwe uitgave van *Erasmus'* werken bezorgen. *Craneveld* schreef een grafschrift ter eere van *Erasmus.*

Ep. 1221. Aan Daniel Tayspil.

Anderlecht, den 5n Juli 1521.

Erasmus Roterod. R. D. Danieli Taispillo, episcopo Gebeldensi, R.D. episcopi Morinensis a suffragiis S.D. (1).

Zeer Eerwaarde Vader, zoodra ik te Brussel uwen brief ontvangen had, heb ik *Aegidius Busleiden* (2) om een onderhoud verzocht. Hij is zoo vol ijver voor de fraaie letteren, dat hij ze begunstigt in zulke mate, dat het hem zelf schade berokkent. Voor U heeft hij een vurige liefde opgevat ; U vraagt immers niet beter dan al het mogelijke te doen én voor de edele wetenschap, én voor de eer èn den roem der *Busleidens*. Hij heeft trouwens uwen brief aan mij en *Agathius'* brief aan U gelezen (3). Zijn geest bevalt hem, en hij verlangt dat *Agathius* zou benoemd worden, vooral omdat hij door zijn onberispelijk karakter aanbevolen wordt, en insgelijks door U, en U is zelf, dank zij al Uwe begaafdheden, een zeer aanbevelingswaardig man. Daarom is het goed, hem over de onderhandelingen de zaak schriftelijk bloot te leggen, zooals ze is.

De Leuvensche Academie staat bij geen enkele andere achter — wat de bevolking betreft, — uitgezonderd bij die van Parijs. Het getal is nagenoeg drie duizend, en elken dag komen er meer bij. 't College huisvest er een zeer klein getal ; één Praeses die zich met het bestuur bezighoudt, drie professors, en twaalf jonge studenten, meen ik, en deze laatste kosteloos. Bovendien herbergt het huis er nog een klein getal, die op hun kosten leven bij den praeses en bij de professors. Het auditorium, zooals het natuurlijk was in deze academie, wordt druk bezocht, er zijn somtijds niet minder dan driehonderd toehoorders. Ons klimaat zal hem bevallen, en de beschaafde zeden van onze bevolking zullen hem niet mishagen. De ligging van 't College is mooi, het metselwerk is keurig. Het salaris, rekening houdende met de inkomsten, is tamelijk groot ; rekening houdende met het budget van een professor, is

het schraal, om het ronduit te zeggen, maar het zou eenigzins kunnen vermeerderd worden door de uitvoerders, als ze de noodige schikkingen willen nemen, om den persoon zelf of zijn werkzaamheid in aanmerking te nemen. En 't zal hem vrij staan, een extracollege te geven, als hij het verkiest in het Grieksch of in 't Hebreeuwsch. Hij zal in betrekking zijn met allervoortreffelijkste menschen, en die ten zeerste vertrouwbaar zijn. En er is veel hoop dat de inkomsten van 't College binnen kort zullen aangroeien, dank zij de vrijgevigheid der vorsten, vooral indien U, en hooge geestelijken zooals U, ook uwe gunst wilt verleenen. Dit is een vroom werk, en het zal eens een rijk sieraad zijn én voor deze Academie én voor onzen Prins Karel. We moeten eerst en vooral lof toezwaaien aan den voortreffelijken man, *Jer. Busleiden,* die alles wat hij bezat besteed heeft aan deze onderneming, al hebben zijn broeders er schade bij geleden. Zij echter die deze prachtige instelling met « hulptroepen » zullen ondersteunen zullen er geen schade bij lijden, maar roem bij inoogsten. Wat door de « driesprakige » welsprekendheid zal gevierd worden, zal in de toekomst niet vergeten worden ; en het zal geen klein beetje roem zijn dat ten deel zal vallen aan hen, die de eersten waren om dit hooger onderwijs, dat eenmaal wijd en zijd zal schitteren, onder hunne bescherming te nemen. En moest er soms een onder zijn die onverschillig blijft voor menschelijke beroemdheid, dan is het toch een daad van godsvrucht, Christus' lof te verwerven. Moge dus uwe *Agathius,* dank zij uwe tusschenkomst, met veel kans van slagen daarheen zijne vlucht nemen !

Hier ook liep het gerucht dat *Luther* in een hinderlaag gelokt en omgebracht was. Op alle manieren heeft men te Worms gepoogd, deels met bedreigingen, deels met flikflooierij, van hem te verkrijgen dat hij zijn libellen, die hij allemaal erkend heeft, aan zijne Keizerlijke Majesteit zou onderwerpen ; en toen men dit van hem niet kon gedaan krijgen, werd hij naar Wittenberg terug gebracht, onder vrij geleide en met een keizerlijken parlementair ; hij kreeg daartoe een uitstel van twintig dagen. Korten tijd nadien, in opdracht van den Keizer, die hevig vertoornd is tegen Luther, hetzij wegens het opstoken van

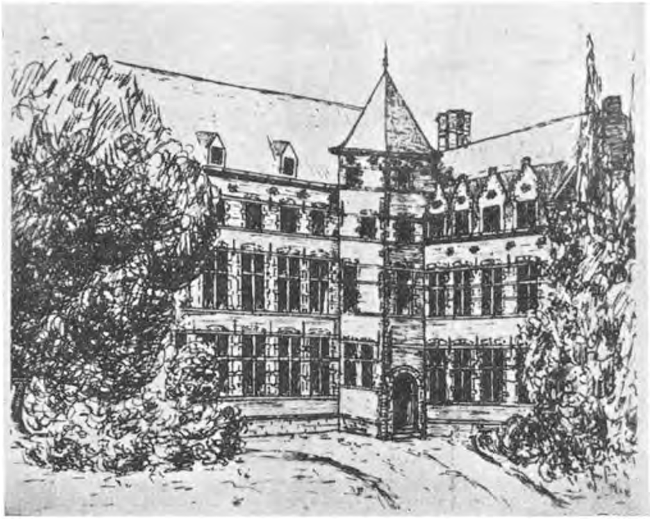

Collegium Trilingue te Leuven, gesticht door Hiër. Busleyden, en nu verdwenen. Er bestaat te Leuven nog een steegje (Impasse Busleyden) bij de vischmarkt. Men vindt er nog als eenig overblijfsel, een oude ingangspoort. Deze teekening van den E. H. kanunnik H. De Vocht, verscheen in Le Patriote Illustré, nr 431 (1936).

sommigen, hetzij uit ijver en verlangen om naarstig het Christelijk geloof te dienen, werden *Luthers* boeken te Worms verbrand. Te Leuven ook heeft men een verschrikkelijke proclamatie uitgevaardigd ter bestraffinge van al wie niet aan 's keizers wil zal gehoorzamen. Vaarwel.

Te Anderlecht, 5 Juli Anno 1521.

---

(1) *Dan. Tayspil* († 1533) van Nieuwkerke, suffragaan van den bisschop van Melun ; werd in 1524 abt van 't klooster te Vormezeele. Was « Erasmi amantissimus ».

(2) *Gillis Busleiden* (1465-1536) oudste broer van *Frans* en van *Jer. Busleiden,* die vóór hem stierven. Ofschoon hij door Jer. bij uiterste wilsbeschikking niet als volvoerder benoemd was, heeft hij toch de voornaamste rol gespeeld in het inrichten van het *Collegium Trilingue,* en Erasmus schreef hem herhaaldelijk, aangaande benoemingen.

(3) *Agathius* is waarschijnlijk *Agathius Guidacerius,* die aan 't Collège de France leeraar in het Hebreeuwsch werd in 1530. Hij had verzocht om een betrekking aan *Busleidens* College te Leuven, waar de professors, in dien tijd, voor een jaar benoemd werden.

Ep. 1232. Aan Nik. van Hertogenbosch.

Anderlecht, den 31sten Oogst 1521.

Erasmus Rot. Nicolao Busciducensi, apud inclytam Antwerpiam ludi literarii moderatori S. D. (1).

O mochten alle beatificaties onzen *Beatus* (2) beatificeeren, omdat hij ons *Tertulliaan* gegeven heeft, dien schrijver waar *St-Cypriaan* zooveel schik in had, en over wien *St-Hiëronymus* met zoo veel lof spreekt ! Maar de hemel gave dat hij ons een *Tertulliaan* geleverd had, die gaaf en zuiver zou zijn ! Om 't even : we moeten hem bedanken om zijn vlijt : hij heeft al gedaan wat hij kon. Tot dus ver heb ik van dit boek alleen een proefje kunnen nemen, zonder het te kunnen lezen. Deze schrijver heeft ongetwijfeld zijn eigen wijze van uitdrukking, en ik weet niet of ze destijds bij de Afrikanen in den smaak viel ; trouwens, voor ons is ze wat hard. Onze *Hiëronymus* heeft dit niet willen verzwijgen ; hij erkent dat er zwaarte is in zijn gedachten, doch hij voegt er bij : « moeilijkheid in de uitdrukking ». Overigens, wie zou dit steeds brandend hart, deze nauwkeurige kennis van de Heilige Schrift, dit vlug geheugen niet bewonderen, en dit in dezen ouden tijd, toen er nog geen officieele methode bestond voor het onderwijs in de theologie, geen enkele school, geen enkele wetenschappelijke verhandeling, en er om zoo te zeggen geen uitleggers van de Heilige boeken waren ? Als ik dit beschouw, mijn waarde *Nikolaas,* dan schaam ik mij over onzen tijd.

Tertulliaan heeft nochtans dit gebrek, dat *St Hieronymus* hekelt bij *Origenes ;* soms doet hij de Schriften geweld aan, en dit nog onbeschaamder dan *Origenes.* Deze laatste redetwist en zoekt meestal ; *Tertulliaan* verzekert met nadruk, en is strijdlustig. Zijn methode is deze : hij verklaart deze woorden van Christus : *die zijn vrouw heeft weggezonden, en met een andere vrouw zal getrouwd zijn, is een echtbreker,* als volgt : alsof, volgens hem, de echtscheiding niet veroordeeld werd, tenzij een vrouw deswege verstooten

werd, om te kunnen trouwen met een andere, die meer behaagt. Verder, dat hij de kerk verlaten heeft, ofschoon dit noch mag noch kan gerechtvaardigd worden, toch vergoelijkt *St-Hiëronymus* dit vergrijp : *Deze man,* zegt hij, *hoewel hij, tot in zijn mannelijken leeftijd, een priester der Heilige kerk gebleven was, verviel later, ten gevolge van de afgunst en de beleedigingen van de geestelijken der Roomsche kerk, in de ketterij van Montanus.* En evenals degene, die zich alleen maar vergist, deernis verdient, zoo moet elk vroom hart de ketterij die weerspannig is, en waarin men volhardt, verfoeien. Maar het gaat hier zooals met vele soorten van vergif : het eene is verderfelijker dan het andere ; onder de ketterijen is de eene meer verpestend dan de andere.

Minder echter verwijdert zich van de vroomheid de leer, die door een overmatige zucht tot strenge navolging van de Evangelische wet, meer eischt dan noodig is. Tot deze soort behoorden zij die wilden dat men, wanneer men eenmaal door het doopsel gezuiverd is, zoo'n grooten afschrik zou hebben van elke slechtheid, dat men niet meer opgenomen wordt in den schoot der kerk, wanneer men weer in een zware schuld vervalt, opdat deze strenge kerkelijke straf de anderen zou weerhouden van het kwaad. Want ze besloten niet, meen ik, dat men uit het rijk der hemelen moet verbannen worden, omdat men niet tot de kerk toegelaten wordt ; er zijn er zooveel, die den dorpel van de kerk overschrijden, en wien God den toegang tot den hemel zal weigeren ! Ze wilden echter dit redmiddel der penitentie, dat de anderen, die zachter gestemd waren, slechts voorloopig wilden gebruiken, laten gelden voor altijd, en ze dachten dat het diende om de geheele kudde, uit plichtsbesef, binnen zekere grenzen te houden. En *Sint Augustinus* was in 't geheel niet zoo ver verwijderd van deze opvatting : hij laat immers de deur open voor den schuldige, die eenmaal gevallen is, maar die voldoening gegeven heeft, sluit echter de deur der kerk voor den relapsus, want de kerkelijke tucht mag men niet ontzenuwen. Zoo laakten ook deze oudere schrijvers de bigamie, naar het voorbeeld van Christus en van de apostelen, die altijd de kuischheid hemelhoog prijzen, en ze eischten de maagdelijkheid ; terwijl *St-Paulus*

beveelt in den schoot der kerk dengene te ontvangen, die de vrouw van zijn vader gekend heeft, en Christus legt aan de zijnen het celibaat niet op, maar zegt : « wie mag nemen, neme ».

Onder dezen reken ik hen, die, overwegende dat de oorlog goddeloos en onmenschelijk is, en tevens dat peis en vrede in de heilige schriften overal aanbevolen worden, verkondigd hebben dat geen oorlog veroorloofd is onder de Christenen. En het is nagenoeg wel vergeeflijk, dat ze, in orthodoxe dingen zelfs, wat afwijken van den gewonen weg, telkens ze van de verschillende ondeugden afhouden, of opwekken tot alles wat kan helpen om het kwade te vermijden. Dit pleegt men te doen, wanneer men om een krommen tak recht te maken, hem niet in de rechte lijn, maar in de tegenovergestelde kromming plooit. En van dien aard zijn meestal, me dunkt, de dwalingen van Tertulliaan. De dwalingen van enkelen waren zoo extravagant, dat zelfs de voorstanders er zich over schaamden. Van dien aard was de dwaling of beter de onzin van *Simon* en van *Menander,* die beweerden dat ze zelf de hoogste wijsheid van God waren. Verder, de onzin van *Basilis,* met zijn schrikwekkend *abraxa ;* vervolgens, van de *Nicolaïeten,* die de gemeenschap der vrouwen wilden invoeren. Daarbij komen nog de *Ophieten,* welke de slang aanbidden, die Eva verleid heeft ; de *Judaïeten,* die verkondigen dat het menschdom zijn zaligmaking te danken heeft aan Judas, Jezus' verrader. Weldra vervlogen in het niet de hersenschimmen van *Cerinthus* en van *Valentinus,* en ook de dwaasheden van *Manichaeus.* En ook *Montanus* met zijn *Paracletus.* En van de *Artotyrieten* kent men nog nauwlijks den naam.

Echter ontstonden er ketterijen die vreeselijk verpestend waren, maar toch niet diep wortel konden schieten, omdat het zonneklaar was, dat ze met de Schrift in strijd waren, en de Kerk heeft altijd, in de geheele wereld, met algemeene instemming, het onbetwistbaar gezag erkend van het geloof in de Schrift. Zoodanig is de dwaalleer van degenen, die beweerden dat Christus geen menschelijk lichaam had ; en, omgekeerd, die hem een menschelijke ziel ontrukten, die beweerden dat hij werkelijk niet geleden heeft ; die beweerden dat hij niet uit een maagd geboren

was, die zegden dat de verrijzenis reeds volbracht is met de opstanding van Christus, en dat er geen andere verrijzenis van de dooden meer te verwachten is. Maar geen enkele ketterij bracht meer opschudding in de wereld dan de leer der *Arianen,* omdat deze leer met geen wonderen voor den dag kwam, die klaarblijkelijk valsch zijn, en aangezien ze geleerd waren, scheen te mogen steunen op Evangelische bewijsgronden. Van de *Pelagianen* is het nu nog mogelijk enkele sporen te vinden, daar waar de kwestie van den vrijen wil te berde komt. Doch een goed deel van al die ketterijen is blijkbaar gesproten uit de meeningen der philosofen. En daarom is het verbazend, dat men nu beweert dat de ketters niet kunnen overwonnen worden, zonder de hulp van de Aristoteliaansche wijsbegeerte. Natuurlijk ! Ofwel bezit deze philosophie een ontzaglijke heiligheid, ofwel zijn de kunstenaars, die ze met deze bedoeling kunnen gebruiken, heel knappe kerels. Er bestaan ook nog tegenwoordig eenige scholastische ketterijen waarover het misschien beter ware zoo hardnekkig niet te twisten, dat de wereld er mede in rep en roer raakt ; vooral omdat ze toch niet zoo'n groot belang hebben voor onzen levenswandel, en Christus' glorie toch niet kunnen schaden.

Er is echter een ketterij, die, ofschoon ze den naam « ketterij » niet verdient, nochtans het meeste kwaad doet aan de stervelingen, en aan 't gezag van 't Evangelie de meeste schade toebrengt ; immers, er zijn menschen, die Christus' philosophie belijden, die optreden als aanvoerders en als opperste leiders van 't heele Christene volk, en die voor aller oogen, met heel hun leven, met al hun hartstochten, met al wat ze ondernemen, ons niets anders inprenten dan een meer dan dramatisch gunstbejag, een onverzadelijke gierigheid, een nooit voldane begeerigheid naar wellust, een woedend oorlogsgeweld, en al het kwaad dat de Heilige Schrift verafschuwt, en dat zelfs de heidensche philosofen afkeuren. Wat die menschen doen spreekt wel niet, maar het heeft meer uitwerking, doordat het leeft, dan door dat het spreekt.

Wat nu het nieuws betreft, dat ge me onlangs al pratende medegedeeld hebt, dat ge er aan dacht uwe « tyrannie » te laten varen, welnu, ik kan uw plan niet goed-

keuren. Wanneer ge nu eenmaal voor 't voetlicht gekomen zijt, moet ge de rol, die de regisseur u gegeven heeft, ten einde toe spelen. Als ge werkelijk een man zijt, zooals ik er van overtuigd ben, dan zal uw beroep u niet mishagen, omdat het al te nederig schijnt, maar 't zal u wel bevallen, omdat gij er de gelegenheid vindt om de « Republiek » veel diensten te bewijzen. Gij ergert u over den warboel waarin we leven. Maar doe ondertusschen wat een voorzichtig scheepskapitein pleegt te doen : draai bij, zeil niet vlak tegen den wind in ; weldra wordt het weer helder ; want dit onweer zal niet zoo lang duren, hoop ik. Vaarwel, geliefde *Nikolaas*.

Te Anderlecht, 31 Oogst 1520 (P. S. Allen heeft het jaartal verbeterd).

---

(1) *Nik van Hertogenbosch (Busciducensis)* 1478 ?-1550 ? leerde *Erasmus* kennen rond de jaren 1484-87. Studeerde te Leuven. Werd priester. Was schoolmeester te Middelburg in 1510, en te Antwerpen in 1517. Werd in 1521 van Lutheranisme verdacht en gevangen genomen. Nadat *Erasmus* en andere vrienden er tusschen gekomen waren, werd hij in 1523 vrijgelaten. Hij trachtte in 1523 een Universiteit te stichten te Doornik (toen een Fransche stad). Keerde terug naar Antwerpen, werd protestant in 1528, trouwde vertrok naar Duitschland en werd predikant te Blankenburg.

(2) *Beatus Rhenanus* (1485-1547). Zijn naam was *Beatus Bild,* maar zijn familie was afkomstig uit Rheinau, in den Elzas. Hij was corrector bij beroemde drukkers, te Parijs, te Straatsburg en te Bazel (bij *Froben).* Daar gaf hij *Tertullianus* uit. Hij was een verkleefde vriend van *Erasmus.*

Ep. 1233. Aan Guillaume Budé.

Anderlecht, September 1521.

Erasmus Rot. Gulielmo Budaeo suo S. D. (1).

Toen ik onlangs te Brugge was, in het zeer talrijke gevolg van den keizer, heb ik er, zooals het spreekwoord zegt, veel hazen op één plaats gevangen, 't is te zeggen, dat ik er veel vrienden met één slag gegroet heb ; maar vooral iemand, die even humaan als hooggeplaatst is, en dus even beminnelijk als eerwaardig, den Eerw. Kardinaal van York. Hij kwam als zaakgelastigde, in naam van zijn koning ; onze vorst Karel onthaalde hem met een echt koninklijke gulheid. Waren daar aanwezig *Cutbert Tunstall* (2), *Thomas Morus* en *Will. Mountjoy,* buiten talrijke anderen, die ik niet vermeld omdat ik weet dat gij ze nog niet kent. *Thomas Morus* koesterde de zoete hoop dat hij U te Kales in het Fransche Gezantschap zou aantreffen, en u zou mogen omarmen. De aankomst van den kardinaal was voor mij des te aangenamer, omdat ik hoopte dat deze oorlogen die uitbreken tusschen de machtigste vorsten der aarde, en zooveel kwaad aan het menschdom veroorzaken, zouden uit den weg geruimd worden door een vergelijk, dank zij zijne voorzichtigheid en zijn gezag. Maar in de gegeven omstandigheden, zie ik niet goed wat ik zou kunnen hopen, als geen god van boven er tusschenkomt, opdat alles wat wij beramen een gunstigen keer zou nemen. Al dat gewoel van de koningen stoort echter de goede verstandhouding van de muzen niet.

Er zijn menschen die vinden dat het een streep door hunne rekening is, als er overeenstemming komt tusschen den Keizer en den Koning van Frankrijk. 't Zijn die lui die tweedracht zaaien, en ze doen dat op een echte tirannieke manier, zoodat ze hun eigen heerschappij kunnen handhaven, terwijl wij, met onze wederzijdsche oneenigheden onze krachten verspillen. Gij vermoedt wel, denk ik, wie ik bedoel. O mochten onze Vorsten, van weerskan-

Guill. Budé, stichter van het Collège de France
(of Collège des Trois langues).

ten, daar voorzorgsmaatregelen tegen nemen, om later deze woorden niet te moeten uitspreken, die wel voorzichtig zijn, maar die te laat komen, en zoo duur kosten : « dat had ik niet gedacht ! »

Ge moogt *Morus* wel gelukwenschen. Want de Koning heeft hem, zonder dat hij het verlangde, en zonder dat hij het vroeg, vereerd met een schitterende betrekking, waarbij hij een jaarwedde verdient die zeker niet te minachten is. Hij is immers benoemd als 's Konings schatmeester. Bij de Engelschen is dit ambt weliswaar luisterrijk en eervol, maar toch niet zoo bizonder een voorwerp van afgunst, noch erg blootgesteld aan lastige beslommeringen. Er was een mededinger, iemand die zeer dienstvaardig was, en zoo begeerig om die plaats te krijgen, dat hij ze wilde bekleeden, en daarbij al de uitgaven voor zijn levensonderhoud en dagelijkschen kost op zich wou nemen. Maar deze voortreffelijke koning gaf een argument ten beste, dat welsprekend bewees dat hij *Morus* de voorkeur gaf : hij verkoos zelfs nog een salaris te geven aan iemand, die de plaats niet verlangde, liever dan ze aan een onbezoldigd ambtenaar te geven. En deze zoo welwillende koning vond dit nog niet voldoende : hij sloeg *Morus* tot ridder. En er is geen twijfel aan, dat hij voornemens is hem eens met grootere onderscheidingen te overladen, als hij daartoe de gelegenheid heeft : daar toch de vorsten meer geneigd zijn om ongehuwden te verheffen. Maar *Morus* is zoo beslissend opgenomen in de schare der getrouwde menschen, dat hij, zelfs na het afsterven van zijn vrouw niet mocht geëmancipeerd worden. Zijn eerste vrouw, die hij als maagd gehuwd had, heeft hij ter aarde besteld, en weduwenaar geworden, is hij met een weduwe getrouwd.

Ik wensch *Morus* echter nog meer geluk met de welwillendheid van den koning, omdat al het gezag en al de invloed, die hij daarbij zal winnen, ten bate van de wetenschap komt, zoo meen ik ; en hij is zoo vol ijver voor de wetenschap, dat er in Engeland voor de begaafde geleerden geen oprechte en milde Maeceen zou ontbreken, indien hij zooveel geldmiddelen bezat als goeden wil. Het hof van een prins pleegt te doen wat de dokters gewoonlijk doen : ze maken eerst het lichaam dat men hun toever-

trouwt, ledig, verzadigen het dan, en brengen er leven in ; en ik twijfel er niet aan, of er moet met onzen *Morus* reeds iets in dien aard gebeurd zijn. Wat er met u gebeurd is, dit weet gij zelf best. En althans hebben begaafde menschen reeds ondervonden dat *Morus* gedienstig was, al had hij geen overvloed tot zijn beschikking om veel te kunnen geven, vermits hij schulden had.

En niet alleen is hij een sieraad voor de wetenschap, omdat hij, die zeer geleerd is, met hart en ziel al de geleerden begunstigt, maar nog omdat hij heel zijn familie een opleiding geeft, die haar in de studie der fraaie letteren vooruit helpt ; daarin geeft hij een voorbeeld, dat nieuw is, maar dat velen, binnen kort, zullen navolgen, als ik me niet vergis ; zoo gelukkig is hij hierin geweest. Hij heeft drie dochters ; de oudste, Margareta, is reeds getrouwd met een jongen man, die ten eerste rijk en verder onberispelijk van karakter en uiterst bescheiden, en ten slotte, met onze studiën ingenomen is. Zijn dochters heeft hij alle drie van kindsbeen af opgebracht, zoodat ze reine en vrome meisjes geworden zijn ; en in de beschaafde letteren zijn ze ook onderwezen. Bij zijn drie dochters heeft hij er een vierde (3) gevoegd, die hij uit goedheid opvoedt, en die hare gezellin geworden is. Hij heeft ook een stiefdochter, die een beauté is, en die buitengewoon verstandig is ; ze is reeds sedert eenige jaren getrouwd met een jongen man, die niet ongeleerd is, en wiens karakter goud waard is. *Morus* heeft, van zijn eerste huwelijk, een zoon, die ongeveer dertien jaar oud is ; en hij is de jongste van de kinderen.

Een jaar geleden heeft *Morus* het aardig gevonden, mij een staaltje te zenden, om me te laten zien hoe ver ze het gebracht hadden in hunne letterkundige studie. Ze moesten me elk een brief schrijven, en elkeen, wel te verstaan, op eigen gelegenheid. En er werd haar geen onderwerp aan de hand gedaan, en er werd in haar opstel niets verbeterd. Want, toen ze haren vader het afschrift brachten, om het te laten verbeteren, deed hij alsof hij ontevreden was over het slechte geschrift, en liet haar alles op nieuw zorgvuldiger en netter afschrijven. Toen dit klaar was, heeft hij er geen syllabe aan verbeterd en zond mij de verzegelde brieven. Geloof me, *Budé,* ik heb niets zoozeer be-

wonderd als dat. In de gedachten die ze uitdrukten was er niets dat dwaas, of kleinmeisjesachtig was ; de wijze van uitdrukking was zoodanig dat men voelde, dat ze elken dag vorderingen maakten. Hij bezit in zijn huis dit lieftallig koor, te samen met de echtgenooten van zijn twee dochters. Ge zult er nooit een vrouw vinden, die werkelóos blijft, of die zich bezighoudt met onbeduidend vrouwelijk knutselwerk. Ze lezen *Titus Livius*. Want ze hebben genoeg vorderingen gemaakt om dergelijke schrijvers te kunnen lezen en verstaan, zonder uitlegging, behalve wanneer ze op een woord vallen, waarmee ik misschien ook, evengoed als een ander, had kunnen verlegen zijn.

Zijn vrouw, meer nog omdat ze verstandig is, en ondervinding heeft, dan omdat ze geleerd is, regeert heel dit college met een verbazende handigheid ; ze heeft er a. h. w. het opzicht over ; ze bepaalt voor elk het werk dat moet gedaan worden, en vraagt rekenschap, en ze gedoogt niet dat iemand draalt, of met beuzelarijen zijn tijd verliest.

Gij pleegt er in uwe brieven dikwijls over te klagen, dat de philologie, door uwe schuld, in een slechten naam staat : want ze heeft u, naar het schijnt, een dubbele schade berokkend, ten opzichte van uw gezondheid, en omdat ze u ruïneert. *Morus* integendeel doet zijn best om hare goede reputatie, in elk opzicht en bij iedereen, op te houden : hij verkondigt immers dat hij het aan de fraaie letteren te danken heeft, dat het met zijn gezondheid beter gaat, dat hij de liefde en de gunst geniet van zijn uitstekenden vorst, van zijn familie en van vreemden ; dat hij op voornamen voet zijn leven kan inrichten ; dat hij over zich zelf te vreden is en het met zijn vrienden ook prettiger vindt ; dat hij meer diensten bewijst aan zijn vaderland, aan zijn bloedverwanten en aanverwanten ; dat alles zich voor hem zoo behoorlijk schikt, hetzij in zijn betrekkingen met het hof, hetzij in zijn omgang met hooggeplaatste menschen, hetzij in alle andere omstandigheden ; eindelijk, dat hij bij de goden zoo goed aangeschreven staat ! Aanvankelijk had de studie der wetenschap een slechte reputatie, omdat ze, beweerde men, den ijverigen beoefenaar van zijn gezond verstand beroofde. 't Is niet omdat hij moet vertrekken, omdat hij het zoo druk heeft, omdat de zaken zoo ingewik-

keld zijn, dat *Morus* een boek uit zijn handen zou laten wegrukken ; en nochtans zoudt ge nauwlijks iemand kunnen vinden, die meer dan hij de man is, dien men op elk uur kan treffen, of die gewilliger tot uw beschikking is, of bereidwilliger om u te gaan opzoeken, die zoo opgewekt kan praten, en die in zich vereenigt zooveel ware wijsheid en zooveel zachtheid van karakter. Dank zij deze eigenschappen is de toestand zoo, dat de liefde voor de letteren nu niet meer, zooals in den laatsten tijd, beschouwd wordt als nutteloos, om in de behoeften van het leven te voorzien of om het op te smukken, maar dat er nu onder de hooggeplaatsten bijna niemand meer is, die meent dat zijn kinderen verdienen den naam te dragen van hunne roemrijke voorouders, wanneer ze niet opgeleid zijn in de studie der fraaie letteren. Meer nog : zelfs bij de monarchen ontbreekt blijkbaar een groot deel van den koninklijken luister, wanneer bij hen de kennis der letteren gemist wordt.

Tot dus ver was iedereen, om zoo te zeggen, er van overtuigd, dat de letterkunde bij het vrouwelijk geslacht nutteloos was én voor de kuischheid én voor den goeden naam. Ik zelf was het weleer niet oneens met deze meening: maar *Morus* heeft me dat heelemaal uit het hoofd gezet. Want vermits de kuischheid der meisjes vooral aan twee gevaren blootgesteld is, de ledigheid en de uitgelatenheid, welnu, de leerlust brengt daartegen de noodige afleiding ; en er is niets, dat beter een ongerepte reinheid behoedt, dan onbevlekte zeden ; en geen meisje is kuisch met meer vastberadenheid, dan zij die kuisch is na rijp overleg. Ik laak nochtans het plan niet van de ouders die hunne dochters met handwerken bezighouden om hare reinheid te bewaken. Doch niets kan een meisjeshart zoozeer in beslag nemen als de studie. En zoodoende heeft men er nog dit voordeel bij, dat de geest tegen het gevaarlijke niets doen beschut wordt ; en de beste lessen leert, die het hart vormen en in liefde doen ontbranden voor de deugd. Bij veel dochters gaat de kuischheid te loor door onnoozelheid en door onwetendheid, nog eer ze weten aan welke gevaren deze schat blootgesteld is. En ik zie niet waarom een man zou moeten vreezen, dat zijn vrouw minder gewillig zou zijn omdat ze geleerd is ; ten ware men te doen had met

mannen, die van hunne vrouwen willen eischen, wat men van eerbare vrouwen niet mag verlangen. Integendeel, volgens mijn meening is er niets dat zoo onhandelbaar is als de onwetendheid. Een verstand dat voldoende door de studie geoefend is, bezit zeker deze eigenschap, dat het de redenen begrijpt, die billijk en deugdelijk zijn, en ziet wat betaamt en wat voordeelig is. Bij gevolg heeft hij, die iets bewezen heeft, reeds overtuigd. Bovendien, vermits een huwelijk beminnelijker en hechter is, wanneer het gegrond is op welwillendheid, en niet op vleeschelijke lust, zoo zijn de echtgenooten inniger verbonden, als de liefde hun geest vereenigt. En een vrouw heeft meer eerbied voor haar man, wanneer ze in hem ook haren leermeester erkent. En ze zal niet minder vroom zijn, omdat ze minder bijgeloovig is. Wat mij betreft, ik bezit liever een talent in fijn goud, dan drie talenten die vervalscht zijn met veel lood en schuim.

We hooren soms andere vrouwtjes praten, die van de preek thuis komen, en die vertellen hoe mooi de redenaar gesproken heeft, en ze teekenen een portret van den man. Overigens, wat hij gezegd heeft, of wat het beteekende, daar kunnen ze geen verslag van doen. Deze jonge vrouwen echter sommen u bijna heel de rede op, op de rij af, en er is onderscheid in : wanneer de priester een ongerijmdheid of een goddeloosheid uitgeflapt heeft, of iets dat niet te pas komt — dit zien we nu niet zelden gebeuren — ze weten het uit te lachen, of buiten beschouwing te laten, of te verachten. En dit heet ik inderdaad, luisteren naar een preek ! En juist met zulke vrouwen te leven is waarlijk een genot. Want ik ben het heelemaal oneens met degenen die alleen vrouwen willen hebben, om zich aan zingenot over te geven ; daarvoor zijn halfgekke vrouwtjes beter geschikt. Een vrouw, die in de familie de wet moet handhaven, de kinderen moet vormen en opleiden, den man alle mogelijke voldoening moet schenken, deze vrouw moet het hart op de rechte plaats hebben. Overigens, toen ik hem den laatsten keer bezocht en ik *Morus* voorhield dat hij zich in zijn liefde pijnlijker zou getroffen voelen, indien er iets menschelijks moest gebeuren, omdat hij zich zooveel moeite gegeven had om zijn dochters te onderrichten,

antwoordde hij me zonder dralen : « als er iets voorvalt, « dat niet kan vermeden worden, 'k zou ze toch liever « geleerd zien sterven, dan ongeleerd ». En aanstonds kwam me in den geest het gezegde van *Phocion,* als ik me niet vergis, wanneer hij den scheerlingbeker moest ledigen, en zijn vrouw begon te schreien : « Mijn man, gij zult dus « onschuldig moeten sterven ? » en hij antwoordde : « Wat « zeg je daar, vrouw ? Zou je liever hebben dat ik schuldig « stierf ? » (4).

Intusschen is het mij in de gedachte gekomen u beiden, alsof ge uitstekende veldheeren waart, met mekaar te vergelijken, in een soort van loftuiging, zooals men *Camillus* zou kunnen vergelijken met *Scipio Africanus.* Uw taak is geweest gedurende langere jaren, en in moeilijker omstandigheden, te kampen met de vijanden van de fraaie letteren ; en op dit gebied zijt ge zeker de meerdere van *Morus.* Ten andere, al wat gij voor uw zoons en voor uw broeders hebt durven ondernemen, hij aarzelt niet het te doen voor zijn vrouwen en voor zijn dochters ; en zonder vrees trotseert hij de afgunst, die men iemand toedraagt, die een nieuw voorbeeld geeft. In dit opzicht overtreft *Morus* u, op zijn beurt. Gij hebt dan alweer met de boeken, die ge uitgegeven hebt den rijksten oogst binnengehaald op het gebied der Grieksche en Latijnsche letterkunde ; en gij zult dezen oogst in 't vervolg nog aanzienlijk vermeerderen, we vleien ons met deze hoop, wanneer ge uwe schatten maar begint uit uwe boekenkast te halen en ze onder het groote publiek uit te deelen. En toch verwacht de jeugd ook iets groots van *Morus,* omdat hij nog verre van oud is, en hij heeft een vader die, geloof ik, niet minder dan tachtig jaar oud is, en zoo bloeiend, zoo frisch is, trots zijn hoogen leeftijd, dat ge ternauwernood iemand zoudt kunnen vinden, die zoo aardig den last der jaren weet te dragen. Daarom mag men voorspellen dat *Morus* lang zal leven (5).

Ik zie waarmede gij ons in de hoogste mate zoudt kunnen voorthelpen in de studie van het Grieksch ; dit gebeurt zonder twijfel als ge niet alleen de lijst der woorden opmaakt, in uw schatrijk lexicon, maar ook nog de idiomatische uitdrukkingen en de tropen van de Grieksche taal

uitlegt, die men doorgaans niet kent en die men niet overal tegenkomt. Zeker is dit, als stof, al te bescheiden voor u, en niet in verhouding tot uwe wetenschappelijke verdienste ; maar ik meen dat het een plicht is, voor een voortreffelijk man, tot nut van 't algemeen, soms een nederigen arbeid te verrichten ; dit is hetgeen *Plato* van zijn philosoof verlangt.

Aleander is hier reeds sedert lang, maar ik heb tot nu toe weinig gelegenheid gehad om hem te zien, omdat hij zich in dat Luthersche gedoe aftobt ; hij heeft stellig bewezen dat hij een krachtige en wakkere kerel is. Wanneer hij met deze zaak klaar komt, of beter omdat hij er bijna klaar mee is, dan zal het mogelijk zijn, meer dan eens, gezellig met hem te verkeeren, en de omgang met hem is even aangenaam als beschaafd.

Vives (6) onderscheidt zich in het litteraire stadium en heeft evenveel geluk als ijver ; en, als ik den man en zijn karakter goed ken, dan zal hij niet eerder rusten dan wanneer hij al de anderen achter zich laat. Ik houd van u allen, omdat ge *Brixius* (7) door uwen goeden raad overwonnen hebt, en ik houd van hem, omdat hij zich toegevend heeft onderworpen aan de uitspraak van zijn vrienden. *Morus* heeft zich zoo weinig voorgenomen, nog vijandelijk op te treden, dat hij zich zelfs dit laatste schermutselen niet herinnert. Wat me veel genoegen gedaan heeft, is dat *Morus* uw voorbeeld volgt en zich oefent in het opstellen van brieven in de twee talen ; en ik twijfel er niet aan, of hij zal slagen in iets dat gij zelf hebt durven ondernemen, voor het eerst, in Frankrijk, en in onzen tijd, met veel jeugdigheid, maar met veel geluk. Ik zal, als ik een beetje tijd heb, antwoorden op zijn brief, die even vriendelijk als geleerd is.

Dit heb ik geschreven te Anderlecht, op het land, want gij hebt mij daarin het voorbeeld gegeven, en ik heb ook begonnen buiten te leven ; maar mocht ik nog hierin uw voorbeeld volgen, en ook laten bouwen ! In alle geval, dit verblijf bij de boeren is zoo gelukt, dat ik voortaan elk jaar dit oponthoud zal hernieuwen. Vaarwel.

Anno M. D. XXI.

(1) *Guill. Budé* (1467-1540) Fransche hellenist, zeer geleerd en begaafd, en een man van karakter, bibliothekaris en gezant van François I, en stichter van het College de France.

(2) *Cuthbert Tunstall* (1475-1559) was bisschop van Londen in 1521. Hij was in 1516, met een diplomatische opdracht naar Brussel gekomen, en had toen met *Erasmus* kennis gemaakt.

(3) *Th. More* adopteerde *Margaret Giggs*, geboren in 1508.

(4) *Phocion*, Atheensche staatsman uit de IVe eeuw.

(5) *Th. Morus* (schrijver van de beroemde *Utopia*, en aan wien Erasmus, niet zonder een woordspelling op zijn naam (morus = zot) zijn *Lof der Zotheid* opdroeg) viel in 1535, als slachtoffer van de bloeddorstige onverdraagzaamheid van Hendrik VIII.

(6) *Vives*, Spaansche humanist, cf. Ep. 1237, n. 8.

(7) *Brixius* = *Germain de Brie*, † 1538, een vriend van *Erasmus*, en die beroemd werd met zijn *Antimorus*.

Ep. 1234. Aan Johan Schudelinus.

Anderlecht, den 4den September 1521.

Erasmus Roterodamus Joanni Schudelino, Literatori Memingiensi, S. D. (1).

Gabriel Stendelinus (2), dien ik om vele redenen lief heb, heeft het handig aan boord gelegd, om te verkrijgen dat ik het goed zou opnemen, dat ge u per brief tot mij richt, ofschoon ik u niet ken. Hij heeft waarlijk nog meer verkregen van *Erasmus,* namelijk dat hij, al zit hij tot over de ooren in 't werk, en al antwoordt hij niet schriftelijk, toch zijn groeten laat overbrengen aan iemand die aldus een beroep gedaan heeft op zijne vriendschap. Zoo men ginder, zooals ge zegt, zoo veel belang hecht aan mijn arbeid, indien ge de waarheid spreekt, dan verheugt het mij dat mijn doorwaakte nachten gediend hebben, om eenige fatsoenlijke menschen een spoorslag te geven, om naar een beter leven te streven, nadat ze zooveel anderen een gelegenheid gegeven hebben om mij met hun haat te vervolgen. Doe uw best, mijn waarde *Joannes,* om u met alle krachten te wijden aan de taak, die ge op u genomen hebt en waarmede ge tot nu toe, zegt men, veel lof verdiend hebt. En moge het uwe bedoeling niet zijn, te gaan oorlog voeren tegen de voorvechters van de aloude onwetendheid, met den zelfden ijver waarmede ge het zaad der geleerdheid en der oprechte vroomheid zoudt uitstrooien voor een onwetend en leerzaam geslacht. Als de vorsten niet willen luisteren naar de stem van het gezond verstand, als de hoogere geestelijkheid de wereldsche soldij verkiest boven de belooning die van Christus komt, als de monniken en de godgeleerden deze vergaderingen niet kunnen laten varen, waaraan ze reeds te lang verslaafd zijn, als het volk niet kan losgemaakt worden van zijn gewoonten, er blijft toch nog een enkele weg over, dien we kunnen volgen, met de hoop dat de wereld eindelijk zal verbeteren, indien de jonge wijn in nieuwe zakken gegoten wordt.

Eenmaal zal er een nieuw koren wassen, en zelfs zonder strijd zal het al die lui verstikken, die even onleerzaam als onwetend zijn. Als de kinderen behoorlijk opgeleid worden, en de oudere schrijvers in het licht gegeven worden, dan zal allengs verdwijnen deze goddelooze godsdienst, en deze ongeletterde letterkunde. Ga uw weg in deze richting, en vaarwel.

Te Anderlecht 4 September 1521.

(1) *J. Schudelinus* is onbekend.

(2) *Over Stendelinus* is er tot dus ver, geen wetenswaardige bizonderheid bekend.

Ep. 1235. Aan Peter Barbirius.

Anderlecht, den 23ⁿ Sept. 1521.

Erasmus Roterodamus Petro Barbirio S. D.

't Was een straaltje van zoete hoop dat me tegenblonk dat ik u eens ten mijnent zou kunnen onthalen ; O mocht ik in deze hoop niet teleurgesteld worden ! En mocht ge, voor de betaling van mijn rente, de zaak even voorspoedig bedisselen als ge ze langzaam behandelt ! *Joannes Canius* is altijd de zelfde, en hij volhardt in de boosheid ! (1)

De vent, met wien we te doen hebben — en mocht zijn ziel zoo zwart niet zijn als zijn mantel wit is ! — overtreft zich zelf elken dag (2) ; en het is zoo zonneklaar dat hij razend is, dat niemand hem nog kan uitstaan. Want, om vele andere dingen onvermeld te laten, hij heeft onlangs, in een openbare voordracht, toen hij den volgenden volzin moest behandelen : « Zeker. we zullen allen slapen, « maar we zullen niet allemaal veranderen » gezegd : « Hier « komt *Erasmus* voor den dag met een ketterij ; immers « wat hij aanvoert is in tegenspraak met hetgeen de Kerk « handhaaft ». Ten eerste, als we aannemen (maar het is niet zoo) dat de tekst, dien we in al de Grieksche boeken lezen, kettersch is, al gaan ze hier al te samen akkoord, zoodanig dat ze nergens zoo goed overeenstemmen, ik kom hier niet voor den dag met een ketterij, vermits ik alleen vertaal, evenmin als *St-Hiëronymus* een ketter was, wanneer hij de boeken van *Origenes* «Over de grondbeginselen» vertaalde. En thans, ofschoon ik met mijne aanteekeningen bewijs, dat er vroeger ook een dubbele lezing was, iets dat én *St-Hiëronymus* én de commentator die al de Epistels van *St-Paul* van toelichtingen voorzien heeft, gezegd hebben, en ofschoon *St-Thomas,* die de twee lezingen vermeldt, schrijft dat er niets kettersch is in de lezing die de Grieken volgen, toch schaamt zich deze grijsaard, deze godgeleerde, deze Carmeliet zich niet, zich gedurende een

Adr. Goyens, van Utrecht (Paus Adriaan VI) die ook te Anderlecht gewoond heeft. Dit portret bevindt zich in de pastorij te Anderlecht.

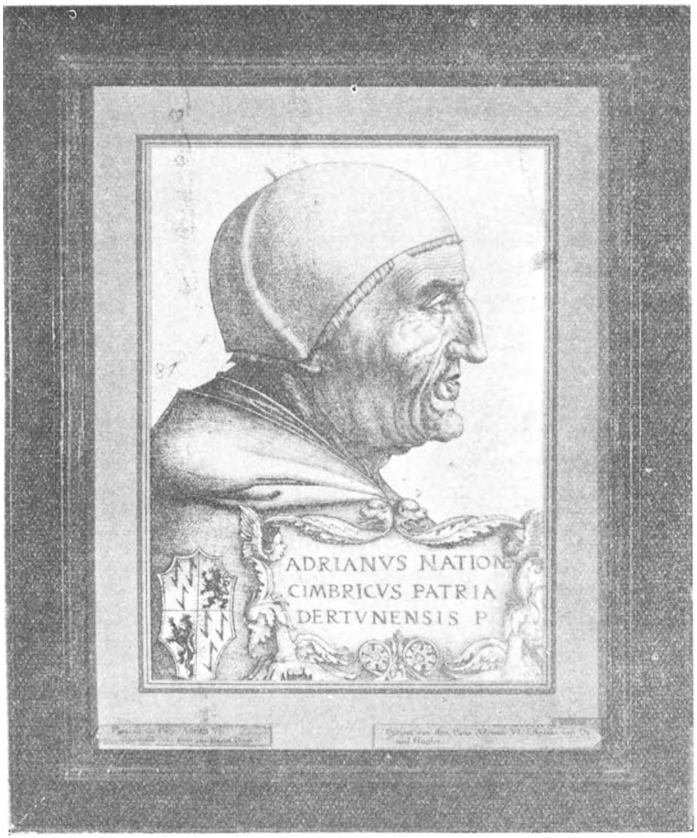

Adriaan VI. Gravure van Dan. Hopfer.

eenvoudige les in de theologie, zoo dolzinnig uit te drukken, alsof hij sprak voor domkoppen, en niet voor menschen. Hij acht het beneden zijn waardigheid, te lezen wat wij geschreven hebben, en nochtans is hij onbeschaamd genoeg om zijn meening te zeggen over iets, dat hij niet kent. Hij had misschien slechts hooren spreken van mijn vertaling onder een drinkgelag. En nu meent hij dat hij er uit ziet als een dialecticus, omdat hij iets onthouden heeft van een tegenstrijdigheid. Hij had nochtans moeten duidelijk inzien, niet wat de woorden, op het eerste gezicht, willen zeggen, maar hoe men ze moest opvatten, en op welke personen ze het best toepasselijk zijn. Eindelijk, al was de lezing dubbelzinnig, toch loopt de kerk geen gevaar, zelfs wanneer haar iets ontgaat over de wijze waarop de opstanding moet gebeuren : het is alsof men zich afvroeg, of alle menschen zullen sterven, om dat Christus niet gewild heeft dat we iets wisten van den tijd die ons toegemeten is. Zooals hij zich aanstelt in een tekstverklaring, zoo stelt hij zich ook aan in de school, zoodat hij, met zijn kleingeestigheid, bij veel menschen den lust om zich aan de heilige theologie te wijden doet vergaan. O mocht de hoogeerwaarde *Adriaan van Utrecht* terug komen, en dezen overmoed in toom houden ! (3)

Aan *Stuniga* (4) hebben we geantwoord ; het boek wordt nu te Leuven gedrukt. Zijn geschrijf mishaagt ook *Aleander* (5), hoewel het hem aanvankelijk nogal beviel. Wat ons betreft, om het rechtuit te zeggen, wij betreuren dit werk.

Het Nieuwe Testament dat ik met ongelooflijk veel moeite herzien en vermeerderd heb, wordt voor den derden keer gedrukt te Bazel. Maar wanneer zullen wij het einde van dit treurspel zien ? Meer dan iets anders, gaat ondertusschen de kostbare gemoedsrust der Christelijke zielen stellig verloren, en het gros der studeerende menschen laat zich van de heilige letteren vervreemden.

Doe nu uw best om gezond te blijven ; anders, als ge moest sterven, wat God verhoede, dan zal ik u betichten als schuldig aan een misdaad, want sterven kunt ge niet, zonder mij een groote schade toe te brengen (6).

Te Anderlecht, 23 Sept. MDXXI.

(1) *Canius* = *J. De Hondt,* kanunnik te Kortrijk, een vriend van *Clicthove.* Erasmus had hem te Kortrijk een prebende afgestaan, in ruil met een rente, die *Canius* moest betalen, en *Barbirius* moest hier optreden als tusschenpersoon.

(2) Zonder twijfel bedoelt hij hier *Nic. Baechem* (*Egmondanus,* cf. Ep. 1217, n. 7.

(3) *Adriaan van Utrecht* (1459-1523), die paus werd het jaar nadien (1522) Keizer Karel was zijn leerling geweest.

(4) *Stuniga,* cf. Ep. 1216, n. 2.

(5) *Aleander,* cf. Ep. 1218, n. 1.

(6) Humoristisch bedoeld, cf. n. 1 en Ep. 1245.

Ep. 1236. Aan Paul Bombasius.

Anderlecht, den 23^n September 1521.

Erasmus Roterodamus eruditissimo Paulo Bombasio S. D (1).

Wat verneem ik daar, mijn waarde Bombasius ? De Heilige Vader, de groote Paus Leo X heeft dien brief gelezen, dien ik u zoo onachtzaam en zoo vriendschappelijk geschreven had ! Hoe is hij op de gedachte gekomen, zijn aandacht — en zijn oogen — op zulke beuzelarij te vestigen ? En niet alleen heeft hij den brief gelezen, maar hij heeft hem bovendien teruggevraagd, om hem aan geleerde mannen te laten zien ? En niet alleen heeft hij den brief gelezen dien ik u gezonden had, maar ook nog de brieven, die ik aan andere vriendjes geschreven had ? Ik pleeg echter alles wat me overkomt, hetzij beslommeringen, hetzij beuzelpraatjes, onbeschroomd en zonder argwaan aan zulke vrienden toe te vertrouwen. Het is met mij gedaan, zoo ge de waarheid zegt, vooral omdat ik zelf niet meer weet wat ik in deze brieven zoo al verteld heb ! Wat nu betreft het « te veel » dat ik volgens uw meening, zou gezegd hebben aangaande N. (2) welnu, ik dacht niet dat ik moest wikken en wegen wat ik aan een boezemvriend schreef.

Zeker, in den brief dien ik aan den Paus zelf geschreven had, heb ik zelfs geen woord over hem gezegd (3). Anders, indien gij wist hoe die zaak eigenlijk ineenzit, dan zoudt gij zeggen dat ik me zachtjes genoeg over hem beklaagd heb. Wat echter slecht is in deze zaak, moet ik wijten aan enkele kerels met kwaadsprekende tongen, die er zich met verbazende kunstgrepen op toegelegd hebben ons beiden, tegen elkaar in het harnas te jagen. Maar met hun misdadige poging hebben ze mij niet beet gehad ; doch wij hebben het allebei gevoeld, toen het te laat was.

Omdat gij zulke schatten te Rome vergaderd hebt, en dan nog « vrije » schatten die niet behooren tot het gebied der gewijde letteren, en die ge alleen te danken

Hiëron. Aleander, kardinaal, pauselijke nuntius bij Keizer Karel. Volgens zijn meening was Erasmus nog gevaarlijker dan Luther.

hebt aan uwe eigen werkzaamheid, en ofschoon uwe verdienste veel meer had mogen verwerven, wil ik u, de omstandigheden in aanmerking genomen, geluk wenschen met dezen overvloed, vermits gij dien zwaren last, de armoede, afgeschud hebt ! Ik zie dat gij om u heen kijkt of er ergens een hoekje is om er vrij en stil te kunnen leven, en waar ge u kunt terugtrekken a. h. w. in een veilige en rustige haven. Nochtans vrees ik wel een beetje, dat het met u zal afloopen zooals met de wezel, waar Horatius van vertelt, en die niet meer uit den graanzolder wist weg te sluipen, toen ze goed doorvoed was, terwijl ze er mager binnen gekropen was ; toch meen ik dat ge u moet inspannen. Doch waar zoudt ge dit kunnen verwezenlijken elders dan te Rome ? Want Bologna meen ik, moet ge met alle middelen ontvluchten, wegens de liefhebbers die uw Spaansch touw zouden opknabbelen (4). Ofschoon onze vriend *Scipio Carteromuchus,* zelfs te Rome, zooals ge weet, de vrijheid niet gevonden heeft, die hem meer dan iemand anders lief was (5).

Wij, alhoewel we het met ons vermogen niet halen bij U, we hebben over Mercurius niet meer te klagen. We hebben genoeg, om behoorlijk te leven. En kan soms een tientje af, om een behoeftigen vriend te helpen ; er is dus geen kwestie van, dat ik iemand zou tot last zijn. Eerbewijzen en eeretitels verlang ik niet, vooral als ze veil zijn aan dien prijs ! Als ze gratis te krijgen waren, of als ze niet te duur waren, en u op het gepaste oogenblik te beurt vielen, dan zou ik meenen dat ze niet heelemaal te verwerpen zijn, al was het maar hierom, dat ze ook, als ze niets anders opbrengen, u toch de zekerheid geven, dat ge niet meer blootgesteld zijt aan de minachtende uitlatingen van enkele snoodaards. Op dit gebied, zooals in alle andere dingen, heeft *Morus* meer gezien dan ik. Want hij is door zijn uitmuntenden koning geridderd, en hij is zijn raadsheer en zijn schatmeester ; en elke waardigheid brengt hem genoeg vrijheid aan, en is in de eerste plaats eervol, zoodat hij bij fatsoenlijke lieden beter gezien is, en bij de slechten gevreesd wordt. Want de toestand is zoo, dat zelfs een buitengewoon begaafd mensch, een ongehoord liefelijk karakter de afgunst niet kan ontkomen.

Den brief dien ge naar Bazel gezonden had, heb ik ontvangen. *Cornelius* (6) dien ik u aanbevolen had, evenals aan *Aleander,* zoo ik me niet vergis, is te Alexandria door de Fransche soldaten van zijn brieven, zijn geld, en zijn kleeding beroofd. Daarop werd hij naakt in de gevangenis geworpen. Ten slotte mocht hij kiezen : ofwel mocht hij zich, naakt, uit de voeten maken, ofwel moest hij hangen. En zoo kwam hij, slechts met een linnen hemd aan zijn lijf, te Bazel terecht. Daar kon hij zich, in eenige dagen, wat opknappen, trok Duitsche kleeren aan, en kreeg een goudstukje voor zijn reisgeld. Zoo uitgerust kwam hij bij ons terecht ; hij had alweer reisgeld noodig. Hij zegde, dat gij en Z. Em. de kardinaal *Campegius* tegelijk geschreven hadt. Indien het een ernstige zaak was, ge zult er geen zwarigheden omtrent maken, opnieuw daarover te schrijven.

Deze Spanjaard, over wien ge me schrijft, is *Jacob Stunica* (7), die in een vreeselijk opgeblazen boekje geweldig raast tegen de eerste uitgave van het Nieuwe Testament. Bij den eersten aanblik vertoont het zich, wondermooi in den rook gehuld. Zoodra ge het van dicht bij bekijkt, zult ge zeggen dat het pure nevel is. Daarop hebben wij geantwoord met een laconieke Apologie ; en werkelijk, het spijt me dat ik die geschreven heb ; want zijn werk is van dien aard, dat het *Aleander* niet moet bevallen, noch mij in mijn goeden naam kan aantasten, ten minste bij rechtvaardige en geleerde menschen. En toch hebben we geantwoord, niet alleen met weinige woorden, maar ook beleefd ; niet omdat hij het verdiende, doch omdat we altijd met onze gematigde houding lof verworven hebben, en deze steeds goed bewaarde reputatie willen ophouden.

En ik weet zeer goed en ik herinner me zeer goed, mijn waarde *Bombasius,* wat ik verschuldigd ben aan de goede gezindheid van Leo X jegens mij, waarvan hij me reeds menig overtuigend bewijs gegeven heeft. En ik heb niet zooveel gezwegen, als gij wel denkt, toen het er op aankwam zijn zaak te bepleiten. Ten eerste, heb ik mijn best gedaan, om te beletten dat er oproer zou ontstaan, en toen het oproer uitbrak, om het in slaap te wiegen. Eindelijk, toen het vuur meer en meer veld won, om dit kwaad weder goed te maken en de openbare rust zoo weinig moge-

lijk te storen. Ik meende inderdaad dat dit van het hoogste belang was, én voor de waardigheid van den Heiligen Vader, én om aan dit treurspel een einde te maken, opdat het kwaad, als het eenmaal verholpen was, niet opnieuw zou voortwoekeren. En toen dit niet mocht lukken, door de schuld van enkelen, die zich meer bekommerden om hun persoonlijk belang, dan om het algemeen welzijn, dan heb ik een beroep gedaan, bij velen, op hun goeden wil, of per brief, of mondeling, opdat ze zich niet in dit drama zouden laten verwikkelen.

Overigens, er zijn meer dan genoeg redenen, voor mij, om tegen *Luther* niet in 't strijdperk te treden, tot nog toe, met het uitgeven van een boek. Het is niet noodig die redenen hier op te geven ; maar de voornaamste was, dat ik volstrekt geen tijd gevonden heb om te lezen wat *Luther* geschreven heeft : zoodanig wordt ik in beslag genomen door het werk dat ik moet herzien. En gij ziet wel wat een vruchtbare polygraaf hij is ! En hij staat niet alleen ! Hij heeft honderd handen. En het ware niet voldoende geweest zijn boeken éénmaal te lezen ; men zou ze moeten lezen en herlezen. En dit ware nog niet genoeg. Talrijk zijn de schrijvers die rechts en links boekdeelen tegen hem uitgeven, en elk boek moest ik naslaan, als ik me behoorlijk van die taak wilde kwijten. Ondertusschen moet ik er zeker niet aan herinneren, als men mij daartoe uitnoodigt, dat men het spreekwoord niet mag uit het oog verliezen : « wanneer het paard eenmaal op het plein losgelaten wordt..... » (8). Het is een gevaarlijke zaak, en ik voel me beter geoefend om me te onderscheiden op een ander veld. Bovendien ware het maar billijk geweest, mij een eervol ontslag te geven, nadat ik mijn plicht gedaan heb, en zooveel boeken uitgegeven heb, om voortaan stilletjes de vruchten van mijn studies te kunnen genieten. De last der oude dagen begint zwaar te worden, en verlangt dat ; de arbeid dien ik tot nu toe verricht heb, om de openbare wetenschap vooruit te helpen, verdient het. Deze taak is van dien aard dat als ik ze mij eenmaal oplegde, ik er heel mijn leven de slaaf van zou zijn.

O mijn waarde *Bombasius*, het is toch zoo gemakkelijk, te zeggen : « Schrijf tegen *Luther !* » Maar om dat te doen, is er veel meer materiaal noodig, dan om een

wagen te maken, zooals *Hesiodus* zegt. Ik zie hoe afwisselend, hoe kleingeestig de menschen zijn in hun oordeel, vooral in dezen tijd, die lastiger is dan om 't even welke andere. Voor veel vraagstukken zijn de Cisalpijnsche scholen het oneens met de Transalpijnsche. En zelfs zijn de theologen in dezelfde school het niet eens ; in de openbare besprekingen en in hun boeken hebben ze een andere meening, dan wanneer ze in alle oprechtheid aan 't praten zijn. Bovendien is het uiterst moeilijk, de pen te voeren op zulke wijze, dat men eenerzijds de vormen in acht neemt, om de menschen in hun waardigheid niet te krenken, en anderzijds Christus' glorie ontziet ; men moet de koningen, die menschen zijn, tevreden stellen, en men mag den koning Christus niet mishagen. Als al dit kwaad kan begraven worden onder een hoop libellen, welnu, er komen dagelijks zwermen boeken te voorschijn ; men heeft *Erasmus* dus niet noodig ; als men geschreeuw noodig heeft, dan ontbreken de *Stentors* niet. En er werd overal veel verbrand. In de plakkaten heeft men geen enkel schrikmiddeltje vergeten. Ik vrees echter dat men, met deze maatregelen, het kwaad eerder zal samenpersen dan verdelgen ; dan zal het weldra uitbarsten, en 't gevaar zal veel grooter zijn. Zoo iets vind ik waarlijk afschuwelijk, en ik verlang vurig dat het niet zou gebeuren. Er is geen land dat met hart en ziel zoo goed gezind is voor de pauselijke waardigheid als het onze. Wat haar echter het meeste kwaad doet, is de hatelijke wijze waarop ze door enkelen verdedigd wordt. Als deze lui niet zoo dolzinnig waren, zou de toestand nu zoo erg niet zijn. Meer nog : indien ze nu slechts drie maanden wilden zwijgen, dan zou *Luther* met al zijn libellen, onverrichterzake blijven steken, en er zou wegens hem in de menschelijke zaken, geen ziertje verandering zijn.

Ik ben heelemaal in beslag genomen door het herzien van het Nieuwe Testament, en door eenige andere werkzaamheden ; zooals de beren doen, moet ik de telgen van mijn geest, die nog zoo misbakken zijn, al likken allengs een vorm geven. Maar binnen kort, hoop ik, zal ik wat meer vrijen tijd hebben. Ik heb over de kwestie met *Hier. Aleander* onderhandeld ; opdat hij mij de mogelijkheid zou geven om te lezen wat *Luther* geschreven heeft, want tegenwoordig zitten er overal verklikkers en Cory-

caeërs (9). Hij meent dat hij dit beslist niet kan doen, ten ware hij uitdrukkelijk van den paus de vergunning mocht verkrijgen. Ik zou u dus ten eerste willen vragen, dat ge hiertoe een brevet zoudt verkrijgen. Ik zou trouwens de snoodaards niet in de gelegenheid willen stellen, mij kwaad te doen ; ze vragen immers niets anders. Aan de openbare gemoedsrust heb ik altijd al mijn krachten gewijd, zooals weinig anderen. Ik zou zelfs mijn leven graag op het spel zetten om de Evangelische waarheid te bevestigen. En ik weet wat ik persoonlijk te danken heb aan de ongehoorde goedheid van den paus jegens mij. Als ik nog drie of vier jaar mag leven, dan zal ik onder mijn pogingen bezwijken, ofwel zoo mijn best doen, dat de paus zal zeggen, dat ik zeker geen ondankbaar man ben. Zijn uitnemende goedheid verdient door de schriften van alle geleerden gevierd te worden. Anderen zullen dit, geloof ik, met meer geluk doen, maar niemand met meer toewijding dan ik. En indien de natuur mij daartoe de noodige welsprekendheid niet geeft, er zal toch genoeg hart en genoeg geestdrift voorhanden zijn. Er zijn menschen die denken, dat ze uitstekend voor zijn belangen gezorgd hebben, als ze hem zoo verschrikkelijk mogelijk gemaakt hebben ; ik zal me liever inspannen om paus Leo te doen beminnen, en niet om hem te doen vreezen.

Nochtans, indien hij zelf me niet beschermt, om mij in mijn plichtsbetrachting te steunen, dan zie ik niet hoe ik me ongedeerd kan uit den slag trekken : want ettelijke ellendige samenzweerders haten mij uit den grond van hun hart. Ze bazelen tegen mij in 't bizonder ; ze maken me bespottelijk bij het volk, in openbare voordrachten, en op 't spreekgestoelte. Ze klagen mij aan bij de vorsten. Ze hitsen kerels op, die onteerende schotschriften uitgeven, en mijn goeden naam beschimpen ; meer nog, met sluipmoord en vergif bedreigen ze mij. En voor iedereen is het duidelijk, wat dit volkje zooal durft. Ongetwijfeld worden ijzingwekkende verwenschingen tegen mij uitgebraakt, als er maar een enkel boekje van *Luther* is, al is het nog zoo klein, dat ik heelemaal gelezen heb, of als er in al hetgeen hem toegeschreven wordt of ter zijner verdediging verspreid wordt een enkele sylbe van mij ofwel met mijn toestemming geschreven is : of als ik ooit gepoogd heb een

van zijn stellingen te verdedigen. En enkelen onder hen zijn zoo slecht, dat ze zelfs op mijn rekening stellen wat *Luther*, op den keizerlijken landdag, als het zijne erkend heeft.

Onlangs vroeg iemand mij, op een dîner waar talrijke gasten aanwezig waren, hoe de aanvang was van de « Captivitas Babylonica ». Ik was in de grootste verlegenheid om daarop te antwoorden. En was geen ding waar ik minder over nagedacht had dan dat. Kort daarop bekende hij aan iemand, die hem vroeg waarom hij dit gevraagd had, dat sommige menschen het vermoeden hadden dat dit werk van mij was, omdat er in 't begin geschreven stond : *Velim, Nolim* (dat ik zou willen, of niet willen) en dat dit niet veel verschilt van het begin van mijn Panegyricum, (Verheerlijking) waarmede ik Prins Philips geluk wenschte, toen hij uit Spanje terugkeerde, en dat zoo begint : *Velis, nolis*. Wat is me dat een kostelijke conjectuur ! *Aleander* heeft bekend gemaakt dat twee vlugschriften me toegeschreven worden ; het eene draagt als titel : *Eubulus*, het andere : *Lamentationes Petri* (10). Ik mag dood vallen, als ik ooit iets gehoord heb over deze titels, eer hij ze mij vermeld had. Het eerste werk ben ik tot nog toe niet kunnen machtig worden. In het tweede wordt ik op zulke wijze bejegend dat ik, als ik den schrijver kende, hem niet bizonder dankbaar zou zijn. En toch, in dergelijke libellen word ik nog liever gelaakt dan geprezen.

Sommige menschen trachten te doen gelooven, dat de Luthersche pest in deze streek geboren is ; ik weet dat niets zoo valsch is als dat. Reeds hebben sommige, ten ontijde feestvierende lui uit mijn boeken eenige fragmenten gehaald, die *Luther* aanleiding gegeven hebben, blijkt het, om te dwalen. Waarom zoeken ze deze aanleidingen niet bijeen in de Evangelische boeken en in de zendbrieven der Apostelen, in *St-Augustinus*, in *St-Bernardus*, en in *St-Thomas* zelf ? Waar toch hebben de meeste ketters van den ouden tijd de gelegenheid gevonden om te dwalen ? Was dit niet in de heilige Schriften, die ze verkeerd begrepen hadden ? Zonder de minste vrees zal ik heel Duitschland uitdagen, en al degenen, als er nog elders zijn, die *Luthers* zaak verdedigen, te bewijzen dat *Luther* met een enkel woord door ons geholpen werd in 't schrijven van al

de boeken die hij tot nu toe uitgegeven heeft, zelfs als ze de brieven voor den dag halen die ik betreffende deze zaak nog geschreven heb, in den tijd, toen er nog hoop bestond dat *Luthers* verstand, en *Luthers* pen zich aan Christus' glorie zouden wijden. Deze brieven zullen aanwijzen dat ik me met alle middelen ingespannen heb om dit treurig drama onmogelijk te maken. Nochtans kon ik niet heelemaal goedkeuren wat de tegenstrevers (van *Luther*) wilden ondernemen, en ik zag dat men dikwijls een houding aannam, die anders had moeten zijn. De oude vriendschap die *Aleander* en ik voor elkaar opgevat hadden, was bijna gestoord door venijnige tongen : want voor deze kunstgrepen hebben ze genoeg vernuft en verstand. Nu dat de zaak aan het licht komt, is *Aleander* tot een andere meening gekomen ; maar de woorden die hij eenmaal uitgesproken heeft, hij zou ze wel willen herroepen ; hij wil wel, maar hij kan niet. Zoodus, zeer geleerde *Bombasius,* indien Zijne Heiligheid niet nalaat mijne onschuld tegen deze onbeschaamde sycophanten te beschermen, dan zal ik, zooals het een flink man betaamt, mijn uiterste best doen voor de oprechte Christelijke religie en voor de eer van Zijne Heiligheid.

Of ik naar Bazel zal vertrekken is steeds onbeslist voor mij. Sedert lange jaren reeds wil ik naar Bazel vertrekken, maar telkens ontstaat en iets dat me hier vasthoudt. Nu was het bepaald besloten, dat ik vertrok, om te Bazel het werk te voltooien, waarmee ik bezig ben, en dan heelemaal naar Rome (11) te verhuizen om daar de oude jaren, die me nog overschieten, door te brengen in 't gezelschap der geleerdste menschen, en in de schatrijke bibliotheken. En reeds wou ik de reis aanvatten — want het verblijf, hier op het land, dezen zomer, had me opgeknapt, maar de afgrijselijke oorlog, die steeds voortwoekert, bracht van dag tot dag uitstel. En toch brand ik van verlangen, en misschien zal ik de kans wagen, vooral omdat *Aleander* me ginder uitnoodigt ; en ik hecht evenveel waarde aan zijn raad als het er op aankomt iets te ondernemen, als aan zijn oordeel op letterkundig gebied. Geniet intusschen volop uwen rijkdom, en reken op mij als op een kameraad, die bij u zal aankomen, als ten minste die stormen, die losbreken door de schuld der vorsten, konden bedaren. Wees

zoo goed en gelief me aan te bevelen bij Z. H. den Cardinaal *Campegius,* en aan uwen patroon, den Cardinaal *Sanctorum quatuor.* Vaarwel, allervertrouwbaarste beschermheer en alleredelste vriend. Gelieve Z. H. *Franciscus Chiregatus* van mijnentwege te groeten (12).

Op het buitenland, 23 Sept. 1521.

---

(1) *Bombasius* = *Paolo Bombace,* † 1527, van Bologna, leeraar in de rhetorica en in het Grieksch te Bologna. Van 1513 tot 1524 secretaris van den Cardinaal *Pucci,* en dan van den Paus Clemens VII. Trouwe vriend van Erasmus. Kwam om in 1527, toen Rome stormenderhand ingenomen werd. *Erasmus* volgde zijn lessen in de Grieksche letterkunde.

(2) N. is *Aleander,* cf. Ep. 1218, n. 1.

(3) Cf. Ep. 1143, door *Erasmus* tot den paus gericht op 13 Sept. 1520. In dezen mooien brief bepaalt *Erasmus* zijn houding tegenover *Luther,* en laat hooren dat hij geen bisdom kan aanvaarden. *Libera ac generosa ingenia,* schrijft hij, *doceri gaudent, cogi nolunt* (Een vrije en fiere geest laat zich wel onderrichten, maar niet dwingen).

(4) Zinspeling op den touwslager wiens touw onder 't slaan door een ezel opgeknabbeld werd (Plinius. N. H. 35).

(5) *Carteromachus* is *Scipio Fortiguerra* (1466-1515) van Pistoia ; geleerde hellenist, medewerker van *Aldus Manutius.* Hij kwam in betrekking met *Erasmus* te Bologna, te Padua en te Rome.

(6) *Corn. Battus,* misschien de zoon van *Jac. Battus* (1464-1502) van Bergen-op-Zoom, die *Erasmus'* vriend was. Hij had hem bij *Anna Borsselen* van Veere aanbevolen.

(7) *Stuniga,* cf. Ep. 1216, n. 2.

(8) Adagium 782. *Quoties quis ad id provocatur in quo plurimum valet, quoque vel maxime gaudet.*

(9) *Corycus* was een voorgebergte in Cilicië, waar stranddieven op de schepen loerden.

(10) De volledige titel van deze werken luidt : 1° *Oratio Constantii Eubuli Noventini de virtute clavium et bulla condemnationis Leonis decimi contra Martinum Lutherum* (s. l. e. a.). 2° *Lamentationes Petri autore Esdra scriba olim modo publico, sanctorum protonotario, cum annotationibus seu additionibus Johannis Andreae* (s. l. e. a.).

(11) In Ep. 1143 schreef *Erasmus* aan Leo X dat hij met den winter naar Rome zou vertrekken (Sept. 1520).

(12) *Fr. Chieregato,* † 1539. van Vicenza, priester, pauselijke nuntius in Engeland in 1516, later in Spanje, in Portugal, te Nuremberg ; en ondertusschen te Mantua, in *Gonzaga's* dienst, en te Rome, waar hij *Erasmus* wou laten komen. Bisschop van Teramo in 1522.

Ep. 1237. Aan Bernard Bucho.

Anderlecht, den 24^{n} September 1521.

Erasmus Roterodamus ornatiss, D. Bernardo Buchoni Phrysio, Decano in Haga Comitis, S. D. (1).

Doorluchte Heer, toen ik te Leuven, reeds sedert lang aan 't verkwijnen was, en op het punt stond om op het land te gaan wonen, en er weer gezond te worden, en mijn rommel, en papieren bijeenpakte, was er geen blaadje, of ik had het nagekeken ; en toch kon ik de hand niet leggen op het boekje dat men mij geleend heeft ; ik weet nochtans dat ik het zorgvuldig ter zijde gelegd had, om het veilig te bewaren. En ik twijfel er niet aan of het is in veiligheid ; maar het spijt me zeer, dat ik het niet bij de hand heb. Zoo iets valt ons niet zelden voor, dat meestal deze dingen verloren gaan, waarvoor we de nauwkeurigste voorzorgsmaatregelen genomen hebben, om ze niet te verliezen ! Binnen kort denk ik, zal ik geen man van het land meer zijn, maar opnieuw een man van de stad worden, en dan zal ik opnieuw al mijn schatten dooreen schudden. Ik zou het heusch ten zeerste betreuren, moest iets verloren gaan, waar gij van houdt, en dit, zonder mij in het minst van nut te zijn.

Dat de Friesche natie belang stelt in de fraaie letteren, dit is zeker geen nieuw verschijnsel ; immers, ze heeft ons, reeds sedert lang, *Rudolf Agricola, Langius*, en de *Canterii* gegeven (2). En dat hooggeplaatste en beroemde menschen, die rijk zijn en van adellijke geboorte, achten, dat hun kinderen niet waard zijn hun erfgenamen te worden en hunnen naam te dragen, als ze niet gestudeerd hebben om hun verstand te ontwikkelen, dit is nieuw, wel is waar, maar men mag dezen tijd hartelijk gelukwenschen met deze gelukkige gebeurtenis. Te Leuven is het klimaat zeer aangenaam, en nergens kan men rustiger studeeren. Nergens vindt men een jeugd die zoo vurig de fraaie letteren lief heeft ; en veel jonge lieden behalen daarin een

schitterend succes, terwijl de trawanten van de eeuwenoude onwetendheid tevergeefs tegenspartelen. O mocht mijn raad even vruchtdragend voor u zijn, als ik hoop u hem oprecht te geven !

Ik zal u enkel de namen opgeven ; u hoeft te kiezen.

Onder de leeraars te Leuven hebben we nu *Jacob Ceratinus* (3), een man die schitterend bevoegd is op het gebied der Grieksche en der Latijnsche letteren ; hij is voortreffelijk van karakter, en onberispelijk ; ik weet dat dit voor u van evenveel belang is als de geleerdheid. Pest en oorlog, deze twee grootste plagen van het menschdom, hebben hem uit Doornik verjaagd ; want hij was daar leeraar aan 't College der Talen, dat juist opgericht was. Dan komt *Hermann Westphalus* (4). Hij is leeraar in 't College der Lelie ; hij is een rechtschapen jonge man, in elk opzicht zeer geleerd, maar vooral onvermoeibaar in zijn ijver om de jeugd te vormen, op te leiden en te onderrichten. In 't zelfde College is *Adriaan Suesionus* (v. Soissons) (5) die behalve zijn praktische kennis van 't Latijn en van 't Grieksch, ook op de hoogte is van de wijsbegeerte en van 't keizerlijk recht ; hij is oprecht van karakter. *Rutgerus Rescius* is er leeraar in de Grieksche letterkunde aan 't nieuw College dat *Hier. Busleiden* gesticht heeft. Zijn ongelooflijke bescheidenheid, en een soort van maagdelijke ingetogenheid zijn als het ware het sieraad van zijn voortreffelijke geleerdheid. *Conrad Goclenius* is er ook ; hij bezit een scherp oordeel, een buitengewone wetenschap, een onvermoeibare werkzaamheid, een verheven geest, hij is in zijn omgang uiterst vriendelijk en voorkomend, allervertrouwbaarst, en zelfs in alledaagsche dingen munt hij uit door zijn voorzichtigheid, iets wat men gewoonlijk bij de vereerders der fraaie letteren niet vindt. Verder, *Adr. Barlandus* (6) ; de man is ongeverfd, openhartig, minzaam ; hij spreekt een vlot en zuiver Latijn, en op dit gebied heeft hij zich sinds lange jaren vaardig gemaakt. Vervolgens, *Melchior Trevir* (7) aan 't college Het Kasteel verbonden, onberispelijk in zijn handel en wandel, vergrijsd in den dienst der philosophie, en een veteraan der theologie : bovendien, behalve deze verdiensten bezit hij een merkwaardige belezenheid in 't Grieksch en in 't Latijn. En dan nog *Lod. Vives* (8) die in alle opzichten zeer

geleerd is ; maar ik geloof dat hij volstrekt geen lust heeft om zich met zoo iets bezig te houden. En zij staan niet alleen ; er zijn nog veel andere leeraars ; maar ik ken ze niet zoo goed. Ik zou niet aarzelen, borg te staan voor hen, die ik genoemd heb. Wien ge onder hen ook kiezen moogt, ge zult de kinderen van uwen vriend niet slecht « inkwartieren ».

Gelieve van mijnentwege den uitstekenden Praeses van Holland, den H. *Nik. Everardus,* te groeten (9); mocht de Voorzienigheid hem zoo lang mogelijk voor ons bewaren ! Hij is de man, die geboren is om den staat te dienen. Ik zal hem eerstdaags schrijven. Want voor het oogenblik heb ik twee bestellers met brieven belast ; den eersten voor Spanje, en den tweeden voor Rome.

Vaarwel, Eerwaarde, dien ik hoog acht in den Heer.

Te Anderlecht, 24 Sept. 1521.

---

(1) *Bernard Bucho* (1466-1528) uit de omgeving van Leeuwarden, gouverneur van Friesland in 1499. Later, gezant van Keizer Karel in Frankrijk en in Engeland. In 1519, deken in den Haag, en raadsheer in Holland.

(2) *Rod. Agricola* = *Rod. Husman* (1444-1485) studeerde te Erfurt, Leuven, Keulen, Parijs, Pavia. Secretaris te Groningen van 1480 tot 1484. *Erasmus* leerde dezen geleerden humanist kennen, toen hij te Deventer studeerde.

Langius = *von Langen* (1438-1519) Westfaalsche dichter, studeerde te Erfurt en in Italië, en stichtte een school te Munster.

Joh. Canter, mag. art. rechtsgeleerde, theoloog, bracht zijn kinderen op met het Latijn als voertaal. Zijn zoons *Andr.* en *Jac. Canter* werden dichters, en *Joh. Canter* werd geneesheer.

(3) *Ceratinus* = *Joh. Teyng* († 1530) van Hoorn (=keras) studeerde te Keulen, te Parijs en te Bazel. Was in 1521 voogd van de kinderen van *Gillis Busleiden,* te Leuven. Schreef een proefschrift over de uitspraak van het Grieksch, en vertaalde *Chrysostomus* in 't Latijn.

(4) *Herm. Stuvius* uit Oldenburg, studeerde te Keulen en werd leeraar te Leuven, en later predikant te Wildeshausen, in Westfalen.

(5) *Adr. Amerotius* van Soissons († 1562) priester, leeraar in het Grieksch in 't College van de Lelie, in 1514, schreef een Grieksche spraakkunst, en verving *Rescius* in 1544.

(6) *Barlandus* = Adr. van Baarland (Borsselen, in Zeeland) (1486-1538) was te Gent, toen Karel V er gedoopt werd ; studeerde

te Leuven. Priester, leeraar in het Latijn aan 't *Collegium Trilingue,* leermeester van *Charles de Croy.*

(7) *Melchior Trevir,* van Vianden († 1535) leeraar aan het College van Het Kasteel in 1521.

(8) *J. L. Vivès,* uitstekende humanist (1492-1540) *privat docent* te Leuven in 1520, in Engeland in 1522, leeraar te Oxford in 1523, trouwde te Brugge in 1524 ; werd uit Engeland verbannen, leerde *Loyola* kennen te Brugge in 1529. Trachtte ook te blijven « au dessus de la mêlée ».

(9) *Nik. Everardus.* Cf. Ep. 1238.

Ep. 1238. Aan Nic. Everard.

Anderlecht, October (?) 1521.

Erasmus Rot. absolutissimo juris utriusque doctori D. Nicolao Everardo, Hollandiae Praesidi S. D. (1).

Indien ik niet zooveel hield van mijn vaderland, dan zou alleen mijn genegenheid tot u me reeds gemakkelijk heenlokken, ik zal niet zeggen naar Holland, doch naar om 't even welk ver afgelegen land. Maar reeds lang zie ik deze reis reikhalzend te gemoet en maak er herhaaldelijk toebereidselen voor, altijd echter hapert er iets, en de reis wordt weer uitgesteld, en ik kan me van hier niet losmaken. Ik ben ook niet van zins naar dit eiland (Zeeland) te reizen, ten zij in de zomermaanden. Maar de zomer is in ons land zoo kort, dat er soms in 't geheel geen zomer is, en dat we reeds voelen dat hij voorbij is, nog eer we gevoeld hebben dat hij begint ! Nooit is het me zoo duidelijk gebleken, dat ons leven meer een kwestie is van klimaat dan van voedingsmiddelen. Dezen heelen zomer heb ik geleefd als een boer, op het land, en niets is me ooit zoo wel gelukt. Dit leven onder een zuiveren hemel heeft me zoo heerlijk opgefleurd dat ge wel zoudt zeggen dat ik een ander mensch geworden ben. Nochtans is het niet omdat ik het klimaat niet lekker vind, dat ik minder liefde over heb voor mijn Holland. Integendeel, ik voel, diep in mijn hart, een wonderlijk genot, wanneer ik vaststel dat dit land, hetwelk zoo rijk is aan allerlei andere schatten, ook een overvloed bezit van schitterende geesten, die in 't geheugen van het nageslacht zullen voortleven. Hoe dikwijls heb ik het niet geluk gewenscht met het bezit van *Martinus Dorpius* (2) den man die, alleen, onder onze godgeleerden de scholastieke theologie verbonden heeft met de grondige kennis van de beste litteratuur, en een degelijke levenswijsheid met een echte welsprekendheid. Een dezer dagen ontvang ik het bezoek van *Hermann Lethmannus* (3) geboren te Gouda, die, als ik me niet vergis, *Dorpius* zal evenaren of

zelfs overtreffen ; of men zou moeten zeggen dat *Dorpius* zich zelf dagelijks, met zijn noesten arbeid, overtreft.

Hermann, eer hij het theologische stadium binnentrad, had, om te beginnen, zich met veel geluk op de studie van de Grieksche en van de fraaie letteren, zooals men zegt, toegelegd ; en hij heeft zich zoo weten te onderscheiden, in de theologische loopbaan der Sorbonne, dat hij bij algemeene stemmen de eerste plaats heeft veroverd ; en dit gebeurde in een school, die onbetwistbaar, in deze wetenschap, altijd de voornaamste plaats heeft bekleed. En hij is niet alleen toegerust met die spitsvondigheden, waarmee men in de scholen schermutselt ; er bestaat geen meening, geen geschiedenis, geen tekst van de oude theologen, of hij heeft ze onderzocht, zoodat hij ze altijd tot zijn beschikking heeft. Hij bezit een schranderen en vluggen geest, een onverzadelijken lust om te leeren ; hij oordeelt snel en met het meeste gemak, en er is geen spoor van eigenwaan, van wrevel, van trots bij hem te vinden. Deze eigenschap is zeldzaam bij deze soort menschen. Bewonderenswaardig is zijn minzaamheid en zijn ingetogenheid. Geduldig luistert hij naar den eersten den besten. Ook tegenover minderen geeft hij toe. De meesten, die den eindpaal bereikt hebben in de carrière der Sorbonne, alsof ze daarmee ontheven waren van de verplichting, te studeeren, trekken zich terug uit het werkzame leven om niets meer te doen, of ze hebben niets meer dan verachting voor de boeken, en wijden zich geheel en al aan het opstapelen der priesterlijke bedieningen. Deze man, die met zooveel eer den lauwerkrans der theologie veroverd heeft, houdt zich zoo gretig bezig met de studie der beste schrijvers, dat het blijkt, niet dat hij de vergunning om niet meer te studeeren, maar nu eindelijk de toelating gekregen heeft, om zich ernstig aan 't werk te zetten. Hij legt zich trouwens toe op de studie der humaniora, zonder daarom de wetenschap waarin hij professor is, te verwaarloozen. Zoodat ik de groote hoop koester, dat hij de man zal zijn, (hij, en niemand anders) die de oude en de nieuwe wetenschap zal weten ineen te smelten en in de juiste verhouding te vermengen, zoodat de voorstanders van de eene zoowel als van de andere rijkelijk voldoening krijgen. Dat kan gebeuren, aangezien hij

niet meer dan dertig jaar oud is. Zijn lichamelijke gezondheid is bloeiend, en dit belooft een lang leven, te meer, omdat zijn levenswijze uiterst gematigd is : indien dit wel te verstaan bij de Hollanders onafgebroken geoorloofd is. En ik twijfel er niet aan, of we zullen er nog veel meer zien optreden, als dit land ten minste de begaafde menschen heeft leeren hoogschatten, en begrepen heeft, hoe waar en hoe duurzaam de glorie is, die het daarmede kan inoogsten.

Ik hoef u *Hermann* niet aan te bevelen ; want zonder twijfel kent gij hem beter dan ik ; en ik weet wel met welke genegenheid gij zulke geleerden pleegt te bejegenen. Ik vraag u alleen dit : dat ge hem naarstig zoudt aanbevelen, ook bij de andere hooggeplaatste heeren van ons Holland. Zoo zal hij des te gauwer in een hoogen dunk staan bij allen, indien hij door het oordeel van de aanzienlijkste menschen aanbevolen wordt, en de hoogachting verdient van degenen die bij iedereen de meeste achting genieten. Hij zelf verlangt zeker niet beroemd te worden, maar dit maakt hem nog verdienstelijker. En tot nut van 't algemeen is het goed, dat het volk ook gunstig oordeelt over uitstekende mannen.

De wetenschappelijke studie breidde zich overal uit, trots het storende gekwaak der kikkers, maar daar begon opeens het Luthersche treurspel, dat alles overhoop wierp. En alsof dit nog niet erg genoeg was, nu vrees ik, als een god van boven er niet tusschenkomt, om een beetje orde te brengen in de wereld, die elken dag meer en meer door oorlogen geteisterd wordt, dat de wetenschap niet alleen zal in verwarring gebracht, maar zelfs zal vernietigd worden. Heel de Christelijke wereld, alsof ze in tweeën gescheurd was, is de prooi geworden van een verderfelijken oorlog. Twee vorsten, die even jong als machtig zijn, en die hun zielegrootheid strijdlustiger maakt meer dan hun ervaring ze kan verstandig maken, beginnen tegen elkaar een verbitterden strijd op leven en dood, en storten het heelal in den afgrond ; en waar blijft intusschen, o eeuwige God, de macht van het Roomsche Pontificaat ? Deze macht kan, wanneer het er op aankomt geld te verdienen, gebieden over engelen en over duivels ; dezen keer kan ze niets

uitrichten, om te beletten dat haar eigen zoons te gronde gaan in een rampzaligen oorlog ! Waar blijven nu deze priesters, die zoo luidkeels kunnen preeken ? Nu hebben ze geen stem, of als ze er een hebben, ze kan niet anders meer dan vleien. Misschien zal onze (Keizer) Karel eens zeggen : « 'k Had niet gedacht dat oorlog voeren zoo'n « verpestend ding was ! » Maar deze woorden zullen ons duur te staan komen. Overigens, wij kunnen, in heel deze zaak, niets anders doen dan een vromen wensch koesteren : dat de goden alles ten beste zullen beschikken ! Indien we aan het hof, tien mannen als u konden bezitten, dan zouden de menschen beter varen.

Maar om nu op de kwestie der wetenschap terug te komen, nadat het met die Luthersche zaak afgeloopen is (en mocht het een gunstige afloop zijn !) we keeren terug naar ons uitgangspunt. Openlijk, op den predikstoel en in de openbare lessen, worden de talen en de fraaie letteren vervolgd, en *Erasmus* persoonlijk wordt door enkele schreeuwers vreeselijk uitgescholen. En ik zie werkelijk niet waar ze heen willen. Want als hun bedoeling is, het volk goed te doen begrijpen, dat er onder deze monniken onbeschaamde lasteraars zijn, welnu, het volk is daarvan al veel meer overtuigd, dan het hun kan baten. Als hun bedoeling is, jonge lieden van de fraaie letteren afkeerig te maken, en ze zoodoende te overhalen om hun theologie te beoefenen, welnu, ze konden hen niet beter afschrikken dan juist met deze manieren. Te Parijs en te Cambridge bloeit de studie der theologie heerlijker dan ze ooit elders gebloeid heeft. Wat is daarvan de reden ? Natuurlijk, omdat deze Universiteiten zich weten te schikken naar onzen tijd, die een nieuwe richting volgt ; omdat ze deze fraaiere letteren, die zelfs met alle macht trachten binnen te dringen, niet als vijanden terug drijven, maar ze met open armen ontvangen, en als gasten minzaam onthalen. Indien te Leuven de scholen der theologen blijven hokken — want daarover klaagt men — dat hoeven ze op mij niet te schuiven, want ik heb nooit een woord gesproken om iemand terug te houden : maar de lastertaal van enkelen, die even razend als onwetend zijn, schrikt de fatsoenlijke menschen af. Verder, wanneer enkelen iets doen, schuift het volk de

schuld op allen, als het ziet dat zulke dingen zoo dikwijls en zoo straffeloos mogen gebeuren ; vermits ze zoo'n tragisch spektakel gemaakt hebben wegens een enkel woordje, dat een professor in de Grieksche taal gezegd heeft, een woordje dat nochtans voor niemand beleedigend was (4).

Ten zeerste keur ik goed dat men, krachtens de keizerlijke verordening, de lasterlijke libellen straft ; ofschoon niemand onder deze lui, ooit klaagt over de meer dan lasterlijke en nieuwe libellen, die *Pfefferkorn* (5), zooals ik verneem, herhaaldelijk te Keulen in het licht geeft ; en op wiens aandrijven hij dit doet, dat is geen geheime zaak. Maar men had, in ééne moeite, tegelijk een keizerlijke verordening kunnen uitvaardigen tegen deze lastertongen, die nog misdadiger zijn dan de lasterende libellen. De wijze, waarop men rechtschapen mannen bejegent zal overigens prachtig zijn, indien men zulk narrenvolkje, dat niets anders bezit dan onbeschaamdheid en een schimpende tong, de toelating geeft, openlijk en straffeloos iemands goeden naam aan te tasten, en men de slachtoffers het recht niet geeft, hunne reputatie te verdedigen door het uitgeven van boeken, zooals het billijk is. Ze zijn verontwaardigd wanneer iemand in een brief aan een vriend klaagt over iets, waar ze den mond vol van hebben, als ze in 't openbaar het volk toespreken. Voorzeker, ik zou me willen verweren op zulke wijze, dat ik anderen geen schade toebreng ; maar als men nu iemand op zulke wijze aanvalt, dat hij zijn leven niet kan redden zonder zelf den aanrander te dooden, dan moet volgens de wetten, hij zich verantwoorden, die de schuld draagt. Ge zult me zeggen : « breng ze voor den rechter ! » Maar op welke rechtbank ? Ze erkennen als rechters, noch den vorst, noch den bisschop. De Theologen regelen alles naar willekeur, en ze gedragen zich zoo, dat vorsten en bisschoppen naar hun pijpen dansen. De kloosteroversten begunstigen hen of hebben geen macht op hen. Men zou zich dus moeten wenden tot hun Vicarius, zooals men hem noemt. En intusschen wordt de schreeuwer die vandaag voor 't volk geweldig geraasd heeft, elders uitgenoodigd om te gaan dineeren. En zoo gebeurt het dat die hansworsten zich aangemoedigd voelen en alles durven. Ge zoudt ternauwernood kunnen

Johan Reuchlin (Capnion) (1445-1521). Duitsche humanist, werd vervolgd omdat hij de maatregelen afgekeurd had die men nam tegen Hebreeuwsche boeken. In zijn *Epistolae obscurorum virorum* heeft von Hutten de verdediging van Reuchlin tegen Pfeffercorn op zich genomen. Erasmus heeft hem een Colloquium gewijd : de *Apotheosis Capnionis*.

gelooven hoe ze door hun gedoe, de heele bevolking tegen zich innemen, en vooral de voortreffelijke en de verstandige menschen. En als ze dit gewaar worden, dan geven ze mij natuurlijk de schuld van al het kwaad dat ze zich zelf op den hals hebben gehaald, en door hun eigen schuld. Ik mag wel lachen om al het spektakel dat die lui maken ; het spijt me slechts dat de godgeleerdheid door de schuld van de menschen, in een slechten naam staat, dat, door deze akelige gisting de wetenschappelijke studie hare bekoorlijkheid verliest, en de openbare zeden bedorven zijn. Vaarwel, hooggeëerde man.

Te Anderlecht, anno M D XXI.

---

(1) *Nic Everard* (1462-1532) van Middelburg, studeerde te Leuven, werd rector in 1504, deken der St-Pieterskerk te Anderlecht, en der Sinter Goedelekerk in 1508, trouwde dan, en werd lid van den Grooten Raad van Mechelen, en in 1509 voorzitter van den Raad van Holland en Zeeland. Hij is de vader van *Joh. Secundus* (1511-1536) den beroemden dichter van 't *Boek der kusjes.*

(2) *Dorpius = Maarten van Dorp,* cf. Ep. 1209, n. 2.

(3) *Lethmannus = Herman Lethmatius* (1492-1555) van Gouda studeerde te Parijs, werd kanunnik te Utrecht, en kreeg de opdracht, de ketterij uit te roeien te Amsterdam in 1525.

(4) Hij bedoelt een opstootje aan de Universiteit, dat te Leuven een schandaal verwekt had, en waar *Rescius* tegen wil en dank een rol schijnt gespeeld te hebben (cf. Ep. 1240).

(5) *Joh. Pfefferkorn,* 1469-1524, was een Keulsche jood, bekeerd in 1504, en die zich als nieuwbakken bekeerling door zijn fanatisme onderscheidde. Hij wilde al de joodsche boeken verdelgen. Hij kreeg ruzie met *Reuchlin (Capnion)* die een geleerd hebraïsant was.

Ep. 1239. Aan Gabriel Ofhuys.

Anderlecht den 14^{den} October 1521.

Erasmus Roterodamus D. Gabrieli Ofhusio Carthusiensi S. D. (1).

Studie en andere bezigheden nemen me zoodanig in beslag, dat ik nauwlijks den tijd heb, zooals men zegt, om eens achter mijn ooren te krabben ; maar toch wil ik u uwe versjes zenden, opdat ge niet zoudt te klagen hebben over *Erasmus,* omdat hij u ter wille niet zou zijn, hij die waarlijk de uwe is in Christus. Ik weet welke nadeelige gevolgen het niets doen na zich sleept. Daarom vind ik goed dat gij aan deze kleinschriftjes den tijd besteedt, waarover ge kunt beschikken, als gij uw vrome plichten betracht hebt, liever dan hem met iets slechters te verkwisten. Nochtans ware het, veel beter geweest uit de bladzijden van 't Heilige Schrift, een levend en krachtig beeld van Christus en van St-Paulus te halen, om het diep in uw hart te drukken, liever dan het in lood, in brons of op papier uit te drukken. Ik geloof trouwens dat gij dit doet, mijn waarde *Gabriel,* en dat deze werkzaamheid niets anders is dan het overtollige van een vruchtbaar talent : en dit draagt ook de goedkeuring weg van *St-Hiëronymus* in zijn *Nepotianus.* Ik geloof niet dat er, sedert Christus' geboorte, een eeuw geweest is, die zoo doortrapt was als deze ; reden te meer om niet te klagen over den levensweg dien ge gevolgd hebt. Mij heeft mijn noodlot in deze stormen medegesleurd. En zwijgen, dit mag ik niet. En een goed woord spreken, dat Christus waardig is, ook niet. Christus roept : « Hebt vertrouwen, ik heb de wereld overwonnen ! » Weldra zal de wereld, dunkt me, mogen roepen : « Ik heb Christus overwonnen ! » Zoo zeer zijn de wetten van 't Evangelie in vergetelheid geraakt, en hebben heerschzucht, wellust, gierigheid, overmoed, ijdelheid, schaamteloosheid, nijd, slechtheid, openblijk de overhand ; zelfs onder degenen, die beweren dat zij het licht en het zout zijn van deze wereld.

Portret van Erasmus, door Dürer, met het opschrift: 1520, Erasmus fon Rotterdam (Louvre). Houtskoolteekening van Dürer, gemaakt toen hij Erasmus te Brussel ontmoette (A. Dürer : Tachebuch der Reise in die Niederlande : « zu Brüssel.... Erasmo Roterodamo heb ick auch ein Passion geschenkt, in Küpfer gestochen ». Cf. een brief van Erasmus, van 8-1-1525 aan Wilh. Pirckheimer : « a Durero cuperem pingi.... coeperat Bruxellae carbone ».

Ik zal u eens gaan bezoeken, zoodra het mogelijk is. Gelieve intusschen uwen uitstekenden patriarch, uwen econoom, en den man die ons, bij gelegenheid, schijnt het, zoo minzaam liet groeten, mijn hulde te brengen. Christus, die de eenige hoop is voor de vrome zielen, moge u zegenen en in goede gezondheid bewaren, en u de kracht geven, mijn geliefde broeder in Christus, om steeds naar de hemelsche zaligheid te streven.

Te Anderlecht, 14 October 1520 (2).

---

(1) *G. Ofhuys* was karthuizermonnik te Brussel.

(2) Jaartal door Allen verbeterd : moet 1521 zijn.

Ep. 1240. Aan Rutger Rescius.

Anderlecht (October ?) 1521.

Erasmus Rutgero Rescio suo S. D. (1).

Indien deze beleediging niet zoo afschuwelijk was, mijn waarde en zeer geleerde *Rescius,* dan zou ik u aanraden maar gauw vrede te sluiten, al was het dan nog onder onbillijke voorwaarden. Nu is de beleediging zoo erg, dat iedereen ze verfoeilijk zou vinden, als een meester zich aan zoo iets moest schuldig maken tegenover zijn slaaf ; nu deze beleediging bekend gemaakt werd, na een sluwe samenzwering, door degenen, die volgens plicht en geweten onberispelijke geestelijken tegen elken smaad verdedigen moesten, zou ik u niet durven aanraden te doen, wat ik nochtans zou verlangen in uw voordeel. Waarlijk, dit is een bewonderenswaardige tyrannie. Die zelfde lui zouden zelfs een enkel woordje als een ondragelijke beleediging beschouwen ; maar ze eischen dat ge zoo'n ongehoorde beschimping zoudt verkroppen, en zelfs dat ge nog uit eigen beweging zoudt vergiffenis vragen ; ze laten natuurlijk hun waardigheid in niets te kort doen ! Zoo iets zou verdienen, onsterfelijk te worden ; maar ik denk dat het een edelmoediger wraak zou zijn, indien gij, zooals ge tot dus ver gedaan hebt, een sieraad blijft der Grieksche letterkunde, en haar met uwe voortreffelijke houding en met uwen ijver als professor tot eer strekt. Als ge dit van u zelven niet kunt verkrijgen, namelijk die zaak blauw blauw te laten — en dit zou ik u niet willen vragen, vermits het een kwestie van eer is — doe dan uw best om dit proces verder te voeren, zooals ge tot nog toe gedaan hebt. Want toen ik onlangs te Leuven was, waart ge zoo dit en vet, zoo blozend als een roos, zoo opgeruimd, dat gij om een proces, me dunkt, niet zult vermageren noch vervetten. En ge hebt *Joh. Calaber* den dokter als tegenstander, iemand die met u kan wedijveren in bleekheid en in magerheid : hij verschilt zoo weinig van u — behalve de jaren —

dat ge gevaar loopt het air te hebben, alsof ge een proces hadt met uw vader. En toch heeft deze man, me dunkt, alleen gezondigd door te veel inschikkelijkheid, maar niet uit slechtheid (2). Vaarwel, mijn lieve *Rescius*.

Anderlecht 1521.

---

(1) *Rescius*, cf. Ep. 1209, n. 4, en Ep. 1238, n. 4. Den 29n November 1519, 's nachts, hadden vier onbekenden bij den rector een dreigbrief afgegeven, en 's anderendaags werd *Rescius* in arrest genomen. Cf. *H. de Jongh, l'ancienne faculté de théologie de Louvain*, 1911.

(2) *Joh. Calaber* was rector in 1519-1520. Doctor in de geneeskunde ; stierf « zeer oud » in 1527.

Erasmus te Anderlecht.

Anderlecht wordt herhaaldelijk vermeld in de talrijke levensbeschrijvingen van *Erasmus*.

Ik heb, voor mijn part, onlangs, onder de Erasmiaansche handschriften van de Universiteitsbibliotheek te Bazel, de hand gelegd op een eigenhandig handschrift van den Bazelschen rechtsgeleerde en verzamelaar *Remigius Fäsch* (1595-1670). Daar leest men in een korte levensbeschrijving van *Erasmus*, voor het jaar 1521: «Jul. ex rure Anderlaco».

Later heeft o. a. *de Burigni* (1) andere belangrijke inlichtingen gegeven over *Erasmus'* verblijf te Anderlecht :

« Le chanoine Pierre Wichman étoit l'hôte d'*Erasme* « (Epist. 604-612) lorsqu'il alloit à Anderlac, jolie cam- « pagne près de Bruxelles, dont l'air lui étoit si favorable, « qu'il ne se passoit point d'année, qu'il n'y allât, ou qu'il « n'eût envie d'y aller » (I, p. 220-221).

« *Erasme* voioit les Evêques, les Nonces ; étoit en « grande relation avec les Ambassadeurs, qui venoient sou- « vent lui rendre visite à Anderlac, où il passa une partie « du beau temps de l'an 1521, et dont le séjour lui plaisoit « infiniment. Il nous a appris (Epist. 595) qu'il n'y avoit « aucun endroit, où il étudiât avec une si grande tranquil- « lité » (I, p. 284).

Anderzijds bezit het Archief van het Erasmushuis te Anderlecht een handschrift waarin men de geschiedenis vindt van het Kapittel (2). Op een folio van dit M. S. leest men :

Petrus Wichmans. Successit Jacobo de Bologne per resignationem 8 januarii 1507 litteris Maximiliani de Huerne.

Erasmus Rotterodamensis ei cohabitavit in Edibus Wichmaneis (ubi nunc habitat D. Canon. Van den brande) scripsitque ei epistolam Brugis, habentem pro titulo. Ad hospitem suum Anderlacensem ».

Erasmus zelf heeft trouwens, in zijn merkwaardige brieven, gezegd dat hij het in dit dorp zoo lekker vond, dat hij er weer op krachten kwam, dat hij er opfleurde, en dat hij er heel zijn bibliotheek had laten brengen.

In zijn brieven aan *Budaeus,* aan *Bombasius,* aan *Everardus,* enz. spreekt *Erasmus* met geestdrift over het gezonde klimaat van Anderlecht, waar hij nu elk jaar zou willen terugkeeren, en waar hij zoo wondergoed opknapt, dat men hem voor een ander mensch zou nemen !

Deze volzinnen uit de brieven zijn a. h. w. een « Lof van Anderlecht » door *Erasmus.*

Dank zij deze brieven is het dus niet moeilijk de datums en al de bijzonderheden van *Erasmus'* verblijf te Anderlecht aan te teekenen.

Erasmus verliet Leuven en kwam te Anderlecht wonen in Mei 1521. Zijn hospes was zijn vriend *Peter Wychman ;* hij woonde daar in het huis *De Zwane,* dat *Wychman* had laten bouwen in 1515. *Peter Wychman* was kanunnik en schoolmeester van 't kapittel van St-Pieters. Hij was de opvolger van *Jac. de Bologne* sedert 1507.

Wychman had kostbare inlichtingen verschaft over eenige handschriften van het Nieuwe Testament. De twee geleerden werden weldra goede vrienden.

Herhaaldelijk moest *Erasmus,* te paard naar Brussel rijden. Vele hooggeplaatste heeren kwamen hem te Anderlecht bezoeken.

De zomermaanden van 't jaar 1521, die hij te Anderlecht doorbracht waren in zijn naarstig en onrustig leven, een gezegend intermezzo. *Erasmus* ademde er de gezonde buitenlucht, genoot de landelijke rust, was er een *rusticus.* En ten slotte heeft dit verblijf misschien een beslissenden invloed uitgeoefend op de houding van *Erasmus,* tegenover de groote strijdvraag van dien tijd. Immers, langs welken kant was de waarheid ? Moest hij den Paus volgen, of *Luther ?* (3).

Den 28ⁿ October 1521 (op zijn geboortedag) verliet *Erasmus* ons land, waar hij nimmer zou terugkeeren, en trok naar Bazel, waar een dringend werk op hem wachtte, nl. het verbeteren der drukproeven van de 3de uitgaaf van het Nieuwe Testament (4).

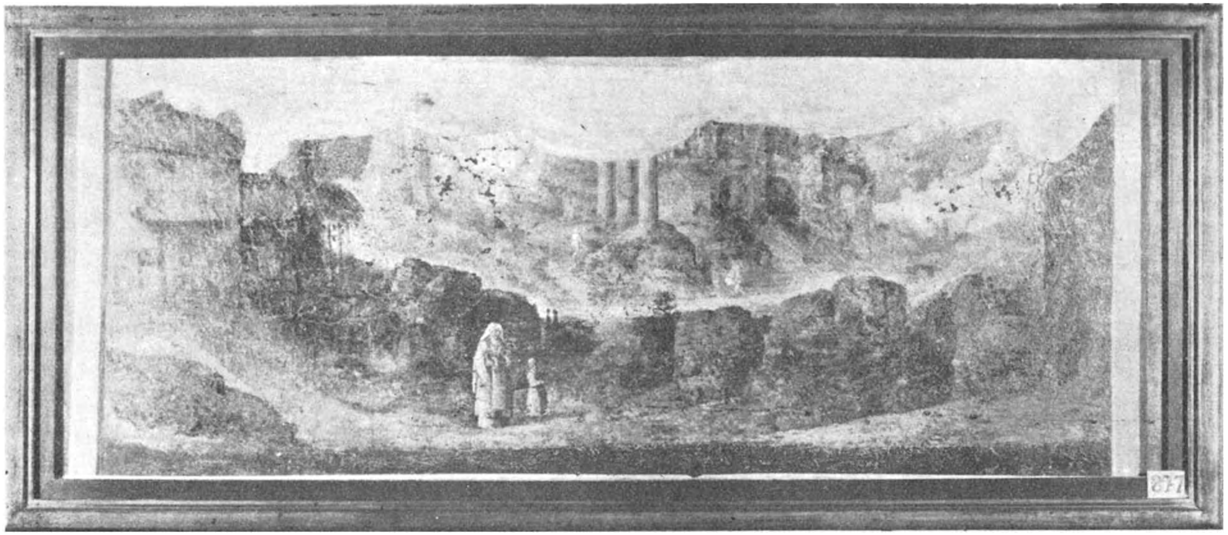

Fragment van de fresco schilderij in de groote zaal, op de eerste verdieping van het huis De Zwane. Men onderscheidt er een vrouw, in 't blauw gekleed, met een kind. Op den achtergrond ziet men andere personen. Links staat er een boer ; rechts zit er een man.

Van Anderlecht ging de reis over Brussel, Leuven, Antwerpen, Thienen, Tongeren, Maestricht, Aaken, Coblentz, Mainz, Worms, Speyer, Straatsburg, Schlettstadt en Colmar naar Bazel, waar hij den 15^{n} November aankwam.

Zijn verblijf te Anderlecht bleef in zijn herinnering voortleven als een gouden tijdperk. « Dikwijls roepen de « brieven van mijn vrienden me terug naar Brabant. Daar « zou ik mijn oude dagen willen slijten ; daar is mijn « vaderland ! ».

Nog vóór zijn dood straalde *Erasmus'* genie zoo machtig door heel Europa, dat men, reeds in dezen tijd, van het huis De Zwane, waar hij in 1521 gewoond had, sprak als van het huis van *Erasmus.*

In de XVIIe eeuw, wanneer aanzienlijke menschen Brussel bezochten, bracht men ze gewoonlijk naar Anderlecht om er het huis de Zwane te gaan bewonderen, « waar de beroemde Erasmus gewoond had ».

Prof. *J. Gessler* (5) heeft daaromtrent bijzonderheden medegedeeld, uit het « Journaal » van den Hollandschen diplomaat *Const. Huygens zoon,* die met Willem III, den Zaterdag, Zondag en Maandag, 9^{n}, 10^{n} en 11^{n} Juni 1691, het huis kwam bezoeken « dat men aan de vreemdelingen liet zien, als een eigenaardigheid van Anderlecht ».

C. Huygens beschrijft « de uyterste Camer, die op « den thuyn uytsagh, [waar] Erasmus eertyts gelogeert « hadde : aen de vensters waeren twee naeuwe oude ijsere « tralien (die nu nog bestaan). De soldering daervan liep « spits toe » (Men heeft deze zoldering, in 1932, onder een achttiend eeuwsche zoldering teruggevonden) « Er stondt « daer op verscheydene plaetsen op de mueren ysers als « anckers, representerende 1515 » (Nu nog te zien). Hij meldt ook dat op zekere plaatsen « men noch eenigh kleyn ornament van schilderije op sagh ». Dit zijn zonder twijfel overblijfsels van vroegere fresco schilderijen. Men heeft immers onder eeuwenoude, dikke kalklagen, fragmenten ontdekt van muurschilderingen uit het begin der XVIIe eeuw, toen men het huis aan 't herstellen was.

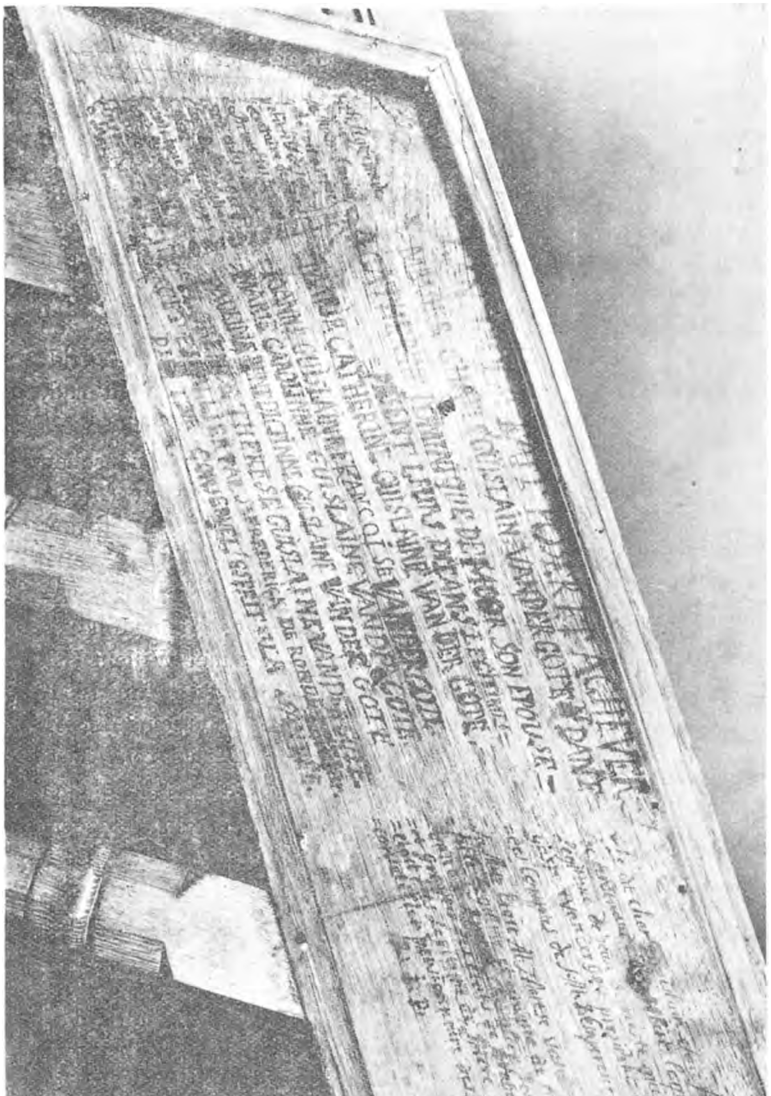

Opschrift op de trapleuning van het huis De Zwane (in de foto is de tekst omgekeerd).

Eindelijk deelt *Huygens* ons nog mee dat hij den 11^{n} Juni 's namiddags met den eigenaar van het huis van *Erasmus* heeft kunnen spreken die, zegt hij *Joh. Bapt. Vander Gote* heet...

Welnu, men heeft, in 1932, toen men het huis aan 't restaureeren was, op de trap een opschrift gevonden, dat, op het eikenhout, met Oostindischen inkt, door den klein-zoon van *J. B. Vander Gote* geschreven was.

Hier volgt de tekst van dit opschrift :

L'an 1801 a fait poser et achever
Messire Charle Guislain Van der Gote (*) et Dame Catherine Dominique De Moor (**) son épouse
Présents leurs enfants légitime :
Damoiselles Marie-Catherine-Guislaine van der Gote
Johanne-Guislaine-Françoise van der Gote
Marie-Caroline-Guislaine van der Gote
Pauline-Benedictine-Guilaine van der Gote
Florence-Thérèse-Guislaine van der Gote
Cet escalier par S. Frederick De Ronde...
Dieu leur conserve l'esprit et la santé.

(*) Le dit Charle Guilain est le fils légitime de Ferdinand-Albert lequel était fils légitime de Jean-Baptiste, qui l'était de Gaspard van der Gote, président de la chambre des Comptes de S. M. l'Empereur. L'an 1701.

Sa mère était M.-Thérèse van den Broeck, fille légitime et unique de Henry van den Broeck, chevalier pensionnaire et greffier des Etats de Brabant lequel était fils légitime de Pierre, Chevalier, Conseiller pensionnaire des susdits Etats.

R. I. P.

(**) Son épouse était fille unique légitime de De Moor, François, qui était l'arrière petit fils de Jean, Secrétaire de la Ville de Bruxelles, l'an 1500 (6) enteré dans l'Eglise de St-Gery, lequel était fils de Dominique de Moor et de Marie Hermez, fille légitime de X. — Varredr(o) Maître à la Faculté de Théol.... de Sévile (?)

Hier hebben we dus eenige bijzonderheden die zullen bijdragen, meen ik, tot een volledige geschiedenis van het huis De Zwane, dat zoo beroemd geworden is, dank zij het verblijf van *Erasmus,* in den aanvang van de XVIe eeuw.

Daniel VANDAMME
Conservator van 't Erasmushuis,
Museum te Anderlecht.

---

(1) M. de Burigni, de l'Académie Royale des Inscriptions et Belles Lettres. « Vie d'Erasme » à Paris, chez de Bure l'Aîné, 1757, 2 volumes.

(2) Basilica Anderlechtensis sive Historia Capituli Archidiaconalis (Eccl. Sancti Petri in Anderlecht).

(3) Cf. E. H. D^{r} Em. Valvekens (Anderlecht). *Het vierde eeuwfeest van Erasmus van Rotterdam,* 1536-1936. (Ons Geloof, XXIIe Jaargang 1936. Aflevering 2).

(4) R. Dubosc. « Erasme en Brabant » (Folklore Brabançon, X^{e} année. N°s 55-56, 1930, p. 98).

(5) Prof. J. Gessler : Folklore Brabançon : 11de jaar, n^{rs} 62-63, pp. 180-181.

(6) Cf. L. Hymans : « Bruxelles à travers les âges ». Hij vermeldt Demoor onder de stedelijke magistraten (I, p. 203).

Prijs : 8 fr.

Dienst voor Geschiedkundige en
Folkloristische Opzoekingen van Brabant

DE BRABANTSCHE FOLKLORE

Teekening van Charles Counhaye.

16de jaar — 12, Oud Koornhuis, Brussel
Nr 95 —

16de Jaargang - N^r^ 95 **Mei 1937**

De Brabantsche Folklore

INHOUD

Krakelingenworp en Tonnekenbrand te Geeraardsbergen. — Uit Oud Anderlecht. — Belang van de geneeskundige folklore. — Het onderhouden der Zondagen in de XVIIe eeuw. — Ditjes en Datjes. — Boekennieuws. — De Folkloristische Beweging. — Ons Weerstandsfonds.

Krakelingenworp en Tonnekenbrand te Geeraardsbergen.

De stad in feest.

Het Krakelingenfeest en Tonnekenbrand, dat jaarlijks te Geeraardsbergen plaats heeft op den eersten Zondag van den Vasten — zijnde Groot-Vastenavond — is voor den inwoner een dag van belang.

De « Krèkelingen », zooals de Geeraardsbergenaar in zijn sappig dialekt het krakelingenfeest noemt, zijn voor hem de bode der aankomende Lente en der nieuwe, jonge zon.

Van 's morgens vroeg heerscht er een feeststemming. De vlaggen wapperen aan kerktoren, stadhuis en aan de meeste burgerswoningen. De uitstallingen der winkels zijn verzorgd. De bakkers hebben karrevrachten mattetaarten, (een specialiteit der streek) koeken en ander gebak ten toon gesteld. De beenhouwers wedijveren met lekkere hesp en vleeschpasteien ; de herbergiers schenken fijne bieren en dranken. Dien dag immers komen de vreemdelingen toegestroomd en Geeraardsbergen wil haar faam van gastvrijheid hoog houden. Er is drukte en beweging in de straten.

De menigte, met de muziek voorop, begeeft zich stoetsgewijs naar den Oudenberg (Photo « De Stad »).

Dit gewoel vermeerdert na den middag. Treinen, trams en autobussen brengen gansche scharen toeristen en nieuwsgierigen aan, meest buitenlieden uit de naburige gemeenten, die naar de schilderachtige Denderstede worden gelokt, om er deel te nemen aan de aloude plechtigheid.

Tusschen de vroolijke groepen die de straten doorkruisen, bemerkt men den ouden Vlaamschen boer, met zijn kort pijpken stijf tusschen de lippen geplant en soms nog de ouderwetsche zijden muts dragend, de levenslustige Waal met zijn modischer kleeding ; de oude boerin in haar wijde zwarte rokken gestoken en met op het platgestreken haar de zwart-kanten muts, waarin een gekleurde bloem of lint een heldere noot legt. Vóór den oorlog zag men ook nog den veelgekleurden hoofddoek, die de boerin zóó goed stond en dien zij met zooveel fierheid wist te dragen. Het meest ziet men jonge buitenmeisjes, in wintermantels gekleed, aan den arm van hun vriend.

Men hoort Vlaamsch en Fransch spreken, Waalsche en plattelandsche dialecten, want Geeraardsbergen is op de taalgrens gelegen en de dooreenwemeling der kleederdrachten, zeden en spreekwijzen uit de zóó talrijke omliggende dorpen, is niet het minst eigenaardig en geeft een bijzondere kleur aan dit legendarische volksfeest.

De stoet.

Om 2 uur vergaderen de verschillende maatschappijen en gilden op het Statieplein en trekken, in een langen stoet, met een der stedelijke muziekkorpsen aan 't hoofd, met wuivende vlaggen en blinkende schilden naar de Groote Markt, waar zij aan het Stadhuis de geestelijke en burgerlijke overheden gaan afhalen. De menigte staat in dichte drommen, want de wijde ruime marktplaats is gansch bezet met foorkramen, molens en barakken, waar het volk, na het feest op den Oudenberg, zich tot laat in den avond zal vermaken.

De klokken luiden op den hoogen Sint-Bartholomeüstoren, de trom roffelt, de muziek speelt.

De Eerwaarde Heer Pastoor-deken, de Burgemeester en de Raadsleden, de Schepenen en ambtenaren der stad

De volle manden krakelingen worden uit Geeraardsbergen naar den Oudenberg gedragen (Photo « De Stad »).

dalen de breede trappen af van het stemmige in rooden baksteen opgetrokken Gotische stadhuis.

De vlaggen, banieren en vanen brengen den groet !

Het harmoniekorps stelt zich aan het hoofd van den te vormen stoet ;- de geestelijke en stedelijke overheidspersonen sluiten aan, gevolgd door de maatschappijen, waartusschen de pompiers met hun pittoresk uniform uitblinken. Dan volgen de bakkers, met groote manden en diepe korven, boordvol gevuld met de ronde krakelingen en 't volk sluit in dichte rangen den langen, fleurigen stoet van opgewekte feestgangers.

Op de wijs der vroolijke deuntjes stappen allen welgemoed de klimmende straten op die naar den Oudenberg leiden, waar het eigenaardigste deel van het feest, de ceremonie van den wijndronk en het werpen der krakelingen plaats heeft.

Op den Oudenberg.

Boven op den berg is het reeds een drukte van belang. In het ronde en om den vijver staan al honderden en honderden nieuwsgierigen, uit verren en nabijen omtrek toegestroomd, ongeduldig den stoet verbeidend, die van uit de benedenstad den berg moet opklimmen.

Soms ligt de Oudenberg onder sneeuw bedolven, andere malen ligt hij groen en frisch onder de teere voorjaarszon. Het feest kan in Februari of in Maart vallen, naargelang het vroeg of laat Paschen is.

Het officieele gedeelte van den stoet treedt, boven op den berg, de antieke en mooie kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Bijstand — die slechts een paar honderd personen kan bevatten — binnen, en bidt daar de litanieën der Moeder Gods. Daarna begeeft men zich naar het omheinde heuveltje achter de kapel, waar de kolom oprijst die 110 m. boven den zeespiegel gelegen is en het hoogste punt van den berg aanduidt.

Om de feeststemming te verhoogen speelt het muziekkorps een lustig « aireken », terwijl de menigte op de helling van ongeduld te trappelen staat.

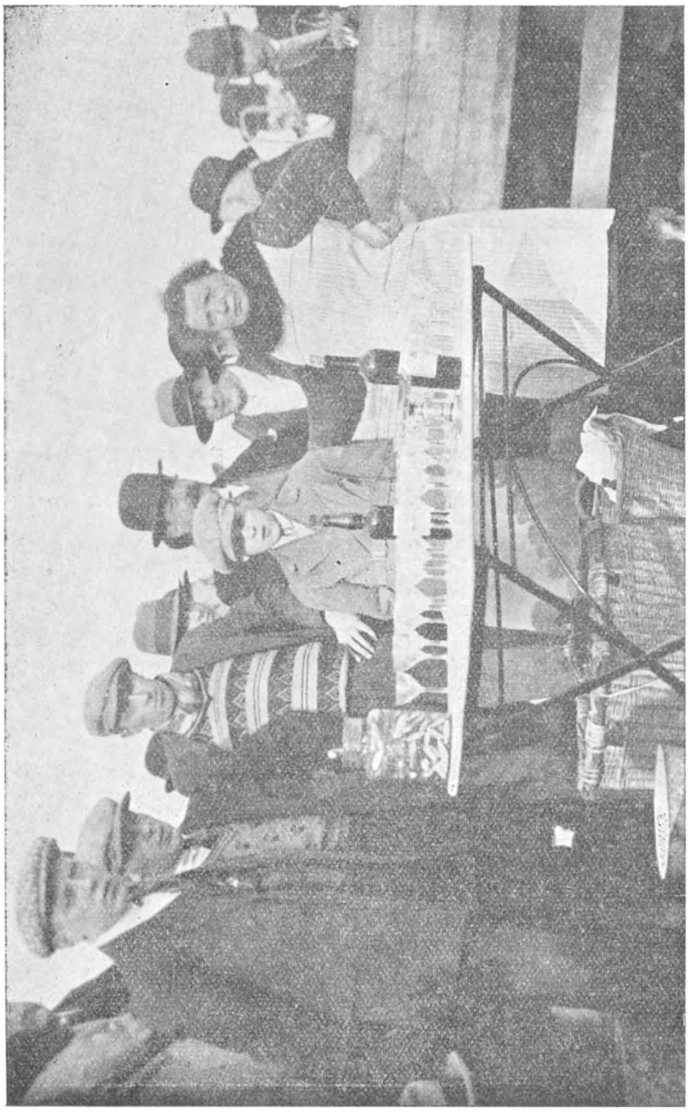

Een der tafels met den wijn waarin een vischje geplaatst wordt.
(Photo « De Stad »).

Nu biedt men den E. Heer Deken eerst, daarna de burgerlijke overheden, een wijden, ondiepen beker aan met wijn gevuld, waarin eenige levende grondelingskens — kleine zoetwatervischjes — zwemmen.

Elk doet een dronk aan den gemeenschappelijken beker en slikt een levend vischje in.

Deze eeuwenoude, prachtig geciseleerde, zilveren beker wordt elk jaar bij het krakelingenfeest gebruikt en wordt bewaard op het stadhuis.

De heeren ambtenaren en officieele genoodigden drinken elk een glas wijn met spartelende vischjes in.

Na deze eigenaardige ceremonie grijpt de Heer Pastoor-Deken de eerste krakeling — een klein rond broodje met een kuiltje in 't midden — uit een der korven en werpt dien met een flink gebaar de lucht in.

Dan is het de beurt aan den Burgemeester, de Raadsleden en Schepenen, die ook de ronde broodjes — er zijn er zóó ongeveer vijf duizend — tusschen het volk werpen, dat in dichte drommen den heuveltop omringt.

Het sein is gegeven... Nu grijpen ook de genoodigden en de leden van het muziekkorps met volle handen in de diepe manden met krakelingen en gooien de ronde mastellen naar alle kanten over de golvende en deinende menschenzee. (Eertijds wierp men ook droge haringen en oranjeappelen).

Een luid en blij gejuich stijgt op uit de menigte. Het is een gejubel en gejoel en de vreugde kent geen weerga. Het is 'n onbeschrijfelijk schouwspel. Men duwt en dringt en wringt ; men bukt en rekt zich om de ontelbare krakelingen in 't voorbijvliegen trachten te vangen.

Als witte sterren doorkruisen de broodjes de ijle lentelucht en rollen naar alle kanten, tot zelfs in den klaren vijver, die aan den voet van den heuvel te slapen ligt.

De krakelingen verdwijnen in de diepe zakken. De eene tracht er een paar aan den andere te ontfutselen, terwijl de leden der gilden en maatschappijen de opgevangen koeken als een trophee op hun vlaggestok steken.

Wanneer alle korven en manden geledigd zijn, sluit de muziek deze traditioneele gebruiken door een opwekkenden march en allen dalen op de tonen van een « airken » den steilen Oudenberg af.

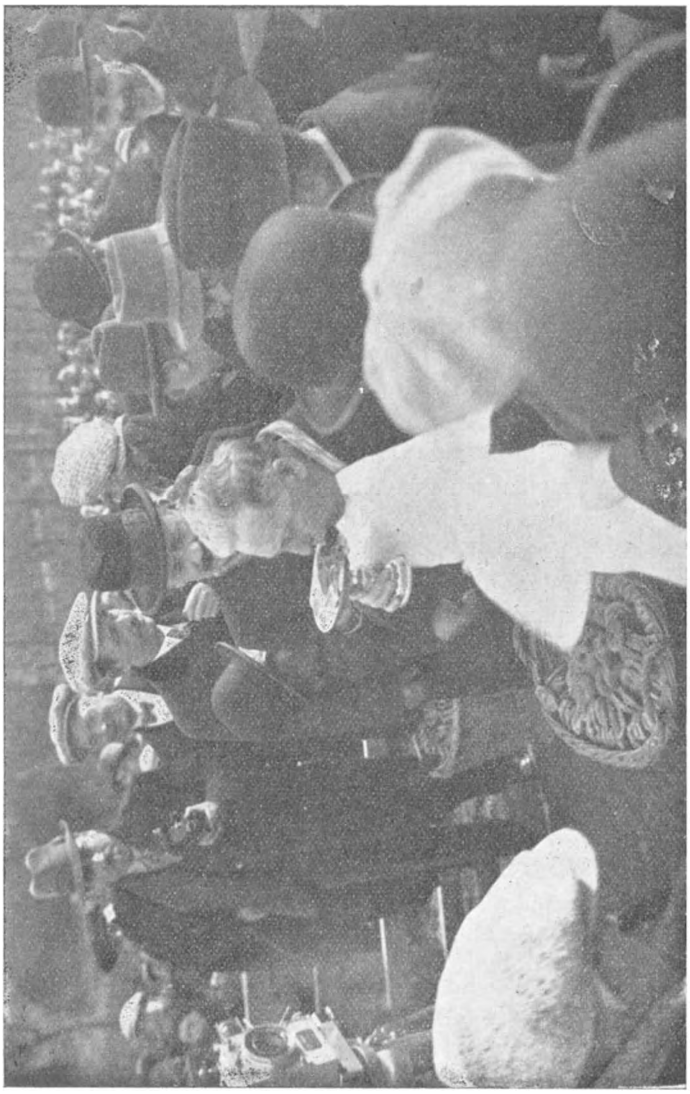

De Burgemeester ledigt zijn beker, waarin een vischje zwemt.
(Photo « De Stad »).

Des avonds.

's Avonds, om zeven uur, is er weer iets op den berg te doen. Daar wordt aan een hoogen boom een ton met hout en andere brandbare stoffen, met pek bestreken en omringd met strooi, in brand gestoken.

Dat is het bekende « Tonnekenbrand ».

De gele en roode — als het ware den hemel lekkende — vlammen laaien op als een spookachtig schijnsel in de donkerte van den avond en zijn tot op grooten afstand — men zegt tot op 40 km. — zichtbaar.

Op de heuvelingen die de streek doorkruisen, staan de jongelieden uit de naburige dorpen op den uitkijk. Zoodra zij den hellen gloed bemerken, ontsteken zij hun strooien toortsen en fakkels en zwaaien deze in de lucht roepende :

« Halmke brand,
Zeven zakken op 't dagwand ».

Het Tonnekenbrand sluit de plechtigheden van den dag.

* * *

De Legenden.

Verscheidene legenden hebben hun gouden draden gesponnen rond dit eigenaarde volksfeest, waarvan de oorsprong in den loop der eeuwen verloren gaat. Treffend is echter de mengeling van geestelijke en wereldlijke gewoonten, waarbij zich nog een vaag overblijfsel van heidendom schijnt te voegen.

Een dezer legenden spreekt van drie broeders, heeren van Geeraardsbergen, Pamele en Assche.

Hun burchten stonden op de stoere Denderheuvels, zoodat men van het eene slot het andere kon bespeuren.

Gedurig waren zij in oorlog met hun buren. Was een der broeders in gevaar, dan ontstak hij een groot vuur op den heuvel en zoodra de anderen het bemerkten snelden zij den bedreigden broeder ter hulp. Alzoo werd de vijand gewoonlijk verslagen en waren de drie broeders onoverwinbaar geworden.

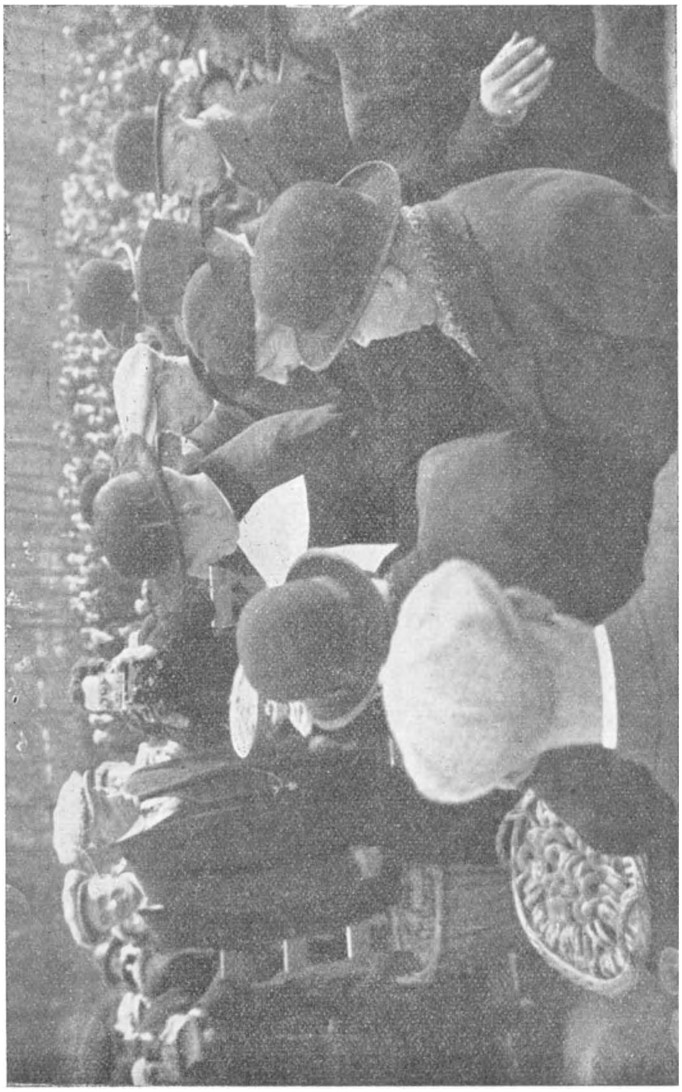

Op zijn beurt maakt de E. H. Deken zich gereed om zijn beker te ledigen. (Photo « De Stad »).

Telkenjare vereenigden zij zich te Geeraardsbergen om er hun overwinningen te vieren. Natuurlijk werd daarvoor de Oudenberg uitgekozen. Zij hernieuwden er hun eed van getrouwheid en dronken er den wijn van vrede.

Daarna zou men met koeken of broodjes naar de lijfeigenen geworpen hebben die zich aldus aansloten bij den eed der heeren.

Immers, als men aan éénzelfden maaltijd deel neemt, hoe gering deze ook weze, na het overeenkomen van een traktaat of het vernieuwen er van, beteekent dit een overeenkomst der beide partijen.

Hier wordt niet gesproken over het inzwelgen van het vischje, en evenmin waarom men dit feest op Vastenavond vierde.

Volgens Victor Fris zou dit alles een verdichtsel zijn van Van Waesberghe, de eerste geschiedschrijver van Geeraardsbergen.

Een andere legende zegt dat het volk zich op den Oudenberg verzamelde, wanneer men zich tot een « Springkreise » voorbereidde om er des nachts groote vuren te ontsteken. Uit de kronkelingen der grillige vlammen en rookwalmen trachtte men den zege of de nederlaag af te leiden.

Hier zegt men ook niets over het brood, den wijn en het vischje.

Een vierde eindelijk, die meest onder het volk de ronde doet, verhaalt dat Geeraardsbergen tevergeefs bestormd werd door Walter van Edingen, die in 1381 door Lodewijk van Male afgezonden was om de stad te straffen, want zij had deel genomen aan den opstand der Witte Kaproenen.

Binnen de vesten was de hongersnood echter nakend. Ten einde raad brachten de inwoners alles bijeen wat nog aan eetwaren overbleef ; brood, koeken en haringen. Dit alles werd over de wallen in 't kamp der soldaten geworpen.

De list lukte wonderwel.

De belegeraars zagen nu dat het nutteloos was nog langer een zóó rijk bevoorraadde versterking te omsingelen. Walter van Edingen gaf het beleg op en zij vertrokken heimelijk in den nacht.

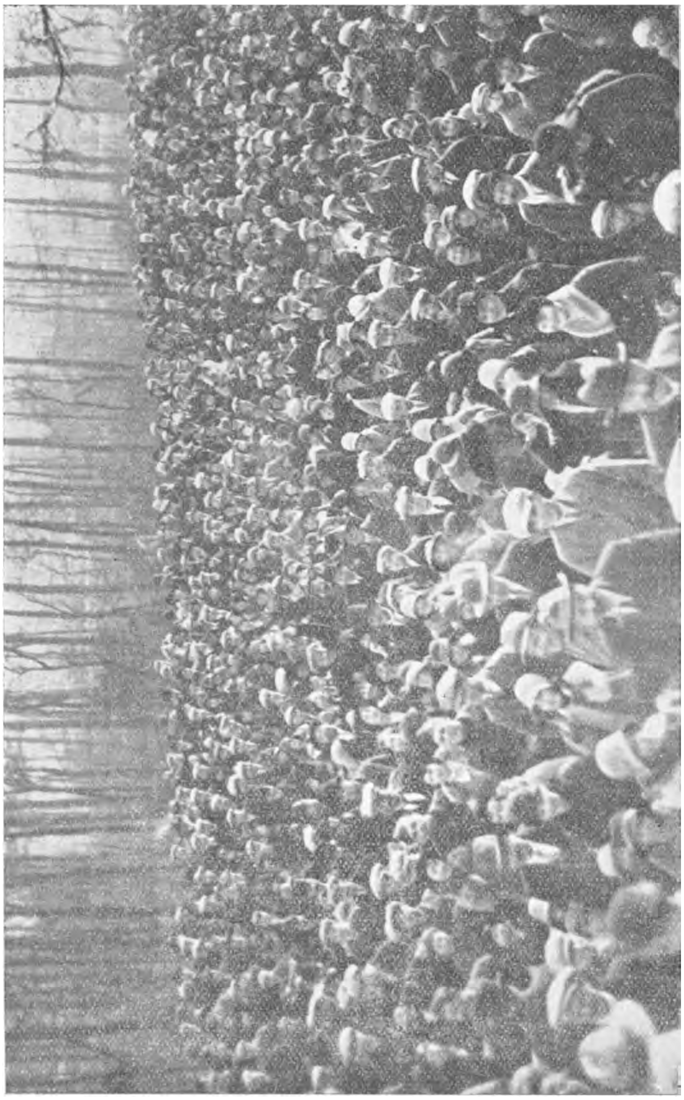

De menigte die de plechtigheid bijwoont. (Photo « De Stad »).

De legende voegt er bij dat de inwoners tevens op den Oudenberg een groot vuur aanstaken, als om een signaal te geven aan een oprukkenden bondgenoot.

Als herinnering aan deze verlossing zou men elk jaar op den berg het « krakelingenfeest » vieren, besloten met het « Tonnekenbrand ».

Doch deze traditie houdt niet het minste rekening met de geschiedkundige waarheid. Walter van Edingen kwam inderdaad de stad belegeren, maar op één dag nam hij de vesting in. Dit gebeurde op Zondag 7 Juli 1381.

Hij liet Geeraardsbergen plunderen en ten gronde vernielen. De bevolking werd onmeedoogend uitgemoord en zij die konden ontsnappen vluchtten en verscholen zich in het Raspaillebosch, dicht bij Geeraardsbergen gelegen.

De stad was zoodanig verwoest en platgebrand dat zij vijf jaar lang onbewoond bleef en dat, in 1403, de toenmalige graven van Vlaanderen de omwonende bevolking moesten aanzetten om mede te helpen aan den heropbouw der ongelukkige stad. In de rekeningen van 1397 (die de oudste zijn) spreekt men daarbij reeds over het feest, als over een « oude coustume ». Dit feest moest dus reeds vroeger bestaan.

Het is ook onwaarschijnlijk dat de inwoners de verdelging hunner stad zouden herinneren door een jaarlijksch feest- en vreugdevuur.

Dit verhaal geeft ook geen verklaring van de verdere plechtigheden en waarom het feest bij het begin van den Vasten zou gevierd worden, in plaats van den 7 Juli, datum der belegering.

Het feest zou van heidenschen oorsprong zijn.

Eindelijk zoekt men een verklaring van den oorsprong dier feestelijkheden in het heidendom.

Volgens de Latijnsche humanist-dichter, Joos Schollaert van Geeraardsbergen († 1608), zou het krakelingenfeest en Tonnekenbrand een overblijfsel zijn van een heidensch feest, een offerfeest aan Cérès, de godin van den oogst, om een goeden oogst te bekomen.

Victor Campen en na hem Victor Fris, beweren dat het een overblijfsel zou zijn van het heidensche zonnefeest of Lentefeest.

De oude Belgen en vooral de Nerviërs, die in de Dendervallei huisden, vereerden de bronnen en den terugkeer der Lente werd gevierd door vreugdevuren.

De Oudenberg, vroeger Hunnenberch, en door Victor Campen Odinberg genoemd (berg van Odin), was een uitgezochte plaats tot het vieren dezer feesten. De verbeelding dier oude Volkstammen zal voorzeker getroffen geweest zijn door dien mooien beboschten heuvel met aan zijn voet de natuurlijke en geheimzinnige bron.

De heidensche priester of druïde trok er met het volk naartoe bij het begin van de Lente. Hij plengde er den wijn en wierp witte broodjes in de lucht als offer aan de Zon. Daarbij werden vreugdevuren ontstoken om de booze geesten te verjagen en om Ceres, de godin van den landbouw, te vereeren en haar gunsten in te roepen.

Na de bekeering tot het Christendom verzaakte de bevolking aan deze plechtigheden niet. De kerk moest er zich toe bepalen, in overeenstemming met de voorschriften van Paus Gregorius de Groote, de beteekenis er van te wijzigen en ze ten dienste te stellen van het Christen geloof. Wellicht zal men het heidensche altaar vervangen hebben door een kleine bidplaats, waar het beeld van Ceres de plaats moest ruimen voor dit der H. Maagd. Het kruis op het kapelleken duidde aan dat Christus Odin had vervangen. Naast de wereldlijke overheden stond de priester, hoofd van het Christendom. Alvorens de oude plechtigheden te laten doorgaan werd de Heilige Maagd begroet, door het bidden harer litaniën, in vervanging van den eeredienst aan Ceres of Herta.

Daarna mocht men de lentefeesten vieren, gebak werpen en vreugdevuren aansteken. Zoo kunnen wij heden nog zien, hoe bij de volkeren van het Noorden, op bepaalde tijdstippen, groote vreugdevuren worden aangestoken.

Auguste De Portemont, geschiedschrijver van Geeraardsbergen, verwerpt deze stelling zonder meer, zeggende dat het niet aanneemlijk is dat het volk na zijn bekeering tot het Christendom, getrouw zou gebleven zijn aan

zijn heidensche gebruiken, terwijl Victor Campen beweert dat dit de eenige ware verklaring is.

Een klaar bewijs van den godsdienstigen oorsprong van dit feest vinden wij ook in den voorrang dien de priester inneemt bij deze plechtigheden.

Door de eeuwen heen zien wij telkenjare den abt van de St-Adriaansabdij deelnemen aan het feest. Hij immers stond aan het hoofd van de geestelijkheid der stad, sinds de overbrenging van de abdij uit Dikkelvenne naar Geeraardsbergen, in 1080. 't Was ook hij, die telkenjare de ton pek leverde die moest dienen voor het vreugdevuur. Dat geschiedde zoo tot voor de Fransche Omwenteling. Toen werd de abdij verwoest en als nationaal goed verkocht. Sedertdien is de plaats van den abt ingenomen door de Heer Pastoor-Deken der stad.

Het Drankoffer.

Een kenschetsend bewijs van den heidenschen oorsprong dezer feesten vinden wij in het « drankoffer », dat nog steeds in zwang is en waarvan de andere legenden geen uitleg kunnen geven.

Het plengoffer vindt zijn oorsprong in het heidendom.

Ieder volk voltrok deze plechtigheid op een hem eigen wijze.

Te Rome — en ons volk stond langen tijd onder de Romeinsche overheersching — goot men den wijn in een beker, die met bloemen was omkranst. Nadat alle aanwezigen er hadden aan gedronken wierp men de rest tusschen de hoornen van een dier.

Ook het drankoffer werd verchristelijkt. Het symbool der christenen was een visch, omdat de Grieksche naam « ichthus », de beginletters bevatte van het woord Jezus-Christus.

Men voegde dus aan den wijn eenige vischjes toe om op symbolische wijze den Zoon Gods aan te duiden. Het krakelingenfeest werd dus verchristelijkt. Men bleef het vieren in 't begin der Lente, maar daar men deze feesten

waarschijnlijk niet wilde vieren gedurende den grooten Vasten, zoo besloten de kerkelijke overheden deze plechtigheden te doen plaats hebben vóór den Vasten, dus op Groot-Vastenavond.

Het feestmaal dat vroeger op het drankoffer volgde werd vervangen door een banket, dat tot in 1865 in de zalen van het stadhuis plaats had. Daar het tot groote onkosten leidde werd het afgeschaft.

Als wij de rekeningen uit deze dagen eens napluizen, komen wij tot de ontdekking dat de heeren magistraten het zich goed lieten smaken.

Voor de eigenaardigheid laten wij hieronder volgen hetgeen aan de « edele heeren burgemeester, schepenen ende raadsleden » werd aangeboden in 1744, op den avond van het krakelingenfeest.

16 snoeken — 8 karpels — 10 ponden aberdaen — 4 ponden zalm — 22 ponden boter — 8 sitroenen — 2 potten verjus en al de andere specery, salaey, olie ende asijn ;

4 ponden castaignen — 2 ponden craeckamandels — zes frank brooden en 10 stuivers « spaens en witte brood » — 1 pond vijgen en een pond rozijnen — een doos prignolen en voor 8 stuivers craeckelingen. Daarbij werd er gedronken ;

20 potten witten wijn — 20 potten Bourgogne en 20 potten bier.

Als inleiding van den vasten was dat nog zoo slecht niet !...

Het Tonnekenbrand.

Het Tonnekenbrand herinnert aan den eeredienst van het Vuur. Steeds behield het zijn oorspronkelijk karakter, niettegenstaande alle maatregelen.

Wanneer de pekton aan een der hoogste masten op den Oudenberg te gloeien staat, ziet men op de heuveltoppen van 't omliggende andere vuren en toortsen vlammen onder het geroep van :

« Halmke brand,
Zeven zakken op 't dagwand ».

Zou dit geen doorslaand bewijs zijn dat het vuur ontstoken werd ter eere van een heidensche godheid, daar zeven zakken graan voorzeker de grootste opbrengst moest zijn van een dagwand vruchtbaar land ?

A. DE CLERCQ.

Bronnen :

Auguste De Portemont : *Recherches historiques sur la ville de Grammont.*

Victor Fris : *Geschiedenis van Geeraardsbergen.*

Victor Campen : *La fête des Krakelingen et Tonnekenbrand te Grammont.*

De fotos die deze bijdrage illustreeren werden ons bereidwillig in bruikleen afgestaan door de Redaktie van « De Stad », het gekende geïllustreerd tijdschrift en weekblad. Wij betuigen hier aan het bestuur onzen hartelijken dank.

Uit Oud-Anderlecht.

I.

ALS MEDAILLONS.

Gelijk een kunstenaar, uit ietwat lindenbool,
Al fijne beelden houwt en beitelt zelfs portretten,
Zoo tracht ik uit mijn ziel te snijden ook sonnetten,
Waarvan de stof ik vind alwaar bij dag ik dool...

Ze klinken nu misschien niet naar de nieuwe school,
Want zijn alleen gebouwd naar eeuwenoude wetten,
Maar altijd zoek ik toch die ziel erin te zetten,
Dewelke jaren reeds, in stilte, zich verschool.

Men heeft mij eens gezegd, dat, als ik gansch vergeten
Door elkendeen zal zijn, nog menschen zullen weten
Hoe weide en veld en volk bestonden hier al ons...

Daarom, zoolang die ziel mijn boezem zal bewegen,
Zoolang ze trillen zal tot schepping langs de wegen
Van al gedichten zoo, gedaan als medaillons.

PEETER J. LEFEVER.

26-3-37.

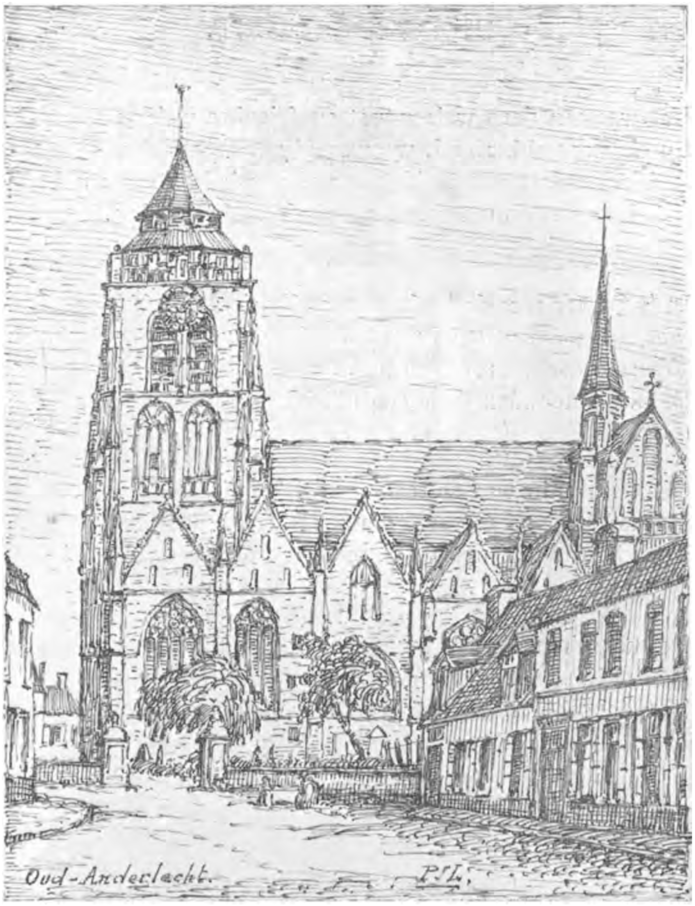

Geteekend naar een oude foto. Men ziet er de kerk nog met heur schaliekap, het kerkhof errond en daar omheen, den Rinck ; op het voorplan : het Pleintje.

P. J. L.

II.

OUD-ANDERLECHT.

Het was een dorp weleer met onafzienbre weiden
En eindloos akkerland, waar menig arm gehucht,
Al hier en daar verspreid, bestond van 's kouters vrucht,
Die duur gewonnen werd, gelijk de lieden zeiden.

In 't Center rees de kerk, eenvoudig nog, bescheiden,
Met, langs den Rinck en 't Pleintje, al huisjes, die, beducht
Voor steedschen praal en pronk als voor het minst gerucht,
Gelukkig toonden daar een stil bestaan te leiden.

Geen tramlijn was er toen, alsook geen bioskoop.
De stad lag veel te verre om zoo maar, op een loop,
Voor ietwat schijnvermaak te tiegen door de velden !

De menschen gingen vaak des avonds bij een buur,
Waar zij, gezellig dan gezeten rond het vuur,
Het deksel wat gelicht, vertrekselkens vertelden...

PEETER J. LEFEVER.

18-3-37.

III.

'S AVONDS OP HET PLEINTJE.

Op 't geen er te Anderlecht bestaat nog van den Rinck,
Ontwaart men, wat op zijde, een root van burgerswonen,
Waar plekken lichten glans verwarmen doen de tonen,
Beneden 't wijd gewelf met eenzaam stergepink.

Voorbij den schuinen hoek, twee gaten voor een zink :
De Borre- en Wildenberg, allangs de grauwe kronen
Van linde of populier, die schier den rand bewonen
Alwaar 't begijnhof staat, met schouwen zwart als ink.

Tot middenplan de kerk, één massa met een toren,
Welke in de hemelkom op 't einde gaat verloren
En schuw lantarenlicht alonder wat beschijnt,

Zoodat langsheen den muur, omgeven door het duister,
Het naakte Christusbeeld er glimt in zachten luister,
Die 't stil omgloren blijft, tot weer de nacht verdwijnt.

PEETER J. LEFEVER.

15-12-36.

IV.

SINTER WYDEN EYCK.

Op de Itterbeeksche baan, allangs de korenzee,
Stond een kapelleken, gewijd aan Sinter Wijden,
Waar buitenmenschen vaak, ontmoedigd door het strijden,
Een beeweg kwamen doen, bij ziekten onder 't vee.

Het werd daar eens gezet als toevlucht voor dit wee,
Omdat er lang geleen, in overoude tijden,
— Gelijk nog wordt verteld, — en 't wegelken bezijden,
Iets wonders is gebeurd, wat bracht vereering mee.

Sint Wiedo namelijk, met ploeg en paard aan 't werken,
Doch willend voor een wijl zijn Christenziel versterken,
Er had zijn akkerstok gestoken in den grond,

Dewelke, levend plots, wanneer uit zijn gebeden
De vrome boerenknecht iets later was getreden,
Er opschoot als een eik, die eeuwen door bestond !

PEETER J. LEFEVER.

10-3-37.

V.

DE GREEF VAN HALFVASTEN.

Ten halve nog der week, begon men langs de hagen
Te zoeken naar wat hooi, dat soms er overbleef,
Om 't gretig, op een hoopje, aan moeder gaan te dragen,
Die heimlijk had gezegd dat Zondag kwam de Greef.

En daar, indien men hem wat lekkers wilde vragen,
Zijn ezel moest gevoed, gelijk ze 't ons beschreef,
Zoo dolven wij met zorg, om zeker te behagen,
Nog wortels uit een kuil, die wel men waschte en wreef.

Den Zaterdag nadien, aleer naar bed te trekken,
Ons mandje wierd gezet op 't leestje voor den nacht,
Met moederliefs belofte ons vroeg te komen wekken...

Wie schetst het tafereel in al zijn stille pracht,
Wanneer we 's andrendaags de handjes mochten strekken
Naar 't heerlijk suikergoed, er langs de schouw gebracht ?

PEETER J. LEFEVER.

25-3-37.

VI.

DE GRIJPARM.

In 't rustig Land van Aa, naar 't steedsche Veewey heen,
Bestaat een nietig huisje al meer dan honderd jaren,
Hetwelk er nijdig blijft zijn boerenaard bewaren
En, langs de wijde weide, ook voortleeft gansch alleen.

Een populier nochtans verkeert daar in geween,
Omdat hij, juist ernaast, verloren heeft zijn blaren
En, te oud geworden thans om zich een kroon te baren,
Verrijst met schralen stam en schamel rijs meteen.

Of sterft hij daar van schrik, dewijl hij, hooggestegen,
Ginds in de verte ziet al kruipen langs de wegen
Den grijparm van de stad, die berm en boom veracht

En beemd en broek en bron, gelijk de veie velden,
Waarin toch eeuwenlang hun trots de menschen stelden,
Er, juichend op het puin, voor altijd ook versmacht !..

PEETER J. LEFEVER.

15-3-37.

Belang van de geneeskundige folklore.

Het geneeskundig gedeelte van de Folklore is, meenen wij, een der belangrijkste deelen van die wetenschap, niet door den omvang van de stof of de verhevenheid van het onderwerp, maar door de wijze waarop het bijdragen kan tot de studie van de folklore-bronnen.

Inderdaad, schier bij elken stap kan men hier een pijnlijke vaststelling doen : het is dat de naïefste, de grofste, de meest populaire gebruiken, waarvan men denken zou dat zij als een rijpe vrucht uit de volksverbeelding gekomen zijn of die volgens een bekende formule heel gewapend uit het brein van een oude ongeletterde heks gesproten te zijn, in wetenschappelijke werken beschreven en voorgestaan worden. Ja, mijnheer Paracelsius, 1493-1541, gij hebt de gedroogde pad gepatroneerd, ja, mijnheer Van den Berghe, al waart ge ook doctor in de geneeskunde in 1668, gij steldet de stad Gent voor als behoedmiddel tegen de pest te nemen amuletten bevattende een gedroogde spin !

Maar wat is dan folklore ? Indien men eenerzijds alle geneeskundige gebruiken van het platteland verzamelde en anderzijds alle oude boeken over geneeskunde en hekserij om al de bijzonderheden met elkaar te vergelijken, hoeveel feiten zouden dan buiten die vergelijking vallen ?

Er is nochtans een overweging die alles redden kan namelijk dat de oude geneesheeren enkel middeltjes opteekenden die sedert onheuglijke tijden gebruikt werden. Zij zouden het volk eigenlijk een munt teruggegeven hebben dat het toebehoorde en waarvan zij om zoo te zeggen de bankiers waren. Indien men dus opklom tot de bron van die mondelinge traditie van een geneesmiddel in een boerenfamilie, vindt men als uitgangspunt niet een oude heks

gezeten op een steen, maar een geneesheer in zwarte kleedij die de familie bezocht in de 16e of 17e eeuw, wat de nakomelingen ervan tot op onze dagen ervan ontsloeg een anderen te roepen (in den grond hadden zij gelijk, vermits er van de geneeskundige kwakzalverijen van de 18e en zelfs 19e eeuw niets meer overblijft dan van die der 16e eeuw) ; het is geen reden om te zeggen dat men niet meer staat tegenover een echte greep folklore, een leer van ongeletterden, wortelend in het diepste verleden.

Het is nog folklore, maar hernieuwde folklore !

En de verschillen tusschen het geschreven middel, zooals het opgeteekend is in de oude boeken en het middel dat men in onze dagen toegepast vindt, toonen hoe de folklore zich vervormt en laten toe voor een bepaalde streek en een bepaalden tijd juist haar afwijkingshoek te bepalen.

R. DE MARNEFFE.

Uittreksel uit het « Tractaet ofte Regiment Preservatif en Curatif teghen de Peste, (*) alles ghestipuleert, ghefondeert ende bevestight door Sentencien der *oude Medicynen.* Midtsgaders eenighe nieuwe Recepten by Experientie ghe-probeert ». Ghecomponeert door sekeren Medicijn der Stede van Ghendt.

Te *Ghendt,* by Ian-Baptiste Graet, Boeck-drucker 4. Evangelisten. 1668. — 86 pages. — petit in-12°.

De opdracht aan den Hoogen Baljuw, Schepenen en regenten der stad Gent is onderteekend : Philips van den Berghe, Doctoor in de Medicijne.

Het XV. Artijckel vande Amuleten.
of uytwendighe Diffensiven, dienstigh soo voor de gene in Pest frequenteren als andersints.

(*) Die brochure behoort den h. Van Damme (pseudoniem : Alfred Campy) schrijver van een operalibretto « Evrard T'Serclaes » aangeboden in den Nationalen Prijskamp 1923-24.

—

Door Amuleten worden verstaen Defensiven, door welcker crachten van ons wordt ghejaeght / de quaede locht en pestilentiale venijnigheydt / hier toe deselve genaeyt in zyden / satijnen / scharlaken of lederen borsekens aenden hals dragende / soo dat de selve commen te hanghen recht boven 't Herte op 't bloot lichaem / behalvens datter 'them-de tusschen zy / dese zyn als volght :

Xenechten of goddelijck Diffensif vande Italiaensche Medicijns.

Neemt wit en rood Arsenicum van elck 2. drag. stampt die samen heel fijn / en met een weynigh slijm van Gomme in Roosenwater ghesmolten, maeckt daer een koecxken van / en naeyt het in leer / en overdecket waer mede u belieft ende draeghet aenden hals.

Een Ander.

Neemt een ghegaerte Hase-note giet daer in Quick-silver 2. drag. Mercurij Sublimati 6. asen / of Quicksilver alleen / naeytse en gebruychtse als voorseyt...

Een Ander.

Neemt een Hasenoten, klieftse in twee / daeruyt nemende de kerne of keest / stelt daer in een levnde swarte Spinnekop in ghesloten zy / of past de stucken tegen mal-canderen en naeytse in eenige stoffe en gebruycktse als voorseyt.

Een ander van meerder crachten soo blijckelijck is uyt Paracelsus.

Neemt een gedrooghde Padde / giet in haer muyl 2. dragmen Quicksilver / root en wit Arsenic van elckx een dragma / Precipitaet 10. Asen / naeyt dan de muyl toe / en draeghtse aenden hals, of over u in eenige stok genaeyt.

Amulet van Adrianus den VI. Paus van Roomen.

Neemt Wortelen van Angelica, Sedoar / Campane / Dictamus Eretic. / van elck een halfdragm. Castorium een dragma / Camphora een scrupel / Safferaen van Oorden 10.

asen, Wieroock een half dr. / Treakel 1. dra. Olie van Junipers 4 druppels, van Amber, 2. druppelen, maeckt van dit al te samen een poeder / en daer naer met een weynigh slijm van Gomme Traganth, gesmolten in Kuptasijn / en maeckt hier een balleken van / het selve naeyende als vooren, behalvens dat gy het selve moet graghen op u bloot lichaem.

Men draeght hier toe oock aenden hals stuckxkens oft eenighe medaillekens van den horen Menoceros (sic) / dat is / Een-hoorn / of ringhen aende vingers. Welcken Een-hoorn teghen Peste en Venijn van groote krachten is / volgens het schrijven van veel Autheuren. Men kan oock hier toe draghen in ringhen of aenden hals Peerlen Orientael / Hiacinth Orient / Smaragdus ; Topasius / Granaetsteen en root Copael, aan welcke ghesteenten nochtans luttel Gheloove t'attribueren is / of sich op te betrouwen.

ALPH. DE MARNEFFE.

Het onderhouden der Zondagen in de XVIIe eeuw.

Hieronder publiceeren wij den oorspronkelijken tekst van een reglement op het vieren van Zon- en feestdagen, afgekondigd door de Brusselsche Magistraat, in het jaar 1699. De lezer merke op welk groot belang er door de overheid gehecht werd aan de « Geboden der H. Kerk » en hoe nauwkeurig alle overtredingen voorzien en alle sancties bepaald werden. De folklorist krijgt hier een kijk op de levensvoorwaarden van voor een paar eeuwen en kan, aan de hand van dit document deze toestanden uit vroegere tijden met de hedendaagsche vergelijken.

REGLEMENT

op het onderhouden van de Sondaghen en de Heyligh-daghen, ghepubliceert den 31 Julij 1699. door ordre van de Heeren van het Magistraet.

Alsoo bevonden wordt, dat onder andere ongheregeltheden, ende misbruycken, die door de verwoeftheydt van d'Oorloghe, ende by verloop des tydts, niet alleen binnen de besloten Steden, maer oock ten platten Landen opghestaen ende inne-ghevoert zyn, wel de merckelycxste is, het ghebreck van behoorlyck onderhoudt ende vieringhe van de Sondaghen ende Feest-daghen, tot kleynachtinghe ende overtredinge van de Gheboden van de H. Kercke, niet teghenstaende verscheyde Statuten ende Ordonnantien, soo by Placcaerte van Syne Majesteyt, als anderssints dien aengaende ghemaeckt. Ende dat te vreesen is, dat t'en zy de voorsz. ongheregeltheden ende misbruycken spoedelyck

gheremedieert worden, de selve meer ende meer sullen groeyen, tot groote quetsinghe van conscientie, ende naerdeel van de politique Regeringhe. Dat oock bevonden wordt, dat t'ghene dese materie is aengaende, voor een groot deel is van ghemengelt bericht, ende onderworpen preventie, ende oversulcx daer over ghevueghelyck soude konnen versien worden by Ordonnantie, door de Gheestelycke ende Wereltlycke Overheydt ghesamender-handt ghemaeckt : soo ist, dat den Hoogh-weerdighsten Heere Aerts-Bisschop van Mechelen, midtsgaeders die Heeren Amptman, Borghe-meesters, Schepenen, Tresoriers, Rentmeesters, ende Raedt der Stadt Brussele, naer voorgaende ondersoeck, conferentie, ende deliberatie over dese saecke ghedaen ende ghehouden, hebben gheordonneert ende ghestatueert, ordenneren ende statueren midts desen, de Pointen ende Artikelen hier naer volghende.

I.

In den eersten, dat niemandt op eenighe der Sondaghen, Hoogh-tyden, onser L. Vrouwe-daghen, Apostel-daghen, twee Feest-daghen naer Paesschen, twee naer Sincxen ; ende twee naer Kersmisse, Jaers-dagh, dry Coninghen-dagh, H. Cruys Vindinghe, Ascensioens-dagh, H. Sacraments-dagh, S. Jan Baptisten-dagh, S. Laureys, S. Michiels-dagh, ende de Patroonen, oft Patronerssen-dagh van der plaetsen, oft Prochien al-daer H. dagh zynde, en sal moghen doen eenighe slaeffelycke wercken, door hem, oft syne huys-ghenoten, oft werck-lieden, als van Ambachten, Landt-bouwinghe, oft aerbeydelycke koop-vrachten bestaen te voeren, Schepen, waghens, oft kerren daer mede te laden, oft die te loffen. Item Bier, Hout, Kolen, Kareel, Kalck, Steen, oft andere materialen ende goeden te vueren . behalven alleen dat de Passanten met hunne packen ende bagagien sullen moghen uyt ende inne varen, ende de Kruy-waghenaers, tot gherief ende dienste der selver Passanten ende reysende Lieden, wel sullen moghen hunne packen ofte begagien vuren, ende transporteren daer t'behooren ende van noode wesen sal, alles op de pene respective van ses Carolus guldens.

II.

Item wordt insgelycx verboden op de voorsz. daghen eenighe goeden oft waren te koopen oft verkoopen, noch oock eenighe waren (alwaer't oock broodt oft Pasteyen) op Berders oft Bordesschen, oft anderssints ter straetewaerts ten thoone te stellen, noch winckels om te verkoopen te openen, op de pene van vyf-en-twintigh Rins-guldens.

III.

Maar wordt voor eerlycke recreatie gheconsenteert, naer de Hooghmisse, ende niet eer, te koopen levende Voghelen ende Conynen, ende binnen den heelen dagh voor den noodt te moghen koopen Suycker, Speceryen, ende etelycke Vettewarye. Den Visch salmen moghen verkoopen tot elf uren voor noen, behalvens de naer-volghende Hooghtyden ; van Half Oost, Alder-heylighen, Kersmisse, Nieuwe Jaer-misse, ende dry Koninghen dagh : Soo men oock sal moghen verkoopen alderhande Poüillerye tot den neghen uren in den Somer, ende tot den thien uren in den Winter, soo wanneer datter Heyligh-daghen op Saterdaghen vallen, overmits dat 's Vrydaghs de winckels van de Pouilliersters by de buyten Vleeschhouwers ghebruyckt worden, uytghenomen de Feest-daghen hier voren in dit Artikel gheroert. Ende naer de voorsz. respective uren sullen de Verkoopers hunne Winckels oft Kramen moeten opdoen, ende gheene openinghe meer moghen doen van hunne huysen, waer door sy hunne waren souden verthoonen, ofte de selve aen iemandt te moghen prefenteren, oft de Koopers aen te locken, op de pene van twee Rins-guldens.

IV.

Wel verstaende nochtans, dat binnen deser Stadt van Brussel wordt van weghen de Gheestelycke Overheydt toeghelaeten te moghen voor-stellen ende verkoopen, naer ouder sostuyme, de etelycke Presenten ende Nieuwe-Jaeren, van Koecken, Suycker, ende dierghelycke ; ende dat van den Jaers-dagh af tot dry Koninghen dagh inclus, ghelyck

oock toe-ghelaeten wordt te verkoopen die Ghelasen, van op den eersten Sondagh in den Vasten, tot des Saterdaghs daer naer inclus, naer ghewoonte : ende dat van elf uren voor noen, ende niet eer, op den voorsz. Sondagh, oft H. dagh daer tusschen occurrerende.

V.

Verbiedende insghelycx op de voorsz. daghen op de merckten oft straeten te verkoopen eenighe Boter, Kaes, Melck, oft Eyeren, ten ware dat ter twee Heyligh-daghen, te weten, Vrydagh ende Saterdagh achter malkanderen quamen. Vele min Pouilleryen, Kremeryen, Schilderyen, Figuren, oft Beelden, ende dierghelycke, op de pene van vier Rins-guldens voor d'eerste reyse, de tweede dobbel, ende de derde reyse arbitralyck ghecorrigeert te zyn. Ghelyck men oock op de voorsz. daghen niet en sal moghen voor-setten, oft in Kramen, oft anderssints ter venten stellen Fruyt, Sallaet, Radys, noch eenigherley Groen-waer, behoudelyck datmen wel sal moghen verkoopen op de Sondaghen ende Heyligh-daghen, die gheen Hoogh-tyden en zyn, allerley bederffelycke Fruyten, als te weten, Krieken, Kersen, Eertbesien, Crakebesien, Pruymen, Moerbesien, Cornellen, ende Persen, naer dat de Hoogh-misse in de Hooft-kercke sal ghedaen wesen, tot een ure naer noene ; ende voordts alderleye Sallaye, Radys, Oraigne-appelen, ende dierghelycke, ende andere Fruyten, naer de Completen ; maer niet eenighe Pottagerye, op de verbeurte van de waren, ende de pene van 24 stuyvers.

VI.

Item niemandt en sal op Sondaghen, oft Heyligh-daghen moghen verkoopen, oft ter venten stellen eenighe Cremeryen, Spiegels, Tin, Messen, Hout-werck, Eeren-werck, Banden, Huyven, oft andere wercken, oft waren, dan alleenlyck Kinders-spel, ende dierghelycke kleyne dinghen : ende dat oock niet voor den neghen uren des smorghens, op de verbeure van de voor-ghestelde verboden goeden, ende de pene van dry Carolus guldens.

VII.

Ende want door menigerleye manieren van Lotinghen, Ryffelinghen, ende andere tuysscheryen, de Jonckheydt niet alleen en versuymt den Dienst Godts, maer oock bedorven wordt met het hanteren van den Teerlinck ende anderssints, ende dickwils quade middelen gheraeckt te ghebruycken om aen 't geldt te komen, dat sy vertuysschen ende verspelen, soo wordt expresselyck verboden voor noen op eenige Sondaghen, oft Heyligh-daghen het serve loten, ryffelen, oft eenighe andere tuysscherye, hoedanigh die oock magh wesen, te doen, op de verbeurte van de goeden, ende t'geldt datter ontfanghen sal wesen, ende noch van ses Rins-guldens ten respecte van den Auteur ende Opsettere, ende van het opperste kleedt van den ghene, die het selve sal ghe-exerceert hebben, het selve kledt ten keuse ende discretie der officiers.

VIII.

Wordt oock scherpelyck verboden op de selve daghen te houden eenighe Kamer-spelen, oft te gaen sien, al-eer de Vesperen in de Hooft-kercke ghedaen sullen wesen. Item Dans-scholen, oft Caet-spelen te openen, daer te spelen, ofte te gaen sien spelen, Gansen te werpen, noch Clos-banen, Rolle-banen, Schutters-hoven, oft Schermers-scholen te hanteren, met Caerten, oft Teerlinghen te spelen, oft op de straeten te kaetsen, voor dat de Hoogh-misse in de voorsz. Kercke sal ghedaen wesen, op de pene van ses Rins-guldens, ten respecte van de ghene die contrarie van desen eenighe sulcke spelen, oft hanteringhen sullen ghedooghen, ende van d'opperste kleedt ten respecte van de ghene, die t'selve sullen doen ende contravenieren, ten keuse van den Officier, als voren.

IX.

Ende want de Feest-daghen ende Heyligh-daghen vereysschen van elcken Christen mensch sonderlinghe Godts-dienstigheydt, die in de Tavernen, oft Herberghen niet en gheschiedt, wordt scherpelyck verboden allen Her-

bergiers, Taverniers, Caberettiers ende Tappers eenghe persoonen, oft gasten te setten om eten, oft drincken, voor dat de Hoogh-misse in de Hooft-kercke is ghedaen, uytghenomen actuele Passagiers ende reysende persoonen, op de pene van 24 stuyvers te verbeuren by de voorsz. gasten, ende van dry Rins-guldens ten respecte van den ghenen, die de selve sal hebben aenveert ende gheset.

X.

Ende alsoo myne Heeren verscheyden klachten zyn ghedaen gheweest, dat de ghemeyne Borghers kinderen, ende andere hun daghelycx in grooten ghetalle zyn vindende op de Kerck-hoven, al-waer sy groote ongheregeltheden zyn bedryvende, van spelen, kaetsen, schieten, werpen, tuysschen, ende vechten, jae oock hunne onreynigheydt ende onnuttigheydt aen de Kercken, ende op de voorsz. Kerck-hoven te doen, alles tot confusie ende schandael van de Christeycke Catholycke Religie, ende teghen d'eere ende weerdigheydt der selver, soo wordt insghelycx by desen wel expresselyck verboden, allen ende eenenieghelycken, op de voorsz. Kerck-hoven (welcke die oock zyn) te schieten, kaetsen, tuysschen, oft andersints te spelen, oft al-daer eenighe onreynigheydt te doen : op de pene van daer aen te verbeuren de boete van dry Carolus guldens, te verhaelen aen de Contraventeurs, oft aen hunne Ouders, oft andere, in wiens bedwanck sy sullen zyn, Ende op dat beter toesicht soude moghen ghenomen worden tegen de selve Over-treders, soo sullen by de Magistraet, oft Arm-meesters van elcke Prochie eenighe ghestelt worden, die voor hun devoir ghenieten sullen de profyten dier komen sullen van de calengien.

XI.

Ende op dat dese Ordonnantie te volkomelycker magh onderhouden worden, sonder dat iemandt die sal moghen breken, onder decxsel van onschouwelycken noodt, oft andere waerscynighe excusatien, soo wordt by orloff ende wete des voorsz. Hooghweerdighsten Heere Aerts-Bisschop van Mechelen gheconsenteert t'ghene hier naer volght.

XII.

Eerst, aengaende de Graen-molders, midts dien het de Ghemeynte noodelyck is altydts voorsien te zyn van Meel, ende dickmael het water niet en dient, soo wordt hun toe-ghelaten, in-ghevolghe van de moderatie ghegheven by die van het Vicariaet van Mechelen in den Jaere 1616. t'Sondaghs ende s'Heyligh-daghs, om den ghemeynen noodt, te moghen malen binnen de Stadt tot s'morghens ten seven uren, ende wederom van naer de Hoogh-misse den gheheelen dagh door, ende buyten de Stadt, op de Dorpen, oft ten platten lande, tot het lefte gheluydt van de Hoogh-misse, ende van soo haeft die ghe-eyndight is, behoudens de voorsz. vier Hoogh-tyden, onse L. Vrouwendaghen, Apostel-daghen, eenen dagh naer Paesschen, eenen naer Sinxen, twee naer Kersmisse, Jaers-dagh, dry Coningen-dagh, H. Cruysvindinghe, Ascensioens-dagh, H. Sacraments-dagh, S. Jan Baptisten-dagh, S. Laureys-dagh, S. Michiels-dagh, ende den Patroon, oft Patroonersse van de plaetsen, oft Prochien al-daer Heyligh-dagh zynde. Verbiedende niet-te-min de voorsz. Meulders op eenighe Sondaghen, oft Heyligh-daghen op Ros-meulens, oft Smoutmeulens te malen, de meulekerre te voeren, oft het Meel op aft te voeren, oft te brenghen, t' en ware den noodt sulcx vereyschte, in welcken ghevalle sy hun sullen addresseren aen syne voorsz. Hooghweerdigheydt den Aerts-Bisschop van Mechelen, oft synen Vicaris Generael, oft Landt-deken, om daer over consent ende dispensatie te verwerven, met wete van den officier ende Policye-mesters deser Stadt, oft van den Meyer ten platten Lande, op de pene van dry guldens, ende verbeurte van den Mele, oft van den Smoute.

XIII.

Wordt oock de Vleesch-houwers toe-ghelaeten van Paesschen tot Baesmisse te slaen, oft doen slaen alderley Beesten op alle Feest-daghen, behalven de Hoogh-tyden van Paesschen ende Sinxen, ende onser Lieve Vrouwe Half-oost, des smorghens tot den acht uren, ende als-dan te moeten voldaen hebben, ende voordts van den elf uren

des noenens, ende daer naer den gheheelen dagh door : op de pene van ses Carolus guldens te verbeuren by den Vleesch-houwer, die contrarie van desen sal gheslaghen, oft doen slaen hebben.

XIV.

Sullen oock alle Kerre-winders, Craen-kinderen, Schraeffeleers, oft Werveneers wachten ende vermyden te packen op Sondaghen, ende de voornoemde vier daghen eenighe Koopmanschap, dan alleen Vent-goedt d'welck bederven soude, op de pene van dry Rins-guldens voor d'eerste reyse, ende de tweede reyse het dobbel, ende de derde seyse het vier dobbel.

XV.

Item en sullen op de voorgaende daghen niet vermoghen de Schippers, oft Schip-treckers de Schepen te laden, vueren, oft te trecken, dan alleen Schepen brenghende Visch, overmidts de bederffelyckheydt der waren, op de pene van vyf-en-twintigh Rins-guldens, ten respecte van den Ladere, oft Treckere. Ende soo verre den noodt anders gheraeckte te vereysschen, sullen de Schippers ghehouden zyn daer af te versoecken oorlof ende consent van den voorsz. Vicaris, oft Landt-deken, met wete ende kennisse van den Officier ende Policy-meesters deser Stadt.

XVI.

Sullen oock de Droogh-scheerders vermoghen gheverfde Lakenen aen de Ramen te slaen, ende eens overstryckende op-drooghen, ende dat des smorghens tot seven uren, ende niet langher.

XVII.

Oock salmen alle het Jaer door naer de Hoogh-misse op de voorsz. daghen vermoghen witte gheheele Wollelakenen op uyt-stekende stocken, oft andersints te drooghen hanghen, maer geensints vervrochte Kleederen, noch oock

Voorschoyen, Sayetten, oft Twyn, 't en ware den selven Twyn rouw ware, noch oock in de Bleyckerye te legghen, oft laeten legghen Lynwaet, Twyn, oft andersints, 't en ware het insghelycx rouw ware, op de verbeurte van de goederen.

XVIII.

Wordt gheconsenteert dat de Brouwers deser Stadt, die drymaels brouwen sullen binnen der weken, t'Sondaghs t'savondts, ende niet eer, sullen moghen onder-stoken, soo sullen sy oock moghen doen op de Heyligh-daghen vallende binnen der weken, uyt-ghesondert de vier Hoogh-tyden, Ascensioens-dagh, H. Sacraments, ende onse Lieve Vrouwe Hemelvaertdagh, met den Patroon, oft Patroonerssen-dagh van hunne Prochie.

XIX.

Ende als sy-lieden op eenen werck-dagh sullen begonst hebben te brouwen, soo sullen sy het werck moghen vorderen ende volkomen 's anderen daghs in de weke oock Heyligh-dagh zynde, doch niet een van de voorsz. vier Hoogh-tyden, noch onse Lieve Vrouwe-dagh, noch Nieuwen-jaers, noch dry Koninghen, noch ons Heeren Hemelvaart, noch H. Sacraments, noch S. Peeters, S. Pauwels, noch des Patroons van de Prochie daghen, op de pene van vier guldens.

XX.

Consenterende oock dat op alle Heyligh-daghen van den Jaere, uyt-ghenomen de ghene voorschreven, ende de Apostelen ende Vigilie-daghen, de voorsz. Brouwers sullen moghen de Mande te deure-waerts uyt-steken, ende draff verkoopen, behoudens nochtans dat sy met verkoopen ophouden van Paesschen tot Baef-misse 's morghens ten acht uren.

XXI.

Consenterende mede, dat sy-lieden op de Heyligh-daghen, komende binnen der weke, sullen moghen putten naer dry uren naer noene. Sullen oversulcx hun wachten

van t'selve te doen, oft laeten doen op Sondaghen, ende oock op de voorsz. Hoogh-tyden, ende andere Heyligh-daghen, by het tweede Artikel hier voren gheruert.

XXII.

De Backers wordt toe-gelaten te backen op de Feest-dagen van S. Marcus, S. Nicolaes, S. Mertens, S. Catharine, der Onnoosel-kinderen, S. Pauwels-bekeeringhe, ende van S. Peeters Stoel ; midtsgaders daer dry oft meer Feest-daghen achter den anderen komen, op den derden Feest-dagh, oft anderen bequamsten van de selve daghen, uyt-ghenomen nochtans de voorsz. S. Nicolaes, ende S. Catherine daghen in hunne respective Prochien, dies-halven sullen sy op de voorsz. gheorlofde daghen 's morghens voor acht uren moeten ghedaen hebben. Ende voor soo vele als den noodt voorder, oft meer soude vereysschen, sullen daer van advertentie doen aen den Hooghw. Heere Aerts-Bisschop, oft synen Vicaris Generael, oft Landt-deken, om daer op ghelet hebbende, naerder consent, oft dispensatie ghegheven te worden.

XXIII.

Wordt oock de Huyvetters gheconsenteert, als sy droogh-leder, oft huyden in de weycke hebben, die selve weycken te verhandelen, in-ghevalle van donder, ghelyck oock de huysen op een te legghen alsser vorste voor handen is. Item als de huyen verdrooghen souden, t'zy om de groote droogh te van den wedere, oft om datter twee Vier-dagen achter een volgen.

XXIV.

Consenterende hun voordts hunne schorsen te moghen doen maelen, soo wel t'Sondaghs, als s'Heyligh-daghs op den Schorsse-meulen van Anderlecht, behoudens dat sy sullen moeten op-houden des morghens ten acht uren, ende het werck naer noen niet hervatten, dan naer de Vesperen, die gheschieden binnen de Prochie-kercke van Anderlecht,

met conditie oock, dat sy niet en sullen de schorssen naer den Meulen doen voeren, oft het schorsse-meel af-voeren, te Waghen, oft te Peerde, van den selven Meulen, op de voorsz. daghen ; ende dat sy op de voorsz. Hooghtyden, ende andere daghen hier voren ghereurt in den tweeden Artikel, sullen hun ganschelyck wachten van te doen malen, t'zy voor, oft naer noenen, op de pene van dry guldens.

XXV.

De Barbiers en moghen niet scheeren op eenighe Sondaghen, noch Heyligh-dagen, op de pene van vier-en-twintigh stuyvers, te bekeeren als voren.

XXVI.

De Speêl-lieden sullen hunne Dans-scholen moghen openen ten elf uren voor noene, ende naer noene ten dry uren, ende niet eer, op de pene van vier-en-twintigh stuyvers.

XXVII.

De Moyer-kerren sullen moghen achter straeten gaen om de vuyligheyt op te nemen tot den acht uren voor noene, uyt-ghefondert alleen de vier Hoogh-tyden, ende onse L. Vrouwe Hemelvaert-dagh, wanneer de Moyerkerre den gheheelen dagh verboden wordt, op de pene van dry guldens.

XXVIII.

De Groen-wyven sullen met hunne Groen-waren ende Fruyten moghen te Merct komen, ende staen op de ghewoonlycke plaetse, op de Heylighdaghen komende op Merct-daghen, tot elf uren voor noen, maer buyten Merct-daghen niet : soo sy oock niet en sullen staen op Sondaghen, ende de naer-volghende Feest-daghen : te weten, de vier Hoogh-tyden, onse Lieve Vroowe-daghen, Apostel-daghen, twee Feest-daghen naer Kersmisse, twee naer Paesschen, twee naer Sincxen, Nieuwe-Jaers-dagh, dry

Koninghen-dagh, H. Cruys Vindinghe, Ascensioens-dagh, H. Sacramentsdagh, S. Jan Baptisten-dagh, S. Laureys-dagh, S. Michiels-dagh, ende op den Patroon-dagh ende der Patronersse-dagh der Prochie, daer onder de voorsz. plaetse resorteert. Wordt niet-te-min hun toe-ghelaten op de voorsz. daghen, elck voor hun deure, hunne waren te penne-weerden, behoudens de vier Hoogh-tyden, ende onser L. Vrouwe Hemelvaart-dagh ; dies sullen de voorsz. Vrouwen ghehouden zyn op de voorsz. gheconsenteerde daghen Misse te hooren, ende hunne huys-ghesinnen te doen Messe hooren, op de pene van dertigh stuyvers.
à

XXIX.

Wy permitteren aen de Vrouwen hun generende met Penserye, dat sy op Sondaghen openbaerlyck sullen moghen staen met hunne ghesoden Pensen, op de ghewoonlycke plaetse, tot elf uren voor noene : uyt-gesondert de Hoogh-tyden op Sondaghen komende, wanneer sy hunne Pensen in huys met ghesloten deuren sullen moghen verkoopen. Ende soo wie daer teghens ghecontravenieert sal hebben, oft langher ghestaen als de voorsz. ure, sal verbeuren t'elcker reyse dry guldens, tot behoef van den Armen. Ordonnerende hun voordts, dat sy insghelycx Misse hooren op de voorsz. daghen, ende op ghelycke pene als voren. Wel verstaende, dat soo wel de Groen, als de Pensvrouwen met hunne waren sullen moeten vertrecken ende uyt den weghe zyn, ten tyde als daer eenighe Processe voor by gaet.

XXX.

Ende en sal niemandt ghe-excuseert zyn van koopen, oft verkoopen, laden, vuren, oft ontlasten teghen dese Ordonnantie, al ist dat den Vierdagh komt te vallen op eenighen Merct-dagh van de Weke, anders als voren.

XXXI.

Verbiedende hier en boven eenen-ieghelycken in 't generael, ende in 't particulier, niet alleen op de voorsz. uyt-ghedruckte Vier-daghen, maer oock op alle andere

Feest-daghen geboden van de H. Kercke, eenigh Ambacht in 't heymelyck, oft in 't openbaar te doen, oft t'exerceren, anders dan hier voren om redelycke noodt-saecken is toe-ghelaeten, op arbitraele correctie.

XXXII.

Ende hoe-wel dat alle de voorsz. Poincten ende Ordonnantien ghesondeert zyn in het nootelyck onderhoudt van de Gheboden der H. Kercke, waer van hem niemandt en vermagh te excuseren, nochtans want den noodt gheen wet en heeft, soo sullen hier af ghe-excuseert worden de ghene die voor Heyr-kracht vluchten, oft om tochten van soldaeten hun goedt vervuren naer versekerde plaetsen, ghelyck oock sullen, de ghene die om eenen door-trecken-den tocht van soldaeten te gherieven, van alles verkoopen, oft met voor-staen, oft met opene winckelen.

XXXIII.

Ende ofter buyten de ghedooghsaemheydt, hier verhaelt ende toe-ghelaeten iemanden over-quame eenighen onversienen, oft besonderen noodt, sal den ghenen die daer-omme teghen d'onderhoudt van desen soude moeten doen, synen toe-vlucht moghen nemen aen den voorsz. Hoogh-weerdighsten Heere Aerts-Bisschop, synen Vicaris Generael, oft aen den Landt-Deken, met wete van den Officier, oft Policye-meesters deser Stadt, om van hun-lieden t'ont-fanghen een briefken, waer mede sy hun sullen moghen verandtwoorden, daer dat van noode wesen sal.

Aldus ghedaen op den 20, dagh van December in den Jaere 1633.

Aldus ghepubliceert ter grooter Puyen af van desen Stadts-huyse ter presentie van myne Heeren die Amptman, Borghe-meesters, Schepenen, Tresoriers, Rentmeesters, ende Raedt der Stadt Brussele, den 31. Julij 1699.

C. Zeghers.

Ditjes en Datjes.

Li Basse dès Biches (De Hindenpoel).

Een vijftigtal jaren geleden, op een mooien Novemberdag, wandelde ik langs den oever van de Ry Angon ; ik was gekomen op de plaats die geheeten wordt *Vallaiyes di Wauve,* een klein dal in het bosch « des Reinnivaux », hellend van het Noorden naar het Zuiden en waar in dien tijd prachtige boomen groeiden.

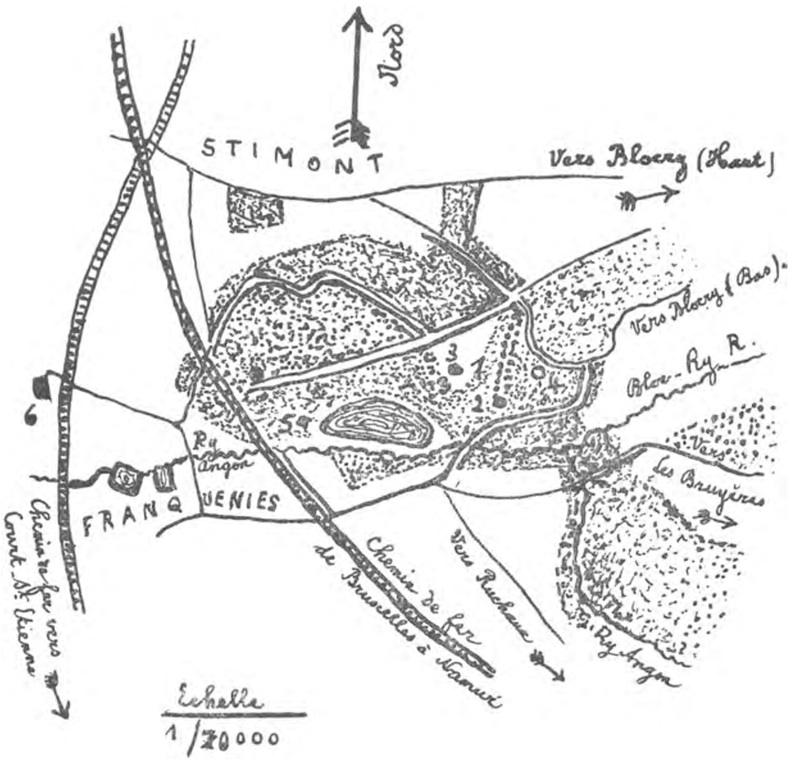

1 *Lès Vallaiyes di Wauve* (Beboscht dal). — 2. *Li Basse dès Biches.* — 3. Kasteel « *de l'Etoile* » (Eigenaarster : Mevr. Barones de Marcq de Tiège. — 4. Begraafplaats. — 5. « *Le Bõis des Rèves* », uitspanning, roeien, zwemmen, dansen. — 6. Station van Céroux-Mousty.

Boven het kreupelhout steeg een dunne blauwe rook omhoog, die er de aanwezigheid van werklieden verried.

Opeens werd mijn aandacht gewekt door krachtige mannenstemmen die herhaaldelijk riepen : *Houppe ! Houppe !* Ik begaf mij naar de plaats vanwaar het geroep kwam en daar zag ik twee arbeiders die met hefboomen een dikke rol (*role)* hout vooruitwerkten, een rol die oogenschijnlijk moest toebehoord hebben aan een eeuwenouden beuk. Zij spanden al hun krachten in om haar te brengen tot aan de plankenzagerij die zij een eindje verder opgetimmerd hadden (1). Ik deed hen opmerken dat het voor hen, om een lastig werk te sparen, toch beter geweest ware de kuil *(nour)* te graven op de plaats zelf waar de boom geveld werd, doch een der werklieden legde den vinger op den mond, als om mij het zwijgen op te leggen ; toch stelde ik de vraag opnieuw, maar de andere werkman, om mij hetzelfde doen te begrijpen, bedekte zijn gelaat met de volle hand, en, volkomen eensgezind, hernamen zij hun : *Houppe ! Houppe !*

Ik drong niet aan, doch een uurtje later kwam ik weer langs daar voorbij.

Nu waren de zagers bezig met de rol hout te behakken, en ditmaal vertelden ze mij heel stil een zonderlinge geschiedenis.

Wel duizend jaar geleden leefde op die plaats een eremijt, die elken nacht, om zijn ziel te zuiveren, zijn voeten ging baden

---

(1) Plankenzagers :

a) Anus (Jean-Baptiste), geboren te Fond des Vaux (Beaurieux, onder Court-St-Etienne), den 29sten Januari 1833 ; aldaar overleden, den 7den Januari 1914 ;

b) Wautier *alias Blanche* (Jean-Joseph), geboren te Ruchaux onder Court-St-Etienne, den 12den Juni 1852 en aldaar overleden, den 3den Januari 1926.

Jean-Joseph Wautier, *genaamd Blanche.*

in het water van den poel die in het laagste gedeelte van voornoemd dal gelegen was. Terwijl hij dit deed las hij de Heilige Schrift bij het licht dat blonk uit de oogen der hinden, die door den goeden God gezonden waren om den godvruchtigen man met hun adem te verwarmen. Deze legden dan soms hun streelende hoofden op de schouders van den heiligen kluizenaar die, van zijn kant, dan ook wel eens zijn arm om den hals van een dezer lieve dieren sloeg.

Satan echter vernam dit alles en besloot den eremijt in het verderf te storten.

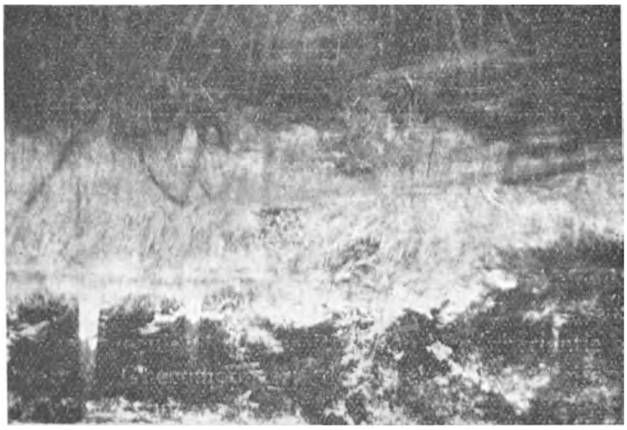

De Poel. -- Augustus 1936. -- Foto Mevr. Bertha Daubremé-Bergiers, de La Croix (Ottignies).

Op zekeren donkeren, stillen nacht zond hij een hinde met welriekenden adem ter plaatse. Zooals naar gewoonte trok de kluizenaar het hoofd van het dier naar zich toe, doch op hetzelfde oogenblik veranderde de hinde in een jonge vrouw die zoo verleidelijk was dat de eremijt in zonde viel. Zoodra hij echter bewust werd van hetgeen hij gedaan had voelde hij zich zoo uitermate bedroefd dat hij besloot zelfmoord te plegen. Hij nam zijn dikken stok en, daar er in de onmiddellijke omgeving geen enkel diep water was, vertrok hij naar *li Mouse* (de Maas) en verdronk er zich.

God vergaf hem alles, doch de plaats der zonde werd vervloekt en geen enkele plankenzager zou er zijn kuil mogen graven : bij den eersten stoot zou de groote zaag *(la fyer)* in twee breken.

Toen begreep ik waarom de twee mannen een uur vroeger zoo weinig zegden. — Wat zij vertelden werd mij later bevestigd door Joseph Petit van Ruchaux, die mij eveneens mededeelde dat de *fagoteûx* (mutsaardbinders) dezelfde voorzichtigheid moesten in acht nemen als de zagers *(soyeûx)* zelf.

De poel ligt er nog steeds op dezelfde plaats en wordt nu nog « *li Basse dès Biches* » (Hindenpoel) geheeten. Op gevaar af van zelf de vermaledijding over mijn hoofd te trekken, die, naar men zegt, over dit stille water hangt, ontsluier ik vandaag zijn geheim.

* * *

Ongeveer tweehonderd meter ten Noord-Oosten van dezen poel bevindt zich een grafheuveltje, dat omtrent op denzelfden afstand ligt van den heuvel waarvan sprake in mijn artikeltje over *Le Mont dès Bes* (Fransche Uitgave, 16de Jrg. 1936-37, blz. 128 à 132). Voor zoover wij weten werd totnogtoe geen van beide terreinverhoogingen onderzocht. Voor de bewoners der streek zijn zij als met een echte geheimzinnigheid omgeven.

ADOLPHE MORTIER.

Ruchaux, 7 September 1936.

Corpus van de Praehistorische Waalsche Folklore.

Als aanvullende nota bij het *Corpus de Folklore Préhistorique* voor Wallonië, gepubliceerd door *M. Georges Laport*, wijzen wij op het bosch van Meerdael, van weerszijden de taalgrens gelegen, waar de kribbe van het ros Beiaard getoond wordt en eveneens een steen waarin den voetindruk van gezegd paard zou geprent staan.

Wat de « draaiende steenen » uit het Walenland betreft, noteeren wij ook dezen te Beaurieux (Court-Saint-Etienne), waarvan in *De Brabantsche Folklore*, 3de jrg., blz. 187, een teekening, een foto en een verklaring verschenen.

A. M.

---

(1) Joseph-Ghislain Petit, geboren te Ruchaux, onder Court-St-Etienne, den 30sten December 1853 en aldaar overleden den 4den Juli 1920.

Joseph Petit.

Tooverformules.

Snijd zegerunen, als gij zege begeert ;
*G*raaf ze in de *g*reep van uw zwaard,
*E*enigen ter zijde, *a*nderen op 't steekblad,
En noem *t*weemael *T*yr.
Trek *b*ierrunen, opdat uws *b*uurmans
Vrouw u niet arg*l*istig mis*l*eide ;
Schrijf die op 't *h*oorn en den rug der *h*and,
En teeken een *n* op den *n*agel.
Schrijf *b*ergrunen, wanneer gij *b*ergen wilt
En redden de *v*rucht van *v*rouwen,
In de *h*olle *h*and en om *h*eel 't gewricht.

Geciteerd door MEYBOOM, *Oude Noormannen.*

Uit dit voorbeeld van onderrichtingen door *Sigrfrida* aan *Sigurd* gegeven betreffende het gebruik der tooverrunen *(Sigrdrifumal* § 5) blijkt dat er eertijds een onderscheid gemaakt werd tusschen de formules, die op nauwkeurig bepaalde plaatsen moesten ingesneden worden, naargelang het uitwerksel dat zij moesten hebben.

In de Saga van Egil *(Skallegrimsen* hoofdst. 60) is er sprake van lange bezweringsformulieren, door middel van dewelke men meende kwaad te kunnen berokkenen aan een persoon of aan een streek. Men richtte een *nidstang* op en daarop plaatste men een paardenkop terwijl men volgende formule uitsprak : Hier plaats ik een *nidstang* en deze *nid* keer ik tegen koning Erik en tegen koningin Gunhilde, en ik keer hem tegen alle beschermgoden van de streek opdat zij onrustig zouden worden en geen vaste verblijfplaats meer zouden vinden alvorens zij koning *Erik* en *Gunhilde* uit het land zullen verjaagd hebben ». Bij deze woorden sloeg hij den *stang* in den grond en liet er hem steken na er de runen op ingesneden te hebben die in deze formule vervat waren. Aan deze *nidstangen* werd een zeer groote kracht toegeschreven (1).

De tooverformules werden op zingenden toon uitgesproken wat aanleiding gaf tot de tooverzangen. Dergelijke gezangen worden beschreven in *Grogaldr* en in den runenzang van *Odin.*

De oorsprong van amuletten, phylacteriën en andere gelukaanbrengende voorwerpen dient ook nergens anders gezocht te worden.

LOUIS STROOBANT.

---

(1) Men verguldde de horens der koeien die moesten geslachtofferd worden. Het bloed werd opgevangen in kleine tobben en altaar en aanwezigen werden er mede besprenkeld. De offeraar kleurde er zijn handen in rood en eveneens de wanden van den tempel, de beelden der goden en den heiligen boom. De koppen der geofferde dieren werden opgehangen in den *lucus* ofwel gebruikt voor de *nidstangen (Helgakv. I ; Ljósv, S 4 ; Eyrbygg, S.* 4 *; Herv.* O. *Heidr.* S. 470).

De Voorspelling van de Toekomst.

In zijn werk : *La conquête du Bonheur* (blz. 270) citeert Payot een uittreksel uit het « Journal des Débats » van 12-10-1919, dat wij hieronder vertalen :

Vóór den oorlog waren er te Parijs 34607 slaapwandelaars, ziensters, kaartlegsters, waarzeggers, waarzegsters, occultisten, magnetiseurs, graphologen, enz. wat een millioen onnoozelaars en millioenen raadplegingen veronderstelt ».

De ongerustheid om den dag van morgen en de zorgen om de toekomst groeiden nog aan in de moeilijke naoorlogsche tijden en dit deed het aantal personen nog merkelijk toenemen, die door alle middelen trachten aanduidingen te bekomen betreffende de te volgen gedragslijn of troost zoeken in de pijnlijke omstandigheden waarin zij zich bevinden, dit vooral door het raadplegen van alle mogelijke soorten waarzeggers.

Folklore bij het Gerecht.

De folklore bestaat uit traditioneel geworden gebruiken, die echter bij hun oorsprong een reden van bestaan hadden.

Bij al hetgeen door den mensch gedaan wordt is er folklore voorhanden.

Wat het gerecht betreft noteerden we verscheidene folkloristische gebruiken die vooral van symbolischen oorsprong zijn.

De taal is er een opeenvolging van ouderwetsche zinswendingen en uitdrukkingen ; de quasi-onverstaanbaarheid er van dwingt eerbied af bij hen die met het gerecht in aanraking komen.

De kleedij klimt op tot de Middeleeuwen en bezit kleine eigenaardigheden die door een leek niet opgemerkt worden.

De evolutie leert ons dat bepaalde, nutteloos geworden organen bij onze hedendaagsche dieren verdwenen zijn, doch dat sporen er van nog steeds in het organisme voorhanden zijn.

Bij de toga der rechters behoort aldus een zorgvuldig verborgen langen sleep, die, gelukkig genoeg, thans overbodig geworden is.

De advokaten dragen den schouderlap van den licenciaat.

Zij spreken rechtstaand en met de baret op het hoofd, doch ontblooten het hoofd om de conclusies of de stukken van het proces te lezen.

De advokaten des konings, zijn procureurs, spreken eveneens rechtstaand.

Ten tijde dat de bekentenis nog het eenige bewijs was in zake repressieve rechtspleging, moest deze bekentenis ook in volle vrijheid uitgesproken worden, een vrijheid die dan ten minste toch steeds op een zinnebeeldige wijze voorgesteld werd.

Gedurende enkele oogenblikken slechts werd de beschuldigde dan van zijn boeien ontdaan, en aldus herhaalde hij « vrij » zijn bekentenissen, afgezien van het feit natuurlijk dat hij vooraf op de pijnbank gelegen had !

Zoo heel lang is het overigens nog niet geleden dat op de bekendmakingen aan de beschuldigden te lezen stond : « signifié à... détenu en la prison » of staande « entre deux guichets et signé de liberté... »

Dient het aanplakken der exploten bij den ingang van het gerechtshof dan niet als folklore beschouwd te worden ?

Niets anders dan folklore is ook het drievoudig afroepen der contumaciën vóór het Assisenhof ; het zou niet slecht zijn den deurwaarder die met dit werk gelast is, « risum teneatis » aan te bevelen.

Strafrecht en burgerlijk recht bevatten nog talrijke zuiver traditioneele formaliteiten.

Nog goed herinner ik me dat ik, veertig jaar geleden, op een heel bescheiden wijze een onderzoek instelde naar zeer geheimzinnige « affiches », naar dewelke een zaak verzonden werd.

Al dezen die door hun dagelijksche bezigheden met het gerecht in aanraking komen zijn zoodanig met deze folklore vergroeid, dat zij zelfs niet meer opmerken dat het folklore is.

De leek, die er om de eene of andere reden als getuige optreedt, geraakt meer onder den indruk van de formaliteit van den eed, van het gebaar en van de woorden.

Over de godsdienstige beteekenis van den eed werd reeds zooveel gezegd en geschreven, dat ik er hier maar liever zal van zwijgen.

Over het gebaar kan ik echter spreken, want het is uitsluitend folkloristisch.

Het gebaar is niet onafscheidbaar van den eed ; van rechtskundig standpunt uit beschouwd is de eed geldig zonder het gebaar, doch de beschuldigden en de getuigen zouden hem daarentegen als waardeloos beschouwen.

Welk gebaar er vereischt wordt is niet nauwkeurig bepaald ; ook zien wij de eedaflegging op verscheidene wijzen geschieden.

Uit eerbied houden de Joden hun hoofddeksel op.

Uit eerbied ontblooten de christenen het hoofd.

Naar het schijnt is de houding van de hand het voornaamste.

De rechterhand is het die dient opgestoken te worden ; niet de linker, « de leelijke ».

In een ordonnantie van Keizer Jozef II, dateerend van 3^den^ November 178, lezen wij :

« § 177. — Iedereen, zonder onderscheid, geestelijken of leeken, mannen of vrouwen, zullen den eed afleggen met de eerste twee vingers der rechterhand omhoog te steken ».

De geestelijkheid legde den eed af « manu pectori apposita », met de hand op de borst, wat door een griffier-grappenmaker vertaald werd « la main au piz » : er was namelijk sprake van een kanunnik en niet van een kanunnikes !

Is deze houding — die voorgeschreven wordt door de niet meer toepasselijke ordonnantie van 1768 — wel de echte ; is zij wel gerechtvaardigd ?

De eed bestaat in een tot getuige nemen van de godheid, welke deze ook weze.

Alle godsdiensten beschouwden steeds den hemel als het verblijf der goden.

De hand dient te wijzen naar den hemel, naar de verblijfplaats der goden.

In het « Dictionnaire des Antiquités » van Daremberg en Saglio, verbo Jus jurandum, treffen wij de reproductie aan van een medaille, waarop een groep voorgesteld wordt die den eed aflegt : allen steken de hand ten hemel.

Volgens de verwijzingen die in dit flink woordenboek voorkomen, wordt de eed rechtstaand afgelegd ; met de hand uitgestrekt naar Zeus (Jupiter).

Wordt de godheid zinnebeeldig voorgesteld in een altaar, dan raakt men dit altaar aan, juist alsof men God zelf aanraakte.

In Protestantsche landen — en eertijds ook bij ons — kon men den eed afleggen met de hand op het Evangelieboek, het woord Gods.

In *Le procès criminel,* door Lebrun de la Rochette (1622) lezen wij aldus : « *Il lui présente les Saintes évangiles de Dieu et lui fait mettre la main sur iceux, et jurer par les sacrées paroles y contenues, par la part qu'il prétend au Paradis et sur la damnation de son âme* ».

Uit volgende citaten blijkt dat het kruisbeeld tot hetzelfde doeleinde gebezigd werd :

« *A Jacques Le Poivre, tailleur d'imaiges, pour ung crucifix à luy eu pour la ville pour sur icelui faire serment les personnes adjournées par devant Messieurs eschevins à cuy le droit des proches seroit référé, a esté payé au mois de février 1572 : 60 s* ».

« *A Jehan Paumelle, pointre, pour avoir point, le susdit crucifix : 20 s.* ». *(Maltotes, 1572-1573).*

Steeds is er dus een werkelijke of een zinnebeeldige aanraking.

Om deze aanraking te doen is de hand echter steeds heelemaal geopend.

De vraag dringt zich dan op hoe men er toe gekomen is, in plaats van de geheele hand, slechts twee vingers omhoog te steken, wat thans algemeen gedaan wordt.

Zoowel in het heidendom als in het christendom wordt dit laatste gebaar aangetroffen.

Het is het kenmerkend gebaar van den vredebrenger.

De bevrediging, de vrede, is het essentieele bij het gerecht, dat toch geen ander doel nastreeft dan den vrede tusschen de menschen onderling te herstellen.

Vredehuis waar de schepenen-rechters eertijds zetelden.

Op onze dagen het vredegerecht.

Tot rust brengen in de vroegere wetgeving of overeenkomst in geld voor de wetsovertredingen.

« Oyez et faites paix » lezen we als eerste woorden op de politieverordeningen uit vroeger eeuwen.

Door de eeuwen heen vinden we in de folklore der kinderspelen dit aloude vredeteeken der twee opgestoken vingers terug : wie « twee » heeft is taboe.

Het is het zegenend gebaar van den priester.

Het is het gebaar dat vereeuwigd werd in de « mains de justice », zooals wij deze weervinden op het reliekschrijn te Montrœul sur Haine ; ook in de bronzen hand die ontdekt werd te Pompeï.

Het is het gebaar van het goddelijk en van het menschelijk gerecht, een gebaar dat heel gemakkelijk beschouwd werd als een aequivalent voor het aanroepend gebaar van den eed.

Wat den eed voor het gerecht betreft, denk ik persoonlijk dat het logischer zou zijn de gansche hand op te steken.

Het volk hecht zooveel belang aan het gebaar van den eed, dat het gelooft dat hij die de vingers opent alvorens een onwaarheid te zeggen, geen valschen eed doet : in dit geval valt de eed tusschen de vingers door !

Folklore van het gerecht en folklore van den eeredienst staan hier in nauw verband met elkaar : de pleiters aanroepen een Heilige wiens naam uit een griffie schijnt gekomen te zijn : Sint Expeditus, opperhoofd van een Romeinsch legioen, martelaar onder Diocletiaan, feestdag op 19 April.

Op prentjes en in beeld werd deze heilige in Romeinsche soldatenkleedij afgebeeld : hij toont een kruis op hetwelk geschreven staat « Hodie » (vandaag) ; en onder de voeten vertrapt hij een raaf die schreeuwt « cras, cras » (morgen, morgen).

Door het aanroepen van dezen heilige bekomt men een vlugge « expeditie » der processen.

Een gunstigen uitslag bij de processen wordt eveneens bekomen door de tusschenkomst van de H. Theresia, zooals dit blijkt uit het boek der roode en zwarte inschrijvingen van de kapel der H. Theresia te Bergen.

Profane concurrentie begint zich echter te doen gelden.

Door de bewondering en de dankbaarheid van zijn tijdgenooten, werd in het atrium van ons Justitiepaleis een prachtig marmeren borstbeeld geplaatst van den H. Minister Masson.

Op zekeren dag hadden scherpzinnige waarnemers zich verborgen in een donkeren zijgang en van hieruit zagen zij hoe een pleiter zich naar het borstbeeld begaf, vlug rondkeek om zich er van te overtuigen dat niemand hem zag en dan eerbiedig en godvruchtig de sik begon te streelen van M. Masson !

Dit vlug gebaar zal hier noch het eerste noch het eenige geweest zijn, want het marmer is reeds geel geworden van het aanraken !

Vast staat het, dat door de tusschenkomst van Meester Masson meer dan een proces gewonnen werd.

Aldus zijn wij ooggetuigen van het ontstaan van een gebruik dat wellicht traditioneel zal worden en aldus de Folklore van het Bergensch gerecht zal komen verrijken.

PAUL HEUPGEN.

Ketelmuziek.

De Brabantsche Folklore heeft zijn lezers meermaals onderhouden over de kwestie van het ketelmuziek. In betrekking hiermede houden wij er aan volgend geval te signaleeren, waarbij door de rechtbank van Verviers bepaalde straffen uitgesproken werden.

In den loop van verleden Lente hadden enkele grappenmakers van Hinderhausen zich 's avonds naar de woning van twee jonggehuwden begeven, om er een serenade te brengen onder vorm van ketelmuziek. Deze op het programma van het feest niet voorziene muziek viel niet in den smaak der genoodigden, die zich op de straat begaven om de vroolijke muzikanten het zwijgen op te leggen. Twist was het gevolg van dit optreden.

De zaak kwam verleden week voor de rechtbank van Verviers, die den aanvoerder der jonge grappenmakers veroordeelde tot 8 dagen gevangenis of 500 fr. boete en tot 5000 fr. schadevergoeding. De medewerkers werden allen voorwaardelijk tot min of meer zware straffen veroordeeld.

Uithangbord : In de goei vrouw.

Bij het doorbladeren der vorige jaargangen van *De Brabantsche Folklore* (XII, blz. 286) wordt onze aandacht gaande gemaakt door het uithangbord « A la bonne Femme » (Korte inhoud van de mededeeling Prof. Gessler op het 29[ste] Oudheidkundig Congres te Luik). In betrekking tot dit onderwerp noteerden wij het volgende in « *The Girls own paper* » July 1888 (blz. 675) :

« The Good Woman », a Headless figure, found likewise as « The King's Head and Good Woman », points grimly to the origin of its own name, for the king represented on one side of the signboard is the portrait of our « Bluebeard sovereign ». Te headless woman on the other reprensented Anne Boleyn, styled « good », as having identified herself very prominently with the interests of the Lollards, and having come of a Lollard family. But the idea had a still earlier origin, although its application in our own country was that which I have stated ; for in early Roman times the sign had reference to saints martyred by decapitation, often represented as holding their heads in their hands. The idea which has been very ungallantly associated with it by persons of a different sex, i. e. that to be « good » a woman must be deprived of her tongue is simply not true as regards the origin of the sign.

Hier wordt bijgevolg verondersteld dat de « goede vrouw » niemand minder zou zijn dan Anna Boleyn, die klaarblijkend de belangen van de Wycliffieten behartigde. Deze vrouw is « hoofdeloos » en dit laat den schrijver toe te veronderstellen dat de oorsprong van het uithangbord zou te zoeken zijn in de eerste tijden van het christendom : onthoofde martelaren. De veronderstelling dat een vrouw, om « goed » te zijn van haar tong zou moeten beroofd worden, is van allen grond ontbloot.

FR. HENDRICKX.

Onze overoude kinderspelen.
Het pikkelspel.

In nummer 82 van Brab. Folkl., bladzijde 277, vraagt Heer C De Vuyst inlichtingen over het « bikkelspel » dat zijn oorsprong zou vinden in het feit, dat de kinderen der grotbewoners zich vermaakten met de beenderen der dieren die zij opaten.

Te Geeraardsbergen en omstreken heb ik dit kinderspel in vroegere jaren zeer veel door de meisjes zien spelen.

Met heette dit spel daar : het « pikkelspel » of « pikkelen ». Het is heel waarschijnlijk dat dit kinderspel in aloude tijden zijn ontstaan vond ; immers, men zegt hedendaags nog op iemand die magere beenen heeft :

« Hij heeft pikkelbeenen ». Nog het ander gezegde :

« Hij slaat zijn pikkelbeenen omhoog ». Nog een ander :

« Ik zal met uw pikkelbeenen noten slaan », enz.

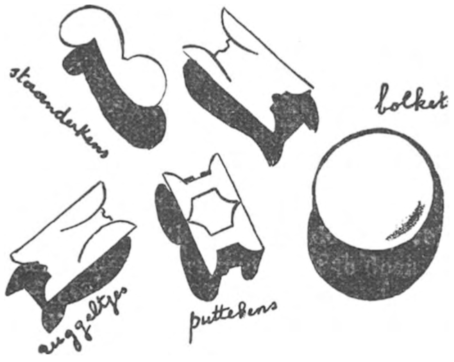

Al deze gezegden hebben betrek op de beenen, en met ziet daarin dat dit spel eerst wel zou uitgevoerd zijn geweest met beenderen van dieren. Op den buiten speelden vroeger de kinderen met de beenderen uit de varkenshesp — varkensknuist, enz.

Hier geef ik volgaarne eenige inlichtingen over de wijze waarop het pikkelspel in mijn kinderjaren gespeeld werd.

Daartoe waren noodig : vier pikkels in lood, ijzer of koper en een bal of bolket.

De meisjes speelden dit spel met voorliefde in den Zomer, als zij, vermoeid van dansen of springen, zich op een dorpel van blauwen steen of op een arduinsteen gingen neerzetten, waar bal of bolket hoog konden weerkaatsen.

Met een bal speelt men meestal op een tafel.

1) Men neemt de 4 pikkels en bal in de hand en werpt den bal omhoog terwijl de pikkels op tafel uitgeworpen worden.

2) De bal wordt opnieuw omhoog geworpen, terwijl de 4 pikkels in puttekens worden gekeerd.

3) Met een nieuwen balworp worden zij opgeraapt. Liggen zij bij den tafelworp alle vier op de puttekens dan moet men niets anders does dan ze met een balworp oprapen.

Alzóó worden de pikkels uitgeworpen om achtereenvolgens in ruggelkens en staanderkens gekeerd te worden. De kinders zeggen : « Ik ben in mijn putteken, ruggelkens, staanderkens ». Iedere maal worden de pikkels onder een balworp opgenomen.

4) Terwijl de bal weerom omhoog gaat worden de vier pikkels terug op tafel geworpen, in staanderkens gekeerd en onder een nieuwen balworp, tusschen den 1sten en 2^{den} vinger genomen met de palm van de hand omhoog, en daarna omgedraaid terug op tafel gezet. Onder een balworp worden de pikkels opgenomen.

Weerom op tafel uitwerpen onder een balworp.

5) De pikkels in staanderkens keeren en twee staanderkens tusschen de eerste drie vingers van de hand nemen — omdraaien en terug op tafel zetten. Men een balworp de pikkels opnemen.

Weer op tafel werpen terwijl de bal omhoog gaat.

6) De pikkels in staanderkens keeren en er drie tusschen de vier vingers nemen — omdraaien en terug op tafel zetten. Het overige staanderken wordt tusschen wijs- en middenvinger genomen — omgedraaid en gekeerd. De pikkels opnemen.

Terug de pikkels op tafel werpen met een balworp.

7) Alle vier in staanderkens keeren en de 4 pikkels tusschen de vijf vingers nemen, de handpalm omhoog — omkeeren en terug op tafel zetten.

Naargelang de staanderkens één voor één tusschen de vingers ofwel met twee of met drie enz. genomen worden, zeggen de kinderen : « Ik ben in mijn eerstjes, tweedjes, drietjes, enz.

Heeft men deze verscheidene bewerkingen zonder falen gedaan dan heeft men één spel.

Als men tusschen het spel faalt, dan gaat de beurt aan een andere.

't Is te betreuren dat dit aangenaam spel, evenals het touwtjespringen en het rondedansen nu nog zóó weinig door de kinderen wordt gespeeld ; zij vinden thans meer hun vermaak in kinema of bioskoop.

A. De Clercq.

Febr. 1936.

Kinderspel.

In de omgeving van Brussel was ik onlangs ooggetuige van een vermakelijk straattooneeltje, dat mij deed terugdenken aan een spelletje uit mijn kinderjaren. Eenige speelzieke meisjes ontmoeten een vriendinnetje, dat klaarblijkend in 't nieuw gekleed is. Haastig loopen zij er naar toe en beginnen al de knoopen te tellen die zij in 't oog krijgen. Bij dit tellen herhalen zij steeds

dezelfde woorden : *Eu, acheté, trouvé, volé* (gekregen, gekocht, gevonden, gestolen), telkens in dezelfde orde herbeginnend, tot den laatsten knoop gevonden is. Het woord, bij dezen laatsten knoop uitgesproken, wordt door allen herhaald en in onderhavig geval riepen zij samen uit :

Elle l'a eu... (Zij heeft het gekregen...).

H. W.

Paaschfeest te Nijvel in de XV^de^ eeuw.

In de XV^de^ eeuw werden Paaschdag en Paaschmaandag te Nijvel geheeten : *jours des grands caresmaux,* gezegd *jours des pois de la charité* of nog eenvoudiger *jours des cras pois.*

Wat de uitdrukking *jours des cras pois* beteekent konden wij niet achterhalen.

Elk afzonderlijk beschouwd werden zij respectievelijk geheeten : *cras dîmanche* en *Lundi des caresmaux.*

Op laatstgenoemden dag (Paaschmaandag) had, op rekening van de stad, een feestmaal plaats voor de renteniers, de gezworenen, de stadsdienaars en hun echtgenooten (1).

De minderbroeders ontvingen een gratificatie, doch in wijn.

In de rekeningen is er eveneens sprake van de zangers.

Witte Donderdag werd, evenals in 't Nederlandsch, *blanc jeudi* geheeten, waarschijnlijk als herinnering aan de voetwassching. Op dien dag liet de Abdis reebouten uitdeelen aan de kanunnikessen (2). Het kapittel zelf vergaderde om wijn te drinken (3).

Wij noteerden eveneens een *lundi parjuré.* Zou men hiermee *Verloren Maandag* niet bedoeld hebben ? Wij kunnen geen nadere bijzonderheden hieromtrent mededeelen.

AIMÉ BRULÉ (†).

Wellerismen.

De *Mercure de France* publiceert een artikeltje door Van Gennep, waarin deze de uitslagen resumeert van zijn enquête over de Wellerismen. Ziehier de vertaling er van :

Mijn beide nota's over dit vraagstukje van letterkund'gen aard gaven aanleiding tot een heele reeks brieven uit de verscheidene Fransche gewesten. In België werd betreffende dit onderwerp een onderzoek ingesteld.

---

(1) Rekeningen van de stad. Jaren 1530, 1556, 1582, 1586.

(2) Jaar 1559. Payé pour gigots distribués le jour du *blanc jeudi* au lavé des mains.
(Kerkelijk archief, Nr. 1570).

(3) Jaar 1580. Pour vin beutz en chapitre le jour du *blanc jeudi*

Het eigenaardige van de zaak is wel dat al de Fransche wellerismen, deze uit de zeestreek van Fransch-Vlaanderen uitgezonderd, onkiesch zijn. Het volgende, mij medegedeeld door M. Bordeaux van Agon (Manche), is nochtans betamelijk : « On n'est pas mal, pourvu que ça dure, comme disait l'Anglais qui venait d'enjamber le parapet des tours Notre-Dame » (Nog zoo slecht niet, als 't maar blijft duren, zegde de Engelschman die pas over de leuning der O. L. Vrouwtorens sprong). Mijn correspondent heeft maar een slechten indruk behouden van zijn gewezen leeraar Girardin, die dit soort zegswijzen aan Dickens ontleende, en van het boosaardig genoegen dat hij er in vond de gansche klas met de zoogenaamde luieriken te doen lachen. Hij kon mij echter niet verzekeren of Girardin deze wellerismen zelf uitvond, ofwel of hij ze putte uit de volkstraditie.

In de werken over de folklore in Touraine heb ik desaangaande niets gevonden ; wat Normandië betreft noteerde ik voor de gansche streek slechts drie zegswijzen, opgeteekend door Canel (*Blason pop. de la Normandie,* 1859) « Il vaut mieux se dédire que se détruire, dit le Normand » ; verder : « Il y a de bonnes gens partout, comme dit le Normand » (1ste deel, blz. 60 en 89) ; eindelijk : « Nos filles passent de maturité, comme disait un curé de Saint-Loyer » (arr. Argentan) (IIde deel, blz. 122).

Het meerendeel der wellerismen die ik van verscheidene zijden ontving behooren tot de folklore van het soldatenleven. Meermaals wordt er de meening van een prinses in vooruitgezet, die alle mogelijke lichaamsdeelen hierbij te pas brengt.

Talrijk zijn eveneens de wellerismen die bekomen worden met een bekend gezegde van een bepaald auteur toe te schrijven aan een figuur van jongeren datum ; aldus valt het voor dat een zin van Esopus op rekening geplaatst wordt van Mgr. Dupanloup of van Mgr. Baudrillart, en dat de historie van den neger van Saint-Cyr van den eenen Franschen maarschalk op den anderen overgaat. « Tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes » werd achtereenvolgens toegeschreven aan Molière, aan Voltaire, aan Pangloss (en Candide), aan Chateaubriand, aan Victor Hugo, aan elk modern schrijver zelfs die een Goncourtprijs behaalde of die lid werd van de Academie of eindelijk ook nog aan al wie op een buitenkansje mocht roemen, het winnen van een groot lot of iets dergelijks. Deze uitdrukkingen beantwoorden ongetwijfeld aan de tendens die de reden van bestaan der wellerismen verklaart, doch uit hun voortdurende wijzigingen blijkt ook dat zij niet behooren tot een wel bepaalde traditioneele groepeering.

Van een dergelijke folkloristische groepeering kunnen wij daarentegen misschien wel spreken wat Fransch-Vlaanderen betreft, vooral het Vlaamschsprekend gedeelte. M. Bourgeois uit Hazebroek schrijft mij « dat er ontelbare wellerismen voorkomen in de volkstaal in het departement du Nord en dat een enquête,

geleid door de plaatselijke wetenschappelijke vereenigingen, verbazende uitslagen zou opleveren ». Persoonlijk heb ik mij dan naar Rijsel, Dowaai en Valenciennes begeven, doch wat ik er hoorde was steeds hetzelfde : niets anders namelijk dan de spreekwijzen die door den H. Bourgeois zelf opgeteekend werden.

« De wortelen zijn goed, zei de Waal ; en hij at al het vleesch op ». — « 't Is waar, maar een beetje lang, zei de boer, en de vader preekte reeds meer dan een uur (ook monnik of pater) ». Deze beide zegswijzen werden ook geciteerd door E. H. de Crocq *(Flandre Notre Mère,* Belle, 1931, 8°, blz. 95) die eveneens de volgende aangeeft :

Ik ben nieuwsgierig om te zien wat er nu zal volgen, zei de man, terwijl zijn vrouw naar den bezem greep.

Blijf maar kalm, zei de visscher ; en hij stroopte zijn paling het vel af.

Dat zijn er vier, zei Baentje; en hij stak zijn vrouw bij drie kiekens.

Een goed middel tegen vlooien, dacht de kleermaker terwijl zijn huis afbrandde.

Dat is nogal sterk, dacht Kobus, en hij kreeg een pak slaag in plaats van eten.

(Bovenstaande wellerismen worden in het Fransch aangegeven. Schr. zegt dan verder :)

Al deze citaten zijn klaarblijkend uit het Vlaamsch vertaald en behooren tot den buitengewoon rijken schat waaruit talrijke voorbeelden opgeteekend werden in de *Folkl. Brabançon* van 1934-1935, nrs. 79-80, blz. 115-116, en vooral in een artikel dat verscheen in de Nederlandsche uitgave van dit tijdschrift : *De Brabantsche Folklore,* nr. 82, blz. 261-273, en dat als titel draagt *Wellerismen* In gezegd artikel geeft M. Hendrickx Frans den uitslag van zijn persoonlijke opzoekingen in de omgeving van Leuven. Hij vergelijkt de opgeteekende spreekwijzen met gelijksoortige uitdrukkingen uit de Belgische literatuur, waarin er verscheidene voorkomen die toegeschreven worden aan den nationalen held Tijl Uilenspiegel. Meestal zijn ze tamelijk plat en « overeenkomstig met den echt Vlaamschen geest » : « D'een is d'ander, zei de boer ; en hij sliep bij z'n vrouw heur zuster ». Andere zijn quasi onverstaanbaar geworden, bv. *Aroutsekaï,* wat, volgens M. Hendrickx Frans een bastaardvorm is voor : *En route zei Kaaï* (persoonsnaam) ; in de streek zelf wordt de zegswijze verklaard met te veronderstellen dat een genaamde *Kaai* bij het vertrekken zijn paarden steeds toeriep : *En route !*

Ook voor andere wellerismen noteerde schrijver een verklarende anekdote, voor de waarheid van dewelke hij echter niet instaat. Wat het vraagstuk van de spontane vorming der wellerismen betreft kan het nuttig zijn te wijzen op het voorbeeld dat aangegeven wordt door kanunnik Haigneré *(Vocabulaire du patois boulonnais,* 1903, blz. 327) ; in zijn familie werd er namelijk dikwijls gezinspeeld op het eene of andere gezegde van zijn groot-

moeder, die graag met een aphorisme voor den dag kwam en die o. m. het volgende uitvond : « J'ai vu mourir bien de bergers dans ma vie, mais je n'ai pas encore eu la chance d'hériter une houlette » (Meer dan één herder heb ik in mijn leven zien sterven, doch ik heb nog nooit de kans gehad een herdersstaf te erven) ; wat beteekende dat zij zich niet herinnerde dat er al ooit iemand uit haar familie iets geërfd had.

Theoretisch gesproken zou dit voorbeeld uit de familie van Haigneré overal moeten genoteerd worden, in geheel Frankrijk, van Noord tot Zuid, van Oost tot West ; uit alle streken zou men mij dus voorbeelden moeten signaleeren, of zelfs verzamelingen van vervolgens gestereotypeerde zegswijzen moeten aangeven die, de zoogenaamde « volkswijsheid » in zich besluitend, ook elders dan in de familie van waar ze komen zouden burgerrecht verkregen hebben. Een vertrekpunt wordt mij gegeven door M. René Le Royer, te Angers :

Mijn vader en een zijner vrienden waren in kennis met een rijk, doch met zijn fortuin zeer ingenomen zakenman, die zich, ongeletterd als hij was, nogal dikwijls een verkeerde uitdrukking ontsnappen liet. Op zekeren avond dat zij samen naar de opera geweest waren, had gezegd personnage zijn indruk te kennen gegeven met te zeggen : « C'est martial ». (Het is krijgshaftig). Telkens er sedertdien in ons milieu iets voorviel dat min of meer buitengewoon was, werd er herhaald : « C'est martial, comme dit Michel ».

Het wellerisme wordt gekenmerkt door het feit dat er telkens beroep gedaan wordt op een autoriteit of op een getuige, die ofwel werkelijk bestaand ofwel denkbeeldig is. Wat M. Hendrickx ook denke over de streek Leuven en de andere Belgische gewesten, toch is het goed mogelijk dat het vertrekpunt werkelijk een persoonlijke ervaring was. M. Armand, de bedrijvige bestuurder van *En Dehors*, is zelfs de meening toegedaan dat de wellerismen spontaan moeten ontstaan in alle soorten van beperkte milieu's (familie, beroep, enz.) waar de wijze van spreken en handelen van bepaalde individu's in strijd is met de normale collectieve denk- en handelwijze. Het door hem aangehaalde voorbeeld schijnt mij echter niet overtuigend genoeg te zijn :

In een drukkerij, niet ver van de rue Rochechouart, waar ik vóór den oorlog dikwijls om zaken ging, waren de gasten gewoon, in den loop van een gesprek, op het gepaste oogenblik en in overeenstemming met het onderwerp waarover het ging, een vers te citeeren dat zij aan alle mogelijke schrijvers, uitgenomen aan den echte, toeschreven. Dit maakte soms een echt komisch effect. Aldus : « Les chants désespérés sont les chants les plus beaux, comme disait Béranger ». — On a souvent besoin d'un plus petit que soi, comme disait Racine ». — L'enfant avait reçu deux balles dans la tête, comme disait Verlaine », enz. Ik heb alle reden om te gelooven, dat deze manier van spreken destijds in verscheidene drukkerijen op den rechteroever in zwang was.

Ik denk eerder dat deze wetens en willens verdraaide spreekwijzen te rangschikken zijn bij de letterkundige raadsels, in den aard van deze die door sommige dagbladen aan de lezers opgegeven worden, of ook bij de afgezaagde moppen uit de werkplaatsen. Het eenige aanrakingspunt met de echte wellerismen van Dickens zou bestaan in het van den hak op den tak springen, of in de potsierlijkheid van de uitdrukking op het oogenblik dat zij uitgesproken wordt.

Ik betwijfel eveneens dat de uitdrukkingen, toegeschreven aan M. de la Palisse, bij de wellerismen zouden kunnen gerangschikt worden. Alle pogingen om te achterhalen wanneer deze « lapallissades » in Frankrijk in zwang kwamen, bleven vruchteloos. Wellicht kan een lezer van den *Mercure de France* mij hieromtrent nauwkeuriger inlichtingen vertrekken en overtuigender bewijzen ter vergelijking bijbrengen. Het staat heelemaal niet vast dat La Palisse (of La Palice) in Frankrijk algemeen gekend was in alle milieu's, vooral in de landelijke.

A. Van Gennep.

A la bonne heure.

In onze Fransche uitgave vragen wij onze lezers om inlichtingen betreffende deze veel gebruikte Fransche uitdrukking. Daar er in onze Vlaamsche gewesten soms ook een bastaardvorm voor bestaat, achten wij het niet van belang ontbloot eveneens de aandacht van de lezers dezer uitgave er op te vestigen. Hoe en waar ontstond deze uitdrukking ? Welke is de juiste beteekenis er van ? In welke streken wordt zij aangetroffen, want naar het schijnt wordt zij niet algemeen gebruikt.

Beleefd verzoek ons desgevallend deze inlichtingen over te maken.

Oorlogskreet der Marollen.

De oorlogskreet der Franschen was « Montjoie », deze der Normandiërs « Deus aïe », in Anjou klonk het « Valie », bij de Vlamingen « Arrat of Arras ». — Deze laatste uitdrukking leeft nog steeds voort in de volkstaal in onze gewesten, vooral te Brussel waar men « arra » zegt als men iemand een slag ziet geven of als men een vechter ziet aanmoedigen. In sommige gevallen noteerden wij ze ook met een uitdagende beteekenis, bij de Marollen bv. die roepen : « arra nen boukeï » (geluid dat voortgebracht wordt door de lippen met de hand als spreekhoren).

P. Hermant.

Twee Wachten in 1670 te Brussel door het vuur vernield.

Op een Augustusmorgend van het jaar 1670 werd, aan de Schaarbeeksche Poort te Brussel, een bewoner uit de omgeving der stad, die zich met groenten naar de markt begaf, door een Spaansch soldaat zonder eenige reden gedood.

Het volk, over dit brutale feit verontwaardigd, achtervolgde den moordenaar, die in allerijl naar de dichtbij gelegen wachten vluchtte, waaruit dadelijk zijn hulpvaardige kameraden te voorschijn kwamen.

Aldus kwam het heel natuurlijk tot een opstootje, tijdens hetwelk de burgerij twee wachten in 't brand stak.

« Wrijvingen » tusschen soldaten en bevolking dienden niet als een zeldzaamheid beschouwd te worden. Het hierboven aangehaalde geval was echter van ernstigen aard : de soldaten bevonden zich in een leelijk parket en tegenover de Brusselsche Magistraat werden beleedigende woorden uitgesproken.

Don Juan Domingo de Zuniga, graaf van Monterrey, destijds Goeverneur-Generaal der Nederlanden, zag zich verplicht tusschenbeide te komen. Hij gaf bevel een onderzoek in te stellen.

De Schepenen der stad zonden hem een verslag van het gebeurde. Dit interessante stuk, in verouderde taal opgesteld, geeft een tamelijk breedvoerig verhaal van het gebeurde en wordt best in de oorspronkelijke taal gelezen. Daarom achten wij het voldoende onze lezers te verwijzen naar onze franschtalige uitgave, Nr. 93-94, blz. 296.

Het stuk berust in de Kon. bibl. — *Fonds Hauwaert,* Hdschr. 6523, C. blz. 98.

H. HENRY.

Het Brusselsch Arsenaal.

Hndschr. 290, blz. 150 van den Herald. Raad bevat de lijst der wapens, die in 1789 overhandigd werden aan den Wapenkoning Beydaels :

1. — De paradewapens van Karel V met toebehoorten.
2. — De wâpens en het vaandel van den Prins van Beieren.
3. — De wapens van aartshertog Albrecht met schild en het harnas en den kop van het paard met 9 er bij behoorende stukken.
4. — Het borstharnas van aartshertog Ernest en andere bijbehoorende stukken.
5. — Het borstharnas van den Prins van Parma.
6. — Dit van Prins Maximiliaan.
7. — Dit van den Hertog van Alva.
9. — De piek van aartshertog Albrecht.
11. — De ijzeren helm van den Hertog van Alva.
12. — Zijn jachtzwaard.
13. — Een machine gezegd « IJzeren arm ».
14. — Een hellebaard.
15. — Een jachtlans.
16. — Een der « engageantes » voor de jacht.
17. — Twee harnassen voor den kop van een paard ; het eene gegraveerd, het andere met wapen.
21. — Het gepantserd harnas van aartshertog Albrecht.

23. — Het gepantserd harnas van aartshertog Mathias.
24. — De gepantserde wapens van Karel V.
28. — De gepantserde wapens van den Prins van Parma.
29. — De wapens van Koning Maximiliaan.
30. — De gepantserde wapens van den hertog van Alva.
33. — De wapens van Don Juan van Oostenrijk.
34. — De wapens van den Kardinaal infant.
35. — De wapens van aartshertog Leopold.
36. — Twee kleine gegraveerde « engageantes ».
37. — De wapens van prins Antonius van Lorreinen
38. — Het harnas van don Jean.
39. — De wapens van keizer Rodolf.
41. — Een paar ijzeren handschoenen.
49. — Vier Indiaansche wapens.
50. — Twee paar schoenen.
58. — Het zadel van Filips de Goede.
70. — Turksche pijlen.
71. — Een der bogen.
72. — Een der pijlkokers.
73. — Rijglaarzen van Filips de Goede.
76. — Een der zwaarden voor het steekspel.
80. — Een klein heraldiek kanon.
84. — Een kleine piek van aartshertog Albrecht.
87. — Het vaandel van Don Juan van Oostenrijk.
88. — Een gegraveerd schild en een zwart ijzeren helm.
89. — *De lantaarn van Karel V.*
90. — Het zwaard van Hendrik IV.
91. — Het zwaard van Karel V.
92. — Het zwaard van den hertog van Alva.
97. — Een kleine laars in zwart ijzer.
98. — Een klein pistool en dolk van Karel V.
99. — Een kleine helm van Karel V.
102. — Het maliënhemd van Karel V.
103. — De lans van Karel V.
104. — Het schild van den hertog van Parma.
105. — *Une des calottes de Maille.*
106. — Twee wapens voorstellend hertog Jan en zijn broeder.
109. — Een kleine ijzeren laars « à jour ».
110. — Het schild van Karel V.
111. — Het schild waarop de geschiedenis van Jasoon voorgesteld is.
118. — Een zwart ijzeren hand.
147. — De piek van Filips de Goede.
148. — De standaard van Frans I.
158. — Een andere piek van Filips de Goede.
161. — Een « à jour » harnas.

Ik verzoek M. Baudour al de in deze lijst vermelde zaken af te leveren aan den Heer Kersten Wapenkoning die er u een voorloopig ontvangstbewijs zal van geven.

Onderhavig verzoek zal binnen korten tijd gevolgd worden door een order van den Raad.

Gedaan te Brussel den 18 Februari 1789.

(get.) J. C. Limpens.

Deze lijst wordt voorafgegaan door een beschrijving (blz. 142) van de oudheden die aangetroffen werden in het arsenaal te Brussel.

Gelijkluidend afschrift,

L. STROOBANT.

Voorteekenen van Regen.

In de Kempen wordt gezegd : « *Jan is 'nen zeiker, Peer nog 'nen grootere, zeikt Jan niet, dan zeikt Peer* ».

Jan en Peer zijn hier de kalenderheiligen Johannes en Petrus. Steeds regent het op een van beide dagen.

* * *

Ring rond de zon, water met de ton. (veel regen).

* * *

Het zal eveneens regenen als de kikvorschen 's avonds veel kwaken, als de hennen later slapen gaan dan naar gewoonte en zich pluizen, als de zwaluwen dicht over den grond scheren, als een pad over den weg kruipt, als de slakken hun horentjes uitsteken, als er veel paddestoelen staan.

L. S.

Kantwerkstersliederen.

In nummer 85-86 Brab. Folkl., blad. 102, vind ik een kantwerksterslied opgeteekend door L. Stroobant, en dat volgens hem, door de Brusselsche kantwerksters zou gezongen zijn geweest.

Hier in Vlaanderen treft men een variante aan van dit oude lied, te Geeraardsbergen, waar de kantwerksters, in vroegere jaren, dit liedje zongen, terwijl zij de draadjes vlochten en hun boutjes heen en weer deden trippelen.

Alzóó zongen onze grootmoeders met eentonige stem :

« 't Is acht uren van den morgen ; Moeder zegt,
— Franciskus, gij moet naar uw schole toegaan ;
— Moeder, ik en heb geen kloefkens aan ;
— Doet uw Vader zijn holleblokken aan ;
— Moeder, die holleblokken zijn veel te groot ;
— Steekt in ieder een busselken stroot !

— Moeder, waar zal ik dat strooiken gaan halen ?
— Achter de boeren hunnen wagen ;
— Moeder, de boeren die zullen mij loeren,
De boerinnekens die zullen mij slaan
'k En zal van mijn leven
Om geen raapkens nog mogen gaan ».

In de kantwerkscholen, — en er waren indertijd vele in Geeraardsbergen — zaten een gansche reeks jonge meisjes over hun kantkussen gebogen.

Daar ook werd er veel gezongen ; het lied hielp om den strakken arbeid te verlichten ; de vingers tokkelden op maat van den zang, terwijl de spelden kris-krassend in de gaatjes van 't perkamijn gestoken werden.

Aldus zongen de kantwerksters een lied dat de ronde deed der kantschool, door het feit dat elke spellewerksters op haar beurt er een couplet van zong.

Dit lied heette : « *'k steke mijn spelle* ».

De eerste kantwerkster zong :

« 'k Steke mijn spelle op een witte deure,
't Komt een witte begijne veuren
— Witte begijne, zuster Martyne,
Is masoeur Verasse niet t'huis ?
— Neen z'is in 't blauw huis ».

De kantwerkster die nevens de eerste zat hernam 't lied op dezelfde wijze en dezelfde woorden, alleen de kleur der *deur* en *begijne* verandert.

« 't Steke mijn spelle op een blauwe deure
't Komt een blauwe begijne veuren
— Blauwe begijne, Zuster Martijne,
Is Masœur Verasse niet t'huis ?
— Neen, z'is in 't bruin huis ».

Dan hernam de volgende speldewerkster met de aangeduide kleur, en zoo verder tot alle mogelijke kleuren het liedje hadden veranderd en alle meisjes hun beurt gekregen hadden. Onder de liederen die door de kantwerksters gezongen werden waren er vele schoone balladen, romancen, heiligenliedjes enz. Spijtig dat, in den loop der jaren, zooveel van die mooie oude zangen verloren zijn geraakt.

Nochtans zijn er hier en daar nog enkele bewaard gebleven die door verzamelaars, kunstenaars of folkloristen opgeteekend zijn geworden.

A. De Clercq.

Feb. 1936.

Terugkeer tot de oude graveerkunst.

Wij achtten het niet van belang ontbloot, in de Brabantsche Folklore de reproductie te publiceeren van een prent die vervaardigd werd door den Brusselschen schilder Jan Brusselmans. Deze

prent heeft een dubbele beteekenis : eerst en vooral herinnert zij ons aan een thans verdwenen hoekje uit de stad, de brug nl. over de vaart naar Charleroi in de Heyvaertstraat, een brug die wel schilderachtig mocht geheeten worden. Verder is deze prent ook op zich zelf belangwekkend.

Algemeen bekend is het dat Jan Brusselmans een der meest vooruitstrevende, een der persoonlijkste onzer modernen is. Bovenstaande reproductie nu doet ons beslist terugdenken aan onze oude volksprenten. Gewild heeft Brusselmans dit niet, daarom is zijn kunst al te spontaan. Instinctmatig echter, evenals zooveel andere kunstenaars, in een crisisperiode werkend, is hij terug gekeerd tot het diep menschelijk gevoel dat spreekt uit sommige kunstwerken die den invloed der scholen niet ondergingen. Deze prent van onzen vriend levert, ongezocht, een bewijs te meer voor de stelling die zoo dikwijls in *De Brabantsche Folklore* verdedigd werd.

P. H.

Boekennieuws.

(België).

Van Boxmeer. *Généalogie des Van Hamme* (Bijvoegsel). 125 blz. in 8°, met wapenschild in kleurendruk. Prijs : 20 fr.

In 1930 verscheen het boek « *Steenockerzeel et Humelghem et leurs Seigneurs, Généalogies des van Hamme* ». Sedertdien legde schrijver de hand op twee nieuwe bronnen betreffende den oorsprong van deze familie, bronnen die alle vorige in belangrijkheid overtreffen.

Onlangs werd door den Staat voor de Koninklijke Bibliotheek het zgn. Hauwaertfonds aangekocht (afdeeling handschriften). Dit fonds bestaat uit 175 lijvige met de hand geschreven boekdeelen. Deze boeken bevatten vooral uittreksels uit de schepenregisters van Brussel, die vernield werden door een brand in 1695 ; het is een verzameling van genealogische nota's, vóór de vernieling opgeteekend door J. B. Hauwaert, schepene en secretaris in deze stad, nota's die vervolgens aangevuld werden. Bij het naslaan dezer kostbare documentatie heeft schrijver er alles uit opgeteekend wat betrekking had op de van Hamme's.

Ongerechtvaardigde maatregelen beletten eertijds den geschiedschrijver opzoekingen te doen in de registers van den burgerlijken stand van Brussel. Onlangs nu werd dit verbod opgeheven ; aldus was het den schrijver mogelijk de van Hamme's die er in voorkwamen op te sporen ; verder dan het jaar 1700 gaat hij nochtans niet, zoowel wat de geboorten als wat de huwelijken en de overlijdens betreft. Hij veronderstelt dat de familiën hun afstamming in algemeenen regel wel tot dien datum konden vaststellen, om aldus een aanknoopingspunt te vinden met een der namen die hij vooruitzet. Het zou overigens gemakkelijk zijn zoover op te klimmen door de regressieve aanteekeningen die, van de Fransche Revolutie af, door den Burgerlijken stand verstrekt worden. Zijn inlichtingen put hij uit de tabels ; waar deze nochtans ontbreken heeft hij de boeken zelf bladzijde na bladzijde uitgepluisd... Bij de uittreksels die betrekking hebben op Brussel voegt hij er nog enkele andere, deze nl. uit de tabels van den ouden Burgerlijken stand en uit het archief van Mechelen, Vilvoorden, enz.

Alles wat hij uit bovengemelde bronnen opteekende, verzamelde schr. in een boekje van 125 blz. dat hij aan de inteekenaars als bijvoegsel aanbiedt ; aldus bespaart hij hen, die belang stellen in de van Hamme's en in hun verwantschap, een uiterst moeilijk werk. Hij citeert ongeveer duizend verschillende families.

Schr. beschikt nog over een honderdtal overdrukken van het eerste deel der genealogieën *van Hamme,* die *kosteloos* zullen ter beschikking zijn voor de eerste inteekenaars op het bijvoegsel, die vroeger op het eerste boekdeel niet inteekenden.

Nog enkele exemplaren bleven hem insgelijks beschikbaar van zijn werk « Steenockerzeel et Humelghem et leurs seigneurs » gevolgd door het eerste deel der genealogieën der van Hamme, (440 blz., 39 groote platen). Wij vestigen de aandacht er op dat de schrijver in dit boek breedvoerig uitweidt over de van Hamme's, heeren van Steenokkerzeel, en over den oorsprong dezer familie. De inteekenaars op dit werk zullen kosteloos het hier besproken bijvoegsel ontvangen.

Men teekent op bovengemeld bijvoegsel in tegen rembours , ook door storting op postrekening n° 16181, van Philippe Van Boxmeer, Diest. De prijs bedraagt twintig frank per boekdeel.

Voor een exemplaar van « Steenockerzeel et Humelghem et leurs seigneurs », samen met bovengemeld bijvoegsel, betaalt men vijftig frank.

L. S.

J. VAN DEN WEGHE. *Hallensia.* 4de deel.

Dit vierde deel (niet het laatste, hopen we) brengt ons het vervolg van het bekoorlijk werk van onzen vriend en medewerker. Zulk een boek wordt met genoegen gelezen en schrijver weet de belangstelling gaande te houden. Zelfs wanneer hij een onderwerp behandelt dat uiteraard minder interessant is, bij het uiteenzetten bv. van de afstamming van de eene of andere aloude familie uit deze Brabantsche stad, zelfs dan nog weet hij den lezer te verrassen met een vermakelijk anekdootje dat, buiten het humoristische, nog heel dikwijls een diepere wijsgeerige gedachte bevat.

De stad Hal mag er fier op gaan, een waardevol en geleerd historicus als M. Van den Weghe tusschen haar inwoners te tellen.

P. H.

LOUIS WILMET. *Un joyau national — Grimbergen.* (Bij Dupuis fils et Cie te Parijs en te Marcinelle. Prijs : 9 fr.).

Een prachtige en rijke monografie over Grimbergen. Deze gemeente wordt beschouwd uit oogpunt van folklore, oudheidkunde, geschiedenis en kunst. Het folkloristisch gedeelte beslaat een dertigtal bladzijden, en hier vinden we talrijke belangwek-

kende en kenmerkende feitjes vermeld. De schrijver is tevens een kunstenaar en dit verklaart waarom hij op zulk een volmaakte wijze de kunstschatten der kerk analyseert. Wat de geschiedenis betreft, dient het werk eveneens als flink gedocumenteerd beschouwd te worden.

Stijl en illustratie dragen het hunne bij om het boek van M. Wilmet aantrekkelijk te maken (lichtdrukken en 45 houtsneden door schrijver).

MAILLEUX EUG. *Terrains, rochers et fossiles de la Belgique*. Uitgegeven door het Vermogen van het Koninklijk Natuurhistorisch Museum. 216 blz. geïllustreerd + kaarten. Prijs : 30 frank.

De grondige kennis van het land, uit alle oogpunten beschouwd, is een ware noodzakelijkheid geworden voor elk ontwikkeld mensch. In onderhavig werk, dat als zeer up to date mag beschouwd worden, behandelt schr. de geologie en de palaeontologie van België. Om te eindigen geeft hij enkele bladzijden ten beste over de Praehistorie.

Zelfs in den loop van een folkloristisch onderzoek blijkt het vaak nuttig te zijn, eenige kennis te bezitten over het natuurlijk uitzicht van het land.

Het werk is rijk geïllustreerd. Het bevat doorsneden en kaarten der primaire, secondaire en tertiaire aardlagen. Verder ook doorsneden van de Devonische lagen van Couvin, van de klippen van Boussu-en-Fagne, een grondige studie over het leven in de devonische zeeën, en eindelijk een overzicht van de zgn. « Industrie tardenoisienne ».

L. S.

XXXste Congres van de Belgische Vereeniging voor Oudheidkunde. 1935. Brussel, 296 bladzijden; geïllustreerd. Brussel 1936.

Dit boekdeel bevat een zeker aantal mededeelingen, die aangeboden werden op het Congres te Brussel. Wat de Afdeeling voor Folklore betreft, heeft het inrichtend comité alleen het werk van M. Michel behouden, handelend over « Basin le bon larron ».

* * *

Het gebruik wil dat *alle* verslagen, op de congressen voor Archeologie aangeboden, uitgegeven worden, ofwel dat er, bij gebrek aan geldmiddelen, geen enkel verschijnt. Ditmaal echter werd er een soort keuze gedaan. Het inrichtend comité publiceert « een zeker aantal mededeelingen, waarvan de schrijvers ons welwillend het uitgeven toevertrouwd hebben ». Beteekent dit nu dat

de schrijvers geraadpleegd werden, dat er hun gevraagd werd of zij er in toestemden hun werk te laten drukken ? Wat het antwoord hierop betreft, kunnen wij bevestigen dat geen enkel deelnemer aan onze afdeeling hieromtrent een vraag ontving.

Moeten wij dan besluiten dat het inrichtend comité zelf, op eigen handje, tot een keuze overging en dat er slechts achteraf aan de schrijvers een toestemming tot uitgeven gevraagd werd ? In dit geval heeft het inrichtend comité dus op eigen gezag alle mededeelingen van de afdeeling voor Folklore, één enkele uitgezonderd, geweerd.

Een Congres wordt aangekondigd, een afdeeling voor folklore wordt ingericht, men voorziet een afzonderlijk bureau, er wordt beroep gedaan op de folkloristen, opdat er mededeelingen zouden gedaan worden ; men houdt er aan veel afdeelingen, veel deelnemers, veel inschrijvingen, veel verslagen te hebben. De folkloristen verleenen hun medewerking, zij doen hun best ; vele uren worden er besteed aan de voorbereiding der lezingen en dan ten slotte, eens dat het Congres afgeloopen is, stuurt men hen met een kluitje in 't riet. Men zal met ons erkennen dat deze handelwijze alles behalve fair is, en dit des te minder, daar de folkloristen er niet ongevraagd gekomen waren. Een weinig geschiedenis zou hier wellicht niet overbodig zijn.

In 1926 werd er een Congres gehouden te Brugge. Wij herinneren ons nog zeer goed vanwege M. Tulpinck, voorzitter, een schrijven ontvangen te hebben, waarin hij ons verzocht de folkloristen er toe aan te zetten dit Congres bij te wonen. Wij antwoordden aan M. Tulpinck dat wij niet beters vroegen, doch dat men, jammer genoeg, zich bij vorige Congressen nogal tamelijk onvriendelijk ten hunnen opzichte getoond had. Hun lezingen dienden gehouden te worden in afdeelingen die met de folklore geen uitstaans hadden. Het werd hun alleen toegelaten op te treden bij het begin of heelemaal op het einde van een zitting, wanneer bijna niemand aanwezig was. Zoo men verlangt dat de folkloristen aan deze werkzaamheden deelnemen, zoo schreven wij aan M. Tulpinck, dan zou het toch passend zijn hen op gelijken voet met de andere deelnemers te plaatsen. Richt een afzonderlijke afdeeling voor folklore in en wij verzekeren u dat deze afdeeling zal leefbaar blijken. De gevraagde afdeeling werd ingericht en stelde ook niemand teleur. M. van Heurck was er de voorzitter van. Terecht mogen wij dus beweren dat de folkloristen tot het bijwonen van deze congressen voor Oudheidkunde uitgenoodigd werden. Sedertdien bleef de Folklore-afdeeling bij deze congressen behouden, te Bergen (1928), Antwerpen (1930), Luik (1932), en Brussel (1935). De voorzitter van het Congres te Bergen, de betreurde kanunnik Puissant, volgde bijna ononderbroken de werkzaamheden dezer afdeeling en in de rede die hij uitsprak bij het sluiten van gezegd Congres, sprak hij met den meesten lof over hetgeen er gepresteerd werd, over de wetenschappelijke waarde der aangeboden mededeelingen, over de nieuwe banen waarop de folklore-wetenschap

geleid werd. Moet er overigens nog aan herinnerd worden dat een Saintyves, een van Gennep, een Maunier, om hier niets dan vreemdelingen te noemen, in deze afdeeling optraden.

En nu opeens, krachtens welke besluiten, door welke personen, zonder dat de deelnemers verwittigd noch geraadpleegd werden, breekt men af met de gewoonte en de studiën der folkloristen worden doodeenvoudig ter zij gelaten. Wij zijn opnieuw ongewenschte gasten geworden.

Thans is het dus de kwestie, te weten of onze historici en onze archeologen in het vervolg nog wenschen op gelijken voet met de folkloristen samen te werken. Aan hen hierop te antwoorden. Zoo ja, dan zullen wij, zooals vroeger, het onze bijdragen tot het welgelukken dezer Congressen. Moest het antwoord ontkennend zijn, dan zou dit ons geenszins hinderen. Tegenwoordig zijn er Congressen genoeg waar wij welkom zijn. In 1935 alleen waren er vijf waarop het noodig geacht werd een Folkloreafdeeling in te richten. En wat belet trouwens dat er in de toekomst Congressen zouden ingericht worden, waar men zich uitsluitend met folkloristische vraagstukken zou bezighouden ? Dit vraagstuk kan onderzocht worden. Dat onze vrienden er over nadenken, doch dat ook iedereen zijn houding bepale. Om het ongelijk te herstellen dat onze collega's aangedaan werd zullen wij in dit tijdschrift de studiën overdrukken die zij op het Brusselsch Congres voor Archeologie aanboden. Onze lezers zullen aldus kunnen oordeelen of hun werk werkelijk minderwaardig was.

En zoo in het vervolg, bij gebrek aan geld, alles niet kan uitgegeven worden, wat iedereen wel zal begrijpen, dan zou het toch maar alleen rechtvaardig zijn maatregelen te treffen om hetgeen er gepubliceerd wordt over de verscheidene afdeelingen evenredig te verdeelen.

A. M.

ARM. DE LATTIN. *De Buurt der Gildekamerstraat*, Antwerpen, 1936.

Een welsprekend pleidooi voor het behoud van deze eigenaardige Antwerpsche wijk. Het is een prachtig geheel uit den tijd van Vredeman de Vries, en het zou waarlijk betreurenswaard zijn moest zij verdwijnen. Met betrekkelijk weinig onkosten zou er hier voor kunstenaars en toeristen een bekoorlijk hoekje kunnen gemaakt worden. Antiquariaten, kunstenaarsateliers en Vlaamsche herbergen zouden hier leven en beweging doen ontstaan.

L. S.

WANNYN ROBERT. *Proverbes, maximes et sentences des Bakongo*. Artes Africande.

Onlangs werd door de Commissie voor negervolkskunst een nieuw tijdschrift in het leven geroepen : Artes Africande.

Met belangstelling lazen wij in dit tijdschrift een artikel

door R. Wannyn over de Spreuken bij de Bakongo's. Deze spreuken werden afgedrukt in de oorspronkelijke taal en tevens geeft schr. de vertaling en de verklaring er van. De illustratie werd bezorgd door negers, die teekeningen uitvoerden in den aard van deze die wij zien op hun kabassen.

Uit deze studie, evenals uit deze van M. P. Minnaert over de vertelsels bij de Roodhuiden, blijkt hoe nuttig de folklore kan zijn bij het bestudeeren van de zeden en gebruiken der volkeren.

J. HAUST. *La philologie wallonne en 1935 et Eléments germaniques du dictionnaire liégeois.*

Overdruk van het jaarlijksch overzicht der uitgaven die betrekking hebben op de Waalsche philologie in 1935, uittreksel uit het Bulletijn van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie. Na dit overzicht volgt een critiek van M. Corin's thesen betreffende de Germaansche elementen in den Luikschen woordenschat.

DE MARNEFFE R. *L'origine totémique de l'Heraldique,* II^{de} deel, 263 blz., 1448 fig., 1936. 127, Grand rue, Charleroi.

Schrijver tracht de thesis te weerleggen volgens dewelke de heraldiek niet verder zou opklimmen dan tot de XII^{de} eeuw. Volgens hem zou er een ononderbroken historisch verband bestaan tusschen het totémisme en onze heraldiek. In heraldiek hebben de figuren hun totemistische zinnebeeldige waarde verloren, kenmerkend voor de Middeleeuwen wanneer het totemisme onder een rationalistischen vorm weer opduikt.

HEUPGEN PAUL. *Le Lumeçon,* 42 blz. 1936.

Hiermede bezorgt schrijver ons een nieuwe, verbeterde uitgave van zijn studie over den « Lumeçon » te Bergen, een werk dat in 1930 verscheen. Wel heeft hij in het plaatselijk archief op meer dan een plaats het aloude gevecht met den draak vermeld gevonden, maar toch hebben zijn opzoekingen geen aarde aan den dijk gebracht betreffende den oorsprong en de oorspronkelijke beteekenis van dit volksfeest.

JULES PEUTEMAN. *Rod. de Warsage.* Uittreksel uit de « Phare de Wallonie », 1936.

In een brochuurtje van 12 blz. schetst schr. het leven en het werk van Rodolphe de Warsage, die zich hoofdzakelijk bezig hield met de folklore en de geschiedenis van het Luikerland en die tevens de opsteller was van den « Calendrier populaire wallon ».

ROD. DE WARSAGE. *Mémoires d'un vieux Liégeois.* (1876-1936), 104 blz. 1936.

Een verzameling van vroeger verschenen en verspreide artikels over de bijzonderheden van de stad Luik. Het boekje biedt ons een belangwekkend overzicht van een tijdvak uit de geschiedenis van de « cité ardente ».

Bulletijn van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie, 10de jrg. 1936. Prijs : 50 fr., 472 blz. + kaarten.

In 1936 heeft deze Commissie haar tiende verjaarfeest gevierd en eveneens haar tiende jaarboek uitgageven. Wij lezen er studiën door M. Carnoy over de betrekkingen tusschen de Germanen, Kelten en Romanen in de Vlaamsche toponymie, door Goemans over de oude straatnamen en de geschiedenis van de dialectologie, Grauls onderneemt een vijfde reisje door het Walenland met het doel natuurlijk, invloeden van taalkundigen aard op te sporen, Grootaers en Van de Wijer schrijven hun gewoon commentaar over de in 1935 verschenen Vlaamsche werken over dialectologie en toponymie, terwijl J. Haust hetzelfde werk doet voor het Waalsch gedeelte van het land.

Ducarme en Dony bestudeeren de toponymie van de gemeente Rance, Vannerus behandelt het Luxemburgsche woord : Kiem = Calimus ; Vincent schrijft over de uitdrukkingen : voisin en voisine in toponymie.

Nederlandsch Tijdschrift voor Volkskunde, 40ste jaargang. Nrs. 1, 2, 3 van 1935-1936.

Deze aflevering van het *Nederlandsch Tijdschrift voor Volkskunde,* dat te Antwerpen uitgegeven wordt onder leiding van onzen collega de Meyere, brengt volgende artikels : JAN DE VRIES, *Internationale organisatie voor de studie der Volkskunde,* een geschiedkundig overzicht van de besprekingen die het oprichten van een internationale commissie voor Folklore ten doel hadden ; BAX, *Uit de geschiedenis van het Volkslied : Een Boerman hadde en dommen Sin,* met varianten uit de XVII^{de} eeuw ; J. J. MAK, *Raadsels in het bijzonder de Oude-Noorsche,* een eigenaardige studie, met talrijke citaten uit de Edda, over de raadsels van Noorschen oorsprong. *De Heidreks Gatur* met bibliografische verwijzingen. M. BEIRENS, *Volksweerkunde,* noteert talrijke *Spreuken en Rijmpjes* die betrekking hebben op de voorspelling van het weder, op de zon, den wind, enz., een belangrijke bijdrage. Verder nog artikels door de HH. Verhaegen en Janssens over de volksspelen.

L. S.

Eigen Schoon en de Brabander, Nrs. 6 à 12, 1936.

Uit de Inhoudsopgave van deze nummers van het orgaan van den Kring voor West- en Oost-Brabant teekenen we op : Nr 6-7, 1936. A. BOUSSE, *De Onze-Lieve-Vrouwe-Kerk van Laken ;* J. MEES, *De Priory en de Pastoors van Bornhem ;* F. DE RIDDER, *Losse aanteekeningen aangaande Aarschot en omtrecht ;* A. VERBOUWE, *Iconographie van de Abdij Dielegem te Jette ;* JAN LINDEMANS, *Toponymie van Beert.*

In aflevering 8 te noteeren : F. VENNEKENS en dom C. COPPENS, *Chronologische lyst van de stdkken voorhanden in het charterboek van Gaasbeek.* GESSLER, *Lovaniensia, (het boetekruis van Lubbeek. Raadselachtige Uithangborden).* PAUL LINDEMANS, *Het hof te Linthout, onder Schaerbeek* met plaat van Hans Bolle. F. DE RIDDER, *Historiek der straten en openbare plaatsen van Tienen* (vervolg). A. VAN BEVER, *Tooneelen uit het Dorpsleven in Brabant in de XVIe eeuw.* P. L. *Uit oude Papieren* (Wezemaal, Herne, Meerbeek, S. Berlindis) ; B. VAN DEN BROECK. *Van Kludden en Tooveressen.* P. *Uit de Prondelschuif.*

— Nr. 9, 1936, P. LINDEMANS, *Oude Brabantsche boerenkleederdracht ;* Dr E. VANDER LINDEN, *Homborch ;* A. VERBOUWE, *Begankenis te Impde ;* J. VANDER HAMEYDE, *Uit oude Memorieboeken.*

In Nr. 10 spreekt J. Gessler over een oud Brusselsch gebruik en P. Lindemans behandelt de geschiedenis van enkele oude Brabantsche pachthoven.

Aflevering 11-12, bevat het eerste gedeelte van een zeer goede studie door M. G. Van den Berghe : *Anderlecht door de tijden heen.* Schr. spreekt over de oude poorten van Brussel, den veldslag bij Scheut, de bevrijding van Brussel door Everhard T'Serclaes, de twee omheiningen van de stad, de betrekkingen tusschen Brussel en Anderlecht, de molens op de Zenne, den afbraak der vestingen, de molens van Aa, van Paepsen, Nieuwmolen, enz., over Oud-Cureghem, den steenweg op Bergen, de oude Afspanningen, het Klein Eiland, de vallei van de Vlese en het Pededal, de vroegere plaatselijke nijverheden, over de beroemde Scheutkapel en het Kartuizerklooster (vernieling 1579), over de beschieting van Brussel in 1695, de vaart, het gehucht Aa, de oude heerlijkheden van Vleest, Waesbroeck, Elishout, Aa, over de Baronie van Anderlecht en Crainhem, enz.

De studie van M. van den Berghe is een zeer leerrijk overzicht van de geschiedenis van het zuidelijk gedeelte van Brussel.

A. van Veylst publiceert *Een Kronijkje van de Abdij Kortenberg,* dateerend uit de XVIIIde eeuw en geschreven door rentmeester Paulus Eenens, die ons onderhoudt over de onkosten die de Fransche soldaten aan de garnizoenen veroorzaakten.

J. en P. Lindemans teekenden *Oude recepten en remedies* op uit oude Memorieboeken.

Deze aflevering is rijk geïllustreerd met gezichten op het Anderlecht van vroeger en thans.

Ten slotte volgt nog een breedvoerig verslag over de Werkzaamheid der Geschied- en Oudheidkundige Kringen van West- en Oost-Brabant in 1936.

L. S.

Bulletin de la Société des Américanistes. December, 1936.

Paul Minnaert schrijft een uiterst flink gedocumenteerde studie over de zedenleer van de Indianen uit Noord-Amerika volgens hun vertellingen en legenden. Van folkloristisch standpunt uit beschouwd mag dit artikel als zeer belangwekkend beschouwd worden, daar het klaar en duidelijk aantoont welk nut de Folklore heeft bij het bestudeeren van de zedenleer.

Toerisme, Orgaan van den Vlaamschen Toeristenbond, Nrs. 20, 21, 23. 16 October tot 1 December 1936.

Brengt een flink artikel van M. C. THEYS over *Ruisbroek,* geïllustreerd met teekeningen van M. L. THEYS. Dr. REMI STERKENS geeft een duidelijk geschiedkundig overzicht met kaart over *Het Kempenland.* M. E. VERSTRAETE beschrijft de *Lüneburger Heide* met gezichten op de *Hunebedden ;* hij legt er nadruk op de overeenkomst tusschen Vlaamsche dialecten en Nederduitsch. Dr. P. EM. VALVEKENS spreekt over *Toerisme in het Begin der Zestiende eeuw.* M. A. VERBEECK over *De Azoren, Vlaamsche Eilanden.*

Nr. 21 behelst: *Elzas, heerlijk land,* met een beschrijving van den St. Odiliaberg, door Dr. B. LAMOT. Een geïllustreerd artikel over *Polen door* M. K. CUYPERS. M. E. VERSTRAETE schrijft over *De Hanzesteden, Mecklembug, Sachsenwald.* Eindelijk een zeer belangwekkend artikel door Advokaat VAAST STEURS over *De Nekker... Bijgeloof... Tooverij...,* dat een reeks plaatsnamen opgeeft die betrekking hebben op *Nekkersdelle en Duivelspoelen ;* steeds worden deze plaatsnamen aangetroffen in de nabijheid van begraafplaatsen uit het tijdperk van La Tène.

L. S.

L'Art Belge. XVIIde jaarg. Prijs : 25 fr.

Dit tijdschrift brengt ons twee lijvige afleveringen, prachtig geïllustreerd, onderwerpen van verschillenden aard, behandeld door bevoegde schrijvers. Het is hier de plaats niet om uit te weiden over het artistieke van deze uitgave, het voornaamste nochtans waarom zij warm mag aanbevolen worden. Wij moeten ons tevreden stellen met alleen die artikels te onderlijnen, die eenigszins betrekking hebben met de folklore.

Vooreerst hebben wij een studie door D. Van Damme over Erasmus' handschriften ; verder een artikel door André Michiels over het dubbel portret van Erasmus en Petrus Aegidius door Quinten Metsys.

In de 2de aflevering, een kerstnummer, noteeren wij een studie van graaf de Borchgrave d'Altena over de wijze waarop Christus' geboorte voorgesteld wordt op de Brabantsche altaarstukken die gebeeldhouwd werden omstreeks 1500 ; vervolgens een artikel door M. Ch. Van den Borren over aloude kerstfeesten in Vlaanderen en in Wallonië.

Diestersche Kunstkring. 8ste Jaarboek, 1936.

Een mooi boekdeel van 110 bladzijden met talrijke platen waartusschen een zegel der stad Diest uit 1372, een portret van den archeoloog Pol. Daniëls, een portret van archivaris Frankignoulle, het zegel van het begijnhof, bedevaartvaantjes, de beelden van O L. V. *ten Hoogen Wijngaard, van Mirakelen,* beelden uit de St. Sulpitiuskerk, enz.

Artikels door M. Philippen over den oorsprong van het Diestersch Begijnhof. Een belangwekkende monographie over de St. Sulpitiuskerk door M. G. van der Linden. Van Nerum publiceert een artikel over de Flora en M. C. Peeters over het dialect van Diest.

L. S.

Le Vieux Liège. Nr. 37. October-November, 1936.

M. Piton publiceert een interessante studie over Oud-Landen, op de Oostergrens van Brabant, het Landen waar twee heuvels nog steeds herinneren aan de oorspronkelijke ligging der stad en dat beschermd wordt door de H. Gertrudis, dochter van Pepijn van Landen.

La Vie Wallonne, 17de jaarg. nrs. 4 en 5.

In aflevering 4 geeft G. de Froidcourt het vervolg van de onuitgegeven brieven van Gretry, terwijl M. Van Haudenard een studie schrijft over het dorp Arbre, in het land van Ath.

In aflevering 5 lezen wij den gecommentarieerden tekst van een oud Luiksch boekje over het huwelijk.

Annalen van den Oudheidkundigen Kring van het Land van Waas. Boekdeel 48, 1ste aflevering, 1936.

Deze aflevering brengt het vervolg van een belangrijke en rijk geïllustreerde studie door J. Van Vlieberghe over de kapelletjes in het Waasland. Dit vierde vervolg handelt over de omgeving van Lokeren.

Oostvlaamsche Zanten, Gent, 1936, Nr. 5.

Behelst een uitvoerige studie van Prof. V. DE KEYSER over de Folklore als studie van de primitieve mentaliteit. Hij verdedigt er de thans min of meer verouderde theorieën van Tylor. Hij sympathiseert met de ideeën van Levy-Bruhl, deze van Durkheim nl., die, alhoewel hij veel volgelingen telt in Frankrijk, hiet zoozeer gekend is in andere landen, vooral in Nederland.

In dit laatste land heeft Prof. VAN DER LEEUW te Groningen zich eveneens met deze kwestie beziggehouden *(De structuur van de primitieve mentaliteit)* 1928 en ook LINDWORSKY van Praag *(Experimentalle Psychologie)* verschenen in 1931. Overigens een zeer flinke studie.

L. S.

Thiunas. Nr. 5 en 6. 1936.

Deze dubbele aflevering is uitsluitend gewijd aan een studie van C. Piton, die er spreekt over Landen en omgeving. Het artikel dient beschouwd te worden als een aanvulling van de hooger vermelde bijdrage in *Le Vieux Litge.* De hier gepubliceerde studie heeft betrekking op de vallei van de kleine Gete, meer bepaald op het dorp Elixem. Daar er voortdurend betrekkingen bestonden tusschen de plaatselijke heerdij en de Brabantsche gewesten zullen de historici die zich met de geschiedenis van het hertogdom Brabant bezighouden hier nuttige inlichtingen vinden.

Le Guetteur Wallon. Nr. 74. November 1936.

A. Colart onderhoudt ons over het leven en het werk van Mimi Suars, Naamsche dichter en een der medestichters van den Cercle Moncrabeau. Generaal Philippe geeft het vervolg van zijn geschiedenis van Cerfontaine en A. Stasse wijdt een bondige nota aan een « assiette patriotique », te Andenne ontstaan in 1830.

Revue d'Archéologie et d'Histoire de l'Art. VI^de^ boekdeel ; Nr. 3 ; Juli-September 1936.

Met betrekking tot onze provincie lezen wij in deze aflevering een reeks korte aanteekeningen door P. Heupgen en P. Rolland bij de prachtige pompen die de markten van Brussel en van Bergen versieren.

Limburg. XVIII^de^ Jaargang, October 1936.

Behelst een studie door C. Théatre over de Volkskunst en de Oekranische Literatuur.

Album. Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, 126 blz. geïllustreerd, 1936.

In albumvorm publiceeren de Koninklijke Musea reproductie's van 195 stukken, gekozen uit de verscheidene afdeelingen : praehistorie, protohistorie, Belgisch-Romeinsch tijdvak, Merovingisch tijdvak, Egyptische, Aziatische, Grieksche en Romeinsche Oudheidkunde, kunstindustrie van de vroege Middeleeuwen tot op onze dagen, wapens en wapenrustingen, ethnografie, folklore.

Le Parchemin. Nr. 5, 1936 en Februari 1937, Heraldisch Bulletin.

Een nummer dat talrijke antwoorden brengt op door lezers gestelde vragen over genealogie. Baron Paul Verhaegen publiceert een belangwekkend artikel over de *universitaire wapenschilden*. De gegradueerden hadden het recht een gezegeld wapen aan te nemen, wat voor den benificiant een soort persoonlijken adel uitmaakte. Dit was verstandsadel.

Het Februarinummer bevat een artikel van F. A. Folch over den adel van de gehuwde vrouw *(La noblesse de la femme mariée, sa situation nobiliaire et les armoiries de la femme)*. In elk nummer vinden we 32 vragen en evenveel antwoorden over genealogie en heraldiek. Een nota over de *Behault de Dornon*. Een flinke geïllustreerde studie door M. Louis Robyns de Schneidauer over het portret van de prinses O. Galitznie (1888-1912), echtgenoote van graaf Cornet de Grez d'Elzius. Raeymaeckers, *Une lettre d'il y a plus de deux siècles* betreffende de gravin des Armoises (1716). L. R. de S., *Le centenaire de Pouchkine* met wapenschild van den dichter. *Actualités Onomastiques* en de genealogische nota's die gepubliceerd werden in de *Annales du Cercle archéologique de Mons* (1857 à 1875).

L. S.

L'Art et la Vie, 3de jaargang, N[r] 12, December 1936.

Anne Marie Berryer publiceert in dit nummer een studie over Erasmus en het Belgisch humanisme tijdens de XVI[de] eeuw.

HERENTHALS. *Katholiek Kempisch Tijdschrift*.

Bevat : VERBIEST, 2e jaargang, N° 5-6. Dr J. GRIETENS, *Heibrand, gedicht* ; ST., *Gevecht te Herenthals den 28 October 1798* ; D[r] J. HELSEN, *Onze Uithangborden* ; (4 platen).

LIMBURG, January 1837. Maaseik.

Bevat : J. LYNA, *De Kempische hoevenbouw* (slot) ; E. HOEWAER, *In memoriam J. Leynen* ; C. WILLEMS, *Geschiedenis van Beverst* ; J. COENEN, *Limburgsche Oorkonden*.

HOK, *Hoogstraeten*, 4[e] jaar, IV, 1936.

A. VERBOUWEN, *Iconografie van het land van Hoogstraeten* met 14 platen ; J. L., *In Memoriam M. J. Verstraeten. H. O. K. Jubileert, Feest en hulde* aangeboden aan den Eerw. Heer J. Lauwerys, stichter en voorzitter van H. O. K. op de 50[e] vergadering. Ten slotte een goede bibliographie.

Luxemburgsch Instituut voor Oudheidkunde. Annales 1936. Boekdeel LXVII.

J. L. Hollenfeltz beschrijft de plateelbakkerij te Aarlen, een artikel dat geïllustreerd werd met vier platen over deze weinig gekende ceramiek. A. Bertrang in *Les ennemis de la ville d'Arlon sous le gouvernement provisoire des Alliés en 1814-1815*, publiceert de officieele briefwisseling uit dit bewogen tijdperk. V. Bulter en Ch. Dubois geven een bijdrage tot de Archeologische kaart van België. Op het blad *Neufchateau* (schaal 1/40000ste ; cartografisch instituut) werden met roode conventioneele teekens aangegeven : *oude wegen, castra, villa's, begraafplaatsen*, neolithische ontdekkingen, Romeinsche en Frankische voorwerpen ; tevens vinden we een commentaar per gemeente. Een dergelijk werk zou feitelijk voor gansch het land moeten bestaan.

P. Lomry, in *Cultes païens et foires anciennes*, geeft de plaatsen aan waar vermoedelijk een heidenschen eeredienst bestond en bespreekt eveneens den oorsprong van de oudste kermissen in de Ardennen. In dit artikel worden interessante gegevens aangetroffen betreffende sommige quasi-onbekende Heiligen, bv. St. Rahy *(Sanctus Rainherus)*, over de Romeinsche votiefsteenen (gemeente Cherain), over de kerken die op heidensche tempels of op begraafplaatsen opgericht werden, enz.

L. S.

EDOUARD GÉRARD. *Histoire de la ville de Dinant*, 192 blz.

Behelst hoofdstukken over de etymologie van den plaatsnaam, de praehistorie, de geschiedenis zelf, de politieke, bestuurlijke en rechterlijke organisatie, militaire en economische inrichting, godsdienstig en intellectueel leven, hospitalen en instellingen voor openbaren onderstand, wapenschild en penningkunde, openbare gebouwen en natuurschoon, een eigenaardige folkloristische studie over *copères* en *copèreries*. Talrijke bibliographische verwijzingen. Kortom : een werk dat in de scholen te Dinant als prijsboek zou dienen gegeven te worden.

Gedenkschriften betreffende de aloude heerlijkheid Esschen-Calmpthout-Huybergen, n[r] 3, 1936.

Aldus heet de uitgave van den *Oudheidkundige Kring van Esschen*. In dit nummer lezen wij : *Nieuwmoer. Het begintijdvak*

der parochie door R. A. Erens. *Woningstatistiek uit 1610* door G Meeusen. *Esschen en de Brabantsche omwenteling* door F. Van de Velden.

L. S.

Oostvlaamsche Zanten, nr 6, 1936.

M. De Meyer schrijft over *Het opstellen van het koren in Vlaanderen,* een flink geïllustreerd artikel over de wijze waarop de schooven op het veld geplaatst worden. F. van Es geeft *Zanten,* spotnamen uit Zottegem, Stekene, Temsche.

L. S.

Geschied- en Oudheidkundige Kring van Hal, Gedenkschriften 1936.

Een boekdeel van 323 blz. bevattend : J. VAN DEN WEGHE, *Hallensia,* 4de deel, met talrijke genealogieën van plaatselijke familiën (Borremans, Bottemanne, Petre, De Bruyn) ; J. POSSOZ schrijft over de liefdadigheid te Hal, een historisch overzicht waarin de geschiedenis van de Armenkamer gegeven wordt.

J. POSSOZ, *De kerk van O. L. Vrouw van Hal,* verslag over het boek van Mej. Amdrée Louis.

F. SABLON, *Onze stad Halle,* enz. Verslag over de kunstwerken van Halschen oorsprong, te Brussel in 1936 tentoongesteld.

L. S.

Annales de la Société Archéologique de Namur, Deel XLI, 1935.

Bevat een uiterst verzorgde en flink gedocumenteerde studie over het dorp Gesves door M. Houtart. Acht eeuwen (1000-1800) uit de geschiedenis van het dorp worden behandeld. Eerste deel : De Middeleeuwen (met 5 kaarten en een plaat met de zegels).

Gesves dat eerst tot het Luiksch grondgebied behoorde, vervolgens een Luxemburgsche Heerlijkheid was en eindelijk afhankelijk werd van het graafschap Namen, is een der 18 gemeenten van het kanton Andenne. Het kasteel van Gesves (Gengeavia), wat beteekent *vlietend water,* werd gebouwd op de landtong waar de vallei omheen gaat, nabij het *diverticulum* van Maillen en van Courrière naar Ohey.

L. S.

M. GEORGES LAPORT van Fraiture publiceert nr 8 (November 1936) van het driemaandelijksch tijdschrift *Les Etudes Comblinoises.*

Deze brengen *Geneeskundige recepten uit de XVde eeuw,* getrokken uit een Waalsch handschrift, door JULES FELLER. GEORGE LAPORT schrijft over *De verdronken klokken.*

Dit is de mooi vertelde legende van de klokken der kerk van Anthisnes die gedurende een onweerachtigen nacht naar Harzé moesten overgebracht worden. Aan den voet der rotsen die een wijngaard beschutten werden de klokken op de pont van den veerman der Ourthe ingescheept. 't Was middernacht en het onweerde verschrikkelijk. De veerman wenschte de klokken naar den duivel. Op hetzelfde oogenblik kraakte een verschrikkelijken donderslag en de pont verdween met klokken en al in den kolk.

De naam van M. Laport is ons bekend door de legenden der megalieten, gepubliceerd in het *Corpus du folklore* van P. Saintyves.

In de Kempen worden eveneens *klokkevennen* aangetroffen die men op Kerstnacht (Zonnestilstand) hoort luiden. Zij bevinden zich steeds *in de nabijheid van begraafplaatsen uit het La Tène tijdvak.*

Wij meenen dat er eveneens een begraafplaats moet bestaan dicht bij den draaikolk der Ourthe.

Analectes Comblinoises door M. E. Colle. *Een levensbeschrijving van schilder Max Gobet* door G. L. Een lied dat eertijds op den vooravond van Driekoningen gezongen werd.

L. S.

M. EDOUARD GÉRARD, *Commissaire d'arrondissement à Namur,* geeft het vervolg van de mooie reeks monographieën over de gemeenten uit het Naamsche.

In 1931 verscheen de kleine encyclopedie der *Kantons Eghezec en Andenne,* 54 blz. in-8°. Schrijver behandelt er de geologie, de natuurkundige aardrijkskunde, landbouw, handel, nijverheid, burgerlijke en godsdienstige geschiedenis, beeldende kunsten, heraldiek, penningkunde, *Folklore,* natuurlijke historie, Waalsche taal, Oorlogsgebeurtenissen 1914-18, enz.

Bibliographische verwijzingen werden met zorg aangegeven.

Het V^{de} deel, *Kantons Beauraing en Godinne,* verscheen in 1932. Het is opgedragen aan twee goede vaderlanders : Kanunnik Roland en Léon Parent, geboren te Vonêche in 1895 en door de Duitschers te Edegem (Antwerpen) gefusilleerd, den 8sten October 1915 (112 blz.).

Deze twee boeken interesseeren ons vooral door de massa folkloristische feiten die er in vervuld zijn.

L. S.

(Buitenland).

P. SAINTYVES. *Manuel du Folklore,* 1ste deel. Libr. Nourry, rue des Ecoles, 62, Parijs, 1936, 220 blz.

Dit werk zal twee deelen beslaan. Alleen het eerste is thans verschenen. Om het werk in zijn geheel te ontleden zullen wij het verschijnen van het tweede deel afwachten, want het boek verdient waarlijk meer dan een doodgewone recensie. Weliswaar bestaan er talrijke werken in dewelke uiteenzettingen van de algemeene ideeën onzer wetenschap te vinden zijn, maar toch gebeurde dit steeds occasioneel of bij gelegenheid van een bepaalde studie of een bijzonderen passus. Onderhavig werk is o. i. het eerste boek waarin de folkloristische stof in haar geheel genomen het voorwerp is van een leerstellige uiteenzetting, op dezelfde wijze alsof wij hier te doen hadden met een handboek over natuur- of scheikunde.

Dit wil daarom niet zeggen dat wij steeds de opvattingen van den schrijver deelen. Voorzeker niet, doch dit belet niet dat wij het handboek als waardevol beschouwen. Nu dat de schrijver zijn eigen gedachten ontwikkelt, constateeren wij dat wij ons betreffende meer dan een punt met hem akkoord zouden kunnen verklaren hebben, zoo er vooraf gelegenheid bestaan had nauwkeuriger de juiste beteekenis van enkele woorden te bepalen. Alleen na Congressen vonden wij soms één oogenblik tijd — meer niet — om te discussieeren. Niettegenstaande dit, blijven er toch ook hoofdgedachten die wij niet kunnen aannemen. Zij bevredigen ons niet en wij vinden ze niet weerspiegeld in de door ons gedane waarneming van de folkloristische feiten. Moet hieruit dan afgeleid worden dat wij Saintyves' opvattingen door betere vervangen ? Volstrekt niet. Wij hebben niet zoozeer de waarde er van op het oog, door een qualitatieve vergelijking. Neen, doch zij beantwoorden aan den indruk dien de door ons bestudeerde verschijnselen ons gelaten hebben. Alleen de folkloristen uit de toekomst zullen hierover kunnen oordeelen. Dit eerste boekdeel bevat volgende hoofdstukken : Apologie van de Folklore. De Folklore. Haar verdediging en haar plaats bij de anthropologische wetenschappen. Het Gebied van de Folklore en de groote principes die ons dienen te leiden bij een globale enquête. De beschrijvende Folklore (1) ; Plaatselijk, gewestelijk en nationaal onderzoek. Het ontstaan van de vergelijkende methode en de oorsprong van de Folklore ; Van bijgeloof tot overleving; Geschiedenis en Folklore ; geschiedkundige methode en vergelijkende methode. De geschiedkundige Reeks en de chronografische methode.

A. M.

---

(1) Wij schreven reeds een commentaar bij dit hoofdstuk in ons artikel *Le Folklore descriptif,* verschenen in Folklore Brabançon, 12de jrg. blz. 185.

P. SAINTYVES. *Corpus du Folklore Préhistorique.* III^de deel, 616 blz. Uitg. Emile Nourry, Parijs, 1936.

Dit derde boekdeel van het Corpus van Praehistorische Folklore bevat een uitvoerige studie door P. Saintyves over de legendarische steenen uit Normandië (Seine inférieure, Eure, Calvados, Orne, Manche en Anglo-Normandische eilanden), studie die gevolgd wordt door een praehistorische bibliografie over Normandië. Mevr. Nourry-Saintyves bestudeert het departement van de Somme, Mejuffer C. Leroy het Noorderdepartement en George Guénin behandeld Bretanje (Finistère, Côtes du Nord, Morbihan, Ile et Vilaine, Loire Inférieure). Wij zegden reeds dat de naam van een landgenoot, M. George Laport, voorkomt op de inhoudstafel van het boek, voor zijn bijdrage over de megalithische monumenten en de legendarische steenen uit Wallonië. Hulde dient gebracht aan het geduld en aan den gewetensvollen arbeid van Mevr. Nourry-Saintyves die de naam- en zaakregisters van dit Corpus opstelde.

WILL.-ERICH PEUCKERT. *Zauber der Steine.* Uitg. Paul Lift te Leipzig.

Een mooie monographie over de folklore der steenen, die een massa belangwekkende inlichtingen bevat.

Wij vestigen hier slechts de aandacht op hetgeen schr. zegt over de neolithische bijlen die aanleiding gaven tot zoo menig volksgeloof. Schr. meent niet dat het volk oorspronkelijk zou geloofd hebben aan een god die zijn wapen op aarde wierp, doch hij veronderstelt dat men aannam dat de bijlen een magische productie waren van den bliksem. De steen bewaarde de eigenschappen van den bliksem : wanneer de jager bij het smelten zijner kogels een deeltje er van in den gietvorm doet, dan valt het door dien kogel getroffen wild als van den bliksem zelf getroffen. Als draagster van het hemelsch vuur moet de bijl alles verjagen wat onrein is ; men draagt haar op de borst om beschermd te blijven tegen hekserij ; het vee wordt er mede gewreven om de kwade hand te bezweren, enz.

P. M.

COLONEL CONSTANTIN. *Le rêve dans l'ethnographie et le folklore.* (Uittr. uit : Revue Lorraine d'Anthropologie).

Zakelijke en tevens aantrekkelijke monografie, die op zeer juiste wijze besluit dat de primitieve beschaving talrijke sporen naliet in de mentaliteit van den beschaafde. Dit is o. m. het geval wat de voorliefde betreft die — alhoewel zij ver van het traditioneele bijgeloof staan — sommige personen hebben voor geheime, wonderbare of geheimzinnige zaken. In betrekking hiermede wijst

schr. op het bouwen van den Antoinistischen tempel te Villeurbanne ; hoe belangrijk is echter deze opmerking niet voor ons, als wij nagaan welke uitbreiding het Antoinisme in ons land genomen heeft.

P. H.

Mélanges D. Gusti, 1ste boekdeel. Prijs : 50 fr. (Fransch geld). Roemeensch Sociaal instituut, Boekarest.

Aan D. Gusti werd een welverdiend huldebetoon gebracht vanwege de Europeesche sociologen en ook vanwege zijn oudleerlingen aan de Roemeensche universiteiten. Bij deze gelegenheid verscheen er een speciaal nummer van het : *Archief voor Wetenschap en Sociale hervorming,* waarin een reeks studiën van verscheidene personaliteiten gepubliceerd werd. Wij citeeren hier maar alleen de artikels die betrekking hebben op ons tijdschrift : Xenia Costa-Foru behandelt het Roemeensch familieleven ; Stefania Cristesco spreekt over de magische macht in het dorp Cornova (Bessarabië) ; Henri H. Stahl koos als onderwerp : de collectieve organisatie van het Roemeensch dorp.

L'Ethnographie. N[r] 32, 15 Juli-15 December, 1936. Parijs. Genther.

Terecht mogen wij zeggen dat al wat op de inhoudstafel van dit lijvig boekdeel voorkomt den folklorist kan interesseeren. Al de artikels, van welken aard ook, behandelen vraagstukken die de ethnografie, de taalkunde, enz., maar tevens ook de Folklore aanbelangen. Hier volgt een eenvoudige opsomming .

Vekovitch : De nationale kleedij van de Tzrna Gora van Skoplyé, in Joego-Slavië.

Sallet : De Thuoc mê, geheimzinnige kruiden der Annamsche dieven.

Poisson : De ethnische invloeden van de mythologie in het Noorden.

Iikitine : De oorsprong van de taal (De Japhetische theorie van Prof. Marr en haar toepassing. Zoowals men weet beteekent deze theorie een totale vernieuwing in zake onze opvattingen aangaande den oorsprong van de spraak en de evolutie der talen).

de Vaux-Phalipau en *Jindrich Tochaeck.* De duivels-landbouwers bij de Serviërs uit Lausitz en de duivels-bouwers bij de Slaven, vooral in Bohemen.

Ieno Kollavitz. De psychologie van den duivel en het goede jonge meisje in een Hongaarsche volksvertelling.

Snirokogorof : De theorie van den Ethnos en haar plaats in het systeem der anthropologische wetenschappen.

Cauvet : De afstamming van Fout.

Revue de Folklore Français. VII^{de} Deel. Parijs, Larose, N^{r} 4. Juli-Augustus 1936.

Dit nummer bevat de inleiding van het *Manuel de Folklore* door P. SAINTYVES, geschreven door M. S. CHARLETY, rector van de Hoogeschool te Parijs. Onder vorm van brief, gericht aan Mevr. NOURRY-SAINTYVES, wier toewijding het uitgeven van het boek van onzen betreurden collega mogelijk maakte, schrijft M. CHARLETY : « Saintyves was de folklore in persoon en hij kon nieuwe zoekers verwekken. Niemand zal hem kunnen vervangen.

SAINTYVES, zoo zegt hij, tracht te bepalen welk onderscheid er bestaat tusschen folklore en ethnografie. Volgens hem bestudeert de folklore het leven in de beschaafde landen, terwijl de ethnografie zich bezighoudt met alle levensuitingen van primitieve volkeren die noch schrift noch boeken kennen ; de folklore is de door traditie overgeleverde kennis van de cultuur van het grootste aantal menschen, waarbij de buitenlieden, de werklui, de lagere bedienden, de lagere ambtenaars en de parvenu's die zeer dikwijls gewoonten behielden die tot het gebied van de folklore behooren ; het is de wetenschap van de traditie bij de beschaafde volkeren, vooral in de volksmilieu's.

SAINTYVES zegt dat de folklore een der voornaamste takken is van de cultureele sociologie.

In dezelfde aflevering lezen wij : *Les premiers traits d'une carte de la pratique religieuse,* betrekking hebbend op Frankrijks landelijke streken, door M. GABRIEL LE BRAS, professor aan de faculteit voor rechtgeleerdheid te Parijs, die de overeenkomst tusschen de godsdienstige en de politieke kaart doet uitschijnen.

M. MARIUS LATEUR publiceert kinderliederen uit de Artesische mijnstreek.

Aflevering 5 brengt een studie van M. R. MAUNIER, uittreksel uit het tweede deel van zijn werk over Koloniale Sociologie, psychologie van de expansie, die aantoont welke eigenaardige opvattingen er soms bij de onderworpen volkeren aangetroffen werden, terwijl tevens hun betrekkingen met de koloniseerende volkeren besproken worden. Opvallend is echter ook het tegenovergestelde. LACROCQ spreekt over de Allerheiligenlichtjes en LATEUR geeft het vervolg van zijn Artesische kinderliedjes.

L. S.

Revue Anthropologique. N^{rs} 10-12, 1936.

In deze aflevering lezen wij een studie van Dr *Thooris* over het sociaal milieu, waarvan hij een definitie tracht te geven. Ch. Delmares beschrijft de seizoenfeesten op Doukala grondgebied, bij de R'Ma Aounat. L. Denis en F. Doulien, sprekend over de beschaving op Haïti, vragen zich af of onze mentaliteit ofwel Afrikaansch ofwel Gallo-Latijnsch is. Zoover staan wij ! Al wat wij tot nog toe geleerd en gezegd hebben betreffende de rassen en onzen oorsprong wordt verdacht en blijft voortdurend voor grondige wijzigingen vatbaar.

Bulletin du Musée Basque. XIII^de^ jaarg. N^r^ 11, 1936.

Dit bulletijn publiceert een belangwekkend artikel van Ph. Veyrin over het komma-kruis of beter gezegd het « Baskisch kruis ». Schrijver beweert dat dit kruis zijn oorsprong niet vond in het svastika of hakenkruis, wat men er ook tot hiertoe over geschreven hebbe. Hij denkt hier eerder te doen te hebben met een specifiek Baskisch symbool.

Archives Suisses des Traditions Populaires. XXXV^de^ deel, N^rs^ 2-3-4, 1936.

Max Baldinger geeft het vervolg van zijn studie over het bijgeloof en de volksgeneeskunde voor de tanden. E. Olivier publiceert volksrecepten uit de XVIII^de^ eeuw in het land van Vaud. Albert Wesselsky bespreekt het vraagstuk van het ontstaan der sagen.

In aflevering 4 publiceert von Hanns een lied uit Emmental, Wackernagel den doodendans van Bazel, Lauffer een cabbalistisch opschrift uit 1573. Eindelijk brengt het tijdschrift ons de tijding van het overlijden van M. E. Hoffmann-Krayer.

Wiener Zeitschrift für Volkskunde. XLI^ste^ jaargang, 1936, N^rs^ 5 en 6.

Bevat artikels van Schmidt over het volkstooneel in Burgenlandes, van Höfer over het Weensch dialect en van Lang-Reitstättes over de volkscultuur in Oost-Tyrol.

Rheinische Vierteljahrblätter. 6de Jaargang, N^rs^ 3-4, 1936.

Dit tijdschrift houdt zich vooral bezig met de invloeden die zich in het Rynland lieten gelden en met het bepalen van de grenzen der verschijnselen. Dit dubbel nummer brengt een studie van Zimmermann over den invloed van de kunst op de openbare en bijzondere monumenten in de streek van Eupen-Malmedy.

Hessische Blätter für Volkskunde. Deel XXXIV, 1935.

Dit boek brengt ons studies van Mössinger over den « Zondag » in het Zuiden van Hessen ; van von der Au over den dans der Zeven Sprongen in Rijnsch-Frankenland ; van Fritz Stroh over den Duitschen Folklore-Atlas.

Het werk bevat tevens een rijke bibliographie.

Vierteljahrsblätter für Luxemburgische Sprachwissenschaft, Volks- und Ortsnamenkunde. 1936, N^rs^ 7 en 8.

Jos Tockert wijst op het belang der taalkundige studiën, A. Bertrang spreekt over het verdwijnen van het Duitsch dialect

in Belgisch Luxemburg en J. Meyers dringt er op aan dat de Luxemburgers zelf een taalkundig atlas van het Groothertogdom zouden samesstellen, eerder dan dit werk aan dl Duitschers over te laten.

In nr 8 treffen wij interessante Luxemburgsche spreekwoorden aan, genoteerd door N. K. Pletschette.

Roemeensch Taalkundig Atlas. Museum voor Roemeensche Taal, Kluj.

Dit atlas, onder leiding van Sever Pop, Emil Petrovici en Seetil Puscariu, zal tien deelen beslaan, groot formaat, met talrijke illustraties. Wij vermelden hier deze taalkundige uitgave om reden van haar folkloristisch belang, want overtalrijke beschrijvingen van gebruiken komen voor in deze teksten, die verzameld werden bij een bijna uitsluitend landelijke bevolking. Een der schrijvers verklaart zelfs dat hij in den loop van zijn onderzoek verplicht is zooveel aan folklore als aan taalkunde te doen.

Eigen Volk, maandblad voor Folklore en Dialect met Heraldisch en Genealogisch Bijvoegsel. Haarlem, 12de aflev. 1936 — 2de aflev. 1937.

De laatste aflevering van 1936 brengt artikels van Rash over de Kerstfeesten en de Sylvestergebruiken ; H. Vittien schrijft de legende van de roos van Gelderland ; Juten spreekt over papierarbeid bij het volk en Krekelberg behandelt de geschiedenis van Eindhoven en omgeving.

In de tot nog toe verschenen afleveringen van 1937 noteeren wij een artikel door M. P. L. J. M. A. Müller over *Carnavalsviering te Venlo in vroegeren tijd.* Onze medewerker M. W. E. Ten Hoet Parson schreef de interessante bijdrage *Artistenkind,* de doorleefde geschiedenis van een meisje uit een woonwagen. M. Zwaagdijk, onder den titel *Kinderfolklore,* publiceert te Den Haag genoteerde kinderspelen en rondedansen. Van M. Jan Knape lezen wij : *Als kinderen zweren.* Verder volgt een rijke bibliografische rubriek, die een overzicht geeft van Nederlandsche en Belgische tijdschriften ; een *in memoriam* voor den Belgischen Hoogleeraar Prof. Dr J. Vancoullie ; een verslag over *Levende folklore in Asselt aan de Maas,* met bespreking van een film over folkloristische spelen.

De Libaert, het heraldisch bijvoegsel, bevat artikels over den *Barensteel* die eertijds als teeken van een jongere lijn boven het schild geplaatst werd. In *De huwelijksfeesten in de heraldiek* lezen wij een gegronde critiek over de talrijke slecht geordende blazoenen die in Holland gemaakt werden ter gelegenheid van het huwelijk van prinses Juliana.

L. S.

Freude und Arbeit. Berlijn, 1936.

Orgaan van den Duitschen Dienst voor de Vacantie van den Arbeider. Twee prachtig geïllustreerde afleveringen, met bladzijden in kleurendruk, zijn reeds verschenen. Wij zien er welk belangrijk aandeel er hierbij aan de Folklore toegekend wordt.

Tantosakos Rinkėjo Vadovas Lietuvru Tantosakos archyvo Leidinys. Kannas, 1936.

Het Litauwsch centrum voor ethnografie publiceert een lijst van 516 vragen, gericht tot eventueele medewerkers. Van 1937 af wordt er met een premiënstelsel aangevangen, om dezen te beloonen die het meest zullen bijdragen tot de ondernomen enquêtes. Een som van 10000 litas zal hiervoor ter beschikking zijn.

OSKAR LOORITZ. *Volkslieder der Liven,* 688 blz. Tartu 1936.

De Liven vormen een tak van de Finsch-Hongaarsche familie die in het Noorden van Koerland, aan de landtong Domesnas, een twaalftal dorpen bewoont. Het is een volk dat uitsterft en waarvan de taal geleidelijk verdwijnt. Dit in acht nemend zal men begrijpen welken grooten dienst M. Looritz aan de folkloristische wetenschap bewezen heeft met jarenlang en onvermoeid de liederen en gebruiken van dit volk te noteeren. Wat al juweeltjes vinden wij hier verzameld, hoeveel interessante feiten die anders zouden vergeten worden vinden wij opgeteekend in dit boek van ruim 600 blz. tekst. Alle liederen werden in de oorspronkelijke taal geschreven en vervolgens in het Duitsch vertaald. Zooveel mogelijk werd tevens de muziek aangegeven.

P. H.

Revue de Folklore Français et de Folklore Colonial. VII^de^ deel, Parijs, 1936.

Wij noteeren : Varille, *Légendes des montagnards du Forez;* Lateur, *Chants de conscrits et de jeunes mineurs de l'Artois ;* Regnault, *La religion béguine ;* Lifszye en Pauline, *Les animaux dans le folklore Dogan* (Fransch Soedan).

L. S.

PAU VILA. *Una Col'leccio inconeguda d'imatgeria Popular.* Barcelona, 1937 (!) Uittreksel uit het *Bulletin del centre Excursionista de Catalunga, numero 499.*

Zeer goed artikel over de volksprenten te Barcelona, Valencia, Palma, Perpinga, Girona i Tarragona, geïllustreerd met platen

die meest alle uit het eerste keizerrijk dateeren, evenals een *Joch de Loca* (Loto). Dit is het wel wat er in Spanje gespeeld wordt. Het baart echter wel verwondering in zulke troebele tijden een Folkloristisch tijdschrift te zien verschijnen.

L. S.

Revue de l'Avranchin, driemaandelijksch geïllustreerd bulletijn van de Oudheidkundige Vereeniging van Avranches (Kanaal), XXXste Deel, 1937.

Deze vereeniging, die 55 jaar bestaat, publiceert : Le Gendre, *Ce qu'il en coûtait pour aller de Coutances à Paris en 1776.* L. Halmel, *Notes supplémentaires sur la paroisse de L. Léonard de Reffuveille.* Baron de Brix, *Belgique, Hollande, Flandre et Normandie.* Geeft eigenaardige geschiedkundige inlichtingen die per gemeente gerangschikt werden. L. Hulmel, *S. Jean du Coral, près Bien.* Opsomming der Heeren en Pastoors. Besnard, *La messe de minuit* (Kerstmis 1936) *au Mont S. Michel.* X. *L'église S. Vigor de Carolles et ses nouvelles verrières.* Valery Pouillat, *Quelques chapitres de folklore bas-normand.* Belangrijke bijdrage tot de folklore der plaatselijke gebruiken betreffende doopsel, kerkgang, eerste kinderjaren, spelen van kinderen en jonge lieden, volksliederen met muziek geannoteerd, *les conscrits* door Jean Seguin. L. de la Broise geboren Chapel, *Le domaine et Braffais.* Seguin en Chesnel, *Dictionnaire topographique du département de la Manche.*

L. S.

De Folkloristische Beweging.

Geschiedkundig en Folkloristisch Congres te Ath.

De *Archeologische Kring van Ath en omgeving* heeft besloten op Zondag 1 en Maandag 2 Augustus 1937, de XXV^ste^ verjaring zijner stichting te vieren. Bij deze gelegenheid zal er een *Congres* voor plaatselijke geschiedenis, toerism en folklore gehouden worden. Men houdt er zich eveneens bezig met de inrichting van een *Tentoonstelling* over Atsche folklore.

Deze viering wordt gesteund door het gemeentebestuur. Hier volgt het voorloopig programma :

Op Zaterdag 31 Juli 1937, te 15 uur : *Opening van de Tentoonstelling voor Atsche Folklore.* Oude binnenhuisjes — Oude Nijverheden en plaatselijke ambachten — De molens uit de streek — Bedevaarten — Herinneringen van het locaal vereenigingsleven — Athsche Reuzen — Toerism.

Zondag 1 Augustus, te 10 uur, ten stadhuize : *Academische Zitting,* Ontvangst door het gemeentebestuur. *Opening van het Congres* dat uit drie afdeelingen zal bestaan :

I^{ste} Afdeeling : Geschiedenis van de streek.

II^{de} Afdeeling : Toerism.

III^{de} Afdeeling : Folklore.

Te 12 u. 30 : noenmaal, te 14 u. 30 : voortzetting van de werkzaamheden der Afdeelingen.

Op Maandag 2 Augustus te 9 uur zullen een geleid bezoek aan de stad Ath en een uitstap georganiseerd worden. Te 14 uur : Uitstap naar het Kasteel van Belœil : Geleid bezoek aan het Park, het Kasteel en de Verzamelingen.

Voor inlichtingen wende men zich tot den secretaris M. Félicien Leuridant, Visélaan, n^{r} 92, te Watermaal, of tot zijn helper, M. Lucien Fourmarier, te Ath.

Het Gala voor Waalsche Folklore.

Dit jaarlijksch feest heeft eens te meer het gewoon en welverdiend succes gekend. De groote Feestzaal van het Paleis voor Schoone Kunsten zat bomvol. Tusschen de ditmaal voorgestelde tooneeltjes stippen wij aan : *de « Candia » van Bois d'Haine, de « macrâles » van Werpin, li r'moledge der Vis, Carnavalviering te Malmedy, de legende van de maagd van Wasme en de Doudou te Bergen, Doorniksche liederen en Doorniksch porselein, enz.*

Een folkloristisch feest te Parijs.

Dit jaar, in Juli, zal er te Parijs een Belgische week gehouden worden. Op het programma dezer week onderlijnen wij dat er op Zondag, 18 Juli, een Belgisch folkloristisch feest doorgaat in het Groot Paleis, waar plaats is voor 40000 toeschouwers.

Oude Gerechten te Bergen.

Van 30 Januari tot 15 Februari werd te Bergen een « quinzaine gastronomique » gehouden. Bij deze gelegenheid werden in de voornaamste spijshuizen der stad op 30 en 31 Januari en ook op 1 Februari speciale gerechten opgediend, bereid volgens de oude recepten : *pied de cochon* (varkenspoot) *à la montoise, poisson de la Trouille à l'Escavêche, Volaille* (gevogelte) *à la St-Georges, Andouillettes* (worstjes van kalfsvleesch) *de Mons, Lapin aux prunes* (konijn met pruimen toebereid) *à la St-Antoine, Tartes au fromage, tartes aux pommes* (kaastaarten, appeltaarten), *Flans à la ducasse de Messine.*

Het Wapen van Vorst.

Bij Koninklijk Besluit van 19 November 1936, krijgt de gemeente Vorst (Brabant) de toelating een eigen wapen te gebruiken, beschreven als volgt :

« Gedeeld rechts van zilver met drie boomen van sinopel, gaande door een gouden kroon met drie sierbloempjes en twee parels en links van azuur met rechterarm gekleed met koormantel van goud, houdend een krootse van hetzelfde naar rechts gedraaid — het schild in vorm van ruit ».

Bij Koninklijk Besluit van 19 November 1936 krijgt de gemeente Vorst (Brabant) de toelating het zegel te gebruiken dat zij vroeger bezat en dat draagt :

« Met rechterhand gekleed met den koormantel der monniken bewegend van de linkerflank houdend een staf naar rechts gedraaid, en rechts drie boomen gaande door een kroon met drie sierbloempjes en twee parels ».

Een Folklore-Tentoonstelling te Bornem.

Op initiatief van een groepeering die te Bornem tot stand kwam, zal van 15den tot 22sten Augustus in het schilderachtige stadhuis aldaar een tentoonstelling voor gewestelijke folklore en geschiedenis gehouden worden.

Het inrichtend comité doet een beroep op de burgers, op de openbare besturen, op de kerkfabrieken en op de oude vereenigingen en gilden, opdat iedereen het zijne zou bijdragen tot het verzamelen van de voorwerpen, herinneringen, documenten en kunstvoorwerpen die betrekking hebben op de uit meer dan een oogpunt karakteristieke geschiedenis van deze streek.

Congoleesche Kunst.

Drie weken lang (van 21 Nov. af) kon in de Augustijnerstraat te Brussel een tentoonstelling van door Congoleesche inlanders vervaardigde kunstwerken bezocht worden. Eenerzijds zag men er stukken waarop nog een Europeeschen invloed merkbaar was, terwijl er anderzijds ook kon nagegaan worden hoe de aan de inlandsche bevolking eigen kunstopvattingen zich trachtten te uiten bij het vervaardigen van voorwerpen door het moderne leven ingevoerd.

Internationaal Folkloristisch Congres.

Van 25 Juni tot 2 Juli wordt te Parijs een Internationaal folkloristisch Congres gehouden. Toetredingen en mededeelingen kunnen gezonden worden aan M. Maunier, Hoogleeraar aan de Rechtsfaculteit van de Hoogeschool te Parijs, die de afdeeling voor beschrijvende folklore zal voorzitten, ofwel aan M. Margot Duclot, 35, Boulevard Jourdan, Parijs, XIV^de^, die als verslaggever van deze afdeeling aangeduid werd.

Internationaal Congres voor Geschiedkundige Wetenschappen.

Het 8ste internationaal Congres voor geschiedkundige wetenschappen zal plaats hebben te Zurich, van 28 Augustus tot 4 September 1938.

Inschrijvingsrecht : 25 Zwitsersche frank. Voor verdere inlichtingen wende men zich tot het volgend adres : M. G. Hoffmann, Privat Docent, Universiteit te Zurich.

Internationaal Congres voor Anthropologie.

Het Congres van het internationaal Instituut voor Anthropologie zal in September 1937 plaats hebben te Boekarest.

Op de laatste twee congressen telde de afdeeling voor ethnografie de meeste verslaggevers en de meeste verslagen ; zij gaf blijk van de grootste werkzaamheid. Voorzitter M. Louis Marin houdt er aan dat dit nogmaals het geval zou wezen en hij verzoekt dan ook onze lezers eventueel een mededeeling te doen, hetzij persoonlijk, hetzij door tusschenkomst van een derden persoon die zich met de lezing zou gelasten.

Titel te zenden zoohaast mogelijk, volgend adres : 95, Boulevard St-Michel, te Parijs, Zetel van de société d'Ethnographie de Paris.

Internationale tentoonstelling voor Volksdansen.

Wij hebben reeds aangekondigd dat er in 1937 te Parijs een Congres en een Internationale Tentoonstelling voor Volksdansen ingericht werd. De dansers zullen er voorgesteld worden door

poppen van een zelfde model, die de nationale kleedij zullen dragen en de karakteristiekste houdingen zullen nabootsen.

De Belgische Girl Guides werden gelast met het aankleeden der poppen die ons land zullen vertegenwoordigen.

Nuttige Vogels in België.

Hetgeen volgt heeft geen betrekking op folklore noch op geschiedenis. Toch meenen wij dat het steeds nuttig is de aandacht onzer lezers te vestigen op alles wat tot een betere kennis van het land kan bijdragen. Wij houden er dan ook aan mede te deelen dat een mooie reeks prentkaarten uitgegeven werd, met de afbeelding der nuttige vogels in België.

Ten einde gevolg te geven aan de talrijke aanvragen, heeft de « Commissie van Beheer van het Vermogen van het Koninklijk Natuurhistorisch Museum van België » de uitgave ondernomen van prentkaarten in kleuren met de afbeelding van de in België door de wet beschermde vogels. Elke kaart behandelt een bepaalde vogelsoort. Telkens als een verschil in pluimen zulks vereischt worden mannetje en wijfje, volwassen vogel en jong gereproduceerd. De verzameling omvat 100 kaarten.

Deze met zorg uitgegeven en afgewerkte kaarten zijn onontbeerlijk voor al wie zedelijker wijze verplicht is de door de wet beschermde vogels te kennen ; onbetwistbaar zullen zij zeer nuttig zijn voor het onderwijzend personeel in de verscheidene graden, voor de jagers, de vogelvangers enz. Alle andere personen die iets of wat belang stellen in natuurschoonheid zullen hier de karakteristieke eigenschappen leeren kennen van talrijke vogels wier gezang hen zoo dikwijls bekoorde.

Gezien het overgroot nut van deze uitgave heeft de Comsie, met een wetenschappelijk doeleinde, den prijs zoo laag mogelijk gesteld, nl. 0,30 fr. per kaart, 3 fr. per mapje van tien kaarten en 30 fr. voor de gansche verzameling.

Daar deze kaarten zeer in den smaak vallen werkt men thans aan een derde reeks, die ons de tijdelijk of niet beschermde zaadetende vogels en roofvogels zal leeren kennen.

Bestellingen aan het Beheer van het Vermogen van het Koninklijk Natuurhistorisch Museum van België, 31, Vautierstraat te Brussel ; ook met het bedrag te storten op postcheckrekening Nr. 916.81.

Volkskunst.

In een schrijven aan de ministers van Openbaar Onderwijs en van Economische zaken vestigt het Comité van « Sambre et Meuse », — dat zich sedert lang reeds bezig houdt met het bestudeeren van de geschiedkundige en folkloristische aangelegenheden in de provincie Namen — de aandacht der betrokken overheidspersonen op den treurigen toestand waarin onze volkskunst verkeert.

Het herinnert er aan dat er verleden jaar reeds aangedrongen werd op het inrichten van een beperkt comité van bevoegde personen, die deze ernstige zaak zouden bestudeeren uit artistiek, industriel en commercieel oogpunt. Het Comité acht het zich ten plicht — op het oogenblik dat de programmas, resultaat van de belangwekkende en heilzame hervorming van den vierden graad en van de oprichting van een negende lager leerjaar van professioneelen aard, in studie zijn — er op te wijzen dat er in deze programmas rekening met de volkskunst zou dienen gehouden te worden.

Er bestaan bij ons zoowat dertig verschillende uitingen van volkskunst, die zullen verdrongen door gestandardiseerde of buitenlandsche producten, zoo er niet doelmatig van hoogerhand ingegrepen wordt.

Internationaal ethnologisch Congres.

In September zal er te Edinburg een eerste ethnologisch Congres gehouden worden. Drie afdeelingen werden voorzien : ethnologie, folklore, linguistiek.

Uitvoerig programma en deelnemingsvoorwaarden worden verstrekt door : Institute of anthropology, 15, North Bank street, Edinburgh.

Een voorafgaande vergadering, tijdens dewelke de hoofdlijnen der inrichting en der activiteit van de internationale Associatie vastgesteld werden, had plaats in Belgie, van 20 tot 23 Mei.

Toeristische Omritten per tram in Brabant.

Op aanvraag richt de Nationale Maatschappij van Buurtspoorwegen toeristische omritten in tegen zeer lagen prijs, in het heuvelachtige gedeelte van Brabant en in de Brabantsche Kempen, per electrische tram en per automotrice.

Die omritten hebben Brussel als vertrekpunt. Het moderne materieel dat daartoe gebruikt wordt biedt al het gewenschte comfort : ruime zitplaatsen, behoorlijke verluchting, groote beweegbare spiegelruiten waardoor men zonder eenige inspanning de mooie en vaak nog ongekende landschappen kan bewonderen. Die reizen per speciale tram zijn vooral geschikt voor pleziermaatschappijen, voor scholen, vak- en sportvereenigingen, enz.

Het bezoek van steden en de wandelingen in de bosschen worden geleid door een ambtenaar van het hoofdbestuur die over historische en folkloristische gegevens beschikt.

Daar de automotrice voorbehouden is blijft men steeds « onder malkaar » : geen toevallige medereizigers.

Voor de groepen van minder dan 25 deelnemers wordt alleen in onze *gewone electrische trams* een rijtuig voorbehouden. Is de groep talrijker, dan wordt een speciale tram ingelegd die vertrekt

te Brussel op het door de deelnemers gewenschte uur. Verder is de automotrice die de reis voortzet, *altijd geheel voorbehouden.*

De deelnemers moeten ten getale van minstens 25 zijn, of voor dat getal betalen, en van ten hoogste 80 à 100, volgens akkoord met de N. M. V. B.

Lage prijzen : van 14 tot 24 frank per persoon.

Inlichtingen : Tel. Brussel 12.01.80, Dienst : handelszaken en toerisme. Algemeene directie der Nationale Maatschappij van Buurtspoorwegen, 14, Wetenschapstraat, Brussel.

De aanvragen voor het inrichten van omritten moeten 8 dagen op voorhand ingediend worden. Acht omritten werden totnogtoe voorzien :

OMRIT Nr 1. *Reis in het heuvelachtig gedeelte van Brabant.*

Brussel-Leuven. Bosch van Meerdael, Geldenaeken, over Hamme-Mille.

Bezoek aan de steengroeven van Dongelberg. Middagmaal te *Chaumont-Gistoux.* Wandelingen naar de « Sept-Sources », de « Moulin-Blanc » of de « Sablonnière ». Waver, terugreis over Waterloo.

OMRIT Nr 2. *Uitstap naar het woud genaamd « Bois de la Houssière » te 's Gravenbrakel. Bezoek van Nijvel.*

OMRIT Nr 3. *Reis naar Keerbergen en naar Rijmenam.*

OMRIT Nr 4. *Reis in de Brabantsche Kempen. Wandeling in de sparrenbosschen van Westerloo. Bezoek aan de Abdij van Tongerloo.*

OMRIT Nr 5. *Bezoek van Lier en wandelingen te Westerloo.*

OMRIT Nr 6. *Bezoek van Leuven en Mechelen. Wandelingen in de bosschen van Rijmenam.*

OMRIT Nr 7. *Westerloo-Averbode.*

OMRIT Nr 8. *Uitstap naar het Bosch van Heverlee. De Zoete Waters.*

Deze uitstappen passen vooral voor maatschappijen en scholen. Op aanvraag mag het vertrek in andere localiteiten geschieden.

Het Rijtuigmuseum.

In het Museum voor Kunst en Geschiedenis werd het Rijtuigmuseum ingehuldigd.

Deze in 1926 begonnen verzameling, die betrekking heeft op een onzer belangwekkendste Brusselsche nijverheden, heeft een groote uitbreiding genomen, dank zij de talrijke giften en bewaargevingen gedaan door de Koninklijke Familie, door Prins Napoleon en door de grootste familiën van het land.

De eerezaal werd versierd met schilderijen en gravures die betrekking hebben op de rijtuigmakerij.

In de zalen zelf wordt de aandacht van den bezoeker getrokken door een prachtig galarijtuig, dat door koningin Victoria geschonken werd aan koning Leopold I, ter gelegenheid van zijn huwelijk met Louisa Maria van Orleans.

Een galakoets die toebehoord heeft aan Keizer Napoleon III en twee kleine rijtuigen om door ezels en geiten getrokken te worden, gediend hebbende voor den Keizerlijken Prins, behooren tot de voornaamste stukken van het Museum.

De bezoekers zullen er een mooie vergulde ambassadeurs-berline uit de XVIII[de] eeuw bewonderen, alsook elegante berlines die toebehoord hebben aan de familie van Arenberg.

Verder ook nog berlines met twee raderen, geheeten « whisky », berlines met het bekoorlijke veerstel in vorm van zwanenhals dat de zgn. « crémaillère » verving, een berline « à l'anglaise » met Empire versiering, toebehoord hebbende aan een Prins-Bisschop, een berline-bergère voor kind ; verder elegante draagstoelen, mail-coach, coupé-ville, clarence, spider, phaëton, staande recht tegenover vijf groote reiskoetsen die waarlijk tot de interessante stukken van het Museum behooren ; met een er van ondernam Leopold I, bij zijn huwelijk, de reis naar Compiègne.

Ducs, breaks, tilburys, sjeezen, tweeraderige coucou's, naast drie sterke diligenties uit Vlaanderen en uit de Ardennen, naast den eersten omnibus der Brusselsche tramway's en naast den eersten auto die in 1900 in een Belgisch werkhuis vervaardigd werd.

In andere zalen bewonderen wij rijk versierd paardentuig dat in glazen kasten bewaard wordt, een eigenaardige verzameling stijgbeugels en sporen, rijlaarzen, livreien en duizend andere toebehoorten.

Liefhebbers van het fietssport zullen er vooral belang stellen in de mooie verzameling « draisienne's », de voorloopers van onzen hedendaagschen fiets.

Veel belangstelling verdienen de oorspronkelijke teekeningen van rijtuigen die voor de voorname rijtuigmakers uitgevoerd werden.

In het Postmuseum.

De afdeelingen voor geschiedenis, postzaken, postzegels, telegraphie en telephonie zullen toegankelijk zijn voor het publiek op Zondagen, Donderdagen en Zaterdagen, van 14 tot 17 uur, 162, Rogierlaan.

Bezoeken in groep, met leidsman, vergezeld

a) met commentaar in de eerste drie afdeelingen,

b) demonstraties met telegraaf en telefoontoestellen hebben plaats op den eersten Zondag, Donderdag en Zaterdag van elke maand (op aanvraag te richten aan de Directie van het Museum).

De « Duizendjarige » Linde te Boendaal.

Door de Commissie van Monumenten en Landschappen werd onlangs een « boom » geclasseerd — een boom zooals er geen tweede bestaat in ons land, waar er nochtans vele gevonden wor-

den die merkwaardig zijn door hun ouderdom of door de geschiedkundige herinneringen die er aan verbonden zijn.

Het is namelijk de Linde van Boendaal (omgeving van Ixelles). Karel V heeft in haar lommer uitgerust. De boom is heelemaal hol, of, beter gezegd, het binnenste is heelemaal met cement gevuld. Nog steeds echter leeft de linde, dank zij de schors en een dunne laag spint. Onder haar takken verheft zich een kapel die in 1472 gebouwd werd en die toegewijd is aan den H. Adrianus.

De Brigittenkerk.

Onlangs werd te Brussel eveneens den voorgevel van de Brigittenkerk geclasseerd (tusschen de Blaesstraat en de Huidevettersstraat).

Deze gevel, gebouwd in Italo-Vlaamschen stijl uit de XVII^{de} eeuw, is alles wat er overblijft van het aloude klooster waarvan de geschiedenis innig samenhangt met deze van de hoofdstad.

Wijlen G. des Marez, archivaris van de stad, beschrijft dit voortaan onschendbaar « monument » als volgt :

« Gelijkvloers wordt het hoofdgestel gedragen door vier pilasters van de Dorische orde. De gewelfde deur, waarboven een dubbelen oculus, is versierd met volutes en met guirlandes van fruit en bloemen. Een gebroken fronton overdekt haar. Rond de vensters is er lijstwerk en de traditioneele druiplijst. Op de eerste verdieping, vier Ionische zuilen. In het midden, een groot boogvormig venster met bloemen, dat het binnenste van het gebouw verlicht. Rechts en links nissen waarin waarschijnlijk vazen stonden. In den puntgevel eindelijk een groote nis met zuilen er naast. In deze nis stond een beeld van den « Goeden Herder », dat in December 1797 weggenomen werd ».

Comité voor de Bescherming van oude Brabantsche Kunstwerken.

In den loop van verleden jaar werden door dit Comité volgende werken uitgevoerd. Restauratie van een kapel behoorende tot de « ferme d'Hulencourt » en van de kapel « du Chantelet » te Vieux-Genappe. Aankoop (afbraak, Brussel) van omlijstingen voor deuren, die zouden dienen bij de herstelling van den « Moutier de l'Ermite » te Eigenbrakel. In de Steenpoortstraat werd een gevel aangekocht, die te Anderlecht opnieuw zal opgetrokken worden in de nabijheid van de Kerk, van het Begijnhof en van het Erasmushuis. Het Comité bekwam als gift een klok uit de XVII^{de} eeuw, afkomstig uit het St. Jansgasthuis en die zal dienen voor den « Moutier de l'Ermite ». Ook werden herstellingswerken uitgevoerd aan den Eggevoordtoren in het Leopoldpark.

In het « Musée de la Vie Wallonne ».

Door vele werklieden uit glasblazerijen worden, na hun werkuren of tijdens hun rust, allerlei glazen voorwerpen vervaardigd, waarvan er sommige van traditioneelen aard zijn. Aldus zagen wij wandelstokken, degens, dolken, fluitjes, presse papiers, hinkelblokken, trompetten, pijpen, vazen, dieren en bloemen.

Door het Musée de la Vie Wallonne werden uit de streek van Luik, Namen en Charleroi, een belangrijke verzameling van dergelijke voorwerpen samengebracht. Onlangs werd deze verzameling door den Koning met een merkwaardig stuk verrijkt : een glazen diadeem, vervaardigd door een glasbewerker uit Chênée, M. Henri Miesen. Bij een bezoek dat Koning Albert in 1930 bracht aan de nationale tentoonstelling van de Vacantie van den Arbeider, werd deze diadeem aan den vorst aangeboden als geschenk voor prinses Astrid, destijds nog hertogin van Brabant.

Eeuwfeest André Hennebicq.

Door de *Amis de l'Art Wallon* werd een reeks feesten op touw gezet, waarbij telkens een andere streek uit Walloniё aan de beurt zal komen.

Het eerste dezer feesten had plaats te Doornik, einde Maart, ter gelegenheid van het eeuwfeest van schilder André Hennebicq. Niet alleen door toedoen van de *Amis de l'Art Wallon,* van het Bestuur der Schoone Kunsten van de Provincie Henegouw, van de Gemeentebesturen van Doornik, Bergen en Leuven, maar ook van de *Amis du Hainaut* werden de werken van den meester samengebracht in het Museum te Doornik.

André Hennebicq was niet alleen de schilder van het Walenland. Hij was een Belgisch kunstenaar en bezong als dusdanig ook den luister van een der groote Brabantsche steden uit Dietschland, de Stad van den rijken Hertog van Leuven in Brabant, waar hij de groote zaal van het Stadhuis versierde.

In September, ter gelegenheid van de Kermis, zullen te Leuven eenige dezer werken, tentoongesteld worden. Deze tentoonstelling zal aanleiding geven tot herdenkingsplechtigheden en voordrachten.

Inhuldiging van een Museum voor Folklore te Brugge.

De inhuldiging van het Brugsch museum voor Folklore had plaats bij aanwezigheid van den Burgemeester en van talrijke vertegenwoordigers van Kunstkringen.

M. Ch. De Wolf, voorzitter van het comité van het nieuwe museum. heette allen hartelijk welkom ; vervolgens deed hij het nut uitschijnen van gezegd museum, dat, in dezen van modernisme doordrongen tijd, aan een werkelijke behoefte beantwoordt.

M. Vanhoestenberghe wenschte de inrichters geluk met hun lofwaardig initiatief, en beloofde den steun van het gemeentebestuur als het er zal op aankomen het museum onder te brengen in een gebouw dat past voor een dergelijke artistieke onderneming.

Vervolgens werd het museum zelf bezocht, waar merkwaardige verzamelingen bewonderd werden, vooral de legendarische herinneringen der Brugsche gilden.

Folklore-Tentoonstelling te Andenne.

Deze tentoonstelling heeft plaats in Juni. Men wil er de inwoners der stad en ook de bezoekers een kijk geven op al hetgeen Andenne en omgeving voortgebracht en vooral geïnspireerd hebben. Hierdoor verstaat het inrichtend comité alle kunstwerken die Andensch van aard zijn of die herinneren aan een plaats of aan een tijdvak van de stad der Heilige Begga.

Antwerpsche Ex-Libriskring.

Het steeds groeiend belang dat er gesteld word in ex-libris en in de « gelegenheidswerken » der graphische kunst, heeft de gedachte doen opvatten de liefhebbers van ex-libris en de kunstenaars die zich met dit soort van decoratieve kunst bezighouden, in een kring te vereenigen.

Met dit doel werd op Zondag 24 Januari 1937 een eerste vergadering gehouden.

Deze kring zal het bestudeeren en het vervaardigen van ex-libris in de hand werken en bemiddelend optreden tusschen verzamelaars en kunstenaars.

Wie in deze werking belang stelt kan naam en adres opgeven aan het bestuur Viaduc Dam, 100, Antwerpen, dat alle noodige inlichtingen zal verstrekken.

Een Museum voor Folklore te Ronse.

De stad Ronse heeft besloten een plaatselijk Museum voor Folklore in te richten. Als eerste practische verwerking van dit besluit werd op 24 Mei, in de raadzaal van het gemeentehuis, een folklore-tentoonstelling geopend.

Cour d'Amour.

In September zal door de « Galas du Folklore Wallon » een « Cour d'Amour » ingericht worden in de Marmeren Zaal van het Paleis voor Schoone Kunsten. Oude liefdeliederen uit de verscheidene Waalsche gewesten zullen er gezongen, gedanst of door gebarenspel vertolkt worden.

Bij deze gelegenheid zullen er ook bakkerij-specialiteiten uit Wallonië verkocht worden. Verder nog een tombola.

Inkom werd vastgesteld op 15 frank.

Volkskunst en Toerisme.

In 1938 zal te Namen een tentoonstelling over Volkskunst in het Naamsche ingericht worden. Deze tentoonstelling wil aantoonen hoe de oude volksnijverheden kunnen benuttigd worden en hoe het mogelijk zou zijn en geldelijk voordeel uit te trekken, namelijk met de voortbrengselen er van aan toeristen te verkoopen.

Promenades Artistiques.

Het Comité der « Promenades Artistiques » publiceerde het programma der in 1937 georganiseerde bezoeken aan verzamelingen en particuliere woningen. Dit programma, dat tevens alle inlichtingen en voorwaarden verstrekt, kan bekomen worden met zich te wenden tot het secretariaat, 15, Hertoglijke Straat, Brussel.

Algemeene Samenkomst voor den Vrede.

In September van verleden jaar werd te Brussel een eerste Algemeene Samenkomst voor den Vrede belegd. Thans is de tekst der aangenomen besluiten verschenen. Volgenden wensch staat er o. m. uitgedrukt :

Inrichting van Musea voor folklore in de grensstreken, ten einde naburige volkeren door de gemeenschappelijke kunstopvattingen nauwer bij elkaar te brengen.

Een Museum voor Fransche Folklore.

Over enkele maanden zal te Parijs een Fransch Museum voor Volkskunst en Volkstraditie ingehuldigd worden, terwijl er openluchtmusea zullen tot stand komen in verscheidene provinciën. Deze laatste, zijn reeds zeer talrijk in Scandinavië en in Midden-Europa en worden druk bezocht door het publiek. Zij bestaan uit verzamelingen typische landelijke woningen met huisraad, landbouwgereedschap, kleederdracht enz., zooals deze in het werkelijk

leven bestaan. Bij deze musea zullen eveneens Jeugdherbergen aangetroffen worden. De uitvoering van dit grootsche plan werd toevertrouwd aan M. Georges-Henri Rivière, onderbestuurder van het Museum voor Ethnografie en aan M. Varagnac, de algemeen bekende folklorist.

Wij betreuren natuurlijk dat er geen aandacht verleend werd aan het ontwerp dat door onzen Dienst voorbereid werd bij gelegenheid van de Tentoonstelling te Brussel ; met genoegen echter constateeren wij dat het verslag betreffende deze kwestie in Frankrijk er melding van maakt en dat er meer dan eens ingegaan wordt op voorstellen door onze Revue gedaan. Wanneer men over enkele jaren in België verplicht zal zijn een dergelijk museum in te richten, dan zullen de artikels onzer dagbladen aanvangen met een zin in den aard van : *Evenals onze naburen zullen wij ook in België thans een, enz.*

Folklore en Vacantie van den Arbeider.

Dit jaar nog, van 13 tot 18 Juni, hebben te Hamburg groote internationale vergaderingen en feestelijkheden plaats, die zullen doen uitschijnen hoe de Folklore gegevens biedt, die toelaten den arbeider gedurende zijn vrije uren nuttig bezig te houden.

ONS WEERSTANDSFONDS.

Wij ontvingen met dank volgende giften voor ons tijdschrift :

1. Anoniem (J. N.)	100 fr.
3. M. Hubert Henry (Brussel)	20 fr.
5. Mevr. Dujardin (Brussel)	15 fr.
6. M. Verniers (Brussel)	15 fr.
2. M. René Ponty, (Brussel)	50 fr.
4. M. Hanon de Louvet (Nijvel)	16 fr.
7. M. Vandersleyen, (Waterloo)	15 fr.
Totaal :	231 fr.

Prijs : 8 fr.

Dienst voor Geschiedkundige en
Folkloristische Opzoekingen van Brabant

DE BRABANTSCHE FOLKLORE

De zeemeermin. (Teekening van Charles Counhaye).

16de jaar — 12, Oud Koornhuis, Brussel
Nr 96 --

16de Jaargang - Nr 96 Juli 1937

De Brabantsche Folklore

INHOUD

Brabantse Gemeenten in Dialekt en Volksgebruik van Mechelen. — Hutten. — Quirinus Talesius, secretaris van Erasmus en Burgemeester van Haarlem. — Wilgefortiana. — Een Brusselsche Kroniek. — Ditjes en Datjes. — Boekennieuws. — Folkloristische Beweging. — Necrologie. — Inhoudstafels.

Brabantse Gemeenten in Dialekt en Volksgebruik van Mechelen.

(ROBERT FONCKE).

De geestelijke hoofdstad van katholiek België, Mechelen aan de Dijle, thans gerekend bij de provincie Antwerpen, vormde eertijds en eeuwen lang met haar onmiddellijke omgeving een zelfstandige heerlijkheid. Zij nam derhalve een afzonderlijke politieke plaats in, wat ongetwijfeld moet hebben bijgedragen om aan handel en wandel van haar bewoners een eigenaardige inslag te geven, gelijk hij onder meer in enkele gebruiken van het mechelse volk tot uiting komt.

Op ongeveer halfweg gelegen van Brussel en Antwerpen, kon het evenwel niet anders of ze moest de aantrekkingskracht van deze beide grote steden ondergaan. Trouwens de geschiedenis van vroegere eeuwen weet te verhalen van betrekkingen en botsingen tussen Mechelaars en Brusselaars. Vooral van de laatste jaren van de 19e eeuw af waren honderden mechelse mannen en vrouwen er op aangewezen in de handelsmetropool en meer nog in de belgiese hoofdstad hun dagelijks brood te gaan verdienen als

werkman, als beambte aan de staat of in privaatbedrijven, als naaister of winkeljuffer. Hun aantal verhoogde mettertijd en is nu nog aanzienlijk gebleven.

Desniettemin kan bezwaarlijk sprake zijn van overweldigende invloed van Brussel of Antwerpen op het mechels leven ; want wel beschouwd waren de onderhouden betrekkingen verrassend weinig druk, zeker voor de oorlog, toen veel minder dan thans gereisd werd en voor vele mensen het plaatsnemen in een trein nog een daad van belang betekende, die hen een paar dagen bij voorbaat al zenuwachtig maakte.

Het spreekt van zelf dat de Mechelaars minstens eenmaal in hun leven met open mond rondliepen in de beroemde « Zologie » of Dierentuin van Antwerpen. Op een goede dag gingen ze ook wel kuieren langs de Scheldekaaien en lieten dan gewoonlijk niet na met de stampende veerboot naar Sint-Anneke op de linkeroever over te zetten. Maar feitelijk wendden zich de Mechelaars nog liever zuid- dan noordwaarts ; men geraakte nog geredelijker te Brussel dan te Antwerpen, ofschoon ik jongelui uit de goede burgerstand heb gekend die al voorbij hun achttiende jaar waren, eer ze voor de allereerste maal de hoofdstad bezochtten. Lag het aan de toen betere spoorverbindingen tussen Mechelen-Brussel dan tussen Mechelen-Antwerpen ? Het zal toch wel niet geweest zijn, omdat men voor de oorlog tegen 1 fr. 30 naar Brussel en terug reisde en zijn spoorkaartje Antwerpen en terug — « herres en derres » zeiden de Mechelaars als ze grappig wilden doen — 20 cent. duurder moest betalen ?

Hoofdzakelijk de mechelse vrouwen voelden zich bij gelegenheid naar Brussel getrokken. Daar toch konden ze de nieuwste modes bewonderen en ze kwamen er hun modellen kiezen voor hun zondagse hoed of nieuw kleed. Van ouds bekende warenhuizen telden ze onder hun bestendige klanten als het gold stof te kopen voor een nieuw kostuum van hun man ; zij gingen er zich onvermijdelijk al het nodige aanschaffen als zoons of dochters hun eerste kommunie moesten doen. Meestal ging de kommunikant ook 's namiddags van de tweede dag van 't kommuniefeest met zijn ouders op plezierreis naar Brussel. Naar Brussel weer trok-

ken de jonggehuwden op hun huwelijksdag zo lang het nog niet in de mode lag langere speelreizen en nu liefst naar het buitenland te ondernemen.

De reis naar Brussel moet voor de Mechelaar de reis bij uitstek zijn geweest. Men kan het afleiden uit een kleine-kinderliedje (1) te Mechelen op de maan :

Menneke Maan,
met uw leeren broekske aan ;
g'hebt ons kindeke zijn pap uitgeten
en uw broekske volgescheten.
Foei, foei, menneke Maan,
ge meugt niet mee naar Brussel gaan !

Maar reeds van Brabant zelf hebben de vroegereeuwse Mechelaars ter dege afgeweten ! Immers de huidige Tesschestraat, die van de O. L. Vrouwestraat naar de Lange Nieuwstraat leidt — en die het volk nu gemeenlijk « stesselstraat » heet, daarbij denkend aan stijfsel ! — droeg van in 't begin van de 14e eeuw en tot omstreeks 1550 de naam « Brabant strate ». (2)

Er was ook van heel vroeg een « Brusselstrate » — nu : Oude Brusselstraat (3) — die natuurlijker wijze haar naam verwierf, omdat ze uitliep op de oude Brusselpoort, waardoor men langs de oude steenweg via Elewijt, Perk, Diegem en Tervuren naar de huidige hoofdstad ging.

Deze poort (4) was een van de twaalf, die zich tusschen de wallen van Oud-Mechelen verhieven en waarvan alleen de « Overste Poort » bewaard is gebleven. Die heet thans « Brusselpoort », verkort uit « Nieuwe Brusselpoort » gelijk ze werd verdoopt sinds men in 1698 de steenweg naar Brussel over Vilvoorde legde (5), waardoor de oude Tervurense baan tot een bijna landelijk stille weg afzonk.

---

(1) F. E. Delafaille : « Bijdragen tot opheldering der geschiedenis van Mechelen », Deel II (Mechelen, z. j.), blz. 71, vermeldt twee varianten.

(2) Kanunnik W. Van Caster : « Namen der straten van Mechelen (Mechelen, z. j.), blz. 262.

(3) Van Caster : op. cit., 64.

(4) L. Godenne : « Malines jadis et aujourd'hui » (Malines, 1908), blz. 432.

(5) Van Caster : op. cit., blz. 124 ; — Godenne : op. cit., blz. 160.

't Staat boven twijfel dat Brusselstraat en Brusselpoort de naam van de Brabantse stede in 't geheugen van het mechels volk levendig moesten houden. Men ziet hem dan ook opduiken ter identifikatie van sommige van haar inboorlingen die naar de Dijlestad waren overgewaaid, als van Coppen van Brussel, die de platte bijnaam van « Vuyleers » moest verdragen, en van Margriete van Bruessel metter eender ooghe (6), die het ook met de mechelse politie aan de stok had gekregen.

Anderzijds was — en al van vóór 1600 — naar Brussel een huis te Mechelen op de Hoogstraat gedoopt (7), een onder de deftige drankhuizen in de stad (8). Dit doet er aan denken dat in de Moreelsstraat, op het Begijnhof, toen het nog een besloten wijk was en uitsluitend door begijnen bewoond zijn, een woning « Ste Gudula » heette (9). Men mag zonder schroom aannemen dat geen van de vrome vrouwtjes niet zal hebben geweten dat Brussel die heilige als patronesse had verkoren.

Dat men te Mechelen goed genoeg wist dat de weg naar of van het verdere Zuiden over Brussel voerde, komt al ten volle uit in de spreuk die volgens een eeuwenoude gewoonte de leerjongens-schoenmakers er op de vooravond van het feest van de patroonheiligen van hun ambacht, SS. Crispinus en Crispianus (25 Oktober) (10), bij de bazen in stad liepen afdreunen om wat drinkgeld los te krijgen. Haar aanhef luidde immers :

Sinte Crispijn is gearriveerd
van Soissons op Parijs,
van Parijs op Brussel,
van Brussel op Mechelen (11).

---

(6) R. Foncke : Bijnamen in Oud-Mechelen, (in « Tijdschrift voor nederlandsche taal- en letterkunde », deel XXXVII, afl. I.).

(7) A. Reydams : « De namen en de korte geschiedenis der huizen van Mechelen » (in « Bulletin du Cercle arch. de Malines », V, blz. 282.

(8) R. Foncke : « Losse Blaadjes » (Mechelen, 1929), blz. 3.

(9) A. Reydams : op. cit., blz. 427.

(10) Gab. Celis : « Volkskundige kalender voor het Vlaamsche Land », (Gent, 1923), blz. 284.

(11) Delafaille : op. cit., blz. 90.

Weinig gewijzigd luidde overigens het begin van de uitnoodiging op rijm, die er de leerjongens van het schrijnwerkers- en timmerliedenambacht op de vooravond van de herdenking vàn hun beschermheilige, S. Hubertus (12), meestal in papieren mantel en toog gekleed als bisschoppen, bij hun meesters ten gehore brachten om ze te herinneren aan de plechtige mis in de kathedraal eerst en het gezellig feestmaal in het welbekende gasthof op de Befferstraat, het hof van Befferen, daarna, die 's anderendaags ter eere van hun patroon zouden plaats hebben. Op hun beurt droegen ze immers voor :

Sint-Huybrecht is gearriveerd
van Lyon op Parijs,
van Parijs op Brussel,
van Brussel op Mechelen (13).

Onder de merkwaardigheden die in de allereerste plaats de nieuwsgierigheid van de Mechelaar op bezoek in Brussel wekten — meer dan Stadhuis en Broodhuis of Beurs — bevond zich het beeldje van de oudste burger van de stad, Mannekenpis. Daarom wordt nog heden ten dage een jongen of man, die opvallend dikwels schijnt te moeten wateren, te Mechelen « precies een mennekenpis van Brussel », naar het leuke ventje, gedoopt (14).

Verder maakte het brussels bier de aandacht gaande. Eenige jaren voor de oorlog hoorde men dikwels een kreupel lied, waarvan ik ten minste nog de eerste twee verzen heb onthouden :

In Brussel is 't vrolijk te leven,
Stad van liefde en geuzenlambiek.

....

Oud mag men het wis en zeker niet noemen. Het werd gemaakt en te Mechelen verspreid door een echtpaar van marktzangers — uit Willebroek, als ik me goed herinner — die 's Zaterdags en 's Zondags op de Schoenmarkt hun kunst lieten horen.

---

(12) Celis : op. cit., blz. 292.

(13) Delafaille : op. cit., blz. 91.

(14) Robert Foncke : « Uit het Mechelsch dialekt », (Mechelen, 1932), blz. 36.

Veel ouder echter is een liedje dat de kinderen graag aanhieven als het begon te regenen :

't Gaat regenen, (bis)
't Gaat regenen dat het giet ;
En als wij giene faro hebben,
Dan drinken wij lambiek (15).

Vermoedelijk verraadt het een brusselse herkomst. Doch dat men het ook te Mechelen leerde zingen, onderstelt ten volle dat men er op de hoogte was betreffend de nationale brusselse biersoorten. Ik meen nochtans niet dat men ze te Mechelen zelf drinken kon, waar men zich eertijds zonder uitzondering aan eigen brouwsels, « uitzet » en « bruine », hield. Hoogstens had men nog de kans in twee drie herbergen langs de vaart Leuven-Mechelen een glas wit leuvens bier te bestellen ; deze « uitheemse » drank kon er immers gemakkelijk per schip worden afgezet.

Dit kanaal, dat onder de weinige vaarten van groote doorsnee in ons land rang kreeg, heeft alles behalve bijgedragen tot de goede betrekkingen tussen Mechelen en Leuven. Reeds van toen er voor 't eerst sprake was het te graven, ontstond een herrie van belang. Het oorspronkelijk plan voorzag dat het te Mechelen zelf in de Dijle zou uitmonden. De Mechelaars echter vreesden dat het hun handel meer schaden dan bevoordeeligen zou, wanneer de schepen lustig van Antwerpen naar Leuven konden doorvaren. Vooral om de belangen van hun scheepslossers — de « buildragers » — bekommerd, eisten ze dat elk schip te Mechelen zou worden overgeladen, ondanks de hooge onkosten die daaruit moesten voortspruiten. Na lang getwist tusschen de beide steden hakte keizerin Maria-Theresia de knoop door en bepaalde dat het kanaal buiten het toenmalig gebied van Mechelen zou lopen. Zoo gebeurde het, en op de 12 Oktober 1761 kon men het inhuldigen (16). Op hoogstens een paar honderd meter van de oude stadsgrens — en sedert de uitbreiding van Mechelen dwars door goed mechelse grond — vloeit het naar Zennegat, waar Zenne en Dijle samenstroomen. Het beheer ervan ligt uitsluitend in de handen van Leuven, dat de sasseniers aanstelt en de

(15) Robert Foncke : « Uit het Mechelsch dialekt », blz. 19.

(16) Godenne : op. cit., blz. 48.

dijkmeesters benoemt, vaart- en visrechten int, en tevens over de oeverstrook links en rechts zijn meesterschap doet gelden met een angstvalligheid, die — naar het zeggen van de Mechelaars van heden nog — de heeren van Leuven al te dikwels verleidt tot kittelorige strengheid.

Terugblikkend naar vroegere eeuwen mag men nochtans zonder schroom aannemen, dat Mechelen veelvuldiger betrekkingen met Leuven onderhield dan met Brussel. Gaat men af op de benamingen van de huizen, dat moet men besluiten dat Leuven er populairder was dan Brussel. Een woning in de Geitestraat heette « Stad Leuven » (17) ; een andere op de Hanswijkstraat eveneens (18), en desniettemin had het huis « De Ster » op de Hoogbrug in 1647 zijn naam in « Leuven » veranderd (19). Ten slotte stak langs de Dijle, op de Haverwerf, « Het schild van Leuven » uit (20).

Mechelaars genoeg hebben zich in de oude brabantse stad goed thuisgevoeld ! Haar beroemde universiteit lokte ze naar zich toe en door de eeuwen heen zochten gestudeerde jongelui er ruimere ontwikkeling (21). Nog voor de oorlog liep wie te Mechelen hogere studiën aanvatte, gewoonlijk college aan de katholieke universiteit ; een zeer kleine minderheid volgde de lessen aan de Vrije Universiteit te Brussel en slechts weinige uitzonderingen lieten zich aan de Rijkshogeschool te Gent opschrijven.

Eén dag in het jaar evenwel trokken scharen andere Mechelaars naar Leuven : op de eerste maandag in September, de tweede dag van Leuven-kermis. Mannen en vrouwen uit de volkswijken lieten zich per rijtuig naar het station afhalen en 's avonds van de trein weer naar huis voeren. Niet zelden vereenigden zich geburen van eenzelfde straat om iedere week een bepaald sommetje uit te

---

(17) Reydams : op. cit., blz. 337.

(18) Reydams : op. cit., blz. 354.

(19) Reydams : op. cit., blz. 347.

(20) Reydams : op. cit., blz. 356.

(21) G. Van Doorslaer : « Malinois à l'ancienne Université de Louvain » (in « Bulletin du Cercle arch. de Malines », deel XV, blz. 363 vlgg.). Ook in « Mechliniana ; seconde série de notes malinoises » (Malines, 1934), blz. 107 vlgg.

leggen ten einde na het jaar te kunnen voorzien in de bestrijding van de onkosten, die de reis naar het foorplein te Leuven meebracht. Ik heb een kloeke Mechelaar gekend, die nog zijn jubilaeum heeft kunnen vieren van vijftig jaren na elkaar de feestelijke tocht te hebben meegemaakt. Toch hield van in de laatste jaren vóór de oorlog de mechelse deelneming aan Leuvenkermis nagenoeg volledig op : het volk spaarde toen voor een uitstap naar Namen en de onvermijdelijke boottocht op de Maas naar Dinant, die in de mode de reis naar Leuven had verdrongen.

Aan de oude gewoonte herinnert tot op de huidige dag een berijmd spreekwoord in het mechels dialekt, een weerregel, die het vieren van Leuven-kermis als het einde van de zomer voorstelt :

« Wie van Leuven wederkeert,
Brengt de winter onder zijn kleed »,

of wat zuiverder van rijm :

Die van Leuvenkermis keeren,
Bringen de winter onder hun kleeren (22).

Op Onnoozele-Kinderendag, die eertijds ook te Mechelen een echt feest voor de kleinen is geweest (23), waarop hun wat meer dan op andere dagen werd veroorloofd in de huiselijke kring, zorgden jongens en meisjes er voor Vader en Moeder voor de deur te sluiten en slechts tegen vergelding weer binnen te laten. Ondertusschen zongen ze dan een tergliedje dat eveneens de reis naar Leuven te pas brengt :

Moeierke en Vôreke zijn uitgesloten ;
'k Zou zoo geren naar Leuven gaan.
Leuven is zoo ver van hier ;
Kousen en schoenen zijn zoo dier.
Sjike, sjakke, sjoke,
Vuil Katoke (24).

---

(22) Coninckx : « Geschiedkundige aanteekeningen betreffende Mechelsche gebruiken » in « Bulletin du Cercle arch. de Malines », V, blz. 33.

(23) R. Foncke : « Sinte Marten, Onnoozele-Kinderendag en Driekoningen te Mechelen » (Overdruk uit « Volkskunde »).

(24) Delafaille : op. cit., blz. 68 vermeldt een variante.

Van bekendheid onder de mechelse bevolking met brabantse steden buiten Brussel en Leuven zal weinig blijken.

Wel stond er op de Dijle een huis, « Aerschot » genoemd (25) ; een in de Hanswijkstraat heette « Klein Diest » (26). Bij dit laatste mag men aantekenen dat vlak voor de oorlog in enkele herbergen Diesters bier uit flessen werd geschonken ; van deze drank zei men dat hij goed voor 't zog was, weshalve zwangere vrouwen hem soms opzettelijk verbruikten. In de verslagboeken van de schepenbank te Mechelen duikt van heel vroeg in de 15e eeuw een Jan vanden Kerchove op met zijn bijnaam « de duvel van diest » (27). Dezelfde bundels vermelden in September 1543 de veroordeeling van Jooris Vrancx, « alias quekerken van thienen » (28) en dit schijnt toch te laten geloven dat de Mechelaars wisten welke spotnaam op de bewoners van de Blanke Stad in Brabant sloeg. Of ze de stad zelve goed kenden, al verhief zich in de voorname Hoogstraat — waar ook al een woning de naam « Vilvoorde » droeg (29) en dicht daarbij een tweede die van « Slot van Vilvoorde » (30) — een huis dat « Thienen » was gedoopt (30). Haar naam in 't Frans schijnen lang niet alle Mechelaars te hebben gekend, ook niet in de tijd toen het onder hen nog als deftig gold te pas en te onpas met een klad van de taal van onze zuiderburen te pronken ! Ik heb nog een brave burger weten wonen die naar Tienen moest en aan het winket in 't station om « un coupon pour Dix » verzocht.

Onder de andere brabantse gemeenten blijkt de gewone man van Mechelen nog slechts de dorpen uit de onmiddellijke buurt van zijn stad — Elewijt, Hofstade, Muizen, Hombeek, Leest en Weerde — te kennen ; voor 't overige, van verder liggende, slechts een klein halfdozijn die als gezochte beevaartplaatsen staan geboekt : Strombeek, Zemst, Hal, Diegem en Scherpenheuvel.

---

(25) Reydams : op. cit., blz. 335.
(26) Reydams : op. cit., blz. 354.
(27) Foncke : Bijnamen, blz. 12.
(28) Foncke : Bijnamen, blz. 5.
(29) Reydams : op. cit., blz. 361.
(30) Reydams : op. cit., blz. 358.

Naar Hofstade gaat en rijdt men met de trein of per bus thans zeer dikwels van uit Mechelen... wat te danken is aan het inrichten tot een badgelegenheid van de waterputten aldaar, waarnevens mogelijkheid genoeg bestaat om zich bij spel en sport allerhande te amuzeren op zondag en ook op maandag-namiddag, die de Mechelaar steeds met voorliefde in eere heeft gehouden. Enkele jaren terug zei men wel eens : « Hij is van Hofstade », om iemand als een domoor of plombe boer af te schilderen. Ik denk nochtans dat deze zegswijze eerst van de laatste jaren vóór de oorlog dagteekent en zelfs niet algemeen verbreid geraakte in de Dijlestad, waar ze nu al wel goed vergeten lijkt.

Vroeger golden de bewoners van Weerde als de typische boeren in de opvatting van de Mechelaars. Vandaar immers dat het vers « Ergher als de Weerdtsche boeren » voorkomt in een van menigvuldige spotliederen en gedichten (31), ontstaan rond de vermeende brand op Sint-Romboutstoren, de 27 Januari 1687, die aanleiding gaf tot de algemeen bekende spotnaam van Maneblusschers (32).

Elewijt speelde zijn rol in het bijgeloof te Mechelen. Een paar volkssagen verwijzen immers naar dit dorp. De Mechelaars waten toch dat er sinds eeuwen en eeuwen een verborgen schat — de « gouden Mahomet » — ongenaakbaar begraven ligt. Ook verhalen ze van geheimzinnige vrouwelijke wezens, die samenkomen op de uitgestelde weiden tussen de stad en Elewijt en op de tonen van een welluidende muziek er elke nacht hun lieflijk gezang doen horen. Nooit nog heeft iemand echter de zangeressen of de speellieden kunnen zien ; want als er eens een voorbijganger moed genoeg bezat om toe te schrijden naar de plaats waar het geluid zich verhief, week het bij elke van zijn stappen achteruit (33).

---

(31) Delafaille : op. cit., blz. 156.

(32) Kan. Dr J. Laenen : « Een oud liedje van den Mechelschen torenbrand » (Overdruk uit « Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie »).

(33) H. Coninckx : Mechelsche gebruiken, spreek- en zegswoorden (in « Bulletin du Cercle arch. de Malines », 1911, blz. 270).

Van al de daareven opgesomde dorpen ligt Muizen het dichtst bij de mechelse stadsgrens. De Mechelaar geraakt er dus mêt de geringste moeite en hij schijnt dan ook met die kleine brabantse gemeente het best vertrouwd.

Het gold al als een wet voor hem zich niet onbetuigd te laten bij de viering van de kermis te Muizen op de Pinksterdagen, liefst 's maandags, die werkelijk een plezierige en uitzonderlijke dag in het mechels volksleven heten mocht. 's Morgens ging men in de eigen straten de rondgang van de schone processie van Onze Lieve Vrouw van Hanswijk bewonderen en van vroeg in de namiddag begaf men zich langs de Leuvensche steenweg naar Muizen, waarbij men zorgde zijn nieuwe kleren aan te hebben ; met honderden en duizenden vulden de Mechelaars de danstenten en drankgelegenheden in 't kermisvierende dorp, om eerst in de kleine uurtjes naar de stad weer te keren.

Met zijn naam spelen zij soms nog en vragen schertsend : « Wie gaat er mee naar Muizen, om ratten te vangen ? » (34). Straatkapoenen bezigen hem nog wel in een tweede vraag : « Weet gij waar Muizen ligt ? » ... waarop evenwel het antwoord zo schunnig luidt dat vader en moeder het niet mogen vernemen.

Mechelaars van vroegere eeuwen moesten aan deze brabantse gemeente iedere dag worden herinnerd doordat hun stad sinds 158 de zetelplaats van het oude Muysenklooster werd, dat op het einde van de 14ᵉ eeuw aldaar was gesticht ; in de tijd van de godsdienstige beroerten in Brabant sloegen de nonnen echter op de vlucht voor de kalvinisten en zochten onderkomen in het nabije Mechelen ; ze vonden het aanvankelijk in het hof van Palermo, kochten in 1580 het hof van Saksen op de toenmalige Voldersheergracht aan en verbleven daar tot in 1783, toen hun gemeenschap door het edikt van keizer Jozef II werd opgeheven (35).

Vrome mensen te Mechelen gelijk elders begaven zich geredelijk op bedevaart om hemelse bijstand in dagen van ziekte en nood af te smeken. Een halve eeuw geleden

(34) Foncke : « ... Dialekt », blz. 37.

(35) Van Caster : op. cit., blz. 120 vlgg.

deden ze het liefst nog te voet, heen en terug, ofschoon de bezochte bidplaats soms uren verwijderd lag.

Van de verering van het wonderdadig Lieve-Vrouwebeeld te Hal is mij persoonlijk niets meer gebleken. De benaming van een huis in de Befferstraat, dat « O. L. V. van Hal » was gedoopt (36), bewijst nochtans voldoende dat ze zich ook te Mechelen heeft doen gelden.

Misschien verkozen kinderloze echtelingen in Mechelen, om onvruchtbaarheid te keer te gaan, boven O. L. Vrouw van Hal de mirakuleuze Heilige Maagd van Laken (37). Hieromtrent is me even weinig bekend. Maar wel kan ik zeggen dat men, ten einde een pasgeboren wichtje te zien vrijwaren van de stuipen, die men als de ergste kinderziekte onder het volk beschouwde, naar Diegem toog om te bidden voor de H. Cornelis (38), die de oude Mechelaars tevens tegen geraaktheid en vallende ziekte aanriepen (39). Het kwam voor dat een kind niet gezond en sterk wilde worden, dat het de « ou-man » had, d. w. z. dat het aan rachitisme leed (40) wat het volk onvermijdelijk aan beheksing toeschreef ; in zulk geval bezochten de nabestaanden de Sint-Amandusbron te Strombeek bij Brussel. Een hemdje van de kleine werd daarin geworpen en angstig ging men na of het bovendreef : dan zou het kind zeker blijven leven, gelijk het in het tegengestelde geval even zeker sterven moest (41).

Voor koorts bij volwassenen en kinderen verwachtte men genezing in de kleine kapel van O. L. Vrouw in 't hammeken, aan de Zennekant even buiten Zemst (42). Hoofdzakelijk op half Oogst beevaarde men ook van uit

(36) A. De Cock : « Volksgeneeskunde in Vlaanderen » (Gent, 1891), blz. 45 vlgg. — E. Van Heurck : « Les drapelets de pèlerinage » (Anvers, 1922), blz. 170 vlgg.

(37) De Cock : op. cit., blz. 46 vlgg.

(38) Van Heurck : op. cit., blz. 98.

(39) Foncke : Losse blaadjes, blz. 61.

(40) De Cock : op. cit., blz. 79.

(41) Coninckx : in Bulletin, 1911 ; blz. 274.

(42) A. Cosyn : Le Brabant inconnu (Bruxelles, 1911), blz. 136 vlg.

Mechelen daarheen, als er bij uitzondering mis werd gelezen, naar een dorpeling mij wilde mededelen, toen ik langs daar op wandel was, een paar maanden voor het uitbreken van de wereldoorlog. Doch te dien tijde al had de verering van dit heiligbeeld, welke er trouwens steeds in zeer bescheiden mate moet hebben geheerst, geen stand gehouden in de Dijlestad.

Werkelijk populair was er alleen de beroemde O. L. Vrouw van Scherpenheuvel. Ieder vroom Mechelaar — en vaak ook anderen — hebben in de basiliek van dit brabants beevaartoord geknield en uit de vermaarde bron gedronken. Alle dagen in het jaar waren goed om ginder genezing van kwalen allerhande te gaan zoeken, om enig voordeel of gunst te verwerven ; doch natuurlijk ondernam men het liefst de reis gedurende het octaaf van Allerheiligen, wanneer de eigenaardige Keerskensprocessie er uitgaat. Op 3e en 4e November zagen de staats- en buurtspoorwegen zich verplicht, speciale treinen in te leggen ; maar nog niet zo lang geleden stapten hele stoeten van biddende Mechelaars daarheen te voet van diep in de nacht en keerden 's avonds nog te voet terug in hun stad, al scheiden haar ook rond de vijf-en-dertig km. van Scherpenheuvel.

Men kan licht begrijpen dat bij het onzekere weer van het herfstseizoen vele beevaarders onder weg regen duchtten en zich van hun regenscherm voorzagen bij het vertrek. Dit detail weerspiegelt zich in de zegswijze « Hij komt van Scherpenheuvel », nog steeds algemeen in 't Mechels dialekt in gebruik, wanneer iemand bij sterk zonnig weder opvallend met een paraplu over straat gaat (43).

De geloofsijver van de aartshertogen Albert en Izabella, die in 1603 zelf Scherpenheuvel bezochtten en er vijf jaren later de kerk lieten oprichten, heeft machtig geholpen om de verering van dit heiligdom in onze vlaamse gewesten te doen doordringen. In Mechelen trof men nochtans reeds in 1559 een huis « Scherpenheuvel » in de Kapelstraat aan (44). Elders (45) hebben wij aan de hand van mede-

---

(43) Foncke : « ... Dialekt », blz. 38.

(44) Reydams : op. cit., blz. 365.

(45) R. Foncke : « Rond de Keerskensprocessie van Scherpenheuvel » (Overdruk uit « De Katholiek »).

delingen uit archivalia bewezen dat in Oud-Mechelen de begankenis naar Scherpenheuvel van vroeg in zwang is geweest. Voor het jaar 1628 konden wij, volgens de inventaris van een sterfhuis, wijzen op het voorhanden zijn van een juweeltje, bestaande uit « eene gemailleerd ende goude Sonne met onse lieve vrouwe van Scherpenheuvel daerinne» en treffen aldus een voorloper aan van de simpele zilveren ringetjes met een gouden plaatje, waarop een vluchtige weergave van het wonderdadig lieve-vrouwebeeld gekratst staat, gelijk vele volksmeisjes te Mechelen ten geschenke kregen van familieleden, die naar Scherpenheuvel waren gegaan. Ze werden er trouwens aan de man gebracht door een juwelier uit Mechelen, voor wie ik mijn eigen vader er honderden en nog honderden heb weten vervaardigen. Anderzijds gaven wij aan, dat het edele echtpaar Medina Montoya, te Mechelen gevestigd, bij testament van de 25 Maart 1611 een legaat liet opschrijven van 50 gulden eens, « a l'eglise de nostre Dame de montagu auprès de Sichem », waarnaast mevrouw nog om drie bedevaarten naar ginder verzocht, met telken male drie missen in de kerk tot lafenis van haar ziel ; bij zijn tweede wilsbeschikking van 1632 verlangde ridder Medina op zijn beurt honderd missen in die tempel opgedragen.

In de oude stadsrekeningen van Mechelen, uit het jaar 1609, stipten wij een vermelding aan, die bericht dat aan een vrouw Susanna Neysfeltes, in Juni op doorreis door de stede, 3 pond werd geschonken, omdat ze een bewijs vertoonde hoe ze te Scherpenheuvel wonderbaar was genezen van een ongeval aan haar been, dat ze vóór haar beevaart genoodzaakt was over de grond achterna te slepen. Een duidelijke bevestiging van officiële zijde konden wij hierin vernemen van de diepe verering die de O. L. Vrouw van Scherpenheuvel in brede volkskringen te Mechelen van ouds geniet.

Wij dienen aan het bovenstaande nog toe te voegen dat enkele kloostergemeenten in het gebied van de huidige provincie Brabant zich te Mechelen een toevluchtsoord hadden ingericht in 't vooruitzicht van steeds mogelijke beroerte in de eigen woonplaats. De abdij van Kortenberg had aldus haar refugie in de Adegemstraat, schuins tegen-

over het voormalig Karmelietenklooster (46). In de O. L. Vrouwestraat stond de refugie van Grimbergen, waarvan de twee grote poorten die als ingang dienden, in blauwe steen met het jaartal 1777 in vergulde cijfers, bewaard bleven (47). Het ruime huis nr 9 in de Persoonshoek, tegen de Dijle en haar thans gedempte bijrivier de Melaan, was nog in de 16^{e} eeuw de refugie van de abdij van Villers en bestond er reeds in 1310 ; naar haar betitelde men zelfs in die jaren de dichtbij gelegen brug over de Melaan als de « Vilersche brugge » (48).

Uit dit alles kan blijken dat het volk van Mechelen met onderscheiden brabantse gemeenten goed bekend is geweest, met meer dan een stad of dorp van daar betrekkingen heeft onderhouden. Of ze druk waren en van zeer verscheiden aard, zal men echter bezwaarlijk mogen toegeven en nog minder dat ze enige noemenswaardige invloed op het mechels leven hebben uitgeoefend, hoe zeer zijn uitblijven misschien verrassen moet bij de overweging, welke geringe afstanden toch Mechelen van hen scheidt.

(46) Van Caster : op. cit., blz. 6.

(47) Van Caster : op. cit., blz. 208.

(48) Van Caster : op. cit., blz. 219.

Hutten.

(PEETER J. LEFEVER).

Der staan er nog een stuk of zeven
Behouden door de streek,
Alwaar ik dikwijls in mijn leven
Gedoold heb langs de beek.

Ze lijken alle zeer elkander :
Een schamel strooiendak,
Waaronder schuw een leemen wand er
Vertoont soms balk of tak.

De deur is laag ; het venster nietig ;
De schouw vervallen, scheef
En zeker toonden zij verdrietig,
Zoo niet er zonne in dreef.

De menschen, die daarin verblijven,
Een stil boerkoozendiet,
Die doen er rustig hun bedrijf en
Die wenschen meerder niet.

Die leven daar en naarstig werken,
Om 't simpel daaglijksch brood
En laten lief noch leed er merken,
Noch klagen hunnen nood.

Die menschen leven daar gelaten,
Tevreden om 't bestaan,
Terwijl er langs de rijke straten
Zoovelen zuchtend gaan.

9-8-31.

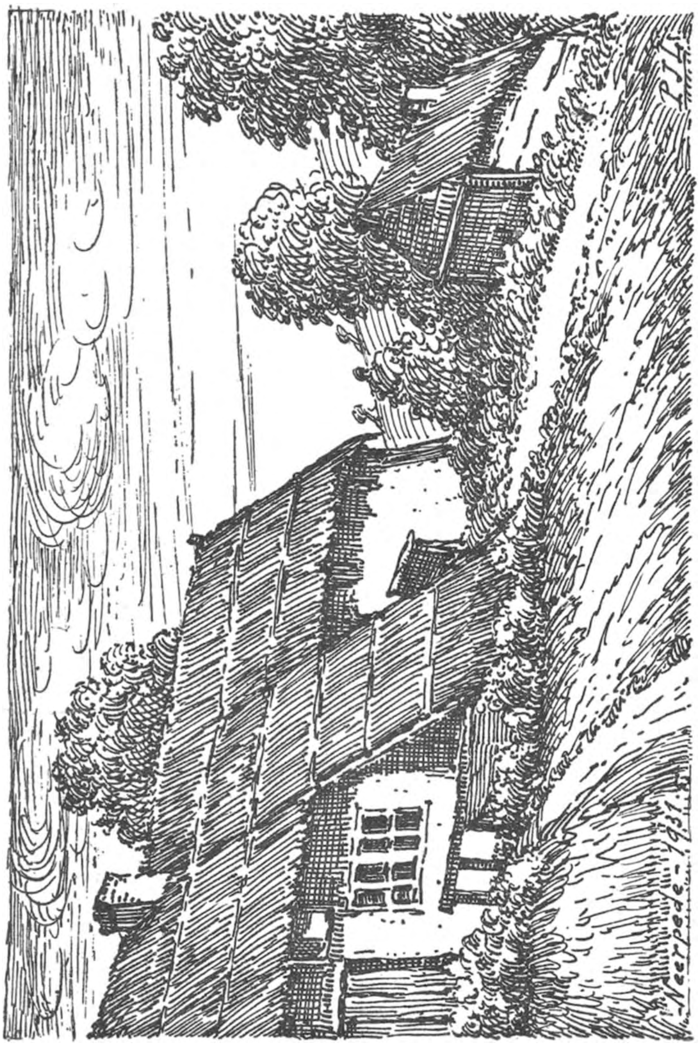

Quirinus Talesius, Secretaris van Erasmus en Burgemeester van Haarlem.

(M[r] J. M. FUCHS).

Erasmus heeft verschillende secretarissen of famuli gehad, met wie hij, ook na het einde van hun werkkring, vriendschapsbanden onderhield en die het later tot groote bekendheid in een andere positie brachten. Tot hen behoort ongetwijfeld Quirinus Talesius, een Haarlemsche jongen, die, na secretaris van Erasmus te zijn geweest, in zijn stad de hooge post van burgemeester vele malen heeft bekleed.

21 December 1505 werd te Haarlem geboren uit Theodoricus van Cispen Pietersz., lakenwever, en Maria Jansdochter een zoon, met name Quirius. Zijn studententijd bracht hij door aan het Bergsche Gymnasium te Keulen, waar hij zich speciaal toelegde op de rechtsgeleerdheid. Dat de jongeman juist in Keulen ging studeeren wordt duidelijk uit een acte in het Haarlemsche Archief aanwezig, waarbij de regeering van die stad zich verbindt « jaarlijks te betalen vier goede keurvorstelijke guldens voor de Bursa Montis te Keulen, tot ondersteuning van behoeftige studenten, en belooft zooveel mogelijk de poorters van Haarlem aldaar te doen studeeren ». Op zestienjarige leeftijd vertrok Quirinus naar Bazel en trad in dienst bij Erasmus, als opvolger van Livinius Algotius. Van 1522 af heeft hij Erasmus bijna een tiental jaren trouw gediend, en hebben de beide landgenooten op de beste voet met elkaar verkeerd. Evenals de jeugdjaren liggen ook de jaren van zijn eerste werkzaamheid bij Erasmus volkomen in het duister. De eerste tijd werd doorgebracht met het overschrijven van Latijnsche werken. Opmeer deelt in zijn Martelaarsboek mede, dat Quirinus « besonder besig » was « in het uitschrijven van Latijnsche boeken, dewijl Nicolaus Cannius het Grieksz nog netter schreef ».

De eerste maal dat Erasmus gewag maakt van zijn famulus is een brief aan R. Peace, gedateerd 20 Februari 1528 (Allen 1955). Daarin schrijft Erasmus o. a. « Nu zal ik U niet ophouden door een lang verhaal. Deze Quirinus, mijn vriend, die mij met meer liefde dan ieder ander dient heb ik wegens bepaalde zaken naar Engeland gezonden. De twee voornaamste hiervan zijn : ten eerste dat ik eindelijk eens een eind zal maken aan de plunderingen van dien zeer misdadigen schuldeischer, ten tweede dat hij, aangezien de aartsbisschop van Canterburry en ook Zijne Majesteit mij in een zeer vriendelijk schrijven uitnoodigen naar Engeland te komen, eens met mijn vrienden overlegge of dit geschikt zal kunnen gebeuren. Immers vanhier zal ik wellicht noodgedwongen moeten weggaan. Beide zaken zult ge te weten kunnen komen van dezen jongen man, dien ik U aanbeveel niet als een dienaar, maar als een mij zeer dierbare zoon, indien hij wellicht Uw hulp noodig zal hebben ». Quirinus kreeg dus de zeer eervolle maar ook delicate taak, om de kansen voor een bezoek aan Engeland van Erasmus te onderzoeken. Dank zij Allen's verzameling en zijn aanteekeningen zijn wij in staat de beide reizen die Quirinus voor zijn meester maakte naar Engeland nauwkeurig te volgen. Voor zijn eerste reis naar Londen vertrok hij niet van Bazel voor 1 Maart 1528, daar enkele van de door hem meegenomen brieven die datum aanwijzen. Behalve de bovengenoemde brief aan Peace nam Quirinus ook mee naar London een schrijven voor Thomas More (Allen 1959) en een voor Katharina van Arragon (Allen 1960). In zijn brief aan More schrijft Erasmus slechts weinig nieuws, maar deelt er in mede : « Mijn droeve ongevallen zult gij vernemen van mijn Quirinus, een man van beproefde trouw, dien ik naar Engeland gezonden heb, om met mijn vrienden te overleggen wat het beste is om te doen ».

Op zijn reis naar Londen bereikte Talesius 8 Maart van dat jaar Spiers. Joannes Vlatten schrijft op die datum aan Erasmus (Allen 1964) : « Uw Quirinus, een heel knappe jonge man, heeft begrepen dat gij mij zeer dierbaar zijt, en dat hij zelf bij mij dank zij Erasmus, goed staat aangeschreven ». 15 Maart is de secretaris te Leuven : Jan van

Borselen begint zijn brief van 25 Maart (Allen 1984 : Hor. III, 793) met de woorden : « Op 15 Maart heeft jouw Quirinus jouw brief, waarnaar we met verlangen hebben uitgekeken, ons gegeven » ; uit de brief blijkt dat Quirinus voor zijn meester een klein boekje had meegekregen over de juiste uitspraak van het Grieksch en Latijn, welk boekje een opdracht inhield aan Maximiliaan van Bourgondië, als bewijs van zijn zeer groote genegenheid.

Begin April vertoeft de reiziger nog in Antwerpen, waar hij wordt opgehouden ; Erasmus Schets schrijft 4 Mei 1528 (Allen 1993) aan Erasmus een brief, welke op de terugreis uit Engeland door Quirinus wordt medegenomen, en waarin Schets de reden van het oponthoud mededeelt : juist in de dagen dat Quirinus wilde oversteken naar Engeland, deed in België het gerucht de ronde van een oorlogsverklaring van Engeland en Frankrijk ; door die geruchten zijn zijn plannen in de war gestuurd, en moest hij enkele dagen in Antwerpen blijven. Midden April is Quirinus in Londen aangekomen ; Deiotarus, gaf hem een brief voor zijn meester mede, gedagteekend 20 April (Allen 1990), waarin reeds sprake is van een bezoek aan den schrijver. Deze brief is door Enthoven (n° 32) geplaatst in het jaar 1525. Juist uit het verblijf van Quirinus in Engeland is af te leiden dat deze brief dateert uit het jaar 1528.

Op zijn terugreis trof Talesius te Brugge bij Marcus Laurinius een schrijven aan van zijn meester, gedateerd 12 Maart 1528 (Allen 1966). Erasmus is er reeds van te voren van overtuigd dat Quirinus zijn belangen uitstekend behartigd zal hebben, en spreekt ook over het groote vertrouwen dat hij geniet. « Je weet, dat bij mij nooit iets voor jou weggesloten was of verzegeld ». Hij moet niet te lang meer in Vlaanderen blijven, want « mijn huis en mijn werk, jou zoo toegenegen, verlangen naar je tegenwoordigheid ». Voor één ding is de meester wel beangst, dat Quirinus een kijkje zal nemen in hun beider vaderland, en daar misschien zal blijven : « vermijd ondertusschen Holland als het strand der Sirenen. Het is moeilijk de lotus, wanneer je er eenmaal van geproefd hebt, te verlaten. Tenslotte volgen nog eenige aanwijzingen over het in bewaring geven van geld en het reisgeld.

Erasmus hoopt op een spoedige terugkeer van zijn secretaris, want reeds 18 Maart 1528 schrijft hij aan Dilft (Allen 1972), dat als Talesius teruggekeerd zal zijn, hij van Bazel zal vertrekken. Voor 1 Juni moet Quirinus weer in Bazel zijn teruggekeerd, want van die datum dateert een brief aan Henry VIII (Allen 1998). De mededeelingen van Quirinus zijn niet van dien aard dat Erasmus naar Engeland zal gaan ; Erasmus zou niet komen als niet alles goed geregeld was, en alles is niet goed geregeld ; nergens is de reis veilig, overal spelen troepen soldaten de baas, die noch vriend noch vijand sparen, en de schrijver voelt er dus weinig voor, om naar Engeland over te steken, waar nog bij komt dat hij door een ernstige ziekte is aangetast, die hem aanvankelijk naar een gelukkiger leven scheen te zullen zenden.

Na zijn terugkeer heeft Talesius weer het gewone werk van secretaris op zich genomen. In de correspondentie komen we enkele malen zijn naam tegen. 24 Juni 1528 komt Schets nog eens op zijn vroeger schrijven terug (Allen 2001) ; dan geeft Cochleus op 13 Maart 1529 (Allen 2120) Erasmus de raad zijn aanvallers niet zelf van antwoord te dienen, maar dat door Quirinus te laten doen ; tenslotte doet Felix Rex op 23 Maart 1529 uit Spiers (Allen 2130) de groeten aan Quirinus. Dat zijn de schrale berichten uit die tijd, die op gelukkige wijze worden aangevuld door een getuigschrift, dat Erasmus uitreikte en dat is afgedrukt bij Allen 2113 : « Ik, Erasmus van Rotterdam, heb mijn bediende Quirinus Telesius voor zijn getrouwe dienst, eenige jaren aan mij bewezen, 150 kronen geschonken, in het volle bewustzijn van mijn geestvermogens, om daarmede te handelen naar welgevallen. Als bewijs hiervan heb ik dit met eigen hand geschreven en met mijn devies bekrachtigd, Bazel 6 Maart 1529 ». Uit dit getuigschrift is vroeger afgeleid, dat hiermede de werkzaamheden van Talesius in dat jaar waren afgeloopen, en hij naar Nederland terugkeerde : zoo plaatst Gonnet in de vertaling tusschen «mijn» en « dienaar » het woord « gewezen », vermoedelijk in navolging van Opmeer, en leidt dan uit de brief af dat Talesius in het jaar 1529 naar Nederland is gegaan, wat onjuist is daar hij eerst in Maart 1531 terugkeerde.

De groote tevredenheid van Erasmus blijkt ook wel uit een aanbevelingsschrijven van 23 Juli 1529 aan Maximiliaan van Bourgondië (Allen 2200). Opmeer die een vertaling van deze brief opneemt, maakt ook hier weer de fout te spreken van de « gewezen » dienaar. Talesius is « een zedig, getrouw en zachtmoedig jonkman, in het Grieksch en Latijn geleerder dan hij wel schijnt, begaafd met een zeldzame nederigheid, zoodoende heeft hij meer van binnen dan hij uiterlijk toont ». Nooit heeft Erasmus iemand gehad, die hem beter diende ; bij zijn arbeid lijkt hij wel van staal, waarom Barlandus hem den Mariaanschen ezel placht te noemen.

Lang heeft Quirinus niet genoten van een rustig verblijf te Bazel, want toen hij eenmaal teruggekomen was, achtte Erasmus ook de tijd gekomen naar Freiburg te verhuizen. Daar schreef hij o. a. brieven aan More (5 Sept. 1529, Allen 2211), aan Margaretha Roper (6 Sept. 1529, Allen 2212), en aan W. Blount (8 Sept. 1529, Allen 2215). Met deze brieven en enkele andere opdrachten werd Quirinus wederom op reis gezonden ; zoo kreeg hij ook een boekje mede voor Hertog Willem, waarover Erasmus aan Vlatten schrijft (2 October 1529, Allen 2222), of hij Quirinus wil vertellen op welke wijze hij het boekje zal overhandigen. Van de heenreis zijn ons geen verdere data bekend. Het schijnt wel, of de brief van Petrus Barbirus (Enth. n° 77) en aldaar gedateerd op 1 Nov. 1529 over Quirinus Talesius handelt. Hij schrijft aldaar « Ongeveer voor een uur heb ik uw brief ontvangen, en wel die welke gedateerd was op 29 Augustus van dit jaar ». Het is inderdaad mogelijk, dat Talesius op die datum van dat jaar die brief had mee genomen. Maar de brief eindigt met de mededeeling, dat Moldanus Quirinus ten eten heeft gehouden. « Morgen (dus 2 Nov.) zal hij hem ook bij het ontbijt houden ». En op 2 Nov. 1529 was Talesius nog in Engeland, zelfs nog tot 21 Nov. 1529 (zie de gegevens hieronder). Vermoedelijk moet deze brief dan ook gedateerd worden in het jaar 1532, toen Quirinus Hagius, de opvolger van Talesius, in October en November een reis naar Engeland maakte (zie Englische Studien 1909, 380 en hieronder).

24 October is Quirinus in Londen, want van die datum dateeren reeds de retourbrieven voor Erasmus ; die van Tunstall (Allen 2226) en Phrysius (Allen 2232) bevatten geen nieuws over den bode, wel de brieven van Marg. Roper van 4 November (Allen 2233) en van More (28 October 1529, Allen 2228), waarin hij schrijft dat Erasmus alle dingen wel zal hooren van den overbrenger van de brief. Uit de tusschen More en Erasmus gewisselde brieven blijkt dat zij beide de nieuwtjes aan Quirinus vertelden, die ze overbracht. Onder de door Quirinus meegenomen correspondentie bevond zich ook een schrijven van Longland van 28 October 1529 (Allen 2227), die Erasmus dank brengt voor een zeer welkom geschenk dat twee namen draagt, die van een zeer leesbaar schrijver en die van Erasmus een zeer nauwkeurig uitgever. Het betrof hier een uitgave van Augustinus, waarover Allen uitvoerige gegevens mededeelt in zijn aanteekening bij Ep. 2157. En tenslotte is er de brief van Deiotarus van 21 November 1529 (Allen 2237), eveneens meegenomen door Quirinus : de secretaris wordt daarin een zeer bescheiden en aangename gast genoemd ; gaarne heeft de gastheer, zelfs eens leerling van Erasmus, zich alle uitgaven getroost, en wenscht deze niet in rekening te brengen. « Wat ben ik niet verschuldigd aan mijn leermeester, wiens schuldenaar ik ben en geweest ben, wiens slaaf en eigendom ik ben ». Er volgen nog eenige zakelijke mededeelingen over zeer goed purperen laken en een hoed, die gekocht zijn, en de brief wordt onderteekend door « Uw edelheids slaaf ».

Uit de dateering van deze brief is op te maken dat Quirinus na 21 November 1529 uit London vertrok. Zijn terugreis kunnen we weer samenstellen uit de daarover gevoerde correspondentie. Daar is allereerst een brief van 7 December 1529 (Allen 2239), van Barbirius, waaruit blijkt dat Quirinus voor die datum in Doornik was, want de schrijver deelt mede : « Jouw Quirinus heeft mij hier verteld dat je nu bezig bent met de werken van Crisostomus en Theophilactus te vertalen ». 13 December volgt een brief van Erasmus Schets uit Antwerpen (Allen 2243) : Quirinus zal wel precies uitleggen hoe het met de geldzaken staat ; hij heeft een kwitantie meegekregen voor het

bij hem geplaatste geld, en in de behoefte van reisgeld is voorzien. 26 December 1529 : Mechelen ; Adriaan Vanderkammen schrijft dat een familiaris in die plaats vertoeft (Allen 2244), en Allen is in de veronderstelling dat de familiaris Quirinus is. De volgende brief, waarin sprake is van Quirinus, is die van Riquinus ut Keulen (1 Januari 1530, Allen 2246) : « Quirinus zal ik, als je dat wilt, gelukkig maken met een eervol sacerdotium ».

Erasmus had zijn trouwen dienaar reeds half December in Freiburg terug verwacht, hij schrijft immers aan Bonvalot op 10 December 1529 (Allen 2241) : « Die dienaar is drie maanden weggeweest en wordt binnen eenige uren hier terugverwacht ». Maar Quirinus was, toen dit geschreven werd nog in Antwerpen, zooals we zagen, en kwam eerst ongeveer 13 Januari 1530 te Freiburg aan. Dan schrijft immers Erasmus aan Vergara (Allen 2253), dat al de meegedeelde feiten hem verteld zijn door een dienaar, die onlangs uit Engeland is teruggekeerd.

De tweede en laatste reis van Quirinus naar Engeland was hiermede afgeloopen. Wel zou er voor Erasmus nog een Quirinus naar Engeland gaan om daar zijn belangen te behartigen, maar het was niet Quirinus Talesius maar Quirinus Hagius, die daar voor zijn meester de hem medegegeven opdrachten zou uitvoeren.

Zooals de beide reizen in het voorgaande als het ware uit de brieven van Erasmus zijn opgebouwd, zoo is een deel van zijn verdere leven eveneens uit die brieven op te bouwen. Gaan we chronologisch de brieven van Allen door, dan treffen we allereerst den trouwen medewerker aan in Allen 2258, een brief van Ammonius van 17 Januari 1530, die zich vanuit Bois-St. Martin erover beklaagt, dat beloofd is dat Quirinus bij hem zou komen, maar niet verschenen is. Ruim twee weken later deelt Schets, de Antwerpsche patriciër, mede dat een door Quirinus op zijn laatste reis meegenomen boekje van Basilius aan Ammonius ter hand gesteld is.

In Juli 1530 is Erasmus ziek en ook zijn trouwe medewerker moet het bed houden. Mededeelingen daarover worden gedaan aan Melanchton (7 Juli 1530, Allen, 2343), aan Dilft (9 Juli 1530, Allen 2348) en aan A. Valdes (9

Juli 1530, Allen 2349). De ziekte waaraan Quirinus lijdt, is de sudor Britannicus, waarover uitvoerig mededeeling wordt gedaan in Allen 2209, 108 : « Toen voor het eerst die onbekende ziekte begon op te treden, en geen kunde van de doktoren er iets tegen vermocht te doen, is een zoo groote menigte van menschen er aan overleden, dat je nauwelijks zou gelooven, dat dat eiland (Engeland) door zooveel menschen bewoond werd ». Juist in die moeilijke dagen van ziekte komt er een brief van Goclenius (14 Juli 1530, Allen 2352), met een uitvoerige uiteenzetting over geldzaken, die niet in orde zijn ; Erasmus verwaarloost door zijn goddelijke studies dergelijke zaken, maar àllicht, zoo deelt de schrijver mede, kunnen deze fouten geweten worden aan Quirinus, die misschien een kwitantie geschrevn heeft, waar niet alle bedragen op vermeld stonden, waardoor dan de onjuistheden in de wereld zijn gekomen.

De eerste wensch voor het herstel van Quirinus komt ook spoedig binnen, en wel van Jan van Heemstede (14 Juli 1530, Allen 2353) ; de ziekte van Erasmus had zich reeds in Maart geopenbaard, en nog einde Juli is hij maar ternauwernood hersteld (Allen 2355 en 2356), maar schrijft toch uitvoerig over de ziekte van zijn famulus. In de herfst is de patient echter weer geheel hersteld, gaat naar Augsburg en legt daar bezoeken af bij verschillende bekenden, o. a. bij Olah (Förstermann, n° 136, ook Bibliophile Belge 15,290), dien Erasmus antwoordt op 7 October 1530 (Cler. III, 1321 F.), waar hij schrijft dat de eenvoud van geest die hij in Olah aangetroffen meent te hebben, bevestigd wordt door het verhaal van Quirinus.

Maar in Augsburg heeft Quirinus ook ontmoet Petrus Montfoert van Hoef, en het is die ontmoeting geweest, die een radicale wijziging in zijn leven teweeg bracht. Dank zij een brief over deze kwestie van Montfoert aan Erasmus, is de loop van deze gebeurtenis geheel duidelijk ; de brief is gedateerd 20 September 1530 (Försterman n° 135), en is geschreven op verzoek van Quirinus. « Toen ik onlangs, zoo luidt de brief, te Haarlèm was, heb ik verschillende zaken met de magistraten besproken, ook o. a. de kwestie over de verkiezing van pensionaris van de stad. Het blijkt dat degeen die nu het ambt vervult vrij oud is ; degene die

bestemd was voor het ambt is overleden, en een andere geschikte candidaat is geestelijke geworden ». « Toen ik », zoo zegt het schrijven woordelijk, « nu over deze zaak met Quirinus sprak, heb ik begrepen dat hij zelf dit ambt, indien het hem zou worden aangeboden, niet zou afwijzen ». Montfoert beloofde verder uitvoerig alles aan zijn vader te zullen schrijven, en hoopt daarbij op een aanbevelingsschrijven van Erasmus. Het moet voor Erasmus geen aangename mededeeling geweest zijn ; een van zijn beste dienaren te moeten afstaan, was geen geringe zaak. Wat voor Quirinus een promotie beteekende, was voor Erasmus een uiterst gevoelig verlies. Maar al spoedig is het vertrek van Quirinus bepaald, en op 15 December schrijft Erasmus aan Frobenius (Horawitz, II, 605) een kort bericht over het vertrek : « In April stuur ik mijn Quirinus naar Holland ». Eenigzins sarcastischer klinkt het in de brief aan Vlatten van 15 Maart 1531 (Cler. III, 1373, A) : « Bij mij kan hij (Quirinus) niet meer groeien ». Alle vrienden weten het echter nog niet, want nog 1 Juni 1531 verwacht Phrysius Quirinus te Londen (Försterman, n° 152). Wanneer Quirinus precies Erasmus heeft verlaten, is uit de brieven niet op te maken. In ieder geval is hij vóór half Juni naar Holland vertrokken ; 18 Juni 1531 schrijft Erasmus aan Resendus (Cler. III, 1405 E) : « Zoodra ik Quirinus, mijn helper, daar naar toe had laten gaan, was ik zoo uitgeput zoowel door mijn brieven als door mijn huiselijke zorgen, dat ik nauwelijks voor de gezondheid van mijn eigen lichaam kon zorgen ».

Dat jaar verwachtte men te vergeefs Quirinus in Engeland, en in zijn plaats werd Simon Grynaeus er heen gezonden (Cler. III, 1373, D ; 1416 A). Ook de post van secretaris moet door een ander bezet worden. Erasmus slaagde erin een nieuwen famulus in dienst te nemen, wederom Quirinus geheeten, en wel Quirinus Hagius of Hajo, evenals zijn voorganger een Hollander. Doordat beide famuli dezelfde naam droegen, heeft er oorspronkelijk een identificatie plaats gehad, en zijn beide Quirini voor dezelfde persoon gehouden. Men vindt deze vergissing o. a. bij Försterman pag. 408 en bij Enthoven pag. 217. De laatste spreekt zelfs alleen van Quirinus Hajo, en vat onder

die naam in zijn register alle plaatsen samen, waar in zijn verzameling over de beide naamgenooten wordt gesproken. Bij Förstemann moeten de zinnen vervallen, die beginnen met de woorden « Hollandus est », ibid. IV, 794, ibid. IV, 795, en de laatste drie regels, beginnend met 222, 15, 22. Wat overblijft, heeft betrekking op Talesius. Het is vooral sinds het verschijnen van de studie van Prof. de Vocht in Englische Studien, Band 40,372 (The latest contribitions to Erasmus' correspondence), dat er een duidelijk onderscheid gemaakt kan worden tusschen de beide Quirini.

Quirinus Talesius diende, zooals we zagen, zijn heer tot 1531. Zijn vertrek wordt ons door Erasmus zelf duidelijk medegedeeld, en zoowel Förstemann als Enthoven moeten dit over het hoofd gezien hebben. Uit hieronder medegedeelde feiten blijkt trouwens dat 31 October 1532 Erasmus een brief schreef aan zijn vroegeren famulus, nu burgemeester van de vermaarde stad Haarlem, en dat de ontvanger van deze brief dus niet die Quirinus kan zijn, welke in October en November 1532 voor zijn heer een reis naar Engeland maakte : dat was Quirinus Hagius.

Spreekt Erasmus in zijn brieven na 1532 over Quirinus, dan is daarmede Hagius bedoeld. In de door mij aangetroffen brieven, waarna 1532 sprake is van Talesius, wordt door den schrijver deze bijnaam steeds vermeld.

Uit de hierboven medegedeelde correspondentie van en aan Erasmus zijn reeds tallooze bijzonderheden uit het leven van den lateren burgemeester van Haarlem bekend geworden. Maar we danken vooral aan Opmeer's Historie der Hollantse Martelaren verdere gegevens over zijn leven, welke later grootendeels door Gonnet zijn overgenomen in zijn artikel in « Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom van Haarlem », deel 9. Opmeer deelt dan allereerst mede hoe Quirinus aan zijn bijnaam Talesius komt. De vader van Quirinus, lakenwever van beroep, zond zijn zoon in Bazel enkele ellen Haarlemsch laken. Quirinus bemerkte dat Erasmus deze stof zeer fraai vond en bood zijn meester dit zwarte laken als geschenk aan, erbij vertellend dat zijn vader dit laken maakte en de tweede was in Haarlem, die zulk een winkel had en er koopmanschap in dreef. Erasmus nam het geschenk in blijdschap aan,

en zeide : « Naderhand zult gij Talesius genaamd worden, d. i. lakenwever ». Sindsdien voerde Quirinus de naam van Talesius.

Een aardige bijzonderheid is ook het door Opmeer beschreven voorval, dat Talesius uit Duitschland medebracht het bekende door Holbein geschilderde portret van Erasmus. « Het heugt mij nog, zoo zegt Opmeer, dat ik dit stuk menigmaal heb gezien in zijn huis in de Damstraat. Onder het schilderij was een Latijnsch vers geschreven van de hand van Cornelius Crocus ». Maar meer nog dan dit alles : Erasmus heeft zijn famulus vereeuwigd in een zijner Samenspraken, nl. in de « Astragalismos sive talorum usus, Dat is het Kotenspel, of eigentlijk het spel der Hitlikken », zooals Pieter Rabus deze samenspraak noemt in de uitgave van 1697, welke was opgedragen aan Johan van Heel, regeerend voorzittend burgemeester en regeerder van de stad Rotterdam. De Astragalismos is voor het eerst gedrukt in 1529, en de twee personen in deze XLV^{de} samenspraak zijn Quirinus (Talesius) en Carolus (Karel van Utenhove, cf. Allen 2093, en Huizinga, Erasmus, 1936, pag. 208). De samenspraak is een vrij technische verhandeling over het dobbelspel, zooals het bij de Ouden gespeeld werd. De bikkels, waarmede gespeeld werd, hadden vier vlakke en twee ronde zijden ; alleen de vlakke zijden hadden oogen, en wel zoo dat 1 en 6,3 en 4 tegenover elkaar lagen. Er werd met vier steenen geworpen, en de beste worp was 1, 3, 4, en 6 ; deze worp heette Aphrodite, Midas, of Herakles (bij de Romeinen iactus Veneris) ; de slechtste worp was, als alle vier de eenen boven lagen, de kuoon of canis-worp. Iedere worp had verder een bepaalde naam, meestentijds ontleend aan de godenwereld. Het spel wordt heden ten dage nog gespeeld door de Grieksche jeugd, en de worpen hebben ook nu nog een speciale naam. De bovenvermelde vertaling van Rabus vermeldt in een noot dat de geheele samenspraak den Nederduitschen lezer niet dan duisterachtig kan voorkomen, wat inderdaad zoo is.

Is het leven van Talesius als secretaris van Erasmus, zoover mij bekend, nog nooit volledig beschreven, zijn latere leven in Haarlem is vele malen opgeteekend, daar het eindigt met een zeer tragische dood, nl. zijn vermoor-

ding, een feit dat door vele geschiedschrijvers wordt vermeld. In 1531 uit Bazel vertrokken werd hij reeds in dat jaar tot pensionaris benoemd. Van 1553 tot 1565 was hij afwisselend vier maal weesmeester, van 1537 tot 1565 was hij zestien maal schepen, en tenslotte was hij niet minder dan tienmaal burgemeester en wel in de jaren tusschen 1543 en 1570. De « famulus van Erasmus » was geworden tot den Burgemeester Quirinus, zooals hij in de wandeling pleegde genoemd te worden. Hij opende evenals zijn vader een lakenwinkel, en dreef groothandel in laken, voornamelijk over zee. Talesius die door zijn lakenhandel een werkelijke Talesius was geworden, huwde met een Haarlemsche weduwe Haasje Dircks, die reeds eenige kinderen had, en bij wie hij twee zoons en drie dochters kreeg. Daarvan zijn bekend zijn dochter Ursula, begijntje « op den Ronden Hoff » ; Maritge, die in het huwelijk trad, maar spoedig weduwe werd, en zijn zoon Henricus Talesius, pastoor te Sparendam en later notaris te Haarlem.

Dat Talesius een in zijn land zeer gezien man was, blijkt ook uit het feit dat hij geciteerd wordt door Junius in zijn Batavia, pag. 257, waar de schrijver vertelt dat dat zijn leermeester Nicolaus Galius als jongen vaak van een zekeren boekdrukker Cornelius, welke bij Laurens Coster werkte, het verhaal gehoord had van de diefstal van een anderen dienaar van Coster, welke met de door hem gestolen letters naar Duitschland was gegaan. Voor Helbig in zijn artikel in de Bibliophile Belge, t. XI (in alle door mij geraadpleegde bronnen wordt deel XII aangehaald, een drukfout, welke voor het eerst voorkomt in idem, t. XV, pag. 291, waar eveneens sprake is van Talesius) is dit o. a. een bewijs dat Coster niet de boekdrukkunst heeft uitgevonden, daar Erasmus er anders wel over geschreven zou hebben, omdat hij Talesius zoo goed kende !

Opmeer maakt in zijn Martelaarsboek melding van enkele brieven, waarin Erasmus spreekt over Quirinus, en welke hierboven zijn vermeld. Daarenboven spreekt hij van een brief van 7 Mei 1532, waarin Erasmus hem geluk wenscht met het verkrijgen van het Pensionarisambt, en Opmeer deelt daarbij mede dat deze brief onder zijn berusting is. Deze brief is weggeraakt. De eenig overgebleven

brief aan Talesius gericht, is die van 31 October 1532, waarin Erasmus hem wederom kan gelukwenschen, nu met zijn huwelijk. « Ik verheug mij », zoo luidt het begin van het schrijven », ten zeerste dat ge een vrouw van goede familie, die naar je zin is, gekregen hebt ; nog gelukkiger schijnt ge mij te zijn, daar ge wat ge zijt, ook wilt zijn. Ik wensch echter, dat zooals ge nu een gelukkig huwelijk hebt gesloten zoo ook de godin der geboorten u moge begunstigen. Dat ge een weduwe getroud hebt, behoeft u niet te berouwen. Dat doen zij het liefst, die meer een vrouw trouwen voor huiselijk gebruik, dan voor hun plezier. Ook zij die paarden moeten uitzoeken, welke zij kunnen gebruiken, willen liever getemde paarden dan ongetemde. En als de vrouw een kind gekregen heeft bij haar vorigen man, zijt ge van de groote vrees bevrijd, dat ge wellicht een onvruchtbare vrouw getrouwd hebt. Morus placht mij dikwijls te vertellen, dat, als hij honderd maal zou moeten hertrouwen, hij geen enkele maal een maagd zou huwen ; nu heeft hij een oude, al te lang levende vrouw ». De brief vertelt dan enkele bijzonderheden over wederzijdsche vrienden ; Erasmus geeft een overzicht van zijn herdrukte en nieuw uit te geven werken, maar hoe geestig de brief ook gedeeltelijk is, er heerscht toch ook een toon van somberheid in : « Mijn vrienden verminderen, mijn vijanden nemen toe ». Maar hij heeft toch erg moeten lachen toen hij las dat Quirinus 's nachts de brieven schreef, terwijl zijn vrouw daartegen protesteerde. Dat deed Mountjoy ook, maar dan konden zijn bedienden hem alleen vervloeken, terwijl nu een vrouw haar rechten opeischt.

Brieven van Talesius aan zijn vroegeren leermeester zijn niet meer aanwezig ; toch is er een vrij geregelde correspondentie tusschen hen geweest. Zoo schrijft Erasmus op 3 Mei 1532 aan Sasbout (Cler III, 1436 C, ook Horawitz IV, 796) dat er verscheidene jaren zijn voorbijgegaan, sinds hij van goede vrienden heeft, dat Sasbout steeds over zijn studies een goede meening heeft gehad. « Dat die meening nog niet bij U veranderd is, heb ik onlangs vernomen uit een brief van Quirinus Talesius, mijn vroegeren helper ». Deze brief, waarin sprake is van Quirinus I, werd door Quirinus II aan Sasbout gebracht, wat te lezen

valt in de antwoordbrief van 14 Juli 1533 (Hor. IV, 796). In een brief van 29 October 1532 aan van Assendelf spreekt Erasmus weer over zijn correspondentie met Talesius (Cler. III, 1455, C.).

De laatste brief, waarin over Talesius gesproken wordt, is van 2 September 1535 aan Goclenius gericht (Cler. II, 1513 E). Talesius is dan reeds enkele jaren in Holland, en Erasmus is einde Juni van dat jaar naar Bazel teruggekeerd, waar hij nog een vol jaar zal leven. Maar Talesius is nog niet vergeten. Deze brief is bovendien merkwaardig omdat Erasmus spreekt over de beide Quirini, het duidelijkste bewijs dat er twee waren !

Toen Erasmus overleed, was Talesius een man in de bloei van zijn jaren. Volgens Opmeer wordt verhaald dat de groote humanist bij zijn uiterste wil aan zijn leerling 400 kronen zou gelegateerd hebben. Goede vrienden van Erasmus bleven in briefwisseling met Quirinus, en bezochten ook zijn huis in de Damstraat. Hij behoorde tot de vriendenkring van Schoneaus, een der Nederlanders die zich bezig hield met het schrijven van Latijnsche verzen. Het carmen, dat hij aan Talesius wijdde, vindt men in Gonnet's artikel in de bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom van Haarlem. Zoo verliep het leven van den Haarlemschen burgemeester als dat van een groot heer, en niets scheen er op te wijzen dat het zoo tragisch zou eindigen. Behalve bij Opmeer vindt men meer of minder uitvoerige beschrijvingen van dat einde bij G. Brandt, Historie der Reformatie 1671, pag. 540 ; Hooft, Nederl. Historien 1703, deel I, pag. 314 ; Koning, Tafereel der stad Haarlem, II, pag. 1000 ; Boschorn Toneel van Holland, 119. Ook biographische woordenboeken, als van Scheltema, Verwoert, Kobus en de Rivecourt en van der Aa, geven enkele aanteekeningen.

Talesius dan was bekend om zijn streng katholiek geloof ; zoo las hij evenals de priesters, iedere dag zijn brevier. Toen hij reeds een man op leeftijd was, ging in 1572 de stad Haarlem over naar den Prins van Oranje en een belegering van de Spanjaarden dreigde. Quirinus besloot naar Keulen te vluchten, dat hij nog kende uit zijn studententijd ; in Nijmegen aangekomen, voelde hij zich

echter ziek en besloot naar Utrecht terug te keeren. Daar ontmoette hij de graaf van Bossu, die hem verweet, de stad in het gevaar te hebben verlaten, want « elke schipper kan licht een stille zee bevaren, maar wanneer een onweer opkomt, dan moet een bekwaam man aan het roer staan ». Talesius nam de raad ter harte en keerde terug naar Haarlem. Daar had intusschen de strijd reeds ernstiger vormen aangenomen. Er liepen geruchten van verraad, en de regeering besloot de voornaamste Katholieken, waaronder Talesius, in hun huis te doen bewaken.

Op 9 Mei werd Antonius van Berckenro gegrepen op het oogenblik dat hij wilde overloopen naar den vijand ; de volkshaat brandde los ; men wilde zich zeker stellen tegen de andere katholieke bewoners van Haarlem, en de stedelijke regeering besloot in te grijpen. Op den zelfden dag werden verscheidene katholieken, waaronder meester Quirinus Talesius, toen 68 jaar oud, en zijn dochter, de begijn Ursula gearresteerd, en naar de dievenkelder in de Barteljorisstraat gebracht. Toen de belegeraars op 27 Mei eenige gevangen gemaakte Haarlemmers dicht bij de wallen ophingen, steeg de volkswoede ten top. Men richtte eenige galgen op de stadsmuur op, en haalde Talesius met eenige andere gevangenen uit de dievenkelder. Daar werden de mannen zonder eenige vorm van proces opgehangen. Ursula, de dochter van Talesius begeleidde haar vader naar de strafplaats, en sprak hem moed in, om vooral in het Roomsche geloof te blijven volharden. Dat verbitterde de soldaten ten zeerste ; zij vielen na de terechtstelling Ursula aan, en wierpen haar met een andere vrouw in de Bakenessergracht, waar zij jammerlijk verdronk.

Zoo eindigde het leven van Quirinus Talesius, famulus van Erasmus, pensionaris, weesmeester en schepen van de stad Haarlem, waarvan Opmeer terecht getuigt « dat hij gedurende sijn levenstijd niet alleen had getoond te sijn een Man van voortreffelijk Verstand maar van een wonderlijke Opregtigheid en Standvastigheid des Gemoeds en vercierd met soodanige gaven der Ziele als in eenig sterffelijk Mensch vallen kan ».

Literatuur.

P. S. ALLEN, *Erasmi Epistolae,* deel VII en VIII, spec. n° 1966.

D. VAN DAMME, *Ephéméride illustrée de la Vie d'Erasme.*

L. K. ENTHOVEN, *Briefe an Desiderius Erasmus von Rotterdam.*

J. FÖRSTEMANN en O. GÜNTHER, *Briefe an Desiderius Erasmus von Rotterdam.*

C. J. GONNET, CORNELIUS SCHONAEUS en eenige zijner Haarlemsche vrienden, in : *Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom van Haarlem,* 1881, Bl. 408.

A. HORAWITZ, *Erasmiana.*

J. HUIZINGA, *Erasmus.*

P. OPMEER, *Het Nederlands Catholyk Martelaarsboek,* 1700, deel II, bl. 169 v. v.

H. DE VOCHT, *The latest contributions to Erasmus' correspondence,* in : Englische Studien, Band 40, bl. 372.

Wilgefortiana.

(J. GESSLER).

Eene terechtwijzing.

Mijn hoofdstuk over «S. Wilgefortis Grimbergensis» (*Brab. Folkl.* XV, bl. 402) heb ik op een wijze ingeleid, welke onvermijdelijk bij den lezer een misverstand moet verwekken, waardoor een terechtwijzing billijk en zelfs noodig wordt. *Falsitas tolerari non debet.*

Ik schreef namelijk :

« Een korrespondent uit Tilburg, die er zelf niet heel veel van afwist, verstrekte aan Schnürer deze inlichting : In der Prämonstratenserabtei Grimbergen bei Brüssel befindet sich ein Gemälde, anscheinend aus dem 18. Jahrhundert, auf dem die bärtige, gekrönte Heilige »... enz.

Nu verneem ik, dat deze korrespondent, op wiens geachten naam ik niet voldoende gelet had, niet alleen de abdij van Grimbergen heel wel kent, doch ook de geschiedenis van het paneel, waarvan hij de foto's aan Schnürer had medegedeeld. Wie had echter kunnen vermoeden, dat deze zulk prachtig illustratie-materiaal niet zou benuttigen in een werk, waarvan de schrijvers « die Wichtigkeit erkannten, die der vollständigen Sammlung des Bildermaterials zukam ».

Men leze dus en versta als volgt :

Een korrespondent van Tilburg had aan Schnürer volledige inlichtingen met fotographische documentatie uit de abdij van Grimbergen verstrekt, welke deze laatste al te beknopt en zelfs onjuist benuttigde, vooral wat het dateeren van 't besproken paneel betreft.

Amicus Schnürer, magis amica veritas.

Leuven.

Een Brusselsche Kroniek.

Onuitgegeven Fragmenten.

(Ch. Pergameni).

Wij achtten het niet van belang ontbloot, aan de lezers van dit tijdschrift het afschrift aan te bieden van verscheidene uittreksels uit een fragmentarisch handschrift, dat spreekt over het verleden der stad Brussel. In onderhavig geval is er sprake van een werk dat in de XVIII^de eeuw verzameld werd door een compilator die, naar het voorbeeld van andere kroniekschrijvers uit dit tijdvak, enkele feiten verzamelde die betrekking hadden op de plaatselijke geschiedenis en deze rangschikte in chronologische volgorde. In de verste verte bedoel ik niet hiermee de geschiedenis een stap vooruit te brengen, maar toch maak ik van de gelegenheid gebruik om de aandacht te vestigen op enkele onuitgegeven teksten, voor het meerendeel met de hand geschreven annalen die tot op heden nog niet in druk verschenen.

Dit handschrift, van bescheiden afmetingen (0,85 × 0,15), bslaat 76 bladzijden. Het draagt als titel *OUDTHEDEN OFTE CHRONIJCHSCHE JAERBOEK DER PRINSELIJCKE STADT BRUSSEL, bij een vergadert uyt verscheyde schryvers der stadt Brussel door eenen liefhebber van het vaderlandt.*

De omslag ontbreekt en het vangt aan als volgt :

« *Stadt Brussel. De prinselijke stadt Brussel heeft haer beginsel gehadt van het jaer 974. zijnde als dan een Casteel ofte borght, dezen borght stont alzoo veele meynen op de plaetse de welcke men nog hedendaegs op brussel noemt* ».

De 76ste en tevens de laatste bladzijde eindigt aldus :

« *Den 14 julij 1720 is tot brussel geviert den jubile van drij hondert en vijftig van het poignaerderen van de heijligen hostien van heijlig sacrament van miracket* ».

Het lijdt geen twijfel dat het schrijfboek dat thans behoort tot het archief der stad Brussel, sub nr 2955b, alvorens aldaar aan te landen, deel uitmaakte van een ensemble dat, naar wij hopen, in een nabije toekomst weer opnieuw zal samengebracht worden.

CH. PERGAMENI.

Uittreksels uit het Handschrift Nr 2955b van het Stadsarchief van Brussel.

In het jaer 1380, braekt men af alle huijzen op de merkt van brussel om het stadthuijs te maeken.

In het jaer 1381, op Sinte nicolaes avont, sloeg de werck klock voor de eerste reijze op Sinte nicolaes toren.

In het jaer 1382, wiert den eersten steen geleijd op den vijver om de brusselsche poort te bouwen.

In het jaer 1401, begonst men dien loffelijcken bouw van het stadt huijs te maeken, ende is begonst op den hoek van de steer straet.

In het jaer 1405, was er op den goeden vrijdag eenen schroomelijken brand in de Capelle parochie, soo dat er wel 1400 huijzen, ende meer als 4000 wolle wever getouwen verbrant zijn.

In het jaer 1405, is er tot brussel een kind geboren, in Sinte Catharina parochie, drij voeten en vijf duijm lanck waer van dat de moeder in den arrebeijd gestorven is, ende het kind is daer naer een groot geleert man geworden.

In het jaer 1412, ontfingen de schutters tot brussel hun eerste kleed van de stadt, te weten tabbaerden van root laken, ter zijde met groen litsen, ende een roode bonnet.

In het jaer 1420, zijn de eerste borgemeesters ende raets mannen uijt de gemeijnten gemaekt.

In het jaer 1434, op Sinte andries-dag begonst eenen kouden winter, die duerden aghtien weeken lang, en het vriesde dertien weeken soo sterk, dat het ijs over al ses vierendeelen dick was.

In het jaer 1440, wierden op de groote merkt die ses huijzen gemaekt, te weten : de kluijs, de kreft, den wind molen, den tinne pot, den heuvel, ende borse.

In het jaer 1442, is het loffelijck stadt huijs dezer stadt naer 41 jaeren arrbeijds, eerst in staet gebragt.

In het jaer 1443, wierd sinte michael, groot zijnde 15 voeten, op den toren gestelt.

In het jaer 1444, wierd tot brussel voor de eerste reijze, de bier accijse verpaght, voor de somme van 37300 guldens s'jaers.

In het selve jaer, was het groot schietspel tot brussel soo dat er, van te voren nog noijt daer naer zulks is gezien geweest in geene steden, want alderleije fruijtboomen wasten op de merkt, gelaeden met fruijt, gelijck zij in de boomgaerde staen ende daer vijvers rondom, vol van alle sorten van visschen, ende fontijnen daer gedurig rooden en witten wijn uijt sprong.

In het jaer 1455, wierd het stad huijs gemeten, zijnde van boven tot beneden 364 voeten hoog.

In het jaer 1456, is tot brussel een kind geboeren met twee hoofden, ende al de rest die was gelijck een ander kind : dit schepsel die heeft geleeft, tot in het tienste jaer ; bij eenen sekeren accusieur, joannes timmermans, woonagtig in de Capelle parochie.

In het jaer 1463, begonst men het klooster van de eerweerdige paters predicheeren te bouwen.

In het jaer 1471, op Sinte agnis dag vertoonde haer eene schroomelijke Comete die bij den naght zoo klaer lightende was als de maen, die eene zekere voorbode was van de aenstaende sterfte, oorlog en dieren tijd.

. . . .

Beschrijvinge van het droovig nood tot der fransche bombarderinge aen stadt brussel van de eerste plaetse daer het vuer van de bommen gevat heeft, makende een omkeer tot aen de groote meert ende omliggende plaetsen, alwaer dat bezonderlijck de verwoestige begonst ende geeijndight heeft, om aen den Curieuzen lezer beter de inbeelding te geven, is het met stippen in zijn ronde aengewesen.

Soo haest het Canon, gloeijende kogels, en bommen zonder ophouden wierden geschoten gedurende den tijd van twee mael vier en twintig ueren, en dat met 33 mortie-

ren seffens zoo zag men aenstons vernielen en tot puijn hoopen brengen alle deze naervolgende kerken, palijzen en huijzen der stadt brussel, beginnende eerst met een groot deel van de spaensche casernen, en corps der guarde op de oude meert met het meesten deel van de huijzen aen dat gewest, voorder het geheel klooster, en de Capelle van de swerte Zusters, en eenige huijzen rond om van daer in Sinte gierickx, van welke kerke maer eene Capelle beschadight is, voorts loopende naer sinte Catharina kerke, alwaer twee bommen door het welfsel gedrongen zijn, ende daer bight en predickstoel hebben gemorselt en het grootste gedeelten van de gelazen gebrijselt, van daer ziet men de kieke meert met het geheel mindebroeders klooster tot den grond verbrand niet over blijvende als den verbranden overschot, van onverteerbaer steenen, de gantsche melk meert, de oude kleerkoopers staet, met de kerke en klooster van betania, nu genaemt de magdalena, van daer ziet men in allende liggende koninglijke munte met alle de huijzen dependerende aen dit gebouw : het zelve lot is ook overkomen aen een menigte van andere daer ontrent staende, zig keerende naer de groote staet genaemt de gragt, daer en ziet men op den reghten kant anders niet als neergestorte huijzen, waer langs men ontdeckt het verderf van het klooster ende kerke der predicheeren, het huijs van den hertog van holsteijn, dat, van den grave van bergijck, en de Capelle van sinte Eloij en het meeste gedeelte van dien teerlinck climmende van daer naer de berg straet daer ziet men in het verbijgaen het schoon huijs van Aertschot, geheelijck van den grond gelijck afgeschoren met alle de huijzen die het zelve omringen, gekomen zijnde in de bergstraet, en het gezight keerende naer de gersemeert, daer ontdeckt zig de heele groote meert, en oock de genoemde straeten van weder zijden, van en met de vier eemers ganschelijck verbrand, als mede de Capelle van sinte anna, verlatende des struklie van de berg straet opklimmende naer de houd meert, komt men in de langewage straet hier ziet men de putterij die anders niet en vertoont als eenen hoop steenen de magdaleene kerk, ende straet genaemt den steenweg, tot de helft van het zelve, op houdende aen de saeperij van Sr. mols, het welke overgebleven is, van daer gaende naer de spoormaekers straet, de kesemeert, de kerke van Sinte jans gast-huijs,

ende eenige huijsen van die straete, met het huijs van den prins van chimij, het welk zijn Cheurvorstelijke hoogheijd den hertog van beijeren in zijne tegenwoordigheijd heeft doen ondermeijnen en corts daer naer doen springen om dat de vlammen niet voorder en zoude loopen en de geheele graen meert op gaende naer de steen poort, tot aen de afspanning den hert, alle deze plaetsen hebben de vlammen niet konnen ontgaen. als men van de groote meert gaet om te komen tot de lieve vrouwe broeders, daer vertoont hem een spectakel van rieujnen, want alles is aldaar door het bombarderen tot gruijs gemaeckt, de kerke en het zelve klooster van de selve paters de geheele geburte tot de walsche plaetse in Clues, met tien en twelf huijzen in de Cellebroeders straet, de nieuwe opgetrokken kerk van onze lieve vrouwe van bijstant, met vier straten die rontom de zelve zijn uijtgenomen den berg van bermertigheijd die mirakeleuselijck is blijven staen ; zijn alles door het verslindende vier tot niet gemaekt.

het gelijck gebouw van het stadt huijs, is tot den grond toe verdelght, niet overlaetende als eenige mueren, maer alles met papieren, previlegien, registers, ende andere rariteijten door de woendende vreedheijd aen den brand opgeoffert.

Het vermaert brood-huijs, met alle de schoone huijzen van de gilde, staende op de meert, met een menigte van zilver werck, ende oude giften, zijn al door de gierigheijd des viers ingesloekt, niet overlaetende als eenige ontbrekbaere stukken steen.

De kerke van Sinte nicolaes is het geheel dak in het welfsel ingevallen en verbrand ; alle de schoone klokken met de orlogie den onwaerdeerbaeren en aengenamen beaijard, is met toren en al aen de ongenade des viers ten besten geweest, de gantsche beenhouwers straet, de gerse mert, de kerke en het klooster der brigittienen, en het dak van de Capelle kerk zijn ook niet verschoont geweest van dien onbermhertigen brand, soo dat men rekent dat door het vier vergaen zijn 3830 huijzen en 460 grootelijkx beschadight, met de naervolgende kerken.

Beschijvinge van de kerken der stadt brussel die door dezen brand beschadigt ende verbrand zijn geweest.

De kerke van S. geurickx, is verbrand geweest voor een gedeelte.

de kerke van sinte Catharina is verbrand geweest voor een gedeelte.

de kerke en klooster van de mindebroeders is geheelijck verbrand geweest.

het klooster van betanie, ende nu magdaleene genoemt is geheelijck verbrand.

het predicheeren klooster met de kerk is ook geheel verbrand.

de Capelle van Sinte Eloij is ook geheel verbrand.

de Capelle van Sinte Anna is ook geheel verbrand.

de kerk van S. jans gasthuijs, is ook geheel verbrand.

de kerke en het klooster van de lieve vrouwe broeders is ook geheel verbrand.

de kerke van onze lieve vrouwe ten bijstand is ook geheel verbrand.

de kreke van St. nicolaes is geheel verbrand.

het brood huijs geboud door de arts, hertoginne Isabella 1424, is ook geheel verbrand.

het stadt huijs, die men begonst te bouwen 1402, ende volmaekt 1454, is geheel verbrand behalven den toren.

de sweerte zusters zijn geheel verbrand.

de brigittienen zijn geheel verbrand.

het Clooster van jerico, een weijnig beschadight.

het Clooster van de beggaerden een weijnig beschadight.

Exacte lijste,

van alle de ruinen, der princelijke stadt brussel door de fransche bombaerderinge veroorzaekt : opgenomen door expresse ordre van de majestraet der selve stadt aenwijzende de straeten meertten door den brand vergaan, en geschonden.

De meerten,	De straeten,
de groote meert,	de harnas maekers straet,
de kieke meert,	de magdaleene straet,
de pens meert,	de putterij,
de gerse meert,	de bergh straet,
de kaese meert,	de langewage straet,
de polder meert,	de bonten hos straet,

de Cole meert,
de craentiens straet,
de beenhouwers straet,
de korte ridders straet,
de munte,
de graght van die zeijde,
de melk straet,
de straeten rontom S. nicolaes,
de kestenmanneken straet,
de oudekleerkoopers straet,
de verciers straet,
de heirink straet,
de heuver straet,
de boter straet,
de steen straet,
de hoeijstraet,
de hoijmackers straet,
de stoof straet,
de gasthuijs straet,
het koren huijs,
de katte straet,
het manneken pis,
de raep straet,
de greeps-straet,
eenige huijzen op de walsche plaets,
eenige huijzen in de Cellebroeders straet.
de okeleij straet,
de priem straet,
de steenhouwers straet,
de proost straet,
de Eijcke straet,
de verver straet,
de beggaerde straet,
eenige huijzen in de schip straet,
veele huijzen op den alderlegschen steenwegh,
daer en boven hier en daer eenige huijzen aen den vaert kant,
volgens calculatie vint men 3820 huijzen geruineert en verbrand,
ende ontrent 460,
zeer beschadight,

Deze schade word dan gerekent op
22 a 23 milioenen, hier onder begrepen
alle de verbrande ende verdestrueerde
meubelen en koopmanschappen.

In het jaer 1696, den 1 november, ontrent drij uren naer den noen, viel den toren van den spiegel op de grasmeert, nedertrekkende twee huijsen van het goud-smit ambaght die onder den zelven toren eenen nieuwen onderslag wilden maeken, en den zelven ondersteunende met joffers, die het gewight van dezen toren niet en konden dragen.

. . . .

Eenige dagen daer naer gebeurde dat zijn exelentie den heer marquis de prie uijt den naem van zijn keijzerlijke majesteijd, dede voordraegen aen de nieuwe dekens een subsidie van twee xx. penningen in deze stadt brussel ende drij xx. penningen op het plat land voor den jaere 1717 wierd door de natien door het lanck boven gaen afgeslagen soo dat met dit werk wederom al eenige confusie voor viel.

waer bij het hof ziende dat het consent niet en luckte, zijn de natien door den heere borgemeester decker

gelicentieert tot naerder ordens, de negen natien meijnende nu grust te zijn, ende uijt alle hunne brouillie, zoo is' er eene andere tragedie voorgevallen, siende ende hoorende dat'er eenige vremde trouppen uijt oostenrijck afquaemen om dit werk dat zoo lank geduert hadde hier tot brussel te stutten, ende dat wij het hof van weenen als rebellen gedeclareert wierden, uijt den hoofden van niet te willen geobieert te hebben aen den brief van zijn hoogheijd den prins Eugenius van savoijen geschreven den 5 februarij 1717 ende ook niet geobedieert aen den brief van zijn keijserlijke en catholijke majesteijd, geschreven op den 2 februarij 1717, welke trouppen hier zijnde, is alles eenigen tijd tranquil geweest, het gebeurde datter een orden quaem van het hof van op alle de groote plaetsen van brussel te stellen corde gardens, ende die te bezetten met waghten van zoldaten, het welke geschiede, ende eenige vrees gaf aen de borgers eenigen tijd daer naer wierter op den 14 meert 1717 een decreet gemaekt in den raet van braband, tot laste van de negen boet meesters deser stadt brussel, ende ook tot laste van eenige dekens en aghter raet, en wierd zoo aenstons geexecuteert waer bij dat op den 14 meert 1717 geroepen wierden bij eenen zekeren Colonel bonival gelogeert in St. anne-straet bij de savel, eenen zekeren francuscus anniesens stoel maeker en schaledecker van zijnen stiel, boet meester van St. nicolaes natie, om de stoelen te leveren, en eenen gabriel de haese pannemaeker van zijnen stiel ende aghteraet van St. jans natie om ketels te leveren, ende bij den lutenant Colonel van het regiment van prins eugenius van savoijen gelogeert in het huijs van madam saison bij den wollen dries toren, wiert geroepen eenen zekeren francuscus van der borght coopman van laekens ende ook laekenmaeker van zijnen stiel, ende boetmeester van St. guerickx natie, om laekens te leveren, ook eenen zekeren le june Carosse maeker van zijnen stiel ende boetmeester van St. jans natie, om modellen van Carossen te vertoonen, de welke te saemen allemael op een uer gequaert gewees zijn, hebben hun ten huijze van dien Colonels laeten vinden, zij en waeren daer nouwelijck, zagen dat zij overompelt wierden van de zoldaten, die daer in huijs waeren, en wierden van de zoldaten, die daer in huijs waeren, en wier-

den met zelve gearreesteert, ende te zaemen geadvironeert, om met goede waghten van soldaten geconduisseert tot in de corde garde op de saevel, weijnigen tijd daer naer in arrest gezeten hebbende zijn met militaire waghten getransporteert op het steen port, van de anderen kant wierter ontboden bij den borgemeester decker eenen sekeren adrianus Coppens meester metser van zijnen stiel ende deken van St. peeters natie, om te komen ontfangen eenig gelt dat hij verdient hadde van metselrije, naer dat hij langen tijd met den borge meester decker gesproken hadden, heeft hij afscheijd genomen, ende wiert van den borgemeester tot aen zijn deure uijtgeleijd, dezen Coppens en was nouwelijkx op de straet oft wierd instantelijck gearresteert van den lutenant ampman die eenige officieren bij hem hadde, de welke daer uijt de huijzen quaemen, om hem te transporteren op het steen poort het welke eene groote vreeze causeerde onder het volk, en vele van de dekens de vlught nemende buijten de stadt uijt vreeze van ook geapprehendeert te worden, waer naer volgde dat den borgemeester de negen natien dede quarten om op het stadt huijs te komen, ende hun voor te houden het subsidie van xx penningen in de stadt ende drij xx buijten de stadt op het plat land, het welke door de negen natien wierd toegestaen, meijnende daer mede donceurs te vinden voor hun Confraters, die op het steen poort gevangen waeren : maer niet tegenstaende hebben die gevangene borgers daer langen tijd blijven zitten eer zij wierden aenhoort van hunne reghters, het geschiede dan op eenen zekeren tijd dat den heer raetsheer du Chene gekosen wiert tot Commissaris met den heer Charlier fiscael, om die gevangen borgers te examineren waer bij dat tusschen beijde vele borgers wierden geciteert bij den heer procureur generael Emptines ter presentie van den heer fiscael, welke hebben altemael moeten Eedt doen in de handen van den procureur generael ende fiscael, om te antwoorden op het gene hun zoude gevraeght worden, noepende d'affairens van de gevangene een menigte borgers aenhoort hebbende, hebben de heere raetsheeren geprocideert tot laste van de vijf gevangen borgers ende ook eenige plunderaers ende hun op de gevangenisse voorgehouden als dat zij geene deffentie nogte procureurs nogte advocaten

zullen hebben om hun te deffenderen terwijlen dat de heeren raetsheeren hebben goetgevonden, dat de feijten van de vijf gevangen borgers, Crime van requeste mats te zijn het welke de gevangene daer naer hebben moeten bezueren, en zekeren tijd daer naer is er een subsidie gevraeght aen de negen natie van twee xx penningen in de stadt en haer Cuijpe ende drij buijten voor het jaer 1717 welke al eenigen tijd bleef dueren eer dat het consent was, de heeren siende dat zij het consent niet en kosten bekomen hebben de negen natien wat meerder doen boven komen om haer wat moeijelijker te maeken ; ende te verwilligen, tot het consent, niet tegenstaende dat d'heere pensonaris pipenpoij voor de negen natien harangueerde, dat het consent zoude goet doen dienen tot favuer van die gevangene borgers beloofden aen de negen natien dat d'heeren van het majestraet hun daer mede ook zoude bemoeijen in het vaveur van die gevangene borgers, de natien ziende dat door het peroren van den heere pensonaris pipenpoij eenigte hun hebben bepijst, waer naer sij te zaemen op den 27 junij 1719 smorgens ten elf ueren, wierden op het stadt huijs geroepen daer komende broghten consent met drie natien den pensonaris gezien hebbende dat het nog niet door en gonck terwijlen dat'er nog een natie manqueerde, heeft weder door zijn peroreren de natien zoeken te verwilligen tot het consent, wierden op den selven dąg door ordre van den borgemeester wederom gequaert op het stad huijs, savonts ten ses ueren om·voor te draegen eene favorabele opinie van Consent. de dekens en aghterraeden, hoorende dat de zaeken niet wel en stonden ende ziende dat de militaire in de warande die doen ter tijd daer campeerde, allemael gereet op de been waeren, ende ook verdobbelt alle de waghten die in de stadt waeren, zoo zijn de dekens dan op den zelven dag, savons ten ses ueren boven op het stadt huijs gegaen, ende in opinien is'er nog eene natie bij de drij andere gevallen, waer mede het consent was voltrokken. voltrokken zijnde hebben de heeren van het majestraet de goede mannen bedanckt over het consent met gelofte, dat zij zullen de hand aenhouden nevens de dekens int faveur van die gevangene borgers, eenigen tijd daer naer heeft den heere borgemeester dekker commissie gegeven aen zijn raetsman

van te mogen doen vergaderen hunne dekens en aghterraet op hunne ambaghts camere ten eijnde dat zij met malkandere mogen consulteren over het maeken van een requeste in het faveur van de gevangene borgers dus zaemen geconsulteert hebbende hebben zij goet gevonden van te verzoeken Commissarissen, te weten twee uijt de staeten van braband, het welke hun wierd afgeslaegen twee uijt het majestraet ende twee uijt den weijden raede van braband, de welke door de borgemeester zijn toegestaen nevens comissarissen uijt de natien welke commissarissen een paerlijck uijtgenomen die van de heere staeten van braband, hebben geraemt van te presenteren requistie aen den heere marquies de prie, tot solaes van de gevangene borgers, waer bij zij hebben doen komen vier a vijf van de principaelste advocaten om van een saemen der hand te consulteren over het maeken van een requeste, het welke de heeren advocaeten hebben opgestelt, het selve opdraegende aen de heeren van den weijden raede van braband, hebben het afgeslaegen, zoo dat het request ook voorgedraegen wierd aen de negen natien, zij daer over geraemt hebbende en ziende dat'er een claus in stont bij forme van submisie, hebben niet geraetzaem gevonden van te presenteren ; soo dat het daer mede bleef tusschen beijde de dekens hoorende dat de heere raetsheeren voorts gingen met het examineeren van die gevangenen, en dat'er partiquliere vrienden waren die sterkt werkten bij zijn exelentie marquis de prie, ook bij andere heeren en ziende dat zij niet het minste en kosten bekomen, soo is het gebeurt als dat de raets heeren op eenen zekeren morgent hebben gezonden uijt ordere van marquis de prie hunne deurweerders met eenige soldaten van den prevoost om te apprehendeeren eenen sekeren N. willems stoelmaeker van zijnen stiel, ende boetmeester van sinte Christoffels natie. de welke zij hebben geappreendeert in zijn eijgen huijs ende met groot escorte getransporteert op het steen poort, het welcke een groot geschreeuw onder het volk causeerde, dien dag op het steen poort gezeten hebbende, hebben hem savonts met een sterk escorte van soldaten getransporteert op treurenberg, tot verwonderinge van vele menschen redene om dat de gemeijnte hoorde dat hij geen aenspraek en kreeg van de raetsheeren; ondertusschen dan is den heer fisscael met den heer raet du Chene

nog al voort gegaen tot het examineeren van die vijf gevangenen, en wierden tusschen beijde nog al eenige plunderaers geapprehendeert welke voorgank ten laetsts is op het eijnde gekomen. deze affairens dan van de raetsheeren gelezen zijnde hebben daer op een vonnis gemaekt tot laste van die vijf gevangene borgers, ende ook tot laste van eenige plunderaers, zoo is het geschiet dat op den 17. der maent van September 1719. eenige gecommiteerde uijt den raet van braband hun hebben laeten vinden op het steen poort, en hebben voorgehouden aen francuscus aniesens boetmeester van sint nicolaes natie, ook eenige plunderaers dat zij den dag daer ook moesten sterven zonder hun te laeten weten wat dood zij sterven zoude, ook dat zij den dag daer souden komen in den raet van braband om te hooren lezen hun vonnis ofte sentensie wat dood zij zullen sterven de raetsheeren dan eenigen tijd hunnen raet gehouden hebbende, tegen over den raet van braband te weten in de re--fusie van d'abdijd van perk, zoo heeft den heer canselier met alle de raetsheeren op den 19 September 1719 smorgens van seven oft aght ueren vergadert geweest in den raet van braband, den welken alsdan in staet was, ende zijn daer mede gecontunueert om hunnen raet aldaer te blijven houden, en hebben de refusie van perk verlaeten. soo is dan op den zelven dag het geheel garnisoen op de been gecommandeert, om alle de straeten te besetten en den procureur generael s morgens met alle zijne deurwaerders te peerd geschrede, is reght naer het steen poort gereden om af te haelen den boetmeester francuscus Aniesens, afkomende van het steen poort hebben hem op eene kairre gezet van den scherpreghter, bij hem hebbende pater jansens eenen jesuit, die hem uijtlighte, ook waerender bij eenige plunderaers maer die gongen te voet, en zijn al te zaemen met groot escorte, zoo geleijd naer den raet van braband om te hooren lezen hunne sentensie. dezen boetmeester aniesens nevens eenige plunderaerts voor den raet gebraght zijnde, is met eenen grooten iever van zijne kairre gespronge, en is zoo gekomen in·den raet van braband daer hij vont in forme zitten den heere Canselier met alle de raets heeren vergadert, ende daer zijnde quaem den heere secretairis schanten die hem voorleesde zijne sentensie. dezen aniesens zijne sentensie hoorende heeft hem aghteren begeven van hem cloekmoedelijk

te verantwoorden van artikel tot artikel het welke de heere raetsheeren altemael aenhoorde ende aenzaegen, de sententie gelezen zijnde, is er gevolgt dat hij met den sweerde moeste gestraft worden, waer naerde dood moest volgen, dit gedaen zijnde quaemen dan ook de plunderaers voor hunne reghters, zoo dat er zeven gecondaneert wierden om gehangen te worden ende eenige om gegeeselt te worden en gebrantmerkt te worden deze zentensie gelezen zijnde is den boetmeester anniesens uijt den raet gekomen, ende moest hem wederom begeven op den scherpreghters kairre, om alzoo gevoert te worden, passerende langs het huys van den Canselier hebben zij daer gezien voor zijne poorte eenen staek met eene alve galge op, daer de vijf van de plunderaers moesten aengegeeselt worden,dit gedaen zijnde, zijn zij dan te saemen met goet escorte, ende de straten altemael met militaire bezet geleijd naer de meert om geexcuteert te worden, op de meert dan komende,hebben die wel bezet gevonden met militaire, en zaegen daer een schavot vol savel met een dobbel galge, het welke haer al eenige alteratie gaf den boetmeester aniesens met zijne kairre voor het schavot komende heeft hem van de kairre begeven, en zoo aenstons in zijne naghtrobe met pater jesuiet op het schavot begeven,waer hij met eenen kloeken moet met den pater wel ontrent een alve uere gesproken heeft, ende is dan rond op het schavot gegaen en heeft aen alle die op de meert waeren, gebeden gevraeght en verzoght voor zijne ziele doen heeft hij zelfs een witte slaepmutze uijt zijne naght robe getrokken en die aen zijn hooft gedaen, waer naer hij knieldende in den zaevel den scherpreghter instantelijck zijn oogen verbond, ende zijn sweert uijttrekken sloeg zijn hooft af tot groote verwonderinge en droefheijd van het volck ende vele borgers, en van alle de gene die het hebben aensien : deze executie voltrokken zijnde, is er een menigte van borgers gekomen naer het schavot ende hebben verzoght aen den scherpregter om mogen van zijn bloet te raepen, ende zijn ook met eene menigte het schavot op geloopen, ende hebben alzoo met hunne neusdoekken het bloet op geraept ende opgenomen, het gepeupel dit ziende zijn dan ook met eene menigte gekomen om van dit bloet te raepen, ende weijnig niet meer vindende hebben alle

zaevel maer een weijnig root en was, bij een vergadert ende hebben het de andere borgers van de stadt tot grooten preijs verkoght, dit alles geschiet zijnde heeft den scherpreghter hem beginnen te begeven om de plunderaers te hangen, waer van dat er zeven moesten gehangen worden, vijf van de zeven gehangen zijnde, is er voor twee plunderaers pardon gegeven, de welke gestonden met een bannissement, dit gedaen zijnde heeft er den scherpreghter dan drij van de plunderaers ook gegeeselt ende gebrantmerkt ende wierden ook gebannen, deze executie voltrokken zijnde, zoo quaem den scherpreghter tegen den avont om die doode lighaemen te kisten het welke in de kist geleijd zijnde, heeft die toegenagelt ende heeft willen het dood lighaem geven aen vier cellebroeders niet konnende meester worden van het volk, zijnder eenige borgers gekomen, die het dood lighaem van dezen goeden man aniesens van Cellebroeders afnaemen ende hebben het zelve gedragen naer de parochie kerke van onze lieve vrouwe ter Capelle het welke wierd gevolgt van eene groote menigte van borgers, ende volkeren dezer stadt.

Ditjes en Datjes.

De Hand in het Volksgeloof.

In de Brabantsche Folklore, XV^de deel, 1935-36, blz. 86 verscheen de reproductie van een « Handschoen van den H. Bernardus », samen met den er bij behoorenden verklarenden tekst.

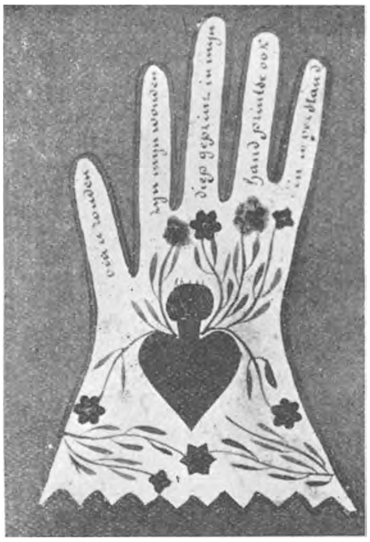

Hand met godsdienstige formule (Afkomst : Zoutleeuw).

Thans vragen wij een oogenblik de aandacht voor een gelijksoortig prentje uit onze verzameling, geknipt uit wit papier en op groen karton geplakt. Het uitgeknipte deel heeft den vorm van een hand. Op de palm staat een rood geverfd hart geteekend, rond hetwelk groene takjes en roode en vergulde bloemen aangebracht werden. Op de vingers lezen wij het volgende :

Om u zonden
Zijn mijn wonden
Diep geprint in mijn
Hand printse ook
In u verstand.

Uit den tekst blijkt duidelijk dat er hier sprake is van een hand en niet van een handschoen. Het gebruik komt echter op hetzelfde neer.

JEAN-CH. PEETERS.

De bedevaart tot O. L. Vrouw ten Bosch te Kasteelbrakel.

Dit jaar verscheen in de *XXe siècle* de volgende beschrijving van een eenvoudige bedevaart te Kasteelbrakel (Braine-le-Château). Wij houden er aan dit te vermelden, daar men er nog steeds een bedevaartvaantje koopt dat door Van Heurck in zijn standaardwerk wel aangegeven, doch niet gereproduceerd werd. De foto er van werd ons thans overgemaakt door Mej. Wannyn.

Bedevaartvaantje van O. L. V. ten Bosch te Kasteelbrakel.

Op alle Vrijdagen van den Vasten kwamen er eertijds talrijke boeren met hun vee naar de kapel van Onze Lieve Vrouw ten Bosch, die stond op de goederen van het kapittel, gelegen langs den weg van Kasteelbrakel naar Ittre.

Wij hebben persoonlijk eens willen nagaan wat er nog overbleef van deze traditie uit den Vastentijd, en dit in de streek zelf waar alles nog droomen doet aan het verre verleden.

Reeds vroeg bevonden wij ons op den weg naar Ittre, aan den rand van een prachtig sparrenbosch. Daar vóór ons, tusschen de boomen, staat het bekoorlijk kapelletje. De steeds gesloten deur, in dewelke wij een getralied kijkraampje en de spleet van een offerblok bemerken, staat thans wagenwijd open.

Binnen werden rechts en links eiken banken tegen den muur geplaatst, onder de talrijke ex-voto's die er uit godsvrucht of uit dankbaarheid opgehangen werden. Vóór het altaar wachten stoelen op de geloovigen.

Het met kostbare kleederen omhangen miraculeus beeldje prijkt boven het altaar. Dit Lieve Vrouwken heeft een geschiedenis die opklimt tot de XVII^{de} eeuw.

Omstreeks het jaar 1695 ontmoette een landbouwer uit Basse Lubecq, een eerlijk en godvruchtig man, op den weg naar Saintes eenige kinderen die zich vermaakten met een mooi Lieve Vrouwbeeldje. Vreezende dat zij het al spelend zouden breken, stelde hij hun voor hem het beeldje af te staan voor eenig speelgoed dat hij uit de stad voor zijn eigen kinderen had medegebracht. De kinderen namen dit voorstel met vreugde aan.

Thuisgekomen zette de pachter zich aanstonds aan het timmeren van een houten kapelletje, in hetwelk hij het beeldje plaatste en dat hij vervolgens aan een boom in de gemeene bosschen ging hangen.

De menschen uit de omgeving kwamen er « zijn Lief Vrouwken » aanroepen, zooals hij het naar men zegt placht te noemen ; verscheidene genezingen hadden er plaats, wat natuurlijk het volk aanlokte. De goede pachter liet er dan een kapel oprichten die in 1740 herbouwd werd zooals ze er heden nog steeds staat.

De dorpelingen en de boeren uit den omtrek kwamen steeds talrijker toegestroomd om de voorspraak van de H. Maagd af te smeeken. Van langzamerhand ontstond de gewoonte er voor het vee naartoe te komen.

Aan de kapel worden nog steeds driehoekige bedevaartvaantjes verkocht, dezelfde als deze waarmee de boeren hun dieren op de bedevaartdagen versierden. Meestal worden ze echter slechts nog alleen meegenomen als herinnering.

Zij alleen reeds, met hun vroolijk hemelsblauw kwastje, brengen hier een stemming van landelijk feest, een stemming die het hart der hedendaagsche bedevaarders met vreugde vervult. Al worden de paarden niet meer meegebracht, toch komen er nog steeds vele geloovigen.

Vóór dag en dauw reeds hebben zij hun woning verlaten en hebben zij zich door bosch en veld op weg begeven. Sommigen zijn te voet, anderen komen te paard of per koets. Als teeken des tijds werden ook vele paarden verdrongen door auto's of fietsen.

De kapel zit gauw vol volk. Aan elken boom, langs het wegeltje dat naar den ingang leidt, is een paard vastgemaakt. Talrijke blinkende fietsen werden tegen de stammen geplaatst.

Het is bijna acht uur ; de pastoor van Kasteelbrakel komt aan.

Hij is het die de mis in de kapel zal opdragen, iets wat maar alleen op de Vrijdagen van den Vasten geschiedt.

Na de mis komen de aanwezigen stilzwijgend buiten. Zij wandelen, met den rozenkrans in de hand, al biddend rond de kapel. Het harmonium speelt lofzangen die over de schare der geloovigen heen in het nabije geheimzinnige bosch gaan wegsterven.

Het harmonium zwijgt. De paternosters worden weer in handtasschen en zakken gestoken.

De menschen glimlachen elkaar toe. Gelukkig, omdat zij de godvruchtige traditie hunner voorouders in eere gehouden hebben, keeren zij weer huiswaarts. Men begeeft zich te voet weer op weg, de fietsen worden bestegen en de paarden losgemaakt.

JEANNE WANNYN.

Bedevaart der Epileptici te St-Jans-Molenbeek.

Hierbij reproduceeren wij twee prenten van Brueghel uit 1642, die ons gezonden werden door M. Mirguet en die betrekking

Bedevaart der epileptici te St-Jan-Molenbeek, naar een ets van 1642.

Bedevaart der epileptici te St.-Jans-Molenbeek naar een oude gravure. (P. Brueghel).

hebben op een bedevaart van epileptici die eertijds op St. Jansdag te St.-Jans-Molenbeek plaats had.

De lijders aan vallende ziekte begaven zich al dansende naar het heiligdom en in geval zij dit weigerden te doen werden zij er toe gedwongen. Een verklarende nota uit dien tijd leert ons dat hun dans slechts eindigde voorbij de brug, zooals dit op de eerste prent voorgesteld wordt. Zij die deze formaliteit volbracht hadden bleven een gansch jaar van elken aanval der ziekte bevrijd.

Na het bezoek werden de zieken door hun familieleden getroost ; men gaf hun te drinken en vervolgens werden ze huiswaarts gebracht. Dit werd afgebeeld op de tweede prent.

De aloude Pottekensmarkt.

In de kapel van het Groot-Begijnhof te Leuven, wordt de H. Appolonia « gediend » tegen mond en tandziekten.

Haar feestdag wordt gevierd op 9 Februari. Tijdens de begankenis, die op dezen dag plaats heeft, wordt de kapel door een grooten toeloop van bedevaarders bezocht

De aloude pottekensmarkt, die eertijds samenviel met dezen feestdag, was een gelegenheid tot algemeene ontspanning voor jong en oud.

Snuisterijen en uit aarde gebakken kinderspeelgoed — Pottekens — werden er te koop gesteld. De eeuwenoude overlevering wilde, dat ieder bezoeker een fluitje in gebakken aarde kocht. Het

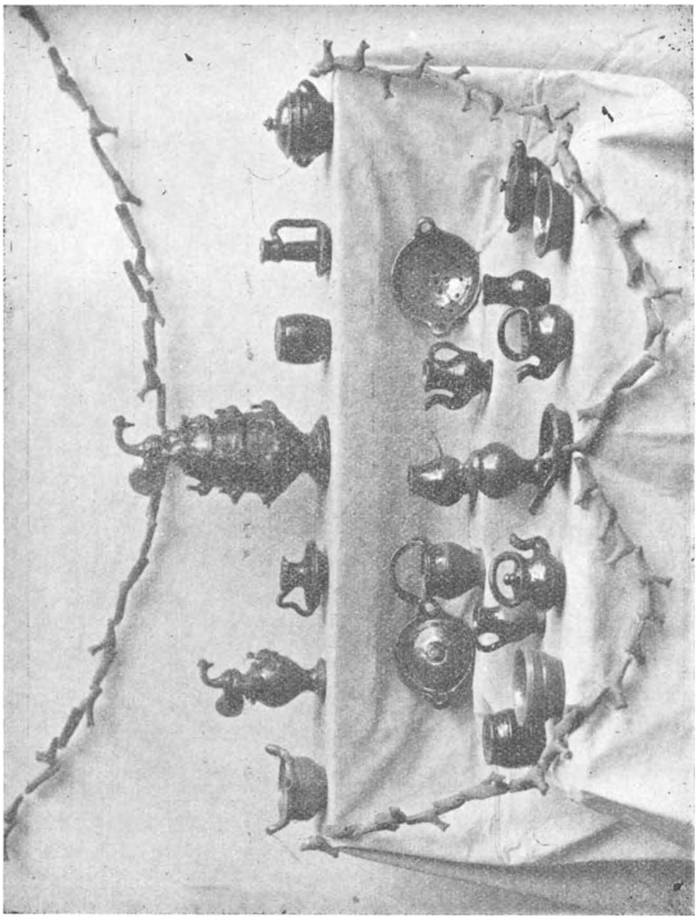

Voorwerpen op de aloude Pottekensmarkt te Leuven verkocht.
(Foto Louckx, Leuven).

ging er druk toe in dit anders rustig oord. Het was er een geschuifel en gefluit van belang, want iedereen wou eens hooren hoe luid of hoe scherp zijn fluitje wel ging !

Het was voor de jongeren een dag van buitengewone vroolijkheid ; voor de ouderen een dag van afleiding. Deze laatsten hadden hun bijeenkomst in de gelagkamers der drankhuizen, waar zij op lekkere wafels werden onthaald. Het was een algemeen

gebruik in St-Appolonia's wijk, dat men dien dag wafels bakte.

De pottekensmarkt bleef bestaan tot op het einde van verleden eeuw. De opkomst van de automatieke piano's, die in al de herbergen der wijk geplaatst werden, was oorzaak dat de pottekensmarkt haar karakter van deftige, burgerlijke vermakelijkheid verloor en ontaardde in braspartijen.

Van het gulhartig onthaal op wafels was na enkele jaren geen spraak meer. Ondanks de lofwaardige pogingen van eenige inwoners der wijk, was het met de aloude pottekensmarkt amen en uit.

Thans bestaat van deze folkloristische geplogenheid nog alleen de naam.

Wie op 9 Februari naar Leuven zal komen om de H. Appolonia te dienen, zal er noch pottekens noch fluitjes meer vinden en met weemoed nog eens denken. Waar zijn de schoone dagen van weleer naartoe ?...

J. B. VOGELAERS.

Leuven, 9 Februari 1937.

Het verdwijnen van een merkwaardigen Boom met nagels.

Te Saint-Servais bij Namen, naast de Sint-Donatuskapel, gelegen in de straat die den naam van dezen Heilige draagt, stond een oude linde die door al de inwoners van het dorp goed gekend was. De oude zieke boom had in den stam een diepe wonde, die min of meer dichtgemaakt was met steenen en mortel, samengehouden door een een ijzeren band.

Van jaar tot jaar kwamen er echter meer scheuren in en de linde werd werkelijk een gevaar voor de voorbijgangers.

Op bevel van het gemeentebestuur werd de boom thans uitgekapt. In den stam van de linde werden duizenden ijzeren spijkers aangetroffen.

De bejaarde inwoners van Saint-Servais beweren dat de boom eertijds diende voor de lijders aan tandpijn, die den H. Donatus kwamen bidden om van hun kwalen verlost te worden. Na een gebed kwam de voorbijganger « zijn kwaal vastnagelen » met een spijker in de oude linde te hameren. De kroniek voegt er niet bij of hij genezen huiswaarts keerde. Wat nochtans vast staat is dat de linde haar dood aan dit barbaarsch gebruik te wijten heeft.

De oude linde van Saint-Donat heeft haar tol aan het bijgeloof der menschen betaald ; zij gaat heen met den stam vol oud ijzer en samen met haar verdwijnen tevens tal van herinneringen aan vervlogen tijden.

Een hypothese betreffende het Hakenkruis.

Totnogtoe had ik mij nooit afgevraagd welk de oorsprong kon zijn van het hakenkruis. Gisteren echter, bij het hooren van een voordracht en op het oogenblik dat door middel van licht-

beelden hakenkruisen getoond werden op talrijke voorwerpen die afkomstig waren uit verscheidene streken van den aardbol en die behoorden tot verscheidene tijdvakken, gisteren ging er voor mij een licht op, zoodanig dat er mij geen twijfel meer mogelijk bleef : de oorsprong van het hakenkruis is te vinden in de voorstelling van twee over elkaar liggende scheenbeenderen. Een nauwkeurige studie van de geziene beelden bracht mij tot het besluit dat mijn veronderstelling niet anders dan juist kon zijn.

Ik noem er eenige. Eerst en vooral een urn op dewelke hakenkruisen gegraveerd stonden. Verder potten die vroeger ongetwijfeld asch van overledenen bevatten. Halssnoeren van parels en de gesp van een ceintuur : rouwornamenten. Stukken van paardentuig : bij Noorsche volkeren was het de gewoonte samen met het lichaam van een opperhoofd ook zijn wapens te begraven en tevens het tuig waarvan hij zich bediende om zijn gevechtspaard te zadelen. Het fronton van een deur, die waarschijnlijk ingang verleende tot een begraafplaats of tot een bidplaats van het christendom, want de er op voorkomende beginletters I. H. S. verklaar ik als volgt : *iezus hic sanctorum* of heiligdom van God.

De lanspunt vooral, waarvan het er op voorkomende teeken zou willen zeggen « overwinnen of sneuvelen ».

Het geldstuk waarop de vier beenen voorkomen is een voorwerp te meer dat mijn meening komt staven, want we mogen gerust veronderstellen dat deze allegorische teekening in den geest van hen die ze uitvoerden een in beweging zijnde gedachte of macht moest voorstellen.

Bij ons, en eveneens bij andere volkeren, zult ge reeds opgemerkt hebben dat op oude grafsteenen twee scheenbeenderen met er boven een doodshoofd voorgesteld worden, een zinnebeeld dat eenigszins beteekent : het hoofd : de geest die beveelt en de scheenbeenderen : de ledematen die handelen.

Teeken twee scheenbeenderen en bekijk goed den bekomen vorm ; deze vorm heeft men echter willen idealiseeren en het geheel gaf aldus het ontstaan aan het hakenkruis, dat nochtans lop een treffende wijze aan den oorspronkelijken vorm blijft herinneren.

Dit hakenkruis stelt trouwens op een concrete wijze den geest van leven en dood voor en dit legt ook uit waarom het teeken overal aangetroffen wordt.

Denk slechts even terug aan de helmen van de huzaren van den dood, eigenlijk Uhlanen, doch die aldus geheeten werden omdat zij als kenteeken droegen : het doodshoofd en de twee over elkaar gekruiste scheenbeenderen, wat voorheen een zinnebeeldige voorstelling was van de leuze : « overwinnen of sterven ».

Dit is eveneens de reden, waarom uiteinden van de armen van dit kruis nu eens deze dan weer gene richting krijgen ; dit hangt af van de wijze waarop de scheenbeenderen geplaatst worden.

Zoo het teeken hedendaags in Duitschland zoozeer in zwang is, dient dan de reden hiervan niet gezocht te worden in het feit dat de leiders van het volk het beschouwen als een zinnebeeldige

voorstelling van de leus : « overwinnen of sterven », en zoowel wat de politiek als wat de rassenkwestie aangaat, kunnen de leidende handelingen van dit volk geen anderen indruk achterlaten.

Mijn onbevoegdheid op dit gebied erkennend, heb ik toch getracht mijn meening kenbaar te maken : de vorm ontbreekt misschien, maar toch wordt er iets gezegd.

Het bestudeeren van de zeden en gebruiken van de volkeren uit de oudste tijden zal ongetwijfeld feiten aan het licht brengen die mijn thesis zullen staven.

F. MICHEL.

Volksgeloof.

Te Gammerages meent men dat het nuchter eten van een rauw ei doodelijke gevolgen kan hebben.

M. CAVENAILLE, apotheker.

Om het noodlot te bezweren.

Om het noodlot te bezweren moet ge den persoon die u aanraakte zelf trachten aan te raken op een hooger gelegen plaats. Was het bv. op den arm, raak dan zijn schouder ; was het op den schouder, kies dan zijn hoofd... doch, wat zou de bijgeloovige doen zoo hij zelf eerst op het hoofd aangeraakt geweest ware ?

(Dit bijgeloovig gebruik bestaat nog steeds te Corbais en te Chastre ; wij waren er persoonlijk getuige van. Slechts zelden echter ziet men nog dergelijke feiten gebeuren).

E. BOURGUIGNON.

Een beschuldiging tegen de Joden.

Eeuwen lang bleef door gansch Europa het bijgeloof bestaan dat de Joden zich schuldig maakten aan ritueelen moord. Deze beschuldiging had zelfs meermaals tragische gevolgen.

Op onze dagen worden de Joden te Brussel weer van een ander wreedaardig gebruik beschuldigd : zij zouden namelijk de katten in ongebluschte kalk werpen. Wij kennen zelfs veeartsen die hieraan geloof hechten.

Wij merken op dat er tusschen de Joodsche zeden en gebruiken niets is dat toelaat dit bijgeloof als gegrond te beschouwen.

P. H.

De Rozenmaagd te Tourinnes-bij-Beauvechain.

Toen de E. H. Omer Englebert vóór enkele jaren in de *XXe Siècle* een levensbeschrijving van den H. Medardus publiceerde, herinnerde hij eveneens aan het feit dat het ook aan dezen goeden bisschop is dat men de instelling van het Rozenfeest toe-

schrijft, een feest dat op onze dagen nog steeds te Salency gevierd wordt. Steunend op een getuigenis uit de XVIII^{de} eeuw, zegt hij verder dat dit Rozenfeest vroeger ook jaarlijks plaats had in het Waalsche dorpje Tourinnes, bij Beauvechain in Brabant :

De Heilige Medardus nam van zijn eigendommen twaalf morgens land, waarvan het inkomen zou dienen om jaarlijks vijf en twintig pond te betalen aan het deugdzaamste meisje van Salency ; hij regelde tevens de plechtigheid van de kroning der uitverkorene.

Haar naam moest op den predikstoel afgeroepen worden, opdat iedereen zou kunnen oordeelen over haar verdiensten en desnoods haar in 't geheim bedreven fouten zou kenbaar maken. Op den dag der plechtigheid kwam de Rozenmaagd ter kerke, gansch in 't wit gekleed en met de haren gekruld en het aangezicht geblanket. Zij zette zich op een voor haar bestemden bidstoel, nabij den ingang van het koor. Na de mis werd door den H. Medardus een gelegenheidssermoon gehouden ; vervolgens zegende hij den rozenkrans, plaatste hem op het hoofd der maagd en overhandigde haar een beurs met de vijf en twintig pond ; eindelijk werd het *Te Deum* gezongen en het noodige voor het volgend jaar geregeld.

In zijn *Journal historique et littéraire* van 1778 verhaalt Feller dat een soortgelijke plechtigheid elk jaar eveneens plaats had te Tourinnes-bij-Beauvechain, in Waalsch Brabant, en dat dit gebruik de heilzaamste gevolgen had.

Trou madame.

In het *Journal* van Dangeau noteeren wij een lijst van spelen waarmede men zich vermaakte aan het hof van Lodewijk XIV. Er is een overeenkomst waar te nemen met deze die opgegeven wordt door Rabelais, waar er sprake is van Gargantua's spelen.

« Au flux, à la prime, à la vole, à la pile, à la triomphe.

Volgens Dangeau speelde men aan het hof van Lodewijk XIV :

« A l'hombre, au reversis, au balon, au lansquenet ; aux portiques, à culbas, *au trou madame*, à l'anneau tournant, à la roulette, à l'escarpoulette.

Vergelijk Brab. Folkl. XVI^{de} jrg., blz. 161.

Gezelschapspelen.

« 't Zieleken leeft » en « Elk in zijn hol ».

De gezelschapspelen, die in n° 91-92 Br. Folk., bl. 160, door Heer Ad. Mortier, worden beschreven, als zijnde vroeger in zwang in 't Waalsch gedeelte van Brabant, bestaan ook nog in 't Vlaamsche land en worden, bij winteravond of familiefeesten, als «Nieuwjaaravond» of «Drie-Koningenavond, gaarne gespeeld.

« Pierrot vike co », wordt te Geeraardsbergen en omstreken vertaald door : « *'t Zieleken leeft* ».

De spelers zitten rond een groote tafel. Deze, die het spel aan gang zet, ontsteekt een lucifertje en na dit een oogenblik te laten branden hebben, blaast hij het uit. Het stekje is alzoo het kopje afgebrand, maar gloeit nog. Met het gloeiende deeltje omhoog, geeft hij het voort aan zijn gebuur, terwijl hij zegt : « 't zielke leeft ». Deze nu blaast er op en geeft het vlug over aan den volgenden persoon, zeggende : « 't zielke leeft ». Alzoo gaat het stekje van hand tot hand en kan dikwijls de ronde doen van al de spelers, doch dit moet rap en vlug doorgezet worden, dan is het echt vermakelijk. Deze die het stekje in de hand heeft terwijl het laatste genstertje uitdooft, verliest en moet een onderpand geven.

Om deze panden terug te krijgen moet men een koddige, aangeduide zaak uitvoeren, een vroolijk liedje zingen, een grapje maken, een dansje doen enz.

« *Elk in zijn hol* ». Het tweede spel : « à l'trau Monsieur, à l'rau Madame », wordt genoemd « Elk in zijn hol ». De spelers hebben plaats genomen rond een tafel (een ronde is verkieslijk) op dewelke vóór iedere speler een kring met krijt werd geteekend. In 't midden der tafel is een groote cirkel gemaakt, « het algemeen hol ». Dit vóór den speler heet : « zijn eigen hol », en dat daarnevens : « gebuurshol ».

De spelleider neemt gewoonlijk geen deel aan 't spel ; hij moet opletten om de fouten te bemerken en de misspelenden « te pakken ».

Als hij zegt : « Elk in zijn hol », moet iedere speler den wijsvinger der rechterhand in den kring vóór zich plaatsen.

Dan roept hij : « Algemeen hol » en alle vingers verzetten zich naar den middensten cirkel. Vlug en afwisselend roept hij : « gebuurshol, links of rechts » en rap moeten de vingers de aangeduide ronde bezetten. Deze die zich vergist of niet rap genoeg is moet een pand geven, die men dan kan terugkrijgen door de eene of andere opgelegde kleine straf uit te voeren.

Deze beide spelen brengen het gezelschap in eene vroolijke stemming.

A. De Clercq.

Gelijkenis tusschen Gebruiken.

De gelijkenis tusschen de gebruiken onderling dient niet gezocht te worden in een overeenkomst die er bestaat in het uitvoeren der handelingen noch in de zich door daden uitende intieme gedachten, doch vooral in de dieper te zoeken gelijkenis tusschen de opvattingen of het waarom der handelingen. Zoo bv. een geloovige bij het uitoefenen van zijn ambacht of van zijn kunst aanroepingen van godsdienstigen aard te pas brengt, dan is dit niet steeds dezelfde daad in hetzelfde ambacht of dezelfde daad

in ambachten van verschillenden aard, omdat de ambachtslieden tot denzelfden godsdienst behooren, wat wel het noteeren waard blijft. Neen, zelfs al is de daad verschillend naargelang de godsdiensten of de ambachten, toch is het de aan de basis liggende oorzakelijkheid, de oorspronkelijke bedoeling, de uiting van den dieper menschelijken godsdienstigen zin die belangrijker is. Zoo geeft bij voorbeeld in onze streken het gieten van een klok aanleiding tot godsdienstige gebruiken, die heelemaal onafhankelijk zijn van het vervaardigen van het voorwerp zelf. Het bestudeeren van de overeenkomst tusschen deze gebruiken is nog niet ten einde wanneer men geconstateerd heeft wat er in de tot het christendom behoorende streken gedaan wordt bij het smelten van een klok, noch wanneer men zelfs noteerde wat er bij dezelfde gelegenheid ook in andere godsdiensten geschied. Het is zelfs interessanter te constateeren dat er in andere vakken, daar waar een andere godsdienst beleden wordt, eveneens gebruiken bestaan waarbij de tusschenkomst van een godheid of van een bovennatuurlijke macht afgesmeekt wordt.

In Japan is aldus het vervaardigen van degens een karakteristieke kunstindustrie. De oplettendste zorgen worden er aan besteed. Het vervaardigen van een uitgelezen kling, licht en scherp, rijk versierd, is een zeer lastig werk, dat door de kleinste vergissing kan bedorven worden, evenals dit het geval is bij het gieten van een klok, waarbij een kleine fout als gevolg kan hebben dat de verwachte klank niet zal bekomen worden. Een geringe dwaling, een oogenblik onoplettendheid kan er de oorzaak van zijn dat een kostbare grondstof bedorven, dat een kostbare tijd verloren wordt. Buiten deze fouten die hun oorsprong vinden in het werk van den mensch zelf, dient er ook nog rekening gehouden te worden met zooveel andere onvoorziene omstandigheden die den uitslag kunnen beïnvloeden.

Evenals de Europeesche klokkengieter, zal dan ook de Japansche degenmaker trachten deze vergissingen te voorkomen, het noodlot trachten te bezweren met bepaalde gebeden of handelingen van godsdienstigen aard.

Alvorens aan een kostbaar wapen te beginnen zal de katanya of degenmaker dan ook verscheidene dagen vasten. Als alles klaar is om te beginnen begeeft hij zich naar den tempel en bidt hij opdat de goden zijn werk zouden zegenen. In zijn smidse worden snippers papier en een gewijde gewrongen stroowisch opgehangen om de booze geesten te verjagen.

In tegenstelling met hetgeen er gewoonlijk gedacht wordt, is de gelijkenis tusschen de verschillende gebruiken veel opvallender wanneer de vergelijking aldus verder doorgedreven wordt, wanneer men zich niet a priori bepaalt bij een enkel land, bij een enkel vak of bij een enkele godsdienst. Met op deze wijze te werk te gaan zal men tot besluiten komen die veel algemeener van aard en bijgevolg ook wetenschappelijker zullen zijn.

A. M.

Gebruik van Zandverkoopers.

Wanneer een zandverkooper, zooals er zoovele door de streek rondreizen, voorbij een kapel komt, dan blijft hij een oogenblik staan en werpt hij op den drempel een handvol zand.

JEAN-CH. PEETERS (Zoutleeuw).

Ketelmuziek.

Van verscheidene zijden ontvingen wij van lezers mededeelingen of verwijzingen betreffende de nota in *De Brabantsche Folklore*, nr 95, blz. 391. In betrekking hiermede vertalen wij volgend artikeltje, dat verscheen in de *Nation Belge* van 11-7-27 en dat onderteekend werd door Cujas.

Ketelmuziek, een aloud gebruik dat taai blijft voortleven, is een geluid dat door ernstige rechtgeleerden als rumoerig zijnde bestempeld werd, meer speciaal voorgebracht met ketels, kommen, pannen, pannetjes en ander koperen of uit een ander metaal vervaardigd keukengerei dat een akeligen, zonderlingen of wanluidenden klank voortbrengt, glazen, horens enz., dit alles meestal gepaard met geroep en gejouw.

Het is waarschijnlijk dank zij deze definitie, die al te lang is om goed te zijn, dat dergelijke handelingen langen tijd buiten de wet vielen.

Eertijds bleven de koninginnen er niet voor gespaard. Op sommige plaatsen werd bij gelegenheid zelfs een in den vereischten vorm opgestelde toelating verkregen. In het rechtsgebied van Beaune ging men zelfs nog een stap verder ; niet tevreden met een aanmoedigen van deze kwajongensstreken, waarop het volk tijdens de Middeleeuwen verzot was en die men op onze dagen nog niet zoo goedzakkig schijnt te willen vergeten, hebben de rechters het bewuste echtpaar veroordeeld tot het betalen van de onkosten voor de muziek. Zoover zelfs dat hij die wilde hertrouwen geen andere uitkomst zag dan zijn oogen en ooren te sluiten en enkele schoone geldstukjes te offeren.

Kortom, het hertrouwen gebeurde nog slechts zelden en de Kerk kwam er tusschen.

De ketelmuziek werd strafbaar door het kerkelijk recht en het concilie van Tours, voor zulk een groot onheil aanstonds het doeltreffende middel willende toepassen, sprak, samen met een willekeurige boete, den banvloek uit tegen de ondeugende rakkers die zooveel schade aanrichten met een ware paniek te willen onder hen die opnieuw in het huwelijksbootje wilden stappen.

Het wereldlijk gerecht ging weldra denzelfden weg op, doch legde hierbij toch wat minder ijver en wat meer gematigdheid aan den dag, wat als gevolg had dat de onverbeterlijke weduwenaars, om veiliger te zijn, er niets beters op vonden dan het huwelijk te laten voltrekken in een groote stad, waar zij meer op hun gemak zouden zijn.

Op onze dagen wordt dit toevluchtsoord nog niet versmaad.
Is het goed ? Is het slecht ?
Is deze voorzorg heelemaal overbodig ?

Allemaal moeilijk op te lossen vragen die door een voorzichtig mensch zullen beantwoord worden met de stad als het beste aan te geven.

Niet omdat het huis verzekerd is breekt er brand uit, zegt de wijze man, daarom doen wij best een verzekering af te sluiten.

Niet zoo voorzichtig geweest zijnde, was een echtpaar uit Moissac, in de Var, het slachtoffer van een treurig avontuur, dat er de oorzaak van is dat ik thans al deze oude koeien nog eens uit de gracht haal.

Veertien dagen lang, telkens tot elf uur 's nacht, werd er onder de vensters van de personen in kwestie een helsch lawaai gemaakt, zoodanig dat de Kerkstraat onbewoonbaar begon te worden.

Tevergeefs hadden de helden van het feest, eenerzijds voor hun eigen rust en voor de rust van de geburen, anderzijds om getrouw te blijven aan een oude gewoonte van de streek, aan de « muzikanten » een goede fooi in natura toegestaan, om aldus een einde te stellen aan de al te overdreven geestdrift.

De « belasting » werd onvoldoende geoordeeld. Men was nochtans vrijgevig geweest, doch de slokoppen bleken onverzadigbaar.

Ten langen laatste werd de tusschenkomst der gendarmen ingeroepen, het openbaar Ministerie stelde zijn eischen en de Vrederechter velde het volgende vonnis :

« Aangezien het tijdens de beraadslagingen erkend werd dat een vergoeding aangeboden werd, doch dat, zoo de ketelmuziek niet ophield, de reden hiervan te zoeken is in het feit dat deze vergoeding als ontoereikend beschouwd werd ; dat het bijgevolg niet meer mogelijk is hier van een vrijwillige vergoeding te spreken doch wel van een echte belasting, die zelfs met een strengeren naam zou mogen genoemd worden en die onmogelijk mag toegelaten of bekrachtigd worden »...

Deze en andere dergelijke strenge overwegingen verrechtvaardigden ten slotte een boete van 5 frank voor de eenen en van 3 frank voor de anderen.

In het Vardistrikt mag er waarlijk niet geklaagd worden over een uitermate strenge wetgeving.

En ik, waarom zou ik dan klagen over het vonnis, daar ik er toch het plezier aan beleef het eens te mogen vertellen ?

CUJAS.

Het « Recht der Jeugd » bij een Huwelijk.

Op 15 Maart 1827 vielen volgende incidenten voor in het rechterlijk arrondissement Neufchateau.

Bij gelegenheid van een nieuw huwelijk wordt in enkele streken van het Groothertogdom een zoogenaamd « recht der

jeugd » opgeëischt ; het bestaat hierin, dat arme lieden aan het aanstaande echtpaar een som geld vragen, hierbij belovend dat zij het huwelijksfeest zullen vieren met vertooningen, met te schieten met vuurwapens enz., doch hen bedreigende met allerlei plagerijen in geval zij een weigering mochten oploopen. Daar dit misbruik vastgesteld werd in het gebied van het vredegerecht Neufchateau, deed de Heer Procureur des Konings de daders voor den vrederechter verschijnen ; bij vonnis van 3 Februari werden de genaamden Emmanuel Gillet, Jean-Robert Lambert, Pierre-Joseph Roger en Jean-Henri Nicolas wonende te Vétimont, afdeeling van de gemeente Léglise, elk veroordeeld tot vijf dagen gevangenis, tot 7 florijnen boete en tot de onkosten, daar het bewezen werd dat zij deelgenomen hadden aan een samenscholing die ketelmuziek maakte bij gelegenheid van een huwelijk, waarbij het gevraagde recht der jeugd niet betaald werd.

Het werpen van de Peer.

In het dal Saint-Sauveur, tusschen Fallais en Vieux-Waleffe en de gehuchten Pitet en Drée, op een mijl afstand van Fumal, werd eertijds op 27 Augustus het feest van het « werpen der peer » gevierd.

In het midden van het dal, boven op een diorietrots, wier voet baadde in de beek Toultia, stond een kapel die vóór een zeventigtal jaren afbrandde en die toegewijd was aan den Verlosser.

Daar was het dat de rechtsgebieden van Fallais en van Warnant eindigden. Daar eveneens vergaderden de overheden van beide gemeenten om hun nog niet met zekerheid bepaalde grenzen af te bakenen. Van op den boord der rots werd een peer weggeworpen en de plaats waar zij viel zou de scheidingslijn tusschen de twee gemeenten bepalen.

Dit gebruik herinnert aan het feit dat de graaf van Vlaanderen in 1331 beweerde dat de hertog van Brabant slechts tot zoover recht had op de Schelde als hij een ijzeren « bijl » kon werpen.

Oude Maten van Mijnwerkers.

Uittreksel uit *La Province* van Bergen :

Agricola, de geleerde Saksische delfstofkundige (1490-1555), wijst in zijn boek over mijnontginning « De Re Metallica » op een bijzonderheid die als behoorend tot de folklore van het mijnbedrijf mag beschouwd worden.

In het hoofdstuk over de ondergrondsche meetkunde schrijft hij dat de lengtematen stap, voet, « palme » en duim in zijn tijd in alle mijnen dezelfde waarde hadden, een waarde die nochtans verschilde van deze die in het land aangenomen werd. Deze laatste verschilde niet alleen van land tot land, doch ook van provincie tot provincie en soms zelfs van dorp tot dorp...

Verwonderd over deze opvallende overeenkomst tusschen de maten die in verschillende mijnen gebruikt werden, begon Agricola met den oorsprong er van op te zoeken. Aldus kwam hij tot de ontdekking, dat ze bijna wiskundig juist overeenstemden met deze die door de Oude Grieken gebezigd werden en dat ze tevens dezelfde verdeelingen hadden. De stap der mijnwerkers bestond uit zes voet evenals in Griekenland, terwijl de Romeinsche stap er slechts vijf telde.

Agricola stelde dan de thans nog steeds onopgeloste vraag, hoe het mogelijk was dat deze Grieksche maten door de mijnwerkers uit Noord-Europa overgenomen werden.

Deze bestendigheid zette koningen en prinsen er toe aan deze maten te gebruiken als er sprake was van mijnen, vooral wanneer het ging over het afbakenen van door hen toegestane vergunningen. Met dit doel maakten zij een vlaktemaat die bestond uit een vierkant van zeven stappen zijde, m. a. w. een oppervlakte van negen en veertig vierkante stappen. Elke concessie bestond uit één of meer dezer eenheden.

Waarom echter dit profetisch cijfer zeven ?

Zou de oorzaak hiervan niet te vinden zijn in het feit, dat de mijnwerkers uit de oudste tijden dachten, dat de zeven in dien tijd gekende planeten in de bergachtige streken de eveneens zeven gekende metalen deden ontstaan ?

Op oude prenten zien wij deze opvatting voorgesteld. We zien er de Zon die het goud voortbrengt ; de Maan, het zilver ; Jupiter, het tin ; Venus, het koper ; Mars, het ijzer ; Saturnus, het lood ; Mercurius, het kwikzilver.

Herinneren wij er terloops aan dat ook Jacques de Guyse, de kroniekschrijver van Bergen, beweerde dat de zeven heirbanen uit Bavay aan de zeven planeten toegewijd waren. Deze naar Soissons aan de Zon ; deze naar Trier aan de Maan ; deze naar Reims aan Jupiter ; deze naar Keulen aan Venus ; deze naar Amiens aan Mars ; deze naar Gent aan Saturnus ; deze naar Tongeren aan Mercurius.

L. DE SAILLY (1925).

« *Witte* » *Nachten.*

In andere talen noemt men aldus een slapelooze nacht. Vanwaar komt deze uitdrukking ?

Behalve in buitengewone gevallen was het tijdens de middeleeuwen de gewoonte dat een man die 's anderendaags ridder zou geslagen worden, den nacht vóór de plechtigheid in gebed doorbracht.

Dit geschiedde in een kerk waar hij, met een lang wit gewaad bekleed, den ganschen nacht waakte naast de wapenrusting die hij den volgenden morgend zou aantrekken.

Deze nacht, de zgn. ridderwake, werd ook « witte nacht » geheeten, om reden van de kleur van het kleed dat de ridder droeg.

Dit is de verklaring die ons door de geschiedenis verstrekt wordt.

Belgische Garnizoenen in de XVIII^{de} eeuw.

In het Archief van den Heraldieken Raad te Brussel wordt onder n^{r} 330-19D een handschrift bewaard, waarin talrijke namen voorkomen van officieren van Belgischen oorsprong. Wij vinden er aangegeven welken rang zij bekleedden en tevens tal van bijzonderheden betreffende hun loopbaan, hun wedde, de voordeelen die zij genoten enz... Verscheidene Belgische steden komen achtereenvolgens aan de beurt. Wij verwijzen den lezer die in deze kwestie belang stelt naar onze Fransche uitgave n^{r} 96, blz. 535, in dewelke wij een uittreksel uit bedoeld handschrift publiceeren.

L. S.

De veldslag bij Grimbergen.

Boven den schoorsteen van de tweede zaal der Brabantsche Staten in het Stadhuis te Brussel was in 1794 nog een schilderij van V. H. Janssens te zien, waarop den in 1143 geleverden veldslag tusschen de Brabanders voorgesteld werd. Aan de takken van een boom hing de jonge hertog in zijn wieg. Handschrift 290 blz. 400 van den *Heraldieken* Raad te Brussel.

L. STROOBANT.

Het verlof der Kannunikessen te Nijvel.

Op 1sten Februari 1775 schrijft de gravin d'Ingelheim, overste van het edel kapittel van Nijvel *(wij vertalen)* :

Monseigneur,

Het is mij onmogelijk mijn spijt te verbergen betreffende een verandering die, zooals hier verteld wordt, zal gebracht worden aan het verlof der kanunnikessen. Naar men zegt zouden zij voortaan telkenjare drie maand mogen afwezig blijven en dit zonder iets van hun prebende te verliezen. Moest dit waar zijn, Monseigneur, dan zou, vermits steeds de jongste Jufvrouwen het meest afwezig zijn, al den last van het koor zeer dikwijls op de zwaksten en de oudsten drukken : Het gevolg hiervan zou zijn dat de zang zou kwijnen en dat de dienst niet langer zou geschieden zooals het past. Daar onze voornaamste verplichting bestaat in het zingen van het goddelijk officie, zou het ten zeerste te betreuren zijn dat dit verwaarloosd werd. Er bestaan ook nog andere redenen die ik laat beoordeelen door uw eigen voorzichtigheid. Met alle mogelijk betrouwen smeek ik U dan, er voor te zorgen dat er niets aan onze oude gebruiken zou gewijzigd worden.

Ik heb de eer te zijn enz...

(Zie oorspronkelijken tekst Handschrift 274, blz. 81 van den Heraldieken Raad).

L. STROOBANT.

Boomen wegwijzers.

Eertijds bestonden er geen wegwijzers. Zij zouden overigens van weinig of geen nut geweest zijn, daar slechts zeer weinig menschen konden lezen.

In de plaats hiervan koos men van verre zichtbare merkpunten op het terrein.

Oude weg van Waver naar Gembloers. Nog steeds bestaande gedeelten.
(Geteekend door Bourguignon, 1937).

Ziehier welke deze merkpunten waren op den ouden weg van Waver naar Gembloers (zie bovenstaande kaart).

Bij het verlaten van Gembloers sloeg men de richting in van den molen van Ratintot ; vandaar ging men naar den Gerechtssteen in het veld van Walhain (de grondvesten van dezen steen

De Boom-wegwijzer van Blanmont.
(Geteekend door Bourguignon, 1937).

bestaan nog) ; vervolgens naar de Kapel Saint Agapit (afgebroken) ; men liet den Boom van Blanmont (zie bijgaande teekening) links liggen, om verder te gaan langs de herberg « du Corbeau », Hayettes, de hoeve van Nil-Pierreux, de kapel van O. L. Vrouw van Bijstand te Corbais (afgebroken in 1849), het Cattelainkruis (bestaat niet meer), de « Baraque », de « Cense » en het bosch van Louzelles, het kruis van Louvrange (bestaat niet meer) en de Sint-Annakapel, vanwaar men in de verte Wavre zag liggen.

E. BOURGUIGNON.

Het Papier in de Volksgeneeskunde.

Op vele, op ontelbare wijzen wordt het papier gebruikt, maar totnogtoe hadden wij nog niet gezien dat het eveneens dienst bewijst in de volksgeneeskunde.

Wij noteerden twee omstandigheden waarbij het gebezigd wordt :

Recept om tandpijn te stillen.

Neem een stuk papier, bij voorkeur uitsluitend uit lompen vervaardigd, leg het voorzichtig op een tinnen schotel, steek het in 't brand. Dit verbranden verwekt rook en een zekere bruinachtige vochtigheid. Dop dit zorgvuldig op met een stukje wat dat ge vervolgens in de holte van den zieken tand zult steken.

Recept om blaren te genezen.

Neem een stukje blauw papier dat gediend heeft om suiker in te pakken (noodzakelijke voorwaarde) en wrijf er wat krijt op. Vervolgens wordt het op de blaar gelegd.

(N. v. V.). — Om een genezende kracht uit te oefenen is het noodig dat hij die deze recepten gebruikt overtuigd weze van hun doelmatigheid).

Deze belangwekkende inlichtingen werden ons verschaft door de *World's Paper Trade Review*, die ze op haar beurt putte uit een oud document.

Boekennieuws.

(België).

CHARLES PERGAMENI. *La Réception du Premier Consul en l'an XI.* Overdruk uit de Annalen der Koninklijke Vereeniging voor Oudheidkunde, Brussel.

In deze studie van 37 bladzijden schildert M. Pergameni enkele eigenaardige dagen uit de geschiedenis van Brussel. Belangwekkende bijzonderheden werpen een hel licht op het leven en de opvattingen onzer medeburgers uit dien tijd.

Flink gedocumenteerd werk, aangenaam om lezen en mooi geïllustreerd.

P. H.

LYNA JOS. Uittr. uit de tijdschriften *Limburg* en *De Limburgsche Kempen.*

In deze twee interessante brochuurtjes beschrijft de conservator van het Staatsarchief te Hasselt enkele karakteristieke hoeven uit de Kempen. De titels er van zijn : *De Kempische Hoevebouw* en *De Kempische Langgevelhoeve.*

LYNA JOS. *Geschiedkundig Overzicht.* 34 bladzijden, geïllustreerd, 1936.

Beknopte gegevens over oude en moderne voorwerpen en feiten in de Kempen, vol verscheidenheid en steeds getuigend van de geleerdheid van den schrijver.

DE MARNEFFE A. *La théorie des dolmens-églises,* 6 blz., 1935.

Schrijver citeert feiten die ontleend werden aan ethnografie en folklore en die de thesis der kerken-dolmens bevestigen ; waren deze echter tempels van de geesten en van den dood, dan denkt hij toch ook ze te mogen beschouwen als tempels van liefde en leven.

Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles. 40ste boekdeel, 1936.

P. BONENFANT, *Les premiers remparts de Bruxelles,* met 5 illustraties. Een flink artikel, steunend op archiefstukken.

R. MAERE, *Maquette des tours de l'église S. Pierre à Louvain et l'emploi de maquettes en architecture,* met 20 afbeeldingen. Deze maquette, die ergens in een kelder opgeborgen zat, werd er ontdekt door den Engelschen archeoloog MARTIN S. BRIGGS, die de aandacht vestigde op dit verwaarloosd stuk. De auteur van dit artikel beschrijft en analyseert deze maquette en geeft tevens de geschiedenis van den opbouw der St. Pieterskerk. M. MAERE dringt aan op het gebruik van verkleinde modellen in bouwkunst en legt nadruk op hun reden van bestaan. Zijn artikel brengt een vergelijkende studie over de bouwkundige maquette in Frankrijk, Engeland, in de Nederlanden, enz. De geleerde professor geeft de voorkeur aan het gebruik van bouwkundige maquettes, omdat deze beter toelaten zich een gedachte te vormen van het ensemble.

SIMON BRIGODE, *L'Eglise Ste-Geneviève d'Oplinter,* geleerde monographie over dit merkwaardig monument, met 50 illustraties. PLAC. LEFÈVRE, *La valeur historique des écrits de Pomerius sur la vie de Ruusbroec et les origines de Groenendael.* Geleerde studie van den talentvollen archivaris. MARTHE CRICK-KUNTZIGER, *Marques et signatures de tapissiers bruxellois,* met 6 afbeeldingen. Geeft volgens archiefstukken merkteekens en handteekeningen van onze vroegere Brusselsche tapijtwerkers.

HENRI NICAISE, *Deux anciennes vues de Bruxelles sur des plaques en faïence hollandaise,* met 4 afbeeldingen. De geleerde conservator der Koninklijke Musea toont ons hier een gezicht op Brussel in vogelvlucht gezien, bewaard in het British Museum en overgenomen van een prent uit de XVII^{de} eeuw. Dezelfde werkwijze werd gevolgd bij het reproduceeren van een gekleurde gravure van Probst, de Koninklijke Plaats te Brussel voorstellend, op een plaat in Delftsche aardewerk. CHARLES PERGAMENI, *La Réception du Premier Consul en l'an XI* (6 illustraties). De Stadsarchivaris, aan de hand van zijn nota's over de geschiedenis der stad, verhaalt ons wat er te Brussel gebeurde bij de intrede van Bonaparte in 1803. Een der afbeeldingen geeft de reproductie van een schilderij van Meynier dat ten stadhuize bewaard wordt en waarop de Eerste Consul voorgesteld staat. *Graaf J. de Borchgrave d'Altena. Les Sculptures du pignon de l'église N. D. de la Cambre* (5 platen). Flinke studie over de Brabantsche beeldhouwkunst in de XIV^{de} eeuw, door een gespecialiseerd en bevoegd kenner geschreven.

L. S.

Oostvlaamsche Zanten. Gent, 1937, N^r 1.

Dit nummer brengt een merkwaardig artikel van M. J. GESSLER, *Een gebed en een recept uit de X^e eeuw,* geïllustreerd met een antiek graffito uit Rome. P. DE KEYSER, *Een gedicht op de sage van de grondelose put.* Er is hier sprake van de legende van den *Put der Toverheksen* ook *grondeloze Put* genaamd, die ten W. van de kerk van Oostduinkerke gelegen is. Er wordt ver-

teld dat een edelman met zijn gade per koets van Wulpen kwamen om zich naar 't *Hof ter Helle* te begeven. Een onweer woedde en de paarden gingen op hol. Tot overmaat van ramp gaat een wiel van de koets los en verdwijnen paarden, koets en edellieden in den gemelden put. De duivel is de oorzaak van het ongeluk.

M. DE KEYSER schijnt niet te vermoeden dat er hier sprake is van een put der dea Hellia, een afgrond dien wij in de Kempen regelmatig aantreffen in de nabijheid van de brandbegraafplaatsen uit het tijdperk van La Tène. Meer dan 100 voorbeelden zouden wij kunnen aanhalen. *Hof ter helle* is geen volksetymologie.

JULES PIETERS, *Over S. Wilgefortisvereering in Oost-Vlaanderen,* onderhoudt ons over de ontdekking te Gent in de St. Baafscrypte van een fresco waarop de *H. Oncomena* voorgesteld wordt, de Heilige waarover M. GESSLER in ons tijdschrift een belangrijke studie liet verschijnen. Schrijver vermeld eveneens de kapel der H. Oncomena tusschen Oombergen en Oudenaarde. Te Bavegem werd de *Oncomena* aangeroepen om een goede dood te bekomen.

E. ANDELHOF, *Zanten* (Ankers en zonnen). VERMEULEN, *Wangebeden en plaagrijmen* te Moerbeke (Waas).

L. S.

Mededeelingen uitgegeven door de Vl. top. vereeniging te Leuven, 1935-4.

H. J. VANDE WYER, *Na het tiende jaar,* resumeert de werkzaamheid der Leuvensche toponymische vereeniging en geeft een opsomming der uitgegeven monographieën. J. LINDEMANS citeert *Plaatsnamen uit het Aalstersche* (Aalst, Hofstade-bij-Aalst, Lede) getrokken uit de papieren van de Heerlijkheid Kerrebroek die in het bezit was van de de Waepenaerts, langs moederszijde bloedverwanten van den schrijver. H. DRAYE, *De Vlaamsch-Waalsche taalgrens ten tijde van het Fransche Keizerrijk,* een werk dat geïnspireerd werd door BRUNOT, *La limite des langues en Belgique sous le premier Empire.* A. H. VAN DYCK, *Tweetalige plaatsnamen in Noord-Frankrijk,* Opsomming der plaatsnamen die voorkomen op de *Ravensteins Kriegskarte von Belgien und angrenzendem Frankreich, met opgave van de frontlijn,* uitgegeven omstreeks 25 Mei 1918.

L. S.

Thiunas, 1937, N^rs 1 en 2.

Ernest Piton publiceert het vervolg van zijn studie « *Au pays de Landen* ». Ditmaal heeft hij het over de geschiedenis van de gemeente Wanghe, die gelegen is langs den alouden weg naar Tienen. Het *castellum quod dicitur Wanga* wordt aangegeven in 1070. Het stond niet ver van de kerk waar thans nog een feodaal

heuveltje staat. *Wanghe* beteekent weide. Eertijds waren er wijngaarden. De Heeren van Wanghe waren de *Crainhem's* in de XIII[de] eeuw, vervolgens de *Boote* en de *Liminghe*. In deze monographie vinden we een reproductie van den grafsteen van Antonie de Lieminghe, die in de kerk van Wanghe begraven werd (1604).

In deze aflevering eveneens een drietal bladzijden recepten, « gevonden in een klein register, in perkament ingebonden, gediend hebbende van 1679 tot 1691 als aanteekeningsboek en dragende tot opschrift in rooden inkt *Grouw-susters* ».

L. S.

Mechelsche Bijdragen, N[r] 4, Maart 1937.

Brengt : J. UYTTERHOEVEN, *Mechelen onder de Leenroerigheid*, artikel in hetwelk de schrijver de afstamming van de Heeren van Mechelen opzoekt. Prof. D[r] LEURS, *De S. Romboutstoren voltooien*, is geen voorstaander van de voorgestelde afwerking van dezen Mechelschen toren. V. STEURS, *Mechelen en de familie van Merode*, houdt zich bezig met Werner van Merode, pleitbezorger van Dugel, die omstreeks 1394 graaf van Oolen was en die in 1410 huwde met Beatrice, dame van Petershein. Hun nakomelingschap speelde een belangrijke rol in de Mechelsche magistraat. M. LODE F. DEVOS, *Het vrijbroek en de gemeynten, te Mechelen*, spreekt over het prachtig openbaar park dat te Mechelen door de provincie aangelegd werd, dank zij de onverpoosde werking van den provincialen griffier M. J. SCHOBBENS. Deze gemeenteweide staat in 1213 bekend als *Vrybroek*.

L. S.

Revue Belge d'Archéologie et d'Histoire de l'Art. VI[de] boekdeel, 1936, 4de aflevering en VII[de] boekdeel, 1937, 1ste aflev.

Als belangwekkend voor Brabant noteeren wij in aflev. 4 van het VI[de] deel een artikel door Ph. Lefèvre over de artistieke geschiedenis der abdij van Averbode in de XVII[de] eeuw. De 1ste aflev. van deel VII brengt het vervolg van deze studie en verder ook een artikel door Leo Van Puyvelde over de gebeeldhouwde Vlaamsche altaarstukken.

Wetenschap in Vlaanderen, 2de jrg., n[r] 7, April 1917.

Vandorpe bespreekt den huidigen stand van het Folkloreatlas, waarvan de uitgave in Duitschland ondernomen werd.

Taxandria, 9[de] jaargang, 1937, n[r] 1-2.

Dit lijvig nummer van het tijdschrift van den Oudheidkundigen Kring uit de Antwerpsche Kempen behelst o. m. een artikel door J. C. Janssen die schrijft over Westerloo en de familie van Merode. Wij lezen er eveneens een kroniek over het Museum voor Folklore te Turnhout.

Oudheid en Kunst, Nr 4, 1936.

De inhoudsopgave van deze aflevering van den Geschied- en Oudheidkundigen Kring van Brecht, vermeldt een artikel door Lauwerys over de Sint Antoniusgilde van Oolen : geschiedenis, achtereenvolgende reglementen en reproductie van de « braak ».

Les dialectes belgo-romans, T. I, nr 1, 1937.

De « Vrienden onzer dialecten », een vereeniging voor het bestudeeren van Belgo-Romaansche taal- en letterkunde, zorgt thans voor een om de drie maanden verschijnend tijdschrift. In deze eerste aflevering publiceert J. Haust een « paskeille liégeoise » van 1683 over het beleg van Weenen, A. Bayot spreekt over de « abannets » van Nismes en H. Bernier schrijft een artikel over Georges Willame, de bekende Nijvelsche schrijver en folklorist.

Abonnementsprijs : 40 fr. Uitg. Falk, Parochianenstraat, 21, Brussel.

Natuur- en Stedenschoon, XVIde jaargang, nr 5, Mei 1937.

In deze aflevering onderlijnen we enkele nota's over wijndruiventeelt in het Leuvensche. Zooals men weet is het te Leuven dat de wijnpers van de H. Gertrudis bewaard wordt, een voorwerp dat aan deze aloude teelt herinnert.

Annales du Cercle Archéologique du Canton de Soignies. T. VII, 1ste aflevering, 1936.

In dit nummer lezen we een reeks nota's over praehistorie. Verder publiceert Delattre een Ordonnantie van den Henegouwschen Raad, betrekking hebbende op prijzen en loonen in 1588 ; een interessant document voor een vergelijkende studie met onze hedendaagsche toestanden. Destrait schrijft een uitvoerige studie over de Oratorianen te Zinnik.

Annalen van den Oudheidkundigen Kring van het land van Waas. Deel 48, nr 2, 1937.

Deze aflevering brengt het vervolg van de rijk geïllustreerde studie door J. Van Vlieberghe over de kapelletjes in het land van Waas.

L'Art Médical d'Anvers, nr 2, 15-2-1937.

Uit « Het boek van surgien » van Thomas Sellinck van Tienen, put Dr A. de Mets beschouwingen die betrekking hebben op de geschiedenis der geneeskunde in het prins-bisdom Luik tijdens de XIVde eeuw. Thomas Sellinck was geneesheer te Tienen en zijn boek dateert uit 1343.

Les Cahiers Wallons. N[r] 1, 1937.

Geschreven in verscheidene Waalsche dialecten treffen we hier gedichten aan van de hand van Paul Moureau, Eduard Martigne, C. Delvigne, Gabrielle Bernard, Joseph Faucon, J. Dethy, François Raynaud, Ch. Camberlin en Emile Robin. Wij lezen er tevens een interessante novelle door Edouard Laurent : Mardjozef dal sintinel.

Toerisme. XVI[de] jaargang, 16 April 1937.

Bevat een rijk geïllustreerd artikel van Constant Theys, die schrijft over Beersel en vooral de geschiedenis van de kerk en van het kasteel behandelt.

MECHELEN. *Koninklijke Oudheidkundige Kring,* Bulletijn, 44ste deel, 1936.

Behelst : VAN AERDE, *Het schooldrama bij de E. P. Jezuieten,* LADISLAS KERKHOVE, *Jaargetijdenboek van het Voormalig Klooster der Arme Claren te Mechelen* (1510-1790) met lijst der kloosterlingen volgens het archief van het bisdom.

L. S.

Institut Archéologique du Luxembourg, Bulletijn, April 1937.

Volgende artikels : BALTER en DUBOIS, *Le vicus de Warnach,* castellum en vici op den Romeinschen weg Aarlen-Tongeren MONTELLIER, *Enquête sur la chanson populaire,* een oproep tot de Luxemburgsche folkloristen, ten einde de oude volksliederen met muziek en woorden te doen noteeren. M. ERNEST CLOSSON behandelt de methode die hierbij door eventueele medewerkers kan gevolgd worden.

L. S.

(Buitenland).

MAATSUDAIRA N. *Les fêtes saisonnières au Japon,* 176 blz. + 1 kaart. Uitg. Maisonneuve. Parijs, 1936.

Beschrijvende en tevens sociologische studie over de kalenderfeesten in de provincie Mikawa. Vooral winterfeesten worden hier door den schrijver behandeld : Hanamatsouri, Mikagoura, Denkagou. Bij deze feesten waartoe nu eens de zon, dan weer de maan aanleiding geven, behooren ook liederen, profane tooneeltjes en gebeden. Gansch het dorp neemt er aan deel.

JEANTON GABRIEL. *Costumes Bressans et Maconnais,* 116 blz. + buitentekstplaten, 1937. Uitg. Renaudier, Macon·

Uiterlijke, typen, vormen, namen, oorsprong, wijzigingen volgens den socialen stand, evolutie van den hoed, van de kap, van de muts, van japon, voorschoot, halsdoek, schoeisel, juweelen en sjaal.

Deze elegante brochure werd geïllustreerd met zeer mooie platen.

JONAS BALYS. *Lietuviu pasakojamosios tautosakos motyvu katalogas,* 296 bl. geïllustreerd, 1936.

Het Archief van de Litauwsche Folklore publiceert een gecommentarieerd register van de Litauwsche volksliteratuur. De inhoudstafel vermeldt dierenvertellingen (wilde dieren en huisdieren) ; vertellingen van godsdienstigen of magischen aard, sentimenteele en komische vertelsels, anekdoten en legenden.

De literatuur die betrekking heeft op de theorie van het ontstaan van vertelsels en legenden, leverde de stof tot een afzonderlijk hoofdstuk.

Revue Anthropologique. Nr 1-3, 1937.

In verband met de folklore onderlijnen wij in de inhoudsopgave een artikel door H. Claessens : Georges Sand et le Folklore.

De betrekkingen tusschen Indië en de Middellandsche Zee in het voorhistorisch tijdvak worden bestudeerd door G Poisson.

Bulletin du Comité de Folklore Champenois, 7de jaargang, nr 23-24, 1936.

Publiceert uittreksels uit de « dossiers Guillemot » betreffende het vieren van St. Christophorus in de omstreken van Ste Menehould, spreekt over huwelijksgebruiken in Champagne en geeft eigenaardige volksgeneesmiddelen uit het departement der Haute Marne.

Sinte Geertruydtsbronne, 13de jaargang, nr 4, 1936.

D. J. Hage schrijft een artikel over den modelmolen « Het Zeepaard » te Scherpenisse.

Journal of the English Folk Dance and Song Society. IIIde Deel, nr 1, December 1936.

Dit nummer brengt een studie van Joseph Needham over de geographische verspreiding der Engelsche traditioneele ceremoniedansen. Anne G. Gilchrist bestudeert de liederen volgens

het handschrift van Frank Kidson ; zij publiceert een nota betreffende twee andere liederen : Patertje, en Good King Wenceslas en analyseert eindelijk het Schotsche lied.

Wiener Zeitschrift für Volkskunde. 42ste jaargang, nr 1-2, 1937.

Rudolf Kriss en Alexander Issatschenko onderhouden den lezer over een eigenaardig masker uit Opper-Oostenrijk ; Werner Lynge spreekt over de spelen in Zuid-Duitschland, waar den strijd tusschen Zomer en Winter voorgesteld wordt. Karl Bacher eindelijk bestudeert de volkskundigheden in de streek Waltrowitz.

Arhiva (Pentru Stiinta si reforma sociala). XIVde jaargang, 1936.

Als hulde aan professor D. Gusti, ter gelegenheid van de 25ste verjaring van zijn professoraat, publiceert het Roemeensch Instituut voor Sociologie een boek Mengelingen van 1328 + 32 bladzijden. Meest alle hier uitgegeven studiën behandelen onderwerpen die betrekking hebben op recht, op economie, op sociologie en opvoeding. In verband met de Folklore wijzen wij op het artikel van Apostol D. Culea, *Istoria in scolill Taranesti* (de Geschiedenis in de plattelantsche scholen), waarin schrijver aantoont dat de leerlingen op den buiten maar alleen belangstelling zullen voelen voor een geschiedenis die in nauw verband gebracht wordt met de onmiddelijke omgeving. Het zijn dus de elementen uit dit milieu die dienen benuttigd te worden ; men moest ze trachten in verband te brengen met gebeurtenissen van meer algemeene beteekenis.

In een studie : *Realitatile sociale ale artei* (De sociale verhoudingen van de kunst) geeft Al Dina interessante beschouwingen ten beste over de wijze waarop het sociale leven voorwaarden stelt aan de kunst. Wie belang stelt in volkskunst zal hier te onthouden ideeën noteeren.

Convorbiri Literare. Deel 70, nrs 1 à 5, 1937.

Bij gelegenheid van haar zeventigjarig jubileum, publiceert de Roemeensche Letterkundige Revue een lijvige aflevering van 426 bladzijden, waarin tal van artikels voorkomen die de folklore aanbelangen.

Al. Tzigara-Samurcas, de huidige bestuurder, schrijft de geschiedenis van deze uitgave, aan dewelke wij onze collegiale gelukwenschen aanbieden.

Contribution à l'étude de la céramique bulgare. 64 blz. + illustrat. Zesde aflevering van de bijzondere uitgaven van het Ethnografisch Museum te Sofia, 1936.

Verscheidene Boelgaarsche specialisten geven hier beschouwingen ten beste over de Boelgaarsche ceramiek in de streek van Pirot, in de Raskavallei, in het Oosten en in het Zuiden van Servië, in Berané en Ljutica. Bij deze aflevering behoort een interessante beschrijving over het vervaardigen van aarden potten in het dorp Zlakusa.

Svenska Kulturbilder ny följd, nr VII-VIII, 1937.

In deze twee afleveringen van 344 bladzijden groot formaat, brengt deze prachtuitgave, met haar talrijke flink uitgevoerde illustraties, een interessante bijdrage van Sigurd Erixon die schrijft over de middelen die door de bergbewoners uit Zweden gebruikt worden om op verren afstand met elkaar in betrekking te komen. Gunnar Landtman beschrijft de woning van Borga ; Héribert Seitz behandelt de glasfabricatie ; John Granlund heeft het over het leerlooien ; Mans Mannerfeldt hervat de studie van den Zweedschen Ulysses, enz.

Opetatud eesti setsi aastaraamat. Tartu, 1935.

Als studiën die voor onze lezers belangwekkend kunnen zijn onderlijnen wij in deze annalen 1935 van het Esthlandsche studiecentrum de bijdrage van St. Karling over de Mariakapel in de kerk van Olai te Tallin, vooral beelden en schilderijen behandelend.

Naujoji Romuva. Nr 4-5, 1937.

Speciaal nummer gewijd aan Lithauwsche cultuur ; behelst geïllustreerde studiën over de liederen, de dansen, de muziek, de tooneelkunst, de spelen, de kunst in het algemeen, de taal bij het Lithauwsche volk.

Kupiškėnu Vestuvininkai, Kaunas, 1936.

Dit tijdschrift voor Lithauwsche folklore brengt een eigenaardige en tevens belangrijke bijdrage van MICHALINA GLEMZAITĖ over het huwelijk in Kupiskeman. Deze studie is geïllustreerd met 16 gekleurde platen die ons de plaatselijke volkskleederdracht leeren kennen. PRIEDAS, *Scnovès Kupiskënu Vestuvés.*

L. S.

Opetatud eesti seltsi Aastaraamat — Sitzungsberichte der gelehrten estinischen gesellschaft, Tartu (Esthland) 1934.

Bevat namelijk VASMER, *Ein neuer münzfund des elften Jahrhunderts zu Pirita,* in 1934 en 1935. INDREKO, *Vorlaüfige Bemerkungen über die Kunda-Funda,* met plans en afbeeldingen van behouwen vuursteenen die gevonden werden in de veenderijen van Kunda Moor, in Esthland.

L. S.

Oberdeutsche Zeitschrift für Volkskunde, 10e Jahrgang, 1936, Heft 2-3.

Deze geleerde revue, onder leiding van professor Dr Eugen FEHRLE van Heidelberg, bevat : dr Richard VON KIENLE, van Heidelberg, *Der Alamannen-Name.* Zegt dat de *Alamannen* de voornaamste der Germaansche volksstammen waren, die in het begin der IIIde eeuw de grenzen van het Romeinsche Keizerrijk inbeukten. Zij overschrijden de toppunten van de vallei van den Main tot aan den Boven-Donau, om het grondgebied op den linkeroever van den Rijn te bezetten.

Het woord Alamanni (Alamani), evenals Markomannen *(Mannen van de Marka* = van de grens) zou een soortnaam zijn die *mannen* van alle stammen aanwijst. Deze vertaling zou beter zijn dan deze van J. GRIMM die den wortel *ala,* geciteerd in de XIde eeuw, vertaalt door *ganz* (gansch) *völlig darbend* en andere *ala-jung* = *ganz jung* = gansch jong ; BAUMANN stelt voor *ala* = *heiligtum* = heiligdom, volgens het Oud-Saksische *alah* (heilig). De schrijver bewijst echter door verbuigingen dat de thesis van BAUMANN onhoudbaar is. *Alamanni* zouden de vereenigde (alle) stammen zijn, *al de stammen der Sueven.* In de IIIde eeuw vereenigden de kleine stammen zich tot een bond, een *grosser Stammesbund,* generische naam evenals de *Frans.* In dezen zin drukt *Theodorick* zich uit in zijn brief aan *Chlodwech (Alamannici populi).* Deze volksstammen hebben zich met elkaar *(untereinander)* vermengd, wat door hun naam aangegeven wordt. Zij zijn afkomstig van het grondgebied *Semnone* of *Altmark* en Noord-Oost Brandenburg. Deze afkomst zou bevestigd worden door opgravingen (Cf. KOSSINNA, *Germanische Kultur* (1932), blz. 293). TACITUS en STRABON heeten de Sueven de Semnonen, de Hermanduren, Markomannen, Quaden en Langobarden. PTOLEMAIOS eveneens. Cesar geeft den *naam* Sueven aan de Germanen die langs den Main gevestigd zijn. Deze verscheidene benamingen hebben in den loop der eeuwen grondige wijzigingen ondergaan en de schrijver verwijst naar KOSSINNA, *Ursprung und Verbreitung der Germanen.*

Dezelfde aflevering bevat een goede studie, met platen, over de Duitsche woning, geschreven door dr Eugen FEHRLE van

Heidelberg : *Das bodenständige deutsche Haus.* Van JULIUS GLÜCK, van Heidelberg, *Einbau und Gehöft im westlichem badischen Odenwald,* met platen. Een andere studie over de oude woning door d^{r} Wilhelm ZOIFZ : *Wie wohnt das Volk in der Gegend von Heiligkreuzsteinach (Alt Heidelberg) ?* met plans. Mevrouw d^{r} Luise VOGEL van Edingen (am Neckar) publiceert *Die Entwicklung des Bauernhofes zur Mietskaserne im Dorfe Edingen* met afbeeldingen van landelijke woningen. Dr Wolfgang TRENTLEIN schrijft *Aus den vorstädtischen Kleinsiedlungen der Stadt Mannheim,* met platen. Profess. Dr Hermann PHLEPS, van Danzig, *Das Stampfdach, eine ursprünglich altgermanische Dachdeckungsart,* met doorsneden van daktimmerwerk, vergeleken met de hausurne uit de VI^{de} e. vóór J. C. Profess. Dr Ernst RIECK, van Heidelberg : *Die drei Frauen* met kinderliederen die aan Nornen herinneren. Arthur HABERLANDT, uit Weenen, *Weichnachtsbaum Paradiesbaum — Lichterbaum.*

Merkwaardig folkloristisch artikel over boomencultus, met afbeeldingen van het *Paradiespel* en van een *Baumleuchter* of grooten (4 m.) smeedijzeren kandelaar te Klosterneubürger, herinnerend aan den ijzeren boom in St. Gommarus te Lier en aan de boomen of dennen met lichtjes — de Kerstboomen.

Alles ontleden wat deze interessante revue bevat ware onmogelijk. Wij wijzen nog op een rijk bibliographisch overzicht (ongeveer 71 artikels) van folkloristische uitgaven, *Volkskunde, Rassenbiologie der geschichte Englands, Deutsche Feste und Jahresbraüche, Deutsche hochzeitsbraüche, Deutsches Volkstum in Glauben und Aberglauben, Rasse und heimat der Indogermanen, Spuren indogermanischen Glaubens in der Bildenden Kunst, Nikolauskult im Abendlande, Jahrbuch für Volksliedforschung, Volk am ewigen Strom, Ethnologie und Soziologie, mein heimatland, Germanische welt vor tausend Jahren, Die Sagen von wütendem heer und wilden jäger, Bauernkunst, Westfälischen Volkskunde, Lesebuch der deutschen Volksage,* Levensbeschrijving van GUSTAV KOSSINNA, de uitstekende praehistoricus, *Volksbotanik,* enz., enz., allemaal studiën door hoogleeraars onderteekend.

LOUIS STROOBANT.

De Folkloristische Beweging.

Internationaal Congres voor Folklore.

Ter gelegenheid van de Wereldtentoonstelling te Parijs wordt er van 23 tot 28 Augustus een Internationaal Congres voor Folklore gehouden. De vergaderingen hebben plaats in de nieuwe zalen van het ethnologisch laboratorium, in het Paleis van den Trocadero.

Hier volgt het gedetailleerd programma van dit Congres. Duidelijk zien we de nieuwe richting in de Folklore en haar nut op verschillende gebieden van het hedendaagsche leven :

Onderafdeelingen :

1° Stoffelijke beschaving : De landelijke woning. 1. De trekdieren. 2. Oudere werkwijzen bij het dorschen. 3. De graan- en oliemolens. 4. De grondslagen van de voeding.

2° Studie van de sociale structuur : Het weduwschap en het hertrouwen. 1. Geburen. 2. De broederschappen. 3. De jeugdvereenigingen. 4. De juridische Folklore der verscheidene sociale groepen.

3° Mondelinge traditie en literatuur : legendarische onderwerpen en geschiedenis der godsdiensten. 1. De verbreiding van gezangen. 2. De verbreiding van de vertelsels. 3. De nieuwe mondelinge tradities en de Folklore der groote geschiedkundige gebeurtenissen. 4. Het kind als drager van de traditie.

4° Folkloristische Methodiek : Onderzoek van de mogelijkheid eener verstandhouding tusschen de landen, betreffende de techniek der bibliographische en cartographische werken en van het opnemen van gesproken of gezongen documentatie. 1. Techniek der bibliographische werkzaamheden. 2. Techniek der cartographische werkzaamheden. 3. Techniek der klankopnamen. 4. Folkloristische Museographie.

5° Volkskunst, Handwerk, kleederdracht : Het practisch mannelijk en vrouwelijk onderwijs en de voortbrengselen der volkskunst. 1. Dient het traditioneel handwerk aangepast te worden aan de moderne levensvoorwaarden ? Moet men weerkeeren tot de traditioneele volkskunst of modellen invoeren die ontleend zullen worden aan de moderne kunst ? 2. Zullen de voortbrengselen der volkskunst bestemd blijven voor het plaatselijk verbruik of zullen zij in ruimeren kring verspreid worden ? 3. Het beoefenen der volkskunst tijdens de vrije uren van den arbeider. Moet hierbij winst beoogd worden ? 4. Is het wenschelijk de traditioneele kleederdracht te behouden ? Zoo ja, zal men dit in zijn geheel ofwel gedeeltelijk doen ? Welke middelen zal men gebruiken ? (1)

---

(1) Deze zitting zal eveneens bijgewoond worden door de leden van het 32ste jaarlijksch Congres der « Fédération Régionaliste française ».

6° Jeugd en Folklore : Jeugdherbergen en Folklore. 1. Kunnen de concrete opzoekingen door kinderen gedaan, op wetenschappelijk gebied benuttigd worden ? 2. Vrije tijd van de jeugd en Folklore. 3. Folkloremusea voor de jeugd. 4. Camping en Folklore.

7° Moderne bouwkunst en Folklore : Dienen de folkloristische eigenaardigheden van een huis bewaard te blijven ? In welke mate en met welke middelen ? 1. Is het gewenscht, met het oog op het behoud van natuurschoon, bij sommige openbare en industrieele gebouwen folkloristische elementen te integreeren ? 2. Is het gewenscht dat de plaatselijke bouwindustries zouden behouden blijven ? uitgebreid zouden worden ? In welke mate en met welke middelen ? 3. Uit elkaar nemen, vervoer, wederopbouw en bewaring van architectonische elementen van een openluchtmuseum. 4. Houten constructies en Folklore.

8°. Volksmuziek, volksdansen, vertelsels, volksfeesten en plechtigheden : Folkloristische liederen voor schoolsch en naschoolsch onderwijs. 1. Folkloristische dansen in de school. 2. Het benuttigen van de volksvertelsels in de school. 3. Deelneming van de schooljeugd aan folkloristische of door de folklore geïnspireerde feesten en optochten. 4. Het vraagstuk van het muziekinstrument bij het volk.

Internationaal association of folklore and ethnology.

In de maand Mei vergaderde te Brussel het Bestuur van de Internationale Vereeniging voor Folklore en Ethnologie. Onze vreemde gasten werden door onzen Dienst ontvangen in het lokaal van de Groote Koninklijke Kruisboogschuttersgilde van St-Joris. Bij deze ontvangst werd het voorzitterschap waargenomen door Baron Houtart, gouverneur van de Provincie.

Na de ontvangst werd in het marionettentheater een vertooning gegeven.

Koninklijke Vereeniging voor Oudheidkunde te Brussel.

Dit jaar vierde de Brusselsche Koninklijke Vereeniging voor Oudheidkunde haar vijftigste verjaring. Op 26 Juni had dan ook een plechtigheid plaats in het Museum voor Schoone Kunsten. De gelegenheidsrede werd uitgesproken door den voorzitter baron Joly, en burggraaf Terlinden. gewezen voorzitter, sprak er over Oud-Brussel.

Bij deze gelegenheid werd een tentoonstelling ingericht van amateurswerken uit de XV^{de} en XVI^{de} eeuw, toebehoorend aan leden van de vereeniging.

Vervolgens werd ook de Vereeniging door den Heer Gouverneur van Brabant ten stadhuize ontvangen.

XIXe Sociale Universitaire Week.

De XIXde sociale Universitaire week, ingericht door het Instituut voor Sociologie, zal van 20 tot 27 September plaats hebben in de Handelsschool, Leopoldpark, Brussel. Het onderwerp dat er zal bestudeerd worden luidt : De Vrije tijd van de Arbeiders.

Daar zoowat overal een neiging valt waar te nemen om Folklore en Volkskunst in verband hiermede te benuttigen, kan deze mededeeling voor sommige folkloristen belangwekkend zijn. Het inschrijvingsrecht bedraagt 15 fr. en geeft recht op het boekdeel met de verslagen (Postrekening 176361, Sociale Universitaire Week, Brussel).

Internationaal Congres van het Regionalisme.

Ter gelegenheid van zijn XXVste verjaring werd door den Oudheidkundigen Kring van Ath een Internationaal Congres van het regionalisme gehouden. Dit gebeurde op 4 Juli en 1 en 2 Augustus.

Drie afdeelingen waren voorzien :

1°) Regionalisme in het algemeen ;

2°) Gewestelijke geschiedenis ;

3°) Musea voor Folklore.

Een tentoonstelling, gewijd aan het gewestelijk toerism en aan de Athsche Folklore, werd ingericht. Tevens voorzag men een ontvangst ten stadhuize, een ontbijt (Atsche gerechten), een uitstap naar Belœil met geleid bezoek aan het kasteel en aan het park.

Vendelzwaaien en Doodendans.

Onze Dienst heeft meermaals zijn spijt uitgedrukt over het verdwijnen der oude volksspelen en tevens den wensch te kennen gegeven dat de traditie zou in eere gehouden worden door onze sportvereenigingen en zelfs door ons leger. Totnogtoe werd alleen een stap in die richting gedaan door een padvindersgroep en door een turnvereeniging, die hiermede een flink succes mochten boeken en zelfs in de gelegenheid gesteld werden belangwekkende reisjes te ondernemen.

Met genoegen hebben wij dan ook vastgesteld dat sedertdien het vendelzwaaien gedeeltelijk weer uitgevoerd werd in sommige regimenten, bij het groot militair feest dat in Mei te Brussel op den Heizel plaats had. Anderzijds vernemen we dat het 13de Linie te Namen zich oefende in den doodendans of zwaarddans, een oude militaire dans, die dit jaar, ter gelegenheid van een militair feest, op de citadel zal uitgevoerd worden.

Vereeniging van Antwerpsche Folkloristen.

Van 5 tot 13 Juni werd te Antwerpen een tentoonstelling van « Eglomisés » gehouden.

Deze schilderingen achter glas worden steeds zeldzamer ; sedert lang reeds houdt men zich niet meer bezig met dit moeilijk werk. Wij hopen dan ook dat dit Antwerpsch initiatief als gevolg zal hebben dat enkele stukken zullen gespaard blijven.

In Juli werd een tentoonstelling ingericht over het schip in de Folklore. Een reeks scheepjes in flesschen werden er samengebracht.

Antwerpsche Sanctjeskring.

De Antwerpsche Sanctjeskring hield van 6 tot 9 Mei een tentoonstelling, gewijd aan de Heilige Ridders en aan andere Heiligen, vrienden der dieren.

Komiteit voor Geschiedkundige en Folkloristische Opzoekingen van de provincie Antwerpen.

Dit komiteit vergaderde op 23 Mei. Dr Rob. Van Roosbroeck sprak er over « Antwerpsche Bannelingen in de XVIde eeuw » en Mr Jozef Cornelissen over « Landbouwgebruiken in de Provincie Antwerpen ».

Folkloretentoonstelling te Waver.

Van 26 tot 28 Juni had te Waver, in de feestzaal van het Stadhuis, een folkloretentoonstelling plaats.

Museum voor Folklore te Ronse.

Het Museum voor Folklore te Ronse, waarvan wij onlangs de inrichting mededeelden, werd in Mei jl. officieel ingehuldigd.

Openluchtmusea in Frankrijk.

Door het Ministerie van Nationale Opvoeding wordt, bij besluit, aan de Nationale Musea een afdeeling voor volkskunst en volkstraditie toegevoegd.

Er zal nl. een museum ingericht worden in het Paleis van den Trocadero en eveneens openluchtmusea op staatsdomein in verscheidene streken van het land.

Daar er in België steeds druppels vallen wanneer het in Frankrijk regent, zullen wij waarschijnlijk in ons land thans ook dergelijke inrichtingen zien tot stand komen. Men zal er dan natuurlijk niet meer aan denken, dat door ons tijdschrift meermaals — in 1934 reeds — over een dergelijk ontwerp gesproken werd.

Gewestelijke tentoonstelling van Heemkunde en Folklore te Bornem.

De Gewestelijke tentoonstelling te Bornhem, gehouden van 14 tot 23 Oogst, onder de bescherming van het Provinciebestuur en van de gemeentebesturen van Bornem, Hingene, Mariakerke en Weert, werd opgevat door wijlen Dr Mees. De inrichter overleed vóór een drietal maanden, doch zijn werk echter werd door het Comité voortgezet.

Deze tentoonstelling stond in het teeken van de studie van het milieu, van het nieuwe programma der lagere scholen.

Ingedeeld in vijftien zalen, vonden wij er een massa folkloristisch materiaal samengebracht.

Wij konden er de ekonomische ontwikkeling van de vier hoogervermelde gemeenten nagaan, hun geologie, hun flora, en fauna, de maatschappijen van nut en vermaak, de gilden, enz.

Van de geestelijke instellingen vonden wij een kiesche doch flink uitgekozene inzending van de Sint-Bernardusabdij van Bornem. Het schoolwezen der vier gemeenten was zeer uitvoerig behandeld.

Wat de kunst aangaat wijzen wij op een prachtige verzameling schilderstukken en herinneringen aan kunstschilders die in Klein Brabant en langs de Scheldeboorden werkten. De Historici, de toondichters, de dichters werden door hun werken en portretten vertegenwoordigt.

Iconographie en archiefstukken handelende over de geschiedenis van de gemeenten, van de kasteelen en van de Hertogen van Ursel en de Graven de Marnix de St-Aldegonde, het Polderbestuur, de Boerenkrijg en den wereldoorlog 14-18, het Godsdienstig leven der parochiën, werden met veel zorg ten toon gesteld.

Met veel kunstzin en smaak werden de wedersamenstellingen gemaakt van een oude Boerenhuis, een salet, een bureel en een boerenslaapkamer.

In een zaal was allerlei visschersgerief vereenigd. De Nijverheden : Mouterij, Brouwerij, Mandenmakerij en Wijnenbewerking, de textielnijverheid, vernis- en verffabriek werden vertegenwoordigd door vergelijking van het oude met het modernste alaam.

De tentoonstelling van Bornhem was een uitgebreide studie van het milieu. Het ware wenschelijk dat het voorbeeld in talrijke dorpen en steden nagevolgd werde. Opvoeding en Folklore zouden er ruim door gebaat worden.

Aarschot : Tentoonstelling van Heemkunde, Kunst, Geschiedenis, Folklore.

Ter gelegenheid van de 600[ste] verjaring van den bouw der O L. Vrouwkerk had te Aarschot — benevens een Geschied- en Oudheidkundig Congres — ook een tentoonstelling plaats van

Brabantsche geschiedenis en Folklore. De inrichting werd verzorgd door het komiteit tot bevordering van het Vreemdelingenverkeer, geholpen door het stadsbestuur. Allerhande voorwerpen, verzameld met het doel de stad en de streek beter te leeren kennen, werden er aangetroffen : tafereelen van Aarschot, dokumenten, Aarschotsche zichten, oude wapens, voorwerpen en dokumentatie betreffende de Duitsche bezetting van 1914-1918, de medewerking van de pers, enz.

In de verschillende zalen ! Aardkunde ; Flora en Fauna ; het zoo veelzijdige en drukke vereenigingsleven ; oude gilden en nieuwe clubs, neringen en maatschappijen ; schilderachtige oud-Vlaamsche kamer ; de kunstbedrijvigheid ; Aarschotsche schilders, liefhebbers, kunstfoto's, schrijvers en komponisten, locale nijverheden, kunststukken uit O. L. V. kerk, een overzicht van de Maria-viering in de streek, enz...

Om deze mooie prestatie dienen én gemeentebestuur én komiteit voor Vreemdelingenverkeer van harte geluk gewenscht te worden.

Necrologie.

Uit Tongeren vernemen wij het overlijden van den Heer Jules Frère die, al was hij misschien op de eerste plaats een geacht en bevoegd kinderrechter, toch ook als zeer verdienstelijk folklorist niet vergeten mag worden. Behalve zijn verspreid werk in allerlei bladen en tijdschriften — ook aan het onze heeft hij medegewerkt — bewaren wij van hem de drie deelen van zijn « Limburgsche Volkskunde » en zijn letterkundig werk in Tongersch dialekt. Hij was een man die zijn volk liefhad en die ons in zijn werk het bewijs van die liefde naliet. Op onze beurt bieden wij hem, vanwege dit volk, wederliefde aan en drukken wij hier onze diepgevoelde deelneming uit in het groot verlies dat én zijn familieleden én de stad Tongeren door zijn afsterven ondergaan.

WEERSTANDSFONDS.

Voor ons Weerstandsfonds ontvingen wij volgende sommen :

M. J. Nauwelaers, advokaat, Brussel	200 fr.
M. G. André, advokaat, Brussel	50 fr.
Samen :	250 fr.

Onzen besten dank aan deze edelmoedige personen.

Onze Uitstappen.

Wij mochten ons verheugen in een volkomen welgelukken van onzen uitstap op 23 Mei. Zonder uitzondering hebben de talrijke deelnemers hun groote voldoening uitgedrukt. Hier past dan ook een woord van dank aan M. Bertrang, de bevoegde conservator van het Museum te Aarlen, die ons met hartelijke welwillendheid ontving. Het is trouwens niet zonder reden dat hij met fierheid de rijke verzamelingen van het Museum aantoont.

Onzen dank eveneens aan den E. H. Hayot, pastoor te Bouvignes, voor de bereidwilligheid waarmede hij ons een bezoek aan zijn kerk toestond. Om het werk dat hij er verwezenlijkte verdient hij waarlijk gelukgewenscht te worden.

Op Zondag 12 September, reis naar Kortrijk.

Vertrek uit Brussel te 8 uur 's morgens.

Te Kortrijk, bezoek aan het Stadhuis, het Begijnhof, de Lieve-Vrouwkerk en de St-Martinuskerk, de oude hallen en het Museum voor nijverheidskunsten. Dit Museum ontving onlangs de particuliere verzamelingen van baron de Bethune, waarbij de damasten doeken met historische onderwerpen.

De heenreis gaat over Ninove en Audenaarde. De terugweg voert over Ronse, Frasnes et Ath, met oponthoud te Moulbaix voor een bezoek aan het park en het kasteel.

Prijs 92 frank, voor vervoer per autocar, drinkgeld inbegrepen, toegang tot de Musea te Kortrijk en tot het park van Moulbaix, eetmaal te Kortrijk (drinkgeld inbegrepen).

Personen die te Moulbaix het kasteel verlangen te bezoeken zullen 5 frank meer moeten betalen.

Verzoek dit verlangen te kennen te geven samen met het opzenden van den inschrijvingsprijs.

De reis gaat slechts door in geval er minimum achttien deelnemers zijn.

INHOUDSTAFELS

XVIe jaar — N^{rs} 91 tot 96.
September 1936 — Juli 1937.

Inhoudstafels der Platen.

Kasteel « Meudon ».

Voorgevel 9
Achtergevel en eerekoer 11
Inrijpoort langs het dorp 12
Neder-over-Heembeek, Oudste wegennet 15
Inkompaviljoenen aan het kanaal 19
De oude watermolen 27
De groote vijver 41
De Dolfijnenvijver 48
De Meudonfontein 53
Zicht in de Serren 53
Plan van de aanwinsten in 1722 55
Reconstructie van het grondplan in 1840 62
De Fransche tuin 67
Plan in 1910 72
De Watervallen en de groote serren 73

De Kluis.

Inkompoortje aan de Meudonstraat 83
Een venster 84
Een deurklopper 88
(Penteekeningen Fl. Michiels.
De Meudonhoeve, hoekje op de binnenkoer 89
» Grondplan 91
Wapenschild Stroobant 93
Puinen van Villers-la-Ville.
Graftombe van Gobert d'Aspremont 133
Koor van de kerk 139
Kruisbeuk van de kerk 143
Portaal van de kerk 144
Grafsteen van de H. Juliana van Cornillon 145
In de Delle, penteekening van P. J. Lefever 149
De vogelschrik, penteekening van Bourguignon 152
Rond den haard 160
De steen van den veldwachter 162
Titelblad van een Apologia van Erasmus 198
Portret van Erasmus (Holbein) 200
Erasmus, gravure van Holbein (1536) 201
't Huys De Zwaene, Tuin (drie penteekeningen van P. J. Lefever 206
Portret van Erasmus (Quinten Metzijs) 208
Huis de Zwaene te Anderlecht, vóór de restauratie (teekening van Friadt) 210
Froben, drukker en uitgever van Erasmus'werken te Bazel 214
John Colet (1466-1519) Engelsche Godgeleerde 227

Martinus Luther, (Houtsnee van L. Cranach) 260
Brief van Erasmus aan Rick Pace (Britisch Museum) 267
Thomas Morus, gravure van Th. de Bry 279
Collegium Trilinguæ te Leuven 284
Guil. Budé, stichter van het Collège de France 292
Adr. Goyens van Utrecht (Paus Adriaan VI) 304
Adriaan VI, gravure van Dan. Hopfer 305
Hiëron Aleander, Kardinaal 309
Johan Reuchlin (Capnion) (1445-1521), Duitsche humanist 327
Portret van Erasmus naar Dürer 330
Fragment van de fresco in de groote zaal in 't huis de Zwaene 336
Opschrift op de trapleuning in het huis de Zwaene 338

De Tonnekensbrand te Geeraardsbergen.

De menigte begeeft zich naar den Oudenberg 342
De volle manden krakelingen worden uit Geeraardsbergen naar den Oudenberg gedragen 344
Een der tafels met den wijn waarin een vischje geplaatst wordt 346
De Burgemeester ledigt zijn beker waarin een vischje zwemt 348
De Z. E. Heer Deken maakt zich gereed om zijn beker te ledigen 350
De menigte die de plechtigheid bijwoont 352

De kerk van Anderlecht, het kerkhof er rond 359
Li Base des Biches te Court-St-Etienne, plan 382
Jean Joseph Wautier 383
De Poel 384
Joseph Petit 385
Het pikkelspel 392
De Brug over de vaart naar Charleroi, naar een gravuur van Jan Brusselmans 403
Hand met godsdienstige formule 487
Bedevaartvaantje van O. L. V. ten Bosch te Kasteelbrakel 488
Bedevaart der epileptici te St-Jans-Molenbeek (ets van 1642) 490
Bedevaart der epileptici te St-Jans-Molenbeek naar een oude gravure (P. Breughel) 491
Voorwerpen op de aloude Pottekensmarkt te Leuven verkocht 492
Oude weg van Waver naar Gembloers 504
De Boom-wegwijzer van Blanmont 505

Inhoudstafels der Schrijvers.

BRULÉ AIMÉ (†). — Paaschfeest te Nijvel in de XVe eeuw 394
BOURGUIGNON E. — De Vogelverschrikkers van het oude Betje 150
» Weerwolf 157
» Banc-Coutch 159
» Verkeersignalen 162
» Om het noodlot te bezweren 495
CAVENAILLE M. — Volksgeloof 495
» Boomen-wegwijzers 504
DE KEYZER P. — Bijgeloof en Waarneming 165
DE CLERCQ AUGUSTA. — Krakelingenworp en Tonnekensbrand te Geeraardsbergen 341
» Het pikkelspel 392
» Kantwerkersliederen 401
» 't Zieleken leeft en Elk in zijn hol 496
CUJAS. — Ketelmuziek 499
DE MARNEFFE R. — Belang van de geneeskundige folklore 365
DE SAILLY L. — Oude Maten van Mijnwerkers 501
DU MANOIR J. — De vrees voor het getal 13 158
ENGLEBERT OMER. — De Rozemaagd te Tourinnes-bij-Beauvechain 495
FRÈRE J. — Nécrologie 524
FONCKE ROBERT. — Brabantse gemeenten in dialekt en Volksgebruik van Mechelen 439
FUCHS J. M. — Quirinus Talesius, secretaris van Erasme en Burgemeester van Haarlem 456
GESSLER J. — Wilgefortiana 472
HENDRICKX FRANS. — In de goei vrouw 391
Vertaling van :
De Vogelschrikkers van het oude Betje 150
Belang van de geneeskundige folklore 365
De H. Juliana van Luik in Brabant 132
Paarlen, Wetenschap en Bijgeloof 163
Gelijkenis tusschen gebruiken 497
De heeren van Eppegem 96
Wellerismen 305
HERMANT P. — Oorlogskreet der Marollen 398
» Terugkeer tot de oude graveerkunst 402
» Een beschuldiging tegen de Joden 495
HENRY H. — Het Hotel Culembourg 168
» Brussel in 't jaar 1778 170
» Twee wachten in 1670 te Brussel door het vuur vernield 398

HEUPGEN P. — Wat onze heiligen zooal genezen 155
» Baudelaire 166
» Folklore bij het Gerecht 387
LEFEVER P. — In de Delle (gedicht) 148
» In de Delle (penteekening) 149
» 't Huys de Zwaene (gedicht) 209
» 't Huys de Zwaene (penteekeningen) 209
» Hutten (gedicht) 454
» Hutten (penteekening) 455
» Uit Oud-Anderlecht 358-364
» De Kerk van Anderlecht, teekening 359
LAMBERT G. Eerw. Heer. — De H. Juliana van Luik in Brabant 132
MARINUS A. — Rites et Symboles dans la vie sociale et dans le Folklore 120
» Paarlen, Wetenschap en bijgeloof 163
» De weifelende ezel 166
» De crypt in de Goudstraat 167
» Gelijkenis tusschen gebruiken 497
MICHEL F. — Een Hypothese betreffende het Hakenkruis 493
MIRGUET M. — Bedevaart der Epileptici te St-Jans-Molenbeek 490
MORTIER AD. — Pierrot vike co ! 160
» A l'trau Monsieur 161
» Mosterd fabricatie 163
» Li Basse dès Biches 382
PEETERS JEAN-CH. — Bij den klompenmaker 157
» De Hand in het Volksgeloof 487
» Gebruik van zandverkoopers 499
PERGAMENI CH. — Een Brusselsche Kroniek 473
SNAPPE R. — Bezweringsformulieren 173
SOBRY C. — De 22 brieven van Erasmus uit Anderlecht geschreven 201
STROOBANT LOUIS. — De heeren van Eppegem 93
» Wilgefortis 156
» De tien wijken van Brussel 167
» Tooverformules 386
» Het Brusselsch arsenaal 399
» Voorteekenen van regen 401
» Witte nachten 502
» Brabantsche garnizoenen in de XVIIIe eeuw 503
» De Veldslag bij Grimbergen 503
» Het verlof der Kanunnikessen te Nijvel 503
» Bibliographie 508

VAN GENNEP A. — Wellerismen 395
VAN BOXMEER. — Généalogie der van Hamme 404
VAN DAMME DANIEL. — Erasmus te Anderlecht 334
VERBESSELT J. — Het landgoed Meudon 4
VOGELAERS J. B. — De Pottekensmarkt te Leuven 491
VAN HAUDENARD MAURICE. — De steen van den veldwachter 162
WANNYN JEANNE. — De Bedevaart tot O. L. Vrouw ten Bosch te Keesteelbrakel 488
W..... H. — Kinderspel 393
ZEGHERS C. — Het onderhouden der Zondagen in de XVIIe eeuw 369

Lijst der vermelde Brabantsche gemeenten.

Aarschot, 25, 100, 447
Anderlecht, 178, 180, 193 tot 340, 358, 411, 434
Assche, 9, 13, 94, 110
Aywières, 137
Averbode, 180, 510

Baisy-Thy, 144
Beersel, 512
Beert, 179, 411
Bierbeek, 98
Blanmont, 505
Boendael, 433
Boortmeerbeek, 25
Brussel, 8, 11, 20, 24, 34, 45, 69, 109, 138, 167, 168, 171, 180, 300, 331, 369, 393, 398, 399, 434, 439, 503, 507

Court-St-Etienne, 383.

Diest, 42, 98, 100, 179, 183, 212, 447
Diligem, 18, 40
Diegem, 98, 110, 447, 450
Drogenbosch, 182
Duisburg, 110

Elewijt, 13, 447
Elixem, 98, 414
Eppegem, 93
Erps-Kwerps, 9
Evere, 10, 14, 98
Eigenbrakel, 434

Gammerages, 495
Gansbeek, 411
Geldenaken, 178
Genappe, 181
Grimbergen, 9, 14, 18, 25, 37, 94, 405, 452, 503

Hal, 180, 405, 417, 447, 450
Haren, 10, 14, 101
Herne, 411
Hofstade, 447, 509
Hombeek, 108, 447
Huldenberg, 111
Humelgem, 20, 22, 405
Huizingen, 115

Impde, 411
Jette, 40, 411

Kampenhout, 98
Kapellen op den Bosch, 58
Kasteelbrakel, 488
Kortenberg, 411, 542
Kortrijk-Dutzel, 22, 24

Laken, 110, 179, 411
Leefdaal, 59, 98
Leest, 447
Leuven, 23, 71, 94, 95, 183, 201, 212, 252, 257, 258, 266, 281, 284, 320, 328, 333, 335, 435, 444, 457, 491, 508, 509, 511
Lubbeek, 411

Meerdaelbosch, 385
Meerbeek, 411
Merchtem, 103, 114
Muizen, 447

Neder-over-Heembeek, 4 tot 92
Nil-St-Vincent, 64
Nijvel, 136, 394, 503, 511

Oplinter, 508
Opwijk, 187
Oudergem, 99

Pede, 98
Perwez, 159
Peutie, 98

Rotselaar, 98
Ruisbroek, 412

Schaarbeek, 14, 66, 98, 411
Scherpenheuvel, 447, 451
Sichem, 452
Sint-Jans-Molenbeek, 188, 490
Sint-Joost-ten-Noode, 70
Sint-Pieters-Leeuw, 112
Sint-Pieters-Rode, 24

Steenhuffel, 114
Steenokkerzeel, 20, 22, 405
Strombeek, 9, 14, 447, 450

Tervuren, 95, 110
Tienen, 21, 181, 411, 447, 509, 511
Tourinnes, 495

Ukkel, 20

Vieux-Genappe, 434
Villers-la-Ville, 132, 453
Vilvoorden, 9, 13, 20, 26, 28, 38, 97, 110, 441, 447

Waanrode, 118
Waterloo, 158, 169
Waver, 504
Weerde, 447
Wemmel, 98, 112
Wezemaal, 98, 411
Wezembeek, 1'
Wolverthem, 9o

Zemst, 447, 450
Zoniënbosch, 178
Zoutleeuw, 157, 487, 499

Ontledende Inhoudstafel.

N. B. — In deze inhoudstafel zijn de vakken gerangschikt volgens het folkloristisch onderzoek vermeld 1e jaar, blz. 8.

Algemeen overzicht.

Rites et symboles dans la vie sociale et dans le Folklore 120
De Twee en Twintig Brieven van Erasmus geschreven in 1521 uit Anderlecht 194
Bij het Verslag van het XXXste Congres van de Belgische Vereeniging voor Oudheidkunde 406
Internationaal Congres voor Folklore te Parijs 518
Manuel du Folklore 419
Necrologie. E. H. Hottelet 192
Frère J. 524

A. — Volksgeloof.

I. — *Kultus en folklore.*

1. — *Volksprenten en beelden, betreffende volksgeloof en legenden, godsdienst en kultus.*

De H. Juliana van Luik in Brabant	132
Wat onze Heiligen zooal genezen	155
Wilgefortis	156-172
Het onderhouden der Zondagen in de XVIIe eeuw	369
De Hindenpoel	v82
Tooverformules	386
Hand met Godsdienstige formule	487
Bezweringsformulieren	173

2. — *Lokale processiën en bedevaarten.*

Processie op den Oudenberg te Geeraardsbergen	345
Bedevaart tot O. L. Vrouw van Hal	150
Bedevaart tot den H. Cornelius te Dieghem	150
Bedevaart tot O. L. Vrouw in 't Hammeken te Zemst	150
Bedevaart tot O. L. Vrouw van Scherpenheuvel	151
Bedevaart tot O. L. Vrouw ten Bosch te Kasteelbrakel	488
Bedevaart der Epiliptici te St-Jans-Molenbeek	490
Bedevaart tot de H. Appolonia te Leuven	493

3. — *Kapellen en gebruiken die er mede verbonden zijn.*

Kapel op den Oudenberg te Geeraardsbergen	345
Kapel van den H. Gwijde te Anderlecht	362
Kapel van O. L. Vrouw ten Bosch te Kasteelbrakel	488
Gebruik van Zandverkoopers	499
Kapel van den H. Adriaan te Boendael	433

4. — *Wonderbare bronnen, steenen, dieren of bronnen.*

Sinter Wyden Eyck	362
De duizendjarige linde te Boendael	433
Boom met nagels te Saint-Servais	493
Boomen-wegwijzers	504

II. — *Duivelwereld.*

1. — *Volksprenten betreffende den duivel : vertelsels, spreekwoorden, spreuken en zegswijzen waarin zijn naam voorkomt.*

De Hindenpoel	382
Het Hof ter Helle te Wulpen	509

III. — *Tooverwereld.*

1. — *Tooverformulen, tooverboeken.*

Tooverformulen	386
Om het noodlot te bezweren	495

2. — *Daden en vergaderingen van tooveraars en tooverheksen, gedaanten welke deze aannemen.*

Put der Tooverheksen te Oostduinkerke	508
Samenkomst der heksen te Elewijt	448

IV. — *Geestenwereld.*

1. — *Van de aarde.*

Weerwolf	157

B. — *Volksleven.*

I — *Bijgeloof.*

Bijgeloof bij het in bezit nemen van een huis	157

1. — *Bijgeloof aangaande het menschelijk lichaam (haar, baard, hart, enz.).*

De hand in het Volksgeloof	487
Bij den klompenmaker	157
Om het noodlot te bezweren	495

2. — *Voorteekenen van geluk of ongeluk.*

Bijgeloof bij het in bezit nemen van een huis	157
De Vrees voor het getal 13	158
Een rauw ei nuchter is doodelijk	495
De Voorspelling van de toekomst	387

3. — *Bijgeloof aangaande dieren, planten en delfstoffen.*

II — *Folklore en Liefde.*

Oude liefdeliederen	436

III. — *Folklore en Droom.*

De droom in de ethnographie	420

IV. — *Volkszeden en Volksgebruiken.*

1. — *Gebruiken betreffende de geboorte, het huwelijk, den dood.*

Banc-Coutch 159
Ketelmuziek 391-499
Het recht der Jeugd bij een Huwelijk 500
De Rozenmaagd te Tourinnes 495

2. — *Volksfeesten, kermissen, fooren en jaarmarkten.*

Krakelingenworp en Tonnekensbrand 341
Leuven Kermis 446
Kermis te Muizen 499
Pièrrot vike co ! 160
A l'trau Monsieur... Madame 161
Kruiswoordraadsel uit het verleden 175
Trau Madame 496
't Zieleken leeft 496
Elk in zijn hol 496

3. — *Kleeding en sieraad.*

4. — *Versiering van straten en huizen op feestdagen.*

5. — *Bijzondere gebruiken in elken stiel.*

't Vervaardigen van degens in Japan 498
't Klokkengieten 498
Gebruik van Zandverkoopers 499
De vogelverschrikkers van het Oude Betje 150
Hotelkamers 162
Kantwerkstersliederen 401
Oude maten van mijnwerkers 501

6. — *Juridische folklore (bestuurlijke en rechterlijke gebruiken).*

De steen van den Veldwachter 162
Folklore bij het Gerecht 387
Een beschuldiging tegen de Joden 495
Het « recht der Jeugd » bij een huwelijk 500
Het werpen van de Peer 501
Verboden doorgang 162

7. — *Handelsgebruiken : gewichten, maten, overeenkomsten aangaande koop en verkoop, enz.*

Uithangbord : In de goei vrouw 391
Oude maten van mijnwerkers 501
De Pottekensmarkt te Leuven 493

8. — *Tafelgebruiken, voedsel : eigenaardige spijzen en eetgerief.*

Mosterdfabricatie 163
Oude gerechten te Bergen 428

V. — *Het kind in de Folklore.*

Onze overoude kinderspelen : Het pikkelspel 392
Gekregen, gekocht, gevonden, gestolen 394
De pottekensmarkt te Leuven 493

VI. — *Folklore en Almanak.*

Het onderhouden der Zondagen in de XVIIe eeuw 369
Paaschfeest te Nijvel in de XVe eeuw 394
De grap van Halfvasten 363

C. — Volksliteratuur.

1. — *Vertelsels.*

Brabantse Gemeente in dialekt en Volksgebruik van Mechelen 439
De Hindenpoel 382

2. — *Legenden.*

Legenden te Geeraardsbergen 349
Sinter Wyden Eyck 362

III. — *Anecdoten.*

Oorlogskreet der Marollen 398

IV. — *Spreekwoorden en zegswijzen (hun oorsprong, vertelsels, die er mede in verband staan).*

Wellerismen 394
Zegswijze te Geeraardsbergen 349
Zegswijzen te Mechelen 440

D. — Volkswetenschap en Volkskunst.

I. — *Volkstaal (idiotismen, dieventaal, grafschriften, spotzegels en spotnamen, bijnamen, volkshumor, volksetymologie).*

Meudon 10
Wilgefortis 156
De weifelende ezel 166

Baudelaire 166
Oorlogskreet der Marollen 398
In de goei vrouw 391
A la bonne heure 398
« Witte » Nachten 502

II. — *Geschiedenis en Aardrijkskunde (historische personen, wapens, plaatsnamen, enz.)*

Het Kasteel « Meudon » 5
De Heeren van Eppegem 93
De H. Juliana van Luik in Brabant 132
De 22 Brieven van Erasmus geschreven in 1521 uit Anderlecht 193
De Crypt in de Goudstraat 167
De tien wijken van Brussel 167
Het Hotel Culembourg 168
Brussel in het jaar 1778 170
Het Sterxhof te Antwerpen 188
Généalogie des Van Hamme 404
Grimbergen 405
Het verband tusschen totémisme en heraldiek 409
Het wapen van Vorst 428
De « duizendjarige » Linde te Boendaal b33
De Brigittenkerk te Brussel 434
Brabantse Gemeenten in dialekt en volksgebruik van Mechelen 439
Quirinus Talesius, secretaris van Erasmus en Burgemeester van Haarlem 456
Een Brusselsche Kroniek 473
Een hypothese betreffende het Hakenkruis 493
De Hindenpoel 382
Twee wachten in 1670 te Brussel door het vuur vernield 398
Het Brusselsch Arsenaal 399
Belgische garnizoenen in de XVIIIe eeuw 503
De Veldslag bij Grimbergen 503
Het verlof der Kanunnikessen te Nijvel 503

III. — *Volksgeneeskunde.*

Belang van de geneeskundige folklore 365
Wat onze heiligen zooal genezen 155
Bezweringsformulieren 173
Het papier in de Volksgeneeskunde 503
Bij den klompenmaker : elzenhout geeft zweren 157
Bijgeloof en waarneming : Schurft 165

IV. — *Volksastronomie.*

Paarlen, Wetenschap en Bijgeloof 163
Voorteekenen van Regen 401

V. — *Volkskunst (liederen, balladen, dansen, volkstooneel, lokale bouwkunst, volksprenten, enz.).*

Terugkeer tot de oude graveerkunst 405
De Pottekensmarkt te Leuven 491

Systematische Inhoudstafel.

Afleveringen 91-96

N^rs 91-92. September-November 1936.

Het Landgoed « Meudon ». — *J. Verbesselt* 5
De Heeren van Eppegem. — *L. Stroobant* 92
Rites et Symboles dans la vie sociale et dans le Folklore. — *Albert Marinus* 120
De H. Juliana van Luik in Brabant. — *G. Lambert* 132
In de Delle. — *Peeter J. Lefever* 148
De Vogelverschrikkers van het Oude Betje. — *E. Bourguignon* 150
Ditjes en Datjes 155
Boekennieuws 177
De Folkloristische beweging 187

N^r 93-94 Januari-Maart 1937.

De Twee en twintig Brieven van Erasmus.
Voorbericht. — *A Marinus* 194
't Huys de Zwaene. — *P. J. Lefever* 199
De Twee en twintig brieven van Erasmus geschreven in 1521 uit Anderlecht. — *Dr C. Sobry* 201
Erasmus te Anderlecht. — *D. Vandamme* 334

Nr 95. Mei 1937.

Krakelingenworp en Tonnekensbrand te Geeraardsbergen. — *A. De Clercq* 341
Uit Oud-Anderlecht. — *Peeter J. Lefever* 358
Belang van de geneeskundige folklore. — *Alf. de Marneffe* 365
Het onderhouden der Zondagen in de XVIIe eeuw 369
Ditjes en Datjes 382
Boekennieuws 404
De Folkloristische beweging 427

Nr 96. Juli 1937.

Brabantse Gemeenten in Dialekt en Volksgebruik van Mechelen. — *Robert Foncke* 439
Hutten. — *P. J. Lefever* 454
Quirinus Talesius, secretaris van Erasmus en Burgemeester van Haarlem. — *J. M. Fuchs* 456
Wilgefortiana. — *Dr J. Gessler* 472
Een Brusselsche Kroniek. — *Ch. Pergameni* 473
Ditjes en Datjes 487
Boekennieuws 507
De Folkloristische beweging 518
Necrologie 524
Tabels 527
Inhoudstafel der Platen 528
Inhoudstafel der Schrijvers 530
Lijst der vermelde Brabantsche gemeenten 532
Ontledende inhoudstafel 533
Systematische inhoudstafel 539